

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΟΛΥΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗΣ,"
1944-45

~

ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Με τὸν ΙΑ' τόμο τὸ *Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* μπαίνει στὴ δεύτερη περίοδο τῆς ζωῆς του. Τώρα δέκα τόμοι ἀξιόλογοι καὶ τὸ *Ἐπιτύμβιο Χρ.* Τσούντα ὡς ἐπίμετρο, ἀποτελοῦν τὸν ἀμητὸ τῶν μεγάλων κόπων μας στὰ δέκα χρόνια ἀπὸ τὸ 1934—44.

Ἀρχίζοντας τὸν ΙΑ' τόμο ἐκφράζουμε τὴν ἐλπίδα πὼς οἱ προσπάθειές μας θὰ βροῦν καὶ πάλι δικαίωση καὶ πὼς δὲ θὰ λείψουν αὐτοὶ ποὺ θὰ μᾶς συντρέξουν στὸ ἔργο μας.

Τώρα πιά τὸ πλούσιο λαογραφικὸ καὶ γλωσσικὸ ὑλικό μας ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ σύνθεση ἐργασιῶν πάνω στὰ Θρακικὰ γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ μας προβλήματα.

Οἱ συνεργάτες τοῦ περιοδικοῦ ἀνέλαβαν νὰ συνθέσουν μελέτες συνθετικῆς καὶ συγκριτικῆς ποὺ τοὺς δίνει τὸ ὑλικό μας τὴν ἀνάλογη δύναμη. Ἔτσι ἔγραψε ὡς τώρα ὁ Ν. Ἀνδριώτης στὸν Ι' τόμο τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Θράκης, ἔτσι γράφει ὁ Δημ. Πετρόπουλος γιὰ τὸ λαϊκὸ καὶ ἀγροτικὸ δίκαιο, ἔτσι ὁ Δημ. Βογαζλῆς συγκριτικὴ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Βουλγαρικῆς λαογραφίας στὴ Θράκη καὶ ὁ Κ. Ρωμαῖος περισπούδαστη μελέτη γιὰ τὶς λατρεῖες στὴ Θράκη, ποὺ εἶναι καὶ ἡ πρώτη μελέτη ποὺ δημοσιεύεται στὸν ΙΑ' τόμο καὶ ἄλλοι ἄλλα θέματα.

Ἐλπίζουμε πὼς ἡ δεύτερη δεκαετία τοῦ περιοδικοῦ θὰ εἶναι ἀκόμα πιὸ γόνιμη καὶ πιὸ ὠφέλιμη γιὰ τὴ μελέτη τῆς χώρας

αὐτῆς, πὸ ἀποτελεῖ τὴν καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ βόρειου Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ ἔργο μας ἐλπίζουμε πὸς δὲ θὰ προσκόψει πουθενά· οὔτε στὴν φυσικὴ κόπωση καὶ ἀποκαρδίωση πὸν παρουσιάζονται σὲ τέτοιους πνευματικούς ἀγῶνες, οὔτε στίς οἰκονομικὰς δυσκολίας, οὔτε στίς ἀντιδράσεις, πὸν ὑπῆρξαν ἀχώριστες ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ περιοδικοῦ.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ τὸ μακαρίτη Ἡρόδοτο μαζί: «πενίη ἀείκοτε σύντροφος τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θησαυροῦ». Γιατὶ οἱ καλὰς δουλιὰς γίνονται σχεδὸν πάντα μὲ τὰ φτωχὰ μέσα, καὶ τὰ ἐκλεχτὰ ἔργα δὲν τὰ δημιούργησαν παρὰ πλούσιες καὶ εὐγενικὰς προσπάθειες.

Ἡ Διεύθυνση

ΛΑΪΚΕΣ ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ. ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΥΡΙΝΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ

Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λαϊκὴ ψυχικὴ ζωὴ πρέπει νὰ εἶναι μεγάλο στὸν ἔρευνητὴ, ὅταν μάλιστα τούτῃ ἀνήκει στὸ ἔθνος του καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ μικρὸς ἔχει προσέξει τὸ ἔσωτερικὸ του εἶναι καὶ τὸ γνωρίζει μὲ κάποια ἀκρίβεια.

Ἄλλα τὰ γεγονότα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὰ μικρότερα ὡς τὰ μεγαλύτερα εἶναι σύγχρονα καὶ αἰσθητά, λύπες, χαρὲς, φόβοι, ἐλπίδες, ἐντυπώσεις λογῆς λογῆς κι' αὐτὰ μαζί σὰν ἓνα σύνολο ἀδιαίρετο ἀποτελοῦν τὸν ψυχικὸ μας κόσμον. Μὰ εἴμαστε συνηθισμένοι νὰ τὰ ξεχωρίζουμε καὶ νὰ προσέχουμε σιὰ χτυπητὰ γεγονότα καὶ μάλιστα τὰ δυσάρεστα, βρίσκοντας σπάνιες καὶ περαστικὰς τὶς χαρὲς στὴ ζωὴ μας. Εἶναι μεγάλη ὑπόθεση γιὰ τὸν ἀγρότη, ἂν φέτο θάχουμε καλοχρονιά, ἂν τὰ γεννήματα πᾶνε καλά, ἂν ἔβροξε τὸν καιρὸ πὸν χρειάζεται, ὁ φόβος γιὰ τὸ χαλάξι ἢ ἄλλες θειμηνίες, καὶ γενικὰ γιὰ τὸν καθένα, ἂν πᾶνε καλά οἱ δουλειές του, ἂν θὰ γιατρονετῆ τὸ ἄρρωστο παιδί καὶ ἂν ἀποκαταστήσαμε καλὰ τὸ κορίτσι ἢ τὸ χάσαμε. Οἱ φοβερὲς δοκιμασίες, στέρηση, ἀνημπόρια, θάνατος εἶναι κεῖνα πὸν πρῶτα-πρῶτα μᾶς ἀπασχολοῦν κι' ἀποδῶ μόνο ἀντικρούοντας τ' ἀγαθὰ τῆς ζωῆς βρίσκουμε τὴν ὅποια ἀξία τους. Καὶ τότε βλέπουμε τὸν ἀνθρώπον νὰ παίρνῃ ἀδίσταχτα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ πίστη καὶ θρησκεία, ἔξω καὶ συχνὰ ἀντίθετη ἀπὸ τὴν ἐπίσημη καὶ λόγια, τὰ μέσα, εὐχὲς ἢ κατάρες, λιτανεῖες, ἀμέτρητες μικροτελετὲς καὶ δεισιδαιμονίες, σὰν ὅπλα δοκιμασμένα καὶ ἀποτελεσματικά, γιὰ νὰ ἀντιδράσῃ καὶ νὰ σωθῆ.

Πολὺ σωστὰ ὁ ἀείμνηστος Πολίτης εἶχε καθορίσει τοὺς διάφορους κλάδους τῆς λαογραφίας, εὐκολύνοντας ἔτσι τὴ συναγωγὴ τοῦ ὕλικου καὶ τὴν κατόπιν ἐπεξεργασία. Καὶ εἶναι βέβαιον, πὸς κάθε κλάδος χρειάζεται τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἔρευνητῆ ὁλόκληρον. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐπιβάλλει στὸ λαογράφον, σὰν εἶναι ἀνθρώπος μὲ φωτισμένη συνείδηση τοῦ ἔσωτερικου τοῦ κόσμου καὶ ὄχι ψυχρὸ καὶ μηχανικὰ ἐπιστημονικὸ ἄτομον, νὰ τὰ ἰσοπεδώσῃ ὅλα καὶ νὰ τοὺς ἀποδώσῃ τὴν ἴδια σπουδαιότητα καὶ ἀξία. Ἀντίθετα, θὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν του καὶ θὰ δώσῃ τὴν πρώτη θέσιν σὲ ὅ,τι ἐγγίζει τὸ βαθύτερό του συναισθηματικὸ εἶναι, στὴ λαϊκὴ θρησκεία μὲ τοὺς πολύμορφους λατρευτικὸν τρόπους καὶ τὶς σχετικὰς παραδόσεις, σιὰ παραμύθια, μοιρολόγια, τραγούδια καὶ ὕστερα θὰ κατατάξῃ τ' ἄλλα¹⁾. Τὸ πρᾶγμα

1) Ὁ Στίλπων Κυριακίδης μᾶς ἔδωκε, σύμφωνα μὲ τὴ νεώτερη ἐποχὴ του, πὸ ἐξακριβωμένον καὶ πλατύτερον ὄρισμόν τῆς λαογραφίας, ὡς ἐπιστήμης τοῦ καθολικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, στὴ Λαογραφία, τ. IB', σελ. 130—157. Μόνον τυχαῖα, πιστεύω, παρέλειψε καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Πολίτης, νὰ κάμῃ καθε ἀξιολόγησιν ἀνάμεσα στοὺς διάφορους κλάδους.

μπορεῖ νὰ φανῆ ἀλλόκοτο σὲ ὅσους κρατοῦν ἀκόμα τὴς λίγο παλαιότερης ἐποχῆς, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ τὴς λαϊκῆς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες μὲ περιφρόνηση καὶ ἀγανάκτηση.

Τὴν ἄποψη τούτη δικαιωματικὰ μποροῦν νὰ κρατήσουν ἀκόμα μόνο οἱ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ ἱεροκλήρικες. Ἄλλ' ὁ φωτισμένος ἐρευνητὴς σήμερα δὲ θὰ περιοριστῆ νὰ μελετήσῃ ψύχραϊμα καὶ ὑπομονετικὰ τὴς λαϊκῆς ἀντιλήψεις γιὰ νὰ βγάλῃ τὰ ἐπιστημονικὰ του συμπεράσματα. Θὰ ἔχῃ πρωτύτερα ἀνακαλύψει μέσα του, ὅτι κι αὐτός, ὅσο μορφωμένος καὶ ἐλεύθερος φαντάζεται πὼς εἶναι, δὲ μένει πέρα πέρα χωρὶς κάποιες προλήψεις, δεισιδαιμονίες, ἢ ἀστήριχτες ἐγωϊστικῆς ἀξιώσεις Ἄκόμα ὁ φανατικὸς ὀρθολογιστὴς, πὺν μὲ τὴ διανοητικὴ ἀκαμψία του ἀρνεῖται τὸ πᾶν, εἶναι σκεπασμένος μὲ τὴν πιὸ ἀλύγιστη δεισιδαιμονία. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι ἢ αὐτοπεποίθησή του ἢ ἔμμονη καὶ ἀναπόδειχτη;

"Ἐπειτα τὸ σπουδαιότερο" σὲ καιροῦς μεγάλης συγκίνησης καὶ δοκιμασίας, μερικῆς ἢ καθολικῆς, βρῖσκομε ὅλοι νὰ εἴμαστε κοντά, πολὺ κοντά, στὸ λαϊκὸν ἄνθρωπο. "Ἄν λοιπὸν ὁ λαογράφος συνειδητοποιήσῃ μέσα του τὴ μέθεξῃ αὐτῆ στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ λαοῦ, τοῦ δικοῦ του πρώτα λαοῦ, θὰ μελετήσῃ τότε μὲ συμπάθεια καὶ ἀγάπη τὴ λαϊκὴ θρησκεία καὶ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα καὶ τὸ σημαντικώτερον, μὲ βαθύτερη κατανόηση. Καὶ δὲ θὰ ἔχῃ ὁ ἐρευνητὴς ὡς μόνο ἰδανικὸ του νὰ συνδέσῃ τὸ σημερινὸ Ἑλληνικὸ λαὸ μὲ τὴ μεγάλη καὶ λαμπρὴ Ἀρχαιότητα ἢ καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴ—κέρδος τῆς Ἱστορίας ἀξιολογώτατο—ἀλλὰ θὰ βεβαιώσῃ πάντοτε, ὅτι ἡ λαϊκὴ θρησκεία καὶ λατρεία κάθε καιροῦ καὶ τόπου ἕως τὴν πρωτόγονη γνωστὴ ἐποχῇ, ἔχει μόνη τῆς μεγάλης ἀνθρώπινη ἀξία, καὶ σὰν ἱστορικὸ φαινόμενο οὐσιαστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς θρησκείας ἐν γένει.

Θὰ ἐνισχυθοῦμε στὴς ἀντιλήψεις μας, ἂν ἰδοῦμε γιὰ μιὰ στιγμή τί συμβαίνει μὲ τὴν ἱστορία τῆς τέχνης. Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴς ὄχι ριζικῆς διαφορῆς ἔχομε καὶ στὴ τέχνῃ τὸ συναισθηματικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, κύρια πηγὴ καὶ κίνητρο γιὰ τὴν παραγωγή τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Γι' αὐτὸ ὁ ἱστορικὸς τῆς τέχνης κοντὰ στ' ἄλλα γνωσιολογικὰ ἐφόδια πρέπει νὰ ἔχῃ ἀρκετὴ πνευματικὴ εὐκινησία καὶ δύναμη αὐτοπροσαρμογῆς, τὴν ἀναγκαίαν μέθεξῃ, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ ζυγώνῃ τὸν ψυχοπνευματικὸν κόσμον τοῦ δημιουργοῦ σὲ ὅποια κι' ἂν βρῖσκεται χρονικὴ ἀπόσταση. Ἐτσι κατορθώθηκε ἡ χρονικὴ κατάταξις ὄλων τῶν δημιουργικῶν ἐποχῶν καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἐπειδὴ κάθε ἐποχῇ τοποθετημένη μέσα σὲ κάποια ὄρια δὲν ἀνέχεται σύγκρισιν μὲ ὅποια ἄλλη, ἔγινε δυνατὸ νὰ φανῆ καθαρὰ ὅλη ἡ ἀναμφισβήτητη ἀξία τοῦ δημιουργικοῦ τῆς ἔργου. Ἀκόμα βεβαιώθηκε ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι ἀπὸ τὰ παλαιολιθικὰ χρόνια ἕως σήμερα ὁ ἄνθρωπος βασικὰ φαίνεται προικισμένος μὲ τὴν ἴδια καλλιτεχνικὴ δύναμη καὶ δημιουργικὴ ἱκανότητα. Καὶ ἂν μιλοῦμε γιὰ πρόοδο τῆς τέχνης, τοῦτο δὲ σημαίνει πραγ-

ματική ἀνύψωση τῆς ἀρχικῆς καλλιτεχνικῆς δύναμης, ἀλλὰ μόνο πλουσιώτερες καὶ ἀρτιότερες δημιουργίες γιὰ τὰ ἀφθονώτερα μέσα καὶ τὶς εὐνοϊκώτερες συνθῆκες.

Ἔχομε τὴ συνήθεια ν' ἀποδίδουμε μόνο στὰ ἔργα τῆς τέχνης τὴ χάρη καὶ τὴ λάμψη τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας. Ἄλλ' αὐτὴ δὲ λείπει ποτὲ ἀπὸ κάθε λατρευτικῆς πράξεως καὶ ἐκδήλωση. Ὅταν σὲ ἓνα Ἐρέχθειο βλέπουμε μὲ βία τὴ τροποποίηση τῆς κανονικῆς κατασκευῆς τοποθετημένα τὰ ἱερὰ σημάδια, βωμὸ στὴ βόρεια πρόστασις μπρὸς στὴν περιλάμπρη θύρα μὲ τὰ χτυπήματα τῆς τριάντας στὸ βράχο κάτω, ἀνοιγμα στὴν ὄροφή, ὄχετό γιὰ τὸ πότισμα τῆς ἐλιάς, ποτὲ δὲ θὰ εἰποῦμε, ὅτι αὐτὰ ἔγιναν ἀπὸ τὴν ἀνώτερη φωτισμένη τάξη μὲ συγκατάβαση γιὰ τὸν ἄμαθο καὶ προληπτικὸν ὄχλο. Ἀντίθετα πιστεύομε μαζὶ μὲ τὸ σύνολο τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, πὼς ὁ κάθε Ἀθηναῖος, μπαίνοντας στὴ μικρὴ θαλασσὴ στοὰ θ' ἀτένιζε μὲ ἐκστατικὴ εὐλάβεια τὰ ἱερὰ ἐξέγγυα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀγαπητῆς του πόλης. Συγκινημένος ὅπως ἦταν θὰ εἶχε τὴ γοργὴ σκέψη: «ἀποδῶ κατέβηκε μὲ ὄρμη τὸ θεῖο ὄπλο, ὁ κεραυνὸς τοῦ Καταβάτη Δία—ἓνα εἶναι μὲ τὴν τριάντα τοῦ Ποσειδῶνα—ὁ κεραυνὸς ποὺ φέρνει τὴ βροχὴ γιὰ τὴν ἱερὴ ἐλιά καὶ τὴν καρποφορία τῆς Ἀττικῆς. Τὸ νερὸ αὐτὸ εἶναι θαλάσσιο, ἡ ἴδια ἢ θάλασσα, χάρισμα τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπου ἡ πόλις μας ἔχει τὴ δύναμή της καὶ τὴ δόξα της. Καὶ ἔκαμαν αὐτὸ τὸ ἀνοιγμα στὴν ὄροφή, γιὰ νὰ κατεβαίνῃ πάντα στὸν τόπο μας ἡ θεία χάρη». Μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι οἱ σκέψεις αὐτὲς αὐστηρὰ λογικῆς, ἀλλὰ μέσα στὴ συγκινημένη ψυχὴ εἶναι σφιχτὰ δεμένες καὶ ἔχουν αἰσθητικὴ ἀξία, διαφορτικὴ βέβαια ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ λάμψη τοῦ Ἐρέχθειου, ἀλλὰ ἰσότιμη. Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμα τὴ διήγηση τοῦ Ἡροδότου. Μετὰ τὸν ἐμπρησμό τῆς Ἀκρόπολης, τῶν ἱερῶν της καὶ τῆς ἱερῆς ἐλιάς, ἔγινε τὸ θάμα σὲ μιὰ μόνη νύχτα νὰ πετάξῃ τὸ καημένο δέντρο «βλαστὸν πηχυαῖον», πράγμα ποὺ ἐσυγκίνησε καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ξέρξη. Τὸ παράδειγμα τοῦ ξένου ἐπιδρομέα εἶναι ἀντιπαθητικόν, ἀλλ' εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ νεώτερος ἱστορικὸς τῆς θρησκείας ἐξετάζοντας τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα εἶναι ἀδύνατο νὰ μπῆ στὸ νόημα χωρὶς νὰ μετέχῃ κάπως στὴ σχετικὴ συγκίνηση.

Μὲ τὶς γενικῆς αὐτῆς σκέψεις γιὰ βία καὶ σκοπὸ, θὰ μελετήσουμε δύο σπουδαιότατα θέματα τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς λατρείας, τὰ Ἀναστενάρια καὶ τὴν Τελετὴ τῆς Τυρινῆς Δευτέρας στὴ ΒΑ. Θράκη. Τὰ πρῶτα ἔγιναν γνωστὰ καὶ στὸ πολὺ Ἑλληνικὸ κοινόν, λίγα πρὶν χρόνια, μὲ περιγραφὰς στὶς ἐφημερίδες καὶ τὴν περίεργη βεβαίωση, ὅτι οἱ ἀναστενάρηδες χορεύουν ἐπάνω σὲ ἀναμμένα κάρβουνα, χωρὶς νὰ καίονται τὰ πόδια τους. Ἄντρες καὶ γυναῖκες ἀποτελοῦν θίασο θρησκευτικὸ μόνιμο καὶ μοναδικὸ μέσα στὸν ἄλλο Ἑλληνικὸ κόσμον, τὰ Ἀναστενάρια, καὶ μὲ τὴν ἴδια λέξη ὀνομάζονται τὶς μεγάλες εορτὲς καὶ τελετὲς τους γύρω ἀπὸ τὸ πανηγύρι τοῦ

Ἄγ. Κωνσταντίνου, τελετὲς περιοργότατες, ἀρχαϊκὲς καὶ διονυσιακὲς. Οἱ τελετὲς τῆς Τυρινῆς Δευτέρας εἶναι οἱ ἴδιες μὲ ὅσες γίνονται τὶς ἀποκριεὶς σὲ ὅλους τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, ἀλλ' ἔχουν τόση πληρότητα, ὥστε καὶ δῶ πάλι νὰ φαίνεται καθαρὰ ἡ πανάρχαιη καταγωγή τους καὶ ὁ διονυσιακὸς χαρακτήρας. Καὶ τὰ δύο λατρευτικὰ ἔθιμα μὲ ὅλες τὶς διαφορὰς εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν λαϊκὴ γνώμη, ἀπαραίτητα, γιατί ἔχουν τὸν ἴδιο μεγάλο σκοπὸ, νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑγεία καὶ τὴν καλοχρονιὰ στὰ χωριά ποὺ γίνονται.

Τὰ θέματα ἐκίνησαν ἀπὸ καιρὸ τὴν προσοχὴ καὶ ἀγρυπνὴ ἐρευνητικὴ προσπάθεια τοῦ Ν. Γ. Πολίτη. Οὔτε μποροῦσε νὰ γίνῃ ἄλλιως. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδασκαλία του στὸ Πανεπιστήμιο καὶ μερικὲς τυπωμένες σποραδικὲς σημειώσεις δὲν ἐπρόφτασε ὁ ἐργατικώτατος ἐρευνητὴς νὰ δημοσιεύσῃ τὴ μακρὰ μελέτη, ποὺ ἀπὸ χρόνια ἐτοίμαζε. Οὔτε εἶναι γνωστὴ ἡ τύχη τῶν χειρογράφων σημειωμάτων του. Ἄν τὴν ἀνέλαβα νὰ κάμω τὴν ἴδια μελέτη, ποτὲ δὲν ἐλίστεψα, ὅτι μποροῦσα νὰ ἀναπληρώσω τὸ ματαιωμένο ἔργο του. Γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα, ἀδύνατο ἦταν νὰ ἔχω τὴ βιβλιογραφικὴ του ἐνημερότητα καὶ ἰδιαίτερα στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα. Δὲν ἐδίστασα ὅμως, γιατί πιστεύω σταθερὰ, πὼς καθέννας εἶναι ὑπόλογος γιὰ ὅ,τι μπορεῖ νὰ κάμῃ καὶ ὄχι γιὰ ὅσα μποροῦσε ἓνας ἄλλος δυνατώτερος. Ἐφόδια γιὰ τὴν ἐργασία εἶχα πρῶτα τὴν ἀγάπη στὴ λαογραφικὴ ἐρευνα, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου, καὶ ἔπειτα τὴ μακροχρόνια ἀναστροφή μὲ λαϊκοὺς ἀνθρώπους, συνδυασμένη μὲ συναγωγὴ ὕλικου καὶ μερικὲς δημοσιεύσεις. Ἄλλὰ καὶ ἔτσι θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀναλάβω τὸ ἔργο, ἂν ἤθελε λείψει ἡ ἀκατάπαυτη παρακίνηση καὶ βοήθεια ἀπὸ τὸ γνωστότατο Θρακιώτη λόγιον καὶ λογοτέχνη, τὸν κ. Πολύδωρον Παπαχριστοδούλου. Ὁ ρέκτης, μὲ τὴ θερμὴ καρδιὰ καὶ τὸν εὐκίνητο νοῦ, ἐκδότης τόσων τόμων τοῦ Θρακικοῦ Ἀρχείου καὶ τῶν Θρακικῶν δὲν ἔπαψε μῆνες πολλοὺς νὰ μὲ ἐφοδιάζῃ μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, τὶς ἰδιαίτερές του σημειώσεις καὶ μὲ ὅ,τι ἤξερε καὶ δὲν ἤξερε ἀπὸ τὴν ἀγαπητὴ του Θράκη, τὴν ἰδιαίτερην πατρίδα του.

1) Ἐπειδὴ γράφοντας ἔχω στὸ νοῦ μου Ἕλληνες ἀναγνώστες καὶ στὸν τόπο μας δὲν εἶναι ἀκόμη ξεκαθαρισμένη ἡ διαφορὰ καὶ ἡ συγγένεια τῆς κάθε ἐπιστήμης μὲ τὶς ἄλλες, δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ τονίσω τὴ στενὴ σχέση τῆς Λαογραφίας μὲ τὴν Ἀρχαιολογία καὶ ἂν ἀκόμη πάρομε τὴν Ἀρχαιολογία, ὅπως καὶ εἶναι πραγματικά, ὡς ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης. Γιατί τίποτε δὲ μένει ἀπόλυτα χωριστὸ καὶ ξεκάθωτο. Δίπλα στὴν ἀρχαία τέχνη βρίσκεται ἡ ἀρχαία θρησκεία καὶ λατρεία καὶ γιὰ τὴν κατανόησίν της, πάνω ἀπὸ τὶς λιγοστὲς μαρτυρίες τῶν παλαιῶν σὲ κείμενα καὶ μνημεῖα, ἔχομε τὴ νεοελληνικὴ λαϊκὴ λατρεία σὰν ἓνα μακρότατο διαφωτιστικὸ κείμενο. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξο ἂν ἓνας ἀρχαιολόγος θελήσῃ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ λαογραφικὰ λατρευτικὰ ἔθιμα. Ἔτσι ἄς ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσω ἐδῶ τὶς λίγες λαογραφικὲς δημοσιεύσεις, ποὺ ποτὲ δὲν ἐθεώρησα ξένες ἀπὸ τὸ κύριον ἔργον μου. 1) Τὸ Νυχτέρι, Ἐθνικὴ Ἀγωγή 1899, 12—4. 2) Ἀποκριεὶς στοῦ Βούρβουρα. Στὸ ἴδιο περιοδ. 1899, 46. 3) Ἀσημόπαιδα. Μελέτη 1909, σελ. 298—

Α) Ἀναστενάγια

Βιβλιογραφία

1) Ἀ. Χουρμουζιάδης. Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ παραδόσεων. Κων)πολις, 1873.

2) Ν. Βέης. Βυζαντίς, τόμ. Α' σ. 48 κέ. Καὶ Woch. f. Kl. Phil., 1915, 970.

3) Ν. Γ. Πολίτης. Λαογραφία, Α', σ. 343—5. Προβλ. τοῦ ἴδιου παρατήρηση, Λαογρ. Γ, 506 καὶ Λαογρ. Σύμμεικτα, Α, 56.

4) Πολ. Παπαχοριστοδούλου. Ἐρανιστῆς τῆς Σμύρνης, 1911. Ἑλληνικὰ Γράμματα.

5) Β. Δεληγιάνης καὶ Δ. Πετρόπουλος. Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. Τόμ. Ε', 1938—9, σ. 129—142.

6) Στ. Κυριακίδης. Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ λ. Ἀναστενάγια.

7) Ἄγγελος Τανάγρας. Ψυχικαὶ Ἐρευναι, τευχ. 4, 5, 6, 7 τοῦ 1940.

8) Σταμ. Σταμ(ατίου). Ἀθηναϊκὰ Νέα, 25, 26, 27 7]βρίου 1940.

9) Ν. Γ. Σβορώνος. Ἀναστενάγια ἐν Ρουμανίᾳ. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ κ. τ.λ. τόμ. Ζ', 365—6.

10) Α. Δ. Κεραμόπουλος, Ἀρχεῖον, Τόμ. Θ', σελ. 305.

Μικρότερες εἰδήσεις καὶ περιγραφὰς ἀπὸ ἐφημερίδες θὰ μνημονευθοῦν παρακάτω στὸν καιρὸ τους.

Ἡ παλαιότερη καὶ ἕως σήμερον διεξοδικώτερη περιγραφή τοῦ ἐθίμου ἀνήκει στὸν Α. Χουρμουζιάδη, καθηγητὴ τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, ποὺ τὸ 1872 μέσῃ σὴν ἴδια τῇ σχολῇ καὶ μπρὸς σὲ αὐστηρότατο ἀκροατήριον μὲ ἀνώτατους κληρικοὺς καὶ ἄλλους ἐπισήμους ἔκαμε πλούσια σὲ εἰδήσεις καὶ μεστὴ σὲ γνώμης διάλεξη γιὰ τὰ Ἀναστενάγια καὶ ἄλλα μερικὰ ἔθιμα τῆς Β.Α. Θράκης. Ἡ ὁμιλία αὐτὴ δημοσιεύτη τὸ ἐπόμενον ἔτος σὲ φυλλάδιον μὲ 28 σελίδες. Γενικὰ θαυμαστὸ εἶναι, πῶς κατορθώνει ὁ Χουρμουζιάδης καὶ τὴν ἀντιμαχόμενῃ Ἐκκλησίᾳ νὰ ἐξυπηρετήσῃ, συσταίνοντας ὅχι τὴν ἕως τότε συνηθισμένη βία ἀλλὰ τὴ διαφώτιση τοῦ λαοῦ, καὶ μαζί ἀτάραχα καὶ σὲ πλάτος ν' ἀναπτύξῃ τὴν παράταιρη λατρεία καὶ καταδείξῃ τὴν ἱστορικὴ μεγάλη ἀξία τῆς. Γλῶσσα τοῦ φυλλαδίου εἶναι φυσικὰ ἡ ἀρχαϊστικὴ καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὅμως καὶ ἔτσι, ἐπειδὴ ὁ συγγραφέας ἔχει ἀρκετὸ λογοτεχνικὸ αἶσθημα καὶ δεξιότητα στὸ γράψιμο, πετυχαίνει ὠραῖες περιγραφὰς γιὰ τοὺς τόπους, τοὺς λαϊκοὺς ἀνθρώπους καὶ τὶς συνηθειὰς τους. Μάλιστα μεταφράζοντας λαϊκὰς ἐκφράσεις, ὅπως π. χ. «αἱ πλόσκαὶ κελαδοῦσι», καὶ «ἐπειδὰν πίθους ὄλους οἴνου ῥοφήσωσιν» κ.τ.λ.,

304. 4) Τὸ Ἁγιολίθαρον. Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 1931, σελ. 254—8. 5) Τὸ Κακὸ Μάτι. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, 1935. Καὶ 6) Τὸ ἕνι κατὰ τὸν γάμον. Λαογραφία, 1923, σελ. 336—368.

κατορθώνει να δίνει άνεση στην έκθεσή του και μάλιστα έναν τόνο εϋθυμο κι έλκυστικό. Ἀκόμα λιγοστά είναι τὰ κενά, πού φυσικό είναι να υπάρχουν μέσα σε μιὰ τόσο απομακρυσμένη από τὸ σημερινὸ λαὸ γλωσσικὴ ἔκφραση. Παρ' ὅλες ὅμως τὶς ἀρετὲς τοῦ φυλλαδίου ἡ ἀξιοπιστία του θὰ ἦταν σήμερα προβληματικὴ, ἂν ἔλειπαν νεώτερες καὶ πολλὲς μαρτυρίες, πού ἐπιβεβαιώνουν μὲ κατηγορηματικὸ τρόπο καὶ συμπληρώνουν τὴν ἔκθεση τοῦ παλαιοῦ σοφοῦ τῆς Πόλης.

Οἱ νέες μαρτυρίες χρωσιόνται, σὲ Ἑλληνες πρόσφυγες ἀπὸ χωριὰ τῆς Β.Α. Θράκης καὶ προπάντων στοὺς Κωσιτιανοὺς ἢ Κωσιτιανούς ἀπὸ τὸ χωριὸ Κωσιτῆ, κέντρο τῆς ὀργανιστικῆς λατρείας, πού ἐσκορπίστηκαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τοῦ 1923 σὲ διάφορους τόπους τῆς Μακεδονίας, κοντιὰ στὶς Σέρρες στὸ συνοικισμό τῆς Ἁγίας Ἐλένης, στὴ Μαυρολεύκη τῆς Δράμας, στὴ συνοικία Μπεχτινὰρ τῆς Θεσσαλονίκης, στὴ Μελίκη ἀνατολικά τῆς Βεροίας καὶ ἄλλοῦ. Ὁ διδάσκαλος Β. Ν. Δελιγιάννης καὶ ὁ καθηγητὴς Δ. Α. Πετρόπουλος, συντάκτης τώρα στὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο, παρακινημένοι ἀπὸ τὸ φλογερὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ὁδηγία τοῦ Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου κατόρθωσαν νὰ καταγράψουν μὲ ἀκρίβεια καὶ στὸ Θρακικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα πολυτιμότες πληροφορίες γιὰ τὰ Ἀναστενάρια, ὁ πρῶτος στὴν Ἁγ. Ἐλένη τῶν Σερρών μὲ τὸ λαϊκὸ ἀφηγητῆ, Κωσιτιανό, Ἀπόστολο Παπαγεωργίου, καὶ ὁ δεύτερος στὴ Μελίκη ἀπὸ λαϊκὸ ἐπίσης Κωσιτιανό, πού ἦταν μάλιστα καὶ ἀντιαναστενάρης (Ἀρχεῖον τ. Ε. σ. 129-142). Ἐπειτα ὁ γνωστὸς λογοτέχνης Σταμ. Σταμ(ατίου) μὲ γνώση τοῦ θέματος καὶ τὴ συνηθισμένη του δεξιότητα στὴν ἐξερεύνηση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ξεψάχνισε κάμποσα πράγματα ἀπὸ τοὺς Μελικιώτες πρόσφυγες συνοδεύοντας τὴν περιγραφὴ του καὶ μὲ νόστιμα σκίτσα λαϊκῶν τύπων (Ἄθην. Νέα, 25, 26 καὶ 27 Μαΐου 1940). Τέλος ὁ γιατρὸς καὶ πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ψυχικῶν Ἐρευνῶν Ἄγγελος Τανάγρας ἔγραψε πολλὰ γιὰ τὰ Ἀναστενάρια στὸ περιοδικὸ πού ἐκδίδει (Ψυχικαὶ Ἐρευναι 1940) καὶ μὲ τὴν ἀποψη τὴν ψυχολογικὴ ἐπλάτυνε τὸ θέμα καὶ παρακολούθησε ἱστορικὰ τὴν ἀκαΐα καὶ τὸ πυροβάδισμα καὶ σ' ἄλλους λαούς. Τὸ σπουδαιότερο κατόρθωμά του ἦταν, ὅτι προσπάθησε καὶ πέτυχε στὴ Μαυρολεύκη τῆς Δράμας τρεῖς ἀναστενάρισσες νὰ χορέψουν στὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου τὸν ὀργανιστικὸ χορὸ τους, νὰ περάσουν δυὸ τρεῖς φορὲς ξυπόλυτες—ἢ μιὰ μὲ τὶς κάλτσες της—τὰ ἀναμμένα κάρβουνα καὶ νὰ τὰ ἀναταράξουν μὲ γυμνά χέρια, χωρὶς νὰ πάθουν τὴν παραμικρὴ βλάβη. Μὲ τὶς μαρτυρίες αὐτὲς καὶ ἄλλες μικρότερες, πού θὰ σημειωθοῦν παρακάτω, συμπληρωμένη ἡ ἔκθεση τοῦ Χουρμουζιάδη κερδίζει τόσο, ὥστε νὰ χρησιμεύη ὄχι μόνο γιὰ μᾶς ἐδῶ ὡς ἀξιόπιστο κείμενο, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάθε μελλοντικὴ ἔρευνα.

Δὲ φαίνεται νὰ εἶδε ποτὲ τὶς σχετικὲς γιορτὲς ὁ Χουρμουζιάδης, ἀλλ' ἀπὸ τὴ διεξοδικότητα τῶν περιγραφῶν του εἶναι βέβαιο ὅτι πῆγε ἐπάνω

κει στά βουνά της *Στραντζας*, παρακλάδια τοῦ Μικροῦ Αἵμου, καὶ θὰ γύρισε στὴ λεγόμενη τυφλὴ ἐπαρχία, τουρκ. Κιὸρ Καζά, ὅπου κοντὰ καὶ μεσογειότερα ἀπὸ τὴν παραλιακὴ Ἀγαθούπολη βρίσκονται τὰ χωριά τῶν Ἀναστενάρηδων. Πέντε ἑλληνικὰ χωριά, τὸ *Ρέσβι*, *Γαλαζάκι*, *Κωστῆ*, *Προντίγο*, *Πυργόπλο* καὶ τρία βουλγαρόφωνα, τὸ *Βούργαρι*, *Μούρτσοβο* καὶ *Γραμματικόβο* στὴν περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Σωξοαγαθουπόλεως γιορτάζουν στὶς 21 τοῦ Μάη, τ' Ἀη Κωσταντίνου καὶ τῆς Ἁγία Λένης τὰ Ναστενάρια, σὲ μερικὰ δὲ ἀπ' αὐτὰ γιορτάζουν καὶ τ' Ἀη Παντελέημονα τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ σ' ἄλλες μεγάλες γιορτὲς τοῦ θέρους. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπαρχία τῆς *Βιζύης* νοτιώτερα μνημονεύει ὁ Χουρμ. τὸ λατρευτικὸ ἔθιμο σὲ πολλὰ χωριά, ὅπως στὸ *Σοργάς*, Ἀη-*Γιάννη*, *Πινακᾶ*, Ἀγ. *Στέφανο*, *Ματισουρᾶ* καὶ Ἀγ. *Γεώργιο*. Ἀκόμα καὶ στοῦ Ἀφκαριοῦ τῆς Ἀνδριανούπολης: Οἱ χορεύουσες εἰκόνες πού κρατοῦν τὰ Ναστενάρια στὸν ὀργιαστικὸ χορὸ τους εἶναι κατ' ἐξοχὴν τοῦ ἁγ. Κωσταντίνου καὶ ἁγ. Ἐλένης, ἀλλ' ὅμως κατ' ἐπέκτασιν, ὁ ἴδιος ἀναφέρει, καὶ ὅμοιες στὴν ἐξάρτηση καὶ τὸν προορισμὸ εἰκόνες τοῦ ἁγίου Παντελέημονος. «Παρὰ δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἠκούσαμεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς μνήμας τῶν ἄλλων ἐπισημοτέρων ἁγίων, οἷον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτῶν ἐχόρευον» (Χουρμ. σ. 19). Ἀντίθετες εἶναι οἱ μαρτυρίες ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες τῆς Μελίκης, ὅτι ὁ χορὸς ἐπάνω στὴν πυρὰ γίνεται ἀποκλειστικὰ μόνο μὲ εἰκόνες τοῦ ἁγ. Κωσταντίνου καὶ ἁγ. Ἐλένης καὶ μὲ καμιά ἄλλη ἁγία εἰκόνα. Ἀκόμα προσθέτουν οἱ ἴδιοι, ὅτι στὸ *Μπουλγκάρι*, γειτονικὸ χωριὸ τοῦ Κωστῆ, οἱ Βούλγαροι πανηγυρίζουν στὴ μνήμη τοῦ προφήτη Ἡλία, πού ἔναι καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ τους, ἀλλὰ χωρὶς πυροβόδισμα, πού τὸ διατηροῦν μαζί μὲ τὴν ἄλλη ὀργιαστικὴ τελετὴ μόνο στὶς 21 Μάη τ' ἁη Κωσταντίνου').

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ βέβαιο, ὅτι τὸ λατρευτικὸ ἔθιμο εἶναι καὶ ἦταν ἀπὸ παλαιὰ συνδεμένο ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ δυάδα τῶν ἁγίων καὶ τίς θαματοργεῖς χορεύουσες εἰκόνες τους. Στὸ φερώνυμο μεγάλο χωριὸ Κωστῆ γινόταν ἡ λαμπρότερη σχετικὴ πανήγυρη καὶ δῶ πρὸ πάντων ἀναφέρονται ὅλες οἱ περιγραφές. Ὁ ἀρχιεπιστενάρης, σὰν ἐπίσκοπος γιὰ τὰ γύρω νεστενάρια χωριά ἔπρεπε νὰ εἶναι Κωστιανός. Ἀναφέρουν ἀκόμα ὅτι στοῦ χωριοῦ ὑπῆρχε παλαιὰ πλούσια μονὴ τοῦ Ἀγ. Κωσταντίνου χωρὶς ἐν τούτοις νὰ λένε τίποτε γιὰ τὴν παλαιότητά της καὶ τὴν ἱστορίά της.

Ἐνας σύντομος καὶ προσωρινὸς λόγος γιὰ τὰ ὀνόματα τῆς γιορτῆς καὶ τοὺς διασῶτες της καλὸ εἶναι νὰ γίνῃ προτοῦ ἀρχίσωμε τὴν περιγραφὴ. Ἀναστενάρια, ἀναστενάρης, ἡ ἀναστενάρια ἢ—ισσα, ἀρχιαναστενάρης εἶναι βέβαια οἱ ἀρχικοὶ ἀκέραιοι τύποι, εὐνόητοι καὶ σήμερα σὲ κάθε λαϊκὸ ἄτομο-

1). Σταμ. Σταμ., Ἀθην. Νέα, 25 7)βρίου 1940.

Ἄλλ' ὁ Θρακικὸς λαὸς στὸ γλωσσικὸ τοῦ ἰδίωμα δὲν τοὺς συνηθίζει. Συχνότατα ἢ ἀποκλειστικὰ λέει τὸ νεστενάρι ἢ καὶ νεστινάρι, ἢ νεστενάρικη γάσα, τὸ νεστενάριχο, ἀρχινεστενάριχος, σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸ φαινόμενον τῆς ἀφομοίωσης, ποὺ εἶναι πολὺ συνηθισμένον στὸ Θρακικὸ ἰδίωμα (πρὸβλ. νεκατεύτηκαν, πὲ τὸ ἀντὶ (α)πὸ τὸ κ.τ.λ.)· τοὺς δημοτικοὺς αὐτοὺς τύπους ὅπως καὶ ὅλη τὴν τελετὴ πῆραν καὶ οἱ γειτονικοὶ Βούλγαροι καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται, πῶς *νεστινάρι* λένε τὶς χορευούσες νεστενάρισσες ¹⁾ καὶ *νεστινάρι* τὴν ἰδιαίτερον ἐκκλησίαν ²⁾.

Τὰ προεόρτια. «Τῇ δευτέρῃ Μαΐου, περὶ τὸ δειλινόν, αἱ γυναῖκες καὶ αἱ παρθέναι καθαρὰ ἐνδεδυμέναι, λαβοῦσαι τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ἐξέρχονται μετὰ θυμιαμάτων καὶ λαμπάδων εἰς τὸ τοῦ χωρίου ἁγίασμα, περιπεφραγμένον καὶ ὑψηλοῖς δένδροις κατάσκιον, ἔνθα καὶ περίπτερον ᾠκοδόμηται. Ἀπὸ δὲ τῶν χώρων καὶ τῆς ἄμμου αὐτὸ καθαρίσασαι καὶ τὴν φράκτιν ἐπιδιορθώσασαι, τὰς λαμπάδας ἀνάπτουσι, θυμιῶσι, νίπτονται καὶ *χοήματα* τινὰ ἐν τῇ *λεοῦ* πηγῇ *ρίπτουσι*· ἔπειτα δὲ χορὸν συγκροτήσασαι καὶ τοῖς συνήθεσιν ἄσμασι χορεύσασαι, ἐν πομπῇ οἴκαδε ἐπιστρέφουσι. Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς ἡμέρας μέχρι τῆς μηνίμης τοῦ ἁγίου, ὁ χορὸς καθ' ἑκάστην ἐξακολουθεῖ πρὸς ἑσπέραν». (Χουρμ. σ. 6). Περισσότερα διηγεῖται ὁ ἀντιναστενάριχος τοῦ Δ. Πετρόπουλου (ἔ. ἀ. σ. 139) «Στὶς δύο τοῦ Μάη πάλε ³⁾ κόσμος πολὺς, γυναῖκες, παιδιὰ, κορίτσια, ἄφροι πήγαινάμε στ' ἁγίασμα πὲ τὶς λύρες, τὶς γαίδες καὶ τὰ δαβούλια βροστέ. Τὰ Νεστενάριχα κρατοῦσασαι τὶς Χάρες τ' Ἄι—Κωσταδίνου καὶ τῆς Ἄγια—Λένης στὰ χέρια πὲ τὸ μανίκι. Γεῖχασαι μανίκι γοῖ Χάρες, ποὺ ἔβανάμε δο μέσα στὶς θῆκες ποὺ γήδου σὰ φηκάρια μέσ' στὴν ἐκκλησιά, καὶ κουδούνια μικρὰ. Γεῖχασαι καὶ στόλιση καλὴ γοῖ Χάρες καποτεινὴ χρουῖη καὶ ἄσημένα. Τὰ στορίσματα γήδανε πολὺ παλιά, γιατί καὶ τ' ἀδέτι γήδου παλιὸ πὲ τὰ καποτεινὰ τὰ χρόνια καὶ τὰ ψηφιὰ ποὺ γήδανε πὰ στὰ στορίσματα γήδανε καποτεινὰ καὶ δὲ βοροῦσασαι νὰ τὰ διαβάσου. Γήδανε γοῖ Χάρες γοῖλες χωργιανκὲς καὶ γήφερνάσιδεις πάλε στὴν ἐκκλησίαν οἱ νεστενάριχες ὄδες ἀλὰ βιτίσει τὸ πανεγύρι. Στ' ἁγιάσματα ποὺ πήγαινάμε, πάστρενγάμε τὸ δόπο πὲ τὰ χορτάρια καὶ τὴν ἄμδη, χαλνοῦσαμε τὰ παλιά τὰ ξύλα, γιατί γήδανε σαπισμένα κι' ἔφραγάμε δα τ' ἁγιάσματα πὲ τὰ καινούργια βλόκια Νίβγοδαι οἱ ἀθρῶποι πὲ τὸ νερὸ πὲ τ' ἁγιάσματα, ἤφινάσι πὲ κανένα μεταλλικὸ ἔναφτάμε λαβάδες καὶ γυρίζάμε στὰ σπίτια. Τὰ παλιά τὰ ξύλα πὲ τὰ φράγματα

1) Ἐλεύθερον Βῆμα, 14 Μαΐου 1937.

2) Ἐλεύθερος Τύπος Θεσσαλονίκης 18 Ἰουνίου 1935, Ἀρχεῖον τ. Ε', 131.

3) Ἐπειδὴ πρωτότερα εἶχε εἶπει: «Τ' Ἄι—Θανάση τὸ μεγάλο τὸ μῆνα(=τὸ Γενάρη) πὲ βραδὺς στὶς δεκαπτά πήγαινάμε στ' ἁγίασμα». Ὅπως εἶναι γνωστὸ στὶς 18 τοῦ Γενάρη γιορτάζεται ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος καὶ στὶς 2 τοῦ Μάη ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων του.

κουβανιούσαμε da στ' ἄλωνι, γιὰ νὰ νάψουμε τὶς σπιτιές γιὰ τὸ χορὸ στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου.» ¹⁾ Δεπτομερέστερα γιὰ τὰ φράγματα ἐκθέτει ὁ Παπαγεωργίου κατὰ τὸ Δεληγιάννη (ἔ. ἄ. 130). «Οἱ γύρω ἐκτάσεις τῶν ἁγιασμάτων αὐτῶν ἦσαν φραγμένες μὲ χονδρὰ παλούκια πλεγμένα μὲ χονδρὰ ἐπίσης βλόκια. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ξύλινοι αὐτοὶ φράχτες χαλνοῦσαν συνειθίζαν οἱ χωριανοὶ κάθε 3—4 χρόνια νὰ τοὺς ἀνανεώνουν. Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς παλιοὺς πλοκοὺς, ποὺ μποροῦσαν νὰ γίνουν 6—7 ἀμάξια ξύλα, τοὺς κουβαλοῦσαν κατὰ Μάϊον στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς ἄπλωναν ὅπως τὰ δεμάτια στὸ ἄλωνι».

Κοινὸς πανηγυρισμὸς τῶν χωριῶν στὸ Βλάχοβο

²⁾ Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προεόρτια ἓνας ἄλλος πρὸ σημαντικὸς πρόλογος τῆς μεγάλης γιορτῆς γίνεται τὴν Κυριακὴ πρὶν ἀπὸ τὴν 21 τοῦ Μάη. Ἀπὸ τὸ Κωστῆ καὶ τὰ ὄλγυρὰ χωριά ξεκινοῦσαν μὲ πομπὴ καὶ μουσικὴ, «δαβούλια, λύρες καὶ γαΐδες» καὶ ἔσμιγαν στὸ Βλάχοβο, μιὰ μακριὰ φάραγγα καὶ στὴ θέση Τριπόρι ³⁾ Μπροστὰ οἱ παλάδες καὶ οἱ νεστενάρηδες τοῦ κάθε χωριοῦ, ποὺ καθε τὸσο τοὺς θυμιάτιζαν εὐλαβικὰ ὀρισμένοι ἄντρες, οἱ νεστενάρηδες μὲ τὶς ἅγιες εἰκόνες στὰ χέρια καὶ πίσω κόσμος πολὺς γιορτάσιμα ντυμένος καὶ φέροντας κάπου κάπου κανένα ἄρνι, ποὺ εἶχαν τάμα, καὶ τὰ χρειαζόμενα γιὰ τὴν εὐωχία. Στὸ Τριπόρι κάθε χωριὸ εἶχε τὸ ἁγίασμα του, τὴν ἱερὰ πηγὴ του ποὺ ἔβγαине ἀπὸ ἓνα βράχο καὶ κοντὰ σ' ἓνα λειβάδι τὸ ξεχωριστὸ περίπτερό του. Ἐνοίγαν τὸ περίπτερο, τὸ καθάριζαν καὶ τοποθετοῦσαν ἐκεῖ τὶς εἰκόνες τῶν ἁγίων. Στὴν πηγὴ ὁ παπᾶς διάβαζε τὸν ἁγιασμὸ καὶ ὁ ἀναστενάρης μὲ ἱεροπρέπεια ἔβγαζε τὸ νερό, ὅπως εἶχε τὸ δικαίωμα, καὶ τόδιδε στὸν κόσμον νὰ νικῆ καὶ νὰ πιῆ. Στὸ περίπτερο ὕστερα ἄναβαν κεριὰ καὶ λιβάνι —«καπνὸς δ' εὐώδης τῶν θυμιαμάτων, ὡς νέφος, εἰς οὐρανὸν ἀναβαίνει»—φιλοῦνε τὶς εἰκόνες καὶ σὲ καμιὰ γωνιὰ ἔβλεπες νὰ ἑομολογιοῦνται μερικοὶ στὰ νεστενάρια τὶς ἁμαρτίες τοὺς μὲ σιγανὴ φωνή. Τοὺς ἔδιναν τὴν συχώρηση μὲ τὴν ὑπόσχεση θυσιῶν καὶ δώρων. Ἐτσι ἐτελείωνε τὸ πρῶτο μέρος τῆς τελετῆς. Ἀκολουθεῖ τώρα τὸ γλέντι. Σφάζονται τ' ἄρνια καὶ ξαπλωμένοι στὴ χλόη πίνουν γιὰ νὰ κάμουν ὄρεξη. «...νεανίαι ἀνθηροὶ περὶ τοὺς ὄβελους τὰ ἄρνια, ὑπὸ τῶν ἱερέων εὐλογηθέντα, ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς περιστρέφουσιν· ἡ δὲ κνίσσα τὰς ρῖνας τῶν πανηγυριζόντων καταθέλλει καὶ αὐτοὺς τοὺς Ὀλυμπίους Θεοὺς ἐκείσε καταβιβάζει. Ἐπειδὴν δ' ἐψηθῶσιν αἱ θυσίαι, ὁ ἱερεὺς... τὴν πλάτην ἀντί

1) πὲ=μὲ ἢ=ἀπὸ ἀνάλογα μὲ τὴν θέση του — Χάρες εἶναι οἱ εἰκόνες. Ἡ σημασία αὐτὴ εἶναι γνωστὴ καὶ ἄλλοῦ. Πρβλ. ἡ χάρη τῆς ἐθαματούργησης, προσκυνῶ τὴ χάρη σου.—Ἄμδη=ἄμμος, μανίκι=κοντάρι, φηκάρια=θηκάρια. ἀλέτι τουρκ.=ἔθιμο. ὄδες ἀλά βιτίσει=ὄταν ἤθελε νὰ—ἡ θελά=θαλά ἀλά τελειώσει. ἀλάι τουρκ.=πλατεῖα τοῦ χωριοῦ.

2) Τριπόρι ὁ Χουρμ. σ. 7, Τριπύρι ὁ Πετρόπουλος σ. 138.

τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ δέσμα λαμβάνει. Καὶ οἱ μὲν αὐτόχθονες ἱερεῖς αὐτόθι συνευθυμοῦσιν, οἱ δὲ ξένοι ἀποπέμπονται, ἵνα μὴ τὰ ὄργια κατοπεύοντες τοῖς ἀρχιερεῦσι ταῦτα καταγγέλλωσιν». Φυσικὸ εἶναι μετὰ τὸ φαγολότι καὶ τὴν κρασοκατάνυξη νὰ ἀρχίσῃ ὁ χορὸς, ἀλλὰ ἀξιοσημείωτο εἶναι, πὼς καὶ ὁ ὀργιαστικὸς χορὸς τῶν νεστενάρηδων, τὸ χαρακτηριστικώτερο μέρος τῆς τελετῆς, τώρα μόνον ἀκολουθεῖ.

Ὅπως ὁ Χουρμ. λεπτομερειακότερα γράφει, τὰ νεστενάρια μπαίνουν στὸ περίπτερο, ποὺ στέκονται οἱ εἰκόνες καὶ κεῖ «ἄνδρες ἢ γυναῖκες, τὰς χεῖρας ὀριζοντίως τεταμένας ἔχοντες ἢ καὶ λευκὰ ρινόμακτρα κρατοῦντες καὶ ἔχ. ἔχ. ἴχ. ἴχ. οὐχ οὐχ, ἐπιφωνοῦντες τὸν ἀντικρουστὸν χορὸν δύο ἢ τρεῖς κατὰ πρόωτον χορευοῦσι, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κινούμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλοι προσέρχονται καὶ κατὰ μικρὸν οἰστροπλήγες γινόμενοι, γοργότερον κινοῦνται· καὶ ἐκμανέντες τὰς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἀρπάζουσι καὶ ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ ταύτας κρατοῦντες, ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ ταύτας κινοῦσιν. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ οἱ πανηγυρίζοντες πρὸς τὸν ἦχον τῆς μουσικῆς συρτὸν χορὸν συγκροτοῦσιν, οὔτινος ἔν τῷ μέσῳ ἀτάκτως καὶ μανικῶς τὰ Ἀναστενάρια ἀλλόμενα τὰς εἰκόνας μεθ' ὀρμῆς, οἷς ἂν τῶν χορευόντων προτιμῶσιν, εἰς προσκύνησιν προσφέρουσιν τοῦ δ' ἐνθουσιασμοῦ... ἐπαυξανομένου, καὶ πὼς ἐκτὸς ἑαυτῶν τὰ Ἀναστενάρια γενόμενα, ὀρμῶσι δρομαίως καὶ ὥσπερ πτηνὰ εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση καὶ τοὺς κρημνοὺς διερχόμενοι, εἰς τὸ ἴδιον χωρίον ἕκαστος ἐπανέρχονται». Στὸ σημεῖο τοῦτο ὁ Πετρόπουλος γράφει: «Ὅδες ἀλὰ τρανέπει ὁ χορὸς πολλοὶ πὲ τῆ χαρὰ δους χώριζάσι καὶ διάβαινάσι στὰ βουνὰ καὶ γλέντιζάσι κεῖ». Καὶ σὲ σημείωση σ. 138, 2: «Κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸ αὐτὸ στὰ γύρω δάση κατὰ πληροφορίας πολλῶν καὶ ἰδίως ἀντιαναστενάρηδων ἐγίνοντο πολλὰ ὄργια. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο τὸ ἀποκρούουν μὲ ἀγανάκτηση οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ τῶν ἀναστεναρίων».

Ἀκόμα στὸ Τριπόρι ἀπάνου στὴν ἀκμὴ τοῦ ὀργιαστικοῦ χοροῦ μπορούσαν νὰ γίνουν καὶ νέοι ἀναστενάρηδες. «γίνονται θεόληπτοι, ἢ κατὰ τὴν ἐγκώριον φράσιν τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος ἢ καὶ ἐγκαλεῖ ἢ εἰκόνα τὸν καθαρὸν ἄνθρωπον, καὶ τρέμοντες καὶ ἀφρίζοντες καὶ τὸ βλέμμα αὐτῶν ἀγορευόντες καὶ ὑπὸ σπασμῶν καταλαμβάνόμενοι λιποθυμοῦσιν· οἱ δὲ παρόντες, λαμπάδας κρατοῦντες, τοὺς θυμῶσι μετ' ὀλίγον δὲ ἀναπηδήσαντες μεθ' ὀρμῆς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἀρπάζουσι καὶ μανικῶς πηδῶντες καὶ χορευόντες εἰς τὰ ὄρη ἔξαλλοι τρέχουσι, μέχρις ἂν ὅτου ἡ οἰστρομανία διὰ τοῦ χοροῦ καιαπαύσῃ». Τὰ ἴδια βεβαιώνει καὶ ὁ Πετρόπουλος γράφοντας: «Πολλοὶ ἄθροῦποι ὄδες χόρευγάσι ἐγκαλοῦσε δους ἢ εἰκόνα, ἐπιανέ δους ὁ ἅγιος καὶ γίνανδαι οἱ καινούργιοι νεστενάρηδες ἅμα γήθελέ δο καὶ ὁ ἀρχινεστενάρης. Γοῦλοι λοιπὸν γήδανε κεῖ θυμνιζάσι δους καὶ κείνοι πὲ τῆ

χαρά δους διάβαινάσι στὰ βουνά» ¹⁾

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι στίς περιγραφές τοῦ Πετροπούλου καὶ Δηληγιάννη καὶ ὅπου ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ ἀγιάσματα, λείπει κάθε εἴδηση γιὰ περίπτερα ἢ παραπήγματα ὅπου νὰ τοποθετοῦνται οἱ εἰκόνες. Ἀντίθετα ὁ Χουρμουζιάδης ἀναφέρει ρητῶς οἰκοδομημένα περίπτερα καὶ στὸ ἀγίασμα τοῦ Κωστή καὶ στὸ Τριπόρι ἰδιαίτερο γιὰ κάθε χωριό. Μὰ δὲ μνημονεύει, ἂν τὰ περίπτερα αὐτὰ εἶχαν στέγη, ὅπως φαίνεται ὅτι δὲν εἶχαν ἀπὸ τὴν εἴδηση, ὅτι τὰ ἀνοίγαν καὶ τὰ ἐκαθάριζαν. Μπορεῖ νὰ ἦσαν γι' αὐτὸ ὑπαιθρα, ὅπως συμβαίνει στὸ βουλγαρικὸ Οὐρκάρι σύμφωνα μὲ περιγραφή τοῦ Ἀρναούντοφ ²⁾. Ἀπὸ τὴν περιγραφή αὐτὴ μεταφέρομε μέρος ἐδῶ χρήσιμο καὶ γιὰ τὶς ἄλλες εἰδήσεις. «Τὴν αὐγὴ ἀρχίζουν νὰ κτυποῦν οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ κατὰ τὸ μεσημέρι στὸ «Ντεστινάρκι», μιὰ πρωτότυπη ἐκκλησία, δίχως στέγη, μεταφέρονται οἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων. Σὲ κάποια γωνιά, ἐπάνω σ' ἓνα πέτρινο βωμό, καίγουν τρεῖς πελώριοι κορμοὶ δρυός, καὶ ἀπέναντι ἀκριβῶς εἶναι κρεμασμένο τὸ ἱερὸν τύμπανον. Ἡ ἑορτὴ ἀρχίζει μὲ τὸ φίλημα τῶν εἰκόνων. Ἐνας μουσικὸς παίζοντας γκαΐδα τονίζει μιὰ ἀλλόκοτη μελωδία. Ἡ πιὸ ἡλικιωμένη ἀπὸ τὶς πανηγυρίστριες, ἡ Μπάμπω Νούν καταλαμβάνεται ἀπὸ μιάν ἀνεξήγητον κρίσιν νευρικὴν καὶ ἀρχίζει νὰ τρέμει. Ἀρπάξει ἓνα θυμιατήρι καὶ πάλλοντάς το δαιμονιωδῶς φωνάζει στὸ μουσικὸ: Γρήγορα, γρηγορώτερα, πιὸ γοργά. Μιὰ μανία ἔχει καταλάβει μερικὲς ἀπὸ τὶς γριῆς αὐτές. Μὲ τὰ χέρια ἀπάνου στὴν κοιλιὰ χορεύουν φρενητιώδεις καὶ ἔξαλλες, οὐρλιάζοντας. Κάπου κάπου ὑψώνουν τὰ χέρια πρὸς τὸν οὐρανόν, σὰν νὰ θέλουν νὰ πετάξουν καὶ μετὰ τὰ κατεβάζουν μὲ δύναμιν κτυπώντας τοὺς μηρούς των. Ἀργά, ἀργά ἡ ὑπερδιέγερσις αὐτὴ κοπάζει καὶ στὸ τέλος πέφτουν κάτω τελείως ἐξηντημένες οἱ γριῆς αὐτὲς μαινάδες».

Ἡ παραμονή. Ὅλη τὴ βδομάδα πρὶν τῆς γιορτῆς θὰ κουβαλοῦσαν ξύλα «πὲ τὰ φράγματα τῶν ἀγιασμάτων» καὶ ἀπαλλοῦ στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ τὴν παραμονὴ ἄφηναν τὶς δουλειές τους ὅλοι στὸ χωριὸ καὶ ἔφερναν μ' ὅποιον τρόπο, στοὺς ὄμους, σὲ ζῶα, σὲ ἀμάξι, τὰ ξύλα ποὺ χρειάζονται γιὰ τὶς σιῆς, τὶς ἱερὲς πυρές, ποὺ ἀπὸ σήμερα θὰ καῖνε κάθε βράδυ. Ἐπειτα τὴν ἡμέρα τούτη θὰ γινόταν ἡ μεταφορὰ τῶν ἱερῶν ταύρων ἀπὸ τὴ βοσκὴ στὴν ἐκκλησιά. Ἀλλὰ πῶς; Ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ ἀρχιεπιστενάρη ξεκίναε

1) Εἶχα τὴν ὑποψία μήπως τὸ ρ. ἐγκαλεῖ εἶναι ἀρχαϊσμός τοῦ Χουρμουζιάδη καὶ σ' αὐτὸ συμφωνοῦσε ἡ γνώμη τοῦ Παπαχριστοδοῦλου, ποὺ δὲ θυμόταν τέτοιο ρῆμα ἀπὸ τὸ Θρακικὸ ἰδίωμα. Ἀλλ' ἡ φράση ἐγκαλοῦσε δους ἢ εἰκόνα, εἰδικὴ γιὰ ὀρισμένη μοναδικὴ περίστασις, δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴ λαϊκὴ γνησιότητά της.

2) Τὸ ἄρθρο τοῦ Ἀρναούντοφ, γνωστοῦ Βουλγάρου λογίου, δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα Ζάρια τῆς Σόφιας καὶ κατὰ μετάφραση τοῦ Α. Σοφιανοῦ στὸν Ἐλεύθερο Τύπο Θεσσαλονίκης 18 Ἰουνίου 1935.

ἡ πομπὴ μὲ τὴ συνηθισμένη μουσικὴ μπροστά, τὰ νεστενάρια μὲ τὶς χορεύουσες εἰκόνες στὰ χέρια καὶ κόσμο πολὺ πίσω γιὰ τὴν ἐξοχή, ὅπου ἔβουσαν τὰ βικάδια ¹⁾. «Γεῖχαμε τραγιά βικάδια. Τὸ ἓνα ἢ τὰ δυὸ γήφανε χάρισμα πὲ κανένα χωριανό. Ἐνα γόραζάσι οἱ νεστενάρηδες πὲ τὴ γάσα τὴ νεστενάριχη... Τὰ βικάδια γόραζάσι da πὲ τὸν Ἄπριλη κ' ἔβουσκέ da ὁ ἀγέλαρης πὲ κεὶ πὸν γόραζάσι da. Ἐπρεπε νὰ ἔναι τραγιῶ, πέδε ἢ ἑφτά χρονῶ, μονὸ νούμερο καὶ ὄχι ζυγό, γιατί ἅμα γήφανε ζυγὸ δένε δέχουδου ὁ ἅγιος. Μνιὰ φορὰ πὸν ἓνας χωριανὸς χάρισε βικάδι πὲ ζυγὸ νούμερο, δένε δέχτικε do ὁ ἅγιος. Στέ κουδου γοῦλο ἄγριο καὶ δώκασί do πάλε τὸ βικάδι. Γήφανε ἄγρια τὰ βικάδια, ἀλλ' αὐτήνα τὴν ἡμέρα γήφικανδαι ἦσυχα. Ἐδενάμεδα πὲ τὸ χαλκᾶ τῆς ἐκκλησιᾶς». Ὁ ἀναστενάρης τοῦ Σταμ. Σταμ. (*Ἀθην. Νέα 27 Μαΐου 1940) κοντιὰ σ' αὐτὰ προσθέτει, ὅτι τὸν ἱερὸ ταῦρο τὸν ἔφεργαν στολισμένον μὲ ἀνθη κορδέλλες καὶ τέλια σὰν νὰ ἦταν νύφη.

«Τὴν δ' ἐσπέραν πληθος πολὺ πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἀρχιαναστενάρου, ἔνθα καὶ τὸ ἱερώτατον τέμενος τοῦ ἁγίου, συνέρχεται. Ἐπειδὰν δ' ἐκεὶ πίθους ὄλους οἰνοπνεύματος ροφήσωσιν, ἐξάρχονται τῆς πομπῆς παιανίζούσης τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἣτις ἐκ τοῦ ἱεροῦ μεγάλου τυμπάνου τῶν παππούδων ²⁾ καὶ τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς λύρας καὶ τοῦ βουλγαρικῦ ἀσκαύλου (κάϊτας);=σύγκειται». Φτάνουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ κεὶ ὁ ἀρχινεστενάρης, ἀφοῦ κάμει μετάνοιες μπρὸς στὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ τὶς ἀσπαστῆ, παίρνει τὶς φυλαγμένες μέσα σὲ θῆκες εἰκόνες τῶν ἰδιαίτερων ἁγίων καὶ τὶς μοιράζει στὰ νεστενάρια κρατῶντας ὁ ἴδιος τὴ δική του. Ὑστερα «γυρίζαμε πὲ γοῦλο τὸ χωριό. Στὸ μεγδάνι (=πλατεῖα) γήφανε πολλὰ ξύλα πὲ τὰ φράγματα, ἔναβάμε μεγάλες στιές καὶ χόρευγάσι πὰ στὶς στιές τὰ νεστενάρια. Περνούσασι καὶ γήριανδαι (=γυρίζαν) πὰ στὴ στιὰ ὡς μισὴ ὥρα καθείνας. Ἐχ ἔχ ἔχ—γίχ γίχ γίχ φώναζάσι καὶ γοῦλο χόρευγάσι. Πηδούσασι καὶ χόρευγάσι καὶ δὲ καίγανδαι στὰ ποδάρια. Μιὰ φορὰ πὸν γῆρτ' ὁ δεσπότης πὸν γεῖχεδα παγορεμένα τὰ νεστενάρια, γεῖδε δους πὸν χόρευγάσι κρυφὰ πὲ πάνω σὲ ἓνα σπίτι. Τὸ πουρνὸ φούγιαξέ δους γιατί ἔκανάσι τ' ἀδέτι πὸν γεῖχε παγορεμένο. Κεῖνοι γεῖπασι ὅτι δὲν ἔκανάσι κἄν τίποτε. Ὁ δεσπότης γεῖπε τους νὰ βγάλουν τὰ παπούτσια δους. Λόγιασε καὶ γεῖδε τὰ ποδάρια δους, πὸν δὲ γήφανε ψημένα πὰ στὴ στιὰ. Τότε ἄφησέ δους νὰ κάνουν τὰ νεστενάρια ὅπως θέλουσι». «Ἐν δὲ τῇ ταχυποδία καὶ τῇ οἰστρομανία ἔτι δὲ καὶ τῇ παχυδερμία τῶν ποδῶν αὐτῶν δὲν καίονται ἢ καὶ ἀδιαφοροῦσι καιόμενοι». Ἀκολουθοῦν ἐπισκέψεις στὰ σπίτια ὄλου τοῦ χωριοῦ καὶ στὰ πλουσιώτερα φιλεύουν τὰ νεστενάρια ἢ καὶ τὰ τραπεζώνουν μὲ ἄφθονη πάντοτε

1) βικάδι=ταῦρος, ἀπὸ τὸ τουρκ. μπουγᾶς.

2) Παππούδες λέγονται οἱ εἰκόνες τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου πὸν φυλάγονται στὸ κονάκι τοῦ ἀρχιαναστενάρη, καὶ ἄλλοιῶς Χάρες. Παππούς λέγεται κολακρευτικὰ ὁ ἅγιος.

κραιοποσία. Ξαναγυρίζουν στὴ σιὰ, στὸ μεγάλι, γιὰ νὰ χορέψουν τὸν ἀγαπητὸ τους χορὸ ἁπάνου στ' ἀναμμένα κάρβουνα. Μὰ ἡ μανία τοῦ χοροῦ δὲν παύει ἐδῶ. Μπορεῖ μὲ νέα ἐντονώτερη ἔξαψη νὰ τραβήξουν ἔξω καὶ μὲ κόσμο πολὺ, πού τοὺς συνοδεύει «μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων», στὰ γειτονικά χωριά, νὰ φιλεντοῦν ἐκεῖ καὶ νὰ ξαναγυρῶσιν στὴν ἱερὴ πυρὰ διασκεδάζοντας ὅλη τὴ νύχτα.

Γιὰ τίς νυκτερινὲς ἐπισκέψεις στὰ γειτονικά χωριά ὁ Χουρμ. γράφει (σ. 11): «Τὰς δὲ νυκτερινὰς ταύτας ἐκδρομὰς καὶ ἐπισκέψεις τὰ χωριά πρὸς ἄλληλα ποιοῦνται λέγοντες, ὅτι ὁ ἅγιος πηγαίνει πρὸς τὸν ἐν Πυρογόπλῳ ἢ Βούλγαρι ἀδελφόν του ἁγίου. Πολλάκις δὲ καὶ νεανίαι τὸν δρόμον τῶν Ἀναστεναρίων ὑποκόπτουσιν, ἵνα μὴ δῆθεν ὁ ἅγιος ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν ὑπεκφύγη, ἀλλ' ἐκεῖνα ἀκατάσχετα τὰς χεῖρας τῶν κωλυόντων διαφεύγουσιν».

Τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου. «Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἅγιοσμα ἀπέρχεται καὶ ψάλλει τὸν ἁγιασμόν, παρισταμένου τοῦ Ἀρχιαναστενάρου, ὅστις μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἁγιασμοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου λαβίων, εἰς τὸν ναὸν ἐπιστρέφει· τοῦ δ' ἱερέως πάντα ἁμῶν τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα εὐλογήσαντος καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καθιερωμένην εὐχὴν τῶν ποιμνίων ἢ τὴν τῶν κρεῶν ἀναγνόντος, ὁ Ἀρχιαναστενάρος σταυρώσας διὰ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου τὸν ἱερόν ταῦρον, θυσιάζει αὐτὸν μετὰ προσοχῆς, ὥστε τὸ αἷμα νὰ ρεῦσῃ εἰς τοῦ ναοῦ τὰ θεμέλια. *πέλεκυς δ' ἱεροῦ καὶ ἱερόν ἐπίσκοπον καὶ μάχιρα ἱερά εἰς τὴν θυσίαν ὑπηρετοῦσι· καὶ τὰ μὲν κρέα τοῦ ταύρου ὡμὰ εἰς τὰς οἰκίας διανεμόνται· τὸ δὲ δέρμα εἰς πλατέα λωρῖα κατατέμνεται καὶ ἀνὰ ἓν πέδιλον (ισαροῦχι) πρὸς ἐκάστην οἰκογένειαν στέλλεται.* Ὅσοις δ' ἂν μὴ ἐπαρκέσῃ ἐφέτος, τούτοις εἰς τοῦπιδόν προσφέρουσιν. Καὶ τὰ μὲν Ἀναστενάρια τὴν ἡμέραν ἐφησυχάζουσιν· τὸ δὲ πλῆθος ἐν χοροῖς καὶ θαλίαις, οἳ μὲν ἐν τῷ χωρίῳ οἳ δὲ ἐν τῷ ἁγιάσματι διασκεδάζουσιν».

«Τὴν δ' ἐπιούσαν νύχτα ὁ ἱερεὺς χορὸς παρὰ τὴν πυρὰν ἐπὶ τῆς ἀνθρακίᾳς ἐπαναλαμβάνεται καὶ αἱ νυκτεριναὶ ἐκδρομαὶ καὶ ἐπισκέψεις ταῦτα δὲ διακοῦσιν, ἄνευ διακοπῆς, ὅλον ὀκταήμερον. Ἐὰν δὲ ξένος τις παρατυχὼν τὰ ὄργια τούτων περιγελάσῃ, ὡς ποτε ὁ Πενθεὺς ὑπὸ τῶν Βακχῶν καὶ Μαινάδων, οὕτω καὶ αὐτὸς φρονεῖται· καὶ τῆς πυρᾶς δὲ τὸ πῦρ ἱερόν, καὶ τοῖς καπνίζουσι νὰ ἀνάψωσι τὰς καπνοσύριγγας δὲν ἐπιτρέπεται. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὰς ἱερὰς ταύτας πανυχίδας, πολλοὶ τῶν πανηγυριζόντων θεόληπτοι καὶ οἰστροπλήγες γινόμενοι Ἀναστενάρια ἀναδείκνυνται. Τῆς δ' ἑορτῆς διαρκούσης, πρὸ τῆς θύρας ἐκάστου Ἀναστεναρίου φανὸς κρέματα, εἰς σημεῖον τῆς τοῦ οἰκοδεσπότου ἱερότητος».

Στὴν περιγραφὴ τοῦ Χουρμουζιάδη θὰ προστεθοῦν τώρα οἱ συμπληρωματικὲς πληροφορίες ἀπὸ τοὺς Κωστιανοὺς τῆς Μελίκης. Οἱ ἄλλοι χωριανοί, πού δὲν εἶναι νεστενάρηδες, δὲ μένουν ἅπλοὶ θεατῆς τοῦ ὄργιαστικοῦ χοροῦ γύρω ἀπὸ τὴν ἱερὴ πυρὰ. Συμμετέχουν κατὰ τὸν τρόπο τους

τὸν συνηθισμένον στὰ πανηγύρια. Σημαντικώτερο γιὰ τὴ συμμετοχὴ εἶναι, ὅτι ὁ Σταμ. Σταμ. ἄκουσε ἀπὸ παλαιὸν ἀναστενάρη, τὸν κ. Ἄραμπατζή, καὶ κατέγραψε 3—4 τραγούδια τοῦ ἀρχαίου κύκλου, ποὺ ἀναφέρονται ὅλα σὲ Κωσταντιήδες καὶ τραγουδεῖνται ἐκτὸς ἄλλων στὸν κύκλιο χορὸ τῶν λοιπῶν χωριανῶν (Ἄθην. Νέα 26 καὶ 27 Μαΐου 1940). «Περιέργως δὲ ὅλα αὐτὰ τραγουδοῦν κάποιον Κωσταντιῆ ἥρωα καὶ ἀνδρειωμένον. Οἱ ἀναστενάρηδες δὲν ἄδουν. Μόνον εἰσερχόμενοι λέγουν μίαν ὠδὴν ποὺ ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: Ἄγιο μου Κωσταντῖνε μου | μεγάλην χάριν ἔχεις | καὶ ἀκολουθοῦν οἱ στεναγμοί».

Ἡ τελευταία μαρτυρία γιὰ χορευτικὸ τραγούδι τῶν νεστενάρηδων εἶναι μοναδική, ἀλλ' ἀξιόπιστη. Ἄν οἱ ἄλλοι τίποτε σχετικὸ δὲν ἀναφέρουν, τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ στὴ γενικὴ ἐντύπωση ὅτι μόνον τὰ ἐπιφωνήματα ἀκούγονται ἀπὸ τοὺς ἑξαλλους χορευτές. Ὁ Πετρόπουλος μόνον γράφει (ἔ. ἀ. σ. 140—41): «Γοῦλα τὰ βράδνα ποὺ κρατοῦσε τὸ πανηγύρι ἔναφτάμε τις σιτιές. Χόρευγάσι καὶ πηδούσασι τὰ νεστενάρια. Ἐπιανέδα ὁ ἅγιος καὶ μιλούσασι *σοῦρβικα* ¹⁾. Γήλεγάσι ὅτι πὲ τ' ἀδέτι αὐτὸ φεύγουσι γοῖ ἀρρώστειες καὶ τ' ἄλλα τὰ κακὰ πὲ τὸ χωριό. Ὅδες ἀλὰ βιτίσει τὸ πανηγύρι, τὰ νεστενάρια γύριζάσι γοῦλο τὸ χωριό, σταύρωνάσι τις δρόμοι πὲ τις Χάρες στὰ χέρια καὶ γήρονανδαι στὸ σπίτι τ' ἀρχινεστενάρη. Γύριζάσι πάλι στὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἤφινάσι τις Χάρες μέσα στις θῆκες πὲ τὰ μανίκια».

Ὅτι στὴν πυρὰ ἐπάνου τὰ νεστενάρια χόρευαν γυμνόποδα βεβαιώ-
νεται ἀπ' ὅλες τις πηγές. Μάλιστα ἀπὸ δύο ἀνέκδοτα σχετικὰ φαίνεται, ὅτι ἡ γυμνοποδία αὐτὴ ἦταν ὑποχρεωτικὴ γιὰ τὴν περίστασι. Ὁ Ν. Δεληγιάν-
νης (ἔ. ἀ. 131) ἔμαθε στὴν Ἁγία Λένη τῶν Σερρών: «Μία φορὰ πήγαμε νὰ κάνουμε προξενιά καὶ κείνος ὁ γέρος ποὺ ἔχε νὰ συβάσει (=ἀροαβωνί-
σει) τὸ παληκάρι του ἦταν Ἄναστενάρη. Κεῖ ποὺ καθόμαστε ἀρχισε καὶ πηδοῦσε νὰ σέβη μέσ' τὴ σιὰ καὶ στὰ ποδάρια του φοροῦσε τσερβούλια (=τσαρούχια) καὶ εἶπε μας: Βρε παιδιά, βλάστε τὰ τσερβούλια μου νὰ μὴ γαγοῦ τὰ τσερβούλια. Καὶ του ἔβγαλάμε τὰ τσερβούλια καὶ μπῆκ' ἀξυπόλ-
τος μέσ' τὴ σιὰ, ἄμμα τί σιὰ; φοῦνος. Καὶ χόρευε ἕνα κάρτο τῆς ὥρας μέσ' τὴ θερμοσπουδιά κι ὅδε ἐξέβηκε ἀπ' τὴ σιὰ τὰ ποδάρια του δὲν ἔπα-
θάσι καδίποτα». Ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ μαθαίνομε ἀκόμα, ὅτι τὰ νεστε-
νάρια συνήθιζαν καὶ ἐκτὸς τῆς μεγάλης γιορτῆς νὰ χορεύουν ἐπάνω στὴ
φωτιὰ καὶ σὲ κάθε ἄλλῃ ἰδιωτικὴ τους χαρὰ ²⁾. Καὶ ὁ Σταμ. Στάμ. (Ἄ-

1) *σοῦρβικα*=ἀκατανόγητα, τσάταρα-πάταρα, κατὰ τὸν Π. Παπαχριστο-
δούλου· ὁ κ. Καψωμένος παρατηρεῖ, ὅτι μπορεῖ ἢ λ. νὰ λεγόταν *σοῦρβικα* κατὰ
τὸ σλαβ. *surd*=ἑξαλλος, ἐρεθισμένος.

2) Σχετικὰ ὁ Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου θυμεῖται ἀπὸ τὰ παιδικὰ του
χρόνια, ὅτι ὅταν ἔρχονταν τρυγητάδες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Στραντζας ἀναστενά-
ρηδες κάτω στὸν κάμπο τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, συνήθιζαν τὰ βράδνα κοντὰ

θην. Νέα 25 Μαΐου 1940) στὴ Μελίκη ἄκουσε πὸς κάποιος ἐπὶ Τουρκίας μεθυσθεὶς ἠθέλησε νὰ χορέψῃ μὲ τὰ τσερβούλια τοῦ ἐπάνω στὴ φωτιὰ τοῦ φώναζαν ὅμως: "Ἐβγα γρήγορα γιατί θὰ κάψεις τὰ τσαρούχια σου. Πράγματι βγήκε καὶ τὰ τσαρούχια τοῦ ἦσαν μισοκαημένα. Τότε τὰ ἔβγαλε, χόρεψε στὴ φωτιὰ ἀνυπόδητος καὶ τὰ πόδια τοῦ τίποτε δὲν ἐπαθάν»¹⁾. Εἶναι φανερὸ πὸς οἱ ἀναστενάρηδες πίστευαν μὲ ὄλη τὴν καρδιά τους στὴν ἐπέμβαση τῶν ἁγίων κι ἔτσι δὲν πάθαιναν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι γιὰ τὴ λατρευτικὴ τούτῃ ἐπιταγὴ καὶ μιὰ ἄλλη ἀξιολογώτατη εἴδηση. «Οἱ ἴδιοι οἱ ἀναστενάρηδες ἐρωτώμενοι πὸς δὲν καίονται ἀπαντοῦν, ὅτι ἀπάνου στὴ μανία τοῦ χοροῦ βλέπουν τὴν ἁγία Ἐλένη νὰ προηγήται ἀπὸ αὐτοὺς κρατούσα ἕνα σταμνὶ νερό, τὸ ὁποῖο ρίχνει στὴν ἀνθρακιά καὶ ἔτσι ἡ πυρὰ τοὺς δροσίζει ἀντὶ νὰ τοὺς καίῃ». (Ἀθην. Νέα 27 Μαΐου 1940).

Σχετικὰ μὲ τὴ θυσία τοῦ ταύρου οἱ Μελικιώτες προσθέτουν ὅτι τὸ τσεκούρι, τὸ μαχαίρι καὶ τὸ τραπέζι τῆς διανομῆς, τὸ ἱερὸν ἐλίκοπον τοῦ Χουρμ. ἐφυλάγονταν ὅλον τὸ χρόνο σὲ ὠρισμένο μέρος (Πετρόπουλος 140, 1 καὶ Ἀθην. Νέα 27 Μαΐου). Ἀκόμα ἡ μοιρασιά τῶν κομματιῶν κρέας γινόταν μὲ τὴ συνηθισμένη μουσικὴ. Τὸ κομμάτι δέσμα γιὰ ἕνα τσαρούχι, ποὺ μοιραζόταν γιὰ κάθε σπῆτι, τὸ ἀναφέρει μόνο ὁ Χουρμ, Ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφιβάλλουμε. Τὸ ἔθιμο εἶναι συνταιριασμένο μὲ τὴν ἄλλη ἰδιότυπη θυσία τοῦ ταύρου οὔτε εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ εἶχε αὐθαίρετα ἐπινοήσει ὁ σοφὸς συντάχτης τοῦ μικροῦ βιβλίου.

Ὅπως παραπάνω εἶδαμε, ἡ γιορτὴ τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου στὸ Κωστή, μὲ πρωταγωνιστὲς τοὺς ἀναστενάρηδες, διαρκοῦσε σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ μῆνα Μάη καὶ γινόταν σύμφωνα μὲ παράδοση παλιὰ μὲ ὠρισμένη τάξη καὶ ζωνρότητα. Στὰ ἄλλα γύρω χωριά, ὅπως φαίνεται, ἦταν ἡ γιορτὴ αὐτὴ λίγο ἢ πολὺ περιορισμένη. Καὶ στὸ Κωστή ἀκόμα δὲν πρέπει νὰ φαντασθοῦμε, ὅτι γινόταν κάθε χρόνο μὲ τὴν ἴδια πάντοτε διεξοδικότητα καὶ λαμπρότητα. Ἦταν βέβαια ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν εὐφορία τῆς χρονιάς, ἀπὸ τὰ τάματα ποὺ ὑπῆρχαν, ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Τὰ νεστενάρια εἶχαν σὰ θρησκευτικὴ αἴρεση ἐπισύρει τὴν ἀμείλικτη καταδίωξη τῆς Ἐκκλησίας, οἱ δεσποτάδες τὰ ἀπαγόρευαν καὶ μὲ κάθε τρόπο, ὄχι σπάνια καὶ μὲ ξύλο, τὰ ἐπίεζαν καὶ στὸ χωριὸ μέσα εἶχαν τοὺς ἀντίθετους. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασή τους ἔμενε ἀκλόνητη καὶ τοὺς ἔδινε πάντα τὴ νίκη. Ὁ ἴδιος ὁ δεσπότης τοὺς ἄφηκε, ὅπως εἶδαμε, νὰ κάμουν ὅπως θέλουν τὸ ἔθιμό τους, ἅμα εἶδε τὰ

στὰ ἄλλα γλέντια τους νὰ πηδᾶν καὶ νὰ χορεύουν ἐπάνω στὶς πρόχειρες φωτιές.

1) Ἡ μαρτυρία τοῦ Παναγ. Δανηλοπούλου, ἐκ Βασιλικῆς τῆς Θράκης, (Ἐλεύθ. Βῆμα 14 Μαΐου 1937) ὅτι «οἱ γνωστοὶ ἀναστενάρηδες οὐδέποτε ἐν τῇ ζωῇ ἐφόρουν ὑποδήματα καὶ ὅτι ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἐσχηματίζετο εἰς τὰ πέλματά των χονδρὰ ἐπίδεξις, ἰκανὴ ν' ἀψηφᾷ καὶ τὴν πλέον δυνατὴν πυρὰν», δὲν ἔχει καμιὰ ἄλλη ἀξία παρὰ ὅτι εἶναι ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ἀντιπάλων.

γυμνά πόδια να μένουν άβλαβ' από τή φωτιά. Όμως ο σπουδαιότερος λόγος για να διατηρηθῆ ἡ παράξενη λατρεία μέσα στους κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας ἦταν ἡ μεγάλη ἐκτίμηση καὶ θερμὴ ὑποστήριξη στους νεστενάρηδες τῆς πλειονοψηφίας τῶν συγχωριανῶν. Ἔχανε στὴ διάθεσή τους τὶς θαυματουργές εἰκόνες, τὶς χάρες ἢ τοὺς παππούδες καὶ ὁ ἀρχιεπιστενάργης, ὁ πρόεδρος τῆς ἀδελφότητος, φύλαγε στὸ σπίτι του, μέσα σὲ σιδερένια σεντούκια καὶ πλήθος ἀφιερώματα τὶς πιὸ σημαντικές, ὥστε νὰ κατέχουν τὴν κοινωνία τὴν ὅλο πρώτη πάντοτε θέση. Ἐλλὰ καλύτερα νὰ δώσομε τὸ λόγο στους ἴδιους τοὺς Κωστιανούς. «Οἱ νεστενάρηδες ἔκανάσι καὶ τὶς γιατροὶ τοῦ χωριοῦ μας. Ὅδες ρωστοῦσε κανέναν ἀλλὰ φουγιαῖζου (=θὰ φώναζαν) τέσσαρις πέδε νεστενάρηδες νὰ ἴδοῦ τὸν ἄρρωστο. Πήγαινάσι οἱ νεστενάρηδες γήγλεπάσι τὸν ἄρρωστο καὶ ἐδιδάσι προσταγές: Ἡ εἰκόνα τῆς Πανειῆς δὲν ἔνε καλὰ δῶ, ἀ τὴ βάρεις πὲ δῶ καὶ ἀ τὴ γρεμάσεις σὲ κείνο τὸ δόλο, ἀ τὴ δώσεις καὶ στὸ σγουράφο νὰ δὴ βλύνει καὶ νὰ δὴ σγουραφίσει. Ἐχεις καὶ ἓνα κότος (=κριάρι) ἀ τὸ κόψεις καὶ ἀ τὸ κάνεις κουρβάνι (θυσία) καὶ ἀ τὸ φέρεις στὸ κονάκι τὸ νεστενάρικο... Τὰ νεστενάρια ξεμολογούσασι πολλοὺς ἀθρώπους καὶ γυναῖκες πὸν πίστευγάσι, γήγλεγάσι τί ἀ γένει (τί θὰ γίνει, χρησιμοδοτοῦσαν δηλ.), γηύρισκάσι κλέφτες καὶ παντριοῦ φούγιαζάσι τους γοὶ ἀθρώποι πὲ τὸ χωριό». Πετρόπουλος, 141.

Πολλὰ ἐκθέτει ὁ Χουρμουζιάδης στὴ γλῶσσα του γιὰ τὶς θεραπείες, τοὺς χρησμοὺς καὶ τὴν ὅλη κοινωνικὴ δράση, πὸν ἀσκούσε ἔξω ἀπὸ τὴ γιορτὴ ὁ θίασος. «Ὅποταν δ' ἐπιζωοτία συμβῆ ἢ ἄλλη ἐπιδημία ἢ ἀναφανῆ βουκόλαξ, ὃν Σμερδάκι ¹⁾ ἀποκαλοῦσιν ἢ Γούστρελον, ἐξέρχονται εἰς λιτανεῖαν τὰ Ἐναστενάρια ἐν μουσικῇ, χορῶ καὶ πομπῇ, τὰς εἰκόνας τῶν παπποῦδων κρατοῦντα, καὶ δρομαῖοι τρέχουσι, τὸν βουκόλακα δὴθεν διώκοντες ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς οἰκίας καὶ κατ' αὐτοῦ πυροβολοῦντες, διότι προσποιοῦνται ὅτι βλέπουσι αὐτὸν ὡς ἀσκὸν πλήρη αἵματος. Ἐπειτα δὲ τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ χωριοῦ διὰ τῶν εἰκόνων σταυροῦσι, τὸ κακὸν ἐκδιώκοντες καὶ φραγμὸν αὐτῶ τιθέμενοι». Καὶ σὲ ἄλλες τρέχουσες κοινωνικὲς ἀνάγκες δὲ λείπουν τὰ νεστενάρια. «Ὅποταν ὁ θεμέλιος λίθος... οἰκίας κατατίθεται, ὁ μὲν ἀρχιτέκτων θύει μέλαν πρόβατον ἐν τῶ μέσω τοῦ οἰκοπέδου, ἐντὸς λάκκου χύνων τὸ αἷμα· τῶν δὲ Ἐναστεναρίων προσκληθέντων ὁ Ἀρχιναστενάρης, ἀνὰ μίαν λαμπάδα ἐν ταῖς τέσσαροις γωνίαις τῆς οἰκίας

1) Σμερδάκι ἀποκαλοῦν στὴ νότια Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο ἢ Λάβωμα τὸ δαιμόνιο πὸν προσβάλλει τὰ ποιμνία, καὶ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν Πᾶνα τῶν ἀρχαίων, ἐνῶ πραγματικὰ εἶναι ἡ ἐπιζωοτία τοῦ ἀνθρακα, ὅπως ἐρμήνευσε τὴ λαϊκὴν ἀντίληψη ὁ Πολίτης, Παραδόσεις, Ἡ ἔτυμολογία τοῦ Χ; σ. 16α παρὰ τὸ σμερδαλέος εἶναι ἀσύστατη, πραγματικὰ ἡ λ. ἔχει τὴν καταγωγή ἀπὸ τὸ σμερδός=παρδαλός, ἀνακατωμένος. Καὶ τοῦ Γούστρελου ἢ ἔτυμολογία παρὰ τὸ βούς καὶ οἰστρηλατεῖν εἶναι ἀναπόδεικτη.

ἀνάπτει, καὶ λαβὼν θυμιατήριον, θυμιᾷ πάντας τοὺς παρόντας· ἔπειτα θάπτει τὴν κεφαλὴν τοῦ θύματος ἐν τῷ λάκκῳ, ἔνθα καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσε καὶ λαβόντες τὰς εἰκόνας τῶν παπποῦδων χορεύουσι, τῆς μουσικῆς παιανιζούσης, μέχρις ἂν ὅτου παρατεθῆ τὸ συμπόσιον· φαγόντες δὲ καὶ πίνοντες καὶ τὰ κράτιστα ἐπενεξάμενοι ἀπέρχονται». Πόσο στενὸς ἦταν ὁ σύνδεσμος μὲ τὰ νεστενάγια τῶν λοιπῶν χωρικῶν στὴν καθημερινή τους ζωὴ δείχνει καὶ τὸ ἀκόλουθο ἔθιμο, ἑξακριβωμένο τοῦτο ἀπὸ τὸν Σταμ. Σταμ. (Ἄθην. Νέα 27 Μαΐου 1940). «Τόση δὲ εἶναι ἡ προσήλωσις τῶν ἐκ Κωστῆ προσφύγων τῆς Μελίκης, μοῦ ἔλεγαν ἐκεῖ, ὥστε οἱ Κωστιανοὶ νεόνυμφοι, μόλις τελεσθῆ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου εἰς τὴν ἐκκλησίαν, θεωροῦν ἀπαραίτητον, γὰρ νὰ ζήσουν εὐτυχεῖς καὶ στερεωμένοι, πρὶν γυρῶσιν εἰς τοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι, νὰ προσκυνήσουν προηγουμένως μίαν ἀναστενάγια εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου».

Εἶναι φανερὸ ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ὅτι τὰ νεστενάγια δὲν ἐσήμαιναν μόνο ἓνα παράδοξο λατρευτικὸ ἔθιμο, περαστικὸ, ποὺ γίνονταν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, οὔτε ἀπομονωμένην δεισιδαιμονίαν, διατηρημένην, ὅπως τόσες ἄλλες στὴν παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ μακρυνὴ ἀρχαιότητα. Ἄκριβέστερα θὰ ποῦμε, ὅτι στὸ Κωστῆ, τὸ κεφαλοχώρι, καὶ τὰ γύρω ἀπόκεντρα χωριὰ τῆς ΒΑ Θράκης εἶχαν διαμορφωθῆ σὲ ἀκέραιη λαϊκὴ λατρεία, ποὺ κοντὰ στὴν ἐπίσημη καὶ στενὰ μ' αὐτὴ ἐνωμένη δὲν ἔπαιρνε καθόλου μὲ ὄλους τοὺς διωγμοὺς τῆ δεύτερη θέση. Ἄλλ' ὅταν οἱ νεστενάγιαδες μαζί μὲ τὸν ἀγροτικὸν λαόν, τοὺς πατριῶτες των, ξεριζώθηκαν γὰρ τὶς πολιτικὲς μεταβολὲς καὶ σκόρπισαν σὲ διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας, τότε φυσικὸ ἦταν νὰ πέσει σὲ ἀφάνεια καὶ ἡ ἰδιότυπη τελετὴ καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ θρησκευτικὴ ἰδεολογία. Στὴν παλαιὰ καταδίωξη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀντιαναστενάγιαδων χωριανῶν προστέθηκε τώρα ὁ φόβος ἀπὸ τοὺς συνοίκους ἢ τοὺς γειτόνους των ἄλλους Ἕλληνας, ποὺ μὲ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τους ποροῦσαν νὰ περιγελάσουν καὶ ἀποτελεσματικὰ νὰ ματαιώσουν κάθε δημόσια ἐμφάνιση στὰ νεστενάγια καὶ τοὺς πιστοὺς των. Γι' αὐτὸ πολὺ πρέπει νὰ ἐκτιμηθῆ ἡ μεγάλη ὑπηρεσία ποὺ ἐπρόσφερε στὴν καθόλου ἐπιστήμη ἡ Ἑταιρεία τῶν Ψυχικῶν Ἐρευνῶν μὲ τὸν πρόεδρό της, τὸν ἀκούραστον ἐμφυχωτὴ τῆς Ψυχοφυσιολογίας στὸν τόπον μας, κ. Ἄγγελον Τανάγρα. Μὲ ταξίδια στὴ Μακεδονίαν, τὴ συνδρομὴ πολλῶν συναδέλφων του καὶ τὴν κοινωνικὴν του ἐπιβολὴν σὲ ἀστυνόμεους καὶ ἐπισκόπους κατώρθωσε ὁ Τανάγρας πρῶτα νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι στὴ Μελίκην καὶ στοὺς συνοικισμοὺς οἱ νεστενάγιαδες ἑξακολουθοῦν νὰ τελοῦν κρυφὰ στὰ σπίτια τους τὶς γνωστὰς τελετὰς, ἔπειτα δὲ νὰ ἐπιτύχῃ στὴ Μαυρολεῦκην τῆς Δράμας καὶ δημόσια παράσταση ὀργαστικοῦ χοροῦ μὲ πυροβόλισμα τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου 1940 (Ψυχ. Ἐρευναι, τευχ. Ἰουλίου). Τὸ πρῶν ἐγένετο πρῶτα λειτουργία στὴν ἰδιαιτέρην ἐκκλησοῦλάν τῶν ἀναστενάγιαδων, ἰδρυμένη μέσα σὲ γραφικὸν δάσος

παρακείμενο τῆς Μαυρολεύκης. Στὴν ἐκκλησίᾳ ἔφερε καὶ μιὰ παλαιὰ εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἢ ἰδιοκτῆτρια Βενετιᾶ Κλόκου, ἀπόγονος ἀναστενάρηδων ἀπὸ πολλὰς γενεές. Τὸ ἀπόγεμα ἔγινε μὲρὸς σὲ πλῆθος κόσμου χορὸς μὲ τὴ συνηθισμένη νεστενάριχη μουσικὴ, τύμπανο, λύρα καὶ γκαίντα. Τρεῖς ἀναστενάρισσες τότε, μιὰ μὲ τὸ εἰκόνισμα στὰ χέρια, ἔπασαν σὲ ἔκστατικὴ κατάστασι καὶ χόρευαν τὸ γνώριμο ὀργιαστικὸ χορὸ ἐπὶ δύο ὄρες. Τέλος στὶς 5 μ.μ., ἀφοῦ ἀναψαν τὴ φωτιὰ καὶ ἔπασαν τὰ κάρβουνα σὲ ἔκτασι ἑνὸς καὶ μισοῦ μέτρου, ἔγινε τὸ πυροβάδισμα. Πρῶτῃ μπῆκε στὴν πυρὰ μὲ γυμνὰ ἔντελῶς τὰ πόδια καὶ μὲ τὴν εἰκόνα στὰ χέρια ἡ Παναγιῶ Χορίτη. Μὲ τὰ πόδια βυθισμένα μέσα ἐπέρασε τὴ φλογισμένη ἔκτασι, ἐβγῆκε καὶ ξαναπέρασε γιὰ δευτέρη καὶ γιὰ τρίτῃ φορὰ. Ἐπειτα πέρασε τὴ φωτιὰ χορεύοντας ἡ Ἰφιγένεια Ἀβράμη δύο φορὲς, ἀλλ' ἄγνωστο γιὰ τί μὲ τίς κάλτσες τῆς. Ἡ ἴδια ἔκαμε καὶ τοῦτο τὸ παραπανιστό. Ἐβύθισε καὶ τὰ δύο χέρια τῆς μέσα στὴ θράκα καὶ σκόρπισε τὰ κάρβουνα δεξιὰ κι ἀριστερά. Καὶ ἡ Βενετιᾶ Κλόκου ἔκαμε τὸ ἴδιο μὲ τὰ χέρια χωρὶς νὰ χορέψει πάνω στὴ φωτιὰ. Γίνεται τῶρα πομπὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τίς ἀναστενάρισσες καὶ τὴ μουσικὴ καὶ ἀκολουθεῖ ὄλο τὸ χωριὸ συνοδεύοντας μὲ ὄλη τὴν εὐλάβεια τὸ παλαιὸ εἰκόνισμα στὸ σπίτι τῆς ἰδιοκτῆτριας. Ἀλλὰ στὸ δρόμο δὲν ἔλειψε καὶ ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς ὀργιαστικῆς λατρείας γεγονός. Ἡ Εἰρήνη Στρούκου, παλαιὰ ἀναστενάρισα, δὲν ἐπῆγε σήμερα στὴ μεγάλη γιορτῆ. Ἐπενοθοῦσε. Ἀλλ' ὅταν εἶδε τὴν ἱερὴ εἰκόνα νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς καὶ ἄκουσε τὴν ἐνθουσιαστικὴ μουσικὴ δὲν ἐκρατήθηκε, «τὴν ἔπιασε ὁ ἅγιος», κατέβηκε γοργὰ τὴ σκάλα, ἄρπαξε ἔξαλλη τὴν εἰκόνα καὶ χόρευε ὀργιαστικὰ ἕως ὅτου ἐξαντλήθηκε καὶ ξέσπασε σὲ λυγμούς, γιὰ τί δὲν ἐκράτησε τὴ λύπη τῆς.

Ἐτσι ἐτελείωσε ἡ ἑορτὴ τῆς Μαυρολεύκης ποὺ ἐφρόντισεν ὁ Τανάγρας. Καὶ τῶρα ἀμέσως ἀκολούθησε ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος. Χέρια καὶ πόδια ἐξετάστηκαν μὲ ὄλη τὴν προσοχὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη τοῦ εἰδικοῦ. Δὲν ἔδειχναν καμιὰ βλάβη ἢ ἔστω καὶ ἑλαφρὸ κοκκίνισμα. Οὔτε ἦσαν τὰ πέλματα χοντρολεπτασμένα, ὅπως μπορεῖ νὰ συμβαίνει σὲ χωρικὲς γυναῖκες ποὺ περπατοῦν ξυπόλυτες καὶ πρόθυμα θὰ πίστευε κάθε ὀρθολογιστῆς. «Τῆς καμάρας μάλιστα τῶν πελμάτων τὸ δέγμα ἦτο ἐξαιρετικῶς λεπτὸν καὶ εὐαίσθητον» (ἔ. ἀ. σ. 101). Οἱ κάλτσες τῆς Ἀβράμη παρουσίαζαν δύο ὀπές, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀπὸ κάψιμο, καὶ μόν' ἀπὸ τὴ χρῆσι εἶχανε γίνει, ὅπως καὶ ὁ κ. Ι. Γεωργιάδης, Καθηγητῆς τῆς Ἰατροδικαστικῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, — ὅπου οἱ κάλτσες μεταφέρθηκαν! — μὲ ὄλο τὸν ἐπιστημονικὸν ὀπλισμὸ ἐβεβαίωσε. Τέλος ἀπὸ ἀνθρώπους ἀπλοϊκοὺς καὶ μάλιστα πεσμένους σὲ ὑπνωτικὴ ἔκτασι κάθε ἰδέα προφυλακτικῶν χημικῶν μέσων θὰ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀποκλεισμένη. Καὶ ἦταν πράγματι, ὅπως ἐβεβαίωθη

μὲ σχετικὸ πείραμα ¹⁾).

Πολὺ εὐεργετικὴ ἔτσι ἔγινε ἡ ἀνάμιξη τοῦ κ. Τανάγρα ὡς γιαιτροῦ καὶ ὡς ψυχοφυσιολόγου. Τὸ θαυμαστὸ φαινόμενο τῆς ἀκαΐας ²⁾ βεβαιώθηκε μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο. Ἐπειτα, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἀπομονωμένο στὰ θρακικὰ ἀναστενάγια. Εἶναι παγκόσμιο καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα παρατηρημένο, μαζὶ δὲ μὲ ἄλλα παρόμοια ὑπερφυσικὰ γεγονότα βοηθεῖ πολὺ στὴν κατανόηση κάθε θρησκείας ἢ λατρείας. Ἄν καὶ δὲν δίνεται πολλὴ προσοχὴ ἀπὸ τοὺς θρησκευτολόγους στὸ καιρὸ αὐτὸ ζήτημα. Καὶ τώρα εἶναι καιρὸς νὰ προβοῦμε στὴν ἱστορικὴ ἐξέταση τῆς σημαντικῆς αὐτῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης, ἀφοῦ καὶ ἀπὸ τὶς περιγραφὰς μόνον γίνεται φανερὴ ἡ παλαιὰ καὶ προχριστιανικὴ τῆς καταγωγὴ.

Ἦδη ὁ Χουρμουζιάδης δὲν ἐδίστασε νὰ συνάψῃ τὰ παράδοξα ἔθιμα καὶ τὸν ἐκστατικὸ χορὸ μὲ ὅ,τι ἐγνώριζε ἀπὸ τὴν ἀρχαία Διονυσιακὴ λατρεία μὲ τὶς Βάκχες, τὸν Πενθέα καὶ τὰ βοιωτικὰ Ἄγριώνα (σ. 19—20). Ἄπὸ τῆς χαρᾶς του, ὅτι ἀνακάλυψε κάτι πού μᾶς συνδέει μὲ τὴν ἔνδοξη Ἀρχαιότητα—φαινόμενο συνηθισμένο καὶ φυσικὸ γιὰ κάθε πρῶτο ἐρευνητὴ—ἐπαράβλεψε τόσους αἰῶνες πού μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴ λαμπρὴ ἐποχὴ. Ἄλλ' ὅμως εὐθὺς κατόπι κατὰ ἓνα σχῆμα πρῶτον ἄφησε τὸ γνωστὸ δροῦμα τοῦ Εὐριπίδη καὶ τὴν ἄλλη ἀρχαιογνωσία καὶ ζήτησε ἀπὸ νεώτερες πηγὰς νὰ στηρίξῃ τὴ θεωρίαν του. Ἐχορησιμοποίησε τὸ *Ταμεῖον τῆς Ὁρθοδοξίας*, ἓνα βιβλίον γραμμένο ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον Καμπανίας (ἐπαρχίας περὶ τὴ μακεδονικὴ Νιάουσα) Θεόφιλον καὶ τυπωμένο γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1780 στὴ Βενετία, ὅπου εὔρε ἀπὸ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μιὰ γνώμη τοῦ Κυρίλλου τῆς Ἀλεξανδρείας (5ος αἰῶνας) γιὰ συνήθειες ἑλληνικὰς, παρόμοιαι

1) Ὅμοιαι παρατηρήσεις σὲ ἀναστενάρισσας ἔγιναν καὶ στὸ γειτονικὸ τοῦ Κοστῆ χωριὸ Βούλγαρι. Ὅπως μαθαίνομε ἀπὸ ἓνα δημοσιογραφικὸ σημείωμα, (Ἐλευθ. Βῆμα 14 Μαΐου 1937), ὁ Βίλχελμ Μπάουμφελντ κάτοικος Σόφιας ἔγραψε στὴ Στουτγάρτερ Ἰλλουστρίρτε τῆς 17 Νοεμβρίου 1936 περιγράφοντας τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου. Οἱ χορεύτριαι λέγονται *ρεσιτάρκι*, λέξη πού τὴν παράγει ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *εστία*=φωτιά. Ὁ χορὸς τῶν μὲ συνοδείαν καραμούζας καὶ τυμπάνου εἶναι ἑξωτικὸς καὶ οἱ χορεύτριαι, λέει, φαίνονται ὑπνωτισμένες. Ὑστερα τρέχουν μὲ ὀρμὴ στὴν ἀναμμένη φωτιά καὶ γυρίζουν ἐπάνω τρεῖς γύρους, τὸν καθένα μὲ διάρκειαν δύο λεπτῶν. Ὁ Μπάουμφελντ βεβαιώνει, πὼς ἐξέτασε μὲ προσοχὴ τὰ πόδια τῶν κοριτσιῶν καὶ δὲν εἶδε οὔτε τὸ ἐλάχιστον ἔγκαυμα. Σημειώνει ἀκόμα, ὅτι οἱ χωρικοὶ θεωροῦν τὸ χορὸ τῆς πυρᾶς ὡς φάρμακον ἀλάθευτο κατὰ τῆς ἐλονοσίας καὶ γιὰ ἄλλαις ἀρρώστειαις.

2) Τὴ λέξη σὰν τεχνικὸν ὄρο μεταχειρίζεται συχνὰ ὁ Τανάγρας. Δὲν ξέρω τὴν ἀρχὴ τῆς, ἀλλὰ βρῖσκω πὼς ὁ σχηματισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ ἄκα(γ)ος (=πού δὲν ἐκάηκε) μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ στὴ δημοτικὴ μας. Ἐμαθα κατόπι ὅτι καὶ ἄλλοι γιαιτροὶ τὴ μεταχειρίζονται (Λεξικὸν τῆς «Πρωίας»).

μὲ ὅσα γίνονταν στίς ἡμέρες τοῦ ἐπισκόπου μὲ τίς ἅγιες εἰκόνες, γιὰ νὰ δείξη, ὅτι τὰ Ἐκκλησιαστικά εἶναι ἀρχαῖα καὶ Ἑλληνικά ἔθιμα. Ἐπειδὴ καὶ γιὰ τὴ δική μας ἔρευνα χρήσιμες εἶναι οἱ εἰδήσεις, πού δίδει τὸ ἀξιόλογο αὐτὸ ἐκκλησιαστικὸ βιβλίον, καλὸ εἶναι νὰ παρατεθοῦν αὐτολεξεῖ ὅσα σχετικὰ γράφει ὁ Θεόφιλος καὶ γιὰ τὴ σαφήνεια μὲ πληρέστερο τρόπο, παρόσο ἔκαμε ὁ Χουρμουζιάδης ¹⁾

Κεφάλαιον ΝΕ'. Κατὰ τῶν βασταζόντων τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ παραφρονούντων. σελ. 130.

(Ἐποτακτικὸς ἐρωτᾷ καὶ Γέρον ἀποκρίνεται).

Ἐποτακτικὸς: Ἐνοχλῶ σε ἐρωτῶν περὶ τινῶν μικροπρεπῶν καὶ βαρβαρικῶν πραγμάτων, τὰ γινόμενα ἐν μοναστηρίοις καὶ χωρίων ἐκκλησίαις πολλαῖς, ὅπου ἐν ταῖς πανηγύρεσι καὶ ἄλλαις ἑορταῖς τῆς μνήμης τῶν ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας εὐγάζουν τὰς ἁγίας εἰκόνας Χριστοῦ, Παναγίας, ἁγίου Δημητρίου, ἁγίου Γεωργίου καὶ ἄλλων καὶ πλήθους λαοῦ ὄντος, ἐπ' ὧμων βαστάζουσιν αὐτὰς λαϊκοὶ καὶ οἱ τυχόντες καὶ τρέχουσιν ὡς παράφρονες, ταῦτα θαύματα εἶναι ἢ φαντάσματα;

Γέρον: Ὡς τῆς ἐλευσίνης καταστάσεως τοῦ ὀρθοδόξου γένους ἡμῶν εἰς τίνα βαρβαρότητα ἐξέπεσε καὶ σχεδὸν πλάνης ἑλληνικῆς. Οἱ Ἕλληνες εἶχον κάποια εἰδῶλα καὶ διὰ νὰ πλανήσουν τοὺς λαοὺς τὰ ὀνόμαζαν διοπετῆ, δηλ. ἐξ Οὐρανοῦ καὶ θεοῦ τοῦ Διὸς ἐξεπετάσθησαν καὶ κατήλθον, καὶ χεῖρες ἀνθρώπων δὲν τὰ ἔκαμαν, καὶ αὐτὰ ὅταν θέλουν πετοῦν, καὶ τόπον ἀλλάζουν. Ὅθεν καὶ τίνα σιδηροδέσμια εἶχον, διὰ νὰ μὴ τοὺς φύγουν.

Δὲν εἶναι χρεῖα ἄλλος νὰ ὀμιλήσῃ περὶ ταύτης τῆς πλάνης, ὅπου οἱ Ἕλληνες εἶχον καὶ οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ταύτην ἀνακαινίζουσιν. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας περιγελᾷ τοὺς Ἕλληνας καὶ λέγει: «αἴψετε αὐτὰ τὰ εἰδῶλα καταδεδεμένα, ὡς φορτίον κοπιῶντι καὶ πεινῶντι ἐκκελυμένῳ, οὐκ ἰσχύοντι ἅμα, ἃ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου». Αὐτὰ ἐρμηνεύων ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας λέγει: «Ἐπετέλουν μὲν γὰρ τοῖς δαιμονίοις ψυχρὰς καὶ ἐσθ' ὅτε καταγελάστους πανηγύρεις. Ἐξεκόμιζον τῶν σηκῶν τὰ ἀγάλματα, ἐπαναθέμενοι δὲ ταῦτα τῶν ἱερέων τινὲς περιήεσαν ἐν πλατείαις, κατασειόμενοι τε καὶ οἶον μεθύσκοντες, ὡς ἀχθοφοροῦντες ἄγαν, καὶ ἔνθα ἂν ἐπιβαρῆσειεν, ὃ καὶ διακομίζεῖν ἤθελον, ἐκεῖ πως καὶ συνωθούμενοι καὶ μὴ φέρειν τὸ ἄχθος ὑποκρινόμενοι· ὃ δ' ἀσύνητός τε καὶ ἀγελαῖος δῆμος, γύναιά τε φρενῶν ἔρημα κατεκρότει, τὴν ἄψυχον ἕλην εἰδοποιηθεῖσαν ὀρώντες εἰς ἄνδρα τυχὸν ἢ γυναῖκα, ὥροντό τε κατὰ ἀλήθειαν καὶ ἀφόρητον ἐνίεναι βάρος τὸν διακομίζόμενον τοῖς ἀναθεμένοις εἰς ὧμους αὐτόν». ²⁾... Λοιπόν,

1) Μεγάλῃ χάριτι χρεωστῶ στὸ συνάδελφο κ. Ἀνδρέα Ξυγκόπουλο πού μοῦ ἐδάνεισε ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη του τὸ Τομειὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, βιβλίον πού μάταια τὸ ζήτησα στίς δημόσιες βιβλιοθήκας τῆς Ἀθήνας.

2) Τὸ χωρίον τοῦ Κυρίλλου μετέφερα ὅπως εἶναι δημοσιευμένον στὸ Migne, Pa-

τέκνον μου, δὲν εἶναι τοιουτότροπα καὶ παρόμοια σχεδὸν τὰ ἔργα τῶν τοιούτων λεγομένων χριστιανῶν, ὅπου οὔτε ἀπὸ εὐλαβείας τινὸς εἰς τὰ τοιαῦτα ξεπέφτουν ἀνόσια καὶ ἄτοπα πράγματα· Ἦλεως ὁ Θεός! Ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος τοὺς ἀρπάζοντας τὰς εἰκόνας καὶ ἀτάκτως βαδίζοντας, τοὺς κληρικούς καθαίρει καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀφορίζει βαρέως.

Κεφάλαιον ΝΣ'. Ὅτι οὐ διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐνεργεῖ ὁ Σατανᾶς ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ (—τῶν ὁ Χουρμ. κακῶς) πρὸς καταφρόνησιν τῶν εἰκόνων.

... Καὶ δὲν συγχωρεῖται εἰς τοὺς λαϊκοὺς οὔτε ἐπ' ὄμων νὰ τὰς σηκῶνουν, οὔτε νὰ τρέχουν καὶ νὰ περιέρχωνται μετ' αὐτάς... Ὅμοίως καὶ ἐν τῇ χάριτι τοῦ Εὐαγγελίου, καθὼς τῷ ἱερατικῷ τάγματι ἐδόθησαν ἐκτελεῖν τὰ ἄλλα, οὔτω καὶ τὰς εἰκόνας μόνοι οἱ ἱερεῖς νὰ ἐγείρωσι, καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν μετ' εὐλαβείας νὰ τὰς ἐκβάλλουν, καὶ λιτανείας ἐν καιροῖς τοῖς προσήκουσι νὰ κάμουν, ὅταν δηλαδὴ μετὰ τοῦ λαοῦ δεομένου περιέρχωνται τὴν πόλιν ἢ χώρας τινὰς καθαρίζοντες τοὺς τόπους ἐκείνους ἀπὸ πολλῶν δαιμονικῶν φαντασιῶν, καὶ αἰτούμενοι παρὰ Θεοῦ ἢ ἐξάλειψιν νόσου τινὸς ἢ βροχὴν ἐν ἀνυδρίᾳ τὸν λιμὸν ἐν τῷ κόσμῳ φοβούμενοι. Ὅθεν μετὰ τὸ νὰ καταφρονῶνται αἱ εἰκόνες ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἄλλους, παραδιδόμεναι εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν καὶ μεθύσων ἀνθρώπων, ὁ Θεὸς παραχωρεῖ καὶ ὁ Σατανᾶς ἐνεργεῖ τὰ ὅσα πολλοὶ εἶδον καὶ μεθ' ὄρκου βεβαιοῦσι νὰ γίνωνται ἐν δυσβάτοις ὄρεσι καὶ φάραξι τοὺς βαστάζοντας τὰς εἰκόνας μετατοπίζων, ἔκφρονας καὶ ἐπτοημένους ἀποτελῶν, καὶ πολλακίς ὡς πετομένους περιφέρων ἐν ἰδρωτὶ πολλῷ, διὰ τὸ ἄχθος τῆς θαυματουργούσης διήθεν εἰκόνας· ἄπαγε τῆς βλασφημίας! δὲν εἶναι αὕτη Θεία ἐνέργεια, ἀλλὰ σατανικὴ, διὰ νὰ περιπαίζωνται αἱ εἰκόνες καὶ καταφρονῶνται οὐ μόνον παρὰ τῶν τοιούτων ἀφρόνων Χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐθνικῶν, οἵτινες πολλὰ καθ' ἡμῶν διὰ τὰ τοιαῦτα λέγουσι καὶ οἱ πρῶτιοντες οὐκ αἰσθάνονται· Ἦλεως ὁ Θεός!»

Αὐτὰ ὁ ἐπίσκοπος Θεόφιλος. Μαθαίνομε ἔτσι, ὅτι στὸν 18ον αἰῶνα ἦσαν γνωστὲς, φυσικὰ ὄχι μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Καμπανίας, τέτοιες περιφορὲς εἰκόνων ἀπὸ θρησκολήπτους καὶ ἐξαλλους, ποὺ εἶχαν κάποια ὁμοίότητα μετὰ ὅσα ἐγίνονταν ἀπὸ τὰ Ἐναστενάγια. Βέβαιον ὑπαινιγμὸς σ' αὐτὰ δὲν κάνει ὁ Θεόφιλος, ἀλλ' εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς θὰ τὰ εἶχε ὑπόψη του. Ἡ ὁμοιότητα βέβαια δὲν εἶναι τέλεια. Λεῖπει ἀπὸ τὰ συνήθια αὐτὰ ὁ ἰδιαιτέρος ὀργιαστικὸς χορὸς καὶ ἂν ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὴν ἄλλη πολυσύνθετη ἑορτή. Ἄλλὰ δύο πράγματα εἶναι κοινὰ· πρῶτα ἡ ἰδεοπληξία, ὅτι ἔχουν στὰ χεῖρια τοὺς ἅγιες θαυματουργὲς εἰκόνες, ποὺ τοὺς κάνει ἐκστατικούς καὶ ἀλόφρονες, καὶ ὕστερα ἡ ἀνάγκη νὰ τρέξουν ἔξω καὶ ἀσυλλόγιστοι νὰ πετάξουν σὰν πουλιὰ στὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγκάδια. Τοῦτο φυσικὰ ὁ εὐσεβὴς ἱε-

trologia Graeca, τομ. 70 σελ. 989. Ὁ Θεόφιλος καὶ ὁ Χουρμ. ἔχει ἀντὶ τοῦ διακομίζεσθαι, δοκιμάζειν.

ράρχης ἀποδίδει σὲ ἐνέγγεια τοῦ Σατανᾶ, ἀλλὰ τοῦ διαφεύγει ἡ βαθεῖα πίστη τῶν ἀπλοϊκῶν, ὅτι οἱ εἰκόνες οἱ ἴδιες εἶναι κείνες πού παρακινοῦν νὰ μεταφερθοῦν στὴν ἐξοχή, στὰ χωράφια καὶ τὸν ἄλλον τόπον γιὰ νὰ κάμουν ἐκεῖ τὸ θάμα τους. Γιατὶ εἶναι φανερό, ὅτι τὰ ἔκτροπα συνήθια πηγὴ τους ἔχουν τὶς συνηθισμένες λιτανεῖες γιὰ νὰ προκαλέσουν βροχὴ σὲ καιρὸ ἀνυδρίας ἢ νὰ ἀποτρέψουν καταστροφικὲς ἀρρώστειες, ὅτε ἡ Ἐκκλησία ἐπιτρέπει μόνο σὲ ἱερεῖς νὰ κρατοῦν τὶς θαματουργεῖες εἰκόνες. Καὶ ὅπως πολὺ παλαιὸς εἶναι οἱ λιτανεῖες, τὸ ἴδιο παλαιὸς λογικὸ εἶναι νὰ δεχθοῦμε, ὅτι θὰ εἶναι καὶ οἱ παρεκκλίσεις πού εἶδαμε, γεννημένες καὶ τοῦτες ἀπὸ τὴν ἴδια βαθεῖα συγκίνηση σὲ καιροὺς μεγάλων κινδύνων. Ἡ ἔκθεση τοῦ ἐπισκόπου ἄλλωστε ἀφήνει νὰ διαγνώσωμε, ὅτι πολὺ παλαιότερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του πρέπει νὰ ἦσαν τὰ ἔθιμα, ἐπειδὴ ἀναφέρει νόμο, βέβαια συνοδικό, πού καθαιρεῖ τοὺς κληρικούς καὶ ἀφορίζει τοὺς λαϊκούς, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐτυμολογία τῶν διοπετῶν ἀγαλμάτων καὶ ἡ φρασεολογία του γενικὰ δὲν εἶναι ἐντελῶς δική του καὶ μόνο σύγχρονη. Ἀκόμα καὶ ἡ ἔκταση ἢ τοπικὴ ὑποδηλώνει τὴν ἴδια παλαιὰ καταγωγή. Εἶναι περίεργο πὼς τὸ ἴδιο ἔτος 1780 δημοσιεύτηκε παρόμοια μαρτυρία ἀπὸ τὴ μακρυνὴ Ρουμανία. Ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς εἰς τὰς *Ἐφημερίδας* του περιγράφοντας ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ περίφημο μοναστήρι Neamtzul ἀναφέρει: «Ἰστέον δ' ὅτι ἐπὶ τῶν ἄλλων ἡγουμένων τὴν εορτὴν τῆς Ἀναλήψεως εὐγάζοντες οἱ ἱερεῖς τὴν ἀγίαν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰκόνα δύο νέοι ἐνθουσιασμένοι τὴν ἤρπασον καὶ ἔτρεχον εἰς τὰ βουνά 1)».

Ὅτι ἡ ᾄθηση γιὰ τὴν ἐκστατικὴν τροχάλα ὀφείλεται στὴ θέληση τῆς θαματουργῆς εἰκόνας τὸ βεβαιώνουν πολλὲς λαϊκὲς ἀντιλήψεις. Σὲ πολλοὺς ἑλληνικοὺς τόπους π. χ., ὅταν κανεὶς εἶναι βαρεῖα ἀρρωστος στὸ σπῆτι, πιστεύουν, πὼς ἡ εἰκόνα—καὶ αὐτὴ εἶναι κατ' ἐξοχὴν τῆς Παναγίας—ἀρχίζει καὶ τρίζει. Τὴν μεταφέρουν τότε καὶ τὴν ἀπιθώνουν πάνω στὸν ἀρρωστο, ὁπότε παύει τὸ τρίζιμο καὶ ὁ ἀρρωστος γίνεται καλά. Ἡ ἂν ἡ θαματουργὴ εἰκόνα εἶναι μακρυνά, σὲ κανένα μοναστήρι, πηγαίνουν νὰ τὴν φέρουν καὶ μαντεύονται. Ἄν ἡ εἰκόνα φανῆ στὸν κομιστὴ ἀλαφριά, ὁ ἀρρωστος θὰ γιάνη ἂν βαρεῖα, εἶναι γιὰ πεθαιμό. Στὴ Λίμνη τῆς Εὐβοίας στὴν πανήγυρη, τὰ γενέθλια τῆς Θεοτόκου 8 Σεπτέμβρη, εἶναι ἡ συνήθεια νὰ μεταφέρουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ πομπὴ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ στὸ παρεκκλήσιο τῆς Ἀγίας Ἄννας. Τότε ὁ ἱερέας κρατώντας τὴν εἰκόνα στέκεται καὶ λέει στὸν κόσμον: «Ποιὸς καλὸς χριστιανὸς θέλει νὰ πάρη τὴ Χάρη της νὰ μὴν κουριστῇ καὶ νὰ τὴν πύη νὰ ἐπισκεφθῇ τὴ μητέρα της;» Λαογραφία Γ', σελ.

1) Ν. Γ. Σβορώνος, Ἀρχεῖον Θρακ. Θεσ. τ. Ζ' σελ. 365—6. Ὁ Σβορώνος ὑποθέτει ὅτι ἴσως ἔχομε καὶ στὴ Ρουμανία ἀπομεινάκια τῆς τελετῆς τῶν Ἀναστεναρίων. Σκέψη γιὰ μιὰ στιγμὴ εὐλογῆ, μὰ γιὰ τὶς λίγες εἰδήσεις πού ἔχομε ἀβέβαιη.

504—5. Ἐνάβει τότε ὁ ζῆλος καὶ ἡ προθυμία, μάλιστα ἐκείνων ποὺ τὸ εἶχαν τάμα. Γίνεται πλειστηριασμός καὶ κείνος ποὺ θὰ καταβάλῃ τὰ περισσό-τερα παίρνει τὴ μεγάλη ἀξία μακαριστὸς ἀπὸ ὄλους νὰ μεταφέρῃ τὴν ἅγια εἰκόνα. Ὑστερ᾽ ἀπὸ τέτοια συνήθεια εἶναι εὐνόητο, πὼς οἱ εἰκονοφόροι ἐνθουσιάζονται, πέφτουν σὲ ἔκταση καὶ γίνονται θεοφόρητοι. Καὶ τώρα ἀκόμη εὐκόλα θὰ καταλάβουμε τὴ σημαίνει ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίλλου τῆς Ἀλεξανδρείας. Βέβαια ὁ ἱεράρχης ἔχει σκοπὸ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν Ἡσαΐα καὶ νὰ κακίσῃ τῆς ἑλληνικῆς λατρείας, ποὺ στὶς ἡμέρες του ὄχι μόνο στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ καὶ παντοῦ εἶχαν ἀκόμη κάποια ζωὴ. Εἶναι γνωστὸ πὼς σὲ πολλές πομπὲς καὶ μάλιστα τὶς διονυσιακῆς μεταφέρναν ἀπὸ ἱερὸ σὲ ἱερὸ ἀγάλματα τῶν θεῶν ¹). Αὐτὲς τὶς πομπὲς ὁ μαχητικὸς χριστιανὸς ὀνομάζει «καταγελάστους πανηγύρεις»· Μὲ τὸ «κατασειόμενοι καὶ οἶον μεθύσκοντες» ἔχομε τὴν εἰκόνα τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Οἱ ἱερεῖς γίνονταν *κάτοχοι* ὅπως ἔλεγαν οἱ παλαιοί. Ἀκόμα καταλαβαίνομε, ὅτι κινιοῦνται σύμφωνα μὲ τὴ θέληση τῶν ἀγαλμάτων (καὶ ἐνθ' ἂν ἐπιβαρῆσειε κ. τ. λ) καὶ αὐτὸ τὸ θέαμα συνέπαιρνε σὲ θαυμασμὸ τῆ λαϊκῆ μαῖζα, τὸν *ἀγελαῖον δῆμον καὶ τὰ γύναια τὰ φρενῶν ἔρημα*. Ἀλλὰ τὴ σαφέστερη καὶ διδακτικώτερη μαρτυρία γιὰ τὴν αὐτοκινήσια αὐτῆ καὶ ἰδιαίτερη θέληση τῶν ἀγαλμάτων στὴν Ἀρχαιότητα τὴ χρεωστοῦμε στὸ Λουκιανὸ (περὶ τῆς Συρίας Θεοῦ 36 κέ.) ὅταν περιγράφει πὼς χρησιμοδοτεῖ τὸ γενειοφόρο ξόανο τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Ἱεράπολη τῆς Συρίας· «εὐτ' ἂν ἐθέλῃ χρησημορῶσει ἐν τῇ ἔδρῃ πρῶτα κινέεται· οἱ δὲ μιν ἱσέες αὐτίκα ἀείρουσι, ἦν δὲ μὴ ἀείρωσιν, ὁ δὲ ἰδρώει καὶ ἐς μέζον ἔτι κινέεται· εὐτ' ἂν δ' ὑποδύντες φέρωσιν ἄγει σφρέας πάντη περιδινέων καὶ ἐς ἄλλον ἐξ ἄλλου μεταπηδέων... ὁ δὲ ἦν μὴ τι ἐθέλῃ ποιέεσθαι, ὀπίσω ἀναχωρεῖ, ἦν δὲ τι ἐπαινέη, ἄγει εἰς τὸ πρόσω τοὺς προφέροντας ὄκωσπερ ἠνιοχέων». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο συμπεραίνου οἱ ἱερεῖς τοὺς χρησμοὺς τοῦ θεοῦ. Στὸ τέλος μὲ τὴ συνηθισμένη του εἰρωνεῖα γράφει ὁ Λουκιανὸς καὶ τὸ θαυμασιώτερο ἀπ' ὅλα, ἐ. ἀ. 37 «Ἐρῶ δὲ καὶ ἄλλο τὸ ἐμεῦ παρεόντος ἔρηξε· οἱ μὲν μιν ἱσέες ἀείροντες ἔφερον, ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐν τῇ γῆ κάτω ἔλιπεν, αὐτὸς δ' ἐν τῷ ἠέρι μῶνος ἐφορέετο».

Ἡ παρέμβαση θὰ φανῆ τώρα δικαιολογημένη, ἀμα θυμηθοῦμε, ὅτι καὶ στὰ Ἀναστενάγια οἱ ἅγιες εἰκόνες εἶναι ποὺ θέλουν νὰ χορέψουν—ὁ Χουρμ. τὶς ὀνομάζει «χορευούσας εἰκόνας»—παρακινοῦν τοὺς παλαιοὺς καὶ νέους

1. Κατὰ τὴ μεγάλη πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων μεταφέρουν ξόανο τοῦ Ἰάκχου. Στὰ μεγάλα Διονύσια πηγαινοφέρνουν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ Θεάτρου καὶ κάποιας οἰκίας κοντὰ στὴν Ἀκαδημία τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἐλευθερέα Διονύσου. Στὴ Σικυῶνα, Πανσ. 11, 7, 5: «ἄλλα δὲ ἀγάλματα ἐν ἀπορρήτῳ Σικυωνίοις ἐστίν· ταῦτα μὲ καθ' ἕκαστον ἔτος νυκτὶ εἰς τὸ Διονύσιον ἐκ τοῦ καλουμένου κοσμητηρίου κομίζουσι, κομίζουσι δὲ μετὰ δάδων ἡμμένων καὶ ὕμνων ἐπιχωρίων· ἠγεῖται μὲν οὖν ὁ Βάκχιον ὀνομάζουσι, ἔπεται δ' ὁ καλούμενος Λύσιος . . . . .»

ἀναστενάρηδες—«τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος» καὶ «ἐγκαλεῖ τὸν καθαρὸν ἄνθρωπο»— νὰ χορεύουν μαζί καὶ μὲ τὴν αὐξανόμενη ἔξαψη νὰ πάρουν τὰ βουνά, ἢ ὅτι θέλει ὁ ἅγιος νὰ ἐπισκεφτῆ στὶς νυκτερινὲς τελετὲς τὸν ἀδερφό του ἅγιο τοῦ ἄλλου χωριοῦ. Ἐμάθαμε, ὅτι τὸ στοιχεῖο τοῦτο τῆς τελετῆς δὲν εἶναι ἀπομονωμένο ἀλλ' ἔχει ὅμοια πολλὰ ἄλλα ἔθιμα λαϊκὰ ἀρχαῖα καὶ νεώτερα. Τέτοια ἔθιμα, ὅσα ἀναφέρει ταλανίζοντας τοὺς χριστιανοὺς ὁ ἐπίσκοπος Θεόφιλος ἢ ὅπως ἐκεῖνα τοῦ ρουμανικοῦ μοναστηρίου ἢ τὰ σχετικὰ μὲ τὶς εἰκόνες τῆς Παναγίας ἔχουν βέβαια ὀργιαστικὸ χαρακτήρα, δὲν ἀποτελοῦν ὅμως ἄρτια καὶ συγκροτημένη ἀπὸ πολλὰ στοιχεῖα λατρεία ὅπως ἔχομε στὰ Ἐναστενάρια. Ἐπειτα τέτοια συνήθια μὲ λίγο περιεχόμενο μπορεῖ νὰ γίνωνται σὲ πολλοὺς τόπους ἀλλὰ καὶ εὐκόλα λησμονεῖνται καὶ πάλι ξαναφαίνονται, ὅταν κανένας θεόληπτος ἢ καμιὰ «ἅγια κόρη» ξανανάψη τὴ φλόγα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ἀντίθετα στὴ συγκροτημένη καὶ πλούσια τελετῇ, πὺν ἔξετάζομε, ἔχομε παλαιὰ ἱστορία μὲ συνέχεια.

Πρῶτος ὁ πολυγράφος καὶ ἀκούραστος ἱστοριοδίφης Ν. Βέης ἔδειξε τὴν παλαιότητα τῆς λατρείας μὲ ἓνα σημείωμά του στὸ περιοδικὸ Βυζαντίς τ. 1, 1909, σελ. 48 κέ. Δημοσίεψε δηλαδὴ ἐκεῖ δύο κείμενα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάσταση τῶν Βουλγαρόβλαχων πὺν κατοικοῦσαν βορειότερα ἀπὸ τὸν Αἴμο, κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τοῦ 1186 μ. Χ, ὅπου σημαντικὸ ρόλο παίζουν δαιμονόληπτοι, ἐξάπαντος πρόγονοι τῶν σημερινῶν Ἐναστενάρηδων. Τὸ πρῶτο κείμενο βρῆκε στὸ Νικήτα Χωνιάτη βιβλ. I, 238 (ἐκδ. Βόννας): «Τῆς δὲ δειλίας ταύτης τοὺς ὁμογενεῖς ἀπάγοντες οἱ ταυτόαιμοι εὐκτῆριον ἐδείμαντο οἶκον ἐπ' ὀνόματι Δημητρίου τοῦ καλλιμάτρου (ὁ Πέτρος δηλ. καὶ ὁ Ἀσάν οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ τῆς ἐπανάστασης), εἷς δ' ἵ) πολλοὶ τῶν δαιμονολήπτων συνηθροϊκότες ἐξ ἐκατέρου γένους αἰωποὺς καὶ διαστρόφους τὰς κόρας, λυσιχαίτας καὶ τᾶλλα ἀκριβῶς διασώζοντας, ὅποσα οἱ τοῖς δαίμοσι κάτοχοι διαπράττονται, τοιάδε τούτοις ἐνθουσιῶσιν ὑπετίθουν φθέγγεσθαι, ὡς ὁ Θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων γένους ἐλευθερίαν ἠὺδόκησε καὶ τοῦ χρονίου ζυγοῦ ἐπένευσεν ἀπανχένισιν, οὗ χάριν καὶ τὸν χριστομάρτυρα Δημήτριον ἀπολιπεῖν μὲν τὴν τῶν Θεσσαλονικέων μητρόπολιν καὶ νεῶν τὸν ἐκεῖ καὶ τὰς παρὰ Ρωμαίοις διατριβὰς, ἐς δ' αὐτοὺς ἀφικέσθαι ὡς ἐπαρήξοντα καὶ συλλήστορα τοῦ ἔργου ἐσόμενον. Ἐνακαχωσόμενοι δὲ πρὸς βραχὺ οἱ παράφοροι οὗτοι, καὶ αἴφνης τὸ πνεῦμα ἐπὶ πλεῖον συλλέγοντες, ἐπιληπτευόμενοι αὐθις διεσοβοῦντο καὶ ἐβάων ἐνθουσιαστικὸν καὶ διάτορον μὴ εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε ἔδρας ἀκμήν, ἀλλ' ὄπλα μετὰ χεῖρας λαβεῖν καὶ Ρωμαίοις ὁμόσε χωρεῖν». Τὸ δεύτερο κείμενο πῆρε ὁ Βέης ἀπὸ τῆ Χρονικῆ Σύνοψη, ἀνωνύμου συγγραφέα, δημοσιευμένη στοῦ

1) Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχομε ἀξιόλογη παραλλαγή τοῦ κειμένου κατὰ δημῶδη κώδικα Β, ὅπως κρίνοντας τὴ δημοσίευση τοῦ Βέη ὑπέδειξεν ὁ Πολίτης, Λαογρα-

Κ. Σάθα τῆ Μεσαιωνικῆ Βιβλιοθήκη τόμ. Ζ' σελ. 371. «Τῶν δὲ Μυσῶν ἀποστάντων ὡς εἴρηται καὶ κακὰ διαπραξαμένων Ρωμαίους μέγιστα ἔξεισιν ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν. Λέγεται δὲ καὶ οἱ Βλάχοι ἀνεβάλλοντο τὴν ἀπόστασιν πρότερον, εἰς ἣν ἠρέθιζον αὐτοὺς ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἀσάν, δειλαινόμενοι τῷ μεγέθει τῆς πράξεως, οἱ δὲ τῆς δειλίας τούτους ἀπάγοντες εὐκτῆριον ἀνεγείρουσιν οἶκον ἐπ' ὀνόματι Δημητρίου τοῦ μεγαλομάρτυρος, εἰς ὃν πολλοὺς συναθροίσαντες δαιμονολήπτους, οὗς Ἀσθενάρια τινες ὀνομάζουσιν, ἔπειθον τούτους λέγειν ἐνθουσιῶντας, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γένους τὴν ἐλευθερίαν εὐδόκησε καὶ διὰ τοῦτο τὸν Μυροβλήτην μέγαν μάρτυρα Δημήτριον τὴν Θεσσαλονικέων καταλιπόντα ἔλθειν εἰς τὴν τούτων βοήθειαν τὰς μετὰ Ρωμαίων ἐνδιατριβὰς καταλείψαντα... Καὶ ὡς εἰημερήθησαν τούτοις τὰ τῆς ἀποστάσεως μικρὸν ἠγησάμενοι τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ Αἴμου χωρῶν ἐπέρχονται δηοῦντες ταύτας καὶ ἀφανίζοντες· ὁ δὲ τῶν ἀδελφῶν πρῶτος Πέτρος καὶ στέφανον τῆ κεφαλῇ περιτίθησι καὶ τοῖς ποσὶ κόκκινα ὑποδήματα βασιλέα Βουλγάρων κατονομάσας ἑαυτὸν καὶ τῇ Πρεσθλάβῃ (πόλις δὲ αὕτη ἀρχαία, μεγίστη καὶ ὄχυρὰ) προσβαλόντες, ὡς οὐκ εὐκόλως αὐτῆς ἐπελάβοντο, ἔασαντες ταύτην κατὰ τῶν ἔξω τοῦ Αἴμου ρωμαϊκῶν κτημάτων ἐπιστρατεύουσι καὶ πολλὰ σώματα ρωμαϊκὰ καὶ βόας καὶ ὑποζύγια καὶ τῶν ἄλλων βοσκημάτων πληθος οὐκ ἐλάχιστον διαρπάζουσι»¹⁾). Τὰ δύο κείμενα συμπληρώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Ἐνῶ στὴν ἀφήγηση τοῦ Χωνιάτη ἔχομε λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τῶν δαιμονολήπτων στὴν ἐξαρητιμὴν καὶ 60—70 ἔτη νεώτερη Χρονικὴ Σύνοψη²⁾ μαθαίνομε καὶ τὸ ὄνομά τους: Ἀσθενάρια, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὰ Ἀναστενάρια τῶν χρόνων μας. Πράγματι, ἂν μᾶς ἔλειπε τὸ νεώτερο κείμενο, ἡ συσχέτιση θὰ ἦταν ἀμφίβολη, ἐπειδὴ ἡ περιγραφὴ τῶν δαιμονισμένων εἶναι γενικὴ καὶ ἀόριστη, δὲν ἀναφέρεται δὲ τίποτε εἰδικώτερα χαρακτηριστικὸ, ὅπως εἶναι τὸ πυροβάδισμα. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ Χωνιάτη μαθαίνομε, ὅτι οἱ δαιμονιακοὶ αὐτοὶ εἶχαν ταπεινὴ θέση στὴν κοινωνία, τοὺς ὀνόμαζαν ψυχάρια, ψυχάρι δὲ εἰσήμαινε τὸ δοῦλο, τὸ ἀνδράποδο, ἦταν αἰμωποὶ καὶ διάστροφοὶ τὰς κόρας καὶ γενικὰ εἶχαν ἑξωτερικὸ ἀρρωστιάρικο (ἀναξομάλλιοι=ἀναμαλλιάριδες καὶ κουτρουλοὶ),

φία, Α, σ. 343—5: «καὶ ἐν αὐτῷ (τῷ ναῷ τοῦ Δημητρίου) πολλοὺς δαιμονολήπτους, ἅτινα καὶ ψυχάρια ὀνομάζουσι, περισυνάξαντες ἀπὸ διαφόρων γενῶν, καὶ ἑτέρους ἀναξομαλλίους καὶ κουτρουλοὺς καὶ κωραγίους, πρᾶττοντας ὅσα καὶ οἱ δαιμονιακοὶ τύπτοντας ἑαυτοὺς μετὰ σιδήρων».

1) Τὸ νὰ παραιθεῖν ἐδῶ ὀλόκληρα τὰ σχετικὰ κείμενα δὲν εἶναι, πιστεύω, περιττολογία. Ἀποφεύγομε ἔτσι τὰ πολλὰ καὶ ἀδύναμα σχόλιά μας καὶ λιγοστεύομε τὰ σκοτάδια τῶν παραπομπῶν.

2) Βλέπε Στίλπωνα Κυριακίδη στὸ ἀξιόλογο ἄρθρο, λ. Ἀναστενάρια τῆς Μεγ. Ἐγκυκλοπαίδειας.

ἀποχτημένο με τὸν καιρὸ ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἐξάψεις, τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὶς ἐπιληπτικὰς κινήσεις. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν συμφωνοῦν πολὺ καλὰ τὰ Ἀσθενάρια τοῦ ἀνώνυμου χρονικογράφου τοῦ 13ου αἰώνα, οἱ ἀστενεαρίδες, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερον. Ἀσθενάρια καὶ Ψυχάρια ἦσαν ἐπίθετα ὑβριστικά, ποὺ ἔδωσε στοὺς λίγους καὶ ξεχωριστοὺς «δαιμονιζομένους» ἡ μεγάλη ὀρθόδοξη κοινωρία. Καὶ μετὰ τὴν ἰδεολογικὴ αὐτὴ βάση θὰ προχωρήσουμε ἀσφαλέστερα στὴν ἐτυμολογία. Ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικόν, λ' ἀστενεαρίδες, μαθαίνομε ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς ἀντὶ τοῦ πανελληνίου ἀστενεαρίδου εἶναι συνηθισμένος στὴν Καππαδοκία, ὅπου λέγουν ἀκόμα καὶ ὁ ἀστεναρ (ἀπὸ τὸ οὐδ.) καὶ τὸ θηλ. ἀστεναρεά. Ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν Καππαδοκία, ὅπως καὶ στὸν Πόντο, διατηρήθησαν ἀρχαιώτεροι τύποι, μποροῦμε νὰ υποθέσουμε, ὅτι τὸ 13ο αἰὼνα στὴ Θράκη καὶ ἄλλες ἑλληνικὰς χώρας ὁ ἀστεναρὶς καὶ τὰ ἀστενεάρια δὲν θὰ ἦσαν ἄγνωστα. Τότε ἡ μόνη παραποίηση τοῦ δημοτικοῦ ὀνόματος, ποὺ ἔκαμε ὁ χρονικογράφος στὴν λόγια γλῶσσα του, ἦταν ἀσήμαντη, ἀντὶ Ἀσθενάρια ἔγραψε Ἀσθενάρια. Τὰ Ἀναστενεάρια δυνατὸ νὰ ἐσήμαιναν τὸ ἴδιον μετὰ τὴν προσθήκην¹⁾ τοῦ πλεοναστικοῦ ἀρνητικοῦ ἂν κατὰ τὸ ἀναμελῆς καὶ ἄλλα ἢ νὰ ἔγιναν σύμφωνά μετὰ κάποια λαϊκὴ ἐρμηνεία κατὰ τὸ ἀναστεναρῶν ἢ ἀνασταίνομαι²⁾. Ὅπως καὶ ἂν ἔγινε, φαίνεται ἀσύμφορον πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον σχετικὰ μετὰ τὴν ἐτυμολογίαν νὰ παραβλέψωμε τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα³⁾.

Ἔτσι ἔχομε τὰ Ἀναστενεάρια μαρτυρημένα ἀπὸ τὸ 12ο αἰὼνα καὶ ἀπὸ τὸ 13ο μετὰ τὸ ἴδιον τοὺς ἀκόμα τὸ ὄνομα. Ὁ Πολίτης εἶχε, Λαογραφία Α 344—5, καὶ ἄλλες μαρτυρίαι παλαιότερες καὶ νεώτερες, ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἐπρόφτασε νὰ τις δημοσιέψῃ. Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι οἱ τελεῖτες οἱ ἀλλόκοτες καὶ ἡ λοιπὴ δράση τοὺς θὰ ἦταν σιὸ βάθος καὶ τότε οἱ ἴδιες, γιατί, ὅπως θὰ ἴδοῦμε παρακάτω, τέτοια ἔθιμα στὴν οὐσία τοὺς ἔχουν παμπάλαιη καταγωγή. Οὔτε θὰ δώσωμε μεγαλύτερη πίστη στὴν περιγραφὴ τοῦ Χωνιάτη ἀπ' ὅση πρέπει. Ὁ Ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς ἔβλεπε μόνο, ὅτι οἱ δαιμονόληπτοι αὐτοὶ εἶχαν γίνεαι ὄργανα πολιτικῆς ραδιουργίας καὶ ἐπανάστασης κατὰ τῆς νόμιμης βασιλείας, δὲν εἶχε λοιπὸν λόγους νὰ τοὺς προσέξῃ ἀκριβέστερα καὶ

1) Τὴν παρατήρηση αὐτὴ ὀφείλω στὸν κ. Στ. Καψωμένο.

2) Ὁ Δ. Πετρόπουλος ἔ. ἀ. σελ. 136, 1 σημειώνει: Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς (τοὺς Κωστηλῆδες) συνδέουν τὴ λέξιν μετὰ τὸ ρῆμα ἀνασταίνομαι, ἐπειδὴ οἱ ἀναστεναρῆδες ἐληθοῦσαν (ἀνεσταίνοντο) ἐπάνω στὴ φωτιά.

3) Ὁ Κυριακίδης ἔ. ἀ νομίζει, ὅτι τὰ ἀσθενάρια «προῆλθον πιθανῶς ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος ἀναστενεάρια». Ὁ Ν. Βέης στὴ Wochenschrift f. Klass. Philologie 1915, 970 ἐπρότεινε τὴν ἐτυμολογίαν ἀπὸ τῆς σιτιά=πυρὰ μετὰ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι θὰ ὑπῆρχε ἡ σειρά, ἡ σιτιά—τὴν ησιτιά—ἡ νησιτιά, ἀλλὰ τέτοιο πρᾶγμα δὲν ἔγινε ποτὲ καὶ μόνο ἡ σιτιά, τὴ σιτιά εἶναι γνωστὰ στοὺς Θρακιώτες. Ἐπίσης ἀδύνατον εἶναι ἡ ὑπόθεσιν τοῦ Ι. Βογιατζιδη, ὅτι ὁ (Α) ναστεναρῆς ἔγινε ἀπὸ τὸ στεργιάρης, Ἀθηνᾶ 1917, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον 81.

νὰ μᾶς παραδώσει πράγματα, χρήσιμα γιὰ μᾶς μετὰ 7—8 αἰῶνες. Εἶναι ἀρκετά, ὅσα μᾶς λέει, ὅτι στὴν ἐνέργεια τους οἱ δαιμονιακοὶ ἐνθουσιάζονταν, εἶχαν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὸ Θεὸ καὶ ἦσαν πιστευτοὶ στὶς μεγάλες μάζες τοῦ λαοῦ, ὅπως σήμερον οἱ ἀναστενάροντες. Ἀκόμα μαθαίνομε ἀπὸ τὴν πορεία τῆς βουλγαροβλαχικῆς ἐξέγερσης ὅτι τέτοιοι θίασοι πολὺ πιθανὸν εἶναι νὰ ὑπῆρχαν ¹⁾ τότε σὲ μεγαλύτερη ἔκταση καὶ βορειότερα ἀπὸ τὸν Αἴμο, ἐνῶ ὕστερα περιορίστηκαν στοὺς τόπους ποὺ εἶδαμε, νοτιότερα ἀπὸ τὸ μικρὸ Αἴμο καὶ τὰ βουνὰ τῆς Στράντζας.

Θέλοντας τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὴν ὅποια ἀρχαιότητα τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων σκόπιμο εἶναι νὰ ἰδοῦμε πρῶτα, ὅσα εἶναι χριστιανικὰ ἢ ἔγιναν δεκτὰ ἀπὸ τὴ νέα θρησκεία. Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Ἐλένη, εἶδαμε στὴν περιγραφή τῶν εἰκόνων, ἀποτελοῦν ἐνωμένοι στὶς εἰκόνες τους τὶς χορεύουσες τὸ ἀντικείμενο τῆς λατρείας τῶν ἀναστενάροντων μὲ κέντρο τὸ φερώνυμο χωριό, τὸ Κωστῆ, γιὰ ὅλη τὴν περιφέρεια ²⁾. Καὶ ὅμως ὁ Χωνιάτης ἀγνοεῖ ἐντελῶς τὴν ἁγία δυάδα καὶ μιλεῖ μόνο γιὰ τὸν ἅγ. Δημήτριον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ τοῦτο δὲ σημαίνει καθόλου, ὅτι τὸ 120 καὶ 130 αἰῶνα δὲ δοξάζονταν οἱ ἅγιοι ἀπὸ τὰ ψυχάρια ἢ ἀσθενάρια. Μπορεῖ νὰ εἶχαν τὴν ἴδια κυρίαρχη θέση στὴ λατρεία, ἀλλὰ δὲν ἐχρησίμευαν στοὺς ἐπαναστάτες, ποὺ στοχάζονταν, ὅτι ὁ μέγας ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης θὰ τοὺς ἦταν χρησιμώτερος σύμμαχος. Ἀντίθετα ἄλλες παρατηρήσεις μᾶς ὀδηγοῦν νὰ πιστεύομε, ὅτι ἡ λατρεία τῆς δυάδας εἶναι παλαιὴ καὶ εἶναι πιθανὸν πὼς φτάνει ἕως τὰ χρόνια ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ὁ Χουρμουζιάδης περιγράφοντας τῆς εἰκόνες τῶν παππούδων σελ. 18 προσθέτει: «τῶν δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις χριστιανοῖς εἰκόνων τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου διαφέρουσι, καθότι ἡ ἁγία Ἐλένη ζωγραφεῖται διεξωσμένη τὴν ἐσθῆτα καὶ τὸν ἕτερον πόδα ὡς χορεύουσα δῆθεν προτείνουσα εἰκόνας δὲ τοιαύτας καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἔχουσιν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν τοῖς τῶν παππούδων τεμένεσιν, ὡς καὶ ἱερωτάτας νομίζουσι». Γιὰ τὸν περίεργον ἁγιογραφικὸν τύπον δὲν ἔχομε καμιὰ ἄλλη μαρτυρία, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἐπινόηση τοῦ Χουρμ. ἢ ἄλλου κανενός. Ἄν θυμηθοῦμε ἀκόμα τὴ μαρτυρία τῶν Μελικιωτῶν, ὅτι τὰ ποδάρια τῶν ἀναστενάροντων ἔμεναν ἄβλαβα πάνω στὴ φωτιά, γιατί ἔβλεπαν τὴν ἁγία Ἐλένη νὰ πααίνει μπροστὰ μὲ ἵνα σταμνὶ νερὸ καὶ χύνοντάς το στὴν ἀνθρακιά τὴν ἐδρόσιζε, δὲν θὰ ἀμφιβάλομε καθόλου, ὅτι ἡ ἁγία εἶχε ἀπὸ παλαιὰ ἰδιαίτηρη θέση στὸ λατρευτικὸν χορὸν, ὥστε νὰ

1) Συμπέρασμα τοῦ Κυριακίδη ἔ. ἀ.

2) Ὅπως εἶδα κατόπι στὶς Ψυχ. Ἐρευνες τοῦ Τανάγρα, τευχ. Νοεμβρίου τοῦ 1940, καὶ στὸ βουλγαρικὸ Πανισάρεβο «πλησίον τοῦ Εὐξείνου Πόντου» ἡ κυρὰ Ἰορδάνοβα μὲ τὴν εἰκόνα τῶν δύο ἁγίων καὶ ἀκριβῶς τὴν ἐσθῆτὴ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου, 21 Μῆν, ἐκτελεῖ θαυμαστὴ πυροβολασία πάνω σὲ μεγάλη ἀνθρακιά καὶ θεραπεύει κάθε ἀρρώστια «δι' ἀπλῆς ἐπαφῆς».

ιστοριστιῆ ἐπίσης παλαιὰ πάνω στήν εικόνα τῆς σάν νά χορεύη. Σύμφωνα εἶναι καί ἡ ἀντίληψη τῶν χωρικῶν, ὅτι τὰ εἰκονίσματα ἦσαν παλαιϊκά, ἀφοῦ εἶχαν γράμματα, πού δὲν μποροῦσε κανεὶς νὰ τὰ διαβάσει. Ἐννοεῖται, ὅτι μ' αὐτὰ δὲν μποροῦμε νὰ καθορίσουμε πόσο παλαιὰ ἦταν ἡ συνήθεια καί ὁ σχετικὸς ἀγιογραφικὸς τύπος. ¹⁾ Ἄλλ' ὅτι γενικώτερα στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ τῆς Θράκης, χώρας γειτονικῆς μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ δύο ἅγιοι κοντὰ στὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς Ἐκκλησίας θὰ εἶχαν ἀνέκαθεν ἐξαιρετικὴ θέση, τὸ δείχνει καί μία λαϊκὴ Θρακικὴ παράδοση δημοσιευμένη στὴ Λαογραφία Β', σελ. 201. Κοντὰ στὴν Γκιουμουλτζίνα βρίσκονται τρεῖς κυλινδρικοὶ μαρμάρινοι στῦλοι μὲ ὕψος 1½ μέτρον, σημαδεμένοι οἱ δύο μὲ ἀνάγλυπτο σταυρὸ καί ὁ τρίτος μὲ ἀχνάρια ἀπὸ ἀλογοπατησιές. Τοὺς δύο πρώτους τοὺς ἔρριξε ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος καί ἡ ἅγια Ἐλένη, τὸν τρίτο ὁ ἀράρης ἀπὸ τὸ Κάρλικ, μιὰ κορφὴ τῆς Ροδόπης, γιὰ νὰ δοκιμάσουν, ποιὸς θὰ κερδίσει τὸν πόλεμο. Τῶν ἁγίων τὰ λιθάρια πῆγαν μπροστὰ καί ἔτσι φάνηκε ποιὸς θὰ μείνει νικητῆς. Καί ἡ τοπικὴ αὐτὴ παράδοση μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι μοναδικὴ στὴ Θράκη, ἀν θυμηθῆ κανεὶς τὴν πανελλήνια καί ἀκμαία λαϊκὴ πίστη γιὰ τὰ θαματοουργὰ *κωνσταντινάτα* ²⁾ καί τὸ *τίμιο ξύλο*, λαϊκὴ θρησκευτικὴ ἀντίληψη, πού πρώτη τῆς πηγῆ ἔχει τὸ ἱστορικὸ ταξίδι τῆς αὐγούστας Ἐλένης στὰ Ἱεροσόλυμα.

Γενικὰ ὁ λαὸς ποτὲ του δὲ μὲνει ἀπραγὸς ἀντίκρου στὰ θρησκευτικὰ πράγματα καί ἄσχετα ἢ παράλληλα μὲ τοὺς ἀντιμαχόμενους θεολόγους ἔχει τὶς δικές του ἀντιλήψεις καί ἐρμηνεῖες διατηρώντας πάντοτε μὲ συντηρητικότατο πνεῦμα τὶς παλαιῆς λατρευτικῆς συνήθειες καί θεμελιακὰς ἰδέες. Τοῦτο τὸ φαινόμενο πρέπει ἰδιαίτερα νὰ προσέξουμε σχετικὰ μὲ τοὺς 5—6 πρώτους αἰῶνες, τὴ μεταβατικὴ ἐποχὴ τῆς ἀμείλικτης πάλης μεταξὺ τῶν δύο θρησκειῶν καί τῆς φανατικῆς διαμάχης ἀνάμεσα στοὺς θεολόγους καί πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Τί στάση τότε πῆραν οἱ λαϊκὲς μάζες; Ὁ ὑπολογιστικὸς καί φρόνιμος αὐτοκράτορας, ὁ Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος εὐνοοῦσε λίγο στὴν ἀρχὴ καί μὲ τὸν καιρὸ περισσότερο τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τ' ἄλλο δὲν καταδίωξε τοὺς ἐθνικοὺς καί δὲν περιόρισε παρὰ λίγο καί μετρημένα τὴν παλαιὰ λατρεία³⁾). Ἄφηκε, χωρὶς δισταγμὸ βέβαια, νὰ ἰδρυσθοῦν ἕνα καί δύο μεγάλα ἀγάλματα τοῦ θεοῦ Ἡλίου, πού ἦσαν μαζί δικές του εἰκόνες σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τῆς λατρείας τῶν αὐτοκρατόρων, καί γιὰ μόνη παραχώρηση στὸ χριστιανισμὸ ἐπέτρεψε νὰ βάλουν σταυρὸ ἐπάνω στὴ

1) Ἀπομένει στὴ μελλοντικὴ ἔρευνα νὰ διαφωτίσει μαζί μὲ ἄλλα καί τὸ ζήτημα τοῦτο.

2) Γιὰ τὰ κωνσταντινάτα κοίταξε τὴν πραγματεία τοῦ Πολίτη, Λαογρ. Σύμμεικτα τ. Β, 69—71.

3) Ἀρχετὰ καὶ οὐσιαστικὰ γιὰ τὴ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου βλ. στοῦ Κ. Ἀμάντου τὴν Εἰσαγωγή στὴ Βυζ. Ἱστ. σ. 131—135.

σφαῖρα—οἰκουμένη, ποὺ κρατοῦσε ὁ Ἡλιος ¹⁾. Ἡ συγκεκρισμένη αὐτὴ καὶ μετριόπαθῃ πολιτικῇ ἐκτὸς ἀπὸ τῆ γνωστῆ στερέωση τῆς νέας θρησκείας εὐνόησε καὶ τὶς παραδομένους λατρευτικὰς ἀντιλήψεις καὶ συνήθειες νὰ διατηρηθοῦν μακρότερο χρόνον καὶ μέσα στὸ μεγάλο πλῆθος τῶν χριστιανῶν. Σημαντικὸ εἶναι σχετικὰ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Φιλοστοργίου—τὴν ἔγραψε τὸν 5^ο αἰῶνα—ποὺ μᾶς τὸ διέσωσε μαζὶ μὲ ἄλλα ὁ Φώτιος ²⁾ «*Ὁὗτος ὁ θεομάχος (δηλ. ὁ Φιλοστόργιος) καὶ τὴν Κωνσταντίνου εἰκόνα, τὴν ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ κίονος ἱσταμένην, θυσίαις τε ἰλάσκεσθαι καὶ λυχνοκαταῖς καὶ θυμιάμασι τιμᾶν καὶ εὐχὰς προσάγειν ὡς Θεῶ καὶ ἀποτροπαίους ἰκειηρίας τῶν δεινῶν ἐπιτελεῖν τοὺς χριστιανοὺς κατηγορεῖ*». Μάταια ὁ Φώτιος κακολογεῖ τὸν ἄρειανὸ συγγραφέα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας θέλοντας στὴν ἐποχὴ του νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς παλαιοὺς χριστιανούς. Ὁ Φιλοστόργιος εἶναι πλησιέστερα σ' αὐτοὺς καὶ λέει τὴν ἀλήθεια. Εἶναι ζήτημα, ἂν στὰ χρόνια του εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ἅγιος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο εἶχε γίνει, τίποτε δὲ θὰ ἐμπόδιζε τὰ κατώτερα χριστιανικὰ λαϊκὰ στρώματα νὰ λατρεύουν τὸ ἄγαλμα τοῦ εὐεργετικοῦ αὐτοκράτορα κατὰ τὸν παραδομένο ἐθνικὸ τρόπο. Δὲν ἔχομε μαρτυρίες, ἂν τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μὲ τὰ ἀγάλματα τῆς μητέρας τοῦ Ἑλένης, ποὺ ἀσφαλῶς ἦσαν ἰδρυμένα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλοῦ, ὅπως π.χ. στὴν Ἑλενόπολη, ὀνομασμένη πρὸς τιμὴν τῆς, τῆς Βιθυνίας. Ἄλλ' ἂν θυμηθοῦμε, ὅτι στὴν ἐποχὴ αὐτῇ, ὁ Ἡλιος δὲ λατρεύονταν μόνος, ἀλλὰ σὰν Μίθρας (Sol invictus) ἢ Σαβάζιος (=Θρακικὸς Διόνυσος) μαζὶ μὲ τὴ Μεγάλῃ Μητέρα σὰ γιὸς ³⁾ ἢ σύζυγος καὶ παράλληλα μὲ τὸ ζεῦγος Ἄττις καὶ Μ. Μήτηρ (=Μᾶ ἢ Ρέα, Κυβέλη, ἢ Περσικὴ θεὰ Ἀναίτις), τότε εὐκόλα θὰ πιστέψουμε, ὅτι ἡ ἐπίσης εὐεργετικὴ γιὰ τοὺς χριστιανοὺς μητέρα Ἑλένη ἐπαιρνε τὴ θέση, προτοῦ ἀκόμα χωριστῇ αὐστηρὰ σὰν ἅγια, τῆς σημαντικώτατης ἐθνικῆς μητρικῆς θεᾶς ⁴⁾.

1) Τοῦτο ὑποστηρίζει μὲ καλὰ ἐπιχειρήματα ὁ Β. Στεφανίδης στὴ διατριβὴ του: ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων, Ἐπετηρὶς Βυζ. Σπουδῶν τ. 8 σ. 214 κ ε.

2) Migne P G. τ. 65, 480.

3) Ἀπὸ τὶς πολλὰς σχετικὰς εἰδήσεις σημειώνομε ἐδῶ μερικὰς. Στὴ Νικόπολη τῆς Μοισίας (σήμερον Jeni—Nikup τῆς Βουλγαρίας) βρέθηκε ἐπιγραφή: (Arch. Epigr. Mitt. a. Ost. Bd. 10 No 6): [υἱῶ θεᾶς] Ἰδείας μεγάλης μητρὸς Διὸς ἡλίω μεγά[λω κυρίῳ] Σαβαζίῳ ἀγ[ίῳ]. Στοῦ Roscher τὸ Λεξ. λ. Σαβάζιος, ἰδὲς πῶς ὁ θεὸς λατρεύεται μαζὶ μὲ τὴ Δήμητρα (IV, 236) καὶ τὴν μητέρα Ἴπταν καὶ (σελ. 237) τὴν ἐπιγραφὴν: «*Ἄθρ. Στρατόνικος ἐπειδὴ κατὰ ἄγνοιαν ἐκ τοῦ ἄλλοις ἔκομα δένδρα θεῶν Διὸς Σαβαζίου καὶ Ἀρτέμιδος Ἀναεῖτις, κολασθεὶς εὐχόμενος χαριστήριον ἀνέστησα*». Γιὰ τὴ λατρεία αὐτὴ κατὰ ζεύγη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεᾶς πρβλ. καὶ Gruppe, 1594, 1 καὶ 1601, 3.

4) Στὴ διατριβὴ του ὁ Β. Στεφανίδης ὑποστηρίζει (ἐ. ἀ. σ. 219), ὅτι ὁ

Δὲν θὰ ἐπιμείνουμε περισσότερο στὴν ἐξέταση τῆς σχετικῆς λατρείας, ἀφοῦ καὶ πάλι θὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὴ παρακάτω. Ἄλλὰ δείχτηκε, νομίζω, μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα, ὅτι προσκόλληση τῶν ἀναστενάρηδων στὴ φανατικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ λατρεία τῶν δύο ἁγίων εἶναι παλαιὰ καὶ τὸ πρῶτο φανέρωμά της σωστὸ εἶναι νὰ ζητηθῆ στὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν χριστιανῶν γιὰ τὸν προστάτη τους αὐτοκράτορα καὶ τὴ φιλικώτατη γι' αὐτοὺς μητέρα του. Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ 2—3 αἰῶνες ὕστερα δὲν μποροῦσε ἡ νέα νικητρία θρησκεία νὰ ξεχωρίσῃ τοὺς δικούς της λατρευτικούς τρόπους καὶ ὁ πολὺς χριστιανικὸς λαὸς ἀδύνατο ἦταν νὰ λησμονήσῃ τίς παλαιᾶς συνήθειες. Στὴν ἰσχύουσα ἐθνικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεᾶς μποροῦσε νὰ ἀντιτάξῃ τὸ δικό του ζεῦγος, σὰν ὅμοιο καὶ διαφορετικόν. Πῶς τώρα ἔγινε τὸ θαῦμα νὰ διατηρηθῆ ἕως τίς ἡμέρες μας ἀπὸ κείνον τὸν καιρὸ ἓνα μεγάλο μέρος ἀρχαίας ἐθνικῆς λατρείας θὰ καταλάβουμε, ἀφοῦ πρῶτα σπουδάσουμε χωριστὰ ἓνα ἓνα τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς λατρείας αὐτῆς.

Τὰ ἀγιάσματα. Ὅπως εἶδαμε, ὅτι μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἁγ. Ἐλένης τὰ Ἀναστενάρια διατηροῦν ἐπαφὴ μὲ τὴ λοιπὴ χριστιανικὴ ἐκκλησία, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἁγιασμὸ καὶ τὰ ἀγιάσματα. Τὴν ἰδέα, ὅτι μέσα στὸ νερὸ ὑπάρχει δύναμη «ὕγείας ἐμποιοτικὴ καὶ νόσων ἀπελατικὴ» σύμφωνα μὲ παλαιὰ ἐκκλησιαστικὴ εὐχή, ¹⁾ ἡ Ἐκκλησία ἐπῆρε τόσο ἀπὸ τίς ἀνατολικὰς ὅσο καὶ ἀπὸ τίς ἑλληνικὰς ἀρχαῖες λατρεῖες καὶ καθιέρωσε μὲ τὸν κανονισμὸ τῶν ἁγιασμῶν τὴν πρωτομηνιά ἢ σὲ ἄλλες εὐκαιρίες, ὅπως καὶ τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ στὰ Θεοφάνεια (6 Γενάρη) καὶ τὴν ἴδρυσήν ἁγιασμάτων καὶ λουτρῶνων εἴτε κοντὰ στίς ἐκκλησίες εἴτε καὶ ἐκτὸς σὲ ξεχωριστὰ χτίσματα. Μὲ τὴν ἀξιοσημεῖωτη διαφορὰ, ὅτι, ὅπως τὴ δυνάδα τῶν ἁγίων ἐφορᾶζον οἱ Ἀναστενάρηδες ὅλο σχεδὸν τὸ μῆνα Μάη μὲ μεγάλη ὑπερβολή, ἔτσι καὶ στὸν ἁγιασμὸ καὶ στὰ ἀγιάσματα δίνουν ἐξαιρετικὴ σημασία. Εἶδαμε στὴν περιγραφὴ, ὅτι στίς 2 τοῦ Μάη στὰ πρῶτα προσόρτια θὰ πᾶνε μὲ πομπὴ ἔξω στὸ ἀγίασμα καὶ στὴν ἱερὰ πηγὴ, θὰ θυμιατίσουν, θ' ἀνάψουν κεριά, θὰ πιοῦν τὸ θαματοουργὸ νερὸ καὶ θὰ οἷξουν μέσα νομίσματα. Στὴ μεγάλη ἔπειτα πανηγυρικὴ συγκέντρωση τῶν χωριῶν

ἐκχριστιανισμὸς ἐνὸς ἀγάλματος τῆς Ρέας μὲ ζευγμένους ἐμπρὸς λέοντες μὲ τὴν ἀπόσπασή των θηρίων καὶ τὴν τροποποίησιν των χειρῶν τῆς θεᾶς, ὥστε νὰ φαίνεται προσευχόμενη, ἔγινε στὰ χρόνια τοῦ Κωνσταντίνου ἐπίσης, ὅπως καὶ ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἁλίου—Κωνσταντίνου μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Ἄλλ' εἴτε τοῦτο ἔγινε τότε ἢ κατόπι, ὅπως ἄλλοι ἰσχυρίζονται, μένει τὸ ἐρώτημα, ποιά θὰ παρίστανε τὸ χριστιανισμένον ἄγαλμα τῆς Ρέας. Καὶ ἡ ἀπάντησις εἶναι εὐλογη, ὅτι θὰ εἰκόνιζε τὴ μητέρα Ἐλένη.

1) Βλ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α, 224—34. Πρὸβλ. καὶ τοῦ ἴδιου, Λουτρῶνες καὶ ἀγιάσματα, Πρακτικὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας τόμ. Γ', 85 κ. ε.

στό Τριπόρι, ὅπου κάθε χωριό ἔχει τὴν ἱερὴ πηγὴ του, θὰ διαβάσῃ βέβαια τὸν ἁγιασμόν ὁ παπᾶς, ἀλλὰ μόνο ὁ ἀναστενάρης ἢ ὁ ἀρχιαναστενάρης ἀπὸ τὸ Κωσιτῆ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κατεβῆ καὶ νὰ βγάλῃ μὲ ἱεροπρέπεια τὸ νερό, νὰ τὸ δώσῃ στὸν κόσμον νὰ νικητῆ καὶ νὰ πιῆ. Ἔπειτα ὁ Χουρμουζιάδης ἀναφέρει (σελ. 13): «καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μόνον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ὑπάγουσιν καὶ τῶν Φώτων, ὅτε ὁ μέγας ἁγιασμός ψάλλεται, ἄλλοτε δὲ οὐδέποτε», (ἂν δὲν εἶναι τὸ τελευταῖο ὑπερβολὴ καὶ κακολογία τῶν ἀντιπάλων). Τὰ ἁγιάσματα σχετικὰ εἶναι πολλὰ καὶ φροντισμένα μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περίπτερον ἔχουν περιφραγμένο γύρω μεγάλο χῶρον μὲ πολλὰ ψηλὰ καὶ σκιερὰ δέντρα καὶ τὸν ξύλινο φράχτη τὸν ἀνανεώνουν κάθε τόσο χρησιμοποιώντας γιὰ τὴν ἱερὴ πυρὰ τὰ παλιὰ σαπισμένα ξύλα. Τὰ ἁγιάσματα στὴ Θράκη καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ἀναστενάρικα χωριά εἶναι πολὺ συχνά, ὅπως μαθαίνομε ἀπὸ τὴ μακρὰ ἐκθεση τῆς Ἑλπινίκης Σταμούλη Σαραντῆ, Θρακικά τόμ. 18 σελ. 219—290. Καὶ ὁ Γ. Σωτηρίου μνημονεῖ «τὸ πλῆθος τῶν βυζαντινῶν ἁγιασμάτων—κατ' ἔξοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως—πολλὰ τῶν ὁποίων συνεχίζονται μέχρι σήμερον». Χριστιανικὴ καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία, Α', σ. 228. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἔτσι τὰ ἁγιάσματα τῶν Ἀναστενάρηδων μὲ τὰ φράγματα τοὺς ξεχωρίζουν σὰν ἀρχαῖα τεμένη ἀγροτικά. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται καθαρά, ὅτι ἡ λατρεία τῶν ἱερῶν πηγῶν στὶς ἀναστενάρικες τελετές σὰν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς πολύπλοκους τρόπους τῆς ἐπίσημης ἐκκλησίας, ἔχει χαρακτηριστὰ λαϊκὸ καὶ ἀμεσώτερον σχέσιν μὲ τὴν Ἀρχαιότητα. Ἡ μαρτυρία ὅτι «ἔροιστον χρήματά τινα ἐν τῇ ἱερᾷ πηγῇ» ἐνθυμίζει τὸ χωριὸ τοῦ Πausανία III, 23, 8 «... ἔστιν (στὴν Ἐπίδαυρον Διμηρὰ) Ἴνουῦς καλούμενον ὕδωρ, μέγεθος μὲν κατὰ λίμνην μικρὰν, τῆς γῆς δὲ ἐν βάθει μᾶλλον ἔς τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Ἴνουῦς ἐμβάλλουσιν ἀλφίτων μάζας. Ταύτας ἐπὶ μὲν αἰσίφ τοῦ ἐμβαλόντος καταδεξάμενον ἔχει τὸ ὕδωρ· εἰ δὲ ἀναπέμψαιτο σφᾶς, πονηρὸν κέκριται σημεῖον¹⁾».

Ἐδῶ βέβαια ρίχνουν στὴν ἱερὰ πηγὴ ἀλφίτων μάζας, ψωμῖα, ἀλλὰ ξέρομε ἀπ' ἄλλου, ὅτι τὸν πελανόν ποῦ ἦταν ἐπίσης εἶδος παρόμοιο τὸν ἀντικατέστησαν ὕστερα μὲ νομίσματα, ²⁾ ὥστε πελανός νὰ σημαίνει ὀβολός, (Ἡσύχιος λ. πελανός).

1) Πρβλ. καὶ Paus. VI, 22, 7: «Λουομένης δὲ ἐν τῇ πηγῇ (τῶν Νυμφῶν κατὰ τὴν ἡλείακην Ἡράκλεια) καμάτων τέ ἐστι καὶ ἀλγηδόνων παντοίων ἰάματα» Ἄλλα παραδείγματα. βλ. στὸ Frazer, Paus III, 388.

2) Ὁ Ἡρόνδης στὸ μιμιάμβο IY, 91: *ἐς τε τὴν τρώγλην | τὸν πελανὸν ἐνθες τοῦ δράκοντος εὐφῆμως*, μπορεῖ νὰ ἐννοῆ ὡς πελανὸν κάποιο συνηθισμένο πλακούντιο ἢ πόπανο. Ἄλλ' ὁ Herzog ποῦ ἐνήργησε τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀσκληπιείου στὴν Κῶ, ὅπου προσφέρουν ἀφιερῶματα *οἱ θνησιάζουσες* τοῦ ποιητῆ, εὔρε λίθινο θησαυρὸ μὲ ὀπὴ γιὰ νομίσματα, σὰν ἓνα εἶδος νεώτερου κουμπαρά. Πιστεῖται λοιπὸν, ὅτι ὁ πελανός καὶ ἐδῶ ἦταν νόμισμα, Arch. f. Rel. Wiss. X,

Ἡ θυσία τοῦ ταύρου. Ὅπως παραπάνω περιγράψαμε τὴ θυσία αὐτή, ὁ ἀναγνώστης θὰ θυμῆθηκε ἀσφαλῶς τὴ ζωηρὴ καὶ ἐξακριβωμένη ἔκθεσι τοῦ Γ. Μέγα, δημοσιευμένη στὴ Λαογραφία τ. Γ', σ. 148—171, *Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ. Θράκῃ*. Βορειότερα δηλ. ἀπὸ τὴ χώρα τῶν ἀναστενάρηδων καὶ γύρω ἀπὸ τὸ Μικρὸ Αἶμο γίνονταν σὲ πολλὰ χωριά, τὸ πλεῖστον Ἑλληνικά, θυσίες, «κουρμπάνια»¹⁾ σύμφωνα μὲ τὴ συνηθισμένη τουρκικὴ λέξι, ταύρων ἢ κριῶν, εἴτε δημόσιες, τῆς Κοινότητος τοῦ κάθε χωριοῦ, εἴτε ἰδιωτικὲς ὡς τάματα, μὲ ἐκκλησιακὰ ἀρχαῖκόν τρόπο. Παίρνομε ἐδῶ γιὰ τὴ σύγκριση καὶ τὴν καλύτερη κατανόηση τὰ ἀξιολογότερα στοιχεῖα τῆς τελετῆς, πού γίνεται στὸν Ἀη Βλάση, ἓνα παραθαλάσσιο χωριό, δύο ὥρες νοτιότερ' ἀπὸ τὴ Μεσημβρία. Ὁ ταῦρος ἀγοράζεται μὲ κοινὸν ἔρανο τῶν χωρικῶν καὶ θυσιάζεται τ' Ἀηλιός, ὅπως καὶ στὰ γύρω χωριά, τὴ Μπάνα καὶ τὸ Ναίμονα (=Αἰμόνιον) «γιὰ γερωσύνη», ἂν καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ εἶναι Ἀθηναίσης. Ὁ ταῦρος θὰ εἶναι ἀνευνούχιστος (μπουγᾶς), ἀπὸ 2—5 ἐτῶν, δὲν θὰ εἶχε μπῆ ποτὲ σὲ ζυγό, καὶ θὰ πρόσεχαν νὰ μὴν εἶναι κουρασμένος. Τὸν ἔσφαζαν στὸ ἄλωνι, μόνο κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο. Ἐπρεπε νὰ λείπουν γυναῖκες κατὰ τὴν ἱεροπραξία. Ἀναβαν κερὶ καὶ τὸ κόλλαγαν στὰ κέρατα τοῦ ζώου, τὸ θυμιάτιζαν καὶ ὁ παππᾶς, ἂν δὲν ἔλειπε, θὰ διάβαζε μιὰ εὐχή. Ἀνοίγαν βόθρο, ἓνα λάκκο, ὅπου τὴν προηγούμενη χρονιά εἶχαν ρίξει τὴν οὐρά, τ' αὐτιά, τὰ κέρατα, τὴ χολή καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐντέρων τοῦ περσινοῦ ταύρου καὶ κεῖ πρόσεχαν νὰ χυθῆ τὸ αἷμα ἀπὸ τὸ νέο κουρμπάνι, «γιὰ νὰ μὴ φᾶνε τὸ γιόμα τὰ σκυλιά». Κατὰ τὴ σφαγὴ θὰ ἔρριχναν κάτω τὸ ζῶο μὲ προσοχὴ νὰ μὴν τὸ κουράσουν. Ὁ χωρικὸς πού θὰ τὸ σφάξῃ θὰ τὸ σταυρώσῃ πρῶτα μὲ τὸ μαχαίρι του. Ἀπὸ τὸ αἷμα κάνουν σταυρὸ στὰ μέτωπα παιδιῶν καὶ κοριτσιῶν «γιὰ γερωσύνη». Στὸ γδάροσιμο παίζει ἓνας γκαίντα. Ἀφοῦ ἔκοβαν ὕστερα τὸ κρέας, ἔστελναν στὰ σπίτια μικρὰ κομμάτια καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἔβραζαν μὲ ρύζι καὶ ἔτρωγαν ὅλοι κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο. Καὶ τὰ κόκκαλα δὲν τ' ἄφηναν γιὰ τὰ σκυλιά, ἀλλὰ τὰ πετοῦσαν στὰ κεραμίδια. Ἔτσι γίνεται τὸ σύστημα αὐτὸ ἢ ἀδέτ, ὅπως λέγουν οἱ χωρικοὶ μὲ σωστὴ θρησκευτικὴ εὐλάβεια. Γιατὶ ἂν παραλείψουν τίποτε ἀπὸ τὸ τυπικὸ τῆς τελετῆς,

206 κέ. Τὸ πρᾶγμα ἄλλωστε δὲν εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ πολλὰ σχετικὰ νεοελληνικά ἔθιμα. Παντοῦ καὶ στὴ Θράκῃ συνηθίζαν καὶ δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς πού ἔπαψαν νὰ ρίχνουν στὴν ἀγιαστούρα τοῦ παππᾶ τὴ δεκάρα γιὰ ἀμοιβή του. Στὰ λεγόμενα κεράσματα ἀσημώνουν τὸ νεογέννητο παιδί ἢ τὴ νύφη στὰ λούσματά της. Καὶ στὰ βαπτίσια τὰ μαρτυρικά, μάλιστα κείνα πού ὁ νουνὸς ρίχνει κατὰ γῆς μέσα στὸ ἀνυπόμονο παιδολάσι εἶναι ἀντὶ γιὰ ἄλλο χάρισμα πενταροδεκάρες.

1) Κουρμπάν, ὅπως ὁ Μέγας παρατηρεῖ, σημαίνει καὶ τὴ θυσία καὶ τὸ θῦμα. Ἄς σημειωθῆ, ὅτι καὶ ἡ ἑλλην. λ. θυσία εἶναι στὸ λαὸ ἐπίσης γνωστή, ἀλλ' ἢ τουρκικῆς καταγωγῆς λ. εἶναι συχνότερη καὶ κυριολεκτικῆ.

σίγουρα θὰ ἔρθουν ἀρρώστειες καὶ θὰ ρημάξουν τὸ χωριό. Καὶ ἀκόμα τὸ κουρμπάνι θὰ τὸ κόψουμε, λένε οἱ Ἀθλασιῶτες, ὄχι «γιά κέρ», γιά διασκέδαση δηλ., ἀλλὰ γιά δὸν ἅγιο».

Ὅταν ἔγραφε ὁ Μέγας τὴν πραγματεία του δὲν ἦταν ἄλλες γνωστὲς παρόμοιες θυσίες παρὰ μόνο οἱ ἀναστενάρικες θυσίες, πού τις ἐγνώριζε καὶ τις ξεχώριζε, σύμφωνα φαίνεται μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ Πολίτη, διότι ἀποτελοῦσαν «μέρος σειρᾶς ὅλης ὀργιαστικῶν τελετῶν» (ἔ. ἀ. σ. 168). Ἀλλὰ στὸν ἴδιο τόμο τῆς Λαογραφίας σ. 504—506 ὁ Μ. Δεκάζος ἔγραψε μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς πραγματείας τοῦ Μέγα λίγες ἀναμνήσεις του γιά παρόμοιες τελετὲς στὴ Λίμνη τῆς Εὐβοίας καὶ τὴν Κύμη. Ἀργότερα στὰ *Θρακικά*, τ. 18, σ. 219 κέ. ἡ Ἑλπινίκη Σταμούλη ἔκαμε γνωστὰ πολλὰ *κουρμπάνια* πού γίνονταν σὲ διάφορα μέρη τῆς Θράκης καὶ κοντὰ στὰ ἁγίασματα, μὲ ἀξιοπρόσεχτες λεπτομέρειες. Σελ. 223 : «ἀπὸ δαμάλια διάλεγαν ἓνα νὰ γυαλίζει ἡ ράχη του, ἓνα καλοθρεμμένο ζῶο καὶ γυάλιζε τὸ πετσί του. Ἄν ἦταν πρόβατο διάλεγαν νὰ εἶναι ὀλόασπρο καὶ παχύ, τὸ ἔλουζαν, ἔβαφαν κόκκινη τὴ ράχη του καὶ χρῦσωναν τὰ κέρατά του. Τὸ ἔσφαζαν κοντὰ στὴν εἰκόνα (τοῦ ἁγιάσματος). Τὸ εὐλογοῦσε ὁ παππᾶς. Ἀπὸ τὸ αἷμα ἔβαζαν μιὰ βοῦλλα στὸ μέτωπο γιά νὰ εἶναι καὶ τοῦ χρόνου καλά. Καὶ σὲ μερικὰ ἁγίασματα μιὰ δαχτυλιὰ λάσπη στὸ μέτωπο. Ὅλα μαζί, κρέας, κεφάλι, ἐντόσθια τὰ ἔβραζαν κοντὰ στὸ ἁγίασμα, τὰ μοίραζαν καὶ τὰ ἔτρωγαν τὴν ἴδια ἡμέρα. Οὔτε μοῖρα ¹⁾ ἔπρεπε νὰ φραγθῇ ἄλλη ἡμέρα. Τis προβιὲς στὴν ἐκκλησία, παλαιότερα τοῦ παππᾶ».

Παρ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται, ὅτι τὰ κουρμπάνια δὲν περιορίζονταν μόνο στὴ γεμάτη ἀπὸ ἀρχαιόπρεπε τελετὲς Ἑλληνικὴ Θράκη. Πρέπει νὰ εἶναι γνωστὰ σὲ ὅλες τουλάχιστο τις βορειότερες Ἑλληνικὲς χῶρες, ὅπως μαρτυρεῖ τοῦτο τὸ παλαιὸ βιβλίον Θεοφίλου τοῦ Καμπανίας, τὸ *Ταμείον τῆς Ὁρθοδοξίας*, πού εἶδαμε παραπάνω. Ἐνα κεφάλαιό του, τὸ ΝΖ', σελ. 134—6, ἐπιγράφεται : «*Περὶ θυσιῶν, βαρβαρικῶς κουρμπανίων*». Ὁ ὑπο(ακτικὸς) ἐδῶ λέγει : «Ἐγνων ἐγὼ ἐν πολλοῖς μέρεσι, πόλεσι δηλ. καὶ χώραις, ὅταν ἀσθενῇ τις ὑπόσχονται οἱ συγγενεῖς νὰ σφάξουν κουρμπάνι καὶ ἐν πολλοῖς μέρεσι, ὅταν ἐψηθῇ τὸ κουρμπάνι, εὐθὺς εὐγάζοντα· τὸ φέρουν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἔμπροσθεν τῶν εἰκόνων καὶ ἐξελθὼν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἁγίου βήματος τὸ διαβάξει καὶ τὴν μοῖραν του παίρνει». Σ' αὐτὰ ἀπαντᾷ ὁ ἐπίσκοπος μὲ τὴ συνηθισμένη του δομιότητα. «... Χαίρουσι δὲ καὶ οἱ μοναστηριακοὶ νὰ λαμβάνουν πολλὰ δέρματα καὶ διὰ πολλῶν ἕξις ἡμερῶν νὰ συνομιλοῦν καὶ νὰ ἔξετάζου... πόσα συνήχθησαν δέρματα. Αὐτὰ δὲ εἶναι τελεία ἑλληνικὴ πλάνη». Καὶ παρακάτω (σελ. 137) «... καλῶς ἐτυμολογεῖται

1) Ἡ λ. *μοῖρα* στὴ Θράκη σημαίνει μόνο κομμάτι μερίδα κρέας, ὅπως μὲ βεβαιώνει ὁ κ. Παπαχριστοδούλου καὶ ζωηρὰ ἐνθυμίζει τὴ «θεομορία» τῶν ἀρχαίων.

ὁ βάρβαρος ἀπὸ τὸ πολὺν βάρος καὶ δὲν βαστάζεται οὔτε ὑποφέρεται».

Γιὰ νὰ βεβαιωθῇ ἡ μεγάλη διάδοση τοῦ ἐθίμου δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ μνημονευτῇ ἐν' ἀκόμῃ περιεργὸ κουρμπάνι, ὅπως μοῦ τὸ διηγήθηκε ὁ μακαρίτης Λάμπρος Κυριακόπουλος, Σιατιστηνός, ἀρχαιοφύλακας τοῦ Θέρμο, ἀπὸ τῆ Διμηνίτσα τῶν Χασιῶν. «Τ' Ἁγίου Χριστόφορου θὰ κάμουν κουρμπάνι τοῦ ἁγίου οἱ νοικοκυραῖοι. Ἔναι τῆς ἐκκλησίας τὸ κουρμπάνι καὶ θὰ τὸ διαλέξουν ἀπὸ τὰ βακούφικα, ἓνα ὄρνι μαῦρο, νὰ μὴν ἔχη ἄσπρη τρίχα πουθενά. Θὰ τὸ σφάζουν κοντὰ στὸ ἅγιο βῆμα καὶ ὄλο τὸ αἷμα θὰ χυθῇ μέσα στὸ λάκκο ποῦ θ' ἀνοίξουν. Ἐκεῖ θὰ ρίξουν καὶ ὄλα τ' ἀπορρίματα, τὶς κοιλιές. Τὸ γδάριμο θὰ τὸ κάνουν ὑπὸ πίνου κάτου, ὄχι ὅπως τὸ κάνουμε ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πόδια. Παρέκει θὰ τὸ ψήσουν. Ὑστερα τραπέζι ἐκεῖ κοντά. Θὰ φᾶνε ὄλοι, φέρουν καὶ πίττες δικές τους καὶ ὄ,τι ἄλλο ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Ὅλα τὰ κοκκαλάκια θὰ τὰ μαζέψουν καὶ θὰ τὰ ρίξουν στὸ λάκκο. Θὰ βάλουν πλάκα ἀπάνου, διάκλειση¹. Στὸν καιρὸ ποῦ θὰ φοβηθοῦν χαλάζι, βγάνουν τὰ κοκκαλάκια στὴν πλάκα, ἀνάβουν τὶς λαμπάδες καὶ φεύγει τὸ χαλάζι».

Ἄς ἀντιμετροῦσουμε τώρα, γυρίζοντας στ' ἀναστενάγια, τὰ κυριώτερα ἀπὸ τὴν περιεργὴ θυσία. 1). Ἔνας ταῦρος κανονικὰ κάθε χρόνον ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀγορασμένος ἀπὸ τὸ ἀναστενάγικο ταμεῖο. Δύο ἢ ἓνας θὰ ἦταν τάματα. 2). Τὰ μπικιάδια (οἱ ταῦροι) ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ 3 ἢ 5 ἢ 7 ἐτῶν πάντοτε δηλ. μὲ περιττὸ ἀριθμὸ. Μπικιάδι μὲ ζυγὸ νοῦμερο στεκόταν ἄγριο, δὲν τὸ δέχονταν ὁ ἅγιος καὶ τόδιναν πίσω. 3). Τὰ φερναν ἀπὸ τὴ βοσκὴ τὴν παραμονή, μὲ μεγάλη πομπή, μὲ τὶς Χάρες μπροστὰ καὶ μουσική, στολισμένα μὲ κορδέλλες καὶ ἄνθη. 4.) Σὲ ὄλη τὴν πορεία γιὰ τὴν ἐκκλησία τὰ μπικιάδια πῆγαιναν ἡσυχὰ καὶ θεληματικά, οὔτε τ' ἀγρίευσεν ὁ θόρυβος καὶ ἡ μουσική. 5). Προτοῦ σφαγοῦν ὁ παπᾶς τοὺς διάβαζε εὐχὴ καὶ ὁ ἀρχιαναστενάγης ἐσταύρωνε μὲ τὴν εἰκόνα τὸν ἱερὸ ταῦρο. 6). Βόθρος δὲν ἀναφέρεται, ἀλλὰ τὸ αἷμα πρέπει νὰ πῆ στὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησιᾶς. 7). Τὰ

1) Ἡ περιεργὴ ἔκφραση, νομίζω ὅτι σημαίνει κλείσιμο καὶ ἀφίερση στὸν ἅγιο. Διάκλεισις βρίσκεται στὸν Ἰώσηπο, Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 18 καὶ σημαίνει σφράγιση, ἔμφραξη. Τὴν ἴδια λ. ἐσημείωσα καὶ στοὺς Καλογέρους, ἓνα μικρὸ χωριὸ πίσω ἀπὸ τὸν Κόζιακα καὶ δυτικὰ τῶν Τρικάλων. «Τῆς Ἁγία Τριάδας κάνουμε διάκλειση, ὕψωμα τοῦ ἁγίου, πίνουμε ὄλοι, τὸ σηκώνουμε καὶ λέμε καὶ τοῦ χρόνου». Ὁ πληροφοριοδότης μου χωρικός, βιαστικὸς ὅπως ἦταν, δὲ μοῦ ἔδωσε καλύτερες ἐξηγήσεις, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὕψωμα ἔδω εἶναι ἡ γνωστὴ ἀρτοκλασία καὶ ἡ διάκλειση ἔχει μεταφορικὴ κάπως σημασία. Ἐνίσχυση στὴν ἐρμηνεία αὐτὴ φέρνει ἡ προφορικὴ ἀνακοίνωση τοῦ φίλου Ευγκοπούλου, ὅτι εἶναι γνωστὴ ἡ ὕψωση τῆς Παναγίας, ποῦ κάνει ὁ παπᾶς βάζοντας κομμάτι ἱεροῦ ἄρτου μέσα σὲ κλειόμενον μετάλλινον σκεῦος, τὸ λεγόμενον παναγιάριο, καὶ ἀπαγγέλλοντας εἰδικὴ εὐχὴ ὑπὲρ εὐοδώσεως ταξιδιοῦ κ.τ.λ. Ἡ σχετικὴ εὐχὴ, καθὼς μοῦ ἐσημείωσε, βρίσκεται στὸ Εὐχολόγιον τοῦ Goar, ἔκδ. 2α (1730) σελ. 602 κέ.

μέσα τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ τεμαχισμοῦ τοῦ κρέατος, τὸ τσεκούρι, τὸ τραπέζι (ἱερὸν ἐπίκοπον) καὶ τὸ μαχαίρι εἶναι ἱερὰ καὶ φυλάγονται σὲ ὠρισμένο μέρος ὅλον τὸ χρόνον. 8). Τὰ κρέατα κόβονται *μοῖρες μοῖρες* καὶ μοιράζονται στὰ σπίτια ὡμά. 9). Κάθε νοικοκύρης παίρνει μαζί μὲ τὴ μοῖρα του καὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ δέσμα, ὅσο φτάνει γιὰ ἓνα τσαρούχι. 10). Τὰ κρέατα μοιράζονται στὰ σπίτια μὲ τὴ συνοδεία μουσικῆς.

Καὶ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ στὶς 10 αὐτὲς διατάξεις εὐκόλα ἀναγνωρίζουμε, ὅτι καὶ δῶ καὶ στὸν Ἀηβλάση, στὰ Ἀγιάσματα τῆς ἄλλης Θράκης καὶ τὴ Διμηνίτσα τὸ κουρμπάνι εἶναι γενικὰ ὅμοιο, μὲ δευτερεύουσες διαφορὰς ἢ παραλλαγές. Ἀπὸ τὴ διάταξη 1 μαθαίνομε, ὅτι ἡ θυσία γίνεται γιὰ τὸ καλὸ ὅλης τῆς Κοινότητος, ἀφοῦ ἀπαραίτητο εἶναι οἱ Ἀναστενάρηδες, ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἐφορτίζουν τὸν ἅγιο, νὰ ἔχουν διαλεγμένο τὸ δικό τους ταῦρο. Ὅπως καὶ ἄλλοῦ, δὲν ἀποκλείονται τὰ ἰδιωτικὰ τάματα. Στὸ 2 ἔχομε τὴ σημαντικὴ πρόσθετη διάταξη, ὅτι οἱ ταῦροι πρέπει νὰ ἔχουν περιττὸν ἀριθμὸ ἐτῶν, ἐνῶ στὸν Ἀηβλάση φτάνει νὰ εἶναι ἀνευνούχιστος καὶ «ἀδμῆς», νὰ μὴ μπῆκε ποτὲ σὲ ζυγὸ καὶ στ' Ἀγιάσματα πάντα νὰ εἶναι καλοθρεμμένο τὸ κουρμπάνι καὶ νὰ γυαλίζει ἡ ράχη του. Τὸ λόγο γιὰ τὸ νοῦμερο δὲν πρέπει νὰ εἶναι ζυγὸ καὶ γιὰ τὸ ἅγιος δὲ δέχεται ἓνα τέτοιο θῦμα δὲν τὸν ξέρουν οἱ χωρικοί, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐδῶ ἔχομε διατηρημένη τὴ γνησιώτατα ἑλληνικὴ ἀρχαία ἀντίληψη γιὰ τὸν περιττὸ καὶ ἄρτιον ἀριθμὸ. Ὅπως προπάντων οἱ Πυθαγόρειοι ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς ἀριθμοὺς ὡς πραγματικὰ ὑλικά ὄντα μὲ ἕξεις καὶ πάθη καὶ σύμφωνα μὲ τὴ διαδομένη κοινὴ ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων, ὁ περιττὸς ἀριθμὸς 3—5—7 ἔχει ἀρχή, μέση καὶ τέλος, εἶναι «πεπερασμένος», τέλειος, καλὸ καὶ δυνατὸ ὄντο (ἀγαθόν), ἐνῶ ὁ ἄρτιος οὔτε ἀρχή, οὔτε μέση, οὔτε τέλος ἔχει, εἶναι κάτι «ἄπειρον», ἓνα ἀδύνατο ἄτελο πρᾶγμα¹⁾. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο γενικὴ εἶναι ἡ χρῆση τοῦ περιττοῦ ἀριθμοῦ στὰ θρησκευτικὰ καὶ λατρευτικὰ πράγματα²⁾.

1) Ὁ Χρ. Καροῦζος μετὰ συζήτηση πάνω στὸ θέμα εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ σημειώσῃ τὰ ἀκόλουθα σχετικὰ χωρία. Ἀριστοτ. Μεταφ. Α 5. 986 α 15: «φαίνονται δὴ καὶ οὗτοι τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ ὡς ὕλην τοῖς οὔσι καὶ ὡς πάθη τε καὶ ἕξεις, τοῦ δὲ ἀριθμοῦ στοιχεῖα, τὸ τε ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν, τούτων δὲ τὸ μὲν ἄπειρον, τὸ δὲ πεπερασμένον». Ἀριστοτ. Ἡθ. Νικομ. Α 4. 1096 β 5: «πιθανώτερον δ' εἰκόασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἓν». Ἀριστοτ. αὐτ. Β 5. 1106 β 29, «τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπειροῦ, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἵκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου». Ἀριστοτ. Μεταφ. Ν 3. 1091 α. «τοῦ μὲν οὖν περιττοῦ γένεσιν οὐ φασιν, ὡς δὴλον ὅτι τοῦ ἀρτίου οὐσης γένεσεως».

2) Πρὸβλ. Μ. Ἐτυμ. 768, 17: «τριττῦαν Θυσίαν. Καλλιμάχος μὲν τὴν ἐκ κριοῦ καὶ ταύρου καὶ κάπρου. Ἴστρος δὲ ἐκ βοῶν, ὑδῶν, αἰγῶν ἀρσένων, πάντων τριετῶν». Ὁ Stengel, Griech. Kultusaltertümer, 137 ἀναφέρει πολλὰ παραδείγματα θυμάτων μὲ περιττὸ ἀριθμὸ ἐτῶν. Δὲν πηγαίνει ὁμοῦς ὁ νοῦς του στὴν ἰδέα,

Ἰδιαίτερη ἐπίσης σημασία γιὰ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς θυσίας ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι μεταφέρουν ἀπὸ τῆ βοσκῆ τοὺς ταύρους οἱ ἀναστενάρηδες μὲ μεγάλη πομπή, στολισμένους μὲ κορδέλλες καὶ ἄνθη, μὲ τὶς ἱερῆς εἰκόνες μπροστά, μὲ μουσικὴ καὶ μὲ κόσμο πολὺ. Καὶ στ' Ἀγιάσματα συνήθιζαν νὰ λούζουν τὰ θύματα, νὰ τὰ χρωματίζουν στὴ ράχη κόκκινα καὶ νὰ χρυσώνουν τὰ κέρατά τους. Σ' αὐτὰ ἀντιστοιχεῖ ἡ συνήθεια τῶν παλαιῶν νὰ στεφανώνουν τὸ θῦμα καὶ νὰ περιδένουν ταινίες καὶ στέμματα στὸ κεφάλι του ¹⁾. Στὸ 4 ἔχομε τὸ σημαντικώτερο στοιχεῖο τῆς ὅλης θυσίας. Μὲ ὄλον τὸ θόρυβο τῆς πομπῆς ὁ ταῦρος πηγαίνει ἤσυχα ἤσυχα σὰ νὰ θέλῃ νὰ προσφερθῆ στὸν ἅγιο καὶ πρόθυμα νὰ θυσιαστῆ. Τὴν ἡμερότητα ποὺ παρουσίαζαν τὰ μπικάδια, γράφει ὁ Πετρόπουλος (ξ. ἀ. σελ. 141, 1), ὅταν τὰ ὀδηγοῦσαν στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀγέλη, οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἀναστεναρίων τὴν ἀποδίδουν στὴ Θεία Χάρη. Οἱ ἀντιαναστενάρηδες ὅμως ἐξηγοῦν τὸ πρᾶγμα διαφορετικά. Τὰ μπικάδια λένε ἡμερώνοντο ἐκεῖνες τὶς στιγμὲς ἀπὸ τὴ μουσικὴ, ἡ ὁποία ἔχει τὴ δύναμη νὰ τιθασσεύει καὶ ἄγρια θηρία. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ἀναστενάρηδες βρίσκονται κοντὰ στὴν ἀλήθεια, φυσικά τὴ δική τους ἀλήθεια, καὶ ὄχι οἱ μισοδιαβασμένοι ἀντίπαλοί τους. Τὸ ἴδιο νόημα ἔχει καὶ ἡ προσπάθεια τῶν Ἀηβλασιωτῶν νὰ μὴ θυσιάσουν ἀποσταμένον τὸν ταῦρο καὶ κατὰ τὴ σφαγὴ του νὰ μὴν τὸν κουράσουν. Ἐπιθυμοῦν δηλ. νὰ μὴ ματαιώσουν τὴ θέληση τοῦ ζώου νὰ αὐτοθυσιαστῆ. Καὶ ἀκόμα καλύτερα παρασταίνει τὴν ἰδέα ἡ παράδοση ποὺ διηγεῖται στὰ γύρω ἀπὸ τὸν Ἀηβλάση χωριά. Στὸ μοναστήρι τ' Ἀηλιᾶ ἐρχότανε κάθε χρόνο στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου ἓνα ἐλάφι καὶ τὸ ἔκαναν κουρμπάνι. Μά, σὰν ἦρθε μιὰ χρονιά ἀποσταμένο μὲ τὴ γλώσσα ὄξω καὶ τὸ σφαξαν, δὲν ξαναφάνηκε πλιά. (Λαογραφία τ. Γ σελ. 155). Ὅμοιες ἀντιλήψεις ἔχομε ἀρκετὲς ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα. Σύμφωνα μὲ διεξοδικὴ ἐπιγραφή, ἱερὸ νόμο, ἀπὸ τὴν Κῶ ἐδοκίμαζαν μὲ πολλοὺς τρόπους νὰ εὔρουν ποῖοι ταῦροι μὲ τὴν πορεία τους πρὸς τὸ βωμὸ ἐκδηλώνουν τὴ θέλησή τους νὰ θυσιαστοῦν στὴν ἑορτῆ τοῦ Δία Πολιέα ²⁾. Καὶ ἡ Jean Harison, στὸ γνωστὸ φωτεινὸ βιβλίον της, Themis, σελ. 151 κέ., μὲ τὴν παράθεση δύο νομισμάτων τῆς

ὅτι ὁ περιττὸς ἀριθμὸς σημαίνει τὸ τέλειο ζῶο καὶ βρῖσκει ὅτι ἡ ἡλικία τοῦ ζώου ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐπισιτιστικὰς ἀνάγκες!

1) Σὲ ἓνα σκύφο τοῦ ἀγγειογράφου Πολυγνώτου, στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο, δύο γυναῖκες ἐπιθέτουν στοὺς ἀχέρονες ταύρων στέμματα, ταινίες δηλ. ἀπὸ ἄκλωστο μαλλὶ μὲ κόμπους.

2) M. Nilsson Griech. Feste, 17 κέ.— Ἀξιοσημείωτη ἀκόμα εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ψευδοαριστοτέλη, π. θανμ. ἀκουσμάτων 137: «Ἐν τῇ Πηδασίᾳ τῆς Καρίας θυσία τῷ Διὶ συντελεῖται, ἐν ἣ πέμπουσιν αἰγὰ τινα, περὶ ἣν θαυμαστὸν τί φασὶ γίνεσθαι· βαδίζουσα γὰρ ἐκ Πηδάσων σταδίους ἑβδομήκοντα δι' ὄχλου πολλοῦ τοῦ θεωροῦντος οὔτε διαταράττεται κατὰ τὴν πορείαν οὔτ' ἐκτρέπεται τῆς ὁδοῦ, δεδεμένη δὲ σχοινίῳ προπορεύεται τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος».

Μαγνησίας, ὅπου εἰκονίζεται ταῦρος γονατιστός, ἐσυμπέρανε μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα, ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸ ἱερὸ νόμο (ἐπιγρ. 2ου αἰώνα π. Χ.) γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Δία Σωσίπολη καὶ τὴν ταύρου ἀνάδειξιν θὰ ἔδειχνε τὴ θέλησή του τῆς αὐτοθυσίας.

Εἶχε πολὺ δίκαιο ὁ παλαιὸς ἱεράρχης νὰ τονίζει ὅτι τὰ κουρμπάνια εἶναι τελεία ἑλληνικὴ πλάνη καὶ νὰ καταφέρεται κατὰ τῶν παπᾶδων ποὺ ἀνακατεύονται σ' αὐτὰ γιὰ νὰ μαζεύουν τομάρια. Στὴ διάταξη 5 τοῦ ἀναστενάριου τυπικοῦ βλέπομε τὸν παπᾶ νὰ διαβάζει εὐχὴ γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ ταύρου καὶ τὸν ἀρχιαναστενάρον νὰ τὸν σταυρώνει μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου. Ἄλλου, στὸν Ἀηβλάση π. χ., βάζουν κερὶ στὰ κέρατα καὶ τὸν θυμιατίζουν μὲ λιβάνι σ' ἓνα κομμάτι κερραμίδι. Μέσα χριστιανικὰ ποὺ ἀντικατάστησαν τὰς οὐλοχύτας καὶ τὰ ἄλλα κατάργματα τῶν παλαιῶν. 6. Ἐνῶ παντοῦ συνηθίζουν τὸ βόθρο, ὅπου θὰ χυθῆ τὸ αἷμα τοῦ θύματος μὲ μεγάλη προσοχή, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ἀπορρίμματα, τὰ ἀναστενάγια θεωροῦν ἀρκετὸ νὰ χυθῆ τὸ αἷμα στὰ θεμέλια, δηλ. κοντὰ στὸν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας. 7. Τὸ νὰ φυλάγονται τὰ μέσα τῆς σφαγῆς, τὸ τσεκούρι, τὸ μαχαίρι, ἓνα μικρὸ τραπέζι γιὰ τὸν τεμαχισμό, σὲ ὄρισμένο μέρος, σημαίνει διάταξη εἰδική, ποὺ ἐνθυμίζει ἀνάλογη ἀντίληψη τῶν παλαιῶν. Ἀπαραίτητο σκεῦος στὶς ἀρχαῖες θυσίαις ἦταν τὸ κανοῦν, ὅπου κοντὰ σὲ ἄλλα ἱερά, προθύματα, ταινίες εἶχε θέση καὶ ἡ μάχαιρα ¹⁾). 8. Δὲ γίνεται ἡ ἐτοιμασία τοῦ φαγητοῦ ὡς ἡ εὐωχία ἐπὶ τόπου, ὅπως σχεδὸν παντοῦ ἄλλου στὰ κουρμπάνια, ἀλλὰ κόβονται τὰ κρέατα μοῖρες—μοῖρες καὶ στέλνονται στὰ σπίτια ²⁾ τούτων ἀποφορὰ καὶ τούτων οὐκ ἐκφορὰ εἶναι οἱ ἀντίστοιχες διατάξεις τῶν ἀρχαίων ἱερῶν νόμων. Ἄλλ' αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἡ θυσία εἶναι ἰδιωτικὴ καὶ δὲν μετέχει ὄλο τὸ χωριὸ σ' αὐτή, γιατί ἂν δὲ φτάσει τὸ κρέας γιὰ ὅλους κρατοῦν σημεῖωση καὶ τοῦ χρόνου θὰ πάρουν καὶ οἱ ἀδικημένοι φέτο, τὴ μοῖρα τους. 9. Τὴν κάθε μοῖρα συνοδεύει καὶ μιὰ πλατεῖα λουρίδα πετσὶ, «ὅσο φτάνει γιὰ ἓνα τσαρούχι». Ἀδύνατο νὰ πιστέψουμε στὴ λαϊκὴ αὐτὴ ἐρμηνεία, γιατί εἶναι φανερὴ ἀστειολογία. Πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα κρύβεται τὸ σημαντικώτατο νόημα, ὅτι ὁ ἱερὸς ταῦρος κομματιάζεται, κατασπαράσσεται, ὅπως ἦταν ζωντανός, κ' ἔτσι καθένας παίρνει μέρος ἀπὸ τὸ πετσὶ καὶ τὸ κρέας του. Καὶ τέλος (10) ὅταν ἡ διανομὴ στὰ διάφορα σπίτια γίνεται μὲ τὴ συνοδεία μουσικῆς, μαθαίνομε καὶ πάλι, ὅτι ἡ πανηγυρικὴ θυσία ἔχει καὶ στὶς μικρότερες λεπτομέρειες τὸ χαρακτηριστὴρα ἱεροπραξίας.

Σχετικὰ μὲ τὸ χρῶμα τοῦ θύματος στὸ Κωστή καὶ στὸν Ἀηβλάση φαίνεται ὅτι εἶναι ἀδιάφοροι, μὲ τὴν παρατήρηση, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μαῦροι οἱ ταῦροι. Στ' Ἀγιάσματα, τὰ ἰδιωτικὰ τάματα πρέπει νὰ εἶναι

1) Ἀριστοφ. Εἰρήν. 948: τὸ κανοῦν πάρεστι ὅλας ἔχον καὶ στέμμα καὶ μάχαιραν.

δλόασπρα ἄσπριά. Στὸ Καβακλῆ καὶ τὰ γύρω χωριά ἂν τὸ τάξιμο γίνοιε γιὰ θεραπεία ἄρρωστου ποῦ βρῖσκεται σὲ κίνδυνο, τὸ ἄσπρι χρειάζεται νὰ εἶναι μαῦρο (Λαογρ. ἔ. ἀ. 164, 3. «Εἶναι πολλοὶ ποῦ γελαιοῦνται καὶ παίρνουν ἄσπρο, μὰ κεῖνο δὲν πιάνεται· πρέπει πάντα μαῦρο νὰ εἶναι»). Καὶ στὴ Διμηνίτσα τῶν Χασιῶν θὰ διαλέξουν ἄσπρι μαῦρο ποῦ νὰ μὴν ἔχει ἄσπρη τρίχα πουθενά. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι ὅπου κάνουν τὸ κουρμπάνι προσέχοντας περισσότερο τὴ γερωσύνη καὶ τὴν εὐτυχία τῆς Κοινότητος ἢ τῆς οἰκογένειας, τὸ θῦμα δὲν πρέπει νὰ εἶναι μαυρότριχο, ἀλλ' ὅταν κοιτάζουν τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ φοβοῦνται τὴν ἀρρώστεια, θάνατο ἢ ἄλλο κακό, ὅπως τὸ χαλάζι, τότε εἶναι δὰ ποῦ τὸ μαυρότριχο θῦμα εἶναι ἀπαραίτητο.) Ὅπως ὅλα εἶναι καὶ τοῦτο τὸ στοιχεῖο κληρονομία ἀπὸ τὴν Ἄρχαιότητα. Τὸ λευκὸ χρώμα ἦταν κανονικὸ γιὰ τοὺς ἄνω θεοὺς, τὸ μαῦρο γιὰ τοὺς χθονίους καὶ γιὰ ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ. Μάλιστα στὴν περίπτωση τῆς Διμηνίτσας, ὅπου γινόταν *διάκλειση*, ἐπισφράγιση δηλ. καὶ ξεχωριστὸς προορισμὸς τῆς θυσίας καὶ τῶν λειψάνων τῆς γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ χαλαζιοῦ ἀπὸ τὸν ἅγιον Χριστόφορο, θυμάται κανεὶς τοὺς ὠραίους στίχους τοῦ Ἀριστοφάνη στοὺς Βατρ. 947 κέ.

ἄσπρι ἄσπρα μέλαιναν παῖδες ἔξενέγκατε,

τυφῶς γὰρ ἐκβαίνειν παρασκευάζεται

λέγει ὁ Διόνυσος, ὅταν ἀνάβει ὁ πόλεμος Αἰσχύλου Εὐριπίδη. Καὶ παρακάτω πάλι ὁ Διόνυσος (στ. 951) κέ.

Ἐπίσχεσ οὔτος, ὃ πολυτίμητ' Αἰσχύλε,

ἀπὸ τῶν χαλαζῶν δ', ὃ πονηρ' Εὐριπίδη,

ἄπαγε σεαυτὸν ἐκποδῶν, εἰ σωφρονεῖς.

Ἄς ἰδοῦμε τώρα μὲ ποιῆς θυσίαι τῶν παλαιῶν μοιάζουν περισσότερο τὰ διάφορα αὐτὰ κουρμπάνια. Ἦδη ἐσημειώσαμε κάτι ὅμοιο μὲ τὴ θυσία ταύρου στὴν Κῶ καὶ τὴ Μαγνησία. Κατὰ τὴν ἐπιγραφή (O. Kern, Inschriften von Magnesia, No 98) διαλέγουν *ταῦρον ὡς κάλλιστον... ἀρχομένου σπόρου*, καὶ τὸν τρέφουν μὲ ἐπιμέλεια ὅλον τὸ χειμῶνα γιὰ νὰ τὸν θυσιάσουν τὴν ἀνοιξὴ στὸ μεγάλο πανηγύρι τοῦ Δία Σωσίπολη στίς 12 τοῦ Ἀρτεμισίου μηνός, ἀντίστοιχου στὸν ἀττικὸν Ἐλαφηβολιῶνα, δηλ. τὸν Μάρτιο—Ἀπρίλιο. *Καὶ ἐν τῷ ἀναδείκνυσθαι τὸν ταῦρον κατευχέσθω ὁ ἱεροκῆρυξ... ὑπὲρ τε σωτηρίας τῆς τε πόλεως καὶ τῆς χώρας καὶ τῶν πολιτῶν καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ ὑπὲρ εἰρήνης καὶ πλοῦτου καὶ σίτου φορᾶς καὶ τῶν ἄλλων καρπῶν καὶ τῶν κτηνῶν.* Μεγάλῃ πομπῇ ἐγίνετο τὴν ἡμέρα τῆς θυσίας, μὲ τὰ ξόανα τῶν 12 θεῶν, ντυμένα ὅσο γίνεται καλύτερά. Τὸν

1) Χωρὶς μὲ τοῦτο ν' ἀλλάξῃ ἢ θυσία στὴν οὐσία τῆς, ἐπειδὴ συχνὰ βλέπομε τὴν ἐπιτυχία τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ νὰ συνυπάρχουν. Πρβλ. Κ. Α. Ρωμαίου, Τὸ θῦνι κατὰ τὸν γάμον, Λαογραφία Ζ, 363 κέ,

δὲ βοῦν ὅταν θύσωσιν διανεμέωσαν τοῖς συμπομπεύσασιν. Καὶ τοῦτο χωρὶς νὰ ὀριστῆ γιὰ ποιὸ θεὸ ἐθυσιάσθη ὁ ταῦρος. Γιὰ τὸ Δία; Ὁχι. Γιατὶ ρητὰ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγρ., ὅτι ὁ Ζεὺς παίρνει κριόν, ἢ Ἄρτεμις αἶγα καὶ ὁ Ἀπόλλων τράγο (ἄτηγον). Τὸ πρᾶγμα ἐξετάζει μὲ σαφήνεια καὶ πειστικότητα ἡ Harrison, Themis, 151 κέ., καὶ βρίσκει τέλος, ὅτι ἡ θυσία τοῦ ταύρου δὲν εἶναι ἐδῶ θεραπεία κανενὸς θεοῦ (sacrifice) ἀλλ' εἶναι ἱεροπραξία ἄσχετη μὲ κάθε Ὀλύμπιο (sacrament). Εἶναι φανερό, γράφει, ὅτι ὁ εἰδικὸς ὄρος ἀνάδειξις σημαίνει τὴν κοινὴ προσπάθεια τῆς Κοινότητος νὰ προετοιμάσουν τὸν ταῦρο καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς διατροφῆς νὰ τὸν κάμουν ἀληθινὸν φορέα τῆς εὐτυχίας τῶν πολιτῶν. Ἔτσι ὁ ταῦρος εἶναι ὁ ἴδιος σωτήρας τῆς πόλης, ὁ Σωσίπολις, κι ἄς ἔχει δίπλα του ὄλους τοὺς Ὀλύμπιους. Σύμφωνη μὲ τὴν ἰδέα αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ παρατήρηση, ὅτι στὴ Μαγνησία καὶ στὴν Κῶ ὁ ταῦρος ἐκδηλώνει τὴ διάθεσή του ν' αὐτοθυσιάσθῃ, πρᾶγμα ποὺ τὸ ἔχομε βέβαιον καὶ στὸ Κωστῆ καὶ στὸν Ἀηβλάση.

Τὰ Βουφόνια ἐπάνω στὴν Ἀκρόπολη εἶναι ἐπίσης διαφορετικὰ ἀπὸ τὶς συνηθισμένους θυσίες. Μόνο ἐξωτερικὰ σχετίζονται μὲ τὸ Δία Πολιέα. Κατὰ τὸν Πaus. 1, 24, 4: *Τοῦ Διὸς τοῦ Πολιέος κριθὰς καταθέντες ἐπὶ τὸν βωμὸν μεμιγμένας πυροῖς οὐδεμίαν ἔχουσι φυλακὴν· ὁ βοῦς δέ, ὃν εἰς τὴν θυσίαν εἰσιμάσαντες φυλάσσουσιν ἄπιεται τῶν σπερμάτων φοιτῶν ἐπὶ τὸν βωμὸν, καλοῦσι δέ τινα τῶν ἱερέων βουφόνον, [ὃς κτείνας τὸν βοῦν], καὶ ταύτη τὸν πέλεκυν ρίψας—οὕτω γὰρ ἐστὶν οἱ νόμος—οἴχεται φεύγων· οἱ δὲ αἶτε τὸν ἄνδρα ὃς ἔδρασε τὸ ἔργον οὐκ εἰδότες, ἐς δίκην ὑπάγουσι τὸν πέλεκυν.* Ἐκδηλη εἶναι ἡ συμβατικότητα τοῦ ἐθίμου, ἀφοῦ κάθε χρόνον συμβαίνει τὸ θῦμα νὰ κάνει τὴν ἴδια ἱεροσυλία καὶ ὁ βουφόνος τὸ ἴδιο ἀθέλητο κακὸ. Δὲ φταίει κανεὶς καὶ μόνο ὁ πέλεκυς δικάζεται, πρᾶγμα ποὺ ἔμμεσα δηλώνει, ὅτι ὁ ταῦρος προσφέρεται ὁ ἴδιος νὰ θυσιάσθῃ χωρὶς καμιά ἄλλη βία καὶ ἐνοχί. Διεξοδικότερος σχετικὰ εἶναι ὁ Πορφύριος περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων 11, 28 κέ. 30: *«τοὺς δ' ἀπὸ τοῦ ἐπισφάζαντος δαιτροὺς ὀνομάζουσι διὰ τὴν ἐκ τῆς κρεανομίας γιγνομένην δαῖτα. Τῶν δὲ μετὰ ταῦτα δειράντων ἐγεύσαντο τοῦ βοὸς πάντες. Τούτων δὲ πραχθέντων τὴν μὲν δορὰν τοῦ βοὸς ράφαντες καὶ χόριον ἐπογκώσαντες ἐξανέστησαν, ἔχοντα ταῦτ' ὄπερ καὶ ζῶν ἔσχε σῆμα καὶ προσέζευξαν ἄροτρον ὡς ἐργαζομένῳ. Μὲ αὐτὰ τονίζεται ἐμφαντικὰ ἡ κοινὴ δαίς καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι ἔχομε τὴν ἴδια ἀντινομία μὲ ἄλλο τρόπο δηλωμένη. Τὸν ἔσφαξαν, τὸν ἔγδαραν, τὸν ἔφαγαν ὅλοι μαζί, ἀλλ' ὅμως καὶ πάλι εἶναι ἀκέραιος καὶ εἶναι ζεμένος στ' ἀλέτρι του. Πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀντινομία αὐτή, θὰ ἴδοῦμε ἀμέσως παρακάτω, ἀλλὰ μεῖς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα διαθέτομε ἀπὸ τὸν ἀκένωτο θησαυρὸ τοῦ ἴστο. ρικοῦ λαοῦ μας ἄλλες σχετικὲς εἰδήσεις, ποὺ συνήθως στεροῦνται οἱ ξένοι ἐρευνητές, καὶ θὰ τὶς προτάξουμε.*

‘Ο Στ. Κυριακίδης σὲ μακρὰ καὶ φροντισμένη πραγματεία, *Θυσία ἐλάφου ἐν τῇ νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις* (Λαογραφία, τ. 5' σελ. 189—215) καταγράφει καὶ μελετᾷ ἐκτὸς ἀπ' τὸν Ἀηβλάση πέντε ἄλλους τόπους, ὅπου παλαιότερα ἐγίνονταν θυσία ἐλαφιοῦ καὶ δύο συναξάρια μὲ περιγραφή παρόμοιας μὲ χριστιανικὸ χρωματισμὸ παραλλαγμαμένης θυσίας. ‘Ο 2 τόπος εἶναι τὸ Μεγάλον Μοναστήρι τῆς ΒΑ Θράκης, ὁ 3 τὸ Δεμάτι τῆς Ἡπείρου, ὁ 4 στὴν Πέτρα κοντὰ στὰ Γιάννενα, ὁ 5 στοὺς Γριντάδες τῶν Γρεβενῶν καὶ ὁ 6 ἡ Ἀρτοτίνα. Στους 4 πρώτους τόπους ἡ θυσία πραγματικὰ γίνεται μὲ ταῦρο (μπουγᾶ) στὰ διάφορα πανηγύρια. Στὸ συναξάρι τοῦ ἁγίου Ἀθηνογένῃ ἀναφέρεται ὅτι κάθε χρόνον στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου, ἡ ἀγαπημένη του ἔλαφος καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς ἔφερεν στὴν ἐκκλησία ἓνα νεβρό, *ὃν θύοντες οἱ συνειλεγμένοι εὐωχοῦντο εὐφραίνόμενοι εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ ἁγίου*. Στὸ βίβλιον τοῦ ὁσίου Συμεῶν τοῦ Στυλίου ἔχομε τὴ συναξαριστικὴ ἀφήγησιν, ὅτι μερικοὶ ἔσφαξαν κάποτε ἔλαφον «ἔχουσαν ἐν γαστρὶ καὶ ἔφαγον τὸ κρέας αὐτῆς τὸ δὲ δέρμα ἔμενον· καὶ εὐθέως ἐκωλύθη ἡ ὀμίλια αὐτῶν καὶ ἤρξαντο βληχᾶσθαι ὡς τὰ ἄλογα, καὶ δρομαῖοι ἔρχονται καὶ προσπίπτουσιν ἔμπροσθεν τοῦ στύλου αὐτοῦ, δεόμενοι τυχεῖν θεραπείας, τὸ δὲ δέρμα τῆς ἐλάφου ἐπλήρωσαν ἀχύρω καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀνθρώπων πολλῶν ἐτέθη τὸ δέρμα χρόνον ἰκανόν, οἱ δὲ ἄνδρες κ.τ.λ.» Σὲ ὅλα αὐτὰ ἔχομε καὶ ἄλλες μαρτυρίαι γιὰ τὴν κεντρικὴ ἰδέαν, ὅτι στὰ κουρμπάνια τὸ θῦμα προσφέρνεται μόνο του γιὰ τὴ θυσία ποὺ γίνεται γιὰ τὴν καλοχρονία—ἀναφέρεται ρητὰ τοῦτο στὸ Δεμάτι, καὶ τὸ κρέας τοῦ ταύρου μοιράζεται σὲ ὀρισμένους παλαιὰς γενιὰς τοῦ χωριοῦ—πράγμα ποὺ σημαίνει, ὅτι οἱ ἰδιότυπες αὐτὲς θυσίαι πρέπει νὰ ἦσαν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Βουφόνια τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Κῶ στὴν Ἀρχαιότητα πολὺ γνωστὲς καὶ διαδομέναι, ὥστε νὰ μποῦν ὅπως ὅπως καὶ στοὺς βίβλιους τῶν ἁγίων σχετικὲς ἀφηγήσεις καὶ λεπτομέρειαι.

Τὰ ζητήματα θὰ φωτισθοῦν καλύτερα ἅμα πλατύνουμε τὸν ὄριζόντιά μας καὶ μαζί μὲ τὴν Ἐθνολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀγγλων δώσομε προσοχὴ στοὺς πρωτόγονους λαοὺς καὶ τὴν τοτεμικὴ καὶ προθεϊκὴ ἐποχὴ. Ἐκεῖ βρίσκουμε τὶς πρώτες γνωστὲς πηγὲς τῆς θρησκείας, τὶς αἰσθηματικὲς, καὶ τὸ ποτάμι ποὺ βγαίνει ἀποκεῖ ξεχωρίζει μὲ τὸν ἰδιαίτερον χρωματισμὸ του ἕως σήμερα, ὅσο καὶ ἂν ἀνακατεῦνται μαζί του στὰ κατοπινα χρόνια ἄλλα ποτάμια πολλὰ μὲ διαφορετικὰ χρώματα. Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ διατηροῦμε πάντοτε σαφήνεια γιὰ τοὺς ὅρους τοτέμ καὶ τοτεμικὲς τελετὲς. Δὲ μοιάζει καθόλου τὸ τοτέμ μὲ ὅποια κοινωνικὴ κατάστασις σὲ λαοὺς λίγο ἢ πολὺ προχωρημένους. Ἡ φυλὴ, τὸ τοτέμ εἶναι ἓνα ἀξεχώριστο σύνολο ἀπὸ ὀρισμένους ἀνθρώπους καὶ ἓνα εἶδος ζῶον, χρήσιμου ἢ μὴ, ἢ δέντρον, ποὺ ἐνεργεῖ συναισθηματικὰ καὶ πολὺ λίγο προσέχει σὲ λογικὲς διακρίσεις. Ἐνας Αὐστραλὸς τοῦ τοτέμ καγκουρὸ δὲν ξεχωρίζει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸ γνωστὸ μαρσι-

ποφόρο ζῶο και ἄν ἐρωτηθῆ ποιὸν παριστάνει ἡ δική του ἢ φωτογραφία, ἓνα καγκουρὸ θὰ ἀπαντήσῃ ἀδίσταχτα. Θεοὶ ἢ δαίμονες δὲν ὑπάρχουν στὴν τοτεμιστικὴ συνολικὴ συνείδηση, ἀλλὰ ἡ ἑδραία πίστη, ὅτι μποροῦν μὲ τὴν κοινὴ τους προσπάθεια, χορεύοντας, ντυμένοι δέσματα θηρίων, μὲ ὄπλα και θόρυβο νὰ μεταδώσουν ὕση ἔχουν δύναμη μέσα τους, τὸ mana τους σὲ ἓνα παιδί, πῶχει τὴν ἀδυναμία τῆς μάνας του και ἔτσι θὰ τὸ κάμουν νὰ ξαναγεννηθῆ και νὰ γίνῃ κι αὐτὸ ἄντρας ἢ νὰ πάρουν mana ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο, ἀπὸ τὸν κεραυνό, πού συνοδεύει τὴ βροχὴ και εὐκολύνει τὴν τροφοδοσία του ἢ ἀπὸ ξένο ζῶο δυνατό, ὅπως τὸν ταῦρο. Οἱ διάφορες προσπάθειες τοῦ τοτέμ δὲ σημαίνουν ἐκτέλεση ἑνὸς ἔργου ἔστω κοινοῦ ἀλλὰ μίμηση ἔργου. Εἶναι *δρώμενον*. Ἐπιχειροῦν ὅλοι μαζί ὄχι ἀπλῶς νὰ κάμουν κάτι γνωστὸ ἀλλὰ πῶς ἐτοῦτο νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τὴ θέληση τους ἢ νὰ ξανακάνουν τὸ γενόμενο, μάχη μὲ ἄλλη φυλὴ ἢ κυνήγι, ὅπως θὰ ἤθελαν νὰ εἶχε γίνῃ. Ἡ συνολικὴ αὐτὴ θέληση ὅλο και δυναμώνει μὲ τις ἅπαυτες ρυθμικὲς κινήσεις, τὸ χορὸ συνοδευμένο μὲ ὅποια μουσικὴ, φωντῶνει και στὸ τέλος πετυχαίνει μὲ τὴν ἔντονη ὑποβολὴ τὸ θελημένο ἀποτέλεσμα. Αἰσθάνονται μέσα τους πολλὴ δύναμη, ὑγεία και ἔδιωξαν τὴν ἀρρώστια, τὸ ἐχθρικὸ τοτέμ νικῆθηκε, ἔφεραν βροχὴ και πληθαίνουν οἱ τροφές, τὸ κυνήγι εἶναι ἀφθονο κ.τ.λ. Φυσικὰ μπορεῖ νὰ κάνουν και κάποια παρατήρηση μέσα στὸ φυσικὸ κόσμο. Βλέπουν πῶς κανονικὰ και περιοδικὰ ὕστερ' ἀπὸ τὴ νέκρα τοῦ χειμῶνα γεννοβολοῦν τὰ ζῶα και τὰ πουλιὰ και τὰ δέντρα τὴν ἀνοιξὴ ὑπόσχονται πλούσιους καρπούς, ἀλλὰ, σὰν δὲν ξέρουν τίποτε ἀπὸ φυσιολογία, παίρνουν τὸ εὐχάριστο φαινόμενο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς δικῆς τους ἐνεργείας. Ἡ, ἐπειδὴ βλέπουν νὰ ἀφανίζονται οἱ καρποί, νὰ πεθαίνουν τὰ ζῶα και νὰ ξαναγίνονται μὲ τὸ ἴδιο πλῆθος, πιστεύουν πῶς και οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὸ θάνατο και τὴν προσωρινὴ τους ἀφάνεια ξαναγυρίζουν στὴ ζωὴ—παλιγγενεσία—και τότε ἀποδίδουν τὴν ἀντιση τῆς νέας ζωῆς, σὲ ἓνα δυνατό πρόγονο, πού σὰν ἄτομο ἐπέθανε μὰ σὰ λειτουργὸς και φορέας τῆς ἅπαντα ἀνανεούμενης ζωῆς εἶναι ἀθάνατος. Ἀπὸ τὴν ἰδέα αὐτὴ, γνώριμη σὲ σημερινὰ τοτέμ τῆς Αὐστραλίας¹⁾, βγῆκαν στὴν ἑλληνικὴ ἐποχὴ οἱ ἥρωες οἱ «πλουτοδόται» τοῦ Ἡσιό-

1) Harrison, Themis 124 και 273. Ἡ σχετικὴ τοτεμιστικὴ τελετὴ λέγεται intichiuma στὶς ἀυστραλιανὲς φυλὲς τοῦ κέντρου. Σὲ μιὰ φυλὴ πού ἔχει γιὰ ζῶο totem τὴ στρουθοκάμηλο γιὰ νὰ ἐπιτύχουν πολλὰ αὐγά και λίπος πού τ' ἀγαποῦν πολὺ ἐνεργοῦν ὡς ἔξῃ: πολλοὶ ἄντρες ἀνοίγουν τις φλέβες τους και μὲ τὸ χυμένο αἷμα σκεπάζουν ἐπιφάνεια 3 γιάρδες τετράπλευρη. Ἀμα ξεραθῆ τὸ αἷμα και γίνῃ κρούστα κάπως στερεὴ ζωγραφίζουν ἐπάνω μὲ διάφορα χρώματα αὐγά σὲ πολλὰ μεγέθη, σπλάχνα και φτερά τοῦ ζῴου. Ἐπειτα ἄλλοι ἔρχονται μεταμφιεσμένοι σὲ στρουθοκάμηλους και χορεύοντας μιμοῦνται ὅλες τις κινήσεις και στάσεις τοῦ ζῴου. Οἱ μεταμφιεσμένοι πιστεύονται ὅτι εἶναι πρόγονοι πού ξαναγυρίζουν στὴ ζωὴ και φέρνουν πάλι τὴν κοθητὴ προμήθεια σὲ αὐγά και κρέας. Εἶναι φανερὴ στὴν τελετὴ ἡ στενὴ σχέση ἀνθρώπου και ζῴου και ἡ ἀμοιβαία ἐπίδραση.

δου και ὁ συνολικός εκπρόσωπός των ὁ Ἅγαθὸς Δαίμων. Ἄλλὰ ὁ πιὸ συν-
ηθισμένος τρόπος ἐνεργείας γιὰ τὸ κύριο αἴτημα, τὴν ἐξασφάλιση τῆς τρο-
φῆς, εἶναι μὲ τὸ ζῶο τοῦ τοτέμ, πού τὸ κατέχουν σὰ φύλακα και σὰν προ-
στάτη. Ἄν τεθῆ, ὅτι τὸ ζῶο αὐτὸ εἶναι ταῦρος, διαλέγουν τότε ἓνα ἄτομο
ἀπὸ τὸ εἶδος και τὸ ἐφοδιάζουν μὲ ὅσο μποροῦν περισσότερο *mana*, δύναμη,
ιερόν μένος. Τὸ πρῶγμα τότε γίνεται δύσκολο και ἐπικίνδυνο. Τόση δύναμη
συμπυκνωμένη σὲ ἓνα ἄτομο μπορεῖ νὰ φέρει καταστροφή σὰν ἓνα συμ-
πυκνωμένο ἠλεκτρικὸ φορτίο. Ἄλλὰ και μεγάλη ὠφέλεια στὸ σύνολο, ἂν μὲ
προσοχὴ κόψουν λίγο και φᾶνε ὄχι ποτὲ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ γευθοῦν τὸ κρέας
του, ἀλλὰ γιὰ νὰ πάρουν ὅλοι κάτι ἀπὸ τὴ δύναμή του. «Θὰ ἠθέλατε νὰ
φᾶτε ἀπὸ τὸν ταῦρο ζωντανό, ἀλλὰ σὰν τέτοια δουλειὰ συνοδεύεται μὲ με-
ρικές δυσκολίες, θὰ τὸν σφάζετε, και θὰ φᾶτε ὠμὸ κρέας, θὰ γίνει μία ὠμο-
φάγος *δαίς*»¹⁾. Τὸ ὠμὸ κρέας μὲ τὸ αἷμα ἔχει τὴ δύναμη και σὰν κυκλοφο-
ρήσει τὸ *mana* μέσα στὸ σύνολο, τότε ἡ φυλὴ κατορθώνει νὰ πετύχει ὅ,τι τῆς
χρειάζεται, πολλές τροφές, ὑγεία, καλοχρονιά. Στὴν περιφέρημη σαρκοφάγο
τῆς Ἁγ. Τριάδας βλέπομε καθαρά, πῶς τὸ αἷμα τοῦ σφαγμένου ταύρου κά-
νει τοὺς δύο ὀβελίσκους μὲ τὰ διπλά πελέκια νὰ πρᾶσινίσουν και ἀκόμα νὰ
πετάξουν φύλλα και, γιὰ νὰ ξαναθυμηθοῦμε τὰ κουρμπάνια τῆς Θράκης, στὸν
Ἀηβλάση και ἄλλοῦ κάνουν σταυροὺς μὲ τὸ αἷμα τοῦ θύματος στὰ μέτωπα
τῶν παιδιῶν «γιὰ γερωσύνη».

Τῆς ὁμοφαγίας τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξη δὲν θὰ ἐπιχειρήσουμε ἐδῶ
ὀλόκληρη. Πῶς μὲ τὸν καιρὸ ξεχώρισε τὸ ζῶο—τοτέμ και πῆρε δαιμονικὴ
σημασία, ἔγινε ὁ Ἐνιαυτὸς—Δαίμων—κύριο και ἀναγνωρισμένο κατόρθωμα
τῆς Harrison στὸ γνωστὸ βιβλίο *Themis*—πῶς ἀπὸ τὴν τοτεμιστικὴ μυ-
στικὴ τελετὴ βγῆκε ὁ Διθύραμβος μὲ τὴ διπλὴ σημασία—τραγούδι=*Διονύ-
σου γένεσις* κατὰ Πλάτωνα και ὁ νέος δευτερογέννητος Θεὸς—πῶς εἶναι ὁ
ἴδιος Ὡμησιῆς ἢ Ὡμάδιος και μαζί ταῦρος, τί σημαίνει ὁ σπαραγμὸς του
και ἡ ἀναβίωσή του, και γιὰ τὴ βλέπομε σὲ ἀγγελιογραφίες Μαινάδες νὰ κρα-
τοῦν κομματιασμένα ἐρίφια ἢ φίδια, νὰ ντύνονται νεβρίδες και νὰ ἀποτυ-
πώνουν ἐλάφι στὸ βραχίονά τους, θὰ ἴδῃ ὁ ἐνδιαφερόμενος μὲ ἔκταση και
σαφήνεια στὰ κεφ. V και VI τοῦ βιβλίου²⁾. Ὅλα αὐτὰ εἶναι εὐκολονόητα
ἂν μποῦμε βαθιὰ στὸ νόημα τοῦ τότε μυστικοῦ θιάσου, ὅπου θιασῶτες και
ζῶο—τοτέμ εἶναι ἓνα και τὸ αὐτὸ στὴν παλίντονη δράση τους. Τὰ τοτέμ
ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Ἀρχαιότητα, ἀλλὰ τὰ
ἔθιμα και οἱ βασικὲς ἰδέες διατηρήθηκαν στὴν ἱστορικὴ ἐποχὴ, και ἦσαν δη-
μιουργικὲς γιὰ πολλές νέες λατρευτικὲς μορφές και ὑπάρχουν ἔως σήμερα ὄχι

1) Harrison, *Themis*, 156.

2) Ἐπιθυμῶ νὰ ἀπαλλάξω τὸν ἀναγνώστη μου ἀπὸ τὴν πολλὴ βιβλιογρα-
φία, πού συχνὰ εἶναι προορισμένη νὰ συσκοτίζει τὰ καθεαυτὰ πολὺπλοκα ζητήματα.

λιγότερο σημαντικές, ὅπως εἶδαμε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι δὲν γίνεται ποτὲ λόγος γιὰ τὸ πῶς ἐγίνονταν μιὰ τέτοια ἱεροπραξία, ὅπου τελετουργικά θὰ κατάπινε λίγο ὠμὸ κρέας τὸ κάθε μέλος τοῦ θιάσου. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ἐγίνονταν πραγματικὴ ὠμοφαγία σὲ ὅλη τὴν προχριστιανὴ Ἀρχαιότητα, ὅπως ἡ λέξη καὶ οἱ ἄλλες εἰδήσεις τὸ μαρτυροῦν καὶ μιὰ μεταγενέστερη ἐπιγραφὴ τὸ βεβαιώνει¹⁾. Θὰ ἦταν αὐστηρότερη μορφή λατρείας, ἓνα εἶδος εὐχαριστίας, τελετὴ ὄχι μόνο μυστικὴ, μὲ τὴν ἀρχαία σημασία, ἀλλὰ καὶ ἀποκλειστικὴ γιὰ ὀρισμένους θιασώτες καὶ μυστηριώδης. Στὰ Βουφόνια, ἂν καὶ τόσο παλαιὰ²⁾, ὅπως καὶ στὴ Μαγνησία καὶ τὴν Κῶ παρὰ τὶς πολλὰ καὶ λεπτομερειακὰ εἰδήσεις δὲν φαίνεται κανένα ἕλκος ἀπὸ πραγματικὴ ὠμοφαγία. Ἀλλ' ὑπάρχουν τὰ οὐσιαστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας τελετῆς¹⁾ ἢ κοινὴ δαΐς μὲ χαρακτήρα μυστικὸ καὶ ἀποτελεσματικὸ καὶ²⁾ ὁ ἀθέλητος, τυχαῖος φόνος τοῦ ταύρου καὶ ἡ ἀναβίωσή του μὲ τὴν ἀναπαράσταση (Βουφόνια) ἢ ἡ θεληματικὴ αὐτοθυσία του (Μαγνησία καὶ Κῶς). Ἐνας τρόπος λατρείας κάπως ἐξασθενημένος καὶ λαϊκότερος, ἀλλ' ὅμως μὲ τὴν αὐτὴ ἀποτελεσματικότητα. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς γνωρίσματα τοῦ ἀρχαίου τοτεμιστικοῦ ἔθιμου καὶ μάλιστα πιὸ ἔντονα, εἶδαμε, πὼς ὑπάρχουν στὶς παραδόσεις γιὰ τὸ θεληματικὸ ἐλάφι, τὰ ἄλλα κουρμπάνια τῆς βόρειας Ἑλλάδος καὶ κείνο, πού πιὸ πολὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, στὴν ἀναστενάριξη θυσία τοῦ ταύρου. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται ἀπίστευτὴ ἢ μακροβιότητα τῶν λατρευτικῶν ἔθιμων, εἶναι ὅμως βέβαιη, γιὰτὶ κάθε λαός, ἐννοεῖται μὲ τὸ μέτρο του, διατηρεῖ πάντοτε τὴν πίστη, ὅτι μπορεῖ μὲ θρησκευτικὰ ἢ μαγικὰ μέσα νὰ ἐξασφαλίσει τὴν υγεία καὶ τὴν καλοχρονιά³⁾. Στὸ μακροπρὸ δρόμο της ἀπὸ τὴν πανάρχαια προθεϊκὴ

1) M. Nilsson Geschichte d. griech. Religion I, 145, 2. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βου αἰῶνα π. Χ. εἶναι ἀπὸ τὴ Μίλητο: *ὅταν δὲ ἡ ἱέρεια ἐπιτελέσῃ τὰ ἱερὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως [ὄργια] μὴ ἐξεῖναι ὠμοφάγιον ἐμβαλεῖν μηθὲν πρότερον πρὶν ἢ ἡ ἱέρεια ἐμβάλλῃ, μὴ ἐξεῖναι δὲ μηδὲ συναγαγεῖν τὸν θίασον μηθὲν πρότερον τοῦ δημοσίου*. Εἶναι φανερό, ὅτι τὴν ὠμοφαγικὴν τελετὴν ἐτελοῦσαν τόσο ἰδιωτικοὶ θίασοι, ὅσο καὶ ὁ δημοσίος θίασος τῆς πόλης. Ἀλλὰ μένει ἄγνωστο τί σημαίνει ἀκριβῶς τοῦτο τὸ ὠμοφάγιον ἐμβαλεῖν.

2) Πρὸβλ. Ἀριστοφ. Νεφ. 984 :

ἀρχαῖά γε καὶ Διπολιώδη καὶ τεττίγων ἀνάμεστα
καὶ Κηκείδου καὶ Βουφονίων

3) Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ εὐνόητο εἶναι ὅτι δὲν μπορῶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὸν Κυριακίδη (Λαογρ. Γ', 189 κέ), ὅτι τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἐλάφι καὶ τὰ κουρμπάνια ἔθιμα εἶναι *ἐγκαταλείμματα* (survivals) παλαιότερης λατρείας καὶ ὅτι εἶναι ἀγροτικά ἔθιμα σύμφωνα μὲ τὶς θεωρίες τοῦ Mannhardt καὶ Frazer. Ἔτσι δὲν ἐξηγεῖται, γιὰτὶ διαλέγουν τὸν τέλειο ταῦρο γιὰ τὴν θυσία, ἀφοῦ γιὰ τὴν ἀροτρίωση δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ταῦρος. Οὔτε εἶναι σωστό, ὅτι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἐλαφιοῦ μὲ μπουγά εἶναι ὑστερότερη. Ἐπίσης παλαιὰ εἶναι καὶ τὰ δύο ζῶα ὡς θύματα, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ παράδοση ἔκαμε χρονικὴν κατάταξιν, ἐπειδὴ ἔβλεπαν, ὅτι θυσία ἐλαφιοῦ ἀπὸ πολὺν καιρὸν δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ. Ἐν τούτοις ὁ Κυριακίδης στὴ

ἐποχή ἢ φυσικὴ αὐτὴ καὶ ἔμμονη λαϊκὴ πίστις εὐλογο εἶναι νὰ ἐτροποποιήθηκε. Ἐπὶ οὐτε οἱ Ὀλύμπιοι—εἶδαμε πῶς ἐξωτερικὰ μόνο οἱ ὠμοφαγικὲς τελετὲς σχετίστηκαν μὲ τὸ Δία Πολιέα—οὐτε οἱ χριστιανικοὶ ἅγιοι σημαντικὰ τὴν ἄλλαξαν. Μόνο ἡ διονυσιακὴ λατρεία, γιὰ νὰ παραλείψουμε ἄλλες παρόμοιες, ἐπειδὴ εἶναι συγγενικὴ καὶ ἔχει τὴν αὐτὴ διάρκειαν, πῆρε καὶ ἔδωσε σημαντικὰς μορφάς, ὅπως τὸ δροῦμα καὶ τὸν ὄργιασμό. Ὅτι ὁ ἱαῦρος δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὴν διονυσιακὴν λατρείαν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας τὸ μαρτυρεῖ ὁ Αἰσχύλος¹⁾, καὶ ὅτι στίς ἴδιες χώρες ἡ ὠμοφαγία γινόταν καὶ μὲ διαφορετικὸν ζῶον, τὸν τράγο, μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν Βάκχης τοῦ Εὐριπίδη²⁾. Καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ἴσως δὲν εἶναι ὑπερβολικὸν νὰ εἰποῦμε, ὅτι στὴ συνθήκη νὰ δίνουν οἱ ἀναστενάρηδες στὸν καθένα μαζί μὲ τὴν μοῖραν τοῦ κρέατος καὶ μιὰ λουρίδα πετσί, *δοσ φτάνει γιὰ ἓνα τσαρούχι*, διατηρήθηκε ἀπομεινῶρι τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου Ἰσοδαίτη, πὺν τὸν ἐσπάραξαν οἱ Γίτᾶνες καὶ ξανάζησε ζωηρότερος.

Ὁ χορός. Ἦδη ὀνομάσαμε τὸ χορὸν τῶν ἀναστενάρηδων ὄργιαστικὸν μὲ τὴν σημασίαν ἐννοεῖται πὺν εἶχε ἡ λέξις στὴν Ἀρχαιότητα. Ὅταν μιλοῦσαν οἱ παλαιοὶ γιὰ τὰ ὄργια τῶν θεῶν ποτὲ δὲν ἔβαζαν στὸ νοῦ τους τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν μυστικὴν τελετὴν, γινομένην μὲ ἄκρη ἱεροπρέπεια καὶ σπουδαιότητα—τὰ ἔλεγαν συχνὰ «σεμνὰ ὄργια»—καὶ στοὺς «περὶ τὸν Διόνυσον ὄργιασμοῦς» ἐννοοῦσαν τὸ σχετικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἔκστασιν. Ἀκόμα τὸ ὄργιαζω σημαίνει μόνο τελῶ ὄργια καὶ ἐξοργιάζω=ἐμπνέω ἐνθουσιασμὸν, πρὸβλ. τὰ *ἐξοργιάζοντα τὴν ψυχὴν μέλη*. Ἐπὶ εἶναι γνωστὸν, πῶς γιὰ τὴν ἀνθρώπινον ἀδυναμίαν δὲν εἶναι σπάνιον κάθε σπουδαία θρησκευτικὴ πράξις νὰ τὴν συνοδεύει κάποιον ταπεινὴν παρέκκλισιν καὶ κατάχρησιν. Ὅταν στὸν Ἴωνα τοῦ Εὐριπίδη ὁ Εὐῦθος ὁμολογεῖ ὅτι ἦρθε κάποτε στίς ἐορτὰς τοῦ Βάκχου στοὺς Δελφοὺς καὶ συντρόφειν «κάτοινο» κορίτσιον τοῦ τόπου, ὁ Ἴωνας στοχάζεται (στ. 554): *τοῦτ' ἐκεῖν' ἴν' ἐσπάρημεν*. Καὶ στίς Βάκχης στ. 241: *γυναίξι γὰρ | ὄπου βότρουος ἐν δαιτὶ γίγνεται γάνος | οὐχ ὑγιὲς οὐδὲν ἔτι λέγω*.

Εἶναι φυσικὸν μετὰ οἰνοποσίαν καὶ ξενύχτια σὲ τόπους ἐρημικοὺς νὰ

σελ. 208, 1, ἀναγνωρίζει ὡς καταλληλότερη τὴν τοτεμιστικὴν ἐρμηνείαν, καὶ βρίσκει μόνο δύσκολον, πῶς νὰ ξεχωριστοῦν τὰ ἀγροικὰ ἀπὸ τὰ τοτεμιστικὰ ἔθιμα.

1) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς Ἰδωνοὺς, Nauck Frg. 57:

Ταυρόφθογγοι δ' ὑπομυκῶνται
ποθεν ἐξ ἀφανοῦς φοβεροὶ μῖμοι.

2) Εὐριπ. Βάκχ. 135 κέ.

ἡδὺς ἐν ὄρεσιν, ὅταν
ἐκ θιάσων δρομαίων
πέση πεδόσε νεβρίδος ἔχων
ἱερὸν ἐνδυτόν, ἀγρεύων
αἶμα τραγοκτόνον, ὠμοφάγον χόριν.

γίνονταν ἐδῶ καὶ κεῖ παρατράγουδα καὶ ν' ἀρπάζουν τὸ θέμα οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐκμεταλλευθοῦν στὸν πόλεμό τους κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ὥστε σήμερα ἡ λ. ὄργια νὰ πάρει τὴ γνωστὴ σημασία. Ὅλα ὅμως αὐτὰ πολὺ ἀπέχουν γιὰ νὰ κλονίσουν τὴν ἰδέα μας γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τῶν ἀρχαίων τελετῶν. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τις ἀναστενάρικες ὄργιαστικὲς τελετές. Ὁ Χουρμουζιάδης, σελ. 10, ἀναφέρει: «Εἰς δὲ τὴς νυκτερινὰς ταύτας ἐπισκέψεις καὶ ἡ ἀκολασία ἐμφιλοχωρεῖ, αὐστηρότατα ἄλλως ἢ μᾶλλον διὰ φόνου τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς τιμωρουμένης». Τὸν πιστεύομε. Ἄλλ' ἡ ἀκολασία ποτὲ δὲν ἦταν προγραμματικὴ ἢ ἀνεκτὴ καὶ ἀπομονωμένα ἔκτροπα δὲ θίγουν καθόλου τὴν οὐσίαν τοῦ νεώτερου αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, ὅπως τὸ βεβαιῶνουν τὰ πράγματα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς ὁ χορὸς στίς μεγάλες πολυήμερες γιορτὲς γίνεται κανονικὰ μετὰ φραγοπότια καὶ μάλιστα οἰνοποσία καθολικὴ ἀρετὰ γενναία. Ἄλλ' ὁ θιάσος ξέρεи νὰ κρατεῖ ψηλὰ τὴ θέση του καὶ νὰ ἔχει τόση ἐπιβολὴ στὴ χορευτικὴ του ἐμφάνιση—ἀνεβοκατεβαίνουν οἱ Χάρες χορεύοντας μαζί, ὡραῖα στολισμένες καὶ κουνουνιστὲς—ὥστε καὶ στὴν πρώτη πανηγυρικὴ συγκέντρωση στὸ Βλάχοβο καὶ στίς ἀκόλουθες ζωηρότατες νυκτερινὲς γιορτὲς νὰ «πιάνει ὁ ἄγιος» καὶ ἄλλους πολλοὺς κάθε χρόνον καὶ νὰ γίνονται νέοι ἀναστενάριδες. Πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μεταδοθῆ ὁ ἱερὸς ἐνθουσιασμὸς σὲ ἄλλους, ὅταν ὁ κόσμος ἔβλεπε, πῶς οἱ ἱεροὶ εἰκονοφόροι εἶναι κοινοὶ μέθυστοι; Ὁ ἴδιος ὁ Χουρμουζιάδης ἀποκρούει τὴν ἰδέαν τῆς μέθης, ὅταν γράφει (σελ. 13), ὅτι οἱ ἀναστενάριδες μὲ τις ἀπειλὲς ἢ καὶ τὴ μαστίγωσιν, διαταγμένη ἀπὸ τοὺς δεσποτάδες, βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἔκστασιν, ἀλλὰ «ἐρωτώμενοι ὀρθῶς ἀπαντῶσι, τῶν πράγματι μεθύντων οὐδὲν τοιοῦτον ποιούντων». Δεχόμεστε λοιπόν, ὅτι ἡ οἰνοποσία θὰ δυνάμωνε τὸν ὄργιασμό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα, μουσικὴ, πολὺς κόσμος, διάρκειαν τοῦ χοροῦ—ποτὲ ὅμως δὲν ἦταν ἡ ἀρχικὴ καὶ κύρια αἰτία. Ἐπειτα βλέπομε τοὺς ἀναστενάριδες νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν ἰδιότυπον χορὸν τους καὶ σὲ περιστάσεις πού ἐπιβάλλοταν ἀπόλυτη νηφαλιότητα. Ὅταν π. χ. τοὺς ἐκαλοῦσαν σὲ ἐπικίνδυνον ἄρρωστο, πῆγαιναν μὲ τοὺς παπποῦδες καὶ τὴ μουσικὴν τους τὴν πολὺ λίγο καταπραῦντικὴν καὶ «χορεύσαντες τὸν ἱερὸν χορὸν περὶ αὐτὸν» χρησιμοποιοῦσαν, ἂν θὰ γίνῃ καὶ πῶς θὰ γίνῃ καλὰ ὁ ἄρρωστος (Χουρμ. σ. 16).

Ἡ ὅταν ρίνουν τὰ θεμέλια σπιτιοῦ ὁ ἀρχιἀναστενάρις μὲ τοὺς συντρόφους του προσκαλεσμένος ἀνάβει λαμπάδα στίς 4 γωνίαις, θυμιατίζει τοὺς παρόντες καὶ θάβει τὸ κεφάλιν τοῦ μαυρότριχου προβάτου στὴ μέσην τοῦ οἰκοπέδου, ἔπειτα γίνεται ὁ χορὸς μὲ τις εἰκόνες καὶ τὴ συνηθισμένη μουσικὴν προτοῦ παρατεθῆ τὸ συμπόσιον (Χουρμ. σ. 17). Εἶδαμε ἀκόμα στὴν ἀναπαράστασιν τῆς Μαυρολεγκῆς, πῶς οἱ γυναῖκες πού ἐχόρευαν *πάνω στὴ σιὰ* δὲ χρειάστηκαν νὰ πιοῦν πρωτύτερα, οὔτε ἡ παλιὰ ἀναστενάρισσα, ἡ Εἰ-

ρήνη Στριίκου, πού ἀθελά της ἐχόρευε συγκινημένη με τις ἀναμνήσεις της, μπορεῖ νά ὀνομαστῆ πιωμένη.

Ἀπὸ τὶς περιγραφές πού ἔχομε τοῦ χοροῦ, ὅτι στὴν ἀρχὴ ἐχόρευαν λίγοι χωρὶς τὶς εἰκόνες, ἔπειτα περισσότεροι καὶ μετὴν αὐξανόμενη μανία, ὅτι ἄρπαζαν τὶς Χάρες, τὶς κινούσαν ἄνω κάτω, δεξιὰ ἀριστερὰ καὶ μπαίνοντας μέσα στὸν κύκλιο χορὸ τοῦ ἄλλου λαοῦ «ἀτάκτως καὶ μανικῶς» ἐπρόσφεραν τὶς ἱερὲς εἰκόνες σὲ ὅσους ἤθελαν νὰ τὶς προσκυνήσουν, δὲ βγαίνουν φυσικὰ πολλὰ πράγματα. Τὴ σωστὴ περιγραφή θὰ τὴν ἔδιδε ἓνας εἰδικὸς ἢ γιὰ τὸν καθένα ἡ αὐτοψία. Ἐνα μόνον πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ χορὸς αὐτός, ἀφοῦ τὸν συνόδευε μουσικὴ καὶ διασκοῦσε πολύ, θὰ ἦταν ρυθμικὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος καὶ ὅτι τὰ μανιακὰ πηδήματα δὲν ἔβγαιναν ἔξω ἀπὸ τὴ ρυθμολογικὴ σειρά, πού καθόριζε πάντα νέα καὶ πρωτότυπη ὁ κυρίαρχος ἐνθουσιασμός. Τὰ ἐπιφωνήματα, ἄχ ἄχ, ἄ ἄ, ἔχ ἔχ, ἔχ ἔχ, οὐχ οὐχ, οἱ ἄλλοι ἀπέξω τὰ νομίζουν ἀναστεναγμοὺς κ' ἔτσι εἶδαμε, πῶς τὰ παλαιότερα στενάκια ἔγιναν ἀναστενάκια. Ἄλλ' ἡ ἔορηνεῖα τοὺς εἶναι βασικὰ λανθασμένη, ὅσο καὶ ἂν ἦταν ἀποτελεσματικὴ στὴν τροποποίησιν τοῦ ὀνόματος, γιατί αὐτοὶ δὲ μετέχουν καθόλου στὴ συγκίνησιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμό καὶ ὅπως εἶναι νηφάλιοι καὶ δύσπιστοι κρίνουν μόνον μετὴ τὴ δική τους περιορισμένη ἐμπειρία. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίρρηση, ὅτι δὲν ἀναστενάζουν, ἀλλ' ἀνασταίνονται πάνω στὴ στία, ὅπως εἶδαμε παραπάνω. Πραγματικὰ οἱ φωνὲς αὐτὲς ἀναπληρώνουν τὴν ἰδιαίτηρην μελωδίαν πού λείπει καὶ συνοδεύουν μετὴ τὸν κάποιο ρυθμὸ τοὺς τὶς ἄλλες ζωηρὲς χορευτικὰς κινήσεις¹⁾. Εἶναι παρόμοιες καὶ μάλιστα ὁμόηχες μετὴ τὶς ἀντίστοιχες φωνὲς τῶν παλαιῶν, ὅθι βγήκε τὸ τελεστικὸ καὶ ὀργιαστικὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου, ὁ Ἰακχος—Γί-Γακχος²⁾. Ἄν καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ δείξουμε τὴν καταγωγὴν τοὺς ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ εἶναι εὐλόγον νὰ εἰπωθῆ, ὅτι ξαναγίνηκαν ἀπὸ τὴν ἴδιαν πηγὴν τοῦ ὀργιαστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἄσχετα μετὴ τὴν ἀρχαίαν διονυσιακὴν λατρείαν. Ἡ χορευτικὴ ἔξαρσις, ὅταν φτάσῃ τὸ κορύφωμά της, ξεσπάει σὲ ραγδαίαν ἐξόρμησιν τοῦ θιάσου ἔξω καὶ σὲ μακρυνοὺς τόπους. Στὸ Βλάχοβο, ὅπου μοναδικὰ γίνονταν τὴν ἡμέραν ὁ ὀργιαστικὸς χορὸς, κατὰ τὸ δειλινὸ «...καὶ πῶς ἐκτὸς ἑαυτῶν γενόμενα τὰ ἀναστενάκια ὁρμῶσι δρομαίως καὶ ὡσπερ πτηνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση καὶ τοὺς κρημνοὺς διερχόμενοι, εἰς τὸ ἴδιον χωρίον ἕκαστος, ἐπανέρχονται». Ἡ τρεχάλα στὰ βουνὰ καὶ στοὺς γκρεμοὺς μᾶς θυμίζει ζωηρὰ τὶς ὀργιαστικὰς λατρεῖας τῶν παλαιῶν. Ἡ πολυώνυμη μεγάλη θεὰ τῶν Φρυγῶν—καὶ οἱ Φρύγες εἶναι ἓνα μετὴ τοὺς Θραῖκες—ἡ Ρέα, ἢ Κυβέλη ἢ Ἄγιδιστις, συχνὰ ἔπαιρνε τὸ ἐπίθετό της ἀπὸ τὰ ὄρη, ὅπου λατρεύονταν ὀργια-

1) Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ τὰ *σοῦρβικα*, τὰ ἀκατανόητα λόγια πού ξέφευγαν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἐξαλλων χορευτῶν.

2) Σύμφωνα μετὴ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Prellwitz, Stym. Wörterbuch, σ. 191. πού εἶναι παραδεγμένη.

στικά ὡς Ὁρεία Μήτηρ, Ἰδαία, Σιπυληνὴ καὶ Δινδυμήνη (Στραβ. 1, 469). Στὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Ροδόπη εἶχε τὰ ἱερά του ὁ Θρακικὸς Διόνυσος¹⁾. Στὸν Κιθαιρῶνα ἔχουν οἱ βακχευμένες γυναῖκες τῆς Θήβας τὴν ὀργιαστικὴν δράση τους στὴ γνωστὴ τραγωδίᾳ τοῦ Εὐριπίδη, στὶς χορευτὶκες τοῦ Παρνασσοῦ διαλέγουν τὸ χοροστασιὸν τους οἱ Θυιάδες καὶ στὴν Ἰδη καὶ Δίκη τῆς Κρήτης γίνεται ἡ παρόμοια λατρεία τῆς Ρέας καὶ τοῦ Θεοῦ παιδιοῦ της. Ὑστερ²⁾ ἀπ' αὐτά, ἔχομε λοιπὸν στὴν ἀναστενάρικη συνήθεια διατηρημένη τὴν ἀρχαία παράδοσις ἢ θὰ τὴν πάροουμε γιὰ ἀπλὴ σύμπτωσις;

Στὶς ἄλλες χορευτικὰς τελεταί, ποὺ γίνονται ὅλες τὴ νύχτα γύρω ἀπὸ τὴν ἱερὴν πυρά, στὸ κονάκι τοῦ ἀρχιαναστενάρη καὶ τὰ φιλικὰ σπίτια, ὅταν ἀνάβει ἡ φλόγα τοῦ ὀργιασμοῦ καὶ τῆς οἰνοποσίας, ἡ ἐξόρμησις γίνεται καὶ πάλι γιὰ τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάση, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ὀρισμένο σκοπὸν νὰ ἐπισκεφτοῦν τὰ γειτονικὰ χωριά, ποὺ ἐπίσης πανηγυρίζουν. Δὲν εἶναι μόνος του ὁ θίασος. Ἀκολουθεῖ κόσμος πολὺς μὲ λαμπάδες στὰ χέρια, μερικοὶ ὀπλοφόροι, μπροστὰ πηγαίνουν οἱ Χάρες μὲ τὴ βαρὺβροντη μουσικὴν, γιὰ τὴν πηγαίνει ὁ ἅγιος νὰ ἐπισκεφτῆ τὸν ἀδερφό του ἅγιο στὸ Πυργόπλο ἢ τὸ Βούλγαρι. Καὶ τότε συμβαίνει μερικοὶ νέοι νὰ θέλουν νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἅγιο νὰ μὴ φύγει καὶ ἀφήκει τὸ χωριὸν ἔρημον, μὰ τὰ ναστενάρια ὑπερνικοῦν τὰ ἐμπόδια καὶ προχωροῦν. Γίνονται ἔτσι στὰ χωριά οἱ ἐπισκέψεις καὶ ἡ ἀνταπόδοσις τους, ὅπως εἶδαμε στὴν περιγραφὴ τῶν ἑορτῶν. Ἀποφεύγοντας τὶς ἐπαναλήψεις σημειώνομε καὶ πάλι τὸν καιρὸ τῶν τελετῶν, τὴ νύχτα, τὰ φῶτα—ἔνα φανάρι κρέμεται ἀναμμένο μπροστὰ στὴ θύρα κάθε ἀναστενάρη, σημεῖον τῆς ἱερότητος—καὶ τὴ λεπτομέρεια τῆς τυπικῆς ἀντίστασις τῶν νέων σὰν ἓνα γνήσιον καὶ μοναδικὸν στὶς χορευτικὰς τελεταί δρώμενον. Καὶ τότε θυμούμαστε διαβάζοντας τὴν ἱστορίαν τῆς διονυσιακῆς λατρείας δύο σχετικὰς ἑορταί, τὰ *Νυκτέλια* καὶ τὰ *Ἀγριῶνια*. Ὁ Διόνυσος Νυκτέλιος εἶχε ναὸν στὰ Μέγαρα (Παυσ. 1, 40, 6) καὶ κοντὰ ὑπῆρχε μαντεῖον τῆς Νυκτός, πολλὰ δὲ διονυσιακὰ ὄργια ἐγίνονταν νύχτα³⁾. Γιὰ τὰ Ἀγριῶνια, ἑορτὴ ποὺ γίνονταν στὴ Βοιωτίαν καὶ σὲ ἄλλους τόπους τὴν ἀνοιξὴ σὰν ἄλλα Ἀν-

1) Ἡροδ. VII, 111. «Ὅσσοι (οἱ Σάρτραι) τὸ Διονύσου μαντήϊον εἰσιν ἐκτεμένοι· τὸ δὲ μαντήϊον τοῦτο ἐστὶ μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων...». Ὅτι τὸ μαντεῖον βρισκοταν σὲ κάποια κορυφὴ τοῦ Παγγαίου (ἴσως ὅπου σήμερον ἡ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης) συμπεραίνει μὲ πολλὴ πιθανότητα ὁ Perdrizet, Cultes et Mythes du Pangee, 43, ὅπως ἐπίσης ὅτι Παγγαῖο=Νῦσα καὶ τὸ ὀμηρικὸν ἠγάθειον Νυσιήϊον. Οἱ Βησσοί, Θρακικὸν σημαντικὸν φύλον, εἶχαν σὲ κορυφὴν τῆς Ροδόπης ἱερόν τοῦ Διονύσου μὲ ναὸν ὑπαιθρον.

2) Εὐριπ. Βάκχ. 486: νύκτωρ τὰ πολλὰ· σεμνότητ' ἔχει σκότος, Παυσ. 11, 37, 6: (στὴν Λέρνη) τὰ δὲ Διονύσῳ δρώμενα ἐν νυκτὶ οὐχ ὅσιον εἰς ἀπαντας ἦν μοι γράφειν. Παυσ. VII, 27, 6: (στὴν Πελλήνην τῆς Ἀχαΐας): Διονύσου Λαμπτήρος ἱερόν, τούτῳ καὶ Λαμπτήρια ἑορτὴν ἄγουσι καὶ δαδάς τε ἐς τὸ ἱερόν κομίζουσι ἐν νυκτὶ καὶ οἴνου κρατῆρας ἰστασιν ἀνά τὴν πόλιν πᾶσαν».

θεστήρια ¹⁾, ἀρκετὰ μαθαίνομε, ὅπως καὶ γιὰ τὰ παρόμοια Νυκτέλια, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο. Συμπ. ζητ. 717A: οὐ φανύλως οὖν καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς Ἄγριωνίοις τὸν Διόνυσον αἱ γυναῖκες ὡς ἀποδεδρακότα ζητοῦσιν· εἶτα παύονται καὶ λέγουσιν, ὅτι καταπέφενγε πρὸς τὰς Μούσας. Ζητημ. Ρωμ. 291 Α... Ἄγριωνίοις δὲ καὶ Νυκτελίοις, ὧν τὰ πολλὰ διὰ σκότους δοῦνται, πάρεσιν (ὁ κιττός). Καὶ π. Ἰσ. καὶ Ὀσίρ. 35: ... ὁμολογεῖ δὲ καὶ τὰ Τιτανικά καὶ τὰ Νυκτέλια τοῖς λεγομένοις Ὀσίριδος διασπασμοῖς καὶ ταῖς ἀναβιώσεσι καὶ παλιγγενεσίαις ²⁾. Σὲ ὄλ' αὐτὰ τὰ ὄργια τὸ κύριο καὶ μοναδικὸ θέμα εἶναι, πῶς ὁ παλαιὸς χρόνος χάνεται καὶ ἀμέσως ξαναζῆ ὁ νέος Ἐνιαυτός—Δαίμων, ὅπως εἶδαμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο.

Στὰ Ἄγριωνία ἔχομε στὴν ἀπόδραση τοῦ Διονύσου τὸν ἀφανισμό ἢ τὴ διάσπασή του ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες καὶ στὴν εἶδηση ὅτι ἔχει καταφύγει στὶς Μοῦσες, πρᾶγμα ποὺ καθησυχάζει τὶς γυναῖκες, τὴν ἀναβιώσή του καὶ παλιγγενεσία. Ἴσως λοιπὸν στὴν προσπάθεια τῶν νέων νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἅγιο νὰ μὴ φύγει ἀπὸ τὸ χωριὸ ἔχομε τὴν ἴδια ὀργιαστικὴν ἰδέαν ἀλλοιώτικα διατυπωμένη. Τὸ πρᾶγμα βέβαια εἶναι ἀμφίβολο, θὰ εἴπῃ ἕνας δύσπιστος, ἀφοῦ τὸ δρώμενο θὰ μπορούσε καὶ ἄσχετα μὲ τὴν παλαιὰ λατρεία νὰ ἀναπτυχθῆ. Ἄλλ' ἢ ὁμοιότητα πρὸς τὰ Νυκτέλια ἀδύνατο νὰ εἶναι τυχαία. Ἡ πιθανὴ ἀντίρρηση, ὅτι ὁ χορευτικὸς ὀργιασμὸς καὶ οἱ διασκεδάσεις γίνονται τὴ νύχτα, ἐπειδὴ εἶναι συνδυασμένες μὲ τὸ ἔθιμο τῆς πυροβολίας, δὲν εἶναι σοβαρὴ, γιὰτὶ θὰ ρωτήσουμε τότε, γιὰτὶ καὶ ἡ πυροβολία νὰ γίνετα κανονικὰ τὴ νύχτα καὶ μόνο σὲ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις τὸ δειλινὸ, ὅπως εἶδαμε στὴ Μαυρολεύκη τῆς Δράμας. Ἄλλ' ἄς ἰδοῦμε τί συμβαίνει μὲ τὴ μουσικὴ, τὸ κυριώτατο τοῦτο στοιχεῖο τῆς ὅλης ἀναστενάριχης ἐορτῆς.

Σύμφωνα μὲ τὶς περιγραφάς, τὰ μουσικὰ ὄργανα, τὸ τύμπανο—ὁ Χουρμουζιάδης διακρίνει τὸ ἱερὸν καὶ μέγα τῶν παπούδων—ἢ λύρα, κάποιο εἶδος βιολί, ὁ αὐλὸς καὶ ἡ γκάιντα, ὁ ἄσκαυλος, δὲ λείπουν ἀπὸ τὴν παραμικρὴν ἱεροπραξίαν καὶ στὸ χορὸ τὸν ἀναστενάριχο εἶναι ἀπαραίτητα. Τὸ πρᾶγμα εἶναι παράδοξο νὰ πηγαίνουν σὲ βαριὰ ἄρρωστο οἱ ἀναστενάριχοι καὶ νὰ χορεύουν γύρω του μὲ τὴ μουσικὴ γιὰ νὰ τὸν γιατρέψουν! Οὔτε ἢ τόσο συχνὴ χρῆσις τῆς μουσικῆς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ ἀπὸ ἄλλες λαϊκὰς συνήθειες. Εἶναι ἀνάγκη νὰ πᾶμε μακρὰ, πέρα ἀπὸ κάμποσους αἰῶνες, στὴν Ἀρχαιότητα καὶ στὶς ὀργιαστικὰς τῆς λατρείας γιὰ νὰ βροῦμε παρόμοιο φαινόμενον. Τὸ τύμπανο εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς Κυβέλης, τῆς μεγάλης Φρυ-

1) Nilsson, Griech. Feste, 271 κέ.

2) Ὁ φιλόσοφος τῆς θρησκείας σαφηνίζοντας τὴ θεωρίαν του γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς αἰγυπτιακῆς λατρείας μὲ τὴ διονυσιακὴ γράφει καὶ τὰ ἀκόλουθα στὸ ἴδιο κεφ. 35: ἄ δ' ἐμφανῶς δρῶσιν οἱ ἱερεῖς θάπτοντες τὸν Ἄπιν βακχείας οὐδὲν ἀποδεῖ. Καὶ γὰρ νεβρίδας περικαθάπτονται καὶ θύρσους φοροῦσι καὶ βουαῖς χρῶνται καὶ κινήσειν, ὥσπερ οἱ κάτοχοι τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμοῖς...

γίας θεᾶς καὶ συχνὰ εἰκονίζεται σὲ ἀνάγλυφα αἰτιακὰ ἢ ἀγαλμάτια μὲ τὸ ὄργανο αὐτὸ στὴν ποδιά της. Τὸ «βυρσότονον κύκλωμα» εἶναι ἔργο τῶν Κορυβάντων, ποὺ ἦσαν ὅπως καὶ οἱ Κουρητες πρόπολοι δαίμονες τῆς Μεγάλης Μητέρας τόσο στὴ Φρυγία ὅσο καὶ στὴν Κρήτη. Πολλὰ ἐκθέτει γιὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα, τὸ τύμπανο, τὸν αὐλό, διάφορα κρόταλα, ὁ Στράβων στὴν περιφρήμη πραγματεία του γιὰ τὴν ὀργανιστικὴ λατρεία τῶν παλαιῶν, 1,466—474. Γιὰ μᾶς ἐδῶ ἀρκετὸ εἶναι νὰ παραθέσουμε ὅλους τοὺς ὠραίους στίχους ἀπὸ τοὺς Ἡδωνοὺς τοῦ Αἰσχύλου, τὴ μόνη ἀλλὰ σπουδαία πηγὴ γιὰ τὴ Θρακικὴ ὀργανιστικὴ λατρεία, Fragm. 57.

ᾠ σεμνὰ Κότυς,
 οὔρεια τ' ἔχοντες ὄργανα,
 ὁ μὲν ἐν χερσὶν βόμβυκας ἔχων
 τόρνον κίματον, δακτυλόδικτον πίμπλησι
 μέλος, μανίας ἐπαγωγὸν
 ὁμοκλάν, ὁ δὲ χαλκοδέτοις κοτύλαις
 ὄτοβει.
 ψαλμὸς δ' ἀλαλάζει
 ταυρόφθογγοι δ' ὑπομυκῶνταί
 ποθεν ἐξ ἀφανοῦς φοβεροὶ μῆμοι
 τυπάνου δ' εἰκὼν ὄσθ' ὑπογαίου
 βροντῆς φέρεται βαρυταρβῆς ¹⁾.

Εἶναι γνωστὴ ἀπὸ πολλὰς πηγὰς ἢ ἀντίληψη τῶν παλαιῶν ὅτι οἱ Φρύγιοι αὐλοὶ ἦσαν ἐνθουσιαστικοὶ καὶ παθητικοὶ καὶ δῶ εἶναι αὐτοί, ποὺ κάθουν τὴν «μανίας ἐπαγωγὸν ὁμοκλάν». Καὶ γενικὰ ἂν θυμηθοῦμε, ὅτι στὶς βόρειες Θρακοφρυγικὰς χῶρες ἐτοποθετοῦσαν τοὺς ὀνομαστότερους μουσικοὺς, ἔστω μυθικοὺς, τὸν Ὀρφέα, Θάμυρι, Ὀλυμπο, Μαρσύα, καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Θράκη ἦταν ἡ πατρίδα τῆς ὀργανιστικῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, ἐξάπαντος πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι στοὺς ἴδιους τόπους καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἀρχαϊότητα ποτὲ δὲ θὰ ἔλειπαν τὰ παθητικὰ καὶ βροντερὰ αὐτὰ μουσικὰ ὄργανα. Καὶ τότε πιά ἄλλη μοροῦμε νὰ ἔχουμε ἐξήγηση γιὰ τὴν ἀναστενάρικη μουσικὴ παρὰ τὴ βέβαιη ἀρχαία καταγωγὴ της;

Συνοψίζουμε τὶς παρατηρήσεις μας. Τὰ ἄχ ἄχ κ.τ.λ. καὶ ὁ Ἰακχος Εἰ-
 Γακχος ἢ τρεχάλα τῶν ἀναστενάρηδων στὰ βουνὰ καὶ ἡ ὄρειβασία τῶν παλαιῶν ὅι νυκτερινὰς τελετὰς καὶ τὰ Νυκτέλια ἢ τὸ ἐμπόδισμα τοῦ ἀγίου καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Διονύσου στὰ Ἀγριώνια ἢ μουσικὴ τῶν ἀναστενάρηδων καὶ ἡ ἀρ-

1) Ἐξεχωρίζουν τεσσάρων εἰδῶν μουσικὰ ὄργανα: 1) οἱ βόμβυκες, αὐλοὶ ἄνισοι διαταγμένοι σὰν τὴ σύριγγα τοῦ Πανός. 2) κοτύλαι χαλκοδέτοις=κύμβαλα, καστανιέτες. 3) Μὲ τὸ «ψαλμὸς...» θὰ νοηθῇ ἡ λύρα τῶν παλαιῶν καὶ 4) τὸ τύμπανο. Οἱ ταυρόφθογγοι μῆμοι ἐγίνονταν μὲ τὸ λεγόμενο ρόμβο, εἶδος σβούρας.

χαία φρυγική και θρακική μουσική. Ἀπλές συμπώσεις μπορεί νὰ εἰπεῖ ὁ δὺσπιστος καὶ ὁ δυσκολοκίνητος ἐρευνητής, πού χρειάζεται κάθε στιγμή ντοκουμέντα νὰ προχωρήσει. Ἄλλ' ἂν κοιτάξουμε τὸ σύνολο, ἂν προσέξουμε, ὅτι οἱ συμπώσεις αὐτὲς εἶναι πολλές, τότε θὰ παρατήσουμε τοὺς ὑπερκριτικούς στὴ γκρίνια τους καὶ θὰ δεχτοῦμε γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω, μουσική, νυκτερινὲς τελετές, μὲ βεβαιότητα καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ μὲ μεγάλη πιθανότητα τὴν ἀρχαία καταγωγή καὶ ἱστορική συνέχεια.

«Τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος,» καὶ «ἡ εἰκόνα ἐγκαλεῖ τὸν καθαρὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάνει νὰ χάσει τὰ συλλογικά του 1)». Μὲ τις δυνατὲς αὐτὲς ἐκφράσεις περιγράφει ὁ Θρακικὸς λαὸς τὸν ἀναστενάριον ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἔκσταση καὶ ἀκόμα τὰ ἐξηγεῖ. Εἶναι ὁ ἅγιος ὁ θαματοουργός, στὴ μεγάλη γιορτή, τὴ χάρη του, πού τὰ διευθύνει ὅλα. Θέλει νὰ χορέψει καὶ χορεύει ἀχόρταγα μαζί μὲ τοὺς παλαιοὺς ἀφοσιωμένους του παντοῦ καὶ πάνω στὰ κάρβουνα, διαλέγει νέους συγχορευτὲς δοκιμάζοντάς τους, ἂν εἶναι καθαροὶ καὶ ἄξιοι, καὶ πηγαίνει τὶς νύχτες νὰ ἐπισκεφτῆ καὶ νὰ χορέψει μαζί μὲ τοὺς ἀδελφούς του ἁγίους στὰ γύρω χωριά. Ὁ καθαρὸς ἄνθρωπος εἶναι τὸ εὐαίσθητο ἄτομο—καὶ ὄχι μόνο τὸ παθολογικὰ ὑστερικὸ—πού ἀνοίγει τὴν ψυχὴ του στὴ θέληση τοῦ ἁγίου δέχεται πρόθυμα τὴν πρόσκλησή του νὰ χορέψει μαζί. Μὰ σὰν εἶναι ἄμαθος καὶ πρώτη φορὰ θὰ εὔρει τὸ ὑποσυνείδητό του τὴν πολύπλοκη σειρά στὶς χορευτικὲς κινήσεις, θὰ πάθει ὀρισμένα κάποια νευρική κρίση, θὰ κάμει ἄταχτες σπασμωδικὲς κινήσεις, θὰ πέσει κάτω μὲ ἀφροὺς στὸ στόμα καὶ τρεμουλά, ὅπως στὸ σεληνιασμό, καὶ θὰ λιποθυμήσει. Ἐπειτα ὅμως σὲ λίγο θὰ σηκωθῆ ὀρμητικὰ καὶ ἀρπάζοντας τὴν εἰκόνα θὰ χορέψει καλὰ ἢ μέτρια, σὰν ἐπῆρε διαμιάς μὲ τὴν ἰσχυρὴ ὑποβολὴ τὸν ιδιόρρυθμο χορὸ. Θὰ ἀναγνωριστῆ ἀναστενάρι μόνο μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ θιάσου, γιατί αὐτὸς εἶναι πρόσωπο αὐστηρὸ καὶ ἀνεπίληπτο κ' ἔχει νὰ ἐξετάσει τὸν ὑποψήφιο καὶ ἀπὸ τὸ ἠθικὸ μέρος. Οἱ παλαιοὶ ἀναστενάριδες δὲν παθαίνουν τὶς δυνατὲς κρίσεις τῶν νεόφυτων, εἶναι μαθημένοι καὶ σίγουροι στὶς κινήσεις τὶς χορευτικὲς, χωρὶς ποτὲ νὰ μένουν ἀμέτοχοι στὸν ἐνθουσιασμό καὶ ἔκσταση. Γι' αὐτὸ οἱ ἀντίπαλοί τους δὲν παύουν νὰ τοὺς θεωροῦν δαιμονισμένους καὶ ὁ Χωνιάτης, εἶδαμε, τοὺς ἀποκαλεῖ δαιμονολήπτους. Γιὰ χορὸ δὲ γίνεται λόγος στὰ κείμενα τοῦ 13ου αἰῶνα. Ἄλλ' εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ὑπαρχε, ὅταν βλέπομε σήμερα, σὲ πολλοὺς λαοὺς τῆς Οἰκουμένης, μισοπολιτισμένους καὶ πολιτισμένους, τοὺς θεόληπτους ἢ δαιμονόληπτους νὰ πέφτουν σὲ ἔκσταση καὶ ἀλλαφροσύνη καὶ ποτὲ νὰ μὴ παραλείπουν τὸ δικὸ τους ἀλλόκοτο χορὸ. Παράδειγμα οἱ Ντερβίσηδες τῆς μωμεθανικῆς Ἀνατολῆς, οἱ Σούφι τῆς Περσίας, οἱ Christī τῆς Ρωσσίας, οἱ Schamanen τῆς Σιβηρίας 2). Ἀκόμα σὲ

1) Χουρμουζιάδης 12, 1.

2) Πολλὰ ἰδέες στὸ Rohde, Psyche, 11, 23 κ. ἑ.

πολλοὺς λαοὺς τῆς Β. Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς, τῶν νήσων τοῦ Εἰρηνικοῦ καὶ τῆς Αὐστραλίας οἱ ἑκστατικοὶ χοροὶ γίνονται τῆ νύχτα μὲ θορυβώδη μουσικὰ ὄργανα καὶ μὲ ναρκωτικὰ ἢ ἐρεθιστικὰ μέσα εἴτε ἀπὸ τὸ πολὺ πλῆθος εἴτε ἀπὸ λίγους ἐκλεκτούς, τοὺς μάγους. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατο νὰ μὴ ἐχόρευαν τὸν ἴδιο ἢ παρόμοιο χορὸ μὲ τοὺς ἀναστενάρηδες οἱ δαιμονόληπτοι τοῦ Χωνιάτη καὶ μάλιστα εἶναι βέβαιο, σὰν εἶδαμε, πὼς ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἢ συνήθεια τῆς μουσικῆς ἔχει ἀρχαία τὴν καταγωγὴν, ὅτι ὁ χορὸς μαζί μὲ ὅλη τὴν ἄλλη τελετὴ ἀναδρομικὰ φτάνει ἕως τὶς προχριστιανικὰς ὀργανιστικὰς λατρεῖας.

Καὶ ὅμως, πρᾶγμα παράδοξο, δὲν ἀρκεῖ τὸ ὅτι φτάσαμε σὲ τόσο μακρυνὴ ἐποχὴ νὰ μᾶς κάνει ἱκανοὺς νὰ ἐννοήσουμε τὴν πρώτην γένεσιν καὶ τὴν ἀληθινὴν σημασίαν τοῦ ὀργανιστικοῦ χοροῦ. Κατὰ τὴν τρέχουσα ἐρμηνείαν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμε κάποια θεώρητα, π. χ. στὴν περίπτωσίν μας τὸ Διόνυσσο καὶ τότε, ἀπὸ τὶς δομένους τάξας καὶ γνωστὰς ιδιότητες τοῦ θεοῦ, βρίσκουμε εὐνόητη τὴν θρησκευτικὴν ἑκστασιν, τὸν ὀργανιστικὸν χορὸν καὶ τοὺς ἄλλους τρόπους τῆς λατρείας. Ἄλλ' ἔτσι ἐρμηνεύομε μόνον *ἄγνωστα δι' ἀγνώστων*. Ἄν εἴπαμε παραπάνου, ὅτι ἡ θέλησις τοῦ ἁγίου εἶναι πού κυβερνάει ὅλα, τοῦτο σημαίνει μιὰ σωστὴ πρώτη παρατήρησις ἀλλ' ὄχι δλόκληρη τὴν ἀλήθειαν. Γιατί ἡ θέλησις αὐτῆ τοῦ ἁγίου δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ προβολὴ τῆς θέλησις τοῦ κόσμου τῶν πιστῶν, ὅπως καὶ ἡ προσωπικότητά του ὅλη εἶναι λατρευτικὸν πλάσμα ἀπὸ πολλὰς γενεὰς καὶ παλαιὰ χρόνια καμωμένο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ κάθε θεώρητα τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων καὶ ποτὲ δὲν ἀπαντοῦμε ἕνα θεὸν σὰν ξεχωριστὸν καὶ παλαιότερον πρόσωπον, πού ἐδίδαξε τὴν δικήν του θεραπείαν σὲ ὄσους τὸν ἐπίστεψαν. Ἀντίθετα, ἐξετάζοντας τὴν θυσίαν τοῦ ταύρου κατὰ τὰ Βουφόνια, ἤψαμε, ὅτι ὁ Διόνυσσος ὡς Ἐνιαυτός—Δαίμων καὶ θεός—ταῦρος εἶναι ἰδέαν νεώτερον ἀπὸ τὴν λατρείαν πού γίνεταν μὲ τὸ χειρισμὸν τοῦ *mana* μέσα στὸ τοτέμ. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ προκείμενον ζήτημα, ἂν θέλομε καὶ πάλιν σύμφωνα μὲ τὴν ἐθνολογικὴν μέθοδον ν' ἀπλωθοῦμε ἕως τοὺς πρωτόγονους λαοὺς, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀκόμα ἕχνος ἀπὸ θεοῦ ἢ δαιμονικὸν πνεῦμα, θὰ εὔρομε τὸν ὀργανιστικὸν χορὸν καὶ γενικὰ τὸ χορὸν νὰ εἶναι σὲ συχνότατη χρῆσιν καὶ θὰ καταλάβομε τὴν φυσιολογικὴν του γένεσιν καὶ τὴν ἀληθινὴν του σημασίαν. Δὲν εἶναι ἄγνωστο, ὅτι καὶ ἕνα ἄτομον ἂν συγκινηθῆ βαθιὰ θὰ κινήθῃ ἢ θὰ φωνάξῃ μὲ κάποιο ρυθμὸν, ἀλλ' ἡ συγκίνησις τῆς ομάδας εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλύτερη. Ὅταν τὸ τοτέμ μὲ λίγη διαύγειαν στὸ νοῦν καὶ δυσανάλογα σφοδρὸν πόθον ἐπιχειρῆσιν ἕνα δρώμενον, μιμητικὴ δηλ. παράστασις ἐκείνου πού θέλει, καρποφορία στὰ δέντρα π. χ. ἢ γονιμότητα στὴ γυναῖκα, οἱ μιμητικὰς ὀμαδικὰς κινήσεις μὲ τὴν αὐξανόμενον συγκίνησιν καὶ τὶς πολλὰς ἐπαναλήψεις ἐξάπαντος θὰ γίνωνται ρυθμικὰς καὶ ὁ χορὸς ἔτσι ἀπροβλεπτα καὶ φυσικὰ θὰ ἔχει γεννηθῆ. Ἄλλὰ τὸ συνειδητὸν μέσα στὴ χορευτικὴν ὀμάδα εἶναι, ὅτι θὰ πετύχουν τὸ ποθοῦμενον, ἐμάζεψαν μέσα τοὺς πολὺν πολὺν *mana*—ἔπεσαν σὲ ἑκστασιν λέμε οἱ νεώτεροι—ἐγίναν δυνατόι ὅσο πιά δὲν παίρνει καὶ πραγματο-

ποίησαν τὴ θέλησὴ τους. Ἀργότερα θὰ ξεχωρίσουν τὸν ὀργιαστικὸ χορὸ σὰν ἓνα μέσον καὶ θὰ τὸν χρησιμοποιοῦν συνειδητὰ σὲ ὅλες τὶς βιωτικὲς περιστάσεις. Τὸν ἔχουν τὰ τοτέμ καὶ στὴν ἐκπαίδευσή τους εἰσαγάγει γιατί κάθε νέος καὶ κάθε ἄντρας πρέπει νὰ ξέρει ὀρισμένους χοροὺς γιὰ νὰ εἶναι ἐνεργὸ μέλος τῆς κοινωνίας, ἐνῶ οἱ γέροι σὰ δὲν μποροῦν πιά νὰ χορέψουν στέκουν παρήμερα ¹⁾).

Ἔτσι ἀπὸ τὰ τοτεμικὰ ἔθιμα τῶν πρωτόγονων τῆς Αὐστραλίας καὶ ἄλλων χωρῶν μαθαίνουμε, πὼς ὁ ἄνθρωπος παντοῦ στὴ γῆ καὶ στὴν παλαιότατη προθεϊκὴ ἐποχὴ εὐρῆκε καὶ δοκίμασε τὴν πρώτη του καὶ κύρια πνευματικὴ δύναμη, τὴν αἰσθηματικὴ, καὶ τὴν ἐκαλλιέργησε στὸ ἔδαφος ποῦ εὐδοκιμεῖ, μέσα στὴν οὐάδα. Ἐδῶ μέσα μεγαλώνοντας ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ χορὸ καὶ τὴ μουσικὴ μπορεῖ νὰ ἀτενίσει ἄφοβα τὴ γύρω ἐχθρική Φύση καὶ πολλὰ φορὰς νὰ τὴν ὑποτάξει. Γι' αὐτὸ ὑστερότερα ὁ θίασος εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὸ Διόνυσο, τὴν Ἀρτέμιδα, τὴ Ρέα—Σάτυροι, Νύμφες, Κουρῆτες, Κορὺβαντες—ἐπειδὴ οἱ θεότητες αὐτές, γιὰ κύριο περιεχόμενό τους ἔχουν τὴ χορευτικὴ δράση τῆς οὐάδας καὶ ὁ χορευτὴς Βάκχος εἶναι καθαρὴ προβολὴ τοῦ χορευτικοῦ θίασου. Ποτὲ δὲν ἔγινε ὀριστικὰ Ὁλύμπιος ὁ Διόνυσος. Τὸν ἔφεραν κάθε χρόνον σὲ νέα ζωὴ οἱ θιασῶτες μὲ τὸ διθύραμβο

Ἐλθεῖν ἦρ' ὦ Διόνυσε ²⁾,

Ἀλείων ἔς ναὸν κ.τ.λ.

ἔψελναν οἱ ἡλείαικὲς γυναῖκες. Ἀκόμ' ἀντιφέγγει κάποιον φῶς ἀπὸ πανόρχαιες τελετὲς στὸ εὐριπίδειο θεῖο τραγούδι, Βάκχ. 75 κέ: ὦ μάκαρ, ὅσις θιασεύεται ψυχάν, ἐν ὄρεσσι βακχεύων, ὄσιος καθαρμοῖσιν ³⁾).

Ἀπομένει γιὰ τὸ χορὸ νὰ ξεετάσωμε ἓνα τελευταῖο ζήτημα. Τί ιδέες ἔχουν γιὰ τὸ χορὸ οἱ ἀναστενάρηδες καὶ τί λένε γι' αὐτόν. Ἐκτὸς ἀπ' ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴ θέληση τοῦ ἁγίου καὶ τὴ μοναχικὴ εἶδηση, ὅτι τὴν ἐπικίνδυνη πυροβασία εὐκολύνει ἡ ἁγία Ἐλένη χύνοντας ἓνα σταμνὶ νερὸ καὶ δροσίζοντας τὴν πύρα τῆς φωτιᾶς δὲν ἀκούομε τίποτ' ἄλλο. Ἀντίθετα οἱ σύγχρονοι συνάδελφοί τους τῆς Ρωσσίας, οἱ Christí, ἔχουν ὀρισμένους ἀντιλήψεις. Μετὰ προσευχὰς πολλὰ καὶ ἄλλη προετοιμασία, ὕστερ' ἀπὸ χορὸ πολὺωρο κάθε ἄντρας φαντάζεται, ὅτι γίνεται ἓνα μὲ τὸ Χριστὸ καὶ κάθε γυναῖκα ταυτίζεται μὲ τὴν Παναγία ⁴⁾. Ἐνας, ὁ σημαντικώτερος ἐκπρόσωπος τῶν Ντερβίσιδων, ὁ Dschelaleddin Rumi εἶπε: «ὅποιος ξέρει τὴ δύναμη τοῦ χοροῦ εἶναι

1) Harisson, Themis σελ. 42 κέ.

2) Κατὰ τὴν πιθανώτατη διόρθωση τοῦ Cook ἦρι=τὴν ἀνοιξὴ ἀντὶ τοῦ ἦρω Διόνυσε, Harrison, Themis, 205, 1.

3) Ὁ μεγάλος συντελεστὴς γιὰ τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα εἶναι ἡ συνεργασία καὶ κοινότητα στὴ στάση καὶ τὴν πράξη μὲ τὸσον κόσμον. His soul is congregationalist κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Dr Verall, Themis, 48.

4) Rohde, Psyche, 11, 25. 1.

ἓνα μὲ τὸ Θεό, γιατί αὐτὸς γνωρίζει, πὼς ἡ ἀγάπη αὐτὴ σκοτώνει τὸ Ἐγώ, τὸ σκοτεινὸν αὐτὸ τύραννο»¹⁾). Τέτοιες φιλοσοφικὲς θεωρίαι, παρμέναι πιθανὸν ἀπὸ τὸ σπουδαιότατο μυστικισμό, τὸ βουδδιστικόν, ἢ παρόμοιαι μὲ ὀρφικῆς, πλατωνικῆς ἢ νεοπλατωνικῆς ἰδέαι δὲ βρίσκονται στοὺς χορευτὰς τῆς Θράκης, ἀλλὰ τὰ ἔργα εἶναι σημαντικώτερον ἀπὸ τὰ λόγια καὶ ἡ ψυχολογία τῶν ἀναστενάρηδων ἀξίζει πολὺ τὴν προσοχὴν μας. Εἶναι βέβαιον, ὅτι μὲ ἀγαλλίαση καὶ μεγάλῃ ἔσωτερικῇ ἱκανοποίησιν ἐχώρησαν στὶς μεγάλας γιορτὰς μὲ τὶς Χάρες, καὶ αὐτὸ τὸ ἔκαμαν ὄχι ἀπὸ ἀπλῆ εὐχαρίστηση ἀλλ' ἀπὸ ἀνάγκη. Ὁλον τὸν ἄλλο χρόνον ὁ Παπποὺς ἐφύλαξε τὸ χωριόν, ἔδιωξε ἐπιδημίας καὶ γιάτρευε τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλο ἄρρωστο καὶ τώρα στὴ χάρη του νὰ τοῦ ἀρνηθῶν ὑποταγῇ, ἀδύνατον. Ἀφοῦ καὶ ἄλλοι ἔξω ἀπὸ τὸ θίασον αἰσθάνονται τὴν ἴδιαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκη καὶ παρὰ τὴν προμελετημένη νοητικὴν ἀντίστασιν τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος. Καὶ ὅλος ὁ τόπος ἀπὸ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τῆς εορτῆς περιμένει τὴν καλοχρονίαν. Ὅταν λοιπὸν ἀπὸ ψυχικὴν ἀνάγκη καὶ ὄχι ἀπὸ κοινωνικὸν ὑπολογισμό, ποὺ ἴσως κάποτε δὲ λείπει, χορεύουν τὰ νεοστενάρια θὰ πέσουν ὀρισμένα σὲ ἔκστασιν μὲ διάρκειαν καὶ θὰ πηδήσουν καὶ πάνω στὴ στήν ἄνω καὶ κατὰ τὰ γυμνά πόδια τοὺς καὶ τέλος ὅταν κουρασμένοι ἀποσυρθῶν δὲ θὰ θυμηθῶν τίποτε, οὔτε μὲ ποιοὺς ἐχώρησαν μαζί οὔτε τί ἄλλο ἐσκέφτηκαν. Μάταιον εἶναι τότε νὰ ζητήσουν οἱ ἄλλοι ἀπόξω ἐξηγήσεις καὶ λόγια. Καμμιά αἰσθηματικὴ κατάστασιν καὶ καμμιά μυστικὴ τελετὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀποδοθῇ γλωσσικὰ μὲ ἀκρίβειαν. Ἄλλ' ὁ ψυχρὸς παρατηρητὴς κρίνοντας ἐξωτερικὰ νομίζει ὅτι βλέπει ἄρρωστους, ποὺ γιάτρευονται μὲ τὸν παράδοξον αὐτὸ χορό. Τὸ ἴδιον ἢ περίπου τὸ ἴδιον ἔκαμαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὀνομάζοντας κάθαρσιν τὴν οὐσία καὶ τὸ σκοπὸν τῶν ὀργιαστικῶν τελετῶν. Καὶ τὸ πρῶτον ἐχειροτέρευε, ὅταν οἱ νεώτεροι ἔκαμαν δικὰς τοὺς ἐρμηνεῖαι ὅλας λανθασμένες. Γι' αὐτὸ χρειάζεται ν' ἀσχοληθῶμε καὶ μεῖς ἐδῶ μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τελετουργικοῦ ὄρου, μὲ σκοπὸν τὴν βαθύτερην κατανόησιν τῆς ἀναστενάρικης τελετῆς.

Εἶναι γνωστὸν, πὼς ὁ Ἀριστοτέλης δὲ μιλεῖ μόνον στὴν Ποιητικὴν τοῦ γιὰ τὴν κάθαρσιν τὸν περίφημον ὀρισμὸν τῆς τραγωδίας ἀλλὰ καὶ στὰ Πολιτικά. Καὶ εἶναι σκληρὴ εἰρωνεία τῆς τύχης νὰ διατηρηθῶν γιὰ μᾶς ὅσα ὁ φιλόσοφος ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀπλά, νὰ χαθεῖ δὲ στὰ χειρόγραφα τῆς Ποιητικῆς ἢ πλατύτερη ἀνάπτυξιν τῆς κάθαρσιν²⁾, ποὺ μᾶς ὑποσχέθηκε. Ἀλλὰ καὶ

1) Rohde, ἔ. α. 27, 2 καὶ 36 κ. ε.

2) Πολιτικά, 1342 α: Τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν νῦν μὲν ἀπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ Ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον. Ὁ γὰρ περὶ ἑνίας συμβαίνει πάθος ψυχᾶς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν πάσαις ὑπάρχει, τῷ δὲ ἥττον διαφέρει καὶ τῷ μᾶλλον, οἷον ἔλεος καὶ φόβος, ἔτι δ' ἐνθουσιασμός. Καὶ γὰρ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως (τοῦ ἐνθουσιασμοῦ) κατακώχιμοί τινές εἰσιν, ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὀρῶμεν τούτους, ὅταν χροῖσονται τοῖς ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθισταμένους ὡσπερ ἰατρείας τυ-

τὰ λίγα καὶ «ἀπλὰ» πού σώθηκαν στὰ Πολιτικά μᾶς εἶναι πολὺ χρήσιμα. Δὲν περιορίζει τὴν κάθαρση μόνο στὴν τραγωδία, ἀλλὰ τὴ θέλει καὶ στὶς ἐνθουσιαστικὲς καὶ ὄργανιστικὲς τελετὲς ¹⁾). Καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι Ὁ Σταγειρίτης σὰν πιὸ προχωρημένος ἀπὸ τὸ δάσκαλό του στὴν πραγματογνωσία δέχεται, πῶς τὰ ἴδια ψυχικὰ πάθη, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ συμπόνια καὶ ὁ φόβος ὑπάρχουν μὲ βαθμολογικὴ μόνο διαφορὰ σὲ κάθε ἄνθρωπο καὶ ἐπομένως ὅλοι χρειάζονται κάποια κάθαρση ἀπὸ τὰ πάθη αὐτά. Ὑπάρχουν, λέγει, μερικοί, πού τόχουν μέσα τους εὐκόλα νὰ ἐνθουσιάζωνται μέχρι μανίας—οἱ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως τοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατακώχιμοι—καὶ αὐτοὺς τοὺς βλέπομε μὲ τὴν ἱερὰ μουσικὴ τῶν αὐτῶν νὰ ἔρχονται στὰ καλά τους, μὲ μιὰ μουσικὴ πού ἀνάβει περισσότερο τὴ φλόγα τοῦ ὄργανισμοῦ. Ἄλλοι ἅλι, προσθέτει, εἶναι εὐκολοσυγκίνητοι γιὰ τὴ δυστυχία—*ελεήμονες*—ἢ εἶναι φοβιτσιάρηδες, μὰ ὅλοι αὐτοὶ ἄσχετα μὲ τὸ βαθμὸ τῆς συγκίνησης χρειάζονται κάποια κάθαρση, πού θὰ τοὺς φέρει ἀλάφρωμα εὐχάριστο ἢ χαρὰ χωρὶς βλάβη. Ἄς σημειωθῇ ἔδῳ, ὅτι οἱ παραξενοὶ γιὰ μᾶς κατακώχιμοι ἢ ὅπως συχνότερα τοὺς ἔλεγαν οἱ κορυβαντιῶντες, ἦσαν πολὺ γνωστοὶ καὶ συνηθισμένοι· στὴν Ἀρχαιότητα μὲ τὴν ἐξάπλωση τῶν ὄργανιστικῶν τελετῶν τόσο τῆς Μεγάλης Μητρὸς ὅσο καὶ τῶν διονυσιακῶν. Τὸ παράδειγμα τῶν νεόφυτων ἀναστενάρηδων, πού ἄξαφνα τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος εἶναι διαφωτιστικὸ ²⁾). Βέβαια μὲ τὴν ἐπέκταση τῆς θεωρίας του ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς εὐκολύνει γιὰ τὴ σωστὴ κατανόηση τῆς κάθαρσης, ἀλλὰ πῶς τὰ ἐξοργιάζοντα τὴν ψυχὴν μέλη ἔφεραν τὴ γιαιρεία δὲν μᾶς λείπει τὸ χωρίο τῶν Πολιτικῶν.

Σὲ πολλὰς καθαρτικὲς τελετὲς καὶ ἔθιμα συμβαίνει τὸ διώξιμο τοῦ κακοῦ νὰ φέρει τὴν εὐτυχία, κατὰ τὴν τυπικὴ φράση *ἔφυγον κακόν, εὖρον ἄμει-*

χόντας καὶ καθάρσεως. Ταῦτὸ δὴ τοῦτο ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς φοβητικούς καὶ τοὺς ὅλους παθητικούς, τοὺς δ' ἄλλους καθὼς ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἐκάστῳ, καὶ πᾶσι γίνεσθαι τινα κάθαρσιν καὶ κουφίσεσθαι μεθ' ἡδονῆς. Ὅμοιος δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικὰ παρέχει χαρὰν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις.

1) Πολιτ. 1340b: ἐνθουσιαστικούς δὲ (ποιεῖ) ἢ φρυγιστὶ (ἁρμονία) καὶ 1341 a: ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ὁ αὐτὸς ἠθικόν ἀλλὰ μᾶλλον ὄργανιστικόν, ὥστε πρὸς τοὺς τοιούτους αὐτῷ καιροῦς χρηστέον, ἐν οἷς ἢ θεωρία κάθαρσιν μᾶλλον ἢ μάθησιν δύναται.

2) Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ἓνα γράμμα τοῦ Β. Ν. Δεληγιάννη ἀνέκδοτο, πού ὁ κ. Π. Παπαχριστοδοῦλου ἔθεσε στὴ διάθεσή μου, ἀπὸ χωρίο τῆς Προούσιος τὸ Τσαμπάκι μὲ χρονολογία 1915. Τὸ χωρίο αὐτὸ ἔκαμε ἀνάστατο κάποια «ἀγία κόρη» θρησκώληπτη καὶ πολλοὶ στὴν ἐκκλησία σὰν τοὺς ἐπιανε ὁ ἅγιος ἀνατριχιάζαν πρῶτα, μάζευαν τὰ πόδια, πηδοῦσαν δεξιὰ ὄριστερὰ καὶ ρυθμικὰ καὶ λιποθυμοῦσαν. Οὔτε μποροῦσαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἄντρες καὶ γυναῖκες σ' αὐτὸν τὸν παροξυσμό, πού ἦταν σκάνδαλο γιὰ πολλοὺς καὶ ἰδίως τὸν παπᾶ. Φαίνεται πῶς κάποιος εἶχε ἰδεῖ ἀναστενάρικο χορὸ στὴ Θράκη, ἔπαθε κάποτε τὴν ὑποβολὴ καὶ μὲ τὴν ἐπάνοδό του στὸ χωριὸ ἐκόλλησε καὶ ἄλλους. Ἐπὶ τέλους διάβασε ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Χουρμουζιάδη καὶ τὸ κακὸ ἐπέρασσε, ὄχι βέβαια μὲ τὴν κατανόησή του ἀλλὰ μὲ τὴν ἀντίθετη ὑποβολή, πού ἔκαμε ἓνα βιβλίον, σταλμένο ἀπὸ τὴν Πόλη.

νον, καὶ ἀντίθετα τὸ δυναμωτικὸ μέσο νὰ ἔχει γιὰ συνέπεια τὴν ἀπαλλαγὴ καὶ ἀπολύτρωση. Μέσα καὶ ἐνέργειες μπορεῖ νὰ διαφέρουν μεταξύ τους, ἀλλ' εἶναι τόσο σφιχτὰ δεμένα καὶ τὸ ἓνα φέρνει τ' ἄλλο, ὥστε μὲ τὴν κάθαρση, σὰν εἶναι μόνο ἓνα φτενὸ γλωσσικὸ σύμβολο, νὰ μὴν περιγράφουν οἱ παλαιοὶ μὲ ἀκριβεία τὴν κάθε τελετὴ ἀλλὰ ν' ἀποβλέπουν μόνο στὸ ἀποτέλεσμα, τὴν ἀπαλλαγὴ. Ὅταν π.χ. ὁ Δημοσθένης (π. στεφάν. 259), μὲ ἓνα τρόπο σκληρὸ κακίζει τὸν Αἰσχίνην, ὅτι μικρὸς βοηθοῦσε τὴ μητέρα του «καθαίρων τοὺς τελουμένους καὶ ἀπομαίτων τῷ πληῶ καὶ τοῖς πιτύροις» τοῦτο δὲ σημαίνει καθόλου, ὅτι τὰ μέσα αὐτὰ εἶχαν ἀποτρεπτικὴ σημασίαν. Προσεκτικώτερη ἔρευνα βρῆκε, ὅτι ἀρχικὰ τὸ ἀλειμμα μὲ πηλὸ ἐσήμαινε προσθήκη δυνάμης, *mana*, στὸν τελούμενο¹⁾). Παρόμοια σημασίαν ἀρχικὰ εἶχαν καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθιμα λησμονημένα ἕστερα καὶ παρερμηνευμένα²⁾). Σχετικὰ μὲ τὴν κάθαρση τὸ θετικὸ μέρος τῆς τελετῆς, τὸ μέσο ποὺ φέρνει νέα δύναμη καὶ τονώνει τὸν ἀδύνατον ἄνθρωπο, εἶναι ἀρκετὰ φανερό, ἀλλ' ὅμως ἡ σχολαστικὴ προσκόλλησις στὴν παραδομένη στενωτέρη σημασίαν τῆς λέξεως ὀδήγησε σὲ ἔρμηνειες ἀτελες καὶ ἀστήριχτες. Ἀντὶ τῆς κάθαρσης ἔχομε στὸ διδακτικώτατο χωρίο τοῦ πλατωνικοῦ Φαίδρου, 244, τὴν *λύσιν τῶν κακῶν*, ποὺ δίνεται κατὰ τὶς διονυσιακὰς τελετὰς καὶ τοὺς καθαρμούς *τῷ δρθῶς μανέντι καὶ κατασχομένῳ*. Ἡ δρθὴ μανία γίνεται φυσικὰ μὲ τὰ ἐξοργιάζοντα τὴν ψυχὴν μέλη, (ἢ μὲ τὰ θεῖα μέλη τοῦ Ὀλύμπου, ὅπως ὀνομάζονται στὸ Συμπ. 215), καὶ ὁ Πλάτων τὴν ξεχωρίζει παραπάνου ἀπὸ τὴν κοινὴ μανία ὡς *θεῖα μοῖρα διδομένην*. Εἶναι τὸ ἴδιο δῶρο τῶν θεῶν, ποὺ ὅταν ἀναφέρεται στὸν Ἀπόλλωνα δίνει τοὺς εὐεργετικούς γιὰ τὴν Ἑλλάδα χρησμούς καὶ ὅταν μὲ τὶς Μοῦσας χαρίζει τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀληθινὴν ποίηση. Τὸ ἴδιο πρᾶγμα δηλώνουν ἀναμιφισβήτητα ἐπικλήσεις ἀγαλμάτων τοῦ Διονύσου, Βάκχειος, Λύσιος, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Κόρινθο, Θήβα καὶ Σικυῶνα³⁾). Τὸ αὐτὸ σημαίνει καὶ ὁ Ἀπόλλων Λύσειος τοῦ Θέσμου⁴⁾). Σ' αὐτὰ μπορεῖ νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλες μαρτυρίαι⁵⁾, ἐνδεικτικὲς τῆς ἰδέας τῶν παλαιῶν γιὰ τὴν

1) Τὸ ζήτημα ὅσο ξέρω, διαφώτισε ἡ Harrison, Themis, 17 κέ. καὶ Prolegomena, 492 κ.έ. Πρβλ. καὶ ὅσα φωτεινὰ ἐκθέτει γιὰ τὰ ρωμαϊκὰ Lupercalia, αὐτ. σελ. 52 κ.έ.

2) Ἰδὲς π.χ. γιὰ τὴν μαστίγωσιν τῶν ἐφήβων ὁ Nilsson, Gr. Feste, 192 κέ. ποὺ ἀρχικὰ ἐσήμαινε μετάδοσις δυνάμης.

3) Rohde, Psyche, 11, 50, 2.

4) Κ. Α. Ρωμαῖος, Ἀρχ. Δελτ. 1915, 282 κέ. καὶ Ἐπετηρὶς Φιλολ. Σχολ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τ. 11, 16 κέ.

5) Στὰ Ἡθικὰ Εὐδήμεια, ἀφοῦ ὁ Ἀριστοτέλης εἶδει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἶναι τὸ *ἐν ἡμῖν θεῖον* γνωματεύει, 1248α, 40: *εἶκοι γὰρ ἡ ἀρχὴ ἀπολυομένου τοῦ λόγου ἰσχύειν μᾶλλον*. Καὶ ἐμφαντικώτερα ὁ Πλωτῖνος IX. 9: οἷον ἄλλος γενόμενος καὶ οὐκ αὐτός, θεὸς γενόμενος, μᾶλλον δὲ ὢν, μεταξύ γὰρ οὐδέν, οὐδ' ἔτι δύο ἀλλ' ἓν ἄμφω.

κάθαρση. Ἡ θειότητα τῆς μουσικῆς καὶ στὸ θέατρο ἢ δραματικὴ παράσταση εἶναι ἡ γιαιτριά καὶ τὸ φάρμακο. Παραπέρα δὲν ἐξετάζουν ἀναλυτικὰ καὶ ψυχολογικά, πῶς ἐνεργεῖ αὐτὸ τὸ φάρμακο. Τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ κάμουν οἱ νεώτεροι, ἀλλ' αὐτοὶ ὅσο ξέρω περιορίζονται σὲ ἐμπειρικὲς γνῶμες καὶ πάντα γύρω ἀπὸ τὸ καθαυτὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο ¹⁾.

Τὶ συμβαίνει μέσα μας μὲ τὴ συγκίνηση καὶ ἔκσταση ἴσως, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς ἀρχαῖες καὶ νεώτερες τελετές, εἶναι καλύτερα νὰ ἐξετάσωμε στὴν ἰδιωτικὴ μας ζωὴ, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὅλη ἔχομε κάποια εὐπάθεια γιὰ χαρὰ καὶ λύπη καὶ ὅλοι χρειαζόμαστε κάποια κάθαρση. Ἄς πάρωμε πρῶτα τὴν περίπτωσιν μιᾶς ἔντονης χαρᾶς. Ἄξαφνα μᾶς ἦρθε τὸ εὐχάριστο οἰκογενειακὸ νέο. Αὐτόματα σκιρτήσαμε, φωνάξαμε κάτι, ἄστραψε στὰ μάτια ὄλων τὸ φῶς τῆς χαρᾶς, μὰ σὲ λίγο ρωτήσαμε μὴν εἶναι ψέμα, γιὰτὶ ὁ ἀγγελιοφόρος δὲν εἶναι καὶ τόσο ἀξιόπιστο πρόσωπο. Ἀκολουθεῖ καὶ δεύτερη εἶδηση εὐνοϊκὴ καὶ νέο κῆμα χαρᾶς μᾶς κυριεύει, ἀλλὰ περνάει κι αὐτὸ σὰ βλέπομε μερικὸς δύσπιστους ἀκόμα. Ἔτσι σαλεύομε κάμποση ὥρα σὲ σειρὰ ἀπὸ ἐλπίδες καὶ φόβους. Τέλος φτάνει ἡ πανηγυρικὴ βεβαίωση. Ἀκούονται ἀλαλαγμοί, ντουφεκιές. Φτάνει παρέα πολυάριθμη μὲ τὰ βιολιά ἐπικεφαλῆς καὶ ὅλοι μπαίνομε στὸ συγγενικὸ σπίτι. Πολυφωνία χαρούμενη, κεράσματα, εὐχές, τραγούδια καὶ χορός. Χορὸς πολύωρος Ἑλληνικὸς, ἀπὸ συγγενικὰ πρόσωπα μὲ ἀγνὰ αἰσθήματα, χωρὶς ἐπίδειξη καμιά καὶ κοινωνικὸν ὑπολογισμό. Καὶ τότε καθένος καὶ καθεμιά, μάλιστα ὅταν μπῆ μπροστά, ἀδύνατο νὰ μὴ νοιώσει φτερὰ στὰ πόδια, σ' ὅλο τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, καὶ νὰ μὴν πέσει σὲ κάποια μέτρια ἢ βαθιὰ ἔκσταση ²⁾. Θὰ λείπει τότε τὸ μεγάλο χάρισμα καὶ βάρος μᾶζι στὸν ἄνθρωπο, ἢ λογικὴ καὶ σκέψη, καὶ λυτρωμένος ἀπ' αὐτὲς θὰ μπῆ καθένος στὴ φυσικὴ του ἀληθινὴ ζωὴ, σὲ ροὴ ἀδιάκοπη ἀπὸ αἰσθηματικὰς καταστάσεις, ὅπου δὲν ξεχωρίζουν ὁρισμένες ἔννοιες καὶ παραστάσεις καὶ οὔτε λόγια ὑπάρχουν γιὰ νὰ τὶς ἐκφράσουν. Ἀπὸ τὴν ἔκσταση δὲ θὰ βγοῦν τίποτε πρωτότυπες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις ἀλλὰ θὰ ξεπηδήσει μιὰ κυρίαρχη ἰδέα, ὅτι γίναμε βέβαιοι γιὰ τὴ χαρὰ καὶ τὴ ζωὴ μας,

1) Παράδειγμα ὁ Rohde στὸ σπουδαῖο καὶ πάντοτε χρήσιμο βιβλίον του, 11·48, 1. Μιλεῖ, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι γιὰ ὁμοιοπαθητικὴ θεραπεία, ποὺ εἶναι μόνον μιὰ ἐξωτερικὴ περιγραφή. Δίκαια κακίζει τὴν παλαιότερη ἐρμηνεῖα τῆς κάθαρσης στὸ δρᾶμα μὲ τὴν ἰδέαν τῆς εὐτυχισμένης λύσης. Ἀλλὰ ποῦ βρῆκε ὅτι ἡ κάθαρση γίνεται durch vehemente Entladung, μὲ δυνατὸ ξέσπασμα, δὲ μᾶς τὸ λέει. Ἐπίσης ξένη ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἀντιλήψεις εἶναι ἡ γνώμη ὅτι τὴν ἔντασιν τῆς λύσης ἀκολουθεῖ ἡ κατάπτωση (Steigerung—Brechung des Affects).

2) Ὁφείλω νὰ εἰπῶ ἀμέσως, ὅτι στὴν ἐρμηνεῖαν τῆς κάθαρσης αὐτὴ εἶχα πολύτιμο βοήθον τὸ ἔργον τοῦ Bergson, Essai sur les données immédiates de la conscience, ὅπου ὁ φιλόσοφος ἐξετάζει μὲ τὴ δικήν του πλατεῖαν καὶ γόνιμον σκέψιν τὸ αἰσθηματικὸν καὶ τὴν ποιότητά του καὶ μακρὰ ἀπὸ τὴ στενὴν ἐπιστημονικὴ ἄποψιν τῶν εἰδικῶν.

ιδέα, πού θά μᾶς κρατήσῃ στέρεους καί ὕστερα γιά κάμποσον καιρό. Ἡ, ἂν μετριασθῇ κάπως ὁ ἐνθουσιασμός καί γίνῃ δυνατὴ συνεργασία μὲ τὸ συνειδητό μας κόσμον, θά ἀκουσθοῦν τότε καί λόγια γεμάτα πνεῦμα πολλὰ καὶ ἀβίαστα, ὄχι κατασκευάσματα λογικά, ἀλλὰ κομμάτια ζωῆς ὀλάκερης.

Δὲν εἶναι λιγότερο διδακτικά καὶ φωτεινά, ὅσα γίνονται στὴν περιπλοκῇ τῆς λύπης. Ὅποιος ἔτυχε νὰ παρακολουθῆσῃ λαϊκὴ κηδεῖα σ' ἓνα χωριὸν σὰ συγγενῆς ἢ φίλος θά καταλάβῃ τί θέλω νὰ εἰπῶ.

Σήμερα μὴ μοῦ κρένετε, τί ἔμαι φαρμακωμένος.

Ἄφῆνω τὴ γυναῖκα μου καὶ εἶμαι πικραμένος.

Ἐ! ρὲ Μῆτσο μου

Σὰ ν' ἀκούστηκε καμπάνα θλιβερὴ μὲ τὴ φοβερὴ εἶδηση γιά πρώτη φορά: ὁ Μῆτσος πέθανέε! Νά τοις, ἀμίλητος... Κι ἀπὸ τώρα τὸ πιστεύομε γιά πρώτη φορά. Τὸ λέει τὸ ἀμείλικτο μοιρολόι, σάλπιγγα βροντερὴ π' ἀκούεται ἀπ' τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν Ἄδη μαζί. Τὸ μοιρολόι μὲ φωνῆς γοερῆς, πνιγμένες φωνῆς ἀπὸ πρόσωπα ἀγαπητά, τῆς γυναίκας, τῆς ἀδερφῆς, τῶν παιδιῶν του, τῶν δικῶν ὄλων. Δὲν ὑπάρχει πιά καμιὰ ἀμφιβολία καὶ τὰ δάκρυα κυλᾶνε θερμὰ καὶ οἱ λυγμοὶ ἀτέλειωτοι... Τί, ἂν πέθανε χτές, στίς 10 ἡ ὥρα; Ἐίχαμε φροντίδες, διακοπές, κουβέντες ἄλλες μὲ τόσους πού ἤρθαν νὰ παρηγορήσουν καὶ μιλοῦσαν γιά κάθε ἄλλο. Εἴχαμε δυσπιστία στὴ μεγάλη συμφορά. Σήμερα ὅμως ὁ νεκρὸς εἶναι στολισμένος στὴ σάλα μὲ πλήθος μαυροφορεμένες γύρω του. Ἀρχίζει ὁ ψηλὸς σκοπός, ὁ θρῆνος, ἀπὸ λίγες πρῶτα, ἀπὸ ὅλες ὕστερα γιά τὸν καθένα στίχο, ἀτέλειωτος. Οἱ στίχοι οἱ παραδομένοι εἶναι τεριασμένοι στὴν περίσταση καὶ ἄλλοι νέοι φκιάνονται σὲ κάθε στιγμή. Συγκεντρωμένες οἱ ψυχῆς σὲ μιὰ ἰδέα μοναδική μὲ κίνηση ἀδιάκοπη γύρω ἀπ' αὐτὴ πέφτουν σὲ θλίψη ἀπέραντη καὶ ἴλιγγο λύπης, μὰ σύγχρονα παίρνουν ἐξαισία δύναμη ἀπρόβλεπτη. Ἀφαντες γίνονται ὅλες οἱ ἄλλες εἰκόνες τῆς ζωῆς καὶ οἱ πολυάριθμες γνώσεις μας καὶ ἓνα προᾶγμα βλέπομε καθαρὰ, τὸ θάνατο. Σὰν ἐμάθαμε τέλεια τί σημαίνει τὸν ἀτενίζομε ἄτρομοι καὶ ὄρθιοι. Βλέπομε τὸ ἀγαπητὸ πρόσωπον νὰ μπαίνει σ' ἓνα φῶς, ἄγνωστο πρῖν, μὲ ὅλες του τίς ἀξίες. Ἐνας μεγάλος κόσμος ἐχάθη γιά μᾶς, καὶ πάλι τὸν κερδίσαμε στὴν ψυχὴ μας. Βγαίνομε τότε ἀπὸ τὸ κλάμα καὶ τὴ λύπη δυναμωμένοι καὶ στέρεοι.

Ἡ παρέκβαση τῆς λαϊκῆς κηδεῖας ἐλπίζω νὰ μὴ φανῇ περιττή. Εἶναι φανερὴ ἡ ὁμοιότητα μὲ τὴν τραγωδίαν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν κάθαρση. Δὲν εἶναι συγγενεῖς τὰ τραγικὰ πρόσωπα, ἀλλ' ὁ ποιητὴς μὲ τὴν τέχνην του ξέρει νὰ τὰ φέρῃ κοντὰ μας καὶ μόνο μὲ τὴ συμπόνια¹⁾ καὶ τὴ συμμετοχὴ στὰ

1) Ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Bergson ἐ. ἀ. σελ. 14 σχετικὰ μὲ τὴν συμπόνια (τὸν ἔλεον): La pitié vraie consiste moins à craindre la souffrance qu' à la désirer. «Μιὰ σιγανὴ ἐπιθυμία, πού δὲ θά ἠθέλαμε νὰ πραγματοποιηθῇ, ἀλλ' ὅμως ἐπιμένομε μὲ τὸ στοχασμὸν νὰ μὴ γίνωμε συνένοχοι μὲ τὴ φύση»

φοβερά τους παθήματα θὰ πετύχουμε τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα, τὴν κάθαρση.

Ὁ παραλληλισμὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ χοροῦ μὲ τὸν ἀναστενάρικο δὲν εἶναι ὅσο φαίνεται ἀπομακρυσμένος. Δὲ λείπει στὰ ναστενάρια ἡ εὐθυμία, δυναμωμένη μάλιστα μὲ συχνὴ καὶ ἄφθονη οἰνοποσία — μεγάλο πανηγύρι λαϊκὸ — ἀλλὰ τὸ βασικὸ καὶ κύριο μέρος εἶναι ἡ σοβαρωτάτη θρησκευτικὴ τελετὴ μὲ τὶς μεγάλες προσδοκίες. Ἐν τούτοις τὸ στοιχεῖο τῆς ἔκστασης καὶ ἡ κάθαρση μὲ βαθμολογικὴ διαφορὰ καὶ ἀπόχρωση εἶδαμε πὼς ὑπάρχει καὶ στὴν εὐκολονόητη συγγενικὴ χαρὰ καὶ χορευτικὴ διασκέδαση. Κι ἀποδῶ βλέπουμε καθαρώτερα, πόσο σπουδαιότερη, εἶναι ἡ ἔκσταση στὴν ὀργανιστικὴ τελετὴ καὶ σημαντικώτερη ἡ κάθαρση, μὲ τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα στὴν ἀνώτατη δυνατὴ βαθμίδα. Γιατὶ ἔκτος ἀπὸ τὴν πεποίθησι, ὅτι διώχνουν ἔτσι τὶς ἐπιδημίες καὶ φέρνουν τὴν καλοχρονιά στὸν τόπο τους, ὅτι μποροῦν νὰ γιατρέψουν ἕνα βασιὰ ἄρρωστο καὶ τὸν γιατρεύουν μὲ τὴν ὑποβολή, οἱ θεοφόροι ἀναστενάρηδες ἀναπτύσσουν μέσα τους καὶ δυνάμεις ἀπίστευτες γιὰ τὴν κοινὴ ἀντίληψη ἀλλὰ μὲ βέβαια ὑλικά ἀποτελέσματα, «ὑπερφυσικές», ὅπως εἶναι ἡ μεταβίβαση τῆς σκέψης — βρίσκουν τὸν κλέφτη — καὶ ἡ ἀπάθεια τῶν ποδιῶν τους πάνω στὴ μεγάλη ἐφορτάσιμη πυρά.

Ἡ πυροβασία. Κοντὰ στὸν ὀργανιστικὸ χορὸ τὸ ἔθιμο τῆς πυροβασίας εἶναι ἐπίσης οὐσιαστικὸ καὶ ἀπαραίτητο. Ἡ ἱερὴ πυρά, ἡ μεγάλη στιά, ποὺ εἶναι ἔτοιμη στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ἀποτελεῖ κάθε βράδυ ἀπὸ τὴν παραμονή, 20 τοῦ Μάη, καὶ ὀχτὼ ἄλλες ἡμέρες τὸ κέντρο τοῦ πανηγυρισμοῦ. Ἐκεῖ πάνε κ' ἔρχονται στὶς μεγάλες παννυχίδες. Ὅτι δὲν μποροῦν νὰ κάμουν οἱ ἀναστενάρηδες χωρὶς τὸ χορὸ ἀπάνου στὴ στιά δείχνει ἡ βεβαίωση τῶν Μελικιωτῶν στὸν Σταμ. Σταμ. ὅτι σὰν δὲ μποροῦν νὰ γιορτάσουν φανερὰ στὸν ξένον τόπο — τὴ Μελίκη — στὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου, θὰ χορέψουν μέσα στὰ σπίτια τους ἀπάνου στὴ στιά¹⁾. Τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τὸν τόπο νὰ μὴν κάμουν τὸ χορὸ αὐτὸ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο τ' Ἀγίου Κωνσταντίνου. Ἀκόμα εἶδαμε στὴν περιγραφὴ, ὅτι καὶ σὲ κάθε χαρούμενη περίσταση ὁ ἀναστενάρης τῶχει γιὰ καλὸ νὰ χορέψει ἀπάνου στὴ στιά μὲ γυμνά τὰ πόδια. Ἔτσι χορὸς καὶ πυροβασία εἶναι στενὰ δεμένα μεταξύ τους μὲ τὴν παρατήρησι, ὅτι ὁ χορὸς μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μόνος του, στὸ ἡμερήσιο πανηγύρι τοῦ Βλαχόβου, ὅταν τοὺς καλοῦν σὲ ἄρρωστο, στὰ θεμέλια νέου σπιτιοῦ, ἐνῶ πυροβασία χωρὶς χορὸ εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατο. Ἀπὸ τὰ σχετικὰ ζητήματα θὰ ἐξετάσουμε πρῶτα, τὶ συμβαίνει μὲ τὴν ἀκαΐα, ὅπως λένε οἱ γιατροὶ μας, ποὺ εἶναι τὸ ἐκπληκτικώτερο φαινόμενο καὶ ἐνδιαφέρει ὄχι

Αὕτὴ ἡ συμπόνια ἔχει τὸ θέλημα, ὅτι ἀπέναντι στὴ συνείδησίν μας γινόμαστε ἀνώτεροι ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἀγαθὰ, τὰ περιφρονοῦμε». Καὶ σελ 15: «Ἡ ἀξάνομενη ἔνταση τῆς συμπαθείας σημαίνει λοιπὸν πρόοδο ποιοτικὴ καὶ μετάβασι ἀπὸ τὴν ἀποστροφὴ στὸ φόβο, ἀπὸ τὸ φόβο στὴ συμπόνια καὶ ἀπ' αὐτὴ στὴν ταπεινώσι».

1) Ἀθηναϊκὰ Νέα 26 7)βρίου 1940.

μόνο τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Θρησκείας ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν ἄλλο κόσμον.

Ὁ κ. Ἀγγελος Τανάγρας μὲ τοὺς συνεργάτες του στὴν ἀναπαράσταση τῆς Μαυρολεύκης ἐβεβαίωσε μὲ τὸ θετικώτερο τρόπο, ὅτι τὰ πόδια καὶ χέρια τῶν γυναικῶν ποὺ ἤρθαν σὲ ἐπαφή μὲ τ' ἀναμμένα κάρβουνα δὲν ἔπαθαν ἀπολύτως τίποτε. Δὲν περιορίστηκε ὅμως σὲ τοῦτο. Μὲ ἀρκετὰ δημοσιεύματα στὸ περιοδικό του ἔδειξε πὼς τὸ φαινόμενο αὐτὸ δὲν εἶναι μοναδικὸ στὰ Θρακικὰ ἀναστενάγια. Σὲ πολλὰ μέρη ἰδίως στὶς Ἰνδίες, σὲ νησιά τοῦ Εἰρηνικοῦ, στὴν Ταϊτί καὶ στὴν Ἰαπωνία, αὐτόπτες ἐπιστήμονες ἐβεβαίωσαν τὴν τέλεια ἀπάθεια τῶν γυμνῶν ποδιῶν ἐπάνω σὲ διάπυρους λίθους ἢ πυρὲς μεγάλες μὲ ζέστη ἀνυπόφορη στοὺς ἄλλους θεατὲς ποὺ ἔστηκαν 10 καὶ 12 μέτρα μακριά ¹⁾. Χορὸς ὄλοένα δὲ συνοδεύει τὶς τελετὲς αὐτές, ἀλλ' εἶναι πάντοτε θρησκευτικὴς. Μὲ ἔντονη πίστη στὴ θέληση τῶν Θεῶν μπαίνουν στὴν κόλαση τῆς φωτιᾶς καὶ ὅσοι νεόφυτοι δεῖξουν κάποιον κλονισμό παίρνουν βοήθεια, ψυχικὴ πάντοτε, ἀπὸ ἔμπειρότερους ἱερωμένους. Ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος ἀποκλείει κάθε εἶδος ἀπάτη ἢ χημικὰ μέσα καὶ σύμφωνα μὲ ἀξιόπιστους ἐρευνητὲς πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ἀπὸ μεγάλη ψυχικὴ συγκέντρωση καὶ θέληση, αὐθυποβολὴ ἐνισχυόμενὴ κάποτε ἀπὸ τὴν ὑποβολὴ τρίτων, γεννιέται κάποια δύναμη, ἀσύλληπτη γιὰ μᾶς σήμερα καὶ μυστηριώδης, ποὺ εἶναι ἱκανὴ ν' ἀντιδράσει ἀντίθετα μὲ τὸν ἀμείλικτο φυσικὸ νόμο τῆς θερμότητος. Τὸ ἴδιο βεβαιώνεται καὶ μὲ πειραματικὲς ἀποδείξεις. Ὁ φακίρης Kuda Bah στὸ Λονδίνο, τὸ 1935, ἐπέρασε καὶ ξαναπέρασε τάφορ σκεπασμένη ἀπὸ στρῶμα πολὺ φροντισμένης πυρᾶς, 800 βαθμῶν Κελσίου, ἐνῶ τὰ γυμνά πόδια του διατήρησαν τὴν πρώτη τους θερμοκρασίαν τῶν 27 βαθμῶν. Δὲν ἔφτασε τοῦτο καὶ ὁ Bah ἀμέσως ὕστερα ἔδωκε νέα ἀποδείξει, ἀρνητικὴ αὐτὴ τὴ φορά, ὅτι ὅλο τὸ θαῦμα πηγὴ ἔχει τὴν συγκεντρωμένη θέληση. Ἐπρόκειτο νὰ περάσει καὶ δεύτερη τάφορ γεμάτη θερμοσποιδία, ἀλλ' ἀρνήθηκε. «Κάτι ἔσπασε μέσα μου εἶπε, καὶ δὲν μπορῶ» ²⁾. Ἐπειτα ἕνας Ἕλληνας ἀπὸ τὰ Βάτικα τῆς Λακωνίας, ὁ Ἡρακλῆς Χατζάκος στὸ Πιτερμάριτσμποουργκ τῆς Ν. Ἀφρικῆς, μαζὶ μὲ τὸ φίλο του Cummins, τὸ 1928, ἐπέρασε μαζὶ μὲ φανατικοὺς Ἰνδοὺς φοβερῶτατὴ μεγάλη πυρὰ, σὰ νὰ πατοῦσε χλιαρὸ νερό, ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, καὶ χωρὶς νὰ πάθουν τίποτε οὔτε οἱ τρίχες τῶν κνημῶν του. Οἱ Ἰνδοὶ ποὺ τοὺς ἐπροσκάλεσαν στὴν τελετὴ ἦσαν φανατικοὶ ἀλλ' ἀρκετὰ φωτισμένοι, ὥστε νὰ μὴ ὑποχρεώσουν τοὺς δύο Εὐρωπαίους σὲ ἀπομάκρυνση καμιά ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ τὸς Θρησκείαν. Σημειώομε ἀκόμη, ὅτι στὴν Ἰνδικὴ αὐτὴ τελετὴ προηγήθη καὶ προετοιμασία μὲ νηστεία, λουτρὰ κ.τ.λ., ὑπνωτιστικὴ δηλ. ἐπίδραση τῶν ἱερωμένων,

1) Σημαντικὸ καὶ ἀξιανάγνωστο εἶναι τὸ ἄρθρο τοῦ Georg Buschan, δημοσιευμένον στὴν ἐβδομαδιαία γερμανικὴ ἐπιθεώρηση τοῦ Βερολίνου καὶ μεταφρασμένον στὶς Ψυχ. Ἐρευνες, τευχ. Ὀκτωβρίου, 1940.

2) Ἰδὲ περιγραφή στὸ παραπάνω ἄρθρο τοῦ Buschan.

ώστε ή όλη τελετή είχε θρησκευτικό χαρακτήρα. Προτού μποῦν στην πυρά ἔκαμαν γύρους με κραυγές ακατανόητες και τυμπανοκρουσίες. Και ο ίδιος μας πυροβάτης στην επίκληση του Θεοῦ του και τη θεία δύναμη απέδωκε τὸ κατόρθωμά του ¹⁾.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ὁ ἴδιος ἔγραψε στὸ περιοδικό του μακρὰ πραγματεία γιὰ τὰ ἀναστενάρια και τὴν πυροβασία ²⁾. Ἡ κυριότερη συμβολή του ἦταν, ὅτι σὰν γιατρὸς και ψυχοφυσιολόγος παρουσιάζει στὸ ἑλληνικό ἀναγνωστικό κοινὸ καθαρά και ἀναμφισβήτητα τὰ παγκόσμια ψυχικά φαινόμενα τῆς ἀκαΐας, τῆς διόρασης, τῆς τηλεπάθειας ἢ μεταβίβασης τῆς σκέψης, τῆς ψυχοβολίας (ἰδιαίτερης ὡς φαίνεται ἐπιστημονικῆς του ἐπιτυχίας ³⁾) και τηλεκινήσιος ⁴⁾. Θέματα πολὺτιμα γιὰ κάθε πνευματικὸν ἄνθρωπο και ἰδιαίτερα χρήσιμα γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς θρησκείας. Γιατί ἂν οἱ ἐνδατομικὲς αὐτὲς δυνάμεις οἱ ὑπεράνθρωπες, σχετικὰ με τὴ συνηθισμένη κανονικότητα, οἱ ἐκλυόμενες σὲ ἑκατακτικὲς ἢ ὅπως εἶναι τὸ ἴδιο σὲ ὑπνωτικὲς καταστάσεις, δὲν ἀρκοῦν, ἢ δὲ φαίνονται ἀρκετές, σήμερα νὰ ἐξηγήσουν τὴ γένεση και ἀνάπτυξη τῆς θρησκείας, ὅμως εἶναι αὐτὲς ποὺ κάνουν τὰ θαύματα κ' ἐνισχύουν καθένα στὶς θρησκευτικὲς του πεποιθήσεις.

Γιὰ τὰ σπουδαῖα αὐτὰ ζητήματα οὔτε μποροῦμε οὔτε και θέλομε νὰ κάμωμε χρήση ἀπὸ πολλὴ ξένη βιβλιογραφία. Ἄρκει ν' ἀναφέρουμε τὶς σχετικὲς γνώμες τοῦ Ἑλβετοῦ καθηγητοῦ Α. Forel ἀπὸ τὸ ἔγκριτο βιβλίο του γιὰ τὸν ὑπνωτισμὸ και τὴν ψυχοθεραπεία ⁵⁾. Με τὴν ὑποβολὴ μέσα στὸ ὑποσυνείδητο με τὴν τέλεια ἢ σχεδὸν τέλεια ἑξαφάνιση τῆς συνείδησης, κατορθώνει κανεὶς, ἐκθέτει ὁ συγγραφέας, νὰ φέρει ἀναισθησία μερικὴ ἢ γενικὴ, και ἀντίθετα με διαφορετικὴ ἰδέα νὰ προξενήσει κοκκίνισμα στὰ χέρια με-

1) Ψυχικαὶ Ἔρευναι, 1910, Τομ. 16ος τεῦχ. 7)βρίου.

2) Ψυχικαὶ Ἔρευναι, τόμ. 16, 1910, τεῦχ. 1—3 γιὰ τὰ ἀναστενάρια σὴ Βουλγαρία ἀπὸ ξένα περιοδικά, ποὺ ἀτυχῶς δὲν εἶχα ὑπ' ὄψη μου, και 4—7 με βάση τὸ Χουρμουζιάδη γιὰ τὶς Θρακικὲς τελετές. Ἡ παράθεση πολλῶν χωρίων ἀπὸ τὶς Βάκχες και τὰ Διονυσιακά τοῦ Νόννου δείχνει πολλὴ και φιλότιμη προσπάθεια, ἀλλ' ἡ χρησιμοποίησις τῶν χωρίων και ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, ἔμεινε ἀτυχῶς πολὺ πίσω ἀπὸ τὶς προθέσεις τοῦ ψυχοφυσιολόγου συγγραφέα.

3) Ψυχ. Ἔρευναι, τόμ. 16, τεῦχ. 11 (γράμμα τοῦ καθηγητῆ Schroeder).

4) Ψυχ. Ἔρευναι, ἑ. ἀ. τεῦχ. 6 σελ. 83—84 και 5 σελ. 74—6. «Αὐτὰ εἶναι τὰ μέχρι τοῦδε συμπεράσματα τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἣτις ἀντὶ νὰ διαβουκολῆ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν ὄχι μόνον ἀνατρέπει ἐκ βάθρων τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας, ἀλλὰ παρέχει και μερικὰς ἀσαλεύτους ἀποδείξεις διὰ τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ ἐνὸς ὑπερφυλικοῦ παράγοντος, με ὑπεράνθρωπος ἰδιότητος, ὅπερ ἀνέκαθεν ὁ ἄνθρωπος ὠνόμασε ψυχὴν».

5) Der Hypnotismus oder die Suggestion und die Psychotherapie. August Forel. 1921. Τὸ χρήσιμο βιβλίον ὀφείλω σὴν καλωσύνη τοῦ γιατροῦ κ. Γ. Βλαβιανοῦ, ποὺ μοῦ τὸ ἐδάνεισε μέσον τοῦ φίλου Δ. Εὐαγγελίδη.

χει νὰ γίνουν καὶ φλύκταινες, ἢ πυρετὸ καὶ ἐξάντληση. Διευθυντῆς κλινικῆς ὁ Forel καὶ μὲ ὄνομα ἐπιστημονικὸ γράφει στὴ σελ. 108: Μὲ τὴν ὑπνωση κατόρθωσα δόντια νὰ βγάλω, ἀποστήματα ν' ἀνοίξω, κάλους καὶ βαθιὰς τομῆς νὰ κάμω χωρὶς τὸν παραμικρὸ πόνον. Στὴ σελ. 353 διηγεῖται ὁ συνάδελφός του Bleuer, ὑπνωτισμένος ἀπὸ τὸν ἴδιον, ὅτι ἐκράτησε τὸ χέρι του ἐπάνω σὲ φλόγα χωρὶς καμιά αἴσθησι, πρᾶγμα ποὺ ἀλλιῶς, σὲ κανονικὴ δηλ. κατάσταση, θὰ τοῦ προξενούσε πόνον καὶ κάψιμο. Μὲ τὴν αὐστηρή του σκέψη ὁ Ἑλβετὸς σοφὸς δὲ θέλει ν' ἀκούσει τίποτε γιὰ πρόρρηση οὔτε γιὰ ὑλοποίηση τῶν «πνευμάτων». Γελαίει μὲ τὶς δῆθεν φωτογραφίες, ποὺ ἔχουν καὶ πολὺ καλὲς καὶ τὰ παιδιά του ἀκόμη. Μὰ στὸ ζήτημα τῆς διάρασης, νὰ βλέπει κανεὶς κρυμμένα σὲ κουτὶ πράγματα καὶ νὰ διαβάζει κλεισμένα γράμματα, καὶ τῆς μεταβίβασης τῆς σκέψης ¹⁾ εἶναι ἐντελῶς σύμφωνος. Καὶ ὅχι μόνον δέχεται ὡς βέβαια τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἀλλὰ προσπαθεῖ καὶ νὰ τὰ ἐρμηνεύσει—τὶ ἄλλο μπορούσε νὰ κάμει;—μὲ τὰ ἠλεκτρόνια.

Ἔστιν ὅτι ἐν τῇ Ἀρχαιότητι μὲ τὴν ὑποβολὴν ἔντονης θρησκευτικῆς ἰδέας ἀκολουθοῦσε ἀναισθησία καὶ ἐξουδετέρωσις τῆς ἐνεργείας τοῦ πυρός, μαθαίνομε ἀπὸ πολλὰς εἰδήσεις τῶν παλαιῶν. Ἡ παλαιότερη εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλῆ στ. 264

ἦμεν δ' ἔτοιμοι καὶ μύθρους αἴρειν χερσῶν
καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὄρκωμοτεῖν.

Ἡ δοκιμασία ποὺ θέλουν νὰ κάμουν οἱ φύλακες ἐδῶ ἀναφέρεται σὲ θεοκρισία ἢ ὀρδαλία, ὅπως λέγουν οἱ νεώτεροι. Στὸ ἱερὸ τῶν Παλλικῶν Θεῶν τῆς Σικελίας ὁ δοκιμαζόμενος γράφει σὲ πινάκιον τὸν ὄρκον του καὶ τὸ ρίχνει στὶς φλόγες τοῦ ἐκεῖ κρατήρα καὶ «ἐὰν μὲν εὐορκῆ ἐπιπολάζει (τὸ πινάκιον), ἐὰν δὲ μὴ εὐορκῆ, τὸ μὲν πινάκιον ἀφανίζεται, αὐτὸς δὲ πίμπραται» (Διόδ. XI, 89) ²⁾. Ἀπάθεια τῶν γυμνῶν ποδιῶν μέσα σὲ ἀνθρακιά ἀναφέ-

1) Κλασικὸ παράδειγμα γιὰ τὴ μεταβίβαση τῆς σκέψης καὶ σὲ μακρινὴ ἀπόστασι ἔχομε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα τὴ διήγησι τοῦ Ἡροδότου, I, 47—48. Θέλοντας ὁ Κροῖσος νὰ δοκιμάσει τὴ φιλαλήθειαν τῆς Πυθίας καὶ ὑπολογίζοντας τὴν ἡμέραν, ποὺ οἱ ἀποσταλμένοι του θὰ ἦσαν στοὺς Δελφοὺς παράγγειλε καὶ ἔβραζαν χελῶνας καὶ ἀρνὶ στὸ ἀνάκτορό του στὶς Σάρδεϊς. Μὲ τὸ γυρισμὸ τους οἱ πρέσβεις ἔφεραν τὸ χρῆσμό:

οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης
καὶ κωφοῦ συνήμι καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω,
ὄδμη μ' ἐς φρένας ἦλθε κραταιρίνιοι χελώνης
ἐπομένης ἐν χαλκῷ ἅμ' ἀρνείοισι κρέασι
ἢ χαλκὸς μὲν ὑπέστρωται, χαλκὸν δ' ἐπίεσται.

²⁾ Ἄς εἶναι τοῦτο μιὰ ἀκόμα ἐνθύμιση γιὰ ὅσους μιλοῦν πάντοτε μὲ αὐταρέσκεια γιὰ τὴ διπλωματία τοῦ μαντείου ἢ τὴ λαϊκὴ μυθοπλαστική κα' ἔτσι παραγνωρίζουν τὴν ἀρχαία θρησκείαν.

2) Παραδείγματα πολλὰ θεοκρισίας σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ τὶς ἐποχὰς ἐμά-

ρεται σὲ δύο χωρία τοῦ Στράβωνα, στὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τὴν Ἰταλία, δημοσιευμένα ἀπὸ τὸν Α. Κεραμόπουλο, Ἄρχαιον τ. Θ' σελ. 305. Τὰ σχετικὰ κείμενα θὰ ἀξετάσουμε σὲ λίγο παρακάτω καὶ μὲ κάθε προσοχή, ἐπειδὴ μοιάζουν ἐντελῶς οἱ ἀναφερόμενες πυροβασίεις μὲ τὴν ἀναστενάριχη. Ἐδῶ παραθέτομε ἓνα ἄλλο κείμενο τοῦ ἴδιου γεωγράφου, ΙΓ', 629—630 σχετικὸ μὲ τὸ Πλουτώνιο τῆς φρυγικῆς Ἱεράπολης καὶ τὴν ἀπάθεια τῶν Γάλλων πρὸς στίς θανατηφόρες ἀναθυμιάσεις: «τὸ δὲ Πλουτώνιον... στόμιον ἔστι σύμμετρον ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον, βεβᾶθυνται δ' ἐπὶ πολὺ πρόκειται δὲ τούτου δρυφάκτωμα τετράγωνον ὅσον ἡμιπλέθρου τὴν περίμετρον· τοῦτο δὲ πλήρες ἔστιν ὀμιχλώδους παχείας ἀχλύος, ὥστε μόγις τοῦδαφος καθορᾶν· τοῖς μὲν οὖν κύκλῳ πλησιάζουσι πρὸς τὸν δρυφακτον ἄλυπος ἔστιν ὁ αἶθρ, καθαρεύων ἐκείνης τῆς ἀχλύος ἐν ταῖς νηνεμιαῖς... τῷ δ' εἶσω παριόντι θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ· ταῦροι γοῦν εἰσαχθέντες πίπτουσι καὶ ἐξέλκονται νεκροί, ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν καὶ ἔπεσεν εὐθύς ἐκπνεύσαντα· οἱ δ' ἀπόκοποι Γάλλοι παρίασιν ἀπαθεῖς, ὥστε καὶ μέχρι τοῦ στομίου πλησιάζειν καὶ ἐγκύπτειν καὶ καταδύνειν συνέχοντας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πνεῦμα· ἐρωῶμεν γὰρ ἐκ τῆς ὄψεως ὡς ἂν πνιγώδους τινὸς πάθους ἔμφασιν εἶτ' ἐπὶ πάντων τῶν οὕτω πεληρωμένων εἶτε μόνων τῶν περὶ τὸ ἱερόν, καὶ εἶτε θεία προνοία, καθὰ ἐπὶ τῶν ἐνθουσιασμῶν εἰκός, εἶτε ἀντιδότοις τισὶ δυνάμεσι τούτου συμβαίνοντος». Ἐγνώριζε λοιπὸν ὁ Στράβωνας ὅτι στοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὶς θρησκευτικὲς ἐκστάσεις εὐλόγο εἶναι ν' ἀκολουθῆ ἀπάθεια, θὰ ἤξερε ἄρα καὶ ἄλλα παρόμοια, ἀλλὰ σὰν εἶχε πάντα ἔτοιμο τὸ νοῦ του γιὰ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ σκέψη, ὅπως οἱ δύσπιστοι τῶν ἡμερῶν μας, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἀντίδοτα. Τὸ τελευταῖο ἡμεῖς βέβαια δὲν τὸ δεχόμαστε, γιὰτὶ ξέρομε, ὅτι οἱ ἀπόκοποι αὐτοὶ Γάλλοι, οἱ ἐκτομίαι, ἦσαν θιασῶτες ὀργιαστικῆς λατρείας τῆς Ρέας καὶ ἀπὸ τὸ Λουκιανὸ μαθαίνομε περὶ τῆς Συρίας Θεοῦ, 51, ὅτι στὴν Ἱεράπολη τῆς Συρίας στὴ μεγάλη ἑορτῆ τῆς Θεᾶς περιέμενε καιρὸ πολὺ ὁ ὑποψήφιος καὶ ὅταν τὸν ἔπιανε ἡ ἱερὰ μανία ἔκοβε τὰ γεννητικά του χωρὶς πόνου καὶ ἔτρεχε μ' αὐτὰ στὸ χέρι καὶ τ' ἄφηνε σὲ ἓνα σπῆτι, ὅπου θὰ τοῦ διναν τὴ σχετικὴ γυναικεία φορεσιά. Ἐμοιάζαν λοιπὸν οἱ Γάλλοι τοῦ Πλουτωνίου μὲ παλαιοὺς ἀναστενάρηδες, ὥστε, μὲ τὴν ἔμμονη ἰδέα τους καὶ τὴ μακρὴ συνήθεια, νὰ μποροῦν ν' ἀτενίσουν ἄφοβοι καὶ ἄβλαβοὶ τὸν κίνδυνο τῆς φωτιᾶς¹⁾.

ἔψε ὁ Ἄδαμ. Ἄδαμαντίου, στὸ ἔργο του Ἄγνειας Πείρα, Λαογραφία, Γ, 67 κ. ἔ. Πρβλ. καὶ εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ μετάληψη: «τρέμων... τοῦ πυρὸς μεταλαμβάνω... μὴ φλέξης με τῇ μετουσίᾳ, πῦρ γὰρ ὑπάρχεις τοὺς ἀναξίους φλέγον». Αὐτ. σ. 75. Ἰδὲ ἀκόμα τὴ θεοκρισία στὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου VIII, 9: περιρρέοντος αὐτὴν μᾶλλον τοῦ πυρὸς ἢ προσπελάζοντος... καὶ οἶον ἐν πυρίνῳ θαλάμῳ νυμφευομένην». Αὐτ. σ. 132.

1) Ὁ Χουρμουζιάδης καὶ ὁ Τανάγρας γιὰ νὰ πιστοποιήσουν τὴν ἀρχαϊό-

Πόση αποδίδουν σπουδαιότητα στην πυρά οι αναστενάρηδες, είδαμε στην περιγραφή. "Όλο τὸ χωριὸ θὰ κουβαλήσει τὴν ἀναγκαία ξυλεία καὶ θὰ προτιμήσουν τὰ σάπια ἀπὸ τὰ φράγματα στ' ἁγιάσματα. "Ἐπειτα κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀσεβῆσει ἀνάβοντας τὴν πίπα του ἀποκεῖ καὶ ἔτσι νὰ τὴν πάρει σὰν κοινὴ φωτιά. "Ἐδῶ ἀπάνου θὰ χορέψουν οἱ ἅγιες εἰκόνες. "Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθιμο τῆς ξυπολυσιᾶς δείχνει ἐμφαντικὰ τὴ μεγάλη ἱερότητα τῆς στιᾶς. "Όσοι ἀπὸ βιασύνῃ ἢ ἀμέλεια δὲ βγάλουν τὰ τσαρούχια θὰ τοὺς καοῦν καὶ θὰ τὰ χάσουν. "Ἡ γυμνοποδία σὲ πολλὲς μυστηριακὲς ἢ ὀργιαστικὲς τελετὲς ἦταν, τὸ ξέρομε ἀπὸ πολλὲς μαρτυρίες, ὑποχρεωτικὴ'). Εἶναι δυνατὸ καὶ στ' ἀναστενάρια τὸ ἔθιμο νὰ ἔχει τὴν ἴδια ἀρχαία προέλευση. "Ἀλλ' ὅμως ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε καὶ τὴν ἰδέα, ὅτι ὁ ἅγιος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς χορευτὲς ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴν προστασία του. "Όταν λένε, ὅτι ἡ εἰκόνα ἔγκαλεῖ τὸν καθαρὸν ἄνθρωπο, δὲν πιστεύουν μόνον, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχει ἁμαρτίες, ἀλλὰ προπάντων ἐννοοῦν, ὅτι ὁ προσκαλεσμένος αἰσθάνεται μέσα του τὴν ἀνάγκη νὰ χορέψει ἀδίσταχτα καὶ ἀφοσιωμένα μαζὺ μὲ τὶς Χάρες.

"Ἐτσι ἡ πυρολατρικὴ αὐτὴ τελετὴ μὲ τὴν τόση αὐστηρότητα καὶ ἱεροπρέπεια φαίνεται μοναδική. "Ἀλλ' ἐξασθενημένες ἢ ἀπλούστερες τελετὲς ἔχομε πολλὲς καὶ σημαντικὲς στοὺς διάφορους ἑλληνικοὺς τόπους. Γιὰ εὐκολία θὰ τὶς χωρίσωμε σὲ τρεῖς κατηγορίες: α) οἱ φωτιᾶς τ' Ἀηγιάννη καὶ τῆς ἀποκριᾶς, β) ἡ παντρειὰ τῆς φωτιᾶς καὶ γ) ἡ ξυλοφωτιά.

α) Στὴν Ἀθήνηα καὶ τὸν Πειραιᾶ εἶναι γνωστότατες καὶ ἀπαραίτητες σὲ ὅλες τὶς συνοικίαις οἱ φωτιᾶς τ' Ἀηγιάννη, τὰ βράδνα τῆς παραμονῆς τῆς

τητα τῆς ἀκαΐας καὶ τὴν καταγωγὴ τῆς ἀναστενάρικης τελετῆς ἀπὸ τὴ διονυσιακὴ λατρεία ἔτρεξαν νὰ παραθέσουν ἀπὸ τὶς Βάκχες καὶ τὸ στίχο 757. «ἐπὶ δὲ βοστρύχοις Βάκχαι πῦρ ἔφερον οὐδ' ἔκαιεν». "Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἄτοπο. Στὸ ὠραῖο δράμα ὁ Ἐθριπίδης σκοπὸ εἶχε νὰ παραστήσει ποιητικὰ, πέρα ἀπὸ κάθε ὀρθολογιστικὴ ἀποψη, τὴν ἱερὰ βακχεΐα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν γυναικῶν στὸν Κιθαιρῶνα. Καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ἐγίνονταν, δηλαδὴ ἔβλεπαν ὀράματα μὲ τὴν ἐνθεη μανία τους. "Ἀπὸ τὶς πέτρες ἔβγαине μέλι καὶ γάλα. "Ἀρπαζαν παιδιὰ, τάβαζαν στοὺς ὤμους χωρὶς δεσμὸ κανένα καὶ δὲν ἔπεφταν (στ. 754). "Όσοι ἄντρες δοκίμαζαν νὰ τὶς χτυπήσουν, « τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ἤμασσε λογχωτὸν βέλλος » (στ. 761), αὐτὲς δὲ μὲ τοὺς θύρσους εὐκόλα τοὺς κνηγοῦσαν « γυναῖκες ἄνδρας ». κ.τ.λ. Δὲν ἔχομε δὴ περὶ τῆς περιγραφῆς τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων, ἄν καὶ μαθαίνομε μὲ διακριτικὴ ἐξέταση βασικὰ πράγματα γιὰ τὴ σημασία τοῦ πυρὸς τοῦ κεραυνοῦ καὶ τὴ διονυσιακὴ λατρεία ἐν γένει.

1) Κ. Κουρουγιώτης, ΑΕ, 1937, 230, 1: « Ἴο ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφικῶν τῆς δαδουχίας ὄλοι ἀνυπόδητοι ». "Ἴσως νὰ ἦτο ὅπως στὰ μυστήρια τῆς Ἀνδανίας, Sylloge³ 736 στ. 16 « οἱ τελούμενοι τὰ μυστήρια ἀνυπόδητοι ἔστωσαν ». Πρβλ. καὶ ἱερὸν νόμον Λυκοσοῦρας, ΑΕ, 1898, 249. Σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Κίο ὅσες θὰ χορέψουν τὸ χορὸ τῶν καλῶν στὴν ὀργιαστικὴ λατρεία τῆς Ἀρτεμιδος Κολονηῆς πρέπει νὰ εἶναι *πᾶσαι ἀνειλίποδες*, δηλ. ἀπεδίλωτοι, ξυπόλυτες παρὰ τοὺς δισταγμοὺς τοῦ Nilsson. Gr. Feste, 255, 3.

ἐορτῆς 24 Ἰουνίου 1). Τίς φροντίζουν τ' ἀγόρια μὲ προθυμία καὶ ἀμύλλα, πὼς ἡ δική τους φωτιά θὰ γίνῃ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ γειτονική. Καίνε μαζὶ καὶ τὰ στέφανα τῆς πρωτομαγιάς, ποὺ μένουν κρεμασμένα ἐπάνω στὶς θύρες. Τίς πηδᾶν ἀγόρια καὶ κορίτσια, συνήθως σὲ μικρὴ ἡλικία μὲ τὴν ἰδέα πὼς θὰ παντρευτοῦν ἔτσι. Καὶ ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι σταθερὴ καὶ γόνιμη γιὰ διάφορα μαντικά μέσα. Ἄλλες παίρνουν λίγη ἀπὸ τὴ στάχτη τῆς φωτιᾶς, τὴ βάνουν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό τους καὶ βλέπουν στὸν ὕπνο τους ποιόνε θὰ πάρουν. Ἄλλες πάλι πηδᾶν τὴ φωτιά ἔχοντας μαζὶ καθρεφτάκι, θὰ τυπωθῇ στὸ καθρεφτάκι ἡ εἰκόνα τοῦ μελλοῦμένου καὶ θὰ τὸν ἴδουν στὸν ὕπνο τους 2). Σημειώνω ἀκόμα, ὅτι στὶς φωτιᾶς ψαίνουν σκόρδα καὶ τρῶνε γιὰ τὸ καλὸ, ὅπως λένε. — Στὰ Μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς πηδᾶν τὴ φωτιά τ' Ἀηγιαννιοῦ καὶ λένε: «ἔφυγ' ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ πῆγα στὸ καλὸ» καὶ γυρίζοντας «ἔφυγ' ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ πῆγα στὸ κακὸ». (Ἀνακοίνωση κ. Πέτρου, ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων). — Στὴ Μύκονο λένε τίς πυρὲς φωτάρες καὶ τὸ μῆνα Φωταριστή. — Στὴν Κάλυμνο τὴ φωτιά τὴ λένε Φανό. Βάζουν πέτρα στὸ κεφάλι καὶ γυρίζοντας τρεῖς φορὲς τὸ Φανὸ λένε: «σὰν τὴν πέτρα καὶ σὰν τὸ σίδηρο γιερὸς» καὶ τὴν πέτρα τὴν πετᾶν στὴ θάλασσα (ἀνακοίνωση γραίας Καλυμνιώτισσας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ). — Φανὸ καὶ Ἀφανὸ λέν τὴν πυρὰ τοῦ Ἀηγιαννιοῦ στὴ Γαλάτιστα καὶ τὰ Βραστά τῆς Χαλκιδικῆς (ἀνακοίνωση κ. Ι. Παπαγεράκη). — Πόντος. «Τῆ ἑσπέρα τῆς παραμονῆς τῶν γενεθλίων τοῦ Προδρομοῦ ὑπεραλλόμενοι πυρᾶς κράζουσιν: ἐξήβαμε ἄς σήγ κακοχρονίαν καὶ ἐσῆβαμ ἔς σὴν καλοχρονίαν. (Ποντικά Ι. Βαλαβάνη, 464, ἀρ. 199, 253). — Μύτικας Ἀκαρνανίας. «Πᾶμε νὰ πηδήσουμε τὴ φωτιά γιὰ νὰ παντρευτοῦμε. Τ' Ἀηγιαννιοῦ τὰ λάμπαδα, λέν, καὶ χάπ ἓνα σάλτο». Γὰ ἴδια ἐσημείωσα καὶ σ' ἓνα χωριὸ τῆς Κέρκυρας μὲ πληρέστερη ἀναφώνηση: Τ' Ἀηγιαννιοῦ τὰ λάμπανα, τὰ κόκκινα σταφύλια. Καὶ τὸν Ἀηγιάννη ὀνομάζουν ἐκεῖ Λαμπαδάρη. — Στὴν Πελοπόννησο, ὅσο ξέρω, εἶναι ἄγνωστες οἱ πυρὲς τ' Ἀηγιαννιοῦ, ἀλλὰ στὴ Μάνη ἀνάβουν τίς φωτιᾶς τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀγ. Ἡλίου, ὅταν στὴν ψηλότερη κορφὴ τοῦ Ταυγέτου θὰ ἴδουν νὰ λαμπαδιάσει ὁ σωρὸς τὸ λιβάνι, ποὺ ἔχουν οἱ προσκυνητὲς ἐκεῖ κουβαλημένο 3). Τότε σὲ ὅλα τὰ γύρω χωριά πηδᾶνε τίς φωτιᾶς καὶ πατέρες μὲ τὰ μικρὰ τους στὸν ὄμο θὰ περάσουν τίς φλόγες γιὰ καλὸ καὶ τὴν ὑγεία τους (ἀνακοίνωση Κώστα Ρωμαίου,

1) Σύντομη καὶ περιεκτικώτατη διατριβούλα, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἔγραψε ὁ Ν. Πολίτης στὴν Ἔστια τοῦ 1876, ξανατυπωμένη στὰ Λαογρ. Σύμμεικτα Α, 86—88 καὶ σήμερ' ἀκόμα χρήσιμη.

2) Οἱ πληροφορίες αὐτές, ποὺ ἐμάζεψα τελευταῖα ἀπὸ διάφορα πρόσωπα δὲ σχετίζονται φυσικὰ μὲ ὀρισμένον τόπο, ἐπειδὴ ἡ Ἀθήνα καὶ ὁ Πειραιᾶς δὲν ἔχουν τὴν ὁμοιογένεια τοῦ πληθυσμοῦ ἑνὸς χωριοῦ τῆς ἐπαρχίας.

3) Πρβλ. Πολίτη Σύμμεικτα Β, 146 καὶ Κ. Α. Ρωμαίου, Ἀρχ. Δελτ., 1926, 28, 4 καὶ 30, 2.

συντάχτη τοῦ Λεξικοῦ).—Στὴν Ἁρσιστα τῆς Ἡπείρου ἀνάβουν φωτιές τις ἀποκριές. Τὸ ὄνομα τῆς πυρᾶς ἐδῶ εἶναι οὐφανὸς (ἀρχικὰ οὐ φανὸς—τὸν οὐφανὸ—ὁ οὐφανός). Γὰ παιδιὰ μὲ κάθε φιλοτιμία μαζεύουν τὰ ξύλα ἀπὸ τὸ βουνό, ἀπὸ τις γειτονιές μὲ πρόχειρους παρακλητικὸς στίχους καὶ κλέβουν ἀκόμα, ὥστε νὰ γίνει ὁ οὐφανὸς κάθε χρόνο καὶ μεγαλύτερος. Χορεύουν ἔπειτα γύρω ἄντρες καὶ γυναῖκες ὅλη νύχτα. Ἐκτὸς τῆς στάχτης τῆς πυρᾶς θὰ πάρουν νὰ ρίξουν στὰ χωράφια (ἀνακοίνωση Φώτη Πέτσα, ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων).—Κεφαλόβρυσσο—Θέρμος. «Τὴν Κυριακὴ τῆς ἀποκριᾶς κάνουν Φανὸ μὲ κλήματα καὶ χορεύουν ὅλη νύχτα».—Βέρομπιανη, δυτικῆς Μακεδονίας. Ἀνάβουν πολλὲς πυρὲς στὶς 23—24 Δεκέμβρη καὶ «πυροβολοῦσι κατὰ τοῦ κακοῦ δαίμονος», ἐνῶ στὴν Παλ. Ἑλλάδα, παρατηρεῖ ὁ Γερ. Καψάλης, (Λαογραφία Δ' 408), οἱ πυρὲς γίνονται τὸ Πάσχα ἢ τις ἀποκριές μὲ τὴν ἀναφάνηση: ὄξω ψύλλοι, ποντικοί, μέσα φίλοι καὶ δικοί.—Θράκη.—Ἀδριανούπολη κ.τ.λ. (Κ. Κουριτίδης, Ἀρχεῖον, τ. Ε, 93). Τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς τὸ βράδυ ἀνάβουν μεγάλες πυρὲς μὲ ψάθες καὶ ὅ,τι ἄλλο καὶ τις πηδᾶνε μὲ ὀσμὴ νέου ξερωνίζοντα «ψύλλοι κόρτζις (=κορέοι) στοὺν Καλόγηρον». Ἄμα θὰ σβῆσει ἡ φωτιὰ ἀρχίζει ζωηρὸς «διονυσιακὸς» χορὸς γύρ' ἀπ' αὐτὴ ὅλη τὴ νύχτα. Οἱ πυρὲς λέγονται σὲ ὅλη τὴ Θράκη *μπομπουῖνες* καὶ στὶς βορειότερες *Καρνὲς μπομπουρόνες*, στὴ Θεσσαλία *μπαμπαριά*. Ἐπειδὴ Καλόγηροι παντοῦ στὴ Θράκη εἶναι οἱ μεταμφιεσμένοι τῆς Τυρινῆς Δευτέρας, ὑποθέτω, ὅτι ὅλ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα σημαίνουν τις πυρὲς κατὰ *μεταφορὰν* ἀπὸ τοὺς σύγχρονους μεταμφιεσμένους τῆς ἀποκριᾶς (πρβλ. μπομπουῖνες καὶ μπαμπαούριδες τῆς Θεσσαλίας).

β. Ἡ παντρεῖα τῆς φωτιᾶς εἶναι παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου ἐθίμου, ποὺ περιγράψαμε. Παντρεύουν τὴ φωτιὰ μέσα στὸ σπῆτι τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς σημαντικῆς γιορτῆς κ' ἔτσι τὴν κάνουν δυνατώτερη καὶ χρησιμεύει νὰ φέρνει τὸ καλὸ ἢ σὲ ἐξαιρετικὴ περίσταση νὰ γιαιτρεύει τὴν καύτρα.—Κέρκυρα Λιαπάδες. «Τοῦ Χριστοῦ τὴν παραμονὴ παντρεύομε τὴ φωτιὰ καὶ τ' Ἀη Βασιλειοῦ τὸ ἴδιο. Βάνομε ἕνα ξύλο ἀπὸ δέντρο τὸν ἄντρα, ἐλιά γιὰ γυναῖκα καὶ πριναρί. Τὸ πριναρί εἶν' ὁ σάνταλος, ὁ νοῦνος. Ἄμα βάνομε τὸ δέντρο λέμε: *καλορίζικοι*, νὰ ζήσουν, σ' ἔτη πολλά. Τρῶμε μύγδαλα, σῦκα, πίνουμε ρακί».—Κεφαλόβρυσσο—Θέρμος. «Τοῦ Χριστοῦ, τ' Ἀη Βασιλειοῦ παντρεύομε τὴ φωτιὰ μὲ ἐννιά λογίων ξύλα».—Ἄλλη μαρτυρία: «Στὴν παντρεῖα τῆς φωτιᾶς βάνομε καὶ χλωρὰ καὶ γιὰ τὴν καύτρα 9 λογίων ξύλα. Θηλυκὰ ξύλα, ἐλιά, κερασιά». Καὶ ὅταν θὰ βάλουμε τὸ στυλο ἀπὸ δέντρο, θὰ τὸ νοματίσουμε καὶ θὰ εἰποῦμε τρεῖς φορές: *ὁ ἄντρας τῆς φωτιᾶς*. Ἐκτὸς τῆς Κεφαλόβρυσσο ἔχω σημειώσει ἀκόμα ὅτι παντρεύουν τὴ φωτιὰ καὶ τὸ βράδυ τῆς τυρινῆς ἀποκριᾶς.—Μύτικας Ἀκαρνανίας. «Θὰ παντρεύομε τὴ γωνιὰ σὲ κανὰ καινούργιο σπῆτι μὲ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ ξύλα».—Στὰ ὄρεϊνα χωριὰ τῆς Αἰτωλίας, γράφει ὁ μακαρίτης Λουκόπουλος, Λαογραφία Δ, 420,

βασιλεύουν τὴ φωτιά μὲ πολλὰ ξύλα τὴν παραμονὴ τ' Ἁγιο-Βασιλείου. Ἄλλου ἀντρείου τὴ φωτιά τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα 29 Νοέμβρη, ἐπειδὴ ἀπὸ τότε λένε ἀντρείει ἡ μέρα. Καὶ ἀπὸ τὴ Θράκη ἔχομε τὸ πάντρεμα τοῦ τζακιοῦ στὰ Μάλγαρα, (Ἀρχεῖον τ. 1, σελ. 33.) Ὁ νοικοκύρης κόβει τρία ξύλα, ὡς ἓνα μέτρο ψηλά, ἀπὸ δέντρα καρποφόρα καὶ τὰ βάνει στὴ φωτιά νὰ καῖνε ἀπὸ λίγο ἀπὸ τὴν παραμονὴ τοῦ Χριστοῦ ἕως τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων. Ὅσο μείνει ἀπὸ τὰ τρία ξύλα θὰ τὰ μπῆξει στὸ χωράφι του καὶ θὰ ρίξει ἀπάνου καὶ ἀγιασμό. Ἔτσι γλυτώνει τὸ χωράφι ἀπὸ τὰ μάγια καμιάς κακόβουλης μάγισσας¹⁾. Τέλος στὴν Κυνουρία ἔχουν τὸ ἴδιο ἔθιμο χωρὶς νὰ τὸ ὀνομάζουν μὲ εἰδικὸ ὄνομα. «Στὸν Ἄϊν Πέτρο, (Ἐθνικὴ Ἀγωγή, 1899 σ. 12,) καὶ στὰ Τσακόνικα κάτω, τὴ νύχτα ποὺ θὰ γεννηθῆ ὁ Χριστός, καὶν' ὀλονυχτὶς τὴ φωτιά νὰ εἶναι ἀκοίμητη. Καὶ τὰ ξύλα σὰν ταχιά τὸ βράδυ τὰ βάνουν στὴ φωτιά σταυρωτά».

γ. Μιὰ τρίτη παραλλαγὴ δυνατῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς φωτιᾶς εἶναι ἡ ξυλοφωτιά, ἐπειδὴ ἴσα ἴσα γίνεται μὲ τὸν ἀρχαῖο τὸν πρωτόφαντο τρόπο τῆς τριβῆς μὲ ξερὰ ξύλα. Γιὰ τὴ Θράκη, μάλιστα στοῦ Ἀφκαριοῦ, ἔχομε μαρτυρημένη τὴν ξυλοφωτιά μὲ τὴ δημοσίευσή τοῦ Ἰ. Μαγκριώτη, (Θρακικά, τ. 8, 1927, σ. 382—391.) Ὅταν ὁ Οὔστρελος, τὸ δαιμόνιο, —πραγματικὰ ἐπιζωοτία—πειράζει τὰ ποίμνια, 4—5 διαλεχτὰ ἄτομα θὰ βροῦν στὸ δάσος, σὲ σταυροδρομί, τὸν τόπο, ὅπου θὰ κάμουν τὴν ξυλοφωτιά. Ἄν καὶ ὁ Μαγκριώτης δὲν ἀναφέρει τὴ λέξη. Στὸ Σαμάκοβο τὴ λένε *διαβολοφωτιά*. (Θρακικά, τ. ΙΓ', σ. 391).

Ἀπὸ τοὺς 5 δύο πρέπει νὰ εἶναι ἀδέρφια μὲ μάννα καὶ πατέρα (ἀμφιθαλεῖς) καὶ αὐτοὶ κρατώντας ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα ξύλο καὶ τριβοντάς τα μὲ δύναμη θὰ πιάσουν τὴν πρώτη φωτιά καὶ θ' ἀνάψουν μεγάλη πυρὰ ὕστερα. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ θὰ κάμουν ὅλοι μακρυνοὺς φράχτες καὶ ἔτσι θ' ἀναγκάσουν τὸ ἄρρωστο ποίμνιο, ἢ καὶ γελάδια καὶ βουβάλια, νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ φραγμένη δίοδο καὶ πάνω ἀπὸ τὴ μισοσβησμένη πυρὰ. Ἐπειτα τὰ περνᾶν κι ἀπὸ ρυάκι ἢ ποτάμι γιὰ ν' ἀποπλυθῆ κάθε ἔχνος ἀρρώστειας. Τὸν Οὔστρελο τῆς Θράκης στὴ Μικρὴ Παλούκοβα, χωριδάκι κοντὰ στὴ Ναύπακτο, τὸν λέν *Κουλοπάνη* καὶ ὁ Λουκόπουλος πιστεύει, ὅτι ἐδῶ διατηρήθηκε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου ποιμενικοῦ θεοῦ Πάνα, (Λαογραφία Δ', 415). Τὸν Κουλοπάνη αὐτὸν τὸν διώχουν ἐπίσης μὲ ξυλοφωτιά καὶ τρυποπέρασμα. Ἀνοίγουν δηλ. σὲ κανέναν ὄχτο, κοντὰ στὴ στρούγκα, τρύπα μὲ δύο στόμια καὶ ἀναγκάζουν τὰ πρόβατα νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν τρύπα, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν ξυλοφωτιά. Καὶ στὸ Κεφαλόβρυσσο—Θέρμο καὶ στὴ Σιάτιστα εἶναι γνωστὴ ἡ

1) Ὅπως βεβαιώνει ὁ φίλος καθηγητὴς κ. Ἀγγ. Παπακώστας ἡ παντρεία τῆς φωτιᾶς εἶναι γνωστὴ στὴν Ἠπειρο. Μάλιστα εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσει ἀντίγραφο ἀπὸ ἀνέκδοτο ποίημα τοῦ Κρυστάλη, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ συνήθεια.

ξυλοφωτιά, πού τὴν λέν και ἀναποδοφωτιά, ἐπειδὴ τρίβουν τὰ ξύλα, γιὰ καλύτερα, μὲ τὰ χέρια πίσω. Ἀποφεύγουν ἔτσι τὰ δαιμονικά κρούβοντας ἀπ' αὐτὰ τὸ τί θὰ κάμουν¹⁾. Ἄς μὴ βαρεθῇ ὁ ἀναγνώστης ὡς παραπολλά τὰ διάφορ' αὐτὰ παραδείγματα. Γιατὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ πολλὰ ξεκαθαρίζει ἡ κυρίαρχη ἰδέα και εὐκολύνεται ἡ ἱστορική ἀποψη. Ἐνῶ ἀπὸ τὰ λίγα κάθε φορά φαινόμενα, ἔχομε κέρδος τὴν πολυγνομία και τὰ σκοτάδια πολλαπλασιάζονται. Ἡ, τὸ χειρότερο, μπαίνει στὴ μέση μιὰ ξερὴ και ἀκίνητη γνώμη, ὅτι τὸ πῦρ καθαίρει και τὸ ὕδωρ ἀγνίζει (Πλουτ. Ζητ. Ρωμ. 1), και μένοντας καρφωμένοι στὰ παραδομένα πάουμε κάθε ἄλλη ζήτηση. Ἄλλ' ὅπως εἶδαμε ἐξετάζοντας τὴν κάθαυση, και δῶ στις πυρολατρικὲς τελετὲς ἡ οὐσία εἶναι τὸ πῶς χρησιμοποιεῖ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὸ πυρὸς μέρος τοῦ δημοικοῦ ὕμνου στὴ Δήμητρα (στ. 239). Ὑπάρχει τὸ θεϊκὸ και ἀρνητικὸ μέρος. Κάθε φωτιά και ἡ πιὸ κοινὴ κλείνει μέσα τῆς δύναμη και τὴ μεταδίδει στὸν ἄνθρωπο, πού θὰ ὀρθει μαζί τῆς σὲ κάποια σχέση. Τοῦτο, ἡ δύναμη εἶναι τὸ πρῶτο και κύριο, τὸ διώξιμο τοῦ κακοῦ εἶναι δεύτερο. Τὸ πρᾶγμα φανερόνεται καλύτερα στις μεγάλες εορταστικὲς πυρὲς. Βέβαια, ὅταν στις φωτιὲς τ' Ἀηγιάννη ψαίνουν και τρώνε σκόρδα, ἢ ὅταν πυροβολοῦν στὴ Βέρμπιανη, ἐνεργοῦν τὴν ἀποκρουση τοῦ κακοῦ και τῶν ξωτικῶν, ἀλλὰ πιὸ πολλές και σημαντικὲς εἶναι οἱ προσπάθειες νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀρχικὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς. Καίνε μαζί τὸ στεφάνι τῆς πρωτομαγιάς πού πῆρε τὴν ἀνοιξη τὴ δύναμη τῆς νέας ζωῆς. Τὰ ξύλα πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πολλὰ και τὰ παιδιὰ προσθέτουν τὴ δική τους τὴ δύναμη. Τὸν ἴδιο σκοπὸ στοχάζονται ὅταν κάνουν τὴν παντρεία τῆς φωτιᾶς μὲ ἀρσενικά και θηλυκὰ ξύλα, και μὲ ἐννιά λοιῶν ξύλα γιὰ νὰ γιατρέψουν τὴν καύτρα. Ἡ ξυλοφωτιὰ εἶναι δυνατὴ και ἀποτελεσματικὴ μὲ τὸν πανάρχαιο και δοκιμασμένο τρόπο τῆς παραγωγῆς και κείνοι πού θὰ τρίβουν τὰ ξύλα πρέπει νὰ εἶναι ἀδερφοὶ ἀμφιθαλεῖς (Θράκη). Ἔτσι νιώθουμε, γιατί ὁ Μανιάτης μὲ τὸ μικρὸ του στὸν ὄμο πηδάει μέσα στις φλόγες ἢ ὁ Καλύμνιος τριγυρίζει τὸ Φανό, γιατί ἡ στάχτη ἀπὸ τὸν Οὐφανὸ (Ἄρτσιστα) ὠφελεῖ τὰ χωράφια ἢ χρησιμεύει γιὰ μαντικὸς σκοπούς και πῶς νέοι και νέες πηδώντας τὲς πυρὲς τ' Ἀηγιάννη πιστεύουν πῶς θὰ παντρευτοῦν. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς συμβαίνουν και μὲ τὴν ἀναστενάρικη πυρὰ μὲ τὴ διαφορὰ τῆς φανερότερης ἱερότητας.

Τὸ πάντρεμα τῆς φωτιᾶς—τὸ βασίλεμα ἢ τὸ ἀντρεῖμα εἶναι μόνο ἄλλα ὀνόματα τοῦ ἴδιου ἐθίμου, παρμένα ἀπὸ τοὺς εορταζόμενους ἅγιους—ὡς ἔργο, και ἡ ἰδέα, ὅτι γιὰ νὰ παντρευτοῦν πρέπει νὰ πηδήσουν τὲς ὀρισμένες ἐτήσιες πυρὲς, πηγάζουν, πιστεύω, ἀπὸ τὴν πρωτόγονη ἀντίληψη, ὅτι ἡ δύναμη τοῦ πυρὸς εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ τὸ γεννητικὸ σφρῖγος στὸν

1) Πρβλ. και ὅσα γράφτηκαν σχετικὰ στὰ Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, τ. ΣΤ', 1931, τὸ Ἄγιολίθαρο.

άνθρωπο και μπορεί να μεγαλώσει το τελευταίο ή και να το αντικαταστήσει ¹⁾. 'Αλλ' αν δεν φτάνει ή ερμηνεία αυτή με τη γενικότητά της, μπορεί να δοθῆ και ἄλλη ἐξήγηση πιό ειδική. 'Ο Gruppe ²⁾ αναφέρει ὅτι ἀπὸ τὰ Veda, τὰ θρησκευτικά βιβλία τῶν Ἰνδῶν, παίρνομε τὴν ἐντύπωση, ὅτι τὴν τριβὴ τῶν ξύλων τὴν παρομοιάζαν με τὴ γεννητικὴ πράξη και τὸ κάθετο ξύλο με τὸ ἀνδρικό αἶδοιο. 'Ακόμα, ὅτι ἕγνη αὐτῆς τῆς ἰδέας διατηρήθηκαν σὲ Ἰταλικά ἔθιμα, ἀλλ' Ἑλληνικά δὲν ἀναφέρονται. 'Αλλ' ὅμως και στοὺς Ἑλληνες δὲν εἶναι ἄγνωστη ἡ αὐτὴ παρομοίωση, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ πυρείου τοῦ Θεοφράστου, H.P.V, 9,6: «πυρεῖα δὲ γίνεται μὲν ἐκ πολλῶν, ἀριστα δὲ ὡς φησι Μενέστωρ ἐκ κιττοῦ, τάχιστα γὰρ και πλείστον ἀναπνεῖ...δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων ποιεῖν, τὸ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης. οὗ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὸ ποιοῦν και πάσχον»... "Ὅτι και ἡ δεῖτερη παρομοίωση τῶν Ἰνδῶν δὲν ἦταν και στὴν Ἑλλάδα ἄγνωστη δείχνουν και εἰκόνας τοῦ Πριάπου ἀπὸ μονοκόμματο και ἀπελέκητο ξύλο ³⁾. Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο, πῶς οἱ ἀρχαῖοι λαοί, χωρὶς νὰ ἐξαιρεθοῦν οἱ Ἑλληνες, ἔβλεπαν στὸν τρόπο αὐτὸν τὸν πανάρχαιο τῆς παραγωγῆς φωτιᾶς με ἕνα κάθετο και ἕνα ὀριζόντιο ξύλο ἀτόφια τὴν εἰκόνα τοῦ γάμου και τῆς συνουσίας. Και ἀποδῶ εὐκόλη εἶναι ἡ μεταφορὰ τῆς ἰδέας στὶς ἄλλες ἱερὲς πυρές. Τὴ συγγένεια μεταξὺ τῶν δείχνει τὸ ρωσικό ἔθιμο ν' ἀνάβουν με τριβὴ τὸ ζωντανὸ πῦρ, ὅπως τὸ λέγουν, τῆς πυρᾶς ποὺ θὰ ὑπερπηθήσουν (N. Πολίτης Λαογρ. Δ', 415,1). "Ὅτι ἡ μεταφορὰ αὐτὴ ἔγινεν ἤδη στὴν Ἀρχαιότητα μαρτυροῦν τὰ Βοιωτικά Δαίδαλα ⁴⁾.

'Εξετάζοντας τὰ πυρολατρικά ἔθιμα σὲ μεγαλύτερη ἔκταση βλέπομε πῶς ἡ ερμηνεία τῶν εὐκολύνεται με τὴν ἀναδρομὴ στὴν πιό ἀπομακρυσμένη ἀρχαιότητα, ὅπου δὲν ὑπάρχουν θεότητες νὰ μᾶς μερεδεύουν—πρᾶγμα ποὺ ἔφερε και φέρνει ἀκόμα σὲ πολλὲς δυσχέρειες τοὺς ἐρευνητὲς—ἀλλ' ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπο οἱ γύρω του φυσικὲς δυνάμεις και ὁ χειρισμὸς τοῦ mana. Τὸ ἴδιο εἶδαμε πῶς συμβαίνει και στὴν ἐξέταση τῆς θυσίας τοῦ ταύρου και

1) Πρὸβλ. ὅσα ἔγραψα στὴν Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσσαλονίκης, τ. Β', Ἀπόλων Θέρμιος, σ. 17. Ἐκτὸς ἄλλων και: «'Ο Ἡρακλῆς βεβαίως ὁ Ἰδαῖος—εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ φαλλικὴ ιδιότης τῶν Ἰδαίων Δακτύλων—ὁ τιμώμενος διὰ πυρᾶς και ἀυτοπυρώσεως ὡς πῦρ ὦν ὁ αὐτός, εἶναι φανερὰ ὁ θεὸς τῆς θέρμης και τοῦ σφρίγους τῆς νεανικῆς ζωῆς και πλὴν ἄλλων ὁ συννευέτης τῶν πεντήκοντα θυγατέρων τοῦ Θεοτίου».

2) Griech. Mythologie, 726.

3) K.A. Ρωμαῖος, Ἀρχ. Ἐφημ. 1908, 152—7, πιν. 8 και 152,1 ὅπου ὁ Πριάπος λέγεται μονοστόρθυγξ=μονόξυλος.

4) Τὰ σχετικὰ ζητήματα με τὴν πυρὰ στὸν Κιθαιρῶνα, τὴ νυμφευομένη Ἡρα, τὰ 14 δαίδαλα, θὰ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ ἀπασχολήσουν ἕνα Ἑλληνα λαογράφο. Φαντάζομαι, πῶς οἱ δυσχέρειες τοῦ Nilsson, Griech. Feste, 50 κ.έ. θὰ ἐξομαλυνθοῦν με τὸ νεοελληνικό πάντρεμα τῆς φωτιᾶς και τὰ παρόμοια.

τοῦ ὀργιαστικοῦ χοροῦ. Ἄλλὰ καὶ ἡ παρακολούθησι τῶν πυρολατρικῶν ἐθίμων στὴν ἱστορία τους στὰ ἴδια μᾶς ὁδηγεῖ συμπεράσματα.

Ὁ Πολίτης, (Σύμμεικτα Α', 87—8,) καταγράφει πολλές μαρτυρίες, ὅπου φαίνεται, ὅτι τὸ ἔθιμο νὰ ὑπερηδοῦν τις ἑορταστικὲς πυρὲς γινότανε σὲ ὄλους τοὺς μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες. Ὁ ξε' π. χ. κανόνας τῆς συνόδου τοῦ Τρούλλου (680 μ. Χ.) διατάζει: «Γὰς ἐν ταῖς νομηνίαις ὑπὸ τινων πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἰκῶν ἀναπτομένης πυρᾶς, ἃς καὶ ὑπεράλλεσθαι τινες κατὰ τι ἔθος ἀρχαῖον ἐπιχειροῦσιν, ἀπὸ τοῦ παρόντος καταργηθῆναι προστάσσομεν». Ἡ λατρεία τοῦ συροφονικικοῦ θεοῦ Βάαλ μὲ πυρὲς ποὺ τις πηδοῦσαν εἶναι μαρτυρημένη καὶ γιὰ τὸν ἀποστάτη βασιλιὰ τῶν Ἑβραίων Μανασσῆ καὶ κατὰ τὸν Πολίτη (ἔ. ἀ. 87) διαδόθηκε καὶ στοὺς βόρειους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ στὴν Ἰρλανδία ἡ ἑορτὴ τ' Ἀηγιάννη λέγεται Baaltin καὶ στὴ Σκωτία Beltin, τὴν ἴδια δὲ καταγωγὴ ἔχει ἴσως καὶ τὸ γερμανικὸ Welt. Ὁ Βάαλ εἶναι ἀντίστοιχος θεὸς μὲ τὸν Ἥλιον, ἀλλὰ τοῦτο δὲ μᾶς ὑποχρεώνει ν' ἀποδώσουμε στὴ λατρεία τοῦ φοινικικοῦ θεοῦ τὴ μεγάλη διάδοσι τοῦ ἐθίμου σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ τὶς Ἑλληνικὲς χῶρες. Σχετικὰ μὲ τις τελευταῖες ἔχομε στὰ ὀνόματα Φανὸς καὶ τ' Ἀηγιαντιοῦ τὰ λάμπαδα ἐνδείξεις ἀσφαλτεῖς γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ καταγωγὴ. Ὁ Λουκιανὸς περιγράφοντας τὶς ἑορτὲς τῆς Ἀτάργατης στὴν Ἱερὰπολι τῆς Συρίας γιὰ Ἕλληνες ἀναγνώστες, λέγει, π. τ. Συρίας θεοῦ 49: «Ὁρτέων δὲ πασέων τῶν οἶδα μεγίστην τοῦ εἴματος ἀρχομένου ἐπιτελοῦσι, καὶ μιν οἱ μὲν πυρὴν, οἱ δὲ λάμπαδα καλέουσι. Θυσίην δὲ ἐν αὐτῇ τοιήνδε ποιέουσι' δένδρεα μεγάλα ἐκκόψαντες ἐν τῇ αὐτῇ ἐστάσι, μετὰ δὲ ἀγινέοντες αἶγας τε καὶ ὄβια καὶ ἄλλα κτήνεα ζῶα ἐκ τῶν δενδρέων ἀπαρτέουσιν' ἐν δὲ καὶ ὄρνιθες καὶ εἴματα καὶ χρύσεια καὶ ἀργύρια ποιήματα. Ἐπεὰν δὲ ἐντελέα πάντα ποιήσωνται, περιενείκοντες τὰ ἱερά περὶ τὰ δένδρεα πυρὴν ἐνιάσι, τὰ δὲ αὐτίκα πάντα καίονται». Ἐκτὸς τούτου γνωστὸ εἶναι, ὅτι τὶς πυρολατρικὲς τελετὲς, ὅταν ἐγίνονταν ἢ λαμπροδρομία τὶς ἔλεγαν καὶ λάμπαδας, ὅπως διαβάζομε στὸν Ἀρποκρατίωνα στὴ λ. λάμπαδ' «τρεις ἄγουσιν Ἀθηναῖοι ἑορτὰς λάμπαδας Παναθηναίους, Ἡφαιστίους καὶ Προμηθεῖους». Μὲ τὴν ἴδια λοιπὸν κυριολεξία ὀνομάζονται καὶ σήμερον οἱ πυρὲς τ' Ἀηγιάννη στὴν Κέρκυρα καὶ τὸ Μύτικα τῆς Ἀκαρνανίας. Στὴν Κέρκυρα ἀκόμα ὀνομάζουσι τὸν ἅγιον Λάμπαδάρη¹⁾. Φανὸς ἢ Ἀφανὸς εἶναι τὸ εἰδικὸ ὄνομα τῆς πυρᾶς τ' Ἀηγιάννη στὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴν Κάλυμνο καὶ τῆς ἀποκριᾶς στὴν Ἠπειρο καὶ τὸ Αἰτωλικὸ Κεφαλόβρυσον.

1) Στὴν πλοῦσια διατριβὴ τοῦ Nilsson, AFRW. τ. 19, 1916—9 σ. 108 διαβάζομε, πὼς ὁ Fulgentius, πατέρας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοῦ βου αἰῶνα, ἀναφέρει diem lampadarum Cereris ποὺ πραγματικὰ εἶναι τῆς 24 Ἰουνίου σύμφωνα μὲ τὴ λατινικὴ μετάφρασι τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀκόμα ἐκεῖ βλέπομε, ὅτι ὁ μῆνας Ἰούνιος ὀνομάζεται στὴ Σαρδηνία lampadas iunius, mese in cui si fanno le lampadi a fuochi di allegria (Spano, Ortografia Sarda, Gagliari 1840, σ. 39).

Ἡ λέξις καὶ μάλιστα ὁ ἀφανὸς—ἐκαμε ἓνα ἀφανὸς=φωτιὰ μὲ φλόγες—εἶναι καὶ σὲ γενικώτερη χρῆσις στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴ Στερεά. Ἀλλὰ τόσο στὴ γενικὴ χρῆσις ὅσο καὶ στὴν εἰδική, τὴν τελετουργικὴν, ἡ λέξις ἔχει τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασίαν καὶ στὴν Ἀρχαιότητα. Φανὸς ἢ πανὸς σημαίνει τὴν κοινὴν φλεγόμενη λαμπάδα—γι' αὐτὸ ὁ Φανοτεὺς τῆς Φωκίδας ὕστερα καὶ Πανοπεύς.—ἀλλὰ παράλληλα, ὅπως ὁ τελεστικὸς βάνχος, εἶναι καὶ δέσμη ξύλων ἀκαυτῆ—Ἀθῆν. 700 β: «ἄλλοι δ' ἔφασαν φανὸν λέγεσθαι τὴν λαμπάδα, οἱ δὲ τὴν ἐκ τινων ξύλων τετμημένων δέσμην». Καὶ φαταὶ βακχίου, Εὐθ. Ἰων 550, μὲ τὴ συνθησιμένη ἐρμηνεΐα εἶναι τὰ νυκτερινὰ βακχικὰ ὄργια μὲ λαμπάδες.

Ὅταν ἔτσι μὲ τὶς νεώτερες πυρὲς ἀνεβαίνουμε σίγουρα στ' ἀρχαῖα χρόνια, ἀπαντοῦμε τότε ἐκεῖ πολλὰ παρόμοιες πυρολατρικὰς τελετὰς συνδυασμέναι μὲ θεότητες. Εἶναι ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀρτέμιδος Λαφρίας στὴν Πάτρα, τὴν Καλυδῶνα, τὴ φωκικὴ Ὑάμπολη, τὰ Λάφρια στοὺς Δελφούς, τὰ Δαίδαλα, ἡ πυρὰ τῆς Οἴτης καὶ ἄλλα. Ἀπ' αὐτὰ δύο θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ λίγο μὲ τὸ σκοπὸ νὰ δεῖξουμε ἓνα κοινὸ χαρακτηριστικὸν γιὰ ὅλες τὶς πυρολατρικὰς τελετὰς. Ἡ θυσία στὴν Πάτρα, ὅπως διεξοδικὰ τὴν περιγράφει ὁ Πανσανίας (VII, 18, 11) μοιάζει πολὺ μὲ τὴν πυρὰ ἢ λαμπάδα τῆς Ἱεράπολης. Γύρω ἀπὸ τὸ βωμὸν, ὅπου εἶναι σωριασμένα ξερὰ ξύλα, τοποθετοῦν χλωρὰ ξύλα ψηλά, δέντρα δλόκληρα. Βάζουν ἔπειτα μέσα πλῆθος ζῶα ἄγρια καὶ ἡμερα, μικρὰ καὶ μεγάλα, πουλιά, κόττες καὶ καρπούς. Καὶ ὅλα μαζί, ξύλα ξερὰ καὶ χλωρὰ καὶ ζῶα καίονται καὶ γίνονται στάχτη. Ἄν κανένα θηρίον φοβισμένον ἀπὸ τὶς φλόγες ξεφύγει, τὸ ξαναφέρνουν δίχως ἄλλο. Πράγματι σκληρὸς εἶναι καὶ βαρβαρικὸς ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς δλόκωνυσης θυσίας, ἀνάρμοστος στὴν αὐστηρὴν ἀλλὰ εὐγενικὴν Ἀρτέμιδα. Ἀλλ' ἡ δικαιολογία, ὅτι ἡ θεὰ ἐδῶ ἐμφανίζεται ὡς πότνια θηρῶν δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ἀρκετὴ. Πρέπει νὰ μείνωμε σταθεροὶ στὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ μεγάλη πυρὰ εἶναι παλαιότερη ἀπὸ τὴ γένεσιν τῆς θεᾶς καὶ δὲν πῆρε τίποτε ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τῆς, ὅταν κατόπι σχετίστηκε μ' αὐτήν. Ὁ σκοπὸς ἦταν νὰ προσθέσουν στὴ δύναμιν τῆς φωτιᾶς καὶ τὴ δύναμιν, τὸ mana, ἀπὸ τόσα χλωρὰ δέντρα, τόσα ζῶα ἄγρια καὶ ἡμερα καὶ ἀπ' ὅλες τὶς ἡλικίας, ὥστε ἡ τεράστια αὐτὴ δύναμιν νὰ μεταδοθῆ στὸν ἀνθρώπινον κόσμον καὶ γίνῃ εὐεργετικὴ γιὰ τὸν τόπον. Ἡ, ἂν δεχτοῦμε, ὅτι ταιριάζει στὴν πότνια θηρῶν ὁ βαρβαρικὸς αὐτὸς τρόπος τῆς θυσίας, πῶς θὰ ἐξηγήσουμε, ὅτι στὴ Δέσποινα τῆς ἀρκαδικῆς Λυκοσούρας ἀρέσκει μὴ θυσία ἀκόμα πρὸ βάρβαρη; Κατὰ τὸν Πανσ. VIII, 37, 8 δὲ σφάζουν οἱ Ἀρκαδὲς τὰ ἀφθονα ζῶα ποὺ προσφέρουν στὸ καλούμενον Μέγαρον, ἀλλ' ὅ,τι προφτάσει κανεὶς καὶ κόψει ἀπὸ τὸ ζωντανὸν θῦμα, πόδι, κεφάλιν, ἰὸ πετάει μέσα στὶς φλόγες. Λόγοι εὐκοσμίας δὲν εἶχαν πέρασιν. Ἡ παμπάλαιη ἱεροπραξία, νὰ συγκεντρωθῆ πολὺ mana μὲ τὰ σπαρταριστά, ἀκόμα γεμάτα ζωὴ μέλη, μέσα στὴ φωτιὰ, διατήρησε ἀρκετὴ αὐτοτέλειαν καὶ

ὅταν ἀκόμα ἔπρεπε νὰ μεταβληθῆ σὲ θεραπεία τῆς θεότητας. Καταλαβαίνουμε τώρα, γιατί τὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα ἔχουν τόση μακροβιότητα. Καὶ ἀπὸ τὰ Λάφρια τῶν παλαιῶν οἱ νεώτερες πυρὲς μὲ τὴν παντρεία τῆς φωτιᾶς, τὰ ἐννιά λογιῶν ξύλα καὶ μερικὰ χλωρὰ ἀκόμα δὲ βρίσκονται μακρὰ¹⁾.

Μία ἄλλη πυρά, ἡ πυρά τοῦ Ἑρακλέους, ἐπάνω στὸ ὄρος Οἶτην, ὅπου θεληματικὰ ἐκάη ὁ Ἑρακλῆς κ' ἔτσι ἀνέβηκε στὸν Ὀλυμπο, μᾶς εἶναι τώρα μετὰ τὸ ὄραϊο εὔρημα τοῦ Ν. Παπαδάκη γνωστότερη καὶ διδακτικώτερη. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δυτικὲς πλαγιὲς τῆς Καταβόθρας, ὅπως σήμερα λένε τὸ καταπληκτικὰ ἄγριο καὶ μεγαλόπρεπο ὄρος, στὸ Ξεροβούνι τῆς Παύλιανης, 1800 μ. ψηλὸ, εὐτύχησεν ὁ Παπαδάκης ν' ἀνεύρει τὸ θρυλικὸ τόπο τῆς αὐτοπύρωσης τοῦ ἥρωα μὲ πράγματα βεβαιωτικὰ παλαιᾶς πυρολατρείας. Ἐσκεπάστηκε τέμενος μὲ περίβολο, μικρὸ ναδ—σηκὸ τύπου μεγάρου ἐν παρασιάσι μέσα, βωμό, στοᾶ καὶ μεγάλο περίκλειστο μὲ λίθινο περιχέλιωμα χῶρο, γεμάτον τεφροχώματα, συντριμματα ἀπὸ καημένα κόκκαλα καὶ ἀναθήματα. Δύο χάλκινα ἀγαλματάκια τοῦ Ἑρακλῆ, βου καὶ 5ου αἰῶνα, ὅπως καὶ 3—4 χαράγματα σὲ ἀγγεῖα ὀνομαστικὰ τοῦ ἴδιου ἥρωα βεβαιώνουν σὲ ποιὸν ἀνῆκε τὸ τέμενος καὶ ὀρίζουν τὸν 6ο αἰῶνα γιὰ τὴν παλαιότερη ἐποχὴ τῆς λατρείας. Ἄλλα εὐρήματα σημαίνουν τὴ συνέχεια τῶν πυρολατρικῶν θυσιῶν ἕως τοὺς ὕστερους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἴδὲ σύντομη καὶ περιεκτικὴ ἔκθεσις τοῦ Ν. Παπαδάκη στὸ Παράρτημα τοῦ Ἀρχ. Δελτ. 1919, 25—32. Ἔχει παραδοθῆ, ὅτι κάθε χρόνο ἔπρεπε νὰ γίνεται σὲ ἀκρόωρεα τῆς Οἴτης θυσία γιὰ τὸν Ἑρακλῆ καὶ τὸ φίλο του Φιλοκτήτη, ποὺ ἐφρόντισε τὴν πυρά, γιὰ θύμηση τοῦ παθήματος καὶ ὅτι ἡ τέφρα ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀμετακίνητη²⁾.

Συχνὰ οἱ παλαιοὶ ἐρμηνεύουν τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα ὡς ἀναμνήσεις περασμένων παθημάτων. Ἄλλ' οἱ νεώτεροι προσέχουν σὲ περισσότερα ἀνάλογα καὶ γνωρίζουν, ὅτι ἡ σωστὴ σειρὰ εἶναι διαφορετικὴ. Πρῶτα πρῶτα ἡ προσπάθεια νὰ γίνεται κάθε χρόνο μὲ κάθε τρόπο μεγάλη ἡ πυρά καὶ νὰ φέρνει τὴν υγεία καὶ τὸν πλοῦτο στὸν ἄνθρωπο. Μὲ τὸν καιρὸ, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἡ ζητούμενη καλοχρονιὰ γίνεται πρόσωπο, Ἐνιαυτὸς Δαίμων. Ἐνας τέτοιος εἶναι καὶ ὁ Ἑρακλῆς ὅπως καὶ κάθε ἥρωας στὴ βαθύτερή του σημασία. Δὲν ἔχει ποτὲ ἡσυχία, χάνεται καὶ ξαναγυρίζει ἀπὸ τοὺς ἀτέλειωτους ἄθλους του, ποτὲ δὲν ἀνέβηκε πραγματικὰ στὸν Ὀλυμπο νὰ συχάσει σὰν τοὺς ἄλλους, εἶναι λειτουργικὸς (functionary) καὶ κρατεῖ τὸ κέρας τῆς

1) Στὴν πραγματεία γιὰ τὸ ἱερὸ τοῦ Ταξιάρχου κοντὰ στὸ Θέρμο, Ἀρχ. Δελτ. 1926, 1—33, ἔγραψα ἀρκετὰ γιὰ τὴν ἀρχαία πυρολατρεία, σ. 27—31, ἀλλὰ τότε δὲν ἤμουν ἀπαλλαγμένος, ὅπως καὶ ὁ Nilsson, ἀπὸ τὴ λανθασμένη ἰδέα, ὅτι ἡ Ἀρτεμις σὰν μεγάλη θεὰ ἦτον ἀπαιτητικὴ καὶ μόνη κανόνιζε τὸν τρόπο τῆς λατρείας της.

2) Στοβαίου Ἀνθολ. Δ. 151, 29 «...τῆς Οἴτης ἐπὶ τῇ ἀκρωρεῖα θύεσθαι ὅου ἔτη νόμος καὶ Ἑρακλεῖ καὶ Φιλοκτήτη εἰς μνήμην τοῦ παθήματος καὶ τὴν τέφραν ἐπὶ τῇ πυρκαϊᾷ ἐν χώρᾳ μένειν». Παπαδάκης ἑ.ἀ. 26.

Ἀμαλθείας¹⁾. Πῶς ὅμως νὰ συμβιβαστῆ ἡ ἰδέα, ὅτι κάθε χρόνο μέσα στίς φλόγες τῆς πυρᾶς γεννιέται ὁ εὐεργετικός Ἡρακλῆς—γι' αὐτὸ καίουν τὴν πυρᾶ, τὰ ἀφιερῶματα καὶ τὶς εἰκόνες του²⁾—μὲ τὴν ἀνεπτυγμένη προσωπικότητα τοῦ πρώτου ἀθλητῆ καὶ νικητῆ σὲ τόσους ἀγῶνες; Ἔτσι εὐρέθη ὁ αἰτιολογικὸς μῦθος τῆς αὐτοπύρωσης τοῦ ἥρωα. Καὶ γιὰ τὴν εἰρήσια ἐπαλάληση τῆς λατρευτικῆς πυρᾶς, οἱ μυθολόγοι βοῆκαν ὡς αἰτία τὴν ἀνάμνηση.

Ἐγινε φανερὸ καὶ στὰ δύο παραδείγματα ποῦ ἐξετάσαμε, ὅτι τὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα ἔχουν παλαιότερη ἱστορία ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἢ ἥρωες καὶ ἰδιαίτερη σημασία. Καὶ ἀπὸ τὴν πυρὰ τῆς Οἴτης ἐμάθαμε, ὅτι καὶ ὁ μῦθος εἶναι γεννημένος ἀπὸ τὴ λατρεία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους μῦθους. Ὁ μῦθος π. χ. τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Σεμέλης, ἀδύνατο εἶναι νὰ ἐννοηθῆ ἄλλιῶς, παρὰ ἂν σπουδάσουμε τί γινότανε στίς πρωτόγονες καταστάσεις μὲ τὸ χειρισμὸ τοῦ μπαπα τοῦ κεραυνοῦ. Ὅσο φοβερὸ εἶναι τὸ φυσικὸ αὐτὸ φαινόμενο, τόσο εἶναι συνδυασμένο μὲ τὴ βροχή, εὐεργετικὸ καὶ σωτήριο. Ἀρκεῖ νὰ διαβάσει κανεὶς καὶ μόνο τὸν πρόλογο ἀπὸ τὶς Βάκχες γιὰ νὰ νιώσει τὴ στενότητα σχέσης τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Σεμέλης (=Γῆς) μὲ τὸν κεραυνό. Ἀκόμα καὶ ὁ Λουκιανός, στὰ χρόνια του ἤξερε, ὅτι στὴν ἐκστρατεία του στίς Ἰνδίες, ὁ Διόνυσος ἔκαψε τὸν τόπο κ' ἐνίκησε μεγάλο στρατὸ μὲ τὴ φωτιά τὴν οὐράνια «ὄπλον γὰρ τοὶ διονυσιακὸν τὸ πῦρ, πατρῶον αὐτῷ κὰκ τοῦ κεραυνοῦ» (Λουκ. Διόνυσος, 3). Ὁ χάλκινος γίγαντας Τάλως, ὁ ἴδιος μὲ τὸν Δία Ταλλαῖον στὴν κορυφῆ τῆς Ἰδης καὶ στὴ Δοῆρο, μπορούσε νὰ πηδαίει μέσα στίς φλόγες ἄβλαβος, ἕως ὅτου τὰ φάρμακα τῆς Μήδειας ἐξουδετέρωσαν τὴ δύναμή του αὐτή³⁾. Ὁ Βροτέας, ἄλλος γιὸς τοῦ Τάνταλου ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πέλοπα, πρέπει νὰ ἦταν ἥρωας πυρολατρικός, γιὰτὶ κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρο, 11, 2 «Βροτέας κυνηγὸς ὄν, τὴν Ἄρτεμιν οὐκ ἐτίμα· ἔλεγε δὲ ὡς οὐδ' ἂν ὑπὸ πυρὸς τι πάθοι' ἐμμανῆς οὖν γενόμενος ἔβαλεν εἰς πῦρ ἑαυτόν». Ὁ ἴδιος ὁ Πέλοπας εἶχε παρμένα θεία μοῖρα ἀπὸ τὴ φωτιά, ἐπεὶ νιν καθαροῦ λέβητος ἐξέλε | Κλωθῶ | ἐλέφαντι παιδιμον ὄμον κεκαθμένον. (Πινδ. Ὀλυμπιον. I, στ. 26 κέ.) Τὴν ἴδια μοῖρα μπορούσε νὰ πάρει καὶ ὁ Πελίας, ἂν ἔλειπεν ἡ ἐπέμβαση τῆς κακόβουλης Μήδειας. Πῶς ἄλλιῶς θὰ ἀποθέωνε τὸν μικρὸν Δημοφῶντα ἢ Δήμητρα παρὰ μὲ τὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς; «νύκτας δὲ κρύπτεισκε πυρὸς μένει ἤντιε δαλὸν» (Ὅμηρ. Ὑμν. 11, στ. 239). Ἔτσι καὶ ἡ Θέτιδα φρόντισε γιὰ τὸ μονάκριβο γιό, τὸν Ἀχιλλέα⁴⁾.

1) Harisson, Themis, 364 κέ.

2) Φτωγὸς καὶ ἀδύνατος εἶναι ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἡ συνήθεια νὰ ρίχνουν στὴν πυρὰ εἰκόνες τοῦ Ἡρακλῆ γι' αὐτὸ ἔγινε ὁ σχετικὸς μῦθος. Γιατὶ ἔτσι πρέπει πρῶτα νὰ εὔρωμε γιὰτὶ ἀφιέρωναν στὴν πυρὰ τὶς εἰκόνες αὐτές.

3) Πρβλ. Furtwängler—Reichh., Gr. Vasenmalerei, Πίν. 38, κρατήρας στὸ Ruvo καὶ περιγραφή 1, 197.

4) Στὴν ἀξιόλογη μελέτη, Les bûchers sacrés d'Eleusis. Revue de l'Hi-

Ὅτι καὶ ὁ Μελέαγρος, ὁ ἐνδοξότερος μετὰ τὸν Ἡρακλῆ Καλυδώνιος ἥρωας, ἔχει πυρολατρικὴ καταγωγή, ἐξέθεσα μὲ συντομία στὸ Ἄρχ. Δελτ. 1929, 220 κέ. Στὴν ἴδια γνώμη πιστεύω καὶ τώρα, ἂν καὶ ὁ κ. Ἰ. Θ. Κακριδῆς στὸ νέο βιβλίον του, Ὀμηρικὲς Ἐρευνες, ξαναγυρίζοντας στὸ θέμα βρίσκει καὶ πάλι, ὅτι τὸ παλαιὸ λαϊκὸ παραμῦθι μὲ τὸ μοιραῖο δαυλί, ποῦ τὸ ἐξετάζει μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια διαδομένο σὲ πολλοὺς λαοὺς καὶ μὲ πολλὰ σύμφωνες μεταξὺ τούτων παραλλαγές, ἦταν τὸ πρότυπο καὶ ἡ πηγὴ τοῦ μελεάγειου μύθου. Ἄλλ' ὅσο καὶ ἂν εἶναι διαφωτιστικὴ γιὰ τὸ λαϊκὸ παραμῦθι καὶ ἀξιεπαινη γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐπικῆς Μελεαγρίδας ἢ ἐργασία τοῦ κ. Κακριδῆ, δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχθοῦμε τὴ συσχέτιση τοῦ παραμυθιοῦ μὲ τὸν Καλυδώνιον ἥρωα. Ὁφείλομε νὰ μὴ παραβλέψουμε, ὅτι στὴν Καλυδῶνα κυρίαρχη θεὰ ἦτον ἡ Ἄρτεμις Λαφρία καὶ κεῖ γίνονταν τὰ Λάφρια, ἡ πυρολατρικὴ γιορτὴ κατ' ἐξοχίην. Ἐχομε ἀσφαλεῖς εἰδήσεις, ὅτι *Θαλλὸς ἐλαίας* ἦτο κάτι ἰσοδύναμο μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἥρωα (Ἄρχ. Δελτ. ἔ. ἄ. 220, 3). Ἡ μητέρα του Ἄλθαία τὸν γέννησε μαζί μ' ἓνα βλαστάρι ἐλαίας. Ὁ θαλλός, ὅπως ἡ κορυθάλη, εἰρεσιώνη κ.τ.λ. ἔχει μέσα του νεαρὰ σφριγηλὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴ λατρευτικὴ πυρὰ παίρνει πιδὸ πολὺ *mana*, δύναμη. Μὰ σὰν ἤθελεν ἀποκαῖ, τοῦτο θὰ σήμαινε τὸ θάνατο. Σημειῶνω ἀκόμη, ὅτι στὴν πυρολατρικὴ γιορτὴ τῆς Ἰσιδας στὴν Τιθορέα ἐθυσίαζαν ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα καὶ *ὄρνιθας* *ἰάς μελεαγρίδας* (Πανσ. 10, 32, 14). Πρὸβλ. γιὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Ἰσιδας Nils-son, Gr. Feste, 154—5.

Τὸ ἴδιο συχνὴ ἢ καὶ συχνότερη ἦτον ἡ πυρολατρεία στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὶς Θρακοφρυγικὰς χώρας. Στὴν Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας ἔχομε βεβαιωμένη ἐτήσια λατρευτικὴ πυρὰ—ἀπεικονίζεται καὶ στὰ νομίσματα τῆς πόλης, B M Catalogue Tarsus Plat. XXXIII, 2,3—ἓνα τέλειον ἀντίστοιχο μὲ τὴν πυρὰ τῆς Οὔτης. Ὁ λατρευόμενος Θεὸς, ὁ Ἡρακλῆς, ὅπως οἱ Ἕλληνες τὸν ὀνόμαζαν, Σάνδων ἢ Σάνδης, εἶχε τιμὲς ὄχι μόνο στὴν Κιλικία ἀλλὰ καὶ στὴ Λυδία, Καππαδοκία καὶ Συρία. Καὶ ὁ θρυλικὸς βασιλιάς τῶν Ἀσσυ-

---

staire des Religions τ. 107, σ. 137 κέ., ὁ Ch. Picard προσθέτει ἓνα ἄλλο ὠραῖο παράδειγμα πυρολατρικοῦ ἥρωα. Ὁ Καπανέας καὶ ἡ σύζυγος Εὐάδνη εἶναι οἱ μυστηριώδεις ἀνώνυμοι, θεὸς καὶ θεὰ τοῦ λακρατιδείου ἀναγλύφου (Ἄρχ. Ἐφημ. 1886, 1 κέ). Πῶς; Ὁ Καπανέας στὶς Ἰκέτιδες τοῦ Εὐριπίδη ἔχει πυρὰν μέσα στὸ Πλουτώνιο τῆς Ἐλευσίνας, ὅπου ὑπάρχει παλαιὸ τρίγωνικὸ ἄβατο ἢ καταβάσιον. Στὴν ἴδια πυρὰ καὶ *Διὸς Θησαυρὸν* (Ἰκετ. 1010) πηδάει μὲ χαρὰ καὶ λαμπρὰ στολισμένη ἢ Εὐάδνη ἀπὸ τὴν Ἀγέλαστη Πέτρα. Στὸν καιρὸ τοῦ Εὐριπίδη ἦταν πολὺ γνωστὴ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ διόβλητος Καπανέας ἐπῆρε θεῖες τιμὲς καὶ ἀθανασία μέσῳ στὸ ἱερὸ. Τὸ πρῶγμα βεβαιώνεται μὲ ἓνα ἱστορικὸ γεγονός τοῦ 20 π. Χ. Τότε ἤρθε ὁ Ζάρεμαρος, Ἰνδὸς «σοφιστὴς» φέροντας δῶρα στὸν Αὐγουστο καὶ ἀφοῦ ἔγινε μύστης, βεῖηκε, πῶς ἡ βουδδιστικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ μυστηριακὴ ἑλευσινιακὴ ἰδέα καὶ «πυρὶ ἑαυτὸν ζῶντα ἐξέδωκεν», Λίων Κάσσιος 54, 9, 7.

ρίων, ὁ Σαρδανάπαλος φαίνεται, πὼς ἔχει ὄχι μόνο τὸ ἴδιο ὄνομα, ἀλλ' ὅτι ὀρεῖται τὴ γνωστὴ παράδοση τῆς αὐτοπύρωσης· μετὰ τὴς γυναῖκες καὶ τοὺς θεσσαυρούς του στὴν παλαιὰ συνήθεια τῆς λατρευτικῆς πυρᾶς ¹⁾. Ἡ γνώμη ἐνισχύεται καὶ μετὰ τὴ γνωστὴ ἀγγελιογραφία τῆς πυρᾶς τοῦ Κροῖσου ²⁾. Γνωρίζομε καὶ ἀπὸ τὸ Βαχχολίδην (3, 29 κ. ε), ὅτι ὁ Κροῖσος θεληματικὰ, ὅπως ὁ Σαρδανάπαλος, μετὰ τὴν ἥττα του ἀνέβη στὴν πυρὰ, ἀλλὰ τόσο ἡ θέληση αὐτοῦ, ὅσο καὶ ἡ περιέργη στάση του—στεφανωμένος, σκῆπτρο στὴν ἀριστερὰ καὶ φιάλη γιὰ σπονδὴ στὴ δεξιὰ—εἶναι σιγανὲς ἐνδείξεις τῆς λατρευτικῆς πύρωσης ἢ γέννησης τοῦ Ἐνιαυτοῦ—Δαίμονα. Ἄς προστεθῆ, ὅτι ὁ ἱεραρχὸς Κροῖσος εἶναι στίς Σάρδεις ὁ κληρονόμος τοῦ θρόνου τῶν Ἡρακλειδῶν Σανδονιδῶν. ³⁾

Ὁμοῖος μετὰ τὸν Ἡρακλῆ—Σάνδη στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση καὶ τὸ ρόλο τοῦ καιόμενου γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ζωῆς θεοῦ εἶναι ὁ Σαβάζιος, ὁ Θρακοφρυγικὸς ὡς γενικὰ ἀνατολικὸς Διόνυσος. Μετὰ πολλὴ ἐπιτυχία, νομίζω, ἔδειξε ὁ L. Curtius ⁴⁾, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐταύτιζαν τὸ Σαβάζιο μετὰ τὸ Σαρδανάπαλο σύμφωνα μετὰ τὴ μεταγενέστερη ἐπιγραφή—Σαρδανάπαλος—ἐπάνω σ' ἓνα ἀντίγραφο τοῦ Βατικανοῦ τοῦ γνωστοῦ ἀγάλματος τοῦ γενειοφόρου καὶ βαρεῖα ντυμένου Διόνυσου. Ἄλλες παραστάσεις σὲ ἀγγελιογραφίαι τοῦ 5ου αἰῶνα δείχνουν τὸ Σαβάζιο ντυμένον ἀνατολίτικα νὰ ἱππεύει καμῖλα καὶ νὰ περιστοιχίζεται μετὰ διονυσιακὸ θίασο, μουσικοὺς καὶ μαινάδες. Καὶ ὑπάρχουν προτομὲς καὶ ἀγάλματα Σαβαζίου σὲ στάση ἐκστατικὴ, ὅπως καὶ τῆς Κυβέλης. Ἄμεση μαρτυρία, εἶναι ἀλήθεια, πυρολατρίας γιὰ τὸ Σαβάζιο δὲν ἔχομε, ἀλλὰ τὸ κενὸ γεμίζουν γιὰ τὴ Θράκη ἄλλες πλάγιαι ἐνδείξεις. Ὑπάρχουν ἐπιγραφὰς—ἀναφέραμε μία παραπάνω—ποὺ ταυτίζουν τὸ Σαβάζιο μετὰ τὸ Δία Ἥλιο καὶ ὁ Μακρόβιος ⁵⁾ γνωρίζει ὅτι στὴ Θράκη τὸν Ἥλιο καὶ τὸ Διόνυσον τὸν ἐταύτιζαν. «*Ἥλιε φιλίπποις Θραξὶ πρόσβιστον σέβας*» εἶναι σοφόκλειος στίχος (Ἀποσπ. 520. Nauck.)

Καὶ εἶναι γνωστό, ὅτι γιὰ τὸν Ἥλιο, ἀντίστοιχο στὸ φοινικικὸ Βάαλ, ἦτον συνηθισμένη ἢ πυρολατρεία ⁶⁾.

1) Στὸ Λεξικὸ τοῦ Roscher, IV, 330 ὁ Höfer μετὰ πολλὰ ἐπιχειρήματα υποστηρίζει τὴν παλαιὰ γνώμη τοῦ O. Müller ὅτι ὁ Σάνδων καὶ Σάρδων=Σαρδανάπαλος καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐτήσια πυρὰ, μαρτυρημένη ἀπὸ τὸν Δίωνα Χρυσόστομον (πυρᾶς οὐσης, ἦν πάνυ καλὴν αὐτῷ ποιεῖτε) θὰ ἦταν δαίμων τῆς εὐφορίας—σάρδιν λυδιστὶ=ἐνιαυτὸς κατὰ Λυδῶν, περὶ μηνῶν 3,14 καὶ sard περσικὰ τὸ ἔτος.

2) Furtwängler—Reich. Gr. Vasenmalerei, πιν. 113 καὶ II, 277 καὶ 282.

3) Ch. Picard ἔ. ἀ. 152,1.

4) Arch. Jahrb. 1928,281—297.

5) Macrob. I,18, 11; item in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium nuncupantes magna religione celebrant.

6) Τὴ γνώμη τοῦ Πολίτη, ὅτι στὰ συνήθια τῆς Μάνης ν' ἀνάβουν τὴς φωτιᾶς ἔχει τ' Ἀηγιαννιοῦ ἀλλὰ τ' Ἀηλιός, ἅμα ποὺ θὰ ἴδουν νὰ λαμπαδιάσει ὁ σω-

Ἀπὸ τὸν Ψευδοαριστοτέλη, π. θαυμασίων ἀκουσμάτων, μεταφέρομε τὴν ἀκόλουθη περικοπὴ (132) CXXII: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἱερὸν αὐτόθι (ἐν Κρηστανία παρὰ τὴν Βισαλτῶν χώραν) Διονύσου μέγα καὶ καλόν, ἐν ᾧ τῆς ἑορτῆς καὶ τῆς θυσίας οὔσης λέγεται, ὅταν μὲν ὁ θεὸς εὐετηρίαν μέλλῃ ποιεῖν, ἐπιφαίνεσθαι μέγα σέλας πυρὸς καὶ τοῦτο πάντας ὄραν τοὺς περὶ τὸ τέμενος διατρέβοντας, ὅταν δ' ἀκαρπίαν, μὴ φαίνεσθαι τοῦτο τὸ φῶς, ἀλλὰ σκότος ἐπέχειν τὸν τόπον, ὡσπερ καὶ τὰς ἄλλας νύκτας». Εἶναι τὸ σέλας πυρὸς τοῦτο ὅμοιο μὲ τὸ «βακχεῖον πῦρ», ποὺ ἀναπηδάει μέσα ἀπὸ τὶς Φαιδριάδες τῶν Δελφῶν (Εὐρ. Βάκχ. 1124—5). Τέλος ὑπάρχει ἀνάγλυφο, εὐρημένο στὴν Κάτω Μοισία (τῆ σημ. Βουλγαρία) τοῦ 2ου μ.χ. αἰῶνα, ποὺ βεβαιώνει τὴν πυρολατρεία στὶς Θρακικὲς χῶρες. Παριστάνεται θεϊκὸ ζεῦγος, ὅπως ὁ θεὸς μέγας τῆς Ὀδησσοῦ καὶ ἡ Κυβέλη μὲ τὴν περίεργη ἐπιγραφή: dendrophoris et dumopiretis M(agnae) M(atris). Δενδροφόροι καὶ δενδροφορίαι εἶναι γνωστὰ πράγματα ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς Μεγάλης Μητέρας, τοῦ Ἄττη καὶ τοῦ Διονύσου. Οἱ dumopireti ἀπαντοῦν γιὰ πρώτη φορὰ καὶ σωστὰ ἐρμηνεύτηκαν ἀπὸ τὸ L. Deubner, ὅτι σημαίνουν τοὺς πυραιθους ποὺ ἀνήκουν στὸν δοῦμον, τὸ σύλλογο δηλ. τῶν λατρευτῶν τῆς Κυβέλης ¹⁾ Οἱ πύραιθοι εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸ Στράβωνα ὡς μάγοι Πέρσαι, ποὺ εἶχαν διαδώσει τὴν Περσικὴ πυρολατρεία μάλιστα στὴν Καππαδοκία καὶ φυσικὰ σὲ ὅλη τὴ Μ. Ἀσία ²⁾. Ὅτι ἡ περσικὴ αὐτὴ λατρεία ἐπέρασε καὶ στὶς βόρειες θρακοελληνικὲς χῶρες μαθαίνομε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο μὲ τοὺς δομοπυραιθους, καὶ ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Κυζικηνοῦ Διογένη, διατηρημένο ἀπὸ τὸν Κλήμεντα, Πρωτ. 5,65,1. «Περσῶν δὲ οἱ μάγοι τὸ πῦρ τιμῆκασιν καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί, πρὸς δὲ καὶ Μακεδόνας, ὡς φησὶ Διογένης ἐν α' Περσικῶν».

Ξαναγυρίζοντας στὴ Μ. Ἀσία βρῖσκομε στὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας τὸ πλησιέστερο ἀνάλογο τῆς ἀνασιενάρινης πυρᾶς. Στράβ. 12,537, 7: «Οὐ πολὺ δ' ἄπωθεν ταύτης (τῆς πόλεως τῶν Τυάνων) ἔστι τὰ τε Καστάβαλα καὶ τὰ Κύβιστρα, ἔτι μᾶλλον τῷ ὄρει πλησιάζοντα πολίσματα· ὧν ἐν τοῖς Κασταβάλοις ἔστι τὸ τῆς Περσασίας Ἄρτεμιδος ἱερὸν, ὅπου φασὶ τὰς

ρὸς τὸ λιβάνι ἀπὸ τὸν Ἄηλιὰ τοῦ Ταυγέτου, ἔχομε ἀπομεινάρη τῆς ἀρχαίας πυρολατρείας γιὰ τὸν Ἥλιο (=Δία Ταλετίτα), Σύμμεικτα Β, 146, συμμερίστηκα καὶ ἄλλοτε (Ἄρχ. Δελτ. 1926,30,2) καὶ τώρα πιστεύω.

1) Τὸ ἀνάγλυφο δημοσιεύτη ἀπὸ τὸ G. Kazarow, Arch. Anz. 1927, εἰκ. 26 καὶ ἐρμηνεύτηκε στὸ Arch. Jahr. 1929, 132 καὶ Anz. 480 ἀπὸ τὸν Deubner.

2) Στράβ. ΙΕ, 733. «Ἐν δὲ τῇ Καππαδοκίᾳ (πολὺ γὰρ ἐκεῖ τὸ τῶν Μάγων φῦλον, οἳ καὶ πύραιθοι καλοῦνται· πολλὰ δὲ καὶ τῶν Περσικῶν θεῶν ἱερά)... ἔστι δὲ καὶ πυραιθεῖα, σηκοὶ τινες ἀξιόλογοι· ἐν δὲ τούτοις μέσοις βωμῶς, ἐν ᾧ πολλῇ τε σποδός, καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ μάγοι» κ.τ.λ.

ιερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι' ἀνθρακιᾶς βυδίζειν ἀπαθεῖς. Κάνταῦθα ¹⁾ δὲ τινες τὴν αὐτὴν θρυλοῦσιν ἱστορίαν τὴν περὶ τοῦ Ὁρέστου καὶ τῆς Ταυροπόλου Περασίαν κεκληῖσθαι φάσκοντες διὰ τὸ πέραθεν κομισθῆναι». Ἐχει παρατηρηθῆ, ὅτι ἡ ἐπίκληση Περασία βγήκε ἀπὸ καθαρῆ παρετυμολογία, γενομένη ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους ἐξηγητές, ποὺ ἤξεραν τὴν ἱστορία τῆς θεᾶς ²⁾. Στὰ Κόμωνα λατρεύονταν ἡ Ἐνωῶ (=Mā) μὲ 6,000 ἱεροδούλους καὶ κεῖ, Στράβ. 12, 535, 3: «τὰ δ' ἱερά ταῦτα δοκεῖ Ὁρέστης μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἰφιγενείας κομίσαι δεῦρο ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς Σκυθίας, τὰ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν πένθιμον κόμην ἀποθέσθαι, ἀφ' ἧς καὶ τοῦ νομα τῇ πόλει». Καὶ στοὺς δύο τόπους ἡ λατρεία θὰ ἦταν ἀσφαλῶς ὀργιαστική, στὰ Κόμωνα τὴν πόλην ὑπάρχει «πλήθος θεοφορήτων καὶ ἱεροδούλων», Στράβ. ε.ἀ., στὰ Καστάβαλα ἡ λατρευτικὴ πυροβασία. Οἱ ἑλαφρὰ ἐξελληνισμένες θεές, ἡ Ἀρτεμις Περασία καὶ Ἐνωῶ ἢ Mā στὸ βάθος εἶναι ἐντόπιες βαρβαρικὲς θεότητες παρόμοιες μὲ τὴ μεγάλη περσικὴ Θεὰ Anahita ³⁾, εἶχαν στὴ λατρεία τους ἓνα μέρος πένθιμο, τὸ κόψιμο τῶν μαλλιῶν, κ' ἔτσι τὶς παρομοιάζαν μὲ τὴν Ἀρτεμι Ταυροπόλο τῆς Χερσονήσου, ἐπίσης βαρβαρικὴ ἐξελληνισμένη μὲ τὸ μῦθο τοῦ Ὁρέστη καὶ τῆς Ἰφιγένειας. Τὴν Ταυρικὴ θεὰ κατὰ τὸν Ἡρόδοτο 4, 103 οἱ ἴδιοι οἱ Σκύθες τὴν ὀνόμαζαν παρθένον καὶ Ἰφιγένεια⁴⁾. Ὡς Παρθένος λατρεύονταν στὴ Νεάπολη ἀπέναντι στὴ Θάσο, τὴ σημερινὴ Καβάλα, καὶ ὡς Ταυροπόλος στὴν Ἀμφίπολη. Δὲν ἦτο πολὺ διαφορετικὴ ἡ Θυρακικὴ Βένδις καὶ γι' αὐτὸ παριστάνεται μὲ μικρὲς διαφορὰς σὰν Ἀρτεμις. Καὶ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς μιξελληνικὲς θεές φαίνεται, πὼς δὲν θὰ ἔλειπε μὲ ὅποια μορφή ἡ πυρολατρεία. Στὴν Ἀμφίπολη τὰ νομίσματα δεικνύουν στὴν παλαιότερη ἐποχὴ λαμπάδα καιόμενη, ὕστερα τὴν Ἀρτέμιδα πάνω σὲ ταῦρο μὲ δύο λαμπάδες στὰ χέρια. Καὶ ἡ πολὺ δημοτικὴ στὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Ἀθῆνα Βένδις ζητοῦσε λαμπαδηδρομία καὶ μάλιστα ἔφιππη («λαμπὰς ἔσται ἀφ' ἱππων τῇ θεῷ» (Πλάτ. Πολ. Α, 328). Βέβαια ἡ ὁμοιότητα ἢ καὶ ταυτότητα ἀνάμεσα στὶς θεές αὐτὲς δὲν ἐπιβάλλει νὰ δεχθοῦμε τὴν ἰσοπεδωτικὴν ἰδέαν, ὅτι παντοῦ ἡ πυρολατρεία ἔπαιρνε τὴν ἴδια μορφή, ἀλλιῶς ὁ Στράβων δὲ θὰ παραξενευότανε μὲ τὴν πυροβασία στὰ Καστάβαλα. Καὶ οἱ σημιτικὲς θεές εἶχαν ὀργιαστικὴ λατρεία καὶ μάλιστα ἡ Ἀτάργατη τῆς συριακῆς Ἱεράπολης ἤθελε τὴν πυρὰν ἢ λαμπάδα,

1) Τὴν ἀκόλουθη περίοδο παρέλειψεν ὁ Κεραμόπουλος στὸ σημειωμὰ του. ἀλλ' εἶναι γιὰ μᾶς σημαντικὴ.

2) Zeitschr. f. Num. 1884, 334 κ. ε. Τὸ γνήσιο ὄνομα τῆς θεᾶς θὰ ἦταν κάτι παρόμοιο πρὸς τὴν Περσίαν τοῦ Πλουτάρχου (Λούκουλλος, 24) ἢ Περσείαν τοῦ Διοδώρου 5, 77, 7.

3) Ἴδὲ Gruppe, 1265, 2.

4) Στὸ J. H. S. 1903, 28 ἐπιγραφὲς τοῦ 4ου αἰῶνα ἀπὸ τὴν πόλην Χερσονήσου τὴν ὀνομάζουν Ἀρτέμιδα Ἀγροτέραν καὶ Παρθένον.

ὅπως εἶδαμε, ὡς τὸ λαμπρότερον μέρος τῆς γιορτῆς τῆς χωρὶς καμιά ἄλλη ὑπερβολή. Φαίνεται λοιπόν, πὼς ἐδῶ καὶ κεῖ μπορούσαν οἱ θεοφόρητοι καὶ ἐκστατικοὶ λατρευτῆς νὰ φτάσουν καὶ στὴν πυροβολασία ὅπως οἱ ἱερεῖες τῆς Περσσίας.

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἰταλία μᾶς ἀνακοινώνει πάλι ὁ Στράβων, 5, 226, 9: «Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκιῳ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶ, δμῶνυμος ἐπιχωρία τινὶ δαίμονι, τιμωμένη σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενός ἐστιν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιίαν ἔχον· γυμνοῖς γὰρ ποσὶ διεξίσαισι ἀνθρακίαν καὶ σποδιάν μεγάλην οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς δαίμονος ταύτης ἀπαθεῖς καὶ συνέχεται πλῆθος ἀνθρώπων ἅμα τῆς τε πανηγύρεως χάριν, ἢ συντελεῖται κατ' ἔτος, καὶ τῆς λεχθείσης θέας». Τὸ παραξένημα τοῦ γεωγράφου, ἴσως ἐπειδὴ γιὰ πρώτη φορὰ ἐσημείωσε τὸ περίεργον ἔθιμον, εἶναι ἐδῶ μεγαλύτερον καὶ λεπτομερειακότερον εἶναι ἢ περιγραφὴ του. Ἡ ἑορτὴ γίνεται κάθε χρόνον. Ἄλλα κατὰ τοὺς νεωτέρους πλανήθηκε στὸ ὄνομα τῆς θεότητος. Δὲν εἶναι ἡ Φερωνία ἀλλὰ κάποιος θεὸς ποῦ μοιάζει μὲ τὸν Ἀπόλλωνα¹⁾. Ξέρουμε ἀπαλλοῦ, ὅτι οἱ ἱερεῖς ποῦ ἔκαναν τὴν πυροβολασία λέγονταν *hirpi Sorani*, *hirpi* δὲ διαλεκτικὰ=λύκοι. Μὲ παρόμοιο ὄνομα *Lupercal* λέγονται καὶ οἱ ἱερεῖς στὰ *Lupercalia*, μιὰ ἑορτὴ στὴ 21 τοῦ Φλεβάρη, ποῦ τὴ λένε γενικὰ καὶ ἀόριστα καθαρτικὴ, ἔχει ὅμως καὶ κάποια ἄλλη ἔνδειξη πυρολατρικῆ, ὅπως τὸ γῦρον, τὴν ἀμφιδρομίαν, τὸ Παλατίνου λόφον, ἃν καὶ δὲ γίνεται στίς λιγοστεῖς εἰδήσεις κανέναν λόγον γιὰ πυρὰ. Ἀντίθετα στὰ *Palilia* ἢ *Parilia*, 21 Ἀπριλίου, ἔχομε βέβαιη μαρτυρία, ὅτι ἀναβαν πυρὰ μὲ χόρτα καὶ ἄχυρα γιὰ νὰ περάσουν ἀποπάνου τῶν πρόβατῶν τοὺς οἱ ποιμένες, ὅπως στὴ σημερινὴ ξυλοφωτιὰ τῆς Θράκης²⁾.

Τελειώνοντας τώρα τὴν ἔρευνα γιὰ τὴν πυροβολασία τῶν σακεναρέων ἀξίζει καὶ πάλι νὰ τονίσουμε, ὅτι χωρὶς τίς σημερινὲς πολὺ σφοδρῆς πυρολατρικῆς τελετῆς, τίς γνήσια ἑλληνικῆς—Φανός, Λάμπαδα, Πανηγυρὶα φωτιᾶς, Ξυλοφωτιὰ—καὶ βαθιὰ ριζωμένους ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον καιρὸν στὸ ἑλληνικὸ γῶμα, δὲ θὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ ποῦμε στὸ νόημα τῆς ἀρχαίας πυρολατρίας οὔτε καὶ νὰ βγάλουμε, ἀπὸ τὴ μόνωσή του τὸ ἀλλόκοτον ἔθιμον τῆς Θράκης. Θὰ εἴμασταν πολὺ ἐξαρτημένοι ἀπὸ τοὺς ξένους ἐρευνητῆς ἢ δύσπιστοι στίς ἐρμηνεῖες τοὺς. Καὶ κείνοι θὰ μιλοῦσαν, μὲ τὴν ἄγνοια τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας, γιὰ ξένους ἐπιρροῆς καὶ τὸν ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ *slavischen Einfluss*. Μὲ τὸ ἀφθονον νεώτερον ὕλικόν διδαχτήκαμε, πὼς ἓνα νῆμα στερεὸν καὶ μισοκρυμμένο ἔνωει ὅλα τὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα ἀπὸ σήμερον ἕως σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀνυπολόγιστα μακρυνὴ καὶ πλεονεκτήματα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Ἀρχαϊό-

1) Wissowa, Religion u. Kultus der Römer (ιδὲ πίνακα) καὶ στὸ Roscher Lex. 1, 2693 κ. ἑ.

2) Wissowa, Religion κ.τ.λ. σελ. 165—166.

τητα. Καί τὸ ἐνωτικὸ τοῦτο νῆμα, ποῦ φυσικὰ τὸ δεχόμεσθε καὶ γιὰ κάθε ἄλλον ἱστορικὸ λαό, εἶναι τὸ βαθύτερο νόημα κάθε πυρολατρικῆς τελετῆς, ὅτι ἀπὸ τῆ μεγάλης καὶ φροντισμένη ἱερῆ πυρᾶ, εἴτε μόνο ποῦ τὴν ἐτοιμάζομε, εἴτε τὴν περιτρέχομε (ἀρχαῖα ἀμφιδρόμια, Καλύμνιο ἔθιμο), εἴτε χορεύομε γύρω, εἴτε πηδᾶμε μέσα προφυλακτικὰ εἴτε μὲ γυμνὰ τὰ πόδια ἐνθουσιασμένοι καὶ ἄφοβοι, θὰ πάρουμε δύναμη καὶ ὑγεία καὶ ὁ τόπος μας τὴν εὐτυχία του.

Δὲν παραβλέπουμε, ὅτι γιὰ τὰ ἀναστενάρια πολλὰ ἀκόμα εἰδικὰ ζητήματα μένουν νὰ διευκρινισθοῦν. Π. χ. οἱ εἰκόνες τῶν δύο ἀγίων καὶ οἱ σχετικοὶ ἀγιογραφικοὶ τύποι μὲ τὴν ἱστορία τους, ἄλλες τυχὸν Θρακικὲς παραδόσεις, τὰ σχετικὰ ἀκριτικὰ τραγούδια ποῦ ἀναφέραμε καὶ ἄλλα. Ἄλλὰ μεῖς θὰ σταματήσουμε ἐδῶ, οὔτε καὶ ἐξαρχῆς βάλουμε σκοπὸ νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα, γνωρίζοντας, πὼς τίποτε παρόμοιο δὲν παίρνει στὴν ἔρευνα τὴν ὀριστικὴν του τελείωσιν. Μόνο, σὰν ἐμάκρυνε καὶ ἔτσι ὁ λόγος, εἶναι ἀνάγκη μὲ τὸ συντομώτερο τρόπο νὰ συνοψίσουμε τὶς παρατηρήσεις γιὰ τὰ συνδέσουμε τὰ χωριστὰ καὶ εὐκολύνουμε τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ συνόλου.

Ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ Χουρμουζιάδη μὲ τὸ ἔθιμο νὰ ἀρπάξουν μερικοὶ θρησκόληπτοι τὶς ἅγιες εἰκόνες καὶ νὰ τρέχουν ἔξαλλοι στὰ βουνά, εἶδαμε πὼς ὅσο καὶ ἂν τὸ ἀναπτύξαμε μὲ ἄλλα νεώτερα καὶ ἀρχαῖα παραδείγματα, δὲ φτάνει νὰ ἐξηγήσει τὸν πολυήμερο καὶ ὀργανωμένον θρησκευτικὸν θίασον τῶν ἀναστενάρηδων καὶ τὴν ὅλην δράσιν τους. Μὲ δύο μεσαιωνικὰ κείμενα βεβαιώνεται ἀπὸ τὸ 12ο αἰῶνα. Ἀκόμα καὶ τὸ ὄνομα ἀσθενάρια, δομένο ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους στὸν αἱρετικὸν θίασον εἶναι μαρτυρημένον ἀπὸ τὸ 13ο (Χρονικὴ Σύνοψη). Παρετυμολογία στερνότερη εἶναι τὰ ἀναστενάρια. Ἀρχαιότερα κείμενα, ὅπως εἶχεν ὁ Πολίτης, μᾶς λείπουν, ἀλλὰ, σὰ συγκεντρώνεται ἡ σχετικὴ λατρεία στοὺς δύο ἁγίους, βρήκαμε μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα—θρακικὴ λαϊκὴ παράδοσις, κωνσταντιναῖα—πὼς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀναστενάρικης λατρείας πρέπει νὰ πέφτει στὰ χρόνια εὐθὺς μετὰ τὸ θάνατον τοῦ μεγάλου προστάτη αὐτοκράτορα. Ὁ Φίλοστοργίος μαρτυρεῖ τὴν ἐθνικὴν λατρείαν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἡλίου—Κωνσταντίνου, τὸν 5ο αἰῶνα, καὶ ἡ δυσάδα τῶν ἁγίων εἶναι ἀντίστοιχη μὲ τὸ συνηθισμένον τότε ζεῦγος, Σαβάζιος ἢ Ἡλιος ἢ Ἄττις καὶ Κυβέλη.

Ἐξετάσαμε ὕστερα σὲ ἰδιαιτέρα κεφάλαια τὰ σημαντικώτερα μέρη τῆς τελετῆς. Στ' ἀγιάσματα εἶδαμε πὼς ἀποδίδουν ξεχωριστὴ σημασίαν. Ἀρχαῖα συνήθια εἶναι τὰ φράγματα ποῦ κλείουν τὸ τέμενος καὶ τὸ νὰ ῥίξουν στὴν ἱερὰ πηγὴ νομίσματα. Ἡ θυσία τοῦ ταύρου σημαντικὰ ἀρχαῖκή. Τὸν ἔχουν διαλεγμένον καὶ καλοθρεμμένον καὶ πρέπει νὰ ᾄχει μόνον χρόνια, 3—5—7. Τὸν φέρουν στολισμένον ἀπὸ τῆ βοσκῆ μὲ πομπὴ καὶ μουσικὴ. Φαίνεται τότε ἡμερὸς καὶ σὰ νὰ θέλει νὰ θυσιάσῃ. Δὲν τὸν κουράζουν καὶ μὲ ἱεροπέπεια τὸν σφάζει ὁ ἀρχιἀναστενάρης. Τὰ σχετικὰ ὄργανα, μαχαίρι κ.τ.λ. εἶναι ἱερὰ

καὶ φυλαγμένα. Τὸ κράς κόβουν μοῖρες - μοῖρες καὶ τὸ διανέμουν στὰ σπι-
τια μὲ μουσική. Καὶ τὸ πιὸ παράδοξο, πὼς στέλνουν γιὰ κάθε οἰκογένεια
καὶ κομμάτι ἀπὸ τὸ δέρμα, ὅσο φτάνει γιὰ ἓνα τσαρούχι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τε-
λευταῖο καὶ τὰ μονὰ χρόνια, ὅλα τὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ κοινὰ σὲ πολυά-
ριθμα κουρμπάνια τῆς βόρειας Ἑλλάδας καὶ τὶς παραδόσεις μὲ τὸ ἐλάφι.
Σύναψη μὲ τὰ Βουφόνια καὶ τὴν ἀνάδειξη τοῦ ταύρου στὴ Μάγνησία. Ἀνα-
δρομὴ στὴν προθεϊκὴ καὶ τροτεμικὴ ἐποχὴ, ὅπου ἡ θυσία δὲν εἶναι θεραπεία
ἀλλὰ ἱεροπραξία μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση ἀπὸ πολὺ μαπα καὶ τὴ μετά-
δοσή του. Ὁμοφαγία καὶ λατρεία τοῦ Διονύσου. Πῶς ὁ Θεὸς εἶναι ὠμη-
στῆς καὶ μαζί ταῦρος.

Ὁ ἀναστενάρικος χορός. Ἰδιαιτέρος καὶ ὀργιαστικὸς μὲ τὴν ἀρχαία
σημασία. Οἱ φωνὲς ἔχ ἔχ ἄχ ἄχ καὶ ὁ Ἰακχος τῶν παλαιῶν. Τοὺς πιάνει ὁ
ἅγιος καὶ ἡ ἔκσταση. Τρεχάλα στὰ βουνά, οἱ νυκτερινὲς ἐκδρομὲς καὶ τὰ
Νυκτέλια. Μικρὸ δραματικὸ μέρος ποὺ θυμίζει τὰ Ἀγριώνια. Συστηματικὴ
οἰνοποισία καὶ παντοτινὴ μουσική. Ὅλα τοῦτα μὲ βεβαιότητα ἢ πολλὴ πιθα-
νότητα ἔχουν ἀρχαία τὴν προέλευση. Μὲ ἐπιμονώτερον σπουδὴ τῆς θρησκευ-
τικῆς ἔκστασης—θετικὸ καὶ ἀρνητικὸ μέρος, κύριο τὸ πρῶτο—τόνωση ψυ-
χικὴ καὶ ἀνέβασμα σὲ ζωὴ ἀνώτερη, μακρυνὰ ἀπὸ νοητικὲς ἐνοχλήσεις—πλη-
σιάζουμε ἀσφαλέστερα τὸ νόημα τῆς ἀριστοτελικῆς κάθαρσης. Παραδείγματα
κάθαρσης ἀπὸ τὴ σημερινὴ λαϊκὴ ζωὴ, σύμφωνα μὲ τὰ πολιτικὰ τοῦ Ἀρι-
στοτέλη. Τὴ γένεση τοῦ χοροῦ βρίσκουμε μόνο, ἂν πᾶμε στὴν πρωτόγονη το-
τεμικὴ ἐποχὴ. Πρὶν ἀπὸ τὸ χορὸ τὸ δρώμενον.

Ἡ Πυροβασία. Πάντοτε συνδυασμένη μὲ τὸν ἐκστατικὸ χορὸ καὶ κα-
νονικὰ νυκτερινή. Ἀπάθεια τῶν γυμνῶν ποδιῶν ἐπιστημονικὰ βεβαιωμένη.
Ὁ Τανάγρας καὶ ὁ Forel. Ἡ ἀναισθησία καὶ ἀπάθεια τῶν κατόχων παγκό-
σμιο φαινόμενο. Παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα. Παρόμοιες ἱερὲς πυ-
ρές. Ὁ Φανὸς τ' Ἀηγιαννιοῦ ἢ τῆς ἀποκριᾶς. Τ' Ἀηγιαννιοῦ τὰ λάμ-
παντα. Ἡ παντρεία τῆς φωτιᾶς. Ἡ ξυλοφωτιὰ καὶ ἡ μακρυνὴ ἀρχαιότητά
της. Ἐρμηνεῖα τῆς παντρείως τῆς φωτιᾶς καὶ τὰ βοιωτικὰ Δαίδαλα. Ἡ
πυρολατρεία στὴν Ἀρχαιότητα. Τὰ Λάφρια στὴν Πάτρα. Ἡ πυρὰ τοῦ Ἡ-
ρακλῆ στὴν Οἶτη. Πυρολατρικοὶ μῦθοι τοῦ Διονύσου, Βροτέα, Τάλω, Κα-
πανέα, Μελέαγρου. Κύριο νόημα ἡ συγκέντρωση τοῦ μαπα καὶ ἡ χρησι-
μοποίησή του. Ἀσιατικὲς καὶ θρακοφρυγικὲς λατρεῖες. Ὁ Ἡρακλῆς Σάν-
δων καὶ ὁ Σαρδανάπαλος. Ὁ Σαβάζιος ὡς Ἡλιος. Πυροβασία ἀπὸ τὶς ἱε-
ρεῖες τῆς Ἀρτεμῆς Περσείας. Οἱ hirpi Sorani. Τὰ Lupercalia καὶ τὰ Pa-
lilia.

Ἄν τέλος θυμηθοῦμε, ὅτι οἱ μεγάλες γιορτὲς γίνονται μὲ αὐστηρό-
τητα καὶ τάξη, ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὸ πανηγύρι εἶναι καθολικὴ σὲ κάθε κοι-
νότητα καὶ ὅτι ὁ καλὰ ὀργανωμένος θίασος παρὰ τὸν πόλεμο τῆς ἐπίσημης
Ἐκκλησίας διατηρεῖ ἀκλόνητη τὴν ἠθικὴ θέση του καὶ τὴν ἐπιρροή του σὲ

ὅλη τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, θὰ πιστέψουμε, ὅτι ἡ πρώτη συγκρότησις τῆς ἀνασπενάριχης λατρείας πρέπει νὰ ἔγινε πολὺ παλαιά, λίγον καιρὸ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Στὸν 4ο μ.χ. καὶ 4—5 κατόπιν αἰῶνες ἡ ἐθνικὴ θρησκεία διατηροῦσε ἀρκετὴ ζωὴ καὶ μετὰ τοὺς ἀντίρροπους διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν. Πολλὰ διονυσιακὰ στοιχεῖα εἶδαμε στὴ λατρεία αὐτῇ. Ἄλλα πάλι λείπουν, ὅπως ἡ μεταμφίεσις. Καὶ τοῦτο εὐλόγο εἶναι ν' ἀποδώσουμε στὸ συγκρητισμὸ τῆς ἐποχῆς—ἐνα ἦτον ὁ Θρακικὸς Διόνυσος, ὁ Σαβάζιος, μετὸν Ἥλιο—καὶ τὴ βέβαιη ἐπίδρασις τῆς προστατευτικῆς καὶ κυρίαρχης δυνάδας τῶν ἁγίων.

B

H ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΥΡΙΝΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ

Ὅπως τὰ ἀνασπενάρια χρεωστοῦμε στὸ ἐκλεκτὸ βιβλιαράκι τοῦ Α. Κουρμουζιάδη, ἔτσι καὶ τὴν περιήρημη τελετὴ τῆς Τυρινῆς Δευτέρας στὴν ἀνατολικὴ Θράκη ὀφείλουμε στὴν παρατηρητικότητά καὶ τὴ συνθετικὴ δύναμη τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ. Γιατὶ μετὰ τὰ λαϊκὰ ἔθιμα καὶ τὶς παραδόσεις ἀκόμα συμβαίνει τὸ ἴδιο, ὅ,τι καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ ἀπόδοσις γοητευτικοῦ τοπίου. Δὲ φτάνει νὰ βάλει τὸ κάθε τί ὁ ζωγράφος στὴ θέσι του μετὰ ὅλη τὴν ἀκριβεία στὶς ἀναλογίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰ ἐνώσει ὅλα ὅσα βλέπει, καὶ ν' ἀποδώσει ζωηρὰ τὴν ἀληθινὴν του ἐντύπωση. Τὸ ἴδιο γίνεται μετὰ τὶς πολύμορφες λαϊκὰς τελετὰς, τὶς διαφοροτικὰ κάθε τόσο ἐκτελούμενες, καὶ τὶς λαϊκὰς παραδόσεις. Δὲν ἀρκεῖ νὰ τὶς ἀντιγράψει κανεὶς πιστὰ ἢ νὰ τὶς στενογραφῆσει ἢ καὶ νὰ φωτογραφῆσει ἀκόμα μερικὰς σκηνὰς ἀπὸ τὴ λαϊκὴ τελετῇ. Πρῶτα - πρῶτα ἀνάγκη εἶναι νὰ βλέπει καθαρὰ καὶ μετὰ ζωηρὴ αἴσθησι νὰ δέχεται ὀλόκληρες ἐντυπώσεις, ἔπειτα νὰ μπορεῖ τὶς ἐντυπώσεις αὐτὰς νὰ ἐκφράζει μετὰ ἀνάλογο χαραχτήρα καὶ δύναμη. Μετὰ αὐτὰς ἀκριβῶς τὶς προϋποθέσεις ἔκαμε τὴν περιγραφὴν τῆς τελετῆς ὁ Βιζυηνός. Τὴν ἔζησε μικρὸ παιδί στὸ χωριὸ του, τὴ Βίτσα καὶ τὸν Ἅγ. Γεώργιο, μιὰ ὥρα ἀνατολικώτερα, καὶ τὴν πραγματείαν του ἔγραψε μέγας καὶ σπουδασμένος—φιλόλογος καὶ μετὰ εἰδικὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς στὴ Γερμανία—καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὡς ἀναγνωρισμένος λογοτέχνης. Ἄτυχῶς πέθανε σχετικὰ νέος, ἀλλὰ τὸ ἔργο του εἶχε τὴν τύχην νὰ βεβαιωθῇ ἀπὸ τὸν Ἄγγλον ἀρχαιολόγον Dawkins κ' ἔτσι νὰ γίνῃ γνωστὸ σὲ εὐρύτερον εὐρωπαϊκὸ κύκλον. Ἀκολούθησαν δύο πραγματεῖαι τοῦ ἐπίσης Ἄγγλου ἀρχαιολόγου Wace γιὰ παρόμοιαι τελετὰς στὴ Θράκη, Μακεδονία καὶ Θεσσαλία. Καὶ τέλος ἔγιναν ἀρκετεὶς περιγραφὰς τοῦ ἐθίμου ἢ ἄλλων ὁμοίων, θησαυρισμέναι στὰ *Θρακικά* καὶ τὸ *Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ.* Ὁ Πολίτης δὲν ἔμεινε φυσικὰ ξένος. Τὸ εἶχε λεπτομερειακὰ μελετήσει, ἀλλὰ τὸ ἔργο του ἔμεινε, ὅπως καὶ τὰ ἀνασπενάρια, ἀδημοσίευτον. Μόνον στὴ διδασκαλίαν συχνὰ τὸ ἀνέφερε καὶ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ λίγαις δημοσίευ-

μένες παρατηρήσεις του, εἶχε συλλάβει ἔνωρις τὸ γενικώτερον νόημα τῆς τελετῆς.

Κατὰ ταῦτα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ἦταν κυρίως ἡ ἀκόλουθη:

1. Γ. Μ. Βιζυηνός. περιοδ. Ἑβδομάς, 1888, φύλλα 32—35. Θρακικὴ Ἑπετηρίς, 1897. Οἱ Καλόγεροι καὶ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἐν Θράκῃ.
2. R. W. Dawkins, Journal of Hellenic Studies, 1906, 191 κ. ἔ.
3. Ν. Γ. Πολίτης, Σύμμεικτα, Α, (1908) σ. 56.
4. Α. J. Wace, British School Annual, XVI, 248 κ. ἔ. καὶ XXI, 250 κ. ἔ.
5. Δ. Σάρρος, Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, 1900.
6. Α. Χουρμουζιάδης. Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων κ.τ.λ. σ. 22—23.
7. Καλλισθένης Χουρμουζιάδης. Ἔθιμα Σαμακοβίου. Θρακικά, τόμ. ΙΓ', σ. 386—9.
8. Δ. Πετρόπουλος. Ὁ Καλόγερος στὸ Κωστή. Ἀρχεῖον, τ. Γ'. 282—4.
9. Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου. Τὰ Διονύσια. Θρακικά, τ. Β', σ. 429.
10. Κ. Κουρτίδης. Ἡ Σκυλοδευτέρα. Ἀρχεῖον, τ. Ε', 92—4.
11. Ν. Ροδόσιος. Τὰ Δημήτρια. Θρακικά, τ. ΙΓ', 311—320.
12. Β. Ν. Δεληγιάννης. Τῆς Μπάμπως ἡ μέρα, Ἀρχεῖον, τ. Γ', 198 κ. ἔ.
13. W. Liungman. Byz.—Neugr. Jahrb. Νίκου Βέη, τ. 15, σ. 20—28.
14. Κ. Α. Ρωμαῖος, Λαογραφία, Ζ', 366.

Ἡ τελετὴ ποὺ θὰ ἐξετάσουμε γίνεται στὴ Θράκῃ τὴν Τυρινὴ Δευτέρα, τὴ Δευτέρα δηλ. μετὰ τὴν πρώτη ἀποκριὰ τὴν κρεωφάγο, με σκοπὸ φανερώτατο τὴν ἐπιτυχία τῆς καλοχρονιάς, τῆς εὐετηρίας τῶν παλαιῶν. Τοῦ λαϊκοῦ ἐθίμου ὑπάρχουν δύο παραλλαγές. Γύρω στὴ Βίζα σιὰ χωριά καὶ στὴ Γέννα ἐγίνονταν ἡ εορτή, ὅπως τὴν ξέρομε ἀπὸ τὸ Βιζυηνό, με ἀνεπτυγμένη δραματικὴ παράσταση. Στὴν Ἀδριανούπολη καὶ γύρω ἀπ' αὐτή, Ὁρτάκιοι, Σαμάκοβο, Ἀφκαριοῦ, ὅπως καὶ στὸ Κωστή, λείπει τὸ καθαυτὸ δράμα, ἀλλ' ὑπάρχουν ἄλλα γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς εὐφορίας ἀποτελεσματικὰ δρώμενα. Ἰδὲ τὸ σχετικὸ χάρτη. Μετὰ τὴν πληρέστερη καὶ πιὸ γνωστὴ παραλλαγὴ θὰ ἀσχοληθοῦμε πρώτα.

Ἡ ἐκθεσὴ τοῦ Βιζυηνοῦ σχετικὰ μετὰ τὰ πράγματα εἶναι γιὰ μᾶς ἐντελῶς ἀξιόπιστη καὶ σὲ ὅσα εἶδε καὶ ἐβεβαίωσε ὁ Dawkins καὶ σὲ ὅσα δὲν εἶδε, ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος ἤξερε βέβαια ἀρκετὰ ἑλληνικὰ καὶ μετὰ ἀκριβεία ἐπιστημονικὴ ἔκαμε τὶς παρατηρήσεις του, ἀλλὰ σὰν ξένος ἀδύνατο ἦταν ν' ἀντιληφθῇ ὅσα ὁ ἐντόπιος Βιζυηνός ἀπὸ μικρὸ παιδί εἶχε πιστὰ ἐντυπωμένα στὴ μνήμη του. Ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ αὐτὴ θὰ πάρομε' ἐδῶ τὰ σημαντικώτερα. Καλόγεροι λέγεται ἡ ἴδια ἡ τελετὴ, ὅλα τὰ πρόσωπα τοῦ θιάσου καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ δύο πρωταγωνιστές. Ὅλοι οἱ ἐκτελεστὲς διαλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα, μπροστὰ στὸν πρωτόγερο ἢ μουχτάρη, ἀπὸ τοὺς ἱκανωτέρους καὶ ἀστείοντες ἄνδρες γιὰ μιὰ τετραετία. Ἐνα πρῶτο τοῦτο τὸ δεῖγμα τῆς σπουδαιότητος τῆς τελετῆς, ποὺ δὲν εἶναι μόνο διασκέδαση ἀποκριάτικη,

ἀλλ' ἔχει καὶ σημασία γιὰ τὴν εὐτυχία τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ τοὺς ἐγγάμους ἐκλέγουν τοὺς δύο πρώτους Καλογέρους, ἀλλὰ ὡς Κορίτσια θ' ἀναδειχτοῦν ἄγαμοι νέοι ἢ τὸ πολὺ ἀρρεβωνιασμένοι, ποὺ θὰ μείνουν ὅμως ἀνύπατροι σὲ ὅλη τὴν τετράχρονη θητεία τους. Ἡ διάταξη εἶναι τόσο αὐστηρή, ὥστε ἂν στὸν καιρὸ τῆς ἐκλογῆς ἀρνηθῆ ἕνας πατέρας γιὰ τὸ γιό του νὰ δεχτῆ τοῦτο σημαίνει πὼς ὁ νέος «θὰ παντρολογεῖται». Τὰ κορίτσια δὲν ἔχουν καμιὰ κωμικὴ δράση, στέκουν ἀμίλητα καὶ στολισμένα μὲ τὰ καλύτερα φορέματα τῆς ἀδερφῆς ἢ τῆς μηστιῆς κ' εὐκολύνουν ἔτσι τίς μέλλουσες πεθερὲς νὰ ἰδοῦν, σὰν τί προκοπὴ σὲ ἐργόχειρα καὶ ρουχισμὸ ἔχει τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο κορίτσι. Ἀλλόκοτη καὶ θεαματικὴ εἶναι ἡ φορεσιὰ τῶν δύο καλογέρων. Πρέπει οἱ ἴδιοι νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἐφορτάσιμη φορεσιὰ τῆς θητείας τους. Σκοτώνονται λύκοι, ζαρκάδια, πιάνονται ἀλουποῦδες, σφάζονται τράγοι καὶ τὰ τομάρια τους θὰν τὰ ἀργάσουν οἱ ἴδιοι ποὺ θὰν τὰ φορέσουν. Φιάνουν γιὰ τὸ κεφάλι κωνικὸ ψηλὸ σκέπασμα ἀπὸ τομάρι λύκου ἢ ἀλουποῦς μὲ δυὸ νουρὲς πίσω στοὺς ὠμούς καὶ στὸ στήθος περῶν δορᾶ ἐλαφιοῦ (νεβρίδα) καὶ παρακάτω προσαρμίζουν στὸ ποντοῦρι τραγεῖα. Ἀπὸ ἐλάφι ἢ τράγο θὰ κάμουν τὸ προσωπεῖο, κουρεμένο στὸ πρόσωπο μὲ τρυῖπες γιὰ τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα καὶ ἀκούρευτο γύρω, γιὰ γένεια. Γύρω στὴ μέση κρεμᾶνε 3—4 βροντόχηα κουδούνια. Στὰ χέρια ὁ ἓνας θὰ κρατεῖ φαλλόμορφο ραβδί κι ὁ ἄλλος ἓνα περίεργο τόξο, φυλαγμένο τὸν ἄλλον καιρὸ στὰ κεραμίδια τῆς ἐκκλησιᾶς, ποὺ μὲ εἰδικὸ μηχανισμὸ ἐκσφενδονίζει, ἀντὶ βέλη, στάχτη. Τὸ κωμικώτερο πρόσωπο τοῦ θιάσου εἶναι ἡ Μπάμπω, γιὰ μὲ παλιόρουχα ντυμένη, καὶ τεχνητὴ καμπουρίτσα στὴ ράχη, ποὺ κρατεῖ καλάθι μὲ ξύλινο ὁμοίωμα παιδιοῦ σπαργανωμένου μέσα. Ἐπειτα 3—4 εἶναι οἱ Κατσιβέλοι καὶ Κατσιβέλες, ἐπίσης ἀστεῖα πρόσωπα μὲ μοῦτρα καὶ χέρια μουτζουρωμένα. Τέλος ἐκλέγουν ἀπὸ τὰ καλύτερα παλληκάρια τοῦ χωριοῦ δυὸ νέους, ὅμορφα ντυμένους μὲ πιστόλια στὴ ζώνη καὶ μακρὰ ἀλυσσίδα στὸ χέρι γιὰ νὰ κρατοῦν μ' αὐτὴ αἰχμάλωτους τοὺς περαστικούς στὸ δρόμο καὶ τοὺς φορολογήσουν. Πρῶτὶ πρῶτὶ, μὲ τὴν ἀνατολή, θ' ἀρχίσουν οἱ Καλόγεροι τὴ δουλειὰ τους. Μὲ τὴ μουσικὴ μπροστά, τὸ βροντερὸ τύμπανο καὶ τὴν δξύφωνη γκάιντα, θὰ πάρουν ἀράδα τὰ σπίτια, τοῦ χωριοῦ, θὰ χορέψουν καὶ θὰ παίξουν σὲ κάθε ἀγλή καὶ θὰ μᾶσουν χρήματα γιὰ τὴν ἐκκλησιὰ ἢ καὶ ἄλλα δῶρα δικὰ τους. Θὰ κάμουν ἀγνυρόν—κατὰ τὸ ἀγείρω=μαζεύω—ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Οἱ δύο πρωταγωνιστὲς παίξουν παντομιμικά, πειράζει καὶ χτυπάει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ἔχοντας τὴ ράχη καὶ τὰ νῶτα ἐξασφαλισμένα μὲ παχὺ στρώμα χόρτα καὶ ἄχυρα, τεχνητὰ βαλμέν' ἀπάνου τους. Συνηθισμένο παιχνίδι εἶναι νὰ μπήγει ὁ καλόγερος τὸ φαλλόμορφο ραβδί του στὸ ἔδαφος καὶ νὰ κάθει' ἀπάνου μὲ τὴν πρόθεση δηθὲν νὰ ξεκουραστῆ. Φροντίζουν τότε ἄλλοι ἔξω ἀπὸ τὸ θιάσο, ἐφοδιασμένοι μὲ ἀγκυλωτὰ ραβδία καὶ τὸν ἀνατρέπουν, πέφτει ὁ καλὸς σου τ' ἀνάσχελα καὶ ἡ μαρίδα τὰ παιδιὰ

συνοδεύει τὸ κωμικὸ πέσιμό του μὲ ἀλαλαγμούς. Ἡ ἐπίσκεψη στὸ κάθε σπίτι, ὅσο κι ἂν εἶναι στὴ νοικοκυρὰ εὐπρόσδεκτη—μὴ δὲ γίνεται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ δὲν μᾶς φέρνει κάθε καλό;—ἄλλο τόσο εἶναι καὶ ἐνοχλητικὴ. Ἡ Μπάμπω ψάχνει νὰ πετύχει κανὰ λησμονημένο σὲ φράχτη ἢ ἄλλου ἐσώρουχο γιὰ τὸ μωρό της καὶ οἱ Κατσιβέλοι κυνηγᾶν τὶς κότες, βρίσκουν τὶς φωλιές καὶ παίρνουν τ' αὐτὰ καὶ δὲν ἀφήνουν οὔτε τὰ φῶλο μέσα, ἢ ἀρπάζουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἢ ὅ,τι ἄλλο, ἅμα δὲν τὸ βροῦν στὴν προπευμένη θέση. Εἶναι ἀνυπολόγιστο τὸ καλὸ ποῦ παίρνουν οἱ νοικοκυραῖοι, γι' αὐτὸ θέλοντας καὶ μὴ πρέπει νὰ πληρώσουν. Ἄλλ' ὅμως ξέρουν καὶ νὰ φυλάγονται καὶ τὰ πράγματά τους φροντίζουν νὰ τὰ ἔχουν τοιμαρμεμένα καὶ ὅσο γίνεται κλειδωμένα γιὰ νὰ γλυτώσουν τὶς πολλὲς ζημιές. Στὸ δρόμο θὰ κάμουν τὸ ἴδιο στὸν κάθε διαβάτη, θὰ τὸν αἰχμαλωτίσουν καὶ θὰ πληρώσει ξαγορὰ γιὰ τὸν καλὸν χρόνο. Τὰ παλληκάρια θὰ περάσουν τὴν ἀλυσοίδα ἀπὸ τὸ λαιμό του καὶ θ' ἀρχίσει ἡ κωμικὴ διαδικασία. Οἱ Καλόγεροι θὰ τονίζουν τὰ σωματικά καὶ πνευματικά του χαρίσματα, ἀκόμα καὶ ὅτι εἶναι τρανὸς νοικοκύρης. Ἐκεῖνος θὰ ἐξευτελίζει τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ πληρώσει λιγώτερα. Ἐπὶ τέλους πληρώνει, παίρνει ἀπόδειξη, τεςκερέ, καὶ ἀκολουθεῖ τὴν παρῆα σὺν ἀξιόπιστος πλὴν μάρτυρας γιὰ ἄλλους παρατέρα ὑποδίκους. Ἔτσι μὲ τὶς ἐπισκέψεις σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ τὶς φορολογίες στοὺς διαβάτες θὰ περάσει τὸ πρῶτο μέρος τῆς εὐρητῆς.

Τὸ ἀπόγειμα ὅλοι ἄντρες καὶ γυναῖκες εἶναι μαζεμένοι στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ. Ὁ θίασος ξαναρχίζει πρῶτα τὰ συνηθισμένα παιχνίδια καὶ τὸ χορὸ, ἔπειτα μοιράζεται ὁ κόσμος, ἐδῶ γύρω ἀπὸ τὴ Μπάμπω, παρατέρα μαζί μὲ τοὺς Κατσιβέλους. Ἡ Μπάμπω μὲ τὸ ἀχώριστο καλάθι της εἶναι στρογγυλοκαθισμένη πάνου στὴ χλόη καὶ ταχτοποιεῖ ὅσα ἐσούφρωσε στὸν πρωινὸν ἀγυρισμὸ γιὰ νὰ σπαργανώσει τὸ μωρό της. Τὴ ρωτᾶνε καὶ πρόθυμ' ἀπαντᾶει, πὸς εἶναι ἡ καψομάνα του καὶ τὸ παιδί εἶναι ἐφταμηνίτικο. Μὲ ποιὸν τὸ ἔκαμε δὲν τὸ ξέρει, ἀλλὰ τὸ γέννησε πρὶν τὴν ὥρα ἀπὸ φόβο. Μὲ κωμικὰ λόγια καὶ κινήσεις βγάζει τὸ ξύλινο παιδί της ἀπὸ τὸ καλάθι, τὸ χαϊδεύει, τὸ σπαργανώνει, τὸ βάνει στὸ δῆθεν βυζί, ἔπειτα τὸ μαλώνει καὶ τὸ δέρνει ἀκόμα. Ὅλοι μ' αὐτὰ καὶ πρῶτα ὁ μικρόκοσμος σκάζουν στὰ γέλοια. Σύγχρονα παρέκει οἱ Κατσιβέλοι ἔχουν νὰ κάμουν σπουδαία δουλειά. Σὰ γύφτοι ποῦ ἔναι θὰ φκιασουν ἕνα ἐξαιρετικὸ ὑνὶ καὶ γιὰ ὑλικά ἤφεραν κομμάτια σκουριασμένα παλιοτενεκέ. Ἀνάβουνε φωτιά καὶ γιὰ φουσερὸ ἢ Κατσιβέλα χρησιμοποιεῖ τὸ στόμα της ἢ τὴν ποδιά της. Περνάει τότε κοντὰ της ὁ Κατσιβέλος καὶ τὴν ἀνατρέπει ἀπὸ ἀπροσεξία τάχα. Αὐτὴ πέφτει τ' ἀνάσκελα καὶ ὅσο γίνεται ἄσεμνα καὶ βάζει τὶς φωνές, ἐκεῖνος τῆς ζητεῖ συχώρηση, μὰ σὲ λίγο τὸ ξανακάνει. Οἱ κωμικὲς σκηνὲς καὶ τὰ γέλοια δὲν παύουν, γιὰτ' εἶναι ἀστείρευτο τὸ φυσικὸ καὶ ἀνεπίδεικτο λαϊκὸ πνεῦμα. Ξαναγγυρίζουμε στὴ Μπάμπω. Παραπονιέται τώρα ἡ καψομάνα, ὅτι τὸ

παιδί της μεγάλωσε άξαφνα και δεν τό χωρεί πλιά τό καλάθι. "Έχει, λέει, όρεξη διαβολεμένη κι άφοϋ φάει εφτά φούρνους καρβέλια και πιεί ληνούς κρασί τής τρουπάει και τό μυαλό, με τὰ κλάματά του. Και δε φτάνει αυτό, μα μου γυρεύει τώρα και γυναίκα!

Τὰ παράπονα τής γριᾶς είναι δικαιολογημένα. Και αλήθεια είναι ότι ό γιός της μεγάλωσε και θέλει γυναίκα. Γιατί ποιός άλλος θά 'ναι ό Καλόγερος, που ρίχνεται τώρα, φωτιά μοναχή, 'σια στα Κορίτσια; Θά 'ναι τό πολυφάγο παιδί τής Μπάμπως π'όγινε πλιά θεριακωμένος άντρας. Τρουπώνει τό Κορίτσι μέσα στις άλλες γυναίκες, μ' αυτός άψηφώντας τις φωνές και τὰ χτυπήματα στη ράχη του, την δχυρωμένη με τ' άχυρο, κόβει στον όμο την ώραία του και γυρίζει θριαμβευτής. Μπροστά στην τόση άντρίκεια δύναμη και μανία τό κορίτσι φαίνεται τώρα ύποταγμένο. Θεληματικά και ντροπαλά ακολουθεϊ τό δυνατόν άντρα και με τή συνοδεία τής μουσικής πάνε να στεφανωθοϋν. Κουμπάρος και παππᾶς μαζί είναι ό άλλος Καλόγερος, ό σύντροφος και φίλος του. "Εννοείται, πώς τό στεφάνωμα είναι ξεσχισμένη παρωδία τής εκκλησιαστικής τελετῆς. Πολλά πειράγματα και αίσχρολογίες γίνονται, όταν σηκώνουν τον κουμπάρο ψηλά για να τάξει. "Επί τέλους τάξει ληνούς κρασί και φούρνους καρβέλια και τον άφήνουν. Και ό κουμπάρος έπειτα είναι ανεξάντλητος σε κωμικές χειρονομίες και σκωπτικές κινήσεις, σάν παρακολουθῆ τους νεονύμφους στις έρωτικές τους περιπτώξεις και κρυφομιλήματα. "Αλλά τὰ γέλοια φέρουν και τὰ κλάματα. Δεν ξέρουμε γιατί, έρχονται οι φίλοι σε διάσταση και ό κουμπάρος άγριεύει, φοβερίζει, σημαδεύει και ξανασημαδεύει τό δυστυχισμένο γαμπρό, που κάθεται ζαρωμένος από φόβο, έως ότου τοϋ τραβάει με τό τόξο μία ριζιά στάχτη «στο μελιγκάρι και τον ξαπλώνει φαρδὸ πλατὸ ανάσκελα». Σκουζμός και θρήνος άκούεται, πέφτει στο νεκρὸ άπάνου ή νύφη, όλοι ξεφωνίζουν και πρώτος και καλύτερος ό φρονιάς κλαίει τώρα και οδύρεται για τή στέρηση τοϋ φίλου του. "Ετσι μετανοημένος φροντίζει να τοϋ ψάλει τή νεκρική ακολουθία, όπως εύλόγησε και τό γάμο. Μπήγει ξύλινο ραβδί ανάμεσα στα σκέλη του, τον θυμιατίζει με σβουνιά βαλμένη σε κεραμίδι κι ανάμεσα στις ψαλμουδιές ανακατεύει και μερικές βωμολοχίες. "Όλα έχουν γελοιογραφικό χαρακτήρα. Τον σηκώνουν τέλος τέσσεροι να πάνε να τον θάψουν, αλλά μόλις κάνουν δύο βήματα ό νεκρός ανασταίνεται και πηδώντας και χορεύοντας ξαναπαίρνει τή θέση του μέσα στο θίασο.

Σε τι άποβλέπουν όλα αυτά, τό δείχνει καθαρά ή τελευταία πράξη τής δραματικής τελετῆς. Τίποτε δεν κάνουν τώρα κωμικό ούτε άστειεύονται, άλλ' όλα γίνονται με σεμνή ιεροπρέπεια. Μπρος στην εκκλησία έχει φέρει ό κεχαγιάς, ό δημόσιος υπηρέτης τοϋ χωριοϋ, ένα πραγματικό άροτρο. Οι Κατσιβελοι κομίζουν με σοβαρότητα τό ύνι, που δῆθεν τάση ώρα έφκιαναν και τὰ παλληκάρια προσαρμόζουν τον καινούργιο άνθοποικίλο ζυγό, έργο πραγ-

ματικά δικό τους γιὰ κάθε χρόνο ἐπίτηδες ἐκτελεσμένο. Οἱ φανταγεροὶ στὴν ἐμφάνιση, ἀτίθασοι καὶ παιχνιδιάρηδες καλόγεροι προχωροῦν μὲς ἀπὸ τὸν κόσμο, πού τοὺς κάνει εὐλαβητικά τόπο, καὶ πᾶνε σὰν «ἡμεροὶ ταῦροι» νὰ ζευτοῦν καὶ σύρουν τὸ ἀλέτρι. Ὁ πρωτόγερος ἢ μουχτάρης, ὁ ἐπίσημος ἄρχοντας, ἔχει ἤδη περάσει τὸ σακκούλι μὲ διαλεχτὸ σπύρο στὸν ὄμο καὶ πιάνοντας μὲ τὸ δεξιὸ ποδάρι τοῦ ἀρότρου σπέρνει μὲ τὸ ἀριστερό. Τρίζοντας σκίζει τὴ γῆ τὸ ὑνὶ συρόμενο ἀπὸ τοὺς καλογέρους καὶ ὁ μουχτάρης ὀρθοποδίζοντας τ' ἀλέτρι μὲ συγκινημένη φωνὴ σὰν ἱερέας ὑπέροτατος τῆς τελετῆς ξεφωνίζει τις εὐχάς: —Νὰ γίνεις δέκα γρόσια τὸ κοιλὸ τὸ σιτάρι!

— Ἀμήν, Θεέ μου, γιὰ νὰ φᾶν οἱ φτωχοί!, ἀπαντᾷ σύσσωμο τὸ πλῆθος.

— Πέντε γρόσια τὸ κοιλὸ ἢ σίκαλη!

— Ναί, Θεέ μου, γιὰ νὰ χορτάσει ἡ φτωχολογιά.

— Τρία γρόσια τὸ κοιλὸ τὸ κριθάρι!

Γίνεται μὲ τὴν ἀροτριώση ἕνας κυκλικὸς γῦρος στὴν πλατεῖα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ἡ δραματικὴ τελετὴ ἐδῶ τελειώνει. Ἀλλὰ σὰν ἐπίλογος τῆς μεγάλης γιορτῆς θ' ἀκολουθήσει χορὸς κυκλικὸς διπλὸς καὶ τριπλὸς μὲ τοὺς Καλογέρους πρωτοστάτες καὶ ὁ κόσμος θὰ διασκεδάσει ὡς τὴ βαθειὰ νύχτα.

Ἴσως φανῆ πολὺλογη ἢ παραπάνου περιήληψη, ὅσο καὶ ἂν παραλείψαμε τοὺς συχνοὺς παραλληλισμοὺς μὲ τὴν ἀρχαία διονυσιακὴ λατρεία, πού ξέρεῖ ὁ Βιζυνηδὸς νὰ τοὺς συνυφαίνει μὲ περίσσιο πνεῦμα καὶ λογοτεχνικὴ δεξιότητα. Ἀλλὰ μιὰ συντομώτερη ἔκθεσις ἦταν φόβος νὰ ξεπέσει σὲ ξερὴ περιγραφή καὶ νὰ μὴν ἀποδώσει τὴ ζωντάνια, τὸ βαθύτερο νόημα καὶ τὴ διάφωσιση τῆς σπουδαίας λαϊκῆς λατρείας. Εὐκολοδιάγνωστα εἶναι τὰ δύο μέρη τῆς εορτῆς. Ὅλο τὸ πρωὶ ἕως τις πρώτες ὥρες τοῦ δειλινοῦ ὁ θίασος μὲ τὴν ἀλλόκοτη δυναμικὴ ἐμφάνιση καὶ τὴ δράση του—χορὸς καὶ ἀτέλειωτες μικρὲς κωμικὲς σκηνές—κατέχει τὸν τρόπο νὰ φέρει στὸ κάθε σπιτικὸ καὶ στὸν κάθε νοικοκύρη πού θὰ βρεθῆ στὸ δρόμο τὴν καλοχρονιά, καὶ τούτη μὲ ἀνταλλάγματα, μὲ τὸ καλὸ ἢ μὲ τὸ στανιὸ παρμένα. Τὸ δεύτερο μέρος εἶναι σημαντικώτερο, γιατί ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ γίνῃ εὐτυχισμένη ἡ χρονιά γιὰ ὅλη τὴν ἀγροτικὴ Κοινότητα. Γίνεται λοιπὸν ἡ δραματικὴ παράστασις μὲ τὸν ἱερὸν ἄροτο στὸ τέλος στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ. Οἱ δύο πρώτες σκηνές, πῶς φριάνουν οἱ Κατσιβέλοι ἕνα ὑνὶ περίφημο καὶ θαματουρογὸ καὶ τὸ πῶς τὸ μωρὸ τῆς Μπάμπως μεγαλώνει ἄξαφνα σημαίνουν παράλληλες ἐνέργειες γιὰ τὸν ἴδιο μεγάλο σκοπὸ. Θέλομε εὐτυχία στὰ σπαρτὰ καὶ γεωσύννη. Γι' αὐτὸ μεγαλώνει καὶ ζωηρεύει τὸ ἑφταμηνίτικο καὶ γίνεται τόσο δυνατὸς ἄντρας, ὥστε νὰ νικήσῃ ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ πάρῃ ὅποια θέλει γιὰ γυναῖκα. Ἀκολουθεῖ ὁ γάμος καὶ ἡ εὐτυχία, ἀλλὰ καὶ ἡ περιπέτεια τοῦ φρόνου, ὁ θρῆνος. Μὰ τὸ θάνατο τὸν μισοῦμε, τὸν καταδικάζουμε σὲ ἀφάνεια καὶ ὁ σκοτωμένος ξαναγυρίζει στὴ ζωὴ πρόσχαρος καὶ θαλερὸς

ὅπως πρῶτα. Στὸ τέλος γίνεται ἡ ὑπέροτατη προσπάθεια. Φέρουν τὸ ὄνι ἔτοιμο οἱ Κατσιβέλοι καὶ τὸν καινούργιο ζυγὸ τὰ παλληκάρια. Ὁλόκληρο τὸ χωριὸ προσθέτει τὴ δύναμή του, Ὁ κεχαγιάς ἔχει ἔτοιμο τὸ ἀλέτρι καὶ ὁ πρῶτος ἄρχοντας σπέρνει, ὀργώνει μὲ τοὺς Καλόγερους στὸ ζυγὸ καὶ ξεφω νίζει μαζί μὲ ὄλον τὸν κόσμον τὶς θερμοτέρες εὐχές.

Εἶπαμε ἤδη, ὅτι ἡ ἔκθεση τοῦ Βιζυηνοῦ, σὰν ἦταν ντόπιος καὶ φωτισμένος ἔρευνητής, μᾶς φαίνεται ἀξιόπιστη. Τὸ ἴδιο βεβαιώνουν καὶ τὰ πράγματα. Τὸ νόημα τῆς τελετῆς εἶναι τόσο σύμφωνο μὲ πανάρχαιες λαϊκὲς ἀντιλήψεις καὶ ἡ δραματικὴ παράστασή φαίνεται τόσο ἀπλή, ἐνιαία καὶ μὲ ὀλοκάθαρο λαϊκὸ χαρακτήρα, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ δεχθῶμε, ὅτι μπορούσε καὶ τὸ παραμικρὸ νὰ προστεθῆ ἢ τροποποιηθῆ ἀπὸ τὸ νεώτερο λογοτέχνη. Δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἡ γνώμη καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ Dawkins. Ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος διαφέροταν ἤδη τότε, 1906, γιὰ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, καὶ λαογραφία καὶ ταξίδεψε στὴ Βίζα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς μὲ τὸ σκοπὸ νὰ βεβαιωθῆ, τί ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸ περιεργότατο ἔθιμο. (JHS. 1906, 191 κ. ἑ). Τὴν Τυρινὴ Δευτέρα τὴν ἔκαμε στὸν Ἄγ. Γεώργιο, ὅπου δὲν εἶδε ὄλα, ὅσα περιγράφει ὁ Βιζυηνός, ἀλλ' ἔμεινε στὴ Βίζα καὶ τὰ γύρω χωριά μιά βδομάδα καὶ μάζεψε ἀρκετὲς συμπληρωματικὲς πληροφορίες. Πραγματικὰ πολὺ φτωχικώτερη τοῦ ἐφάνη ἡ τελετὴ στὸν Ἄγ. Γεώργιο. Ἡ σκευὴ τῶν Καλογέρων πολὺ ἀπλή. Ἐντὶ πολλὰ τομάρια μόνον μὲ μιά τραγιά εἶχαν τυλιγμένα κεφάλι καὶ ὦμους, παραγεμισμένα μὲ ἄχυρο καὶ χόρτο. Ἡ Μπάμπω μὲ τὸ μωρὸ τῆς στὸ ἀχώριστο καλάθι ἔλειπε. Τὸ ρόλο τῆς μὲ τὸ νεογέννητο τὸν ἔπαιζε ἡ Κατσιβέλα, ποὺ μαζί μὲ τὸν Κατσιβέλο κοντὰ στοὺς δυὸ Καλόγερους ἔχουν τώρα σημαντικὴ θέση. Ὅταν ἐρώτησε τὴν Κατσιβέλα, ποὺ εἶναι τὸ παιδί, ἔτρεξε καὶ πῆρε ἕνα παλιὸ καλάθι, (basket J H S, ἑ ἄ. σ. 197). Εἶχε μέσα λίγο μαλλὶ γιὰ κρεβάτι τοῦ μικροῦ, ποὺ ἦταν ἕνα κομμάτι ξύλο, τὸ βύζαξε, μὰ ὕστερα τ' ἄφηκε, οὔτε τὸ ξαναθυμήθηκε. Ἐντίθετα στὴ Βίζα ἔμαθε, ὅτι ἡ Μπάμπω μὲ τὸ καλάθι ἦταν ἀπαραίτητη ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια, ἕως ὅτου οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἄγνωστο γιὰ τὴν ἀπαγόρευαν. Στὴ Βίζα ἐπίσης μετὰ παράκληση τοῦ Dawkins ἔφκιασε κάποιος ἕνα ξύλινο εἰδῶλιο παιδιοῦ, ποὺ τὸ βλέπεις στὴν εἰκ. 4α μαζί μὲ τὸ φαλλὸ β καὶ τὸ τόξο c. Ὁ Κατσιβέλος καὶ ἡ Κατσιβέλα ἔχουν μαζί τους ἀχώριστον ἀπὸ ἕνα κλάδου μακρὸν 3—4 μέτρα. Κλέβουν σὰν εἰδικοί τ' ἀγὰ ἀπὸ τὶς φωλιὰς καὶ τὰ κοτόπουλα. Καὶ συχνὰ στὶς αὐλὲς πάνω σὲ σωρὸ ἄχυρα εἰκονίζονται ἀπόκρυφες συζυγικὲς ἱστορίες (σ. 198). Στὴ δραματικὴ παράσταση λείπει ὁ γάμος, ἐνῶ στὸ γειτονικὸ χωριὸ Τσαγγλὶ γίνεται ὁ γάμος καὶ τὸ στεφάνωμα μὲ γύρους ἀπὸ παλιοκόφινα καὶ κοπιὰ ἀντὶ γιὰ λιβάνι. Δὲ γίνεται γάμος, γιὰ τὸ ὅπως φαίνεται στὸν Ἄγ. Γεώργιο, οἱ δύο Καλόγεροι νομίζονται παντρεμένοι μὲ τὰ δύο Κορίτσια. Ἡ πρώτη σκηνὴ μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὄνιου δὲ λείπει. Ὁ Κατσιβέλος χτυπάει μὲ πέτρα σὰν νὰ

ἔχει σφυρὶ καὶ ἡ Κατσιβέλα ἀπέναντί του φυσάει καθισμένη μετὴν ποδιά τῆς τὴν εἰκονικὴ φωτιά (εἰκ. 5). Ἀκολουθεῖ ὁ φόνος τοῦ Καλόγερου ἀπὸ τὸ σύντροφό του καὶ τὸ γδάρισμα τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 6. ἀριστερὰ φαίνεται καθαρὰ ὁ φραλλὸς καὶ τὸ τόξο). Στὴν εἰκ. 7 εἶναι πεσμένο τὸ κορίτσι πάνου στὸ νεκρὸ ἄντρα, ἀλλὰ σὲ λίγο θὰ γίνῃ ἡ ἀνάστασή του. Ξανάρχονται πάλι οἱ Κατσιβέλοι. Σφυροκοποῦν τώρα ἓνα πραγματικὸ ὑνί. Τέλος τὴν ἀροτριώση τὴν κάμουν λίγο διαφορετικά. Στὸ ζυγὸ μπαίνουν τὰ δύο Κορίτσια μετ' ἓναν Καλόγερο στὴ μέση, πίσω κρατεῖ τὴν ἀλετροπόδα ὁ ἄλλος Καλόγερος (εἰκ. 8). Ἐνα ἄλλο πρόσωπο ἀσχολεῖται μετ' τὴ σπορά. Μετὰ τὰ Κορίτσια μπρὸς γίνονται δύο γῦροι μετ' κατεύθυνση καταηλιοῦ. Ἐναν τρίτο γῦρο κάνουν οἱ Κατσιβέλοι. Ἐτσι φτωχικώτερη φαίνεται ὅτι γινόταν τότε στὸν Ἄγ. Γεώργιο ἡ τελετὴ, ἀλλ' ὁ Dawkins τὸ βρίσκει εὐλογο, ἐπειδὴ καὶ κακοκαιρία ἦταν τὴ Δευτέρα ἐκείνη τοῦ 1906—χιόνιζε ὀλοένα—καὶ φυσικὸ εἶναι ὕστερα ἀπὸ 40 χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Βιζυηνοῦ νὰ ἔχασε κάτι ἢ παλαιὰ τελετὴ. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἔχουμε στὸν Ἄγ. Γεώργιο κάποια παραλλαγὴ τοῦ ἐθίμου καὶ ὁ Βιζυηνὸς νὰ εἶχε στὸ νοῦ του τὴν τελετὴ τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας, τῆς Βίζας, ὅπου ἔζησε τὰ πρῶτα του δέκα χρόνια.

Ἡ πραγματεία τοῦ Dawkins μετὰ πολλὰς ἐξακριβωμένες παρατηρήσεις καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τις ἐξαιρέτες ἀπεικονίσεις στάθηκε πολὺ χρήσιμη. Ἄλλ' εἶναι περίεργο, πῶς ξεκινώντας γιὰ τὴ Θράκη μετὰ μεγάλη δυσπιστία γιὰ τοὺς συχνοὺς ταυτισμοὺς τοῦ Βιζυηνοῦ μετ' ἔθιμα καὶ μύθους τῆς ἀρχαίας λατρείας, πῶς ὁ ἴδιος, ὅταν εἶδε τὴν τελετὴ κ' ἔγραφε τὴν πραγματεία του, ἔκαμε περισσότερες καὶ τολμηρότερες ἀρχαιολογικὰ ἀνακαλύψεις. Ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό, ὅτι ὅλα θυμίζον διονυσιακὴ λατρεία ζήτησε καὶ βρῆκε ἀνάλογα γιὰ νὰ στηρίξῃ τὴν ἰδέα του, ὅτι καψομάνα εἶναι ἢ παραμάνα ἢ ἡ ἀστεφάνωτη μητέρα. Καὶ τοῦτο μετὰ τὴν πρόθεση νὰ συνδυάσῃ τὴ Μπάμπω μετὰ τὴ Σεμέλη ἢ μετὰ κάποια ἀπὸ τὰς Νυσαῖες Νύμφες καὶ τὸ ἐφταμηνίτικο μετὰ τὸ Διόνυσο, πού τὴν πρώτη φορὰ δὲ γεννήθηκε στὸν καιρὸ του').

Ἄλλὰ τοῦτο σημαίνει παραμόρφωση ὅλης τῆς νόστιμης κωμικῆς σκηνῆς. Ἡ Μπάμπω ξέρεῖ ὅτι εἶναι παιδί τῆς τὸ μωρὸ στὸ καλάθι, ἀλλὰ μετὰ ποιὸν τὸ κάμε δὲν ξέρεῖ. Εἶναι ἢ καψομάνα του. Καψομάνα δὲ σύμφωνα μετὰ τὴ γνωστότατη καὶ πανελληνία σημασία, εἶναι ἢ καψερή, ἢ καημένη δυστυχισμένη μάνα, πού πρέπει κανεὶς καὶ νὰ τὴ συμπαθήσῃ. Καὶ τὸ ἐφταμηνίτικο εἶναι τὸ ἀδύνατο καὶ καχεκτικὸ, πού παρὰ τοῦτο μετὰ τὴν ὄρεξη πόχει θὰ τῆς μεγαλώσῃ καὶ σὲ λίγο θὰ τῆς γυρέψῃ καὶ γυναίκα. Ὅφειλουμε νὰ προσέχουμε στὰ πράγματα, ὅπως εἶναι, καὶ νὰ μὴν τὰ στραβώνουμε μετὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ μας σοφία. Μιὰ ἄλλη «ἀνακάλυψη», πού ἔκαμε μεγάλη

1) Dawkins ἔ ἀ. 196, 1 καὶ 203.

ἐντύπωση, ἦταν ἡ βεβαίωση, ὅτι σὲ μερικοὺς τόπους τῆς Θράκης λέγουν σήμερον τὸ μωρὸ μέσα στὴν κούνια τοῦ *λικνίτην*. Ἀλήθεια εἶναι, ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ Dawkins στὸ Σαμακόβι, παραθαλάσσιο χωριὸ στὴ Μαύρη Θάλασσα, καὶ τὴ Μήδεια λένε *λίκνι* τὴν κούνια τοῦ μικροῦ (παρόμοια μὲ μικρὴ σκάφη). Ἀκόμη ἡ λέξη βρίσκεται σὲ μιὰ τοπικὴ παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας').

Φῆκα τὸ σπίτι μ' ἀνοιχτὸ καὶ τὰ ψωμιὰ στὸ φούρνο
καὶ τὸ σαλό μου τὸ παιδί στὸ λίκνι καὶ κοιμᾶται.

Ἔμαθε ὕστερα στὴ Βίζα, ὅτι *λικνίζω* σημαίνει *κουνάω* τὸ παιδί. Ἀλλὰ κάνει λάθος, ὅταν ἀποδίδει στὸ Βιζυηνὸ τὴν ἀντίληψη, ὅτι *λικνίτης* εἶναι γνήσιο τοπικὸ ὄνομα καὶ σημαίνει τὸ παιδί στὴν κούνια του²⁾ Τέτιο πρᾶγμα ποτὲ δὲν εἶπεν ὁ Βιζυηνός, ἀλλὰ παίρνει τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαιομάθειά του μὲ τὴν ἴδια εὐχέρεια, ὅπως τὴ Μπάμπω δὲ διστάζει νὰ ταυτίσει μὲ τὴ Βαυβὼ τῶν ὀρφικῶν. Γνωρίζει τὸ κλασικὸ χωριὸ τοῦ Πλουτάρχου³⁾ π. Ἰσ. καὶ Ὅσιρ. 35 — «καὶ θύουσιν οἱ Ὅσιοι θυσίαν ἀπόρρητον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅταν αἱ Θυιάδες ἐγειρῶσι τὸν Λικνίτην». Καὶ φροντίζει νὰ δικαιολογήσει τὸ συμπέρασμά του «καθόσον σήμερον—Θρ. ἔπετ. σ. 117—οὐδαμοῦ θὰ ἴδῃ τις πλέον ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην βρέφη ἐντὸς πλεκτοῦ *λικνιζόμενα* λίκνου». Δὲ λησμονεῖ ὅμως, ὅτι ἡ παράσταση ἔχει «παρωδικὸν χαρακτήρα» καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ γελοίου ξυλίνου εἰδωλίου μπορεῖ νὰ μπεῖ στὸ καλάθι «τὸ στέλεχος ἀποτετριμμένου σαρώθρου, μικρὰ γάτα ἢ πελώριος μῦς, ἐὰν κατὰ σύμπτωσιν τυχὸν συλληφθῆ μικρὸν πρὸ τῆς ἑορτῆς». Τὸ ἴδιο δὲ ἔπρεπε νὰ κάμει καὶ ὁ Dawkins, ἀφοῦ μάλιστα γνωρίζει ὅτι τὸ καλάθι στὴ Βίζα τὸ ἀντικαθιστοῦν μὲ κομματί κεραμίδι. Ἐξωτερικὴ μόνον καὶ τυχαία εἶναι ἡ ὁμοιότητα τοῦ ἀρχαίου λίκνου μὲ τὸ καλάθι, εἶναι δηλ. καὶ τὰ δύο πλεχτὰ σκευῆ, Δὲν ἔχει μαγικὴ σημασία, ὅπως τὸ ὄνι, ὁ φαλλὸς καὶ τὸ ἀρχαιοπρεπο τόξο, ἀλλ' ἀνήκει στὰ μέσα ποῦ κινοῦν τὴ θυμαρῆ τῶν κόσμου. Ποιοὺς εἶδε μάννα νὰ γνωρίζει μὲ τὸ μωρὸ τῆς μέσα σὲ κοφίνι :

Ἔτσι οὔτε ὁ Λικνίτης τῆς διονυσιακῆς λατρείας, οὔτε τὸ λίκνον μὲ τὴν ἀρχαία σημασία ὡς τελετουργικὸ σκεῦος διατηρήθηκε στὴ νεώτερη θρακικὴ λατρεία. Ἄν καὶ πολλοὶ μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ Dawkins τὰ δέχτηκαν χωρὶς, ἐννοεῖται, κανέναν ἔλεγχον⁴⁾. Ἀλλὰ μεῖς οὔτε αὐτὰ οὔτε τίς ἄλ-

1) Τοὺς στίχους πῆρε ὁ Dawkins ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Λακκίδη, Ἱστορία τῆς Βιζύης σελ. 126. Τὴ σημασία τοῦ *λικνίζω*=*κουνάω* τὸ παιδί στὴν κούνια τοῦ βεβαιώνει καὶ ὁ κ. Π. Παπαχριστοδούλου «Λίκνισ' τὸ παιδί» τοῦ εἶναι γνωστὸ.

2) Ἐ. ἄ. σ. 196:.. «and Vizyenos is making no error in reconrding *λικνίτης* as a genuine local word for a baby in a cradle».

3) Θρακικὴ Ἐπετηρὶς σ. 124.

4) Ὁ Nilsson π.χ. στὰ *Neue Jahrb. f. d. kl. Altertum*, 683, 2. Ἡ Harrison, *Prolegomena*, 533, 1 καὶ Themis, 333.

λες εικασίες τοῦ Βιζυηνοῦ, ὅτι Κατσίβελοι εἶναι οἱ Κάβειροι σάν γιοί τοῦ Ἑφαιστου ἢ κατὰ τὸν Ἄγγλο λόγιο, ὅτι εἶναι οἱ Τιτᾶνες, ποὺ ἐσπάραξαν τὸ Διόνυσσο καὶ ἦταν καὶ τεχνίτες, ὅτι τὸ γδάρσιμο τοῦ Καλόγερου ἐνθυμίζει τὴν ὠμοφαγία καὶ ἡ ἀροτριώση τὸν ταυρόμορφο Διόνυσσο κ.τ.λ., εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχτοῦμε. Εἶναι ὅλες ἐπιπόλαια στηριγμένες καὶ εἶχαν μόνο στὸν καιρὸ τοὺς κάποια δικαιολογία μετὰ τὸν ἐνθουσιασμό ποὺ προκαλοῦσε ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότητα τῆς νεώτερης τελετῆς μετὰ τὴν ἀρχαία διονυσιακὴ λατρεία. Γιὰ μᾶς ἀρκεῖ νὰ σπουδάσουμε τὰ πράγματα χωρὶς βιαστικὰς ἐρμηνεῖες. Θὰ ἰδοῦμε τότε, πὼς ἡ τελετὴ μόνη τῆς εἶναι, ἅς εἰποῦμε, αὐτόφωτη καὶ ἡ σύγκριση μετὰ ἄλλες παρόμοιες θὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ βέβαια συμπεράσματα.

Ὅσο γνωρίζω, δὲν εἶναι δημοσιευμένη καμιὰ ἄλλη περιγραφὴ σχετικὴ μετὰ τὴν τελετὴ τῆς Βίζας. Ἔχω μόνο ὑπόψη μου ἓνα χειρόγραφο σημείωμα τοῦ κ. Κ. Κουκιδῆ¹⁾, ἀξιόλογο, γιατί μαθαίνομαι ἀπ' αὐτὸ πὼς καὶ στὴ Γέννα, ἓνα μεγάλο χωριὸ μετὰ 3.000 κατοίκους, 3 ὥρες νοτιότερα τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν ἐγίνονταν ἡ ἴδια τελετὴ. Ἀπὸ τὸ σημείωμα μεταφέρουμε τίς ἐνδιαφέρουσες περικοπές. «Ἡ τελετὴ αὐτὴ γινόταν κάθε χρόνο στὴν πατριδα μου Γέννα, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Βιζυηνὸς γιὰ τὸν Ἄγ. Γεώργιο τῆς Βιζύης. Οἱ μασκαρευόμενοι δὲν ὀνομάζονται Καλόγεροι, ἀλλὰ *μπορμπούσειοι, γκλανγκλάδες, κούκεροι ἢ τζαμάλες*. Οἱ κούκεροι αὐτοὶ ἔμπαιναν στίς αὐλὲς καὶ χόρευαν. Κάθε νοικοκύρης τοὺς ἔδινε λίγο σιτάρι, αὐγὰ ἢ καὶ χειμωνιάτικα λαχανικά. Τὰ πρόσωπα ἦσαν τὰ ἴδια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχε καὶ γιατρός, ποὺ συμβούλευε τοὺς δῆθεν ἀρρώστους πὼς νὰ γιαιτρευτοῦν καθὼς καὶ ὁ κούκερος ποὺ μόλις ἔμπαινε στὴν αὐλὴ, ἀνελάμβανε νὰ ἐπιδιορθώσει τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντά γεωργικὰ ἐργαλεῖα σάν νὰ εἶχαν ἀνάγκη τάχα νὰ διορθωθοῦν. Λίγες μέρες μετὰ τὴν τελετὴ αὐτὴ γίνονταν μασκαράδες τελείως ἄσχετοι μετὰ τοὺς κούκερους, ὀργανωμένοι ἀπὸ τὰ παλληκάρια καὶ γενικά ἄντρες τῆς καλῆς τάξεως. Οἱ μασκαρευόμενοι, εἴτε ἄντρες εἴτε γυναῖκες (ἄντρες δηλ. ποὺ φοροῦσαν γυναικεῖα) φοροῦσαν προσωπίδες, ὄχι χάρτινες ἀλλὰ συρματένιες μετὰ καλλιγραμμένα φρύδια, χεῖλη κ.τ.λ. καὶ χρυσοχάρτινα καπέλλα. Προπορεύονταν τσαγκιὰ μουσικὴ μπάντα: φλάουτα, βιολὶ κ.τ.λ. Μόλις οἱ μασκαράδες ἔμπαιναν στὴν αὐλὴ ἄρχιζαν τὸ χορὸ καὶ τὸν κρατοῦσαν λίγα λεπτά. Συνοδεύονταν καὶ ἀπὸ δύο ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι κρατοῦσαν δίσκους. Οἱ τιμώμενοι νοικοκύρηδες ἔφριχναν στοὺς δίσκους νομίσματα». Εἶναι φανερό, πὼς οἱ πολιτισμένοι αὐτοὶ μασκαράδες τῆς Γέννας θὰ προῆλθαν ἀπὸ ἀντίδραση, κατὰ τῆς λαϊκῆς τελετῆς, ὅπου δὲν ἔλειπαν ἐνοχλητικὰ πειράγματα καὶ χυδαιότητες ἀκόμα.

1) Τὸ σημείωμα χρεωστῶ στὴ μεσολάβηση καὶ φροντίδα τοῦ κ. Π. Παπα-χριστοδοῦλου

Ἄλλ' ἢ ἐξευγένιση αὐτῆ τοῦ ἐθίμου ἔφερε φυσικά καὶ τὴν ἐκφύλισή του πρὸς κοινὴ γιορτὴ χωρὶς τὸ τελεστικὸ περιεχόμενον ποὺ ἔχουν οἱ Κούκεροι.

Ἄλλες λαϊκῆς τελετῆς τῆς Τυρινῆς Δευτέρας, διαφορτικῆς ἀλλ' ἐπίσης σημαντικῆς, ἔχομε εὐτυχῶς, τὰ τελευταῖα χρόνια μάλιστα δημοσιευμένες, καὶ ἀπ' ἄλλους θρακικοὺς τόπους, ὅπως τὸ Κωστῆ, τὴν Ἀδριανούπολη καὶ γύρω, τὸ Ὀρτάκιοι, τὸ Σαμακόβι καὶ τοῦ Ἀφκαριού. Ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν ἀναστενάργων, τὸ Κωστῆ, ὑπάρχουν δύο περιγραφές, ἡ παλαιὰ τοῦ Χουρμουζιάδη (π. τ. Ἀναστεναρίων σ 22—23) μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν Χούχουτος ἢ Κούκηρος καὶ ἡ νεώτερη τοῦ Δ. Πετροπούλου στὸ Ἀρχεῖον Γ' 282—4 μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ Καλόγερος. Παίρνομε γὰρ βάσιν τὴν τελευταία σὰν εἶναι πληρέστερη καὶ γραμμὴν σύμφωνα μετὰ τὴν ἀφήγησιν Κωστιανοῦ πρόσφυγα εἰς τὴν Μελίκην. «Στὸ Κωστῆ τῆ Δευτέρα τῆς πρώτης ἀποκριᾶς ἔκανάμ' τὸ γαλόερο γιὰ νὰ διασκεδάζομε. Τὸ πουρνὸ τῆς Δευτέρας... τσορμπιτζῆδες, (=πρόεδροι) ἀκάνουμε τὸ γαλόερο σήμερα;—Ἄ δὲνε κάντε, εἶναι συνήθειον τοῦ χωριοῦ μας. Ἐνας ἄθροπος... ἔβανε τ' ἀνούφελαν (=ἀνώφελαν, παλιὰ) τὰ ροῦχα τ' κ' ἔκαμνε τὸ γαλόερο καὶ οὐλα τὰλλα παλληκάρια τ' ἀνούφελαν, γιὰτὶ πάλευγίσι καὶ λερώνασι». Ἡ τελετὴ ἀρχίζει μετὰ χορὸν γύρω στοὺς τσορμπιτζῆδες, τοὺς προεστοὺς. Ὁ καλόγερος τοὺς φιλοῦσε τὰ χέρια καὶ κάνοντας ἕνα σταυρὸ λάσπη τὸν κολλοῦσε στὸ μέτωπό του (στὸ τσακάτι). Ἐπειτα πηγαίνοντας σὲ κάθε σπίτι μποροῦσαν—ὁ καλόγερος μετὰ τὴν ἀκολουθία του—νὰ αἰσχρολογήσουν γιὰ τοῦ καθενὸς τὴ γυναῖκα, τὴ θυγατέρα. Μπρὸς σὲ μιὰ ἔμορφη ὁ καλόγ. σηκῶνε τὸ μπροστινὸ κουδούνι—εἶχε τέσσερα κρομασμένα—καὶ τὸ χτύπαε. Κοντὰ του στέκοταν ὁ γραμματικὸς κ' ἔδινε διαταγὴ στοὺς καπιστράδες, —παλληκάρια ἐφοδιασμένα μετὰ καπίστρια—γιὰ νὰ σταματήσουν τὸ διαβάτην καὶ νὰ πάρουν λύτρα. Ὅλους στὸ δρόμον τοὺς κύλαγαν εἰς τὴν λάσπη. Καὶ σὲ ξένους ἀκόμα θὰ ἔβαζαν ἕνα λάσπινον σταυρὸν στὸ τσακάτι. 2. Ἄλλο παιχνίδι: ἕνα νέον μετὰ γυναικίσια ροῦχα ντυμένον ἂν πηγαινεν νὰ τὸν φιλήσουν, ἐμπόδιζαν τὰ παλληκάρια μετὰ ξύλινες μαχαίρες ὀπλισμένα. Σ' ὅλα τὰ σπίτια δίνανε μεταλλίκια γιὰ τὴν ἐκκλησιά καὶ ἀυγά καὶ ψωμί γιὰ τὸν καλόγερον καὶ τοὺς ἀνθρώπους του. 3. «Γεῖχαμε ἕνα ἀμάξι δίτροχον καὶ κάθονταν οἱ τσορμπιτζῆδες. Οἱ γέροι πίσω καὶ οἱ νέοι τράβαγαν ἀπὸ μπροστά. Ὁ ζευγηλάτης ἔλεε στοὺς γέροντας, ἄφτε τὸ ἀμάξι γιὰτὶ νύχτιασε καὶ θέλ' ἀ σπείρομε. Γεῖχαμε κ' ἕνα βασιλέ. Ὁ βασιλὴς πρόσταζε κ' ἔσπερνε βροστὲ λέ τ' ἀμάξι». Φαίνεται, ἐκτὸς τοῦ ἀμαξιοῦ πὼς ὑπαρχε κι ἀλέτρι καὶ στὸ ζυγὸν τοῦ ἔμπαιναν 5 ἀπὸ τὸ νὰ καὶ 5 ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος νέοι. Ἄλλ' ὅμως τὰ παλληκάρια ποὺ ζεύγανταν στὸ ζυγὸν, τραβίζισι τ' ἀμάξ' παίνασι παίνασι κι ἅμα γλέπασι τ'ς γυναῖκες ἔπεφτάσι κάτω μπρούμυτα. Ὑστερα πηγαιν' ὁ βασιλὴς καὶ χτυποῦσε μετὰ τὸ τσιμποῦκι καὶ γήλεγε δα: Τραβᾶτε παιδιὰ, φτάν' σας παιδιὰ». Ἐπειτα ἦταν ἡ σειρὰ τοῦ ζευγηλάτη νὰ σπείρει. Τὰ παιδιὰ πέφταν πάλι μπρούμυτα. Τὰ χτυποῦσε ὁ ζευγηλάτης μετὰ τὸ μαστίγιον. «Γῆπαινε χώματα

πὲ κεῖ πού κάθουνταν οἱ γυναῖκες καὶ ἔλειφε τὰ παιδιὰ πὰ στὸ τσακίτι». Καὶ ὁ βασιλιὰς καὶ ὁ ζευγηλάτης μὲ τὴ σειρά του σπέρνοντας ἔλεε: «νὰ γίν' ἢ φλάσκα σὰν τῆς καλογριάς τὰ βυζιά! — Ἀμμηήν! — Νὰ γίν' τ' ἀγγούρια σὰν τοῦ καλόγερου τὸ βιλί! — Ἀμμηήν. Τὰ πεπόνια κ.τ.λ. Καὶ ἄλλα τέτοια ἀγροικα πράματα, γιατί τότες δὲν εἶχε ντροπή»¹.

Ἀπὸ τὸ Χουρμουζιάδη ἀξιόλογη εἶναι ἡ περικοπή: «Ἐπειτα δὲ δίτροχον ἄμαξαν (μονοτροχούλαν) κομίσαντες, ἀρχιμαξοποιὸν καθιστάσιν, ὅστις ἐπισκευάζει τὴν ἄμαξαν, ἐφ' ἧς τὸν βασιλέα ἀναβιβάζουσι, καὶ δύο νέοι μέχρι τοῦ ναοῦ ταύτην σύρουσιν' ὕστερον δὲ εἰς δύο μερίδας διαιρεθέντες, χωρὶς οἱ ἔγγαμοι καὶ χωρὶς οἱ ἄγαμοι, ἕκαστος ἐν φιλοτιμίᾳ πρὸς ἑαυτοὺς τὸν βασιλέα ἔλκουσιν, ἵνα ἐπὶ τούτους, ῥίψη τὸν σπόρον τοῦ σίτου, ὃν ἀνὰ χεῖρας κρατεῖ». Καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴ σπορὰ καὶ τις εὐχὴς τοῦ βασιλιᾶ: «τράπεζαν αὐτῷ παρατιθέασι καὶ ἅμα μικρὸν τοῦ ἄρτου ἄψηται ἀρπάσαντες αὐτόν, εἰς τὸν ποταμὸν ῥίπτουσιν, ἐνθα τὰ δερμάτινα ὑποδήματα ἀποθέμενος καὶ ἐξεληθὼν ὀλόγυμνος τὰ ἑαυτοῦ ἐνδύεται ἱμάτια».

Γιὰ νὰ μὴ λησμονηθῆ, καλὸ εἶναι ἀμέσως νὰ ἐξετάσουμε τὸ περιεργότατο ἔθιμο μὲ τὸ γενικὸ λάσπωμα. Θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι τοῦτο σημαίνει ἰσοπέδωση καὶ τσαλάκωμα ὄλων, σοβαρῶν νοικοκυραίων καὶ μὴ, γιὰ νὰ γελάσει ὁ κόσμος. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι σπουδαιότερο. Γιατί, θὰ ρωτήσουμε, γιὰ τοὺς σεβαστοὺς τσορματζήδες, τοὺς πρώτους τοῦ χωριοῦ, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς ξένους, θὰ κάμουν ἕνα λάσπινο σταυρὸ καὶ θὰ τὸν κολλήσουν στὸ μέτωπό τους; Παραπέρα εἶδαμε, ὅτι οἱ νέοι πού τραβᾶνε τὸ ζυγὸ ἅμα ἰδοῦν τις γυναῖκες πέφτουν τὰ προύμντα καὶ ὁ βασιλιὰς ἢ ὁ ζευγηλάτης παίρνει χῶματα ἀπὸ κεῖ πού κάθονται οἱ γυναῖκες καὶ τρίβει τὰ μέτωπα τῶν νέων. Εἶναι φανερὸ ἐδῶ, πὼς τὸ πέσιμο τῶν νέων καταγῆς σημαίνει συμβολικὴ συνουσία μὲ τὴ Γῆ ἢ τὴ γυναῖκα καὶ τὸ ἄλειμμα μὲ τὰ χῶματα τῶν γυναικῶν—κάθονται κατάχαμα—μετάδοση τῆς γεννητικῆς τῶν οὐσίας στοὺς ἀνδρες. Πιστεύω λοιπόν, πὼς τοῦτο εἶναι ἀληθινὸ ἀνάλογο μὲ τὸ ἄλλο ἔθιμο. Χῶμα καὶ νερὸ μαζὶ φέρνει τὴν καρποφορία, ἔτσι καὶ ὁ λάσπωμένος τὴν ἡμέρα αὐτῆ, τὴ χρονιάρα, θὰ εἶναι καλοχρονισμένος. Ἀκόμα καὶ τὸ βούτηγμα τοῦ κούκερου στὸ ποτάμι σημαίνει μαγικὸ δυνάμωμά του καὶ ἀνανέωση. Καὶ ὁ Dawkins σχολιάζοντας τὸ ἴδιο ἔθιμο, πού μᾶς παραδίδει μόνον ὁ Χουρμουζιάδης, γράφει (ἐ.ἀ. 202) πὼς τοῦτο εἶναι clearly a rain charm. Δὲν εἶναι ἄσχετο καὶ τὸ ἔθιμο νὰ βάζουν σὲ μερικὰ Ἀγιάσματα τῆς Θρά-

1) Ἡ ἀντίφαση, μιὰ φορὰ οἱ νέοι νὰ ζεύονται στὸ ζυγὸ «γιὰ νὰ κάμνουνσι πὲ τὸ ἀλέτρι τὸ δόπο κείνονα» καὶ παρακάτου νὰ τραβᾶν τὸ ἄμάξι δὲν εἶναι εὐκολο νὰ ἐξηγηθῆ καὶ ὁ κ. Πετρόπουλος ρωτήθηκε, ἀλλὰ δὲ θυμόταν τίποτε ἀκριβέστερο. Τὸ πιθανώτερο λοιπόν εἶναι, ὅτι ἀλέτρι δὲν ὑπαρχε, ἀλλὰ τὸ ἄμάξι μὲ τὸ ζυγὸ του τὸ ἀντικαθιστοῦσε εἰκονικὰ καὶ τίποτ' ἄλλο. Καὶ ὁ Χουρμ. δὲν ἀναφέρει τίποτε γι' ἀλέτρι.

κης μιὰ δαχτυλιὰ λάσπη στὸ μέτωπο (Θρακικά, τ. ΙΗ' σελ. 223). Θυμούμαστε καὶ πάλι τὰ λόγια τοῦ Δημοσθένη (π. στεφ. 259... καὶ ἀπομάτων τῷ πληρῷ) ποὺ ἀναφέραμε παλαιότερα καὶ παραθέτουμε τὸ σημαντικό χωριὸ τοῦ Πλουτάρχου, π. δεισιδαιμονίας, 3... «ὦ βάρβαρ' ἔξευρόντες Ἕλληνες κακὰ... τῆ δεισιδαιμονία, πληώσεις, καταβορβορώσεις, βαπτισμούς».

Ἐορτάκιοι. Ἀπὸ τὸ μεγάλο αὐτὸ χωριὸ τῆς Ἀδριανουπολίτικης περιοχῆς ἔχομε διεξοδική περιγραφή τῆς τελετῆς τῆς Τυρινῆς Δευτέρας ἀπὸ τὸ Ν. Ροδόιοιο, Θρακικά, τ. ΙΓ', σ. 311—20, μὲ τὴν ἐπιγραφή *Τὰ Δημήτρια*. Ὁ τίτλος εἶναι λόγια ἐπινόηση τοῦ συγγραφέα, ἐπειδὴ πιστεύει, ὅτι ἡ γιορτὴ ἐδῶ εἶναι κοσμιώτερη καὶ σκοπὸ ἔχει τὴν καλοχοονία στὰ σπαρτά, πρώτη φροντίδα τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ. Ξεχωρίζει τρία στάδια, α) τὸ προπαρασκευαστικὸ, β) τὴν πομπὴ καὶ γ) τὸ τελετουργικόν. Τὸ προπαρασκευαστικὸ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ κείνο ποὺ διακρίναμε στὸν Ἁγ. Γεώργιο ὡς πρῶτο μέρος. Τὰ πρόσωπα τοῦ θιάσου εἶναι ὁ Μπέης, ὁ Κριτής, οἱ Ἀράπηδες καὶ ἡ Καδίνα. Ὁ Μπέης—στὴ γειτονικὴ Λίτιτσα λέγεται βασιλιάς—εἶναι ὀρισμένος γιὰ τὴ χρονιὰ γεωργὸς ἀπὸ τοὺς πρῶτους τοῦ χωριοῦ. Δὲν εἶναι μεταμφιεσμένος. Μὲ τὰ καλύτερά του ροῦχα γυρίζει πάνω σὲ βωδάμαξα σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἔχει κοντὰ του 3—4 *παραστεκάμενους*. Μπρὸς στὰ πόδια τοῦ εἶναι τοποθετημένη μεγάλη καὶ πλούσια πίττα, ἡ *κουνομιά*. Εἶναι ἐπιχρισμένη μὲ αὐγά, χωρὶς τίποτε κρέας καὶ στὴ μέση ἔχει πρᾶσο ὄρθιο ἐπιχρισωμένο (βαρακωμένο=ντυμένο μὲ χρυσόχαρτο). Μαζὶ εἶναι βαλμένα 3 πορτοκάλια ἐπίσης βαρακωμένα, 3 μήλα, γλυκίσματα, κουσκουσί, σαραγλί καὶ μοτιίλια κρασί. Ἐσπυβόλιζε, λέει ὁ Ροδόιοιος, τὴν εὐφορίαν. Σὲ κάθε σπίτι ἐπρόσφεραν στὸ Μπέη πιάτο μὲ σιτάρι καὶ νόμισμα. Τοῦτο πῆγαινε σὲ κουμπαρᾶ καὶ παίρνοντας ὁ ἴδιος σιτάρι ἀπὸ τὸ πιάτο τῶσπερνε καὶ ξεφωνοῦσε τίς εὐχές, πολλὰ σιτάρια, (σου)σάμ(ι) καὶ σχετικὰ μὲ τὸ σπίτι πολλοὺς γαμπρους, νύφες κ.τ.λ. Τοῦδιναν ἀκόμα καὶ μαντήλια ἢ ἄλλα φορέματα γιὰ τοὺς νικητὲς τῶν ἀγῶνων καὶ τὰ κρεμοῦσαν σὲ ἵνα ξύλινο τόξο πάνω στ' ἀμάξι. Ὁ Κριτής σὲ ἄλογο καβάλα καὶ μὲ τὴν γκαίντα μπροστά, ὅπως καὶ ὁ Μπέης, γύριζε τὴν ἀγορὰ καὶ συνοικιακὰ καφενεῖα. Φοροῦσε μανδύα μαῦρο σὰν κατῆς, χάρτινο κωνικὸ πῖλο καὶ γένεια ἀπὸ προβειά, κρατώντας, μακρὸ τσιμπούκι καὶ καπνίζοντας ἀντὶ καπνὸ ἄχιερα. Παρὰ τὴν κομικὴ μεταμόρφωσή του εἶχε τὴν ἡμέρα κείνη μεγάλη ἐξουσία στὰ χέρια του νὰ δικάζει ὄλους καὶ τίς τουρκικὲς ἀρχὲς ἀκόμα. Εἶχε γύρω του 8—10 «ὑπασπιστάς». Ἐνας τοῦ κρατοῦσε τὸ ἄλογο, ἄλλος τὸ φόλακα (=φάλαγγα), ξύλο βασανιστήριου, ὅπου θὰ ἔβαζαν τοὺς ἀνυπόταχτους νὰ πληρώσουν καὶ τοὺς ἐράβδιζαν. Ἐπροστιμάριζε τοὺς μπακάληδες γιὰ τὰ ζύγια τους. Σ' ὅσους ἐπλήρωναν ἔδινε τεσκερέδες, ἄδειες κυκλοφορίας. Οἱ Ἀράπηδες, 3—4, μὲ μουτζουρωμένα μοῦτρα εἶχαν καπέλο μαῦρο μὲ ἀλουπονουρά, κουδούνια 3—4 καὶ πανωφόρι ἀπὸ προβειά. Τέλος μαζὶ μὲ τοὺς Ἀράπηδες, τοὺς φύλακὲς τῆς, γύριζε ἡ Καδίνα

(kadın τουρκ. = γυναίκα). Ἦταν ἄντρας μαντηλωμένος σὲ σχῆμα μαμουκι. «Εἰς τοὺς κροτάφους ἔφερε κλαδίσκους βαρρακωμένου πιξοῦ (τσιμοίρι) καὶ κρατοῦσε κροτάλα». Ἡ παρῆα ἐπίσης μὲ γκάϊντα καὶ μὲ παιχιδιάρικες φωνὲς νταχούμα—νταχούμα (τουρκ. = μὴ τὴν πειράζεις) φορολογοῦσε τοὺς διαβάτες. «Ὅλα ὑπὲρ κοινοχρήστων σκοπῶν».

Ἡ πομπή. Τὸ ἀπόγευμα γίνονταν μεγάλη συγκέντρωση στῆς Μπέηνας καὶ ἀποκεῖ ξεκίναγε ἡ πομπὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Καδίνα, τοὺς Ἀραπάδες καὶ τὴ μουσικὴ γιὰ τὰ πάνου ἀλώνια, ὅπου θὰ γινόταν ἡ τελετὴ. Μιὰ δευτέρη μεγαλύτερη κουνουμιὰ τῆς Μπέηνας ἔφερον ἡ Καδίνα στὸ κεφάλι τῆς ἀπάνου καὶ τὴν τοποθετοῦσε μπρὸς στὸ Μπέη, ποὺ κάθοταν σὲ περιοπτη θέση μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους προεστούς. Παραπάνου εἶχε θέση ἡ Μπέηνα μὲ τὶς γυναῖκες. Ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὅταν ζύγωνε ὁ Μπέης καὶ ὁ Κριτῆς προσπαθοῦσε ὁ κόσμος νὰ τοὺς γκρεμίσει ἀπὸ τ' ἄλογο ἢ ἀπὸ τ' ἀμάξι καὶ ἀπὸ τὸ πέσιμό τοὺς μαντευτότανε.

Τὸ τελετουργικό. Ἄμα θὰ μαζευτῆ ὁ κόσμος, κατεβαίνει ὁ Μπέης μὲ παραστάτες πολλοὺς γεωργοὺς καὶ πιάνει τὸ ἀλέτρι, ποὺ ἔτοιμο στ' ἄλωνι. Ζεῦνουνται δύο Ἀραπάδες μὲ τὴν Καδίνα στὴ μέση. Θὰ κάμουν 2—4 ἀδλακιὲς ὄργωμα καὶ προσέχουν νὰ μὴν πέσει ὁ Μπέης τέτια στιγμή, ἀλλιῶς εἶναι κακὸ σημάδι γιὰ τὴ χρονιά. Γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο τὸν ἐφιύλαγαν οἱ δύο ἄλλοι Ἀραπάδες μὲ τὰ σπαθιά τους καὶ ὁ ἴδιος κουνώντας τὸ ξυάλι (τὴν ξύστρα τ' ἀλετριοῦ) φυλάγοταν ἀπὸ τοὺς κακόβουλους. Ἐπειτ' ἀπάνου στὸ ὄργωμα θὰ γινόταν ἡ σπορά. Μὲ τὸ σινίκι—ξύλινο δοχεῖο μὲ δορισμένη χωρητικότητα—στὴν ἀριστερῆ μασκάλη ἔσπερον ὁ Μπέης παίρνονταν σπόρο μὲ τὸ δεξί του. Τότε ὅλοι οἱ Ἀραπάδες μὲ τὰ σπαθιά καὶ ἡ Καδίνα τὸν περιτριγύριζαν, γιὰτ' ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος ὁμοῦσε νὰ τὸν ρίξει κάτου καὶ νὰ τοῦ πάρει τὸ σινίκι ἀπὸ τὰ χέρια. Γίνονταν ἀγῶνας πολλὴ ὥρα καὶ πολλοὶ χτυπιόντουσαν. Ἐπὶ τέλους ἔριναν κάτου τὸ Μπέη καὶ τοῦ ἔφευγε τὸ σινίκι. Σημαντικὸ ἦταν τώρα πῶς ἔπεσε. Ἄν ἔπεφτε τανάσκελα θὰ χουμε καλὴ ἐσοδεῖα, ἂν ἔγερνε στὸ πλάϊ, μέτρια καὶ δυστυχισμένη θὰ ἦταν ἡ χρονιά, ἂν τὸν ἔβλεπαν νὰ πέσει τὰ μπρούμυτα.

Ἀκολουθοῦσαν ἀγῶνες, πολλὰ εἶδη, πένταθλον ὅπως θέλει ὁ Ροδόοινος. Πήδαγαν στὴ μιὰ καὶ στὶς τρεῖς, ἔριχναν τὴν πέτρα, ἔτρεχαν οἱ Ἀράπηδες καὶ ἡ Καδίνα, ὅπου πάντα αὐτὴ νικοῦσε μὲ τὴν πονηρία τῆς, ἔτρεχαν τ' ἄλογα, ὅπως γινόταν καὶ σὲ ἄλλα πανηγύρια, καὶ τέλος πάλευαν. Γιὰ τὴν πάλη ἀξιοπρόσεχτο εἶναι, ὅτι τὸ τελευταῖο ζεῦγος ἦτον ἕνας Ἀράπης καὶ ἡ Καδίνα «...τὴν ὁποῖαν, μετὰ πείσιμονα ἀγῶνα, ἐνίκα καὶ ἔρριπεν ὑπτίαν, ἐπεκἀθητο δὲ ἐπ' αὐτῆς κατὰ τρόπον καὶ στάσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ διαφαίνεται, ὅτι καθίστα αὐτὴν ἔγκυον». Καὶ δῶ σωστά θυμᾶται ὁ Ροδόοινος τὸ μῦθο Δήμητρας καὶ Ἰασίωνα «νεῖφ ἐνὶ τριπόλῳ». (Ἠσ. Θεογ. 969).

Γίνεται τέλος ἡ διανομὴ τῶν βραβείων στοὺς νικητὲς ἐκλέγουν τὸ νέο

Μπρέη για τὸ ἐρχόμενο ἔτος καὶ μὲ ὑποδοχὴ στὸ σπίτι τοῦ νέου προέδρου τελειώνει ἡ μεγάλη αὐτὴ γιορτὴ τοῦ χωριοῦ.

Θὰ ξαναγυρῶσουμε στὸ Ὁρτάκιοι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πρέπει νὰ ἰδοῦμε λίγο τὸ ἰδιαίτερο ἔθιμο τῆς κουνουμιᾶς. Χωρὶς ἀμφιβολίες ἡ κουνουμιὰ εἶναι ἡ ἴδια λέξη μὲ τὴν οἰκονομία. Πολλὰ φαγιά, πίττα, γλυκίσματα, τουρσιά, φροῦτα, κρασί, φροντισμένα καὶ καλοβαλμένα, εὐλογο εἶναι νὰ ἀνομάζονται ἔτσι. Γιὰ τὴν ἐπίσημη ἡμέρα εἶναι ἡ πρώτη νοικοκυρὰ τοῦ χωριοῦ ποὺ τὰ ἔχει οἰκονομήσει. Δὲν εἶναι δὲ μοναδικὸ τὸ φαινόμενο, ἕνα ὄνομα ἀφηρημένο νὰ παίρνει τὴ θέση τοῦ οὐσιαστικοῦ. Προσφορά, λειτουργιά, προσκομίδι, συχώριο, μακαρώνια—ἀπὸ τὴ μακαρωνιά ὅπως ἔδειξε ὁ κ. Φ. Κουκουλῆς¹⁾—δείχνουν τὴν ἴδια μετατόπιση τῆς σημασίας. Καὶ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα δὲ λείπουν ὅμοια παραδείγματα. Θάργηλος, Θαλύσιος εἶναι ὁ προσφερόμενος ὡς ἀπαρχὴ ἄρτος καὶ ὑγεία κατὰ τὸν Ἡσύχιον, στή λ., εἶναι «ἀλφίτα οἴνω καὶ ἐλαίῳ πεφυραμένα». Τὴ σημασία τοῦ ἄρτου πρέπει νὰ ἔχει ἡ λέξη καὶ στὸ περίφημο δίστιχο, ποὺ τραγουδοῦσαν οἱ βουκολιαστὲς στὴν ἑορτὴ τῆς Ἄρτεμης Λυαίας τῶν Συρακουσῶν

δέξαι τὰν ἀγαθὰν τύχαν, δέξαι τὰν ὑγείαν,

ἂν φέρομεν παρὰ τὰς Θεοῦ, ἃ κελήσατο τήνα.

Οἱ βουκολιαστὲς σὲ θίασο συγκροτημένοι ἔχουν μαζί τους ἄρτον μὲ τύπους ἐπάνω θηρίων, πανσπερμία μέσα σὲ σακκούλι καὶ κρασί σὲ ἀσκή. Γυρίζουν ἔτσι μέσα στὴν πόλη, κερνᾶνε ὅσους πρέπει καὶ παίρνουν δῶρα κάμνοντας ἀγρομόν.²⁾ Ἔχομε ἄρα στὸ ἀρχαῖο λαϊκὸ ἔθιμο ἕνα σωστὸ ἀνάλογο μὲ τὴν ἑορτὴ στὸ Ὁρτάκιοι καὶ τὴν κουνουμιὰ. Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ, ὅτι αὐτὲς Συρακουσες ἔχομε τὴν ἐπίδραση τῆς θεᾶς—κέρατα ἐλάφου καὶ τύπον θηρίων. Ἀλλιῶς καὶ οἱ δυὸ γιορτὲς εἶναι γνήσια λαϊκὲς καὶ ἔχουν πανάρχαιη καταγωγή, προθεϊκὴ. Σὲ κανένα θεὸ ἢ ἅγιο δὲν προσφέρουν τὴν κουνουμιὰ, ἀλλὰ συγκεντρώνουν σ' αὐτὴ ὅλα τὰ δυνατὰ ἀγαθὰ γιὰ νὰ φέρουν τὴν πλησμονὴ καὶ τὴν εὐτυχία στὸ χρόνο ποὺ μᾶς ἔρχεται. Τοῦτο τὸ νόημα εἶχε ἡ πανσπερμία ἢ παγκαρπία τῶν παλαιῶν μὲ τὶς ἐξελιγμένες μορφὲς τῆς λικνοφορίας καὶ κερνοφορίας³⁾. Ἀλλὰ πρὸς τί εἶναι βαλμένο στὴ μέση τῆς πίτ-

1) Λαογραφία, τ. 6, 541 κ. ε.

2) Πρβλ. Τὰ προλεγόμενα στὸ Θεόκριτον τοῦ ἀνώνυμου, περὶ τῆς εὐρέσεως τῶν βουκολικῶν (Bucol. gr. Ahrens) ... «ἄδειν δὲ φασιν αὐτοὺς (τοὺς ἀγροίκους) ἄρτον ἐξηρτημένους θηρίων ἐν ἑαυτῷ τύπους ἔχοντα καὶ πῆραν πανσπερμίας ἀνάπλεων καὶ οἶνον ἐν αἰγείῳ ἀσκή, σπονδὴν νέμοντας τοῖς ὑπαντῶσι, στέφανόν τε περικεῖσθαι καὶ κέρατα ἐλάφων προκεῖσθαι, καὶ μετὰ χεῖρας ἔχειν λαγωβόλον.....» ἄδειν δὲ καὶ ἄλλα τινὰ παιδιᾶς καὶ γέλωτος ἐχόμενα καὶ εὐφημοῦντας ἐπιλέγειν δέξαι κ. τ. λ.».

3) Ὁ Στεφ. Ξανθοῦδίδης στὸ B S A, 1905—6 σελ. 20 κ.ε. ἔδειξε, πὼς ὁ κέρνος, ἀγγεῖο μὲ μικρὰ δοχεῖα πολλὰ, κοτυλίσκους, γιὰ κάθε εἶδος σπόρου, διατηρή-

τας ὄρθιο καὶ ἐπιχρυσωμένο ἓνα πράσο· Ἡ μορφὴ τοῦ λαχανικοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ ὄρθια θέση του ὑποβάλλει τὴν ιδέα, ὅτι πρόκειται περὶ φαλλοῦ, ὅσο καὶ ἂν ὁ Ροδόινος ἢ οἱ συγγραψιανοὶ του δὲν ἀναφέρουν τίποτε γιὰ τὴ σημασία του. Θὰ ἰδοῦμε καὶ σ' ἄλλα θρακικὰ ἔθιμα παρακάτου, ὅτι ἡ φαλλικὴ ιδέα δὲν ἦτον ἄσχετη μὲ τὸ πράσο ἢ τὸ ραπάνι. Καὶ τότε θυμούμαστε γνώριμες εἰκόνες ἀρχαίου τελεστικοῦ λίχνου, ὅπου μέσα σὲ διάφορους καρπούς στέκεται ὄρθιο ὁμοίωμα ἀνδρικοῦ αἰδοίου. Μέσα συντελεστικά ὄλ' αὐτὰ καὶ «τὸν αὐτὸν λόγον ἔχοντα περὶ τῆς τῶν καρπῶν γενέσεως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σπορᾶς»¹⁾.

Ἄδριανούπολη. Σύντομη ἐκθεση γιὰ τὴ Σκυλοδευτέρα βλέπομε στὸ Ἄρχεϊον τομ. Ε' σελ. 92—5, γραμμένη ἀπὸ τὸν Κωνστ. Γ. Κουρτίδη. Κατὰ τὸν συγγραφέα σὲ ἄλλα μέρη τῆς Θράκης τὴ Σκυλοδευτέρα ἐορτάζουν τὴν Δευτέρα μετὰ τὴν πρώτη ἀποκριά, τὴν κρεωφάγο, ἐνῶ στὴν Ἄδριανούπολη, λέει, ἐορτάζουν τὴν Καθαρὰ Δευτέρα. Τὸ βράδυ τῆς τελευταίας ἀποκριᾶς, ἐτοιμάζουν τὴν πυρὰ μὲ τὶς ψάθες, τὴν πηδᾶν οἱ νέοι φωνάζοντας «ψύλλοι κόριτζις στοὺν Καλόγηρο» ὅπως ἤδη παραπάνω εἶδαμε... Διορίζουν τὸν Κιοπέκ-Μπέη—τουρκ. κιοπέκ=σκύλος—καὶ εἶναι τὸ κύριο πρόσωπο τοῦ θιάσου. Σοβαρὸς καὶ ἀμίλητος κάθεται στ' ἀμάξι μὲ σκῆπτρο στὸ δεξι—σφαιρικὴ ἐπιχρυσωμένη ἄκρη του—καὶ γιὰ στέμμα καλάθι τρυπημένο, ὅπου κρέμονταν σκόρδα καὶ κρεμμύδια. Οἱ συνοδοὶ του ἄντρες εἶναι μαυρισμένοι στὸ πρόσωπο καὶ τὰ χέρια καὶ κρατοῦν ρόπαλα ἢ ἀγκυλωτὰ ραβδιά καὶ μ' αὐτὰ κυνηγᾶν τὰ σκυλιὰ προσπαθῶντας νὰ τὰ ἀνατρέψουν «γιὰ νὰ μὴ λυσιιάξουν τὸ καλοκαίρι». Παντοῦ στίς συνοικίαις εἶχαν τὸ Σκυλόμπεη τους, ἀλλὰ στὸ προάστειο Κιγικίου γίνονταν ἡ μεγαλύτερῃ συγκέντρωσις. Οἱ συνοδοὶ ξεφωνοῦσαν χυδαιότητες μὲ χειρονομίας ἀπρεπεῖς καὶ βαναύσους». Ἐπὶ τέλος σὲ ἄνω χωράφι ἔξω κατέβαιν' ὁ Μπέης, τοῦ δίναν ἓνα μεγάλο βιβλίον ἀνάποδα νὰ τὸ διαβάσει. Τὸ διάβαζε παρακινῶντας τὸν κόσμον νὰ κάμουν «θυσίας εἰς τὸν Διόνισσον καὶ τὴν Ἀφροδίτην» ἔφερναν ὕστερα σακκούλι μὲ σπόρον, ἔσπερνε μουτζώνοντας ἀντὶ εὐλογίας καὶ μουρμουρίζοντας ἀκατάληπτες εὐχάς. Τέλος μετὰ τὰ λόγια, τὰ ἔργα. Τὸν ἔπιαναν τέσσεροι ἀπὸ χέρια καὶ πόδια καὶ τὸν ἀπέθεταν «ὑπτιον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους», ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου εἶχε ριγμένα τὸ σπόρον. Συμβολισμὸς σαφῆς καὶ ἐπεξηγηματικώτατος τῶν φυσικῶν σχέσεων, λέει ὁ Κουρτίδης.

Ἄρκετὰ διαφορετικὴ εἰκόνα τῆς ἐορτῆς διαβάζομε στὸν Weese (BSA, 1912/3, σελ. 250) ὅπως τὴν ἐπῆρε ἀπὸ τὸν Ἄγγλον πρόξενο στὴν Ἄδριανούπολη.... Αὐτὸς εἶδε τὴ γιορτὴ τῆς Τυρινῆς Δευτέρας τὸ 1912 καὶ καθὼς

ἦθε σήμερον στὴν Κρήτη (μονὴ Τοπλοῦ τῆς Παναγίας στὸ Ἀκρωτήρι) κ' ἔγραψε δὴ καὶ ἄλλα ἀξιανάγνωστα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ λαογραφία.

1) Harrisou, Themis, 293 κέ. Prolegomena, 160, 518, εἰκ. 146.

είχε διαβάσει τὴ διατριβὴ τοῦ Dawkins περίμενε καὶ δῶ δραματικὴ παράσταση, ἀλλὰ σὰν εἶδε τέτιο πρᾶμα ἀπογοητεύτηκε καὶ τὴ βρῖσκει ἐκφυλισμένη σὲ ἀπλὴ χυδαιολογία. Ἦσαν ἐκτελεστές, λέει, "Ἕλληνες ἐργατικοὶ πού ρέσα στὴν πόλη δὲν κινουῦνταν μὲ ἄνεση καὶ ντρεπόντουσαν. Δύο πρόσωπα, ὁ Καλόγερος καὶ ἡ Μπάμπω γύριζαν γιὰ δῶρα χορεύοντας καὶ πειράζοντας. Ὁ πρῶτος εἶχε προβεῖα στὸ κεφάλι μὲ παραγέμισμα μέσα, κουνδούνια κρεμασμένα καὶ κρατοῦσε ραβδί μὲ ἐξαρτημένο στὴν ἄκρη πανί, πού λέρωνε μ' αὐτὸ ὄσους θὰ ἀρνειόντουσαν πληρωμὴ. Ἡ Μπάμπω ἦταν ἄντρας φαινόταν σὰν κορίτσι, εἶχε κοκκινισμένα μάγουλα, ἀλλὰ κρατοῦσε καὶ ξύλινο παιδί, κούκλα ντυμένη (puppet) σὰν ἐκείνη τῆς Βίζας. Ἀλλὰ τὸ κύριο πρόσωπο ἦταν ὁ Κιοπέκ Μπέης, ὅπως τὸν περιγράφει ὁ Κουρτίδης. Ὅμως κρατοῦσε στὸ δεξιὸ φαλλὸ ὅμοιο μὲ τὸν εἰκονισμένο στὴν πραγματεία τοῦ Dawkins. Τὸ κάρρο του τὸ τραβοῦν δυὸ ἄντρας καὶ ὄχι βόδια. Ἔχει στὴν ἀκολουθία του καὶ δύο παλληκάρια ἐφοδιασμένα μὲ ἄλυσσιδα πού σταματᾶνε τὸ διαβάτη καὶ τοῦ παίρνουν λύτρα, ὅπως στὸν Ἄγ. Γεώργιον. Στὸ τέλος τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ μπροστὰ καὶ κεῖ ἀνατρέπουν τὸν Μπέη μαζί μὲ τὸ κάρρο.

Μιὰ ἄλλη παραλλαγὴ γιὰ τὰ προάστεια τῆς Ἀδριανούπολης μᾶς διηγεῖται ὁ Πολ. Παπαχριστοδοῦλου στὰ Θρακικά, τ. Β', σ. 429 μὲ τὴν ἐπικεφαλίδα Διονύσια. Τὴν Κυριακὴ, γράφει, δύο μεταμορφωμένοι σὲ γραιῖα καὶ τὸν ὑπάλληλό της μὲ σφούγγια στὸ χέρι γιὰ νὰ λερώνει, ὄσους δὲν πληρώνουν, γυρίζουν γιὰ τὸ συνηθισμένο ἀγυρμό. «Ἡ γραιῖα ἔχει εἰς τὰς ἀγκάλας της βρέφος τεχνητόν». Ὁ Σκυλόμπης γυρίζει τὴ Δευτέρα, ὅμοια στολισμένος μὲ καλάθι στὸ κεφάλι, σκόρδα καὶ κρεμμύδια κρεμασμένα καὶ καθισμένος στ' ἄμαξι κρατεῖ «σκῆπτρον, ράβδον εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ὁποίας εἶναι ἐμπεπηγμένον ρελάνιον βορακωμένον». Ἡ γραιῖα καὶ ὁ ὑπάλληλός της εἰσπράττουν καὶ ὁ Σκυλόμπης «εὐλογεῖ μὲ τὸν ἀνά χεῖρας φαλλόν». Στὸ τέλος τὸν ἀνεβάζουν σὲ ὕψωμα καὶ κεῖ ἀνατρέπουν κάρρο καὶ ἀναβάτη, «ἐν μέσῳ σαρκασμῶν καὶ ἐπευφημιῶν».

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμα, χαρακτηριστικὸ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐθίμων, ὅτι κατὰ τὴν ἐκθεση τοῦ προξένου ὁ Κιοπέκ Μπέης κατέχει τὸ ἀξίωμα του σὰν κληρονόμος ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία διήγηση ἡ γραιῖα καὶ ὁ ὑπάλληλος ἔχουν ἐκλεχθῆ ἀπὸ τὸ προηγούμενο ἔτος.

Εἶναι σημαντικὸ, ὅτι ἀπὸ ἕναν τόπο ἔχομε τρεῖς διαφορετικὲς περιγραφὰς καὶ μποροῦμε ἔτσι νὰ συλλάβουμε τὴν εἰκόνα τῆς πρωτότυπης καὶ πιὸ ἀκέραιης τελετῆς. Τὸ κυνήγι τῶν σκυλιῶν καὶ στὸ τέλος ἡ σπορὰ μὲ τὸ συμβολισμό τῆς γονιμοποίησης—περιγραφὴ Κουρτίδη—καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ Καλόγερου καὶ τῆς Μπάμπως μὲ τὸ τεχνητὸ παιδί—β' καὶ τὴν πρωτότυπη, τὴν ὀλόκληρη τελετὴ στὴν Ἀδριανούπολη. Ἡ ἐκτέλεση καθὲς φορὰ εἶναι διαφορετικὴ καὶ μερικὴ καὶ τὸ πρόσωπο πού περιγράφει συχνὰ δὲν τὰ παίρνει ὅλα.

Σαμάκοβο. Θρακικά, τ. 13, σ. 386 κέ. Οἱ θιασῶτες ἐδῶ λέγονται Πιτεράδες, ἐπειδὴ, ὅπως ὑποθέτω, ἡ λευκὴ σκόνη τῆς περιγραφῆς δὲν θὰ εἶναι ἄλλο παρὰ πίτουρα. Στὴ σύντομη περιγραφή τοῦ Καλλ. Χουρμουζιάδη ἀναφέρεται, ὅτι οἱ Πιτεράδες ἄλειψαν τὰ πρόσωπά τους μὲ φοῦμον ἢ μὲ λευκὴν σκόνιν, δὲν ἔκαμε δὲ τὸν κόπο ὁ διατριβογράφος νὰ μᾶς εἰπεῖ, τί πράγμα εἶναι αὐτὴ ἡ σκόνη. Τὴν ἀνεπάρκεια τῆς περιγραφῆς ἀναπληρώνει τὸ καλὸ σκίτσο στὴ σ. 387. "Οἱ φοροῦν γυναικεῖα παλαῖκα φορέματα. Ὁ πρῶτος μὲ ξύλινη μαχαίρα στὴ μέση καὶ σφούγγια—πανιάρα ὅπως λέμε στὸ Μοριά—στὸ ἀριστερό, τσιρίζει μὲ βοδινὸ κέρατο μεταποιημένο σὲ αὐλὸ. Δεύτερος εἶναι ὁ κουδουνᾶς, ποῦ φορτωμένος πολλὰ κουδούνια χορεύει διαρκῶς καὶ προκαλεῖ θόρυβο. Ἀκολουθεῖ ὁ γκαϊντατζῆς φυσώντας μὲ τὴ γκαῖντα τὸν ἴδιο πάντοτε μονότονο σκοπὸ. Ἐνα παιδάκι φέρνει στὸ κεφάλι σὲ κἀνιστρο τὰ δῶρα τῆς νύφης, γελοῖα πράματα. Ἡ γαμήλιο πομπὴ ἔπειτα, δύο προεστοί, ὁ γαμπρὸς περήφανος παίζει κομπολόι ἀπὸ καροῦλια, ὁ παράγαμπρος βαστάζει τὴ ντροπαλὴ καὶ δισταχτικὴ νύφη κρατώντας λεμονόκουπα στημένη γιὰ νὰ μὴ λιποθυμήσει. Ἐνας γαῖδουράκος φέρνει τὰ προικιά καὶ πίσω ἕνας μικρὸς ξεσκονιστὴς γιὰ νὰ μὴ πάθουν τὰ πολύτιμα κουρέλια, καὶ φωνάζει: «πίσω μασκαράδες! σκόνεσατε τὰ προικιά τῆς νύφης π' ἔχσε τὸ βλέμμα τς νὰ τὰ κεντίσ'!» Δὲ λείπει ὁ γιατρός, γαῖδουροκέφαλος μὲ ἀνηρημένη σάκκα, ἕνας μὲ κέρατα κι αὐτιὰ τράγου καὶ ὁ τελευταῖος μὲ κέρατα ἐλαφήσια. Ἔτσι ὁ πολυπρόσωπος θίασος γύριζε μέσα στὸ χωριό, ἔκαναν σταθμούς, ἔβαζαν λόγος καὶ «παρίσταναν διάφορα κωμικὰ καὶ χυδαῖα». Δὲ μᾶς λείει τίποτε ὁρισμένο ὁ Χ. γιὰ τὶς κωμικὲς αὐτὲς παραστάσεις, ἀλλὰ, φαίνεται, πὼς κι ἂν ἤθελε θὰ ἀδυνατοῦσε νὰ τὸ κάμει. Ἦσαν στὸ Σαμάκοβο ἀναγνωρισμένοι περιφήμοι Πιτεράδες, ποῦ γεννημένοι καλλιτέχνες εἶχαν τὴ δύναμη νὰ βρίσκουν πάντα πρωτότυπες σκηνὲς καὶ νὰ ἴναι ἀνεξάντλητοι, σὲ ἀστείότητες. Ἐν τούτοις καὶ δῶ δὲ γινόταν μόνον ἕνα ἀποκριάτικο γλέντι. Στὴν πλατεῖα ἦταν τὸ κορυφωμα τοῦ πανηγυριοῦ. «Καὶ τέλος ὁ ἀρχηγὸς περιτριγυρισμένος ἀπὸ ὄλους τοὺς μεταμφιεσμένους ἀνέβαινε στὸ τραπέζι, προφήτευε τὸν καιρὸ, τὴν ἐσοδεῖα καὶ ἔδιωχνε τὰ κακὰ πνεύματα».

Τὴν ἴδια μέρα τὴν τυρινὴ Δευτέρα, γινόντουσαν στὸ Σαμάκοβο οἱ Σεῖμένηδες, θίασος καὶ τελετὴ κοσμιώτερη, ἀπὸ ἀντίδραση στοὺς λαϊκοὺς Πιτεράδες. Παρόμοια ἀντιδραστικὴ κίνησις εἶδαμε νὰ γίνεται καὶ στὴ Γέννα. Οἱ Σεῖμένηδες ἦσαν ὄλοι βοσκοὶ καὶ περιέργη ἦταν ἡ φορεσιὰ τους, μισὴ γυναικεῖα—μισοφούστανα, μισοφόρια—καὶ μισὴ ἀντρίκεια, καμιζόλες κτλ. Φρόντιζαν ἀπὸ ἡμέρες πρὶν νὰ τὰ προμηθευθοῦν ἀπὸ νοικοκυρόσπιτα. Τὸ παραδοξότερον εἶναι, ὅτι κοντὰ στὰ γυναικεῖα φουστάνια εἶχαν σιλάχι μὲ μαχαίρια καὶ πιστόλια στὴ μέση καὶ καρυοφήλια ἢ δίκαννα στὴν πλάτη. Καλοντυμένοι ἔτσι καὶ ἐντυπωσιακοὶ γύριζαν στὸ χωριὸ χορεύοντας ἔξω ἀπὸ τὰ καλύτερα σπίτια, ὅπου τοὺς φίλευαν μὲ ἄφθονο τυρὶ καὶ κρασί πῆλινο.

Αυστηροί για την τάξη και ικανοί να την επιβάλουν έδιναν οι Σειμηνήδες κάποια σεμνότερη όψη στην έορτή και βοηθοῦσαν με τόν τρόπο τους για να έρθει ό καλός ό χρόνος.

‘Αφκαριοῦ. ‘Ε ‘Α, I. Μαγκριώτη, Θρακικά, τ. 1, 456—7. ‘Απλή και διάφανη στο νόημά της ήταν έδώ ή τελετή. ‘Ο Κούκερος, σκεπασμένος με τομάρια, προβειές και μάλιστα γιδειές με φαλλόμορφο ραβδί και πελώρια σφούγγια στο χέρι και ή Κουκερίνα, επίσης μεταμφιεσμένη με δέματα, ήσαν τά κύρια πρόσωπα. ‘Επειτα 10—12, όλοι άντρες, μεταμφιεσμένοι σε 5—6 άντρώγυνα. ‘Ο Κούκερος με τή γυναίκα του είχαν τό λόγο στα εϋθυμα και χυδαία πειράγματα μέσα στην κάθε αλλη. Στο δρόμο γίνονταν ή ιστορία με τά λύτρα. ‘Ενας νέος με άλυσσιδα σταματοῦσε τό διαβάτη κι άν πλήρωνε τόν κερνούσε ένας άλλος δίνοντάς του τήν πλόσκα για να πιει και εϋχηθῆ. Για τόν άρνούμενο ένας τρίτος κρατώντας παραξένο τόξο ήταν έτοιμος να τόν γεμίσει στάχτη. ‘Ολ’ αυτά τό πρωί με τό γνωστό τυλικό άγυρμό. Τό άπόγευμα στην πλατεία τοῦ χωριοῦ ή κύρια τελετή. ‘Εφερναν εκεί έν’ άλλετρι και ό Κούκερος έψαχε και διάλεγε δυό νέους, που νά’χουν γονεῖς πρωτοστέφανους, για να τούς ζέψει. Αυτοί υποκρίνονταν τούς άτίθασσους, σαν να ήσαν ταῦροι άμαθοι έως τότε από τό ζυγό και άνυπόταχοι. Με τά πολλά τούς έξευσε κι’ έκανε κάμποσ’ υδλάκια στην πλατεία κι έσπερνε σιτάρι. Και τότε τόν έπιανε άξαφνα πόθος για τή γυναίκα του, που τοῦ αντίστέκοταν με κάθε δυνατό τρόπο. Στο τέλος γίνονταν ή μιμητική συνουσία με τόν ξύλινο φαλλό πάνω στο σπαρμένο και ή γιορτή τελείωνε με χορούς και διασκέδαση όλου τοῦ κόσμου.

Μνημονεύομε ακόμα τή δισέλιδο διατριβή τοῦ γνωστοῦ Βουργάρου λογίου Kazarow για παράλληλα, ως τά λέει, βουργαρικά έθιμα, Arch. f. Religionisw, 1908, 407—9, για να τελειώνουμε με τις περιγραφές. ‘Από τό βιλαέτι τῆς ‘Αδριανούπολης αναφέρει τόν Κούκερο, τήν Κουκερίσσα (Kukerica) ή Μπάμπα, άρκούδα με τόν οδηγό της—ίδιαίτερο τρίτο πραγματικά βουργαρικό έθιμο—και ένα χαρακτηρισή (=εἰσπράκτορα) ως πρόσωπα τοῦ θιάσου. ‘Ιδιάζει και τοῦτο, ότι νέοι μεταμφιέζονται σε κορίτσια και κορίτσια σε νέους. Τήν άρκούδα παριστάνει σκύλος τυλιγμένος με δέμα άρκούδας. Οι άδειες ελεύθερης κυκλοφορίας μετά τήν πληρωμή περιέχουν χυδαία κυνικά λόγια και σχετικές εἰκόνες. Διορίζεται βασιλιάς και δικαστής, όπως είδαμε στο ‘Ορτάκιοι. Τέλος όργώνει ό Κούκερος, βγάξει τά τομάρια, χωρίς βούτηγμα στο ποτάμι, όπως στο Κωστή, και πληρώνεται. Στο χωριό Kuria τῶν Σαράντα ‘Εκκλησιῶν σημειώνει τό έθιμο, ότι ένα γεωργό με δεμένα τά πόδια τόν σούρνουν πάνω στο όργωμα. Σε άλλους τόπους τῆς Βουργαρίας γίνονται πολλοί Κόκεροι με κεφάλια ζώων, ταῦρου, κριοῦ κι άλλοι με κέρατα ή πουλοκέφαλοι. Τή Μπάμπα προσπαθοῦν στα σπῆτια να τήν άρπάξουν για τήν εϋτυχία τοῦ σπιτιοῦ, μα οι Κούκεροι εμποδίζουν. Τό βράδυ

ἡ Μπάμπα ζεύει τοὺς Κούκερους καὶ ὀργώνει. Δὲν πρέπει νὰμποῦν Κούκεροι ἄλλοι στὸ χωριό, γιατί παίρνουν τὴν εὐτυχία του. Γίνεται ἀγώνας κ.τ.λ.

Εἶναι φανερό, πὼς οἱ παραπάνου τοπικὲς περιγραφὲς ἀρκοῦν γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ὅλης τελετῆς τῆς Τυρινῆς Δευτέρας στὴν Ἑλληνικὴ Θράκη. Ἀπομένει τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἐορτὴ σὰν ἐνιαῖο σύνολο, νὰ μελετήσουμε τὴ σημασία της καὶ νὰ ὀρίσωμε κατὰ δύναμη τὴν ἱστορικὴ της θέση. Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὰ ὀνόματα. Καλόγεροι λέγονται στὸν Ἁγ. Γεώργιο καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Βίζας τόσο οἱ μεταμφιεσμένοι ὅσο καὶ ἡ γιορτὴ ἢ ἴδια, Καλόγερος δὲ στὸν ἐνικὸ λέγεται ἡ γιορτὴ στὸ Κωστῆ. Ἡ ὀνομασία δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τοὺς μοναχοὺς, τοὺς καλόγερους. Τὸ ἀρχικὸ στοιχεῖο εἶναι ὁ γέρος, ἐπειδὴ οἱ μετεμφιεσμένοι μὲ πρόσθετα τομάρια καὶ τραγησιο προσωπεῖο μὲ ἀκούρευτα γένεια ὁμοιάζαν μὲ γέροντες καὶ ἦσαν τὸ φόβητρο τῶν παιδιῶν. Γέροι δὲ ἀπλῶς λέγονται οἱ μετεμφιεσμένοι στὴ Σκῦρο. Οἱ Μωμόγεροι τοῦ Πόντου (Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, 1927, 180—192, οἱ Παμπλόγεροι (=οἱ πολὺ γέροι) ἀπὸ τὰ Λακκοβίκα τῆς Μακεδονίας, οἱ Κουκούγεροι ἀπὸ τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Κέρκυρα καὶ οἱ Καλόγεροι τῆς Θράκης δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἐπιθετικὸι εἰδικώτεροι καθορισμοὶ τῶν Γέρων. Στὴν Ἀδριανούπολη ἀκόμα Καλόγερος φαίνεται, πὼς σημαίνει τὴ γιορτινὴ πυρὰ τῆς Ἀποκριᾶς, τὴ Μπουμπούνα, μὲ τὶς μεγάλες φλόγες καὶ τὸν καπνὸ. Τοῦτο βεβαίωνει καὶ τὸ γνωστὸ—τοῦλάχιστο στὴν Πελοπόννησο, αἶνιγμα: ψηλὸς ψηλὸς καλόγερος καὶ κόκκαλα δὲν ἔχει, ὅπου ἡ κρυμμένη λύση εἶναι ὁ καπνός, ἐννοεῖται μεγάλης φωτιᾶς. Ἄν καὶ παλαιότερα ἐξηγήσαμε, ὅτι ἡ μετονομασία θὰ ἔγινε κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τὴν ἐορτὴ²⁾. Ἄλλο ὄνομα συνηθισμένο στὴ Θράκη εἶναι ὁ Κούκερος—Κωστῆ, Ἐφκαριοῦ καὶ Κούκεροι στὴ Γέννα. Τὴ λέξη πῆραν καὶ οἱ Βούργαροι, Kuker καὶ Kakerica. Καὶ ὁ Στ. Ψάλλτης σημειώνει στὸ λεξιλόγιό του γιὰ τὶς Σαρ. Ἐκκλησίαις, «Κούκερος· εἶδος φαντάσματος». Τὴν Ἑλληνικὴ καταγωγὴ τοῦ ὀνόματος βοηθοῦν νὰ πιστεύουμε τὰ ἔξης δελτία ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο θησαυρὸ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. 1 κούκουρος, γέρος κούκουρος, ἐσχατόγηρος, κυρωμένος. Πόντος. 2 κούκουρα (ἐπιρ.)=κύβδα. Πόντος. 3 κούκουρον, ὄξεια προεσοχὴ λόφου (καὶ σωρός). Θράκη. 4 κούκουρο=κρανίον. Λάστα Γορτυνίας. Ὁ κούκουρος τοῦ Πόντου, ἀφοῦ τὸ λέν μαζί μὲ τὸ γέρος, φτάνει νὰ στηρίξει τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Κούκερος μὲ τὴν εὐκολονόητη ἀνομοίωση εἶναι ἡ ἴδια λέξη. Ἐπειτα εἶναι φανερό, πὼς τὸ ἴδιο βρῖσκεται σὰν πρῶτο συνθετικὸ στοὺς Κουκούγερους, τοὺς μεταμφιεσμένους στὴ Μύκονο, Τῆνο, Κρήτη καὶ Κέρκυρα καὶ σὲ ἄλλη πολυ-

1) Πολίτης, Παραδόσεις 11, 1275, 1.

2) Ὁ Πολίτης ἔ ἀ. 1278—80, ἀναφέρει πολλὰς τέτιες μεταφορὰς ἀπὸ ἐορτῆς σὲ δαίμονες ἢ μεταμφιεσμένους. Ἔτσι ἡ Befana στὴν Ἰταλία σημ. τὸ μεταμφιεσμένο σὲ γραῖα ἀπὸ τὰ Ἐπιφάνια τὴν ἐορτὴ καὶ οἱ Resalka τῶν Ρώσων καὶ Βουργάρων (=Νεράιδες) προσήλθαν ἀπὸ τὰ Ροζάλια.

μελέστατη σειρά ὀνόματα (κουκούγερες=μανιτάρια στὰ Καλάβρυτα, κουκούγερι ἢ κουκούλα στὴ Μάνη, κουκούερος ἢ καπνοδόχη στὴ Μεγαλόπολη, κου(ρ)κούερι ὁ σωρὸς πέτρες στὴν Κυνουρία κ.τ.λ.). "Ὅλ' αὐτὰ δείχνουν, πὼς ἡ λέξι, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ πρώτη τῆς ἀρχῆ—μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἰταλικὸ cuculla—ἔχει εἰσαχθῆ ἔνωρις στὴν πανελλήνια γλῶσσα, ἐγεννοβόλησε καὶ πῆρε ἑλληνικὸ ἔντελῶς χαρακτήρα. "Ἄλλη ὀνομασία γιὰ τοὺς μεταμφιεσμένους τῆς Τυρινῆς Δευτέρας ἔχομε στὴ Γέννα τοὺς Μπουρμπούτσελους. "Ὅπως σὲ λίγο σκοπεύω νὰ γράψω ἄλλοῦ, ἡ λέξι δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴ σειρά, μπουμπούτσι (=νύμφη κανθάρου) μὲ τὴν ὀλοκοριστικὴ κατάληξι—έλι, (ὅπως Καρκαντζέλι=Καλικιάτσαρος, κουκουσέλι=τὸ χαλάζι) μπαμπούτσας (=τὸ φόβητρο, τὸ φάντασμα) καὶ Βαβουτζικάριος. Γκλαγκλάδες εἶναι στὴ Γέννα ἀκόμα οἱ Κουδουνάδες ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν κουδουνιῶν καὶ Τζαμάλες κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέρη τελετὴ μεταμφιεσμένων, ποὺ γίνεται σὲ διάφορα μέρη τῆς Θράκης κατὰ τὸν τρύγο μὲ κύριον θέμα τὴν ἐμφάνισι καμήλας, Ἄρχεϊον Δ', 207. Ἡ κάμηλος εἶναι σημιτικῆς καταγωγῆς καὶ semmel εἶναι ὁ καμηλοκόμος στὴν ἀραβικῆ. Τέλος Χούχουτος λέγεται ὁ Κούκερος μὲ ἄλλο ὄνομα στὸ Κωστῆ καὶ εἶναι πιθανὸν νὰ ἔγινε ἀπὸ τὰ σχετικὰ ξεφωνίσματα, ἐπειδὴ στὴν Αἰτωλία καὶ ἄλλοῦ χουχουτάω σημαίνει φωνάζω δυνατὰ νὰ φύγει τὸ ὄρνις ἀπὸ τῆς κάττες κ.τ.λ.

Ὡς ἡμέρα τῆς τελετῆς εἶναι ἡ Δευτέρα μετὰ τὴν πρώτη ἀποκριὰ τῆς τυρινῆς βδομάδας, αὐστηρὰ καθορισμένη γιὰ ὅλη τὴ Θράκη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἄδριανούπολη, ὅπου ἡ τελετὴ γίνεται τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Ἡ ἐξαίρεσις αὐτὴ δὲν ἔχει σημασίαν καὶ ἴσως ἡ μετάθεσις νὰ ἔγινε ἀπὸ ἐπίδρασι τῆς νοτιώτερης Ἑλλάδας. Στὴν Αἰτωλία, Μεσσηνία, Σπάρτη ἢ Καθαρὴ Δευτέρα λέγεται καὶ Σκυλοδευτέρα, ὅπως στὴν Ἄδριανούπολη, ἐπειδὴ συνηθίζουν ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἔθιμα—Κούλουμα—νὰ βασανίζουν μὲ ἀστεῖο (;) τρόπο ἓνα σκυλί, δένοντάς το σὲ ξύλον, καὶ περιστρέφοντας ψηλὰ ἀπὸ φωτιά, σὰν ἄρνι στὴ σοῖβλα. Τὰ ἴδια συνηθίζονται κι ἄλλοῦ, ὅπως σὲ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ στοὺς Καλογέρους, χωριὸ δυτικὰ ἀπὸ τὰ Τρίκαλα σύμφωνα μὲ ἀνέκδοτες σημειώσεις μου.

Ποιὰ εἶναι ἡ σημασίαν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς τελετῆς, περιττὸ εἶναι νὰ ξαναεἰποῦμε, γιὰτὶ μιλοῦν γι αὐτὸ μόνον τοὺς τὰ πράγματα. Ὁ Πολίτης στὴν ἐποχὴ τοῦ σχολιάζοντας τὸ παρόμοιον ἀποκριάτικο ἔθιμον τῆς Σκύρου ἔγραψε, (Λαογραφία, Β, 47, 1), ὅτι τοῦτο, ὅμοιον μὲ τοὺς Καλογέρους τῆς Βιζύης, «εἶναι ὑποτυπώδης δραματικὴ παράστασις παραπλήσιον ἐν ἀρχῇ ἔχουσα σκοπὸν (λησημονηθέντα ἐν Σκύρῳ) τῆς δεισιδαίμονος ἀποτροπῆς κακῶν καὶ τῆς ἐπιτεύξεως εὐετηρίας». Εἴμαστε σύμφωνοι, μὲ τὴν παρατήρησι, ὅτι τὸ μέρος τῆς δεισιδαίμονος ἀποτροπῆς δὲν τὸ ξεχωρίζομε καὶ δὲν τὸ ἐξαίρομε. Τὸ δεύτερον, ἡ ἐπίτευξι τῆς εὐετηρίας, εἶναι τὸ ὄλον καὶ τοῦτο ἔχει μέσα του καὶ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ. "Ἄν τύχει κι ἔρθει δυστυχία στὴν ἐσοδείαν, θὰ

εἶπει, πὼς δὲν ἔγιναν καθὼς πρέπει οἱ Καλόγεροι, ἐσημείωσε ὁ Βιζυηνός. Κι' ἂν πάρουμε τὴ δεισιδαιμονία μὲ τὴ γενικώτερη σημασία, τὴ βρῖσκομε πάλι μέσα στὸ θετικὸ μέρος, γιατί πὼς ἄλλιῶς θὰ φέρομε τὴν καλοχορονιά παρὰ μὲ τὴν ἀκλόνητη—καὶ ἀναπόδεικτη—πίστη, ὅτι μποροῦμε νὰ τὸ κάμουμε; Βέβαια ἐμεῖς οἱ ἄλλοι δὲν ἔχομε τὴν ἴδια ἰδέα γιὰ τὶς ἀποκριάτικες διασκεδάσεις. Ἄλλ' ὅμως αὐτὴ ἡ δεισιδαιμονικὴ πίστη μᾶς εἶναι πολὺ καλὰ γνωστὴ σὲ πολλὲς καὶ κοινὲς βιωτικὲς περιστάσεις. Μέσα στὸ σπίτι δίδουμε σημασία στὸν πρωῖνὸ χαιρετισμὸ καὶ πρέπει νὰ εἴμαστε νιμμένοι γιὰ νὰ εἰποῦμε τὴν καλημέρα. Ζωηρότερος εἶναι ὁ χαιρετισμὸς γιὰ τὴν καλὴ βδομάδα καὶ μάλιστα τὸν καλὸ μῆνα. Σὲ πολλοὺς τόπους ἡ νοικοκυρὰ θὰ ἔχει ἐτοιμασμένα τὴν πρωτομηνιά γλυκά, σταφίδα, συκάκια, καρύδια, καὶ θὰ περιμένει κατὰ προτίμηση παιδιὰ, νὰ τὰ φιλέψει γιὰ νὰ εὐχρηθοῦν. Τὸ ἴδιο γίνεται τὴν πρώτη μέρα πού θὰ σπεύρουν στὸ Λιγουριὸ τῆς Ἐπιδιάρου, Λαογραφία Γ, 675. Μὲ λαχάρια περιμένουν σὲ κάθε σπίτι τὴν παραμονὴ τοῦ Χριστοῦ ἢ τ' Ἁγιο-Βασιλεῖοῦ τὰ παιδάκια νὰ εἰποῦν τὰ κάλαντρα. Ὁ θίασος τῶν παιδιῶν μὲ τὴ νεαρὰ ἡλικία, ἓνα σημαντικὸ ραβδί στὸ χέρι καὶ τραγουδιστὲς χαρμόσυνες φωνές τους, εἶναι ἱκανὸς νὰ φέρει τὴν ποθούμενη εὐτυχία. Καὶ γενικὰ σὲ κάθε μεγάλη γιορτὴ, σὲ μιὰ «πίσημον ἡμέρα», πολλὲς φροντίδες θὰ κάμουμε γιὰ τὸν καλὸ τὸ χρόνο. Θὰ βάλουμε τὰ καλύτερά μας, θὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησία νὰ λειτουργηθοῦμε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους χωριανούς, θ' ἀνταλλάξομε' εὐχές, θὰ καλοφᾶμε καὶ θ' ἀποφύγομε κάθε γκρίνια στὸ σπίτι, «χρονιαρά ἡμέρα ποῦναι». Δὲν ἔχομε λοιπὸν σὲ ὅλ' αὐτὰ τὰ ἔθιμα, πού σὰν πολὺ συνηθισμένα δὲν τὰ προσέχομε, τὴν ἴδια ὑποτυπώδη δραματικὴ παράσταση τοῦ Πολίτη; Ἡ διαφορὰ εἶναι βαθμολογικὴ, ἀφοῦ καὶ μόνο μιὰ εὐχή, σὲ κατάλληλη στιγμή καὶ τρόπο εἰπωμένη, ἀποτελεῖ ἓνα ἀληθινὸ δρώμενον.

Ἄκέρια δραματικὴ παράσταση μὲ συνέχεια καὶ ἀρκετὴ διάρκεια ἔχομε μόνο στὸν Ἁγ. Γεώργιο τῆς Βίβας σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Βιζυηνοῦ. Ὁ «μῦθος» τῆς Μπάμπως μὲ τὸ παιδί τῆς παίρνει ἐδῶ σημαντικὸ μέρος—τὸ ἑφταμηνίτικο τρώει πολὺ, μεγαλώνει ἄξαφνα, γυρεύει γυναῖκα, τὴν ἀρπάζει, γίνεται ὁ γάμος, ὁ φόνος, ὁ θρῆνος ἡ κηδεῖα καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ φονεμένου—ἐνῶ 50 χρόνια ὕστερα στὸν ἴδιο Ἁγ. Γεώργιο ὁ Dawkins βρῆκε λησμονημένη σχεδὸν τὴν παλαιὰ ἱστορία. Τὶ λοιπὸν νὰ συμβαίνει; Στὴ Γέννα σημειῶνει ὁ Κουκίδης, ἡ τελετὴ ἐγίνεταν, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Βιζυηνός, στὴ Βίβα καὶ στὴν Ἀδριανούπολη ἕως τὰ 1906 καὶ 1912 ἤξεραν τὸ ρόλο τῆς Μπάμπως μὲ τὸ ξύλινο παιδί, ἀποκλείσαμε δὲ καὶ τὴν ὑπόθεση, ὅτι ἡ σχετικὴ παράσταση θὰ ἦταν ἐπινόηση λογοτεχνικὴ. Ἄν ὅμως θυμηθοῦμε, ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ παραστάσεις γίνονταν ἀπὸ λαϊκοὺς ἀνθρώπους, προικισμένους μὲ γνήσιο δικό τους πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ λίγο ἢ πολὺ πιωμένους, μὲ σκοπὸ νὰ κινήσουν τὴ θυμηδιὰ τοῦ κόσμου καὶ τὰ γέλια του, θὰ κατα-

λάβουμε, πώς οί παραστάσεις δὲν ἦσαν ποτὲ τυποποιημένες καὶ τὸ περιεχόμενό τους ἦταν κάθε φορὰ διαφορετικό. Ἔτσι ὁ Βιζυηνὸς μὲ τὴν καλλιτεχνική του δξυδέρχεια κατόρθωσε νὰ πάρει στὴν ἐποχὴ του ἓνα σύνολο ἐνιαῖο, ἐνῶ ἄλλοι ἀδυνατώτεροί του, πῆραν μόνο κομμάτια ἢ περιορίστηκαν σὲ ἀόριστες ἐκφράσεις γιὰ κωμικὲς σκηνὲς καὶ τίποτε περισσότερο. Ὅμως κοντὰ στὴν ποικιλία καὶ τὴ ρευστότητα τοῦ περιεχομένου ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα σημαντικὰ κοινὰ καὶ μόνιμα χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν τελετὴ κάθε τόπου καὶ δείχνουν, πὼς τὸ λατρευτικὸ ἔθιμο εἶναι τὸ ἴδιο σὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς θρακικοὺς τόπους. Ἐνα πρῶτο στοιχεῖο εἶναι ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὴν ἐορτὴ εἶναι γενικὴ καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ χωριοῦ ἔχουν σ' αὐτὴ τὴν πρωτοκαθεδρία. Οἱ ἐκτελεστὲς εἶναι διαλεχτοὶ καὶ ὀρισμένοι γιὰ προσυμφωνημένο καιρὸ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Κοινότητα σὰν δημόσιοι λειτουργοὶ καὶ ὑπάλληλοι. Ὁ σκοπὸς εἶναι παντοῦ ὁ ἴδιος κι ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα. Ὅλοι μαζί μὲ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα θὰ φέρουμε τὴν καλοχρονιὰ στὸν τόπο μας. Ἡ ἀλλόκοτη ἐμφάνιση κἀνει ἐξαιρετικὰ δυνατοὺς τοὺς μεταμφιεσμένους, οἱ κωμικὲς κινήσεις τους, ἢ χαλάρωση τῆς κοινωνικῆς εὐπρέπειας μὲ ἀσχημοσύνες καὶ αἰσχρολογίαις, ποὺ ἐπιτρέπονται μόνο τότες, τὸ πνεῦμα τῆς παρωδίας, κυρίαρχο σὲ ὅλες τὶς παραστάσεις καὶ γενικὰ ὅτι θὰ κάμει τὸν κόσμο νὰ γελάσει μὲ τὴν καρδιά του, θὰ φέρουν τὸ ἀποτέλεσμά τους. Κι ἀπ' ὅλα ξεχωρίζει τὸ σημαντικώτατο μαγικὸ μέσον τῆς ἀροτριώσης στὸ τέλος. Τὴν ἀποτελεσματικότητά της δυναμώνει ἡ ἐπίσης μαγικὴ εἰκονικὴ παράσταση συνουσίας. Σύμφωνη μὲ τὸν πόθο τοῦ καθενὸς νὰ παντρευτῆ καὶ κάμει παιδιὰ εἶναι ἡ παντοτινὴ παρουσία τῆς γυναίκας, ὡς κόρης ἀνύπαντρης ἢ νύφης ζευγαρωμένης μὲ τὸ γαμπρὸ ἢ ὡς μπάμπως μὲ τὸ εἰκονικὸ παιδί της, ἀκριβῶς ἐπειδὴ μάλιστα τὴν παρασταίνει ἄντρας καὶ ἡ μαγικὴ ἐνέργεια ἔχει τὸν ἰδιαιτέρο της τρόπο.

Ἀκόμα τὰ μόνιμα χαρακτηριστικὰ μᾶς ὀδηγοῦν νὰ συλλάβουμε τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τῆς τελετῆς καὶ εὐκολύνουν τὴν κατανόηση τῆς ἱστορίας της. Ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ καλοχρονιὰ. Ἀλλ' ὅπως σὲ κάθε εὐχὴ γιὰ τὸν καλὸ τὸ χρόνον σκεπτόμαστε μαζί γενικὰ καὶ εἰδικὰ ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, ἔτσι καὶ δῶ δὲν περιορίζονται σὲ ὀρισμένο εἶδος εὐτυχία. Βέβαια στὸ γεωργικὸ πληθυσμὸ τοῦ Θρακικοῦ χωριοῦ τὸ κυριώτερο εἶναι ἡ εὐδοκίμηση στὰ σπαρτὰ καὶ τὰ ὀπωρικά. Γι αὐτὸ τόσο συχνὴ εἶναι ἡ ἀροτριώση. Ἀλλὰ στὸ Ὀρτάκιοι ὁ βασιλιάς τῆς ἡμέρας κι ἀπὸ τοὺς πρῶτους γεωργοὺς ἐκλεχτὸς μπρὸς σέ' νὰ σπῆτι πόχει πολλὰ κορίτσια εὐχεται πολλοὺς γαμπροὺς καὶ ὅταν εἶναι πολλὰ τ' ἀγόρια, πολλὲς νυφάδες. Στὴν Ἀδριανούπολη—περιγραφὴ Κουρτίδη—ὁ Σκυλόμπεης προτρέπει, ὅποιος ἔχει ἓνα παιδί τοῦ χρόνου νὰ' χει δύο, κι ὅποιος δύο νὰ κάμει στὴν ἴδια προθεσμίᾳ τέσσερα. Ἡ καλὴ ἐσοδεία λοιπὸν καὶ τὰ πολλὰ παιδιὰ, σὰ σύμβολο κάθε εὐτυχίας, εἶναι τὰ κύρια αἰτήματα. Καὶ ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη τὰ δύο αἰτήματα εἶναι ἀπάνου κάτου ἓνα—καρποφορία ἐδῶ κι ἐκεῖ—βλέπουμε τὶς ἀντί-

στοιχες ἐνέργειες νὰ γίνονται πότε ἐνωμένες γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ πότε ξεχωριστά¹⁾. Μ' ἐξαιρετικὴ ἱεροπρέπεια εἶδαμε πὼς γίνεται ἡ ἀροτριώση στὸν Ἁγ. Γεώργιο καὶ δὲν εἶναι ἀσήμαντο, ὅτι στὸ ζυγὸ μπαίνουν Καλόγεροι καὶ Κορίτσια μαζί ἢ καὶ χωριστά, μπροστὰ τὰ Κορίτσια καὶ πίσω ὁ Καλόγερος καὶ τὸ ἀντίθετο. Τὶ σημαίνει τοῦτο φαίνεται ὀλοκάθαρα στοῦ Ἄφκαριοῦ, ὅπου μετὰ τὴν τελεστικὴ ἀροτριώση με τοὺς ἀνθρώπινους ταύρους ἀκολουθεῖ ἡ εἰκονικὴ συνουσία με τὸ φαλλόμορφο ραβδί τοῦ Κούκερου με τὴν Κουκερίνα πάνω στὸ σπαρμένο ὄργωμα. Στὸ Κωστὴ κάθονται οἱ προεστοὶ στ' ἀμάξι καὶ πότε ὁ βασιλεὺς καὶ πότε ὁ ζευγηλάτης διευθύνουν τὸν ἱερὸν ἄροτο. Ὁ συνδυασμὸς με τὶς δύο παράλληλες καὶ ὅμοιες ἐνέργειες ἐκδηλώνεται καὶ δῶ πολὺ ἐμφαντικά. Οἱ 10 ζεμένοι στὸ ζυγὸ νέοι ὄλο καὶ πέφτουν τὰ μπρούμυτα, σὰν ἀντικρούζουν τὶς γυναῖκες καὶ τοὺς ἀλείφουν με χόματα στὸ μέτωπο ἀποκεῖ πὺ ἀυτὲς ἐκαθίσανε. Στὸ Ὀρτάκιο²⁾ εἶναι ζεμένη στὸ ζυγὸ ἡ Καδίνα μαζί με τοὺς Ἀράπηδες καὶ στὸ ἀκόλουθο ἀγώνισμα τῆς πάλης Ἀράπη καὶ Καδίνας συνδυάζεται με τὴ νίκη τοῦ πρώτου ἢ συμβολικὴ συνουσία. Στὴν Ἀδριανούπολη γίνεται μόνο τὸ σπάρσιμο ἀπὸ τὸ Σκυλόμπεη καὶ κεῖ πὺ ἔσπειρε θὰ τὸν βάλουν κάτω με τέτοιον τρόπο ὥστε νὰ φανῆ ἡ τεκνογονικὴ πράξι. Μόνο στὸ Σαμάκοβο δὲ γίνεται ἀροτριώση, ἀλλὰ καὶ δῶ ὁ πρωταγωνιστὴς κάνει ἐπίσημα λόγο γιὰ τὴν ἐσοδεῖα καὶ σχετικὲς εὐχές. Ἰδιαίτερο γιὰ τὴν ἐφορία μέσον ἔχουν στὸ Ὀρτάκιο τὴν κουνουμιά, ὅπως παραπάνου τὴν ἐξηγήσαμε καὶ τὸ γενικὸ λάσπωμα στὸ Κωστὴ. Γιὰ τὴν παντρεία καὶ τὴν τεκνογονία βοηθᾶνε ξεχωριστὰ τὰ ἀκόλουθα μέσα. Στοῦ Ἄφκαριοῦ ἔχουν θέση στὸ θῖασο 5 ἢ 6 ζευγάρια, γαμπρός καὶ νύφη. Μία σκηνὴ ἀπὸ τοὺς Πιτεράδες τοῦ Σαμάκοβου εἶναι ὁ γαμπρός, νύφη, παράγαμπρος καὶ ἡ ποιμπὴ τῆς προίκας. Ἐπειτα οἱ συχνὲς παντοῦ ἀσημοσύνες καὶ αἰσχρολογίαι, ὁ χειρισμὸς τοῦ φαλλοῦ στὴ Βίζα, στὴν Ἀδριανούπολη καὶ στοῦ Ἄφκαριοῦ, ἡ τοποθέτηση τοῦ φαλλόμορφου πράσου στὴν κουνουμιά ἢ τοῦ παρομοίου ραπανιοῦ στὸ σκῆπτρο τοῦ Σκυλόμπεη. Καὶ εἰδικὰ γιὰ τὴν παιδοτροφία χρησιμεύει ἡ ἐμφάνιση καὶ δράση τῆς Μπάμπως (περιοχὴ Βίζας, Ἀδριανούπολη). Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει τοῦτο βεβαιότερο, ὅπως καὶ γιὰ νὰ φανοῦν πιὸ καθαρὰ καὶ ἄλλα σημαντικὰ στοιχεῖα τῆς ὅλης τελε-

1) Στὴν πραγματεία, τὸ ὄνι κατὰ τὸν γάμον, Λαογραφία Ζ', 346-368, δόθηκε ἡ εὐκαιρία ν' ἀναπτυχθῆ σὲ πλάτος ἡ λαϊκὴ αὐτὴ ἀντίληψη καὶ νὰ βεβαιωθῆ με πολυάριθμα σημερινὰ ἔθιμα ἀπὸ πολλοὺς τόπους, ὅτι ἂν καὶ γενικὰ παγκόσμια, εἶναι ἰδιαίτερα κοινὴ καὶ ὁμοιότροπη στους ἀρχαίους—ἐπὶ παιδων γνησίων ἀρότω—καὶ τοὺς νεώτερους Ἕλληνας (ὅταν θὰ πρωτομπῆ ἡ νύφη στοῦ γαμπροῦ τὸ σπῆτι θὰ πατήσῃ σὲ ὄνι κ.τ.λ.). Τὴ γνώμη, ὅτι στὴ γνωστὴ μελανόγραφη κύλικα τοῦ Μουσειῶν τῆς Φλωρεντίας (ἐά. 351 καὶ 365) ἔχομε ἄροτρο με φαλλόμορφο ὄνι ἐξακολουθῶ καὶ τώρα νὰ πιστεύω παρὰ τὴ βιαστικὴ ἀντίρρηση τοῦ Nilsson (Gesch. d. Griech. Religion).

της, χρήσιμο είναι να ιδούμε σύντομα, τί συμβαίνει με άλλες παρόμοιες ή συγγενικές τελετές από τη Θράκη και τις άλλες Έλληνικές χώρες.

Στο Σταχτοχώρι κοντά στη Σωζούπολη στις 8 του Γενάρη, της Αγ. Δομνίκης, γιορτάζουν οι γυναίκες τη γιορτή της μαμής και την ονομάζουν *της μπάμπως ημέρα*. ¹Αρχαίον, Γ', 196—200. Τώρα οι πρόσφυγες τη γιορτάζουν σε πολλά χωριά της Μακεδονίας (Περιοδικό «Μπουκέτο» της 3 Γενάρη 1929) και στους ²Αμπέλους της Νιγρίτας, όπου ο Ν. Δεληγιάννης έμαθε όλες τις λεπτομέρειες της τελετής από αυτόπτη αξιόπιστο. ³Η έορτή γίνεται αποκλειστικά μόνο από γυναίκες παντρεμένες ή και νύμφες και όπως φαίνεται και κορίτσια. ⁴Έξαιρούνται οι χήρες και οι άτεκνες. ⁵Αντρας δεν μπορεί κανείς να παρενρεθί, εκτός από έναν έμπιστο μουσικό. Θα έτοιμάσουν όλες τα φαγητά στα σπίτια τους και μ' αυτά και κρασί ή ρακί άρκετό θα πάνε στης μαμής. Προηγήθηκαν εκεί 2—3 γεροντότερες και έμπειρες για να φτιάσουν με περίσσα τέχνη ένα ανδρικό, με βάση πράσο ⁶), και ένα γυναικείο αιδούι. Της κατασκευής γίνεται στην περιγραφή λεπτομερειακός λόγος. Μία μία θα ὀρθούν έπειτα οι γυναίκες να ιδούν και φιλήσουν τα «σχήματα». ⁷Ακολουθεί φαγοπότη και χορός. Ντύνουν ιδιαίτερα τη μαμή με σαρίκι στο κεφάλι και λουλούδια στα μαλλιά και στο χορό την κρατούν από τις μασχάλες και τα πλάγια ⁸ γυναίκες φύλακές της, ενώ μπροστά χορεύει ή πρωταγωνίστρια με τον «δλίσβον» στο χέρι και τον προβάλλει με σημασία σε κάθε νέα επισκέπτρια. Τη φυλάνε και την τιμοῦν, σαν κάποια Γενετυλίδα ή Καλλιγένεια των παλαιών, γιατί μπορεί μερικοί άντρες να εκβιάσουν την είσοδο και να την άρπάξουν. Γίνεται τότε δεινός άγώνας κι αν την πάρουν οι άντρες ή έξαγορά της θα κουστίσει μεγάλο ποσόν. Το ίδιο παθαίνουν κι οι άντρες, αν άποτύχουν και κρατηθούν τα καπέλα τους. Μετά τη διασκέδαση στης μαμής θα βγούν όλες έξω, θα πάρουν με τη σειρά τα καφενεία, θα τις κεράσουν εκεί δωρεάν και θα χορέψουν στην πλατεία. Με την επάνοδό τους στο σπίτι της μαμής θα άνοιξει νέο γλέντι, έως ότου κουρασμένες πλιά θα τελειώσουν τη γιορτή με δμόφωνες ευχές: «και του χρόνου!» ⁹).

1) Στην Αιδηψό γίνεται κατάδεσμος του γαμπρού και νύμφης, όπου το ανδρικό μόριο παρομοιάζεται με πράσο: «Όσο μπορεί το μισοκομμένο φίδι να πάει στην τρύπα του, τόσο να μπορεί κι αυτός να πάει στη γυναίκα του. Όσο μπορεί το ψημένο πράσο να τρυπήσει το ψημένο κεραμίδι, τόσο να μπορεί κι αυτός να τρυπήσει της γυναίκας το ζάπι». Φ. Κουκουλές, Λαογραφία, Θ', 456.

2) ¹Αξίζει πολύ τον κόπο να πραγματοποιηθί κανείς με την πρέπουσα έκταση το σπουδαίο τουτο ἔθιμο και το παραβάλει με τα ²Άλωα, Θεσμοφόρια και τα ³Έλευσίνα μυστήρια. ⁴Η ομοιότητα είναι καταπληκτική. Σημ. ότι και στη χρονολογία ακόμα υπάρχει συμφωνία (τυχαία). Στις 26 του Ποσειδεώνα γίνονταν τα ⁵Άλωα στην ⁶Αθήνα και ή 8 του Γενάρη δεν είναι καθόλου μακριά.

Οἱ Μωμό(γ)εροι τοῦ Πόντου, ὅπως τοὺς ἐμφάνισε ὁ Δ. Η. Οἰκονομίδης (Ἡμερολόγιον Μ. Ἑλλάδος, 1927, 181—192), σημαίνουν ἀξιόλογο ἀντίστοιχο μὲ τοὺς Καλόγερους τῆς Βίβας, μάλιστα γιὰ τὴν παρόμοια δραματικὴ παράσταση. Οἱ Μωμόεροι, ἀπὸ τὸ μωμός=βλάξ στὴν Οἰνὴ τοῦ Πόντου, ὅπως νομίζει ὁ Οἰκονομίδης, καὶ γέρος, σημαίνει τὸν ἠλίθιο καὶ γελεῖο γέρο, φόβητρο τῶν παιδιῶν. Οἱ Μωμόεροι καὶ Μωμοῦρια λέγονται καὶ Κόσια, ἀπὸ τὸ ἀρμενικὸ coch πού θὰ εἶπαι τράγος, ἐπειδὴ ἓνας ἀπὸ τοὺς μεταμφιεσμένους φορεῖ τραγιά, μιμεῖται στίς κινήσεις του τράγο καὶ φέροντας κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἀσκι γεμᾶτο κόκκινο νερὸ θὰ παραστήσει ἀκόμα καὶ τὸ σφάγιο τῆς τελετῆς. Τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους, ὕστερα ἀπὸ τὰ παιδιὰ πού ψάλλουν τὰ κάλαντα, γυρίζουν στὰ σπίτια οἱ Μωμόεροι καὶ φέρνουν τὴν εὐθυμία καὶ τὰ γέλια στὸ κάθε νοικοκυριό. Ἐνας παριστάνει τράγο, ἄλλος ἀρκούδα ντυμένος μὲ τὴ σχετικὴ δορά, τρίτος γυναῖκα ἔγκυο καὶ ὁ πρωταγωνιστῆς μὲ κέρατα στὸ κεφάλι, ἀλουπονουρὲς ἢ λαγοτόμαρα καὶ μὲ κρεμασμένα κουδούνια παρίστανε συχνὰ ἓναν ἥρωα μυθικὸ Τοῦρκο τὸν Κιόρογλου (=γιὸ τοῦ στραβοῦ). Δὲ γίνεται λόγος γιὰ ὀρισμένη παράσταση, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, ἀλλὰ περιορίζονται σὲ πειράγματα, ἀστειολογίες, ἄσμενες κινήσεις καὶ τὰ παρόμοια. Ὅμως στὴ Χαλδία καὶ ἄλλα μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ Πόντου, ὅπως ὁ Γ. Κανδηλάπτης εἶχε γράψει στὸν Οἰκονομίδη, ἀπὸ τὴν 1η ἕως τῆς 7 τοῦ Γενάρη γίνεται ἀπὸ τοὺς Μωμοῦρους δραματικὴ παράσταση στὰ σπίτια μέσα καὶ ἔξω μὲ τὴν ἀκόλουθη ὑπόθεση. Ὁ Οὐζεῖν Ἀλῆς, ἀρχηγὸς Τουρκομάνος ἀρπάζει τὴν ὠραία κόρη ἑνὸς μικρότερου ἀρχηγοῦ καὶ τὴν πηγαίνει σὲ ἓνα σπιτάκι χωρικοῦ. Ἐκεῖ τῆς φέρονται πολὺ εὐγενικά, ὥστε ἡ κόρη νὰ τὸν ἀγαπήσει. Ἀλλ' ὁ πατέρας τῆς μὲ τὴν ἀκολουθία του χτυπᾷ ἀγριεμένος τὴ θύρα, μπαίνει μέσα, ἀνατρέπει ὅλα καὶ πληγώνει θανάσιμα τὸν Ἀλῆ. Ἡ θυγατέρα τότε μαλώνει τὸν πατέρα, πού σκότωσε τὸν ἀρχηγό του καὶ ἀγαπημένο τῆς ἄντρα. Μετανοεῖ ὁ πατέρας καὶ προσκαλεῖ γιατρό. Ἐρχετ' ὁ γιατρὸς καὶ μὲ μαγικὸ βοτάνι ἀνασταίνει τὸν Ἀλῆ. Γίνεται κατόπι ὁ γάμος καὶ ἀρχίζει ὁ χορὸς μὲ πρῶτο τραγοῦδι «ἀρχὴ κάλαντα καὶ ἀρχὴ τοῦ χρόνου κ.τ.λ.». Ἡ παράσταση μὲ ὅλη τὴ φαινομενικὴ σπουδαιότητά τῆς ἔχει τὸ γνωστὸ παρωδικὸ χαραχτήρα. Ὅλοι εἶναι μεταμφιεσμένοι καὶ μὲ γελοῖο τρόπο. Ὁ ἀγριεμένος πατέρας εἶναι κουδουνᾶς καὶ ἔχει κρεμασμένα στὴ ζώνη του λαδικὸ γιὰ νὰ λαδώνει τὰ πιστόλια του, ὁ Ἀλῆς εἶναι μεθυσμένος καὶ θέλει ν' ἀμυνθῆ καὶ ὁ γιατρὸς κάνει κωμικὰ τὴ θεραπεία. Ἡ παραμάννα τῆς κόρης εἶναι ἔγκυος μὲ πολὺ μεγάλη κοιλιά, ὥστε νὰ εὐχηθῆ ὁ εὐτυχισμένος πλὰ Ἀλῆς ν' ἀποχτήσῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ὠραία του ἓνα παρόμοιο παιδί. Ἐὰ πρόσωπα τοῦ θιάσου εἶναι 9 μὲ τὸ λυριστῆ, δὲ λείπει ὁ εἰδικὸς γελωτοποιὸς καὶ δῶ πάλι ἓνα παιδί 14 ἐτῶν θὰ παραστήσῃ τὸν τράγο, πού θὰ σφαγῆ καὶ θὰ ἰδοῦν γιὰ αἷμα του τὸ κόκκινο νερό.

Ὅμοιες δραματικὲς παραστάσεις, ἔστω καὶ ἂν εἶναι λιγώτερα ἀνεπτυγμένες, εἶναι γνωστὲς ἀπὸ πολλοὺς τόπους μάλιστα τῆς Βόρειας Ἑλλάδας. Ὁ Πολίτης στὴν ἐποχὴ του (Παραδόσεις 11, 1273 κέ.) ἔγραψε γιὰ ὅσες τότε τοῦ ἦσαν γνωστές. Στὴ Στενίμαχο γίνονταν στὶς 8 τοῦ Γενάρη οἱ Στάρτσιοι, Βουλγαρικῆς ἀρχῆς ὄνομα, μετάφραση τῶν Γέρων. Γενίτσαρος, Σταρτσιος καὶ Καδίνα ἔκτος ἀπὸ ἄλλα ἐκτελοῦσαν κάποιον «δραματικὸν μίμον». Στὰ Λακκοβίγια τοῦ Παγγαίου γίνονταν μεταμφιεσμένοι καὶ κωδωνοφόροι οἱ Παμπόγεροι τὴν ἐπομένη τῶν Φώτων, στὸ Καταφύγι τοῦ Ὀλύμπου οἱ Προδρομίτες ἀνήμερα τ' Ἀηγιαντιοῦ (7 τοῦ Γενάρη). Δὲν κάνει λόγο ἐδῶ, ὅπως καὶ γιὰ τὰ Μπιμπουσαρία τῆς Σιάτιστας, γιὰ δραματικὴ παράσταση, ἀλλὰ περιγράφει μὲ λίγα τὸ μιμικὸ δράμα ποὺ γίνεται στὴν Πορταριά τοῦ Βόλου μὲ τοὺς Μάηδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων. Ὑπάρχει γιαιτρὸς μὲ ψηλὸ καπέλο, γελέκο σταυρωτὸ καὶ τσαρούχια, τὸ γιαιτροῦλι ἓνα παιδί βοηθός, Ὀβριὸς καὶ Ὀβριά. Ἀλλὰ γενικὰ οἱ Μάηδες γίνονται τὴν πρωτομαγιά στὴ Θεσσαλικὴ Μαγνησία «παρεχούσης τὰ προσωπεῖα τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου».

Λεπτομέρειες σημαντικὲς γιὰ τοὺς Μάηδες στὸ Πήλιο ἀναφέρει ὁ Wace (BSA, 1909]10 καὶ 1912]13). Στὴν Τσαγκαράδα, γράφει, ὑπάρχει καὶ τὸ Μαϊόπουλο, παιδί σκεπασμένο μὲ πράσινα φύλλα καὶ λουλούδια, μαζί μὲ τὸ Γέρο, τὴ Γριά, τὸ Γιατρὸ καὶ ἄλλα πρόσωπα. Σκοτώνει ὁ Γέρος καὶ καλοῦν τὸ Γιατρὸ, ἀλλ' αὐτὸς λίγα βήματα παραπέρα θέλει ἄλογο γιὰ νὰ κάμει τὴν ἐπίσκεψη καὶ σὰν δὲν βρίσκεται ζῶο, τὸν παίρνει ἡ Γριά στὴ ράχη τῆς. Ἀνασταίνεται ὁ νεκρὸς Γέρος καὶ ὄλος ὁ θίασος τραγουδῶντας σχετικὰ μὲ τὸ Μάη γυρίζει στὰ σπίτια. Τὸ Μαϊόπουλο, ποὺ μόνο του σημαίνει δρώμενον γιὰ τὴ βλάστηση καὶ τὴν καρποφορία θυμίζει στὸν Wace τὸ τελεστικὸ παιχνίδι τοῦ Ζαφείρη ἀπὸ τὸ Ζαγόρι τῆς Ἠπείρου, ὅπως τὸ δημοσίευσε ὁ Δ. Σάφρος στὸ Δελτίον τ. Ἰστ. Ἐθνολ. Ἑταιρείας, 1900 σ. 347 κέ. Τὸ ἠπειρωτικὸ ἔθιμο χρησιμεύει πολὺ γιὰ τὴν ἐρευνά μας. Τὴν ἀνοιξη τὰ κορίτσια στὸ Ζαγόρι θὰ βγοῦν στὴν ἐξοχὴ καὶ θὰ παίξουν τὸ Ζαφείρη. Ἐν' ἀπὸ τὰ κορίτσια, σ' ὅποιο πέσει ὁ λαχνὸς ἢ καλύτερα ἓνα παιδί, ἂν τὸ ἐπιτρέψουν οἱ δικοὶ του, γιὰ τὸ πρᾶγμα νομίζεται κακὸς οἰωνός, θὰ παραστήσει ξαπλωμένο σὰ νεκρὸ πάνω στὴ γλῶσσι τὸ Ζαφείρη. Θὰ τὸν σκεπάσουν μὲ πολλὰ φύλλα καὶ λουλούδια καὶ θὰ «κάμουν τὸν κομμὸ καὶ τὸ θροῖνο».

Ζαφείρη μ' κοντοστρόγγυλε καὶ κοντοσιουσιμάνη
 ἄφρες τὰ σπίτια χάρβαλα, τοὺς φούρνους γρεμισμένους,
 ἄφρες καὶ τὴν κουρεμαδιά ¹⁾ μὲ τὴν κοιλιὰ στὸ στόμα
 Ζαφείρη, γίνκε ὁ θερισμὸς καὶ ποιὸς γιὰ νὰ θερίσει
 γιὰ σιοὺκ μωρὸ Ζαφείρη μου! (γύρισμα).

1) Κουρεμαδιά εἶναι ἡ νόμιμη γυναῖκα τοῦ Ζαφείρη, ποὺ ἐδῶ παριστάνεται ἔγκυος (μὲ τὴν κοιλιὰ στὸ στόμα).

Ὁ Ζαφείρης ἔπειτα πηδάει ἀπάνου καὶ τὶς κυνηγάει καὶ ὄλες ξεκαρδίζονται στὰ γέλια. Εἶναι φανερό, πὼς ὅλη ἡ δραματικὴ παράσταση καὶ τὸ μοιρολόι ἀκόμα ἔχουν τὸ χαραχτήρα παρωδίας. Ἀντὶ τοῦ παιδιοῦ ἢ τοῦ κοριτσιοῦ, προσθέτει ὁ Σάφρος, μπορεῖ νὰ κάμουν Ζαφείρη ξύλινη κούκλα ἢ φύλλα σὲ σχῆμα σταυροῦ.

Παραστάσεις, ὅπου σκοτώνεται συνήθως ὁ γαμπρὸς καὶ ἀνασταίνεται ἀπὸ τὸ γιατρό, εἶναι γνωστὲς σὲ διάφορα χωριὰ τῆς Θεσσαλίας (Ἐλασσόνα) καὶ τῆς Μακεδονίας. Στὸ Λέχοβο κοντὰ στὴν Καστοριά εἶναι 4 γαμπροί, μιὰ νύφη, Γιατρός, Ἀράπης καὶ Ἀράπισσα μὲ ξύλινη κούκλα γιὰ παιδί. Σκοτώνεται ἓνας ἀπὸ τοὺς γαμπροὺς ἢ ὁ Ἀράπης, τὸν κλαίει ἡ Νύφη ἢ ἡ Ἀράπισσα καὶ ὁ Γιατρὸς ἐνεργεῖ τὴν ἀνάσταση. Στὸ Μπογατσικό οἱ Ρουγκατσιάροι, ὅπως λέγονται οἱ μεταμφιεσμένοι, εἶναι 3 γαμπροί, 3 νυφάδες, Γριά, Ἀράπης, Γιατρός, ἓνας κουδουνᾶς καὶ ἄρματωλοί. Δὲ γίνεται λόγος στὴ σύντομη περιγραφὴ, γιὰ παράσταση, ἀλλ' ὅπου ὑπάρχει γιατρός εἶναι βέβαιο, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ εἰκονικοῦ φόνου καὶ τῆς νεκρανάστασης ἔτσι ἢ ἀλλιῶς θὰ γίνονταν, ὅπως στὴν Κοζάνη, στὴν Κρανιά, Σαμαρίνα, Γρεβενά—ὁ θαυματουργὸς γιατρός ἐδῶ ἀκροάζεται τὸ σκοτωμένο γαμπρὸ στὰ πόδια ἀντὶ τὸ στήθος—καὶ σ' ἄλλους τόπους τῆς δυτ. Μακεδονίας.

Στὸ Παλιόκαστρο τῆς Καρδίτσας γίνονταν στὶς 4—6 τοῦ Γενάρη τὰ Ρογκάσια. Λαογραφία, Δ' 311—2. Γαμπρός, Νύφη, Ἀράπης μὲ πολλὰ κουδούνια καὶ ἄλλοι νέοι μὲ προσωπίδες, βαλτὰ γένεια καὶ τσιγγάνικα φορέματα ἀποτελοῦσαν τὸ Ρογκάσι. Κάθε Ρογκάσι γύριζε στὰ γύρω χωριά, ἐτραγουδοῦσαν σὲ κάθε σπίτι ἀνάλογα μὲ τοὺς νοικοκυραίους, ἔδιναν κι' ἔπαιρναν κατὰ τὴ συνήθεια τοῦ ἀγυρμού. Ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι ἅμα ἀπαντιόνταν δύο Ρογκάσια ἦτον ἀνάγκη νὰ πολεμήσουν μὲ τὰ χέρια πρῶτα καὶ ξύλα καὶ στὸ τέλος καὶ μὲ φονικά ὄπλα ἕως ὅτου νικήσει τὸ ἓνα μέρος.

Στοὺς Γριντάδες στὰ Χάσια γίνονταν τ' Ἅγιο Βασιλεῖοῦ Λουκατσιάγια (Λουκόπουλος στὴ Λαογρ. Γ' 134). Δύο καπιτάνηδες, μιὰ νύφη, μιὰ μπάμπου, ἓνας ἀράπης Ἀλῆς λεγόμενος ἀποτελοῦσαν τὸ θίασο καὶ γύριζαν στὰ σπίτια καὶ στὰ γύρω χωριά. Ἄν σμίγανε στὸ δρόμο δύο ὄμιλοι γίνονταν πρῶτα προσπάθεια νὰ ὑποταχθῇ ὁ ἀδυνατότερος στὸν ἄλλον καὶ νὰ περάσει ταπεινωμένος κάτω ἀπὸ τὴ γέφυρα τῶν ἐνωμένων χειρῶν τοῦ δυνατοῦ θιάσου. Ἄν ὄχι, ἄρχιζε πάλη μεταξὺ τῶν Ἀλῆδων καὶ ὕστερα μὲ ὄλους τοὺς Λουκατσιαραίους. Δὲν ἔλειπαν καὶ φόνοι καὶ τοὺς σκοτωμένους τοὺς ἔθαβαν στὸν τόπο τῆς μάχης. Τέτιοι τόποι λέγονται Ἀρσάλια καὶ ὑπάρχουν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Γριντάδες καὶ σ' ἄλλα χωριὰ κοντὰ, ὅπως στοὺς Μαυροναίους καὶ τὴν Πηγαδίτσα. Τὸ ὄνομα Ἀρσάλια εἶναι ἀρκετὰ βέβαιο, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὰ Ρουσάλια (πρβλ. Δ. Σάφρου σχετικὴ πραγματεία στὴ Λαογρ. Δ'. 748—9), τὰ Rosalia τῶν Ρωμαίων, καὶ φαίνεται, πὼς παλαιότερα παρόμοια μὲ τὰ Λουκατσιάγια θὰ ἦσαν τὰ Ἀρσάλια. Τὴν εἰκασία στηρίζουν καὶ οἱ

ἀκόλουθες παρατηρήσεις. Ὁ Ἀραβαντινὸς στὴ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, 11, 191, ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὸ 1454 οἱ Παργηνοὶ ἐδιώξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Πάργα μὲ βοήθεια τῶν Κερκυραίων καὶ τῶν Βενετῶν. Τότε πῆραν τὸ δικαίωμα «τοῦ κροτεῖν τὴν λεγομένην Ροζαλίαν ἢ τὰ Ρουσάλια» καὶ νὰ διαθέτουν τὶς εἰσπράξεις τοῦ τελωνείου 8 ἡμερῶν γιὰ ἔξοδα τῆς ἐορτῆς. Τὰ Ρουσάλια γίνονταν ἀπὸ 1—8 Μαΐου. Διόριζαν ἀρχηγὸ τῆς ἐορτῆς ποὺ εἶχε πολλὰς κωμικὰς σκηνάς. Στὸ τέλος γίνονταν ψευδομάχη Τούρκων καὶ Χριστιανῶν. Νικοῦσαν οἱ Χριστιανοὶ καὶ πιάνανε τὸν πασᾶ. Τὰ Ρουσάλια ἀναφέρει ὁ Βαλσαμῶν 12ος αἰώνας, σχολιάζοντας τὸν 620 κανόνα τῆς συνόδου τοῦ Τρούλου (682 μ. Χ.), σὰ συνήθεια ἀπαγορευμένη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. «Τοιαύτη πανήγυρις ἀλλόκοτος ἐστὶ καὶ τὰ λεγόμενα Ρουσάλια, τὰ μετὰ τὸ ἅγιον Πάσχα ἀπὸ κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα». Τὰ Ρουσάλια αὐτὰ συμφωνοῦν μὲ τὰ Παργηνὰ καὶ στὴν ἐποχὴ—μετὰ τὸ Πάσχα—καὶ οἱ δύο τελετὲς μοιάζουν στὸ περιεχόμενο μὲ τὴν πανήγυρη, ποὺ κακολογεῖ ὁ Βαλσαμῶν παρακάτω. «...Βροῦμος γὰρ ἦν ἐπίθετον τοῦ Διονύσου. Κατὰ δὲ τὸν Μάρτιον μῆνα (στὸν Κανόνα τὸν ἴδιον δορίζεται ἡ πρώτη τοῦ μηνός), ἐτελεῖτο πανήγυρις Ἑλληνικὴ (δηλ. εἰδωλολατρικὴ) μεγάλη, διὰ τὴν τῶν ὡρῶν καὶ τοῦ ἀέρος εὐκρασίαν, ὅτε καὶ δοχῆσεις ἀπροεπεῖς ἐγίνοντο παρὰ τινῶν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, ἅπαντα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια οἱ ἅγιοι πατέρες ἀποτρεπόμενοι ἐπήγαγον μηδένα ἀνδρα κεχρησθαι γυναικείᾳ στολῇ ἢ τανάπαλιν». 1) Ἐπειτα τὰ Ρουσάλια μᾶς εἶναι γνωστὰ καὶ ἕνα αἰῶνα κατόπιν ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀρχιδάς, τὸ Δημήτριο Χωματιανό. «Οἱ ἀπὸ τοῦ θέματος τοῦ Μολισκοῦ ὀρμώμενοι... τοιόνδε ἀμάρτημα ἐξηγόρευσαν εἰπόντες, ὅτι παλαιοῦ ἔθους ἐν τῇ χώρᾳ τούτων κρατοῦντος, ὃ δὴ Ρουσάλια ὀνομάζεται, τῇ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἑβδομάδι σύνταγμα γίνεσθαι νεωτέρων καὶ τὰς κατὰ χώραν κόμας αὐτοῖς περιέρχεσθαι καὶ παιγνίους τισὶ καὶ δοχῆμασι καὶ βεβακχευμένοις ἄλμασι καὶ σκηνικαῖς ἀσχημοσύναις ἐγκαλεῖσθαι δῶρα παρὰ τῶν ἐνοικούντων εἰς κέρδος αὐτῶν». (Mielosisch, S.—B. Wiener AK. 1864 σ. 388). Στὰ Ρουσάλια Rosalia θὰ ξαναγυρίσουμε.

Στὸν Ἄλμυρὸ τὴν παραμονὴ τῶν Θεοφανείων τὸ βράδυ γυρίζουν στὰ σπίτια οἱ Καλινδράδες (ἀπὸ τὰ Κάλανδρα) 20—25 πρόσωπα, ὅλοι μεταμφιεσμένοι, Λαογραφία, τ. Ε', 225 κ. ἔ. Διακρίνεται ὁ Γαμπρὸς μὲ ξύλινο μαχαίρι, ἡ Νύφη, ἡ κωμικὴ Πεθερὰ μὲ καμπούρα, ὁ Ἀράπης μαυρισμένος μὲ ξύλινο γιαταγάρι καὶ ὁ Γιατρὸς μὲ μποτίλια κρασί γιὰ φάρμακο. Σκοτωμὸς δὲ γίνεται, ἀλλὰ λιποθυμαίει ἡ Νύφη καὶ ὁ Γιατρὸς τὴ συνεφέρνει μὲ τὸ γιαιτρικὸ του. Χορεύουν ἄσεμνα καὶ τραγουδοῦν χωρισμένοι οἱ ἄλλοι σὲ δύο ἡμιχόρια εἰδικὰ τραγούδια γιὰ τὸν παπᾶ, τὴν παπαδιά, ἕνα

1) Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τομ. Β, 450 κέ. Ηρβλ. Nilsson, Neke Jahrb. f. Klas. Alt. τ. 14, 191, σ. 678—682.

γέρο ἢ γριὰ κ.τ.λ. Τοὺς δίνουν καὶ κουλούρα, τὴ Φῶτα (πρβλ. ὅσα εἶπαμε παραπάνου γιὰ τὴν Κουνουμιά) κι ἔτσι ὀνομάζουν τοὺς Καλινδράδες καὶ Φωτάδες¹⁾

Στὴ Σκύρο, ὅπως καὶ σὲ ὅλη τὴ νοτιώτερη Ἑλλάδα, οἱ μεταμφιέσεις γίνονται τὶς Ἀποκριές. Λαογραφία Β', 35 κέ. ὅπου ἡ νεώτερη καὶ λεπτομερειακώτερη περιγραφή, ὕστερ' ἀπὸ τὸν Lawson BSA, 1899]1900, 125—7 καὶ Dawkins στὸ ἴδιο περιοδικό, 1904]5, 72—4. Κύρια πρόσωπα εἶναι ὁ Γέρος καὶ ἡ Κορέλλα. Καὶ τὰ δύο εἶναι ὀνόματα δηλωτικὰ τοῦ μεταμφιεσμένου. Ὁ Γέρος εἶναι συνήθως βόσκος μὲ ἀνεστραμμένη καπότα, ἀρνοτόμαρο στὸ πρόσωπο καὶ πολλὰ κουδούνια, 50—80! κρεμασμένα, ἐπειδὴ τοῦ ψόφησαν τὰ πρόβατ' ἀπὸ τὸ χειμῶνα, ὅπως λέει. Ἡ Κορέλλα δὲν εἶναι νέα κόρη, ἀλλὰ Κουρέλλα (κουρελοῦ), σύντροφος τοῦ Γέρου καὶ μοιάζει περισσότερο τὴ Μπάμπω. Φορεῖ τροχάδια, χωρὶς κάλτσες, ἀνάποδα τὸ πανωφόρι τῆς μὲ ἀρνοτόμαρο στὸ πρόσωπο, καὶ κρατεῖ στὸ' νὰ χερί ταγάρι γεμάτο στάχτη καὶ στ' ἄλλο σκουπόξυλο, φρόκαλο, γιὰ νὰ χτυπάει, ὅπως καὶ ὁ Γέρος. Ὑπάρχουν πολλοὶ Γέροι καὶ πολλὲς Κορέλλες ἢ Νυφάδες. Τὸ κύριο θέμα εἶναι ὁ φοβερὸς ἀγώνας μὲ τοὺς θεατές, πού δὲν τοὺς ἀφήνουν νὰ περάσουν στὸν κεντρικὸ δρόμο καὶ τοὺς χτυποῦν μὲ τὰ ἴδια ὄπλα, ξύλα γιὰ τὴν ὀχρωσμένη ράχη τους, στάχτη, ἀλεύρι καὶ πίτουρα. Ἀλλὰ σπάνιο εἶναι νὰ τοὺς κλείσουν τὴ δίοδο καὶ νὰ τοὺς ντροπιάσουν.

Τὶς Ἀποκριές γίνονταν Ζεῖμπέκ στὴ Σῦρο, Λαογρ. Δ', 559—571. Οἱ Ζεῖμπέκ εἶναι τούρκικα ντυμένοι καὶ φυλᾶνε τὴ Νύφη, τὴν καπετάνισσα. Ὁ Ἀράπης, φύλακας τῶν αἰχμαλωτισμένων λόρδων, φιλεῖ τὴν καπετάνισσα καὶ καταδικάζεται νὰ καῖ ἀπάνου σὲ μεγάλη ἀναμένη φωτιά. Ἡ παράσταση εἶναι δείγμα γιὰ παρόμοιες τελετὲς τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς Ἀνατολῆς. Καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα μάλιστα σὲ παλαιότερα χρόνια παίζανε στίς Ἀποκριές οἱ μεταμφιεσμένοι διάφορα κομμάτια τῆς παράστασης, πού εἶδαμε ὀλόκληρη στὴ Θράκη καὶ τὶς ἄλλες βόρειες χώρες. Μικρὸ παιδί θυμοῦμαι, πὼς στὸ χωριό μου, Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας, μιὰ ἀστεία γυναίκα μεταμορφωμένη σὲ ἄντρα ἔκανε τὶς τολμηρότερες ἀσεμνες χειρονομίες χρησιμοποιῶντας γιὰ φαλλὸ ἓνα κέρατο, ἢ πὼς ἓνας ἄλλος μασκαρᾶς γύριζε σταχτοβολῶντας τὸν κόσμον, μὲ τὴ νάκα (δερμάτινη κούνια κατὰ τὸ νάκος) στὸν ὄμο, ὅπου γιὰ παιδί εἶχε σπαργανωμένη γάτα, ὅπως καὶ στὴ Βίζα. Στὸ γειτονικὸ Ἅγιο Πέτρο θυμοῦμαι, πὼς ὁ ἀστειότερος τοῦ χωριοῦ, ὁ μακαρίτης Μπερτόδου-

1) Τὰ ἴδια εἰδικὰ τραγούδια, πού ἔχουν κάποια ὀρισμένη μορφή, τραγουδοῦν καὶ τὰ κορίτσια τὴν παραμονὴ τοῦ Λαζάρου (Λαογρ. ἐά. 232) τοῦτο θυμίζει, ὅτι καὶ ἡ συνηθισμένη σὲ πολλὰ μέρη περιφορὰ τοῦ Λαζάρου—ξύλινο ὁμοίωμα ντυμένο ἢ εἰκόνα μὲ κουδούνια καὶ λουλούδια στολισμένη (Δράγαρι τῆς Ἡπείρου, Λαογρ. Ε', 403), ὁ ἀγυρμὸς καὶ οἱ εὐχὲς «καὶ τοῦ χρόνου»—εἶναι παρόμοια τελετὴ γιὰ τὴν καλοχρονιά, σὰν ἔχει κύριο χαρακτηριστικὸ τὴ νεκρανάσταση.

λος όπως τὸν παρανόμιζαν, παρίστανε μὲ ἐξαιρετικὸ καὶ ἀφθονο πνεῦμα διάφορες τέτιες σκηνές, γυναίκα γκαστρωμένη καὶ ιδιότροπη, ἢ μητέρα ποὺ σπαργάνωνε τὸ παιδί της ἕναν κόπανο, καὶ τὸ βύζαινε. Ἡ γινότανε κηδεία καὶ ὁ γιατρὸς ἔκανε τὸ θάμα του ν' ἀναστήσει τὸ νεκρό. Στὰ Μαζαίικα τῶν Καλαβρύτων, σύμφωνα μὲ ἰδιαίτερες πληροφορίες μου, γίνονταν συμπεθεριὸ μὲ γαμπρὸ γυναίκα μεταμφιεσμένη καὶ νύφη ἄντρα καὶ ὁ κόσμος τοὺς ἔβαινε ἀντὶ γιὰ ρύζι μὲ στάχτη. Καὶ ἄλλος γύριζε μὲ μωρὸ στὴν κούνια ἕνα ξύλο σπαργανωμένο. Καὶ στὸ Κεφαλόβρουσο τῆς Τριγωνίας, ἔμαθα, πὼς ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες παρόμοιες ἀστεῖες σκηνές γινότανε καὶ ψευδομάχη, ὁ Κατσαντώνης μὲ τὰ παλληκάρια του ἀπὸ τὸ νὰ μέρος καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τ' ἄλλο μὲ ἐπικράτηση φυσικὰ πάντοτε τοῦ πρώτου, ὅπως καὶ στὰ Ρουσάλια τῆς Πάργας. Ἐννοεῖται, ὅτι ὅλ' αὐτὰ τὰ ἀποκριάτικα ἔθιμα γίνονται γιὰ νὰ γελάσει καὶ διασκεδάσει ὁ κόσμος. Λεῖπει ὁ ἀγνρμὸς καὶ λησμονήθηκε ὁ σκοπὸς τῆς καλοχρονιάς.

Εἶναι φανερό, πὼς ὅλες οἱ πολυάριθμες τελετὲς ἔχουν τὸ ἴδιο περιεχόμενο καὶ τὸν ἴδιο σκοπὸ μὲ τὴν τελετὴ Θρακικῆς τυρινῆς Δευτέρας οὔτε σημαίνει διαφορὰ οὐσιαστικὴ ἢ διαφορετικὴ ἐποχὴ καὶ ἢ μακρινὴ ἀπόσταση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον Ἑλληνικὸν τόπο. Τῆς Μπάμπως ἢ ἡμέρα, οἱ Μωμόεροι τοῦ Πόντου, οἱ μεταμφιεσμένοι τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας μὲ τίς ποικίλες ὀνομασίες τους γίνονται τὸ δωδεκάημερο καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν 1—8 τοῦ Γενάρη, οἱ Μάηδες τοῦ Πηλίου τὴν πρωτομαγιά, τὰ Ρουσάλια τῆς Πάργας 1—8 τοῦ Μάη καὶ τὰ τοῦ Βαλσαμώνα μετὰ τὸ Πάσχα, ἢ μεγάλη «Ἑλληνικὴ πανήγυρις» τοῦ γνωστοῦ Κανόνα τὴν 1η τοῦ Μάρτη καὶ ὁ ἠπειρωτικὸς Ζαφείρης γενικὰ τὴν ἀνοιξή. Τί σημαίνει ἢ χρονικὴ διαφορὰ θὰ ἰδοῦμε κατόπι. Πρωτίτερα θὰ βροῦμε τί εἰσφέρουν οἱ παραπάνου τελετὲς γιὰ τὴν εἰδικὴ ἔρευνα.

Σὲ καμιὰ ἀπ' αὐτὲς δὲν ἔχομε τὸ ἐξαιρετικὸ ἐπιβλητικὸ ἔθιμο τῆς ἀροτριώσης. Ἄλλ' ὅλα τὰ ἄλλα, ὅπως τὴ μεταμφίεση, τὸν παρωδικὸ τρόπο στὴν ἐκτέλεση καὶ τὴ συνείδηση, πὼς ὅλα γίνονται γιὰ τὸν καλὸ τὸ χρόνο. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὸν πόθο τῆς τεκνογονίας εἶναι ἢ ἕκτακτη καὶ ἀποτελεσματικὴ περιποίηση τῆς μαμῆς ἀπὸ τίς παντρεμένες, καὶ ὄχι τίς χῆρες ἢ τίς στέρφες, τὴν ἡμέρα τῆς Μπάμπως στὸ Σταχοχώρι καὶ τὰ προσφυγικὰ χωριά τῆς Μακεδονίας. Τὴν καλὴ τεκνογονία φέρνει καὶ ἢ παρὰσταση τῆς γκαστρωμένης στοὺς Μωμόερους τοῦ Πόντου καὶ ἀλλοῦ (Ἄγ. Πέτρος). Ἡ Μπάμπω, σὰ θεότητα «παιδοτρόφος», ἐμφανίζεται στὸ Λέχοβο, σὰν Ἄραπισσα μὲ παιδί ξύλινη κούκλα, στοὺς Γρινιάδες τῶν Χασίων καὶ στὴν Πελοπόννησο (Βούρβουρα, Ἄγ. Πέτρος, Μαζαίικα). Τὴν εὐτυχία τοῦ γάμου φέρνει ἢ συχνότατη παρουσία σὲ πολλὰ τέτια ζευγάρια, καὶ παραστατικώτερα ὁ γάμος τοῦ Ἄλῃ, σὰν εὐτυχισμένο τέλος στὸ δράμα τῶν Μωμόερων. Στὸ δράμα αὐτό, ὅπως καὶ στὸν Ἄγ. Γεώργιο κατὰ τὸ Βιζυηνό, κύριο θέμα

εἶναι ἡ νεκρανάσταση καὶ τοῦτο τελειότατα διαφωτίζει τὸ ἡπειρωτικὸ παι-
χνίδι τῶν κοριτσιῶν μὲ τὸ Ζαφείρη. Τὴν ἀνοιξη, γιὰ νὰ ῥθει ἡ νέα πλού-
σια βλάστηση πρέπει ἓνα νέο παιδί πεθαμένο ν' ἀναστηθῆ ὡς εἶναι μὲ
φύλλα καὶ λουλούδια σκεπασμένο. Τὸ ἴδιο κατορθώνει καὶ τὸ Μαϊόπουλο
στὸ Πήλιο καὶ τὸ ἔθιμο τῆς περιφορᾶς τοῦ Λαζάρου δὲν εἶναι διαφορετικόν.
Νεκράνασταση γίνεται σὲ πολλοὺς τόπους (Τσαγκαράδα, Κοζάνη, Κρανιά,
Σαμαρίνα, Γρεβενά), ὅταν σκοτώνει ὁ γαμπρὸς κι ἀναστένει ἄπὸ τὸ για-
τρὸ καὶ τὸ ἴδιο σημαίνει τὸ ξελιποθύμισμα τῆς νύφης στὸν Ἄλμυρὸ ἢ ἡ
εἰκονικὴ κηδεῖα στὸν Ἅγιο Πέτρο. Δὲ μένουν λοιπὸν μοναδικὰ καὶ ἀνεξή-
γητα, ὅσα μᾶς διηγήθηκε ὁ Βιζυηνὸς στὸν καιρὸ του.

Ἐνα τελευταῖο στοιχεῖο τῆς τελετῆς καὶ πρῶτο στὴ σημασία, τὸ ἀγω-
νιστικόν, ἀξίζει πολὺ τὴν προσοχή μας. Στὸ Ὁρτάκιο εἶδαμε, πὼς μετὰ τὸ
σπάρσιμο ὅλοι φροντίζουν νὰ ρίξουν κάτω τὸ γεωργὸ Μπέη καὶ νὰ τοῦ πά-
ρουν τὸ σινίκι, ἐνῶ οἱ δικοὶ του, οἱ Ἀράπηδες καὶ ἡ Καδίνα, ἀντιστέκουν-
ται ὅσο μποροῦν. Θὰ νικήσουν οἱ πρῶτοι καὶ θὰ πέσει ὁ σπορέας πάνου
στὸ σπαρμένο γιὰ νὰ πάρει ὁ τόπος τὴ γονιμοποιητικὴ του δύναμη. Τὸ ἴδιο
γίνεται στὴν Ἀδριανούπολη, ὅταν στὸ τέλος βάζουν τὸ Σκυλόμπεη ἀπάνου
στὸ σπαρμένο, μὲ συμβολικὴ σημασία, ἢ ὅταν σούρνουν τὸ γεωργὸ μὲ δε-
μένα τὰ πόδια του πάνου στὸ σπαρμένο ὄρωμα στὰ Κυτῖα ' (:) τῶν Σαράντα
Ἐκκλησιῶν, Στὸ Κωστῆ ἀγωνίζονται οἱ ἔγγαμοι καὶ οἱ ἄγαμοι νὰ φέρουν
μὲ τὸ ἀμάξι τῶν τζορματζήδων, ἕως ὅτου ὑπερισχύσουν οἱ νέοι καὶ ἀρχίσει
ἡ σπορά. Στοῦ Ἀφκαριοῦ ὁ Κούκερος κάνει πολλὰς προσπάθειες νὰ κατα-
φέρει τοὺς ἀτίθαστους νέους καὶ ζευτοῦν καὶ παλεύει μὲ τὴν Κουκερίνα γιὰ
νὰ τὴν ὑποτάξει στὸ εἰκονικὸ συζυγικὸ ἔργο. Συχνὰ εἶναι τὰ ἀλληλοχτυπή-
ματα μεταξὺ τῶν Καλογέρων στὸν Ἅγ. Γεώργιο, γίνεται ἀπαγωγή τῆς νύ-
φης, φοβερίζει καὶ ξαναφοβερίζει τὸν Καλόγερο ὁ κουμπάρος του ἕως ὅτου
τὸν σκοτώνει κ.τ.λ. Σὲ ὅποια δράση χρειάζεται προσπάθεια καὶ μὲ ἀγῶνα θὰ
πετύχουμε τοὺς πόθους μας. Στὴν τελετὴ τῆς Μπάμπως εἶδαμε πόσο οἱ γυ-
ναῖκες ἀνησυχοῦν μὴ τοὺς πάρουν οἱ ἄντρες τὴ μαμή. Τὴν ὑπερασπίζονται
μὲ κάθε τρόπο καὶ ἂν νικηθοῦν θὰ τὴν ἐξαγοράσουν ἀκριβά. Μὲ τὴ φύλαξη
καὶ τὸν ἀγῶνα ἡ μαμή γίνεται δυνατὸ σύμβολο κι ἔτσι μόνον φέρνει τὰ παι-
διά. Μὲ βία καὶ καλωσύνη κάνει τὴν κατάχτηση τῆς ὡραίας του ὁ Ἄλλης
στὸν Πόντο. Πόλεμο μέχρι φόνου κάνουν τὰ Ρογκάτσια στὸ Παλιόκαστρο τῆς
Καρδίτσας καὶ οἱ Λουκατσαραῖοι στοὺς Γριντάδες, ἅμα δύο ἀντίθετοι ὄμι-
λοι συναπαντηθοῦν στὸ δρόμο. Μὲ τὴν ὑπερνίκηση τοῦ ἀντιπάλου δυναμώ-
νει ὅσο ἔχει μαπα μέσα του ὁ θῆσος. Γι' αὐτὸ γίνεται ἡ μάχη Χριστιανῶν

1) Ἐτσι δνόμασε τὸ χωριὸ ὁ Κazaγow, ὅπως εἶδαμε. Τὸ ὄνομα φαίνεται
ἐλληνικόν. Τὰ Κουριά; Ὁ κ. Π. Παλαχριστοδοῦλου πιστεύει, πὼς εἶναι τὸ Κουροῦ-
Ντερέ ἢ ἡ Κούλα τῶν Σ. Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν πολυταιριάζει.

και Τουρκων στα Ρουσάλια της Πάργας και του Κατσαντώνη στο Κεφαλόβρυσο. Η κύρια δράση των Γέρων στη Σκύρο είναι ο πόλεμος με τους θεατές και με άλλα μέσα και το γνωστότατο σταχτοβόλημα, τον ταπεινόν αυτόν πρόγονο για τὰ μοντέρνα κομφετί και σερπαντέν.

Δέν είναι ζήτημα, ότι με την παρέμβαση σε τόσοι άλλους τόπους πετύχαμε μεγαλύτερη ασφάλεια για την σωστή εκτίμηση της Θρακικής τελετής βεβαιώθηκαν τὰ μόνιμα χαρακτηριστικά και η δραματική παράσταση βγήκε από την απομόνωση και βρήκε κι άλλου αρκετά αίτια της. "Εν' άλλο σημαντικό κέρδος είναι, ότι το λατρευτικό τουτο έθιμο, όσο και αν είναι παραλλαγμένο και ξεφτησμένο σε λαϊκή αποκριάτικη διασκέδαση είναι τὸ ἴδιο παντοῦ σε όλους τους "Ελληνικούς τόπους"). Η τελετή της Τυρινής Δευτέρας διαφέρει κατά τουτο μόνο, ότι διατήρησε τὴ μεγαλύτερη πληρότητα και διαφάνεια. Σχετικά με τὴ δραματική παράσταση παρατηροῦμε, ότι στον ἠπειρωτικό Ζαφείρη ἔχομε ένα πρωτόφαντο όσο και φωτεινὸ δρώμενο, στη Θράκη και σε μερικούς μακεδονικούς τόπους τὸ δράμα είναι πιὸ περίπλοκο και στους Μωμόερους βρίσκεται σε στάδιο ἀκόμα πιὸ προχωρημένο, ἔχει μονιμώτερο τύπο, ἀφοῦ τὸ ἴδιο παριστάνεται πολλές φορές ἡμέρα και νύχτα, μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια, και παίρνει κάποια ἔψη ἠθικοκοινωνικῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ χαρούμενη γιορτὴ τῆς πρωτοχρο νιᾶς. Τὸ ἴδιο συμβαίνει και στα Παργινὰ Ρουσάλια και τὸν Κατσαντώνη τοῦ Κεφαλόβρυσου.

"Αν ἐξετάσουμε τώρα ἱστορικά τὸ θέμα, εὐχάριστο είναι νὰ θυμηθοῦμε πρώτα τὴ σχετικὴ φωτεινὴ γνώμη τοῦ αἰοίδιμου Πολίτη. Σε μιὰ διάλεξή του στη Γαλλικὴ Σχολή, τὸ 1908, τυπωμένη στα Σύμμεικτα Α, 56, εἶπεν ἀναφορικά τὰ ἀκόλουθα λίγα και φρόνιμα λόγια: «Αἱ μιμικαὶ παραστάσεις τῶν κατοίκων τῆς Βιζύης και τῶν πέριξ χωρίων, αἱ διδάσκουσαι τίς ὁ σκοπὸς και ἡ ἐννοια διονυσιακῶν τιῶν ἐορτῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς και τῆς τελειώσεως τῶν δραματικῶν ἀγῶνων ἐν Ἀθήναις» κτλ. Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἡ τελετὴ ποὺ μελετοῦμε είναι παλαιότερη ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ δράματος στὴν Ἀθήνα κι ἀκόμα μαθαίνομε πιὸ ἦταν τὸ νόημα και ὁ σκοπὸς μέσα σε μερικές, ἐπίσης παλαιές, διονυσιακές τελετές"). Πράγματι τὸ νόημα αὐτὸ και ὁ

1) Οἱ Wace και Thomson στὸ βιβλίο τους The Nomads of the Balkan, 137, ἔκαμαν τὸ λάθος νὰ μὴ προσέξουν τὰ αποκριάτικα ἔθιμα τῆς νοτιώτερης Ἑλλάδας κι ἔτσι βρῆκαν, πὼς οἱ μεταμφιέσεις δὲν ἔχουν Ἑλληνικὴ καταγωγή ἀφοῦ, γράφουν, νοτιώτερα τῆς Θεσσαλίας, δὲ γίνονται. Ἀλλὰ τοῦτο σημαίνει μόνο χρονικὴ διαφορά.

2) Σε χτυπητὴ ἀντίθεση βρίσκεται ἡ νεώτατη δημοσίευση τοῦ Σουηδοῦ W. Liungman στα Byz. Neugr. Jahrb. τοῦ Νίκου Βέη, τόμ. 15, 1939, σελ. 20—8. Βάζει πρώτα ὁ Liungman τὰ διονυσιακὰ και ἄλλα ἔθιμα εὐετηρίας, ἀπ' αὐτὰ, λέει βγήκαν μῖμοι κι ἀπὸ τοὺς μίμους σὰν ἀπὸ κοινὴ ρίζα ἀναπτύχθηκαν οἱ Καλόγεροι και ὁ τουρκικὸς Καραγκιόξης! Δέν είναι ἐντελῶς ἀχρηστὴ ἡ μελέτη του, ἄς ἀφήσωμε ότι κάθε μελέτη χρησιμεύει και με ὄλες τίς πλάνες της, ἀλλ' είναι λυ-

σκοπὸς εἶναι κοινὰ στὴν παγκόσμια λαϊκὴ ἀντίληψη καὶ οἱ σχετικὲς τελετὲς στὴν πρώτη τους μορφή ἔχουν καταγωγή πανάρχαιη. Εἶδαμε στὸ Α' κεφάλαιο, ὅτι πολλὰ ἔθιμα ἐρμηνεύονται μὲ ἰδέες, ποὺ ἀνήκουν στὴν πρωτόγονη καὶ προθεϊκὴ ἐποχὴ· καὶ δῶ τὰ διάφορα δρώμενα εἶναι εὐκολονόητα χωρὶς τὴν προϋπόθεση τῆς θεότητος ἢ κανενὸς ἀπὸ τὰ κατώτερα δαιμονικὰ ὄντα. Τέτια δρώμενα ὑπάρχουν σὲ ὅλους τοὺς σημερινοὺς πρωτόγονους λαοὺς μὲ τοτεμικὴ ὀργάνωση. Ξεπερασμένη εἶναι ἐντελῶς σὲ ὅλους τοὺς προχωρημένους ἢ τοτεμικὴ αὐτὴ ὀργάνωση, ἀλλὰ τὰ σχετικὰ δρώμενα ἔχουν καταπληκτικὴ μακροβιότητα, ἀπαντοῦν στὴν ἱστορικὴ Ἀρχαιότητα καὶ φτάνουν παραλλαγμένα κάπως καὶ κρυμμένα ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀντίληψη ἕως τῆ δικῆ μας ἐποχῆ.

Ἔνας γενικώτατος λόγος γι' αὐτὴ τὴ μακροβιότητα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀγροτικὸς λαὸς καὶ σήμερ' ἀκόμα ἀπὸ τότε ποὺ μεγαλὸν ἢ ἡμέρα, τίς χειμερινὲς τροπές, παρακολουθεῖ μὲ συμπάθεια ἔντονη τὸ μεγάλο δραματικὸ ἀγῶνα στὴ Φύση, νὰ φύγει ἢ νάρκη καὶ ἡ νέκρα τοῦ χειμῶνα καὶ νὰ πύρει ὁ τόπος νέα καλύτερη ζωὴ. Αὐτόνε τὸν ἀγῶνα τὸν κάνει μαζὶ κι ὁ ἄνθρωπος καὶ δὲν κἀθετα σταυροχέρι. Σὰ δὲ φτάνει ἡ γεωργικὴ φροντίδα, βάνει ὅλα τὰ δυνατὰ του καὶ εἶναι αὐτὸς ποὺ κατορθώνει μὲ τὴν ὁμαδικὴ προσπάθεια καὶ τὴν πίστη του νὰ διώξει τὸν κακὸ χειμῶνα καὶ νὰ φέρει μιὰ ἀνοιξη πλούσια σὲ τροφὲς καὶ σοδειά. Καὶ μὲ τὴν ἀπλὴ αὐτὴ σκέψη φτάνουμε ἀσφαλτα στοὺς πρόγονοὺς μας τοὺς πρώτους, ποὺ εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς πρωτόγονους λαοὺς τῆς Αὐστραλίας ἢ ὅπου ἄλλοῦ βρίσκονται. Ἐκεῖ τοὺς βλέπομε, πῶς μὲ τὸν ποικιλότροπο χειρισμὸ τοῦ μπαπα θέλουν νὰ ὑποτάξουν τὴν ἀτεγκτὴν πολλῆς φορὲς Φύση καὶ πῶς μὲ τὰ διάφορα δρώμενα, τὴν εἰκονικὴ ἢ καὶ πραγματικὴ ὁμαδικὴ συνουσία, τὴν διευκολύνουν, ἢ πῶς μὲ τὸν εἰκονικὸ φόνο καὶ ἀναγέννηση δίνουν νέα ζωὴ καὶ ἀνδρισμὸ στὸ μικρὸ παιδὶ τὸ ἀδύνατο ¹⁾).

πιρὸ, ὅτι ὁ Σουηδὸς λόγιος προκειμένου γιὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα εἶναι ἐφοδιασμένος μὲ πολλὰς βουλγαρικὰς γνώσεις καὶ ξέρει ἐλάχιστα ἑλληνικὰ, ἀφοῦ λαβαίνει τὸν κόπο νὰ μᾶς βεβαιώσει, ὅτι ὁ Καλόγερος εἶναι σύνθετο von καλὸς (brav, schön) und γῆρας (Greis, Alfer) (ἐ.ἀ. σ. 25). Γιὰ νὰ στηρίξει τὴ γνώμη, ὅτι οἱ Θρακικὲς τελετὲς, ὅπως ἡ καρναγιοζικὴ παράσταση, εἶναι νεώτερα πλάσματα σύμφωνα μὲ μιμικὲς παραστάσεις, τελειώνει μὲ τὸ ἀλλόκοτο συμπέρασμα, ὅτι καμιὰ ἀπ' αὐτὰς δὲ σχετίζεται μὲ τὴν εὐετηρία. Πῶς τὸν ἐφώτισε ὁ συχνὸς δηγὸς του, ὁ Arnaudoff δὲν μπορῶ νὰ ξέρω, ἐπειδὴ τὸ βιβλίον του Bulgarische Festbräuche ἔγινε ἀδύνατο νὰ εὔρω στὶς ἀθηναϊκὰς βιβλιοθήκας, κρίνοντας ὁμως ἀπὸ τὴν ἀκριβοδικαίη βιβλιοκρισίαν τοῦ Στ. Κυριακίδη, Λαογραφία, Η', 262—4, βρίσκω πῶς δὲν ἔχασα πολὺ. Ὁ Βούλγαρος λόγιος κάνει μόνον προπαγάνδα, γράφει γι' αὐτὸ τὸ βιβλίον του γερμανικὰ καὶ ἀγνοεῖ καθὲ ἑλληνικὸ ἔθιμο ἢ λέξη. Ὅλα γι' αὐτὸν εἶναι βουλγαρικὰ: οἱ Kalakanserî τῆς Εἰάνθης, οἱ φωτιῆς τῆς ἀποκριᾶς, τὰ Lampadîa, καὶ τὰ Neste-nari.

1) Harrison, Themis, 12—9. Στὶς φυλὰς Niradthuri καὶ ὁ New South

Ἄπ' αὐτὴ τὴν πανάρχαιη ἐποχὴ ἔχουν τὴν πρώτη τους πηγὴ οἱ Θρακικὲς τελετὲς τῆς καλοχρονιᾶς καὶ ὅσες ἄλλες παρόμοιες ἐπεριγράψαμε. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα βρισκόματε γιὰ ταίρια τους τὶς τελετὲς, ὅσες ἀγότερα συνδέθησαν μὲ τὸ Θρακικὸ ἢ Ἑλληνικὸ Διόνυσον, ἢ τὴν Ἀρτέμιδα. Ἐνα κοινὸ καὶ σημαντικὸ χαρακτηριστικὸ στὶς τελετὲς αὐτὲς εἶναι ὅτι γίνονται ἀπὸ ομάδες ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων προσώπων, μεταμφιεσμένων μὲ προσωπεῖα καὶ ἡ μεταμπίεση εἶναι συνηθισμένη στοὺς πρωτόγονους, ποὺ ἐνεργοῦν πάντοτε ὀμαδικὰ μὲ τὸ totem, ἀντίστοιχοι τοῦ νεώτερου θιάσου. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἀρτέμιδα μετὰ τὶς ἀνασκαφὰς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὁρθίας στὴ Σπάρτη 1906—10, ὅπου βρέθησαν πλῆθος πῆλινες προσωπίδες ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα καὶ κάτω, γελοιογραφικὲς ἢ σατυρικὲς, ἀνδρικὲς ἢ γυναικεῖες, ἀναθηματικὲς, γνωρίζοματε θετικὰ τώρα, ὅτι στὴν ἀκολουθία τῆς θεᾶς ὑπῆρχαν καὶ ἀρσενικοὶ δαίμονες ἐκτὸς ἀπὸ τὶς Νύμφες. Ἦταν γνωστὸ καὶ πρωτύτερα, ὅτι στὴ Σπάρτη καὶ τὴν Ἰταλία σὲ ἀρτεμισιακὲς τελετὲς μεταχειρίζονταν ξύλινα προσωπεῖα, ὅτι οἱ χοροὶ ἦσαν συχνὰ ἄσμενοι—Ἀρτεμις Κορδάκα στὴν Πισάτιδα—καὶ ἡ αἰσχρολογία δὲν ἔλειπε καὶ ὅτι ἡ θεὰ προστάτευε τὴ μικρὴ ἡλικία σὰν κουροτρόφος καὶ ἔδιωχνε τὸ λοιμὸν¹⁾. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι οἱ τελετῆς σκοπὸ εἶχαν τὴν εὐετηρία καὶ γενικὰ τὴν εὐδοκίμησιν σὲ σπαρτὰ καὶ ἀνθρώπους. Ὑπῆρχαν ἄρα, ὅπως εἶδαμε γιὰ τὶς τελεστικὲς πυρὲς, προτοῦ ἀναπτυχθῆ ἡ προσωπικότητα τῆς θεᾶς καὶ τὶς περιλάβει. Διατήρησαν βέβαια καὶ κατόπιν οἱ χαρούμενες λαϊκὲς γιορτὲς τὴν αὐτοτέλειά τους, ἀλλ' ὅμως μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐξευγενισμένης μεγάλης θεᾶς καὶ τὴν καθολικὴ ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ βγήκαν ἀπ' αὐτὲς ἡ βουκολικὴ ποίησιν καὶ ὁ μῖμος στὴ Σικελία.

Τὸ ἴδιον φαινόμενον καὶ μὲ περισσότερα πράγματα καὶ φῶς παρακολουθοῦμα στὴ διονυσιακὴ λατρεία. Προὔπηρχε καὶ δῶ ὁ θιάσος ποὺ μὲ τὰ δρώμενά του προκαλοῦσε κάθε εὐτυχία, ὅπως μάλιστα βλέποματε σὲ λαϊκώτερες τελετῆς. Ὁ Δικαιοπόλις στοὺς Ἀχαρνεῖς, ἀφοῦ ἐξασφάλισε γιὰ τὸν ἑαυτοῦ

Wales σύμφωνα μὲ περιγραφὴ τοῦ Frazer, ὁ Dhuramoolan ἔρχεται νὰ κάψει τὰ παιδιὰ ποὺ εἶναι μαζεμένα κοντὰ στὶς μαννάδες των. Ἄντρες ἐφοδιασμένοι μὲ bull-roarers, τοὺς λεγ. ρόμβους στὰ ἑλληνικὰ μυστήρια, καὶ δαυλιά, τὰ ρίχνουν στὶς κρυψάνες. Θὰ τὰ κάμη ὁ Δ. κομμάτια, στάχτη. Καὶ ὕστερα θὰ φιασῆ τὰ παιδιὰ ἀπὸ στάχτη καὶ πηλὸ νέους ἄντρες, νὰ ξέχουν τὸ χορὸ τῆς φυλῆς, τοὺς bull-roarers. Καὶ θὰ λησμονήσουν τὰ παιδιὰτικὰ τους ὅλα, τὸ ὄνομά τους καὶ τὴ γλῶσσαν τους. Παντοῦ, νησιά τοῦ Εἰρηνικοῦ, Αὐστραλία, Ἀφρικὴ καὶ Ἀμερικὴ ὅμοιοι σπαργαμοὶ, ὅπως τοῦ Ζαργέα Διόνυσου, καὶ ἀναβιώσεις.

1) Nilsson. Griech. Feste, 182 κέ. Πρὸβλ. καὶ ὅσα παραπάνου εἶπαμα σχετικὰ μὲ τὴ Λυαία τῶν Συρακουσῶν, τὴν ὑγίαν καὶ τὴν κουνουμά τοῦ Ὁρτάκιοι. —Σημ. ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες λεξικογραφικὲς εἰδήσεις τὰ τοῦ Ἑουσίου: Κορυθαλίστρια αἱ χορεύουσαι τῇ Κορυθαλίᾳ θεᾷ (Κορυθαλία ἐπιθ. τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Λακωνικὴ καὶ Ἰταλία ἀπὸ τὴν κορυθαλίη=εἰρηπιώνη) καὶ ἀκόμα: Κυριττοί' οἱ ἔχοντες τὰ ξύλινα πρόσωπα κατὰ Ἰταλίαν καὶ ἐορτάζοντες τῇ Κορυθαλίᾳ γελοιασταί.

του τὴν ποθητὴ εἰρήνη, γιὰ τὴ στερέωση τῆς εὐτυχίας του ἐπιθυμῆ ἀγαγεῖν τυχερῶς τὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια (στ. 260). Παραγγέλλει πρῶτα εὐφημία, ὅπως στὴν ἀρχὴ κάθε γιορτῆς, ὕστερα νὰ πάει μπροστὰ ἢ θυγατέρα του, ἢ κανηφόρος, καὶ ὁ δοῦλος του Ξανθίας νὰ στήσει ὄρθιο τὸ φαλλό. Ἡ θυγατέρα ἐτοιμάζει μὲ τὴ βοήθεια τῆς μητέρας της τὸ κἀνιστρο, ὅπου βάζει, ὡς εἶδος κουνουμιᾶς, πλακούντιο βουτηγμένο σὲ φάβα, καὶ ὁ ἴδιος προχωρεῖ στὴν πομπὴ τραγουδώντας τὸ φαλλικὸ καὶ παραγγέλλοντας στὴ συμβία του νὰ βγῆ στὸ δῶμα νὰ τὸν καμαρώσει. Φυσικὰ ὁ ποιητὴς δὲν περιγράφει λεπτομερῶς τὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια. Ἀπ' ἄλλου ἔξερομε γι' αὐτά, ὅτι ὁ σχετικὸς θίασος, οἱ κωμαστές, γύριζαν στὴν ἐξοχὴ, στὰ χωριά, παίζοντας καὶ περιπαίζοντας τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον, ὅπως εἶδαμε γιὰ τὰ Ρογκάσια τῆς Θεσσαλίας ἢ τὰ παλαιότερα Ρουσάλια. Ἀλλὰ στὶς ἀναπτυγμένες διονυσιακὲς τελετὲς ἔχομε ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς πανάρχαιης καὶ μαζὶ νεώτατης τελετῆς. Ὑπάρχει ἡ μεταμφίεση ὁ Θεὸς λατρεύεται συχνὰ ὡς μάσκα καὶ οἱ θιασῶτες εἶναι τώρα Μαινάδες μὲ νεβριδες, Σιληνοὶ ἢ Σάτυροι ποὺ θυμίζουν ἵππους ἢ τράγους. Στὰ ἀθηναϊκὰ Ἀνθεστήρια, τὴ δευτέρῃ ἡμέρᾳ, στοὺς Χόες, γίνεται ἐπίσημα ὁ γάμος τοῦ Διονύσου—τὸν παριστάνει ὁ ἀρχων βασιλεὺς σὲ πλοῖο πάνω σὲ ἀμαξα—μὲ τὴ βασίλινα στὸ Βουκόλιο, ἀφοῦ προηγηθῆ ὁ ἀρραβῶνας στὸ Λιμναῖο μὲ τὶς νυμφεῦτριες, τὶς 14 γεραρές. Γάμος εἰκονικὸς καὶ γι' αὐτὸ σημαντικὸς¹⁾). Στὰ Λήνια ἡ λατρεία ἔπαιρνε ὀργιαστικὸ χαρακτήρα καὶ σὲ σχετικὰ ἀγγελία βλέπομε Λήνια, δηλ. Μαινάδα, νὰ κρατεῖ μισὸ ἐλαφάκι καὶ ἄλλη μικρὸ παιδί στὴν ἀγγαλιὰ της²⁾). Ὁ σπαραγμὸς τοῦ Διονύσου ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ Δικνίτη γινότανε τελεστικὰ στοὺς Δελφοὺς ἀπὸ τὶς Θυιάδες. Τὰ σχετικὰ περὶ ἀγάλματα δὲν ἔλειπαν ἀπὸ καμιά διονυσιακὴ γιορτῆ³⁾). Ἐπίσης οἱ φαλλοὶ δὲν ἔλειπαν καὶ στὰ μεγάλα

1) Καὶ ὁ Deubner, Attische Feste, σ. 116, ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ τελεστικὸς γάμος εἶναι ἀρχαιότερος ἀπὸ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου. Ὅτι ἡ τελετὴ ἦταν πολὺ δημοτικὴ στὴν Ἀθήνα, καὶ δείχνουν τὰ μικρὰ ἀγγελία, οἱ χόες, δῶρα στὰ μικρὰ ἀγῶρια ποὺ ἐόρταζαν'. Ἴδὲ τὴν παρωδία τοῦ γάμου στὸ χῶα τῆς Ν. Ὑόρκης Deubner ἐκ. πιν. 11, 3—4. Μικρὰ παιδιὰ παίζουν τὸ Διόνυσο, τὴ βασίλινα καὶ τὸν παρὰ-νυμφο. Ἀσύγκριτη σὲ κνισμὸ εἶναι ἡ παρωδία μὲ τὸν ὀχεύοντα ὄνο σ' ἕνα ἄλλο χοῦδιον.

2) Deubner, ἐ. ἀ. σ. σ. 130, πιν. 20, 1—2 καὶ 21, 2.

3) Λεξικὸ τοῦ Φωτίου (καὶ Σούδα): τὰ ἐκ τῶν ἀμαξῶν.... Ἀθήνησι γὰρ ἐν τῇ τῶν Χοῶν ἑορτῇ οἱ κωμάζοντες ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν τοὺς ἀπαντῶντας ἐσκοπτόν τε καὶ ἐλοιδοροῦν, τὸ δὲ αὐτὸ καὶ τῆς Ἀθηναίων ὕστερον ἐποίουν. Ἡ συνήθεια αὕτη τῶν παλαιῶν μᾶς θυμίζει, ὅτι στὸ Ὀρτάκιο ὁ Μπέης καὶ ὁ Κριτῆς, στὴν Ἀδριανούπολιν ὁ Σκυλόμπεης καὶ στὸ Κοσστή ὁ Κούκερος ἢ ὁ βασιλεὺς τῆς Λίτιτσας καὶ οἱ τσορμπαζήδες γυρίζουν πάνω σὲ ἀμάξι. Θὰ δεχθοῦμε λοιπὸν τὴν προέλευση τοῦ ἐθίμου ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα; Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἀπλὸ καὶ εὐκόλο. Ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Ἀμασειᾶς Ἀστέριο—400 μ. Χ. περίπου—ἔχομε λεπτομερειακὴ περιγραφὴ παρόμοιου μὲ τὰ Θρακικὰ ἐθίμου. Migne P. G. τ. 40, 221. Ἐνας παριστάνει τὴν

Διονύσια, κάθε Αθηναϊκή αποικία ὄφριε νὰ στείλει ἕνα φαλλὸ γιὰ τὴν πομπή. Τέλος τὸ ἀγωνιστικὸ στοιχεῖο εἶναι ἀπαραίτητο στὶς διονυσιακὰς τελετές. Ἀγῶνες ἐγίνονταν ἀνάμεσα στοὺς κωμαστὲς στὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια, ἐνθυμίζομε τὸν ἀγῶνα ἐπὶ Ληγαίῳ καὶ ἀγῶνες κωμωδῶν καὶ τραγωδῶν γίνονταν στὰ μεγάλα ἢ τὰ ἐν ἄστει Διονύσια.

Μερικὰ στοιχεῖα τῆς ἴδιας πανάρχαιης τελετῆς παρατηροῦμε πῶς μῆχαν καὶ σὲ ἄλλων θεῶν λατρεῖες. Παραπάνου εἶδαμε στὸ μῦθο Διμήτρας καὶ Ἰασίωνα, πού σημαίνει βέβαιη ὑπόδειξη τῆς εἰκονικῆς ἢ πραγματικῆς συνουσίας πάνω στὰ ὄργωμένα καὶ σπαρμένα χωράφια. Καὶ ἡ πιθανώτατη ἔτυμολογία τοῦ Τριπτολέμου—νειῶ ἐνὶ τριπόλῳ—τὸ ἴδιο πρᾶγμα δηλώνει. Στὴ λατρεία τῆς ἴδιας θεᾶς βρισκομε, ὅπως εἶναι εὐλογο, τὴν τελεστικὴ ἀποτροπὴ καὶ τὰ κατὰ τὸν ἱερὸν ἄροτον, καὶ σχετικὰ μ' αὐτὸν προβλ. ὅσα ἀνέφερα στὴ Λαογραφία, Ζ', σ. 365—8. Τὸ ἀγωνιστικὸ ἔθιμο γνωρίζομε ἐπίσης, πῶς μῆκε σὲ πολλὰς ἐορτὰς τῆς Διμήτρας καὶ Ἀρτέμιδας. Τὰ Λιθοβόλια τῆς Τροιζίνης στὴ λατρεία τῆς Δαμίας, καὶ Αὐξήσιας, ἢ βαλλή-τὺς τῶν Ἀθηναίων¹⁾, οἱ βαλλαχράδαι στὸ Ἄργος, τὰ Καταγῶγια τῆς Ἐφέσου καὶ ἄλλα εἶναι ἔθιμα συντελεστικὰ γιὰ τὴν εὐφορία καὶ τὴ λοιπὴ εὐτυχία τοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τέλος τὸ ἀγωνιστικὸ στοιχεῖο κορυφώνεται σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ λαμπρότερα κατορθώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἴδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνα, ὅπως ἐξαίρετα πραγματεύεται τὸ θέμα ὁ Cornford στὸ VII κεφάλαιον τοῦ βιβλίου Themis, 212 κέ.

Ἀπὸ τὴ σύντομη ἐξέτασιν γίνεται φανερό, πῶς ἐξαιρετικὰ ἡ διονυσιακὴ λατρεία πῆρε ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας τελετῆς καὶ τὸ σημαντικώτερον τὴ νεκρανάστασιν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀνεξήγητο. Γιατί ὁ Διόνυσος ἦτο ὁ κυριώτατος ἐνιαυτοῦς - Δαίμων καὶ ἡ λατρεία του στάθηκε μάλιστα στὰ

ἀνωτάτη ἀρχὴ καὶ ἀνεβαίνει σὲ ἄρμα καὶ ἔχει δορυφόρους. Ἄλλοι ὑποκρίνονται γυναῖκες, σκάνδαλο μεγάλο γιὰ τὸν ἐπίσκοπον κ.τ.λ. Ἡ ἐορτὴ γινότανε στὶς Καλάνδες τοῦ Γενάρη, ἐορτὴ ὅμοια μὲ τὰ Κρόνια ἢ Σατουρνάλια τῶν Ρωμαίων, ὅπου ὑπῆρχε ἐπίσης ὁ βασιλεὺς. Κοίταξε γι' αὐτὰ τὸν Πολίτη, παραδόσεις 11, 1264, 1 καὶ 1270, 2. Ὁ Nilsson στὸ Arch. f. Religions w. τ. 19, 84 κέ. δέχεται ἐπίδρασιν ἀπὸ τὰ Βαβυλωνιακὰ Σακαῖα. Ἄλλ' εἶναι ἀδύνατον στὰ ὄρια τῆς πραγματικῆς; μέσα νὰ ἀσχοληθοῦμε περισσότερο γιὰ τὸ ζήτημα.

1) Ἦσυχ. βαλλήτὺς· ἐορτὴ Ἀθήνησι ἐπὶ Δημοφῶντι τῷ Κελεοῦ ἀγομένη. Καὶ Ἦσυχ. μόροτον· ἐκ φλοιοῦ πλέγμα τι, ᾧ ἔτυπον ἀλλήλους τοῖς Δημητρίοις. Τὴ βαλλήτὺ συνάπτουν μὲ τὴν φύλοπιν αἰνὴν τοῦ Ὀμηρ. Ὑμν. στὴ Δημ. 266. Γιὰ τὸ ζήτημα, τὴ σωστὴ ἐξήγησιν δίδει ὁ Rose στὸ Volklore, τ. 36 σ. 322: Rose suggests, that the psychological Basis of this type of ritual is the idea that the raising and expressing of excitement creates magical power. Τὴ γνώμην τοῦ Rose ἀναφέρουν οἱ Allen - Halliday καὶ Sikes στὴν ἐκδοσὴ τῶν Ὀμηρικῶν Ὑμνων. Καὶ ὁ Nilsson, Gr. Feste 414 πολεμεῖ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Usener, ὅτι πρόκειται γιὰ ἀγῶνα ἀνάμεσα θεῶν καὶ χαιμώνων, ἀφοῦ, λέγει, καὶ στὶς τροπικὰς χῶρας ἔχομε ἴδιους ἀγῶνες.

κατώτερα λαϊκὰ στρώματα ἢ πιὸ ἀγαπητὴ σὲ ὅλη τὴν ἱστορικὴ Ἐρχαιότητα καὶ μόνη βάσταξε καὶ μετὰ τὴν κατῆχουση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρκετοὺς αἰῶνες. Σύμφωνα μετὰ τὴν ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν παλαιῶν πρώτη του πατρίδα ἦταν ἡ Θράκη, ὅπου μαζί μετὰ τὴ μητέρα Σεμέλη—ὄνομα Θρακοφρυγικὸ μετὰ τὴ σημ. τῆς Μητέρας Γῆς—εἶχε γενικὴ δικαιοδοσίαν νὰ φροντίζει γιὰ τὴν καρποφορίαν, τὴ μαντικὴν, τὸν πόλεμον καὶ ὅλα ὅσα χρειάζονταν τὸ παλαιὸ τότεμ, παρόμοια μετὰ ἄλλα θεῖα ζεύγη τῆς Ἀνατολῆς (Κυβέλη—Ἄτις, Ἀστάρτη—Ἄδωνις, Ἴσις—Ὀσιρις). Ὅπως εἶδαμε στὰ Ἀναστενάρια μιλώντας γιὰ τὴν ὠμοφαγία, ὁ προσωπικὸς θεὸς γεννήθηκε σὰν προβολὴ τοῦ θιάσου πὸν χειρίζονταν τὸ μαπα τοῦ σύντροφου ταύρου. Ἐπίσης ὁ Θεὸς ἦταν προβολὴ τοῦ τότεμ, ἀφοῦ τοῦτο δὲν ἦτο σύνολο κοινωνικὸ μετὰ ξεχωριστὰ ὀργανωμένα ἄτομα ἀλλὰ ὁμάδα συναισθηματικὰ ἐνωμένη σὰν ἓνα πρόσωπο. Γιὰ αὐτὸ ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ σπουδαῖος, κι ἄ; μὴν εἶχε τίποτε ὑψηλὰ ἰδανικά, καὶ ὁ ὀργιαστικὸς χορὸς ἀποτέλεσαν τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς διονυσιακῆς λατρείας καὶ μετὰ τοῦτο τὸ θέληματο ξαπλώθηκε γοργὰ στὴ γειτονικὴ πρώτα, τὶς ἀποικίαις, κι ὕστερον στὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἢ νέα λατορεία κατὰ τὸν 70 π. Χ. αἰῶνα. Ἀκόμα ἐνωρὶς ὁ νέος θεὸς ὡς Ἐνιαυτὸς—Δαίμων, πὸν κάθε χρόνον φέρνει ὅλα τὰ καλὰ, συνδέθηκε μετὰ τοὺς νεκροὺς καὶ τὴ λατορεία τους, ἐπειδὴ μέσα στὴν τοτεμικὴ φυλὴ, ἀποτελεσμένη ἀπὸ ἀνθρώπους, ὀρισμένα ζῶα καὶ φυτὰ σὰν ἐνιαῖον σύνολο, ἔβλεπαν πὸς μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ χειμῶνα γεννοβολοῦν τὰ ζῶα καὶ ξανακαρπίζουν τὰ δέντρα ἢ πετιόνται τὰ σπαρτὰ καὶ πίστευαν, πὸς ἔτσι καὶ οἱ σύντροφοὶ τους ἀνθρώποι, ἄς πέθιαναν, ξαναγυρίζουν στὴ ζωὴ. Γιὰ αὐτὸν τὸ λόγο βλέπομε, πὸς τὰ Ἀνθεστήρια, πὸν γίνονταν τὸν Ἀνθεστηριῶνα (Φεβρουάριον—Μάρτιον) ἦταν μαζί ἑορτὴ τοῦ Διονύσου καὶ τῶν νεκρῶν, τὴ δευτέρῃ ἡμέρᾳ στοὺς Χόες καὶ μάλιστα τὴν τρίτην στοὺς Χύτρον καὶ τὰ παρόμοια Ἀγριῶνα λέγονταν στὸ Ἄργος καὶ νεκύσια¹⁾). Πολυσύνθετον ἔτσι φαίνεται τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ὁμως ξεχωρίζουν δύο ἀπόψεις. Εἶναι τὸ ἀνετον, κωμικὸ καὶ ἀκόλαστο μέρος κι ἐξἄλλου τὸ κόσμιον, ἐνθουσιαστικὸν καὶ θεῖον. Τὸ πρῶτον ἀνήκει στοὺς κουνφόνους καὶ ἀμηχανοεργοὺς Σατύρων τὸ ἄλλο στὸ Θ.ὸ καὶ τὶς Μαινάδες του. Συχνὰ βλέπομε στὶς ἀγγειογραφίαις, τὶς μελανὲς ἢ κόκκινες, τοὺς Σατύρονς ἢ Σιληνοὺς νὰ εἶναι ἰθυφαλλικοὶ καὶ νὰ κάνουν κάθε εἶδος ἀσχημίαις, ἐνῶ ὁ Διόνυσος στέκεται στὴ μέση κόσμια ντυμένος μετὰ τὸν κἀνθαρον στὸ χέρι, ἀξιοπρεπῆς, σὰν κύριον, θὰ λέγαμε σήμερον. Καὶ τὶς Μαινάδες βλέπομε βυθισμένες στὴν ἔκστασίν τους νὰ ἀναπάλλουν τοὺς θύρσους καὶ ἔτοιμες ν' ἀποκρούσουν τὴν ἐπίθεση κάθε ἀδιάντροπου συνθιασώτη. Τὸ ἴδιον συμβαίνει στὶς μεγάλας δημόσιαις διονυσιακῆς ἑορταίς. Τέλος ἡ ἐξέλιξις καὶ στὶς δύο

1) Σημείωσε τὴ γνώμη τοῦ Ἡρακλείτου (Diels, Fr. 15); αὐτὸς δὲ Ἄιδης καὶ Διόνυσος, ὅτεφ μαινόνται καὶ ληναίζουσιν. Καὶ τὴν ὀρχαϊκὴν ἐπιγραφήν τῆς Ἰταλικῆς Κύμης: οὐ θέμις ἐνταῦθα κείσθαι (εἰ)μὴ τὸν βεβακχευμένον (Notiz. L. Scavi 1906, σ. 378).

κατευθύνσεις φτάνει τὸ κορύφωμά της, τὸ μέγιστο θρίαμβο τοῦ Ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. τὴν τελείωσή τοῦ δράματος στήν Ἀθήνα. Ἡ κωμωδία ἐγινε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικά ἐξαρχόντων ἢ ἔτι καὶ νῦν ἐν πολλαῖς τῶν πόλεων διαμέτει νομιζόμενα» καὶ ἡ τραγωδία «ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον». (Ποιητ. 4, 12) ¹⁾.

Ἄν ἡ ἀρχικὴ εὐτετηρικὴ λατρεία, ἐνοποιημένη ὕστερα μὲ τὸν προσωπικὸ θεό, σύμβολο γιὰ ὄλες τις πνευματικὲς ἐθνικὲς δυνάμεις, ἔφρασε νὰ δημιουργήσῃ πλούσιες καὶ ὑψηλὲς μορφὲς σὲ ἐορτές, ποίηση καὶ τέχνη καὶ τὸ δράμα ξεκινῶντας ἀπὸ τ' ἀπλὰ πανόραμα δρώμενα ἀνέβηκε στὸ γνωστὸ ὕψος, τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι καὶ ὁ λαὸς δλόκληρος μπορούσε νὰ κρατήσῃ μόνιμα γιὰ τις ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς του ζωῆς τις νέες μεγάλες δημιουργίες. Πουθενὰ στὴ Γῆ δὲ συνέβη ἕως τώρα ἓνα τέτιο πρᾶγμα. Μπορεῖ μιὰ θρησκεία μὲ τοὺς θεολόγους, ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες ν' ἀνεβῆ ὅσο θέλεις ψηλά, ἀλλ' ὁ λαὸς στὰ πλατιά στρώματα θὰ μείνῃ πιστὸς στὴν παραδομένη καὶ ἀπλή δική του λατρεία καὶ ἀντίληψη. Γι' αὐτό, εἶδαμε, πὼς ἡ Θρακικὴ τελετὴ μὲ ὄλες τις παραλλαγές της καὶ ὄλες οἱ παρόμοιες ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνικοὺς

1) Λαμπρὸ εἶναι ὅπως καὶ πάντοτε ἀξιανάγνωστο τὸ ἄρθρο τοῦ Albr. Dieterich, AFRW. XI, 1908, 163—196, γιὰ τὴ γένεση τῆς τραγωδίας. Σοφὴ εἶναι ἡ πραγματεία τοῦ Nilsson, N. Jahrb. f. Kl. Alt. 1911, ἀλλ' ὄχι καὶ τόσο διαφωτιστικὴ, ὅσο εἶναι πολυσέλιδη. Ἡ μόνη ἱκανοποιητικὴ λύση στὸ ζήτημα δόθηκε ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Miss Harrison στὸ γνωστὸ βιβλίον της Themis, ὅπου τὸ εἰδικὸ κεφ. γράφηκε ἀπὸ τὸν G. Murray, 341—363. Πολὺ φῶς φέρνει στὸ ζήτημα ἡ νέα καὶ ἀσφαλέστερη ἐρμηνεία γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ ἥρωα. Δὲν εἶναι, ὅπως στὸν καιρὸ τοῦ Rohde ἓνας χθόνιος δαίμων ὁ ἥρωας μὲ τὴν ὅποια προέλευσή του, ἀλλ' εἶναι ἓνας πρόγονος, πρῶτος στὴν τοτεμικὴ ομάδα, ποὺ βέβαια πέθανε τὸν παλαιὸ καιρὸ, μὰ σὰν βλέπομε πὼς κάθε ἀνοιξὴ ξαναγυρίζει ἢ βλάστηση καὶ ἡ νέα ζωὴ καὶ ἡ ομάδα μας μένει ἀκέραια πάλι, θὰ εἶναι αὐτὴ ὁ πρόγονος ποὺ κατορθώνει τὴν περιουδικὴ παλιγγενεσία. Μέσα στὴν ιδέα τοῦ ἥρωα ξεχωρίζει ὁ θάνατος τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἔζησε καὶ μαζί ἐνωμένη μὲ ἀντιλογικὸ συναισθηματικὸ τρόπο ἡ περιοδικὴ αἰώνια ζωὴ τοῦ ἴδιου, ποὺ ἐνεργεῖ χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος σὰν λειτουργός. Γι' αὐτὸ οἱ ἥρωες ἔχουν μέσα τους τὴ φύση τοῦ Ἐνιαυτοῦ Δαίμονα καὶ εἶναι μόνιμα πλουτοδότες. Ἐμφανίζονται σὰν φίδια καὶ συνολικὸ ἀντιπρόσωπο ἔχουν τὸν Ἄγαθὸ Δαίμονα. Ἀλλὰ τί σχέση ἔχουν μὲ τὴν τραγωδίαν; Ὅταν ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ κύριος Ἐνιαυτὸς Δαίμων καὶ ὁ διθύραμβος ὁ λατρευτικὸς τρόπος νὰ φέρουμε, ἀφοῦ πέρασε καὶ πέθανε ὁ παλαιὸς ὁ χρόνος, τὸ θεὸ τῆς νέας χρονιᾶς καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος οἱ ἥρωες οὐσιαστικὰ τοῦ μοιάζουν εὐκόλα καὶ ἀνέλπιστα νοιώθουμε γιὰ τὰ θέματα στὶς σωζόμενες τραγωδίες, ἐκτὸς ἀπὸ τις Βάκχες εἶναι ὅλα ἀπροσδιόνυσα. Ὅτι οἱ ἥρωες στὴν ὀμηρικὴ καὶ τὴν ἄλλῃ ἐπικὴ ποίηση εἶναι παλαιοὶ Ἐνιαυτοὶ Δαίμονες τὸ μαντεύομε καὶ τὸ δεχόμεστε ἀπὸ τις συχνὲς ἀνδροκτασίες στὴν Ἰλιάδα καὶ ἄλλα λησμονημένα γεγονότα—ὁ Ἐκτορας π. χ. ἔχει τὸν τάφο του ἔξω ἀπὸ τὴ Θήβα (Themis. 334 κ.ε.). Ἀλλ' ὅμως γιὰ τὴ σωστὴ κατανόηση πρέπει νὰ προσέξουμε σὲ τοῦτο τὸ σπουδαῖο, ὅτι καὶ ὁ μῦθος τοῦ Διονύσου καὶ οἱ ἄλλοι ὀμηρικοὶ μῦθοι πρέπει πρωτύτερα νὰ πῆραν σημαντικὴ ἠθικοκοινωνικὴ ἀνάπτυξη γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἀπὸ τοὺς μεγάλους τραγικοὺς τὸ θαῦμα τῆς ἀττικῆς τραγωδίας.

τόπους εἶναι ὁμοίотροπες παντοῦ καὶ μονότονες ¹⁾. Ὁ λαὸς κρατεῖ ὅ,τι τοῦ χρειάζεται, τὰ παλαιὰ δρώμενα, καὶ σχεδὸν τίποτ' ἄλλο. Ἀπὸ τὶς δύο πλευρὰς τῆς λατρείας περιορίζεται ἡ σπουδαία ἕως ὅτου στὴν παραλλαγὴ τῆς ἀποκριᾶς λησμονηθῆ σχεδὸν ἔντελῶς. Ἀντίθετα τονίζεται καὶ κυριαρχεῖ τὸ εὐθυμο καὶ κωμικὸ μέρος καὶ ἡ παρωδία χρωματίζει καὶ τροποποιεῖ τὰ περισσότερα ἢ ὅλα τὰ δρώμενα. Τὸ παρωδικὸ καὶ σαωπτικὸ πνεῦμα, ἡ προσωρινὴ χαλάρωση τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν, μέσα ἐξ ἀρχῆς μαγικά καὶ χρήσιμα, ἀνοιξαν γιὰ τοὺς εὐφρυνεῖ λαϊκοὺς ἔκτελεστές ἐξαίρετο στάδιο πνευματικῆς ἐνέργειας καὶ ἐξασφάλισαν τὴ θαυμαστὴ μακροβιότητα τοῦ λατρευτικὸ ἔθιμο. Ἀλατισμένες ἀστειότητες, ὅσο κι ἂν ἦσαν χοντροειδεῖς καὶ ἀριστοφάνειες, συνδυασμένες μὲ ἀλλόκοτα θεάματα, γενναία οἰνοποσία καὶ καλοπέραση κράτησαν ἐπὶ αἰῶνες ἀμέτρητους ἀγαπητὴ καὶ ἀκέραιη τὴ λαϊκὴ τελετὴ τῆς καλοχρονιᾶς.

Ὅτι στὸ Θρακικὸ ἔθιμο τῆς Τυρινῆς Δευτέρας, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες παρόμοιες διατηρήθηκε λαϊκὴ διονυσιακὴ λατρεία, παράλληλη μὲ τὴν ἐπίσημη καὶ ἀνεπτυγμένη κατὰ τὴν ἱστορικὴ Ἀρχαιότητα φαίνεται μὲ ὅσα εἶπαμε ἀρκετὰ βέβαιο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ λείπει κάθε ἀμφιβολία θὰ σημειωθοῦν καὶ ἄλλα πειστήρια. Δὲν εἶναι τυχαία σύμπτωση, ὅτι ἡ Θρακικὴ τελετὴ καὶ τὰ παρόμοια ἀποκριάτικα ἔθιμα πέφτουν στὴν ἴδια πάνου κάτω ἐποχὴ μὲ τὰ Ἀνθεστήρια τῶν παλαιῶν. Τὴ δευτέρῃ ἡμέρᾳ, 12 τοῦ Ἀνθεστηριῶνα, γύρω ἀπὸ τὴ δικὴ μας πρωτομηνιά τοῦ Μάρτη, τοὺς Χόες, τὴ θεωροῦσαν μιὰρὰ, ὅπως ξέρομε κι ἀπὸ ἄλλες εἰδήσεις καὶ διαβάζομε στὸ Φώτιο λ. μιὰρὰ ἡμέρα ἐν τοῖς Χουσίῃ Ἀνθεστηριῶνος μηνός. ἐν ᾧ δοκοῦσιν αἱ ψυχαὶ τῶν τελευτησάντων ἀνιέναι, ράμνων ἔωθεν ἑμασῶντο καὶ πίτιη τὰς θύρας ἔχριον. Ἀνέβαιναν οἱ ψυχῆς τῶν νεκρῶν στὸν ἀπάνου κόσμον τοὺς Χόες ἀλλὰ τὴν τρίτη μέρα, στοὺς Χύτρον, τοὺς ἐτιμοῦσαν. Σχολ. Ἀριστ. Ἀχ. 1076 «Χύτρον Θεόπομπος τοὺς διασωθέντας ἐκ τοῦ κατακλισμοῦ ἐψῆσαί φησι χύτρον πανσπερμίας, ὅθεν οὕτω κληθῆναι τὴν ἑορτήν... τῆς δὲ χύτρον οὐδένα γεύσασθαι». Μετὰ τὶς συνηθισμένες αὐτὲς τιμῆς, εἶδος κόλλυβα, θὰ ἀκολουθήσει ἡ ἀποπομπὴ τῶν ἀνεπιθύμητων. Σούδα, λ. θύραζε· «οἱ μὲν διὰ πλῆθος οἰκετῶν Καρικῶν εἰρησθαι φασιν, ὡς ἐν τοῖς Ἀνθεστηρίοις εὐωχομένων αὐτῶν καὶ οὐκ ἐργαζομένων, τῆς οὖν ἑορτῆς τελεσθείσης λέγειν ἐπὶ τὰ ἔργα ἐκπέμποντας αὐτούς. *Θύραζε Κῆρες οὐκ ἔτ' Ἀνθεστήρια*· τινὲς δὲ οὕτω τὴν παροιμίαν φασί· *θύραζε Κῆρες οὐκ ἐνι Ἀνθεστήρια* ²⁾). Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν δὲν περιορίζεται μόνο στὰ αὐτικὰ Ἀνθεστήρια, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα στὰ παρόμοια διονυσιακὰ Ἀγριῶνια, ἕνα μῆνα πιθανὸν κατόπι. Στὶς 13—15

1) Themis, 332 κέ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς μεσαιωνικὲς παραστάσεις μεταμφιεσμένων τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὁ Chamber στὸ βιβλίον του *Medieval Stage* ἀνέπτυξε.

2) Ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐκδοχῆς ἔχουν ὑπόσταση ἰδὲς Harrison, *Prolegomena*, 35 κέ.

τοῦ Φλεβάθου γίνονταν τὰ ρωμαϊκὰ *Feralia* ἢ *Parentalia* καὶ τὰ παρόμοια *Lemuria*, 9—13 Μάη, τὰ θεωροῦσαν ἡμέρες ἀποφράδες. Ἄλλα καὶ ἄλλοι, ὅπως οἱ Πέρσες καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, τὴν ἀνοιξὴ τιμοῦσαν τοὺς νεκροὺς των ¹⁾. Τοῦτο σημαίνει πλὴν ἀρκετὰ καθαρὰ, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τῶν νεκρῶν μαζί εἶναι παλαιότατη, ἀφοῦ εἶναι κοινὴ σὲ πολλοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς λαοὺς καὶ ξένους ἀκόμα γείτονες, τοὺς Βαβυλωνίους. Αὐθόρμητα τότε ἔρχονται στὴ μνήμη τὰ δικὰ μας Ψυχασάββατα, πὺν ἐτοποθέτησε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία γύρω ἀπὸ τὴν Ἀποκριάς. Τρία εἶναι τὰ Ψυχασάββατα, μνημόσυνα γιὰ τὴν ψυχῆς γενικά, μὲ κόλλυβα καὶ ἄλλες προσφορὰς· τὸ πρῶτο πέφτει ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν κρεωφάγο Κυριακὴν, τὸ δεύτερον εἶναι τυρινῆς βδομάδας καὶ τὸ τρίτον τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, τὴν πρώτη βδομάδα τῆς Σαρακοστῆς. Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν στὰ σάββατα αὐτὰ πρὸς εἶναι παλαιὰ καὶ ἔχει ἐξαιρετικὴ σημασία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κόλλυβα καὶ τὰ μακαρόνια θὰ ἦσαν προσφορὰ γιὰ τοὺς μακαρίτες ἢ καλύτερα γιὰ τὸ ἐπιμνημόσυνο δεῖπνο, τὴ μακαριὰ ἢ μακαρωνιά. Στὴν Κυνουρία καὶ ἄλλου ἀποκριά, μάλιστα ἡ τελευταία, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς μακαρούνια, οὔτε ἔτρωγαν παλαιότερα τέτιο φαεῖ ἄλλην ἡμέρα τοῦ χρόνου. Καὶ οἱ νεκρικὲς αὐτὲς προσφορὰς ἔχουν ἱερότητα καὶ δύναμη τέτια, ὥστε προπάντων τὰ κορίτσια ἄλλα καὶ οἱ ἀνύπαντροι νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ μαντικὸς σκοποὺς, ποιὸν ἢ ποιά θὰ πάρουν. Πῶς σπέρνουν τὸ σιτάρι τῶν Ἁγ. Θεοδώρων καὶ πῶς κρύβουν τὸ μακαρόνι ἰδὲς στὴ Λαογραφία, Γ', 3 κέ., 46 (ἀρμυροκουλούρα) καὶ 48 (Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας).

Σὰν νὰ μὴ ἔφταναν αὐτὰ ἔχομε καὶ ἄλλο Ψυχασάββατο, τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο τῆς Πεντηκοστῆς, συνδυασμένο καὶ τοῦτο μὲ παρόμοια ἔθιμα, τὰ ἤδη γνωστὰ μας Ρουσαλία. Σὲ ἔρωτήματα τοῦ Πολίτη σχετικὰ μὲ τὰ Ρουσαλία δημοσιεύτηκαν στὴ Λαογραφία ἀρκετὲς εἰδήσεις γιὰ τὸ ξεχωριστὸ τοῦτο Ψυχασάββατο. Σὲ πολλὰ μέρη, Ζαγόρι, Παραμυθιά, Γιάννενα στὴν Ἠπειρο, γράφει ὁ Δ. Σάργος, Λαογρ. Δ', 748—9. εἶναι γνωστὸ τ ἀρσαλιοῦ τὸ Σάββατο ἢ ὅπως ὁ λαὸς πὺν παίρνει τ' Ἁρ Ρουσαλιοῦ τὸ Σ. πλάθοντας ἔτσι ἰδιαίτερον ἅγιον, ὅπως τ' Ἁρ ναληψιοῦ κ.τ.λ. Πιστεύουν, πῶς οἱ ψυχῆς ἐλευθερωμένες ἀπὸ τὸν Ἁρ τὴ Μεγάλῃ Πέφτῃ ξανακλειόνται πάλι στὸν Κάτω Κόσμο τὸ Σάββατο αὐτό. Γι αὐτὸ λένε μὲ θλίψη:

Μεγάλῃ Πέφτῃ νὰ ρχιτι χίλιες φουρὲς τοῦ χρόνου

καὶ αὐτὸ τοῦ ἔρμου τ ἀρσαλιοῦ καμινὰ φουρὰ τοῦ χρόνου.

Ἡ ἡμέρα, τ ἀρσαλία, θεωρεῖται πένθιμη καὶ μετὰ τὸ μνημόσυνο στὴν ἐκκλησία μοιράζον κόλλυβα, κομμάτια ἄρτο ἀναπάσιμο ὅπως τὸ λὲν καὶ οἱ προβαταραῖοι κομμάτια τυρί. Προσθέτει ὅτι ἡ γιορτὴ εἶναι γνωστὴ καὶ στοὺς Ἀρβανίτες καὶ τοὺς βλαχοφῶνους τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ τὸ

1) Nilsson, Gr. Feste, 272.

ὄνομα σὲ πολλὰ παραλλαγές.—Στὴ Φράγκα, μικρὸ συνοικισμὸ ἀρβανιτῶν νότια τοῦ Αἰγίου, ὀνομάζουσι τὸ Σ. τῶ Ρουσαλιῶν. Στὴν ἐκκλησίαν πηγαίνουσι κόλλυβα, ψωμί, τυρὶ καὶ ψημένα κρέατα ¹⁾ καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀρνιοῦ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς, Λαογρ. Α', 324. Ἐπίσης Σ. τῶν Ρουσαλιῶν τὸ λένε στὰ Καλάβρουτα. Πηγαίνουν τὰ σπερνὰ ἢ ὅπως ἄλλιως λένε τὰ κουκκιά στὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἐργάζονται τὴν ἡμέραν κείνη, οὔτε ράβουσι οἱ γυναῖκες. Λαογρ. αὐτ. 324—5. Στὴν Αἴγινα καὶ τὸ Ἄργος τὸ ὄνομα εἶναι Σ. τοῦ Ρουσαλιῶν μὲ τις ἴδιες συνήθειες. Ὁ Π. Σεφερλῆς ἀνακοινῶναι (ἐὰ 326), ὅτι ἀπὸ πρόσφυγες τοῦ Δελβίνου στὴ Β. Ἠπειρὸ ἔμαθε, πὼς ἐκεῖ ἐορτάζουσι τὸ μνημόσυνο καὶ λένε τὸ ἰδιότυπο δίστιχο.

Μεγάλῃ Πέφτῃ νὰ ῥοχεται πέντε βολές τὸ χρόνο
τοῦ Ρουσαλιῶν νὰ μ' ῥοχεται καμιά φορὰ τὸ χρόνο.

Ἄκόμα λέει, ὅτι στὰ Ψαθάκια τοῦ Γυθείου τὸ Σ. τὸ ὀνομάζουσι τῆς Ρουσαλιῆς καὶ ὅτι στὰ Γιάννενα τὸ παρετυμολογοῦν, τοῦ Τρισαλιῶν. Ἀπὸ τοῦ Βούρβουρα τῆς Κυνοουρίας ὁ Κ. Μαντζουράνης ἀνακοινῶναι (ἐὰ. 326—7) ἐκτός ἀπὸ ἄλλα τὸ σχετικὸ τρίστιχο.

Ἀνάθεμα ποὺ δούλεψε τοῦτα τὰ τριὰ Σαββάτα
τὸ Κριατινὸ, τὸ Τυρινὸ καὶ τῶν Ἁγιο Θεοδώρων
τοῦ Ρουσαλιῶν τὸ Σάββατο οὔτε νὰ πάει οὔτε νὰ ῥθει.

Κανένας δὲν ἐργάζεται καὶ ἂν καμινὰ γυναῖκα ράψει τρουπέι μὲ τὴν βελόνα τῆς τὰ μάτια τῶν πεθαμένων. Καὶ προσθέτει: «Τὴν ἡμέραν ταύτην ψήνουσι σκόροδα καὶ τρώγουσι. Αἱ νέαι δοκιμάζουσι τὴν τύχην των μὲ τὰ δαχτυλίδια καὶ φύλλα κισσοῦ ²⁾. Στὴ Λευκίμμη τῆς Κέρκυρας γνωρίζουσι τὸ Σ. τοῦ Ρουσαλιῶν, ἀλλὰ μνημόσυνο δὲ γίνεται. Μόνο γνωστὸς εἶναι ὁ στί-

1) Τὸ κρέας στὰ μνημόσυνα, ὅσο ξέρω, εἶναι ἀπαγορευμένα στοὺς Ἕλληνο-κούς τόπους. Γι' αὐτὸ μοῦ ἔκαμε ἐντύπωση, ὅταν πρὸ ἐτῶν ἔμαθα στοῦ Σκληροῦ τῆς Φιγαλείας, ὅτι οἱ Ἀρβανίτες στὸ Ψάρι καὶ Σουλιμά τῆς Τριφυλίας τὸ Σαβ. τῆς Πεντηκοστῆς πηγαίνουν ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν στὰ μνήματα καὶ κεῖ τρῶνε κρέατα ψητὰ καὶ πίνουν.

2) Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ἡ μαντεία αὐτὴ μὲ φύλλα τοῦ κισσοῦ. Τὸν κισσοῦ τὸν λέμε κλήδονα στοῦ Βούρβουρα—ὁ κλήδονας—καὶ ὅπως βλέπω σὲ σημειώμα φροντισμένον γιὰ τὸ ζήτημα ἀπὸ τὸν Κώστα Ρωμαῖο, καὶ ἄλλου, ὅπως στὴν ἐπαρχία Δωριδῆς ὁ κισσοῦ λέγεται κλήδονας. Εἶχα τὴν ὑποψίαν, ὅτι καὶ ἄλλου ὁ κισσοῦ θὰ χρησίμευε γιὰ μαντικὸ σκοπὸ καὶ γι' αὐτὸ πῆρε τὸ σημαντικὸ τοῦτο ὄνομα. Πράγματι ὁ Γ. Κόλλιος δημοσιεύοντας τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ δήμου Δωριέων στὴν Ἀθηνα τ. 44 σ. 129 σημειώνει τοπωνύμιον οὗ Κλύδονας στὸ χωριὸν Σουβάλα καὶ ἐρμηνεύοντας αὐτὸ λέγει, ὅτι στὸ μέρος ἐπῆρχε κλύδονας (κισσοῦ) καὶ ὅτι «κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου αἱ νεάνιδες ἔθετον ἐντός ἀγγελίου διάφορα μικροαντικείμενα καὶ κισσόν, κλυδωνίζουσι δὲ ταῦτα ἀπέβλεπον εἰς προγνώσεις. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Κόλλια εἶναι λανθασμένη, ἀλλὰ τὸ ἔθιμον ἀξιοπρόσεχτον. Πρέπει νὰ μελετηθῇ, ἂν ἡ μαντεία μὲ φύλλα κισσοῦ ἔχει σχέση μὲ τὴν ὄρχαιαν διονυσιακὴν λατρεία ἢ ὄχι. Πιστεύω πὼς ἡ θετικὴ ἀπάντησις εἶναι ἡ πιθανώτερη.

χος σάν παροιμία: "Όλα τὰ Σάββατα νὰ ῥχόντανε καὶ τοῦ Ρουσαλιοῦ νὰ μὴν ἔρχόντανε. Καὶ τέλος ἀπὸ τὴ μακρυνὴ Κύπρο ἔχομε τὴν εἶδηση (Λαογρ. ἔα. 749), ὅτι στὸ Σαββάτο τῶν ψυχῶν, ὅπως τὸ λένε, οἱ ψυχῆς τῶν κολασμένων ὕστερ' ἀπὸ 50 ἡμερῶν ἔλευθερία ξανακλειόνται στὸν Ἄδη. Καὶ δὴ δὲν ἐργάζονται οἱ γυναῖκες, δὲ ράβουν οὔτε πλένουν γιὰ νὰ μὴ γλυστροῦνε ἀπὸ τὸ σαπούνη οἱ καημένες οἱ ψυχῆς, ποὺ ξαναγυρίζουν.

Μὲ τις πληροφορίες αὐτὲς γίνεται φανερό, ὅτι τῶν Ρουσαλιῶν τὸ Σαββάτο εἶναι παρόμοιο στὴ σημασία καὶ ἀντίστοιχο στὰ Ψυχασάββατα τῆς Ἀποκριᾶς μὲ τὴ διαφορὰ, ὅτι στῶν Ρουσαλιῶν τονίζεται τὸ πένθιμο μέρος. Ἄλλ' ὅτι καὶ τότε ὑπάρχει καὶ τὸ ἀνεπιθύμητο, ποὺ πρέπει νὰ τὸ διώξουν, ὅπως καὶ στὰ Ἀνθεστήρια, δείχνουν τὰ συνήθεια τῆς Σκυλοδευτέρας στὴν Ἀνδριανούπολη. Ἐκεῖ εἶδαμε, κυνηγᾶν καὶ ἀνατρέπουν τὰ σκυλιὰ μὲ ἀγκυλωτὰ ραβδιὰ καὶ στὴ νότια Ἑλλάδα τὰ βασανίζουν τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Ὁ σκύλος ἦταν ἱερὸς στὴν Ἑκάτη καὶ ἡ θυσία του—πρβλ. τὸν περισκυλακισμό—ἔθεωρεῖτο καθαρτικὴ, ἀφοῦ ἦταν ἀπόδοση ὀφειλῆς στὴν κυρία του, τὴ μητέρα τῶν δαιμόνων (Rohde, Psyche 11, 407 κέ.) Καὶ στὰ ρωμαϊκὰ Lupercales, καθαρτικὴ καὶ μαζὶ εὐετηρικὴ, ἑορτὴ τοῦ Φλεβάρη, θυσίαζαν ἐπίσης σκύλο. Τονίζεται τὸ Σ. τῆς Πεντηκοστῆς τὸ λιανηρὸ μέρος μὲ τὴν καθολικὴν ἰδέαν, ὅτι τότε οἱ ψυχῆς κλειόνται καὶ πάλι στὸν Ἄδη, ἀφοῦ τὴ Μεγ. Πέφτη ἔλευθερώνονται καὶ τις δέχονται μὲ χαρὰ καὶ τιμῆς στὰ σπίτια. Ἔτσι στὸ Κεφαλόβουσο, τὸν ἀρχαῖο Θέριμο, ἐσημείωσα παλαιότερα, ὅτι (1) τὴ Μ. Πέφτη χύνουμε νερὸ βάζουμε λιβάνι, γιὰτὶ ἔρχονται οἱ ψυχῆς (2) κρατοῦμε τὴ Μ. Πέφτη γιὰ τὸ χαλάζι καὶ οὐλὴ τὴν Ἀσπροβδομάδα (=τὴ Μεγ. βδομάδα) δὲ γνέθουν, (3) δὲν ἀπλώνουμε τὰ σκοπιὰ (σημείω τοῦτο ὑποδοχῆς, ἐνῶ τὸ ἀπλωμα σημ. ἀποπομπή, ὅπως θὰ ἰδοῦμε). Κατὰ τὴν περιεκτικώτερη μαρτυρία τῆς Κυνοουρίας, ποὺ πρέπει νὰ πλησιάζει ἢ νὰ εἶναι ἡ ἀρχικὴ δλόκληρη συνήθεια, τὰ κορίτσια μανιεύονται μὲ δαχτυλίδια καὶ φύλλα κισσοῦ, ὠφελειόνται δηλ. ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν ψυχῶν, ὅπως στὰ ἄλλα Ψυχασάββατα καὶ σύγχρονα ψαίνουν σκόρδα—μέσο ἀποτρεπτικὸ—καὶ τρώνε. Σὲ καμιὰ μαρτυρία δὲ γίνεται μνεῖα γιὰ θίασο ἑορταστικὸ ἰδιαίτερο, ἀλλ' ἀπὸ ὅλες, καὶ δὲν εἶναι λίγες, βεβαιώνεται, πὼς τὸ ὄνομα καὶ ἡ σύναψή του μὲ τοὺς τάφους εἶναι ξένης ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Τὰ Rosalia καὶ Violaria ἦταν γιὰ τοὺς Ρωμαίους ἑορτὴ τῶν νεκρῶν συνδυασμένη μὲ εὐωχίες κοντὰ στὰ μνήματα καὶ γίνονταν τὴν προχωρημένη ἀνοιξή, ὅταν ἦσαν ρόδα γιὰ νὰ στολίσουν μ' αὐτὰ τοὺς τάφους καὶ στολισθοῦν στ' ἀγαπητὰ τους συμπόσια. Διαδόθηκαν σὲ ὅλο τὸ ρωμαϊκὸ κράτος καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ διατηρήθηκαν καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ συνδυάστηκαν καὶ μὲ τὴ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων. Ἄν λείπουν ἀπὸ τις μαρτυρίες ποὺ παραθέσαμε οἱ θίασοι καὶ οἱ παραστάσεις τους, τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι παλαιότερα δὲν ὑπαρχαν, οὔτε κλονίζεται ἡ ἰδέαν, ὅτι τὰ Ρουσαλία ποὺ ἐμνη-

μονεύσαμε μὲ τις παρόμοιες μὲ τὴ Θρακικὴ τελετὴ συνήθειες, εἶναι ἄσχετα μὲ τὰ Rosalia καὶ τὸ Ψυχασάββατο τῆς Πεντηκοστῆς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χωματιανὸς ἀναφέρει, ὅπως εἶδαμε, ὅτι τὰ Ρουσάλια μὲ τοῦ θιάσου τις παραστάσεις καὶ τις σκηνικὲς ἀσχημίαι γινόντανε τὴν ἑβδομάδα μετὰ τὴν Πεντηκοστή. Ἐχομε ἔτσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀναπαραστήσουμε δλόκληρη τὴν παλαιότερη ἑορτὴ κατὰ τὸ Ψυχασάββατο τοῦ Ρουσαλιοῦ. Καὶ δῶ ἔχομε λατρεῖα νεκρῶν συνδυασμένη μὲ εὐθυμες τελετές, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὶς Ἀποκοιῆς καὶ ὅπως στὰ Ἀνθεστήρια ἢ Ἀγριώνια τῶν παλαιῶν. Οἱ εὐθυμες ἄρα αὐτὲς τελετὲς ἔχουν καταγωγή ἀρχαία καὶ χαρακτῆρα διονυσιακὸ.

Ὁ Nilsson στὴν πραγματεία του γιὰ τὴ γένεση τῆς τραγωδίας ἔκαμε λόγο ἀρκετὰ διεξοδικὸ (ἐδ. σ. 678—82) γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴ γνώμη, ὅτι τὰ ρωμαϊκὰ Rosalia πῆραν στὶς Ἑλληνικὲς χώρες χαρακτῆρα διονυσιακῆς τελετῆς. Ἐβασίστηκε σὲ ὑστερότερες ἐπιτάφιας ἐπιγραφές, ἰδίως ἀπὸ τὴν Μακεδονία, ὅπου ἀναφέρονται κληροδοτήματα τοῦ νεκροῦ γιὰ τοὺς μύστες τοῦ Διονύσου μὲ τὸν ὅρο νὰ ἐπιτελέσουν στὸν τάφο τὴ λατρεία τῆς ἀπόκαυσης μὲ ρόδα ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Ροζαλίων (Rosaliibus γράφεται σὲ λατινικὲς ἐπιγρ. στὴ θέση τοῦ ρόδοις τῶν Ἑλληνικῶν¹). Δὲ διέθετε ὁ Σουηδὸς θρησκευολόγος τὸ πλούσιο λαογραφικὸ ὕλικό, ποὺ ἔχομε μεῖς, ἀλλὰ καὶ ἔτσι ἔκαμε χρήσιμη συμβολή²). Στὸ ὕλικό τοῦτο μπορεῖ νὰ προστεθῆ καὶ ἄλλο, ὥστε νὰ σαφηνισθοῦν καλύτερα τὰ Ρουσάλια καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ Ψυχασάββατο τῆς Πεντηκοστῆς.

Στὸ Κεφαλόβρυσο ξέρουν βέβαια τὸ ἀναγνωρισμένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία Σάββατο τῶν ψυχῶν ἀλλ' οὔτε τὸ εἰδικὸ ὄνομα οὔτε τὰ σχετικὰ ἔθιμα εἶναι γνωστά. Ἀντίθετα γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀνάληψης, 40 ἡμέρες μετὰ τὸ Πάσχα, πιστεύουν, ὅτι (1) τὴν ἡμέρ᾽ αὐτὴ ἀναλήβονται ἢ ψυχῆς καὶ κλειδώνονται πίσω. (2) πᾶμε σπερνά. (3) ὅ,τι δουλέψεις τὸ παίρνει ἢ Ἀνάληψη (ἐπιβάλλεται δηλ. ἀργία). (4) Τεινιάζουν τὰ σκουτιὰ γιὰ ν' ἀναλήψουν οἱ ψύλλοι. (5) Εἶναι κακὸ νὰ βρέξει τῆς Ἀνάληψης, γιὰτὶ οὐλα (ἢ σοδεῖα) θὰ ἀναληφτοῦν. (6) Ὁ τσιοπάνης θὰ λούσει τὰ πρόβατα γιὰ νὰ φύγει ἢ ἀρρώστεια ἀπὸ πάνω τους καὶ μεῖς θὰ νιφτοῦμε. Στὸ Μύτικα, στὸ Ξηρόμερο, νίβονται στὴ θάλασσα γιὰ νὰ πάρει ἢ θάλασσα τὸ κακό. Ἐμεῖς ἐδῶ, λένε στὸ Θέρμο, τὴν ἡμέρα φρούνη θὰ πάμε στὰ λουτρά, στὴ Γουρίτσα, καὶ παίρνει τὴν ἀρρώστεια ἢ Ἀνάληψη.

Παρόμοια εἶναι τὰ ἔθιμα τῆς Προτομαγιάς. Μόνο τὴν ὥρα δὲ γίνεται

1. Βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἀμφισβητούμενο ζήτημα, πῶς γίνονταν ἡ ἀπόκαυση, ἰδὲ Picard, R. HR, τ. 107 σ. 152, 5.

2. Ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια αὐτῆ τοῦ ὕλικου τοῦ ἔκαμε τὸ λάθος νὰ πιστέψει (ἐδ. σ. 682), ὅτι ἡ τελετὴ τῆς Θράκης, ὅπως τὴν ἐγνώριζε μόνο ἀπὸ τὸν Dawkins, ἦταν συνηθισμένα εὐετηρικὰ ἔθιμα καὶ πῆραν διονυσιακὸ χρωματισμὸ ἀπὸ τὰ Ρουσάλια.

λόγος για τις ψυχές. Ἐπιτὸς ἀπὸ τὸν πανελλήνιο Μάη στὸ Κεφαλόβρουσο καὶ τὸ Μύτικα συνηθίζουν καὶ τὰ ἐξῆς. (1) Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς δὲ γνέθουν καὶ τὴν πρωτομαγιά δὲ βοτανίζουν. (2) Τὴν Πρωτομαγιά τρώμε σκόρδα γιὰ νὰ μὴ μᾶς πλανέσουν τὰ ζωντόβολα (=τὰ ζουδία, φαντάσματα). Θὰ πᾶμε νύχτα νὰ τὰ βγάλουμε. (3) Τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ βαροῦν ταψιά καὶ λέν: βγάτε ψύλλοι καὶ κορέοι νὰ μποῦν οἱ νοικοκυραῖοι. (4) Τὴν Πρωτ. νύχτα, μιὰ ὥρα δύο, βγάζουν κι ἱπλώνουν τὰ σκουτιά γιὰ τὴν κόπιτσα (=σκόρο). Νὰ πάρουν τὴ δροσιά. Καὶ πρὶν βγῆ ὁ ἥλιος παίρνουν λουλούδια τὰ ξετσαμπρᾶν (=τὰ κόβουν) ἀπάνου καὶ τὰ διπλώνουν. (5) Τὴν Πρωτ. θὰ πάει μιὰ νιόνυφη στὴ βρύση γιὰ νὰ βρέξει τὸ μαγιοκούλουρο. (Μύτικας). Τὸ μαγιοκούλουρο θὰ φρυγῆ καλὰ στὸ φροῦρο καὶ τὴν Πρωτ. θὰ πᾶμε στὴ βρύση νὰ τὸ βρέξουμε. Κεφ. (6) Τὴν Πρωτ. στὸ Κεφ. ἔπαιρναν κυριά (=κουδούνια), ἔπλεγαν τὸ γαϊτανάκι καὶ γλένταγαν. Ἄς προστεθοῦν ἐδῶ ἀκόμα καὶ τὰ ἀκόλουθα σημαντικὰ ἔθιμα γιὰ τὴν Πρωτ. Στὸ Καλόχι τῶν Χασίων τὰ κορίτσια ρίνουν τὰ κλήδονα τὴν Πρωτ. (διεξοδικὴ περιγραφή τοῦ Λουκουπούλου στὴ Λαογρ. Γ', 119 κ.ε.). Καὶ στὴ Θεσσαλία θ' ἀνοίξουμε τὰ κλήδονα τ' Ἀη Θανασιοῦ στὶς 2 τοῦ Μάη».

Τὰ κλήδονα ἀνήκουν, ὅπως ξέροουμε, στὸν Ἀη-Γιάννη τῆς 24 Ἰουνίου, ἀλλ' ἢ μεταφορὰ τους στὴν Πρωτ. δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη. Καὶ οἱ τρεῖς γιορτές, Ἀνάληψη, Πρωτ. καὶ τ' Ἀη Γιαννιοῦ μοιάζουν, ἔχουν τὰ ἴδια ἔθιμα. Κύριο ἔθιμο στ' Ἀη Γιαννιοῦ τοῦ Κληδόπου εἶναι ἡ μαντεία, ἀλλὰ τὸν ἴδιον ἅγιο τὸν λέμε καὶ Ριγανᾶ, ἐπειδὴ ἀνήμερα μαζεύουμε τὴ ρίγανη, ὅπως τῆς Ἀνάληψης τὸ χαμομήλι. Καὶ στὶς 24 τοῦ Θεριοτῆ εἶναι καλὸ πρῶτὸ πρῶτὸ ν' ἀπλώσουμε τὰ σκεπάσματα καὶ νὰ τὰ τεινιάξουμε. Τοῦτο συνηθίζεται παντοῦ καὶ στὴ Σωζόπολη τῆς ΒΑ Θράκης. Ἀποδῶ ὁ Κ. Παπαϊωαννίδης διηγῶντας μιὰ νόστιμη παράδοση (Λαογρ. Δ', 727), ὅπου συνδυάζεται πανηγύρι Ἀνάληψης καὶ Ἀηγιαννιοῦ, ἀνακοινώνει, ὅτι «τ' Ἀη-Γιάννου ν' ἀγερίζονται τὰ ρουχικά, γιὰτὶ ἅμα πομένουσι κεῖν τὸ βράδυ διπλωμένα τὰ παίρνουν οἱ διαβόλοι καὶ τὰ στρώνουν σπίτια δους». Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἀκόμα ὅτι στὴν Ἀβδέλλα τῆς Μακεδονίας «τὴν ἡμέρα τοῦ κλήδονα τὰ παιδιὰ μεταμφιέζονται καὶ παίζουν ρόλο παλιάτσου» πειράζουν τὰ κορίτσια. (Λουκόπουλος στὴ Λαογρ. Γ' 126).

Τὰ λαϊκὰ ἔθιμα μιλοῦν μόνον τους καὶ τὸ νόημά τους εἶναι καθαρὸ καὶ τὸ ἴδιο καὶ στὸ Ψυχασάββατο. Βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἐπίσημη ἡμέρα, ἀρχὴ νέας ἐποχῆς).—πρωτομαγιά καὶ στ' Ἀη-Γιαννιοῦ τοῦ λιτριπιοῦ==τοῦ ἡλιοτροπίου.—ἢ ἑορτὴ μεγάλη μετὰ τὸ Πάσχα,—Ἀνάληψη, Πεντηκοστὴ—καὶ θὰ φροντίσουμε νὰ περάσουμε τὸ νέον καιρὸ εὐτυχισμένα. Θὰ κάμουμε ὅλες τὶς προφυλάξεις. Δὲ θὰ δουλέψουμε, θὰ φᾶμε σκόρδα ἀποτρεπτικά, θ' ἀπλώ-

1. Γιὰ τὴ σημασία τῆς ἀρχῆς κάθε νέας χρονικῆς περιόδου ἰδὲ τις χρήσεις καὶ διεξοδικὲς παρατηρήσεις τοῦ Πολίτη, Παροιμίαι τ. Β' σ. 621 κ.ε.

σομε νυχτούλια τὸ πρωὶ ὅλα τὰ ρουχικά, νὰ πάρουν τὴ δροσιά καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ νέου καιροῦ. Εἶναι τότε καί πού πρέπει νὰ διώξουμε—ζωντόβολα, ψύλλοι, κορέοι, σκόρος—καὶ κάτι ἄλλο πού θὰ κερδίσουμε—ὕγεια, μαντική καὶ τότε ἀξίζει νὰ μάσουμε τὸ χαμομήλι ἢ τὴ ρίγανη. "Όλα συνοψίζονται μὲ ὄσες κι' ἂν ἔχουν παραλλαγές κάτω ἀπὸ τὸ σχῆμα: *ἔφυγον κακόν, εὖρον ἄμειρον* τοῦ ἀρχαίου τελεστικοῦ ρητοῦ καὶ σωστό εἶναι νὰ τὰ ὀνομάζουμε εὐειρηρικά ἔθιμα. Δὲ λείπει ἀπ' αὐτὰ καὶ τὸ δραστηκώτερο μέσον, ὁ θίασος τῶν μεταμφιεσμένων, στὴν Ἀβδέλλα στὰ Κλήδονα, στὸ Κεφαλόβρυσσο τὴν Πρωτομαγιά καὶ ὅπως παλαιότερα εἶδαμε στοὺς Μάηδες καὶ τὸ Μαϊόπουλο στὸ Πήλιο. Βέβαια ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῆς Ἀνάληψης ὀρίστηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἀργότερα, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ παλαιότερες νεκρικές λατρεῖες, πού θὰ ἐγίνονταν κατὰ τὴν προχωρημένη ἀνοιξη. Τέτιες λατρεῖες θὰ ὑπῆρχαν, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ *Rosalia* ἢ τὰ ἄττικὰ μεγάλα Διονύσια, τὰ τελούμενα ἕνα μῆνα μετὰ τὰ Ἀνθестήρια, τὸν Ἐλαφβολιῶνα (=Μάρτη—Ἀπρίλη). Τί ἦσαν οἱ νεκρικές αὐτὲς λατρεῖες ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνουμε, ἂν σωστά ἐννοήσουμε τὴν ἱστορία τῶν Ἀνθестηρίων. Βάση σ' αὐτὰ ἦταν ἡ προθεικὴ εὐειρηρικὴ τελετὴ, ὅπου μαζί μὲ τὴν ἀνανέωση τῆς ζωῆς εἶχαν τὴ θέση τους καὶ οἱ πεθαμένοι. Μὲ τὸν καιρὸ τὰ ἔθιμα ὀργανώθηκαν σύμφωνα μὲ τὴν πρωτοκαθεδρία τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ θιάσου του. Γίνεται καὶ τότε λόγος γιὰ τοὺς *κατοιχομένους* καὶ τιμὲς τοὺς δίδουν τὴν ἡμέρα τῶν Χύτρων. Ἀλλὰ περισσότερο δὲν εἶναι ἀνεκτοί. Γίνονται Κῆρες, ὄντα μικρὰ καὶ βλαβερὰ, πού πρέπει νὰ ἔξαφανισθοῦν καὶ εὐκολα ἀλλάξαν στὴ γνωστὴ παροιμία σὲ Κᾶρες, ἀφοῦ καὶ οἱ δοῦλοι εἶχαν προσωρινὴ ἰσοτιμία στὶς διονυσιακὰς ἑορτὲς καὶ τὰ ὑστερώτερα Κρόνια. Γι' αὐτὸ γίνεται τὴ Σκυλοδευτέρα μὲ τὸ βασάνισμα τῶν σκύλων ἢ ἀποπομπὴ τοῦ κακοῦ καὶ στὰ ἄλλα εὐειρηρικά ἔθιμα πού ἐξετάσαμε τὸ διώξιμο τῆς ἀρρώστειας, τῶν ψύλλων, κορέων κ.τ.λ. Οἱ παλαιὲς Κῆρες εἶναι οἱ λησμονημένοι πρόγονοί τους.

Εὐκολα τώρα καταλαβαίνομε, πῶς τὸ Ψυχασάββατο πῆρε τὸ ξένο εἰδωλολατρικὸ ὄνομα. Τὰ Ρουσάλια μὲ τὶς ἀπρεπεῖς ὀρχήσεις, τὰ *ἐκβεβανχευμένα ἄλματα* καὶ τὰς *σκηρικὰς ἀσχημοσύνας*, τὰ καταδικασμένα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, καμιὰ σχέση δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν μὲ ἕνα εὐλαβητικὸ μνημόσυνο χριστιανικόν. Ἀλλ' ἦσαν συνήθια παλαιά, συνυφασμένα μὲ εὐειρηρικὰ καὶ νεκρικὰ τελετὰ καὶ εἶχαν διονυσιακὸ χαραχτήρα. Σ' αὐτὰ ἐπροστέθηκαν ὕστερα τὰ *Rosalia*, ἔδωκαν μὲ τὴν κρατικὴ ἐπιβολὴ τὸ ὄνομα στὴ λατρεία τῶν νεκρῶν καὶ μερικὰς ἴσως, πολὺ λίγες, ἰδιαιτέρως συνήθειες. Γιατὶ δύσκολο εἶναι καὶ ἀκατανόητο, νὰ μεταφερθοῦν ὀλόκληρα λαϊκὰ ἔθιμα ἀπὸ μιὰ μακρινὴ χώρα σὲ ἄλλη. Ἀκόμα ἐννοοῦμε, γιατί ἡ Ροζαλία ἢ τὰ Ρουσάλια τῆς Πάργας ἐγίνονταν ἀπὸ τὴν 1—7 τοῦ Μάη, τὰ τοῦ Χωματιανοῦ τὴ βδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅσα ἀναφέρει ὁ Βαλσαμώνας μετὰ τὸ

Πάσχα και γιατί τὸ ὅμοιο Ἑλληνικὸ Πανηγύρι γινότανε τὸ Μάοτη ἢ ἀκριβέστερα κατὰ τὸν Κανόνα τὴν πρωτομαρτιά.

Ὁ σχετικὰ μακρὸς λόγος γιὰ τὰ Ρουσάλια θὰ χρησιμεύσει καὶ γιὰ τοὺς Μωμόερους τοῦ Πόντου καὶ τὶς τελετὲς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, πού γίνονται τὴν 1η τοῦ ἔτους ἢ τὰ Θεοφάνεια. Εἶναι κι αὐτὲς λατρεῖες λαϊκὲς διονυσιακὲς, χρονικὰ τοποθετημένες διαφορητικὰ ἀπὸ τὴ Θρακικὴ καὶ τὶς ἄλλες ἀποκριάτικες παραστάσεις μεταμφιεσμένη γιὰ τὸν ἴδιον λόγο τῆς συσχέτισης μὲ παλαιότατα εὐετηρικὰ ἔθιμα. Πράγματι ἔχομε γιὰ τὰ Διονύσια διπλὴ παράδοση. Ἐνα μέρος, τὸ σπουδαιότερο, ἐγίνεταν τὴν ἀνοιξη, ὅπως εἶδαμε, καὶ τὸ ἄλλο τὸ χειμῶνα. Τὰ κατ' ἀγρὸς Διονύσια τὰ ἐόρταζαν τὸ μῆνα Ποσειδεῶνα (= Δεκέμβρη—Γενάρη), ἐπομένως γύρω ἀπὸ τὶς χειμερινὲς τροπές, τὰ Λήνια στὶς 12 τοῦ Γαμηλιῶνα (= Γενάρη—Φλεβάρη), τὰ ὄργια τῶν Θυιάδων στὸν Παρνασσὸ μέσα στὴν καρδιά τοῦ χειμῶνα, ὅπως ξέρομε ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, καὶ ἂν βασιστοῦμε στὴν ἐπικρατοῦσα γνώμη, ὅτι ὁ Διόνυσος στὴ Θήβα καὶ τοὺς Δελφοὺς ἦρθε ἀπὸ τὴ Θράκη, καὶ στὴν πρώτη του παλαιὰ πατρίδα ὁ Θεὸς θὰ εἶχε καὶ χειμωνιάτικη λατρεία. Δὲν πειράζει καθόλου, ὅτι δὲν ἔχομε ἀρκετὲς εἰδήσεις γιὰ τὰ κατ' ἀγρὸς Διονύσια. Τί σημαίνει ἢ μία ἢ ἡ ἄλλη λεπτομέρεια, ὅταν γνωρίζουμε τὴ θεμελιακὴ βάση τῶν τελετῶν αὐτῶν; Πρέπει νὰ εἶμαστε βέβαιοι γιὰ τὴν εὐετηρικὴ σημασία καὶ οἱ χειμερινὲς τροπές ἢ ἀπλούστερα ὁ καιρὸς πού ἀρχίζει ἢ ἡμέρα καὶ μεγαλώνει εἶναι σημαντικὸς καὶ χροιάζεται τὴ συνολικὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τοῦτο δὲν θὰ ἰσχυρισθοῦμε, ὅτι οἱ σημερινὲς τελετὲς δὲν ἔχουν καμιὰ συνάφεια μὲ τὰ ρωμαϊκὰ Saturnalia πού εἶναι τὰ ἴδια μὲ τὰ ἐξελληνισμένα Κρόνια (17 Δεκέμβρη), τὰ Βουμάλια (25 Δεκέμβρη), τὰς Καλένδας καὶ τὰ Βότα (3 Γενάρη) μὲ τὶς διονυσιακὲς παραστάσεις μεταμφιεσμένων. Γι' αὐτὰ ὅλα ἔκαμε μακρὸν ἀρκετὰ λόγο ὁ Πολίτης στὶς Παραδόσεις, 11, 1263—1273. Διατηρήθηκαν τοποθετημένες γύρω ἀπὸ τὶς μεγάλες Χριστιανικὲς εορτές, τὰ Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά καὶ Ἁγ. Βασιλείου καὶ Θεοφάνεια, στὸ Βυζάντιο καὶ τὶς Ἑλληνικὲς χώρες ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Βαλσαμῶνα, τὸ 12ο αἰῶνα κι ἀκόμα πῶ κατῶ. Ἄρα οἱ σημερινὲς τελετὲς τῆς Μακεδονίας κ.τ.λ. σχετίζονται ἀμέσως μὲ τὶς ρωμαϊκὲς καὶ βυζαντινὲς εορτές, ἀλλ' ὅμως σύγχρονα ἔχουν παλαιότερη ἀρχὴ καὶ ἱστορία. Γιατί, ἂν συνέβαινε τὸ ἀντίθετο καὶ ἡ πρώτη τους ἀρχὴ νὰ βρισκοταν στὶς ρωμαϊκὲς καὶ ἐπίσακτες ξένες συνήθειες, δὲν θὰ εἶχαμε στὴν πλησιέστερη μὲ τὸ Βυζάντιο χώρα, τὴ Θράκη, τὶς σχετικὲς τελετὲς τοποθετημένες στὴν Τυρινὴ Δευτέρα, ἀλλὰ στὰ Θεοφάνεια καὶ τὴν πρωτοχρονιά.

Τελειώνομε μὲ τὴ γνώμη, ὅτι οἱ Θρακικὲς λαϊκὲς λατρεῖες μὲ διονυσιακὸ χαρακτήρα, ὅπως καὶ οἱ ἀποκριάτικες τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, ἀντιστοιχοῦν σιὰ ἑαρινὰ Διονύσια καὶ οἱ ἄλλες τοῦ Πόντου, τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας σιὰ χειμερινά. Τὰ Ρουσάλια ἀνήκουν στὴ λίγο ἢ πολὺ προχωρη-

μένη ἀνοιξη. Καὶ ὅλες αὐτὲς οἱ τελετὲς ἔχουν πανόραται καταγωγή καὶ εἶναι εὐετηρικές, ἑορτὲς γιὰ τὴν καλοχρονιά. Ἐνα κοινὸ ἔθιμο τὶς συνδέει καὶ τὶς χαρακτηρίζει. Ἡ τελεστικὴ πυρὰ, ὁ φανὸς τῆς Ἀποκριᾶς, τ' Ἀη-Γιαννιοῦ τὰ Λάμπαντα, εἶδαμε στὸ Α' κεφάλαιο, γίνεται γιὰ τὸν ἴδιο εὐετηρικό σκοπὸ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τ' Ἁγιο-Βασιλειοῦ.

Γ

Στὸ τελευταῖο τοῦτο σύντομο κεφάλαιο σκοπὸς εἶναι νὰ γίνουν λίγες γενικὲς παρατηρήσεις, σχετικὲς μὲ τὰ πορίσματα καὶ τὴν κατεύθυνση τῆς ἔρευνας. Μιλῆσαμε πάντοτε γιὰ τὶς Θρακικὲς λαϊκὲς λατρείες μὲ βεβαιότητα, ὅτι εἶναι ἑλληνικὲς, χωρὶς νὰ ἀναφέρουμε ξένου λαοῦ σημαντικὴ ἐπίδραση. Ἄγνοήσαμε σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα ἄλλων ¹⁾ καὶ μείναμε ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε ἐγωιστικὴ προκατάληψη. Γιατὶ θὰ ἦταν οἰκτρὸ νὰ κατεβοῦμε στὸ ξένο μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκεῖ νὰ πολεμήσουμε ἢ νὰ ζητήσουμε τὴ διαφώτιση ἑνὸς εὐρωπαϊοῦ λογίου, ποὺ δὲν παρακολουθεῖ τὰ ἑλληνικὰ δημοσιεύματα καὶ εὐκόλα λύει τὰ ζητήματα μὲ τὴ συνταγὴ τῆς σλαβικῆς ἐπίδρασης ²⁾ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀκολουθῶντας τὸ ἀντρίκιο καὶ φωτεινὸ παράδειγμα τοῦ ἀειμνηστοῦ Πολίτη γνωρίζομε καλά, ὅτι προπαγανδιστικὰ ἔργα μὲ τὴν ἐπίφαση τῆς ἐπιστήμης οὔτε τὴν ἔρευνα προάγουν ἄλλ' οὔτε καὶ τὴν πατρίδα ὠφελοῦν. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη, ποὺ μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ἀρκετὰ διαφωτισμένος γιὰ τὶς ἀμοιβαῖες ἐπιδράσεις γειτονικῶν ἢ σύνοικων λαῶν καλὸ εἶναι νὰ σημειωθοῦν μερικὰ γενικὰ πράγματα. Στὴ Χερσόνησο, ὅπου κατοικοῦμε Ἕλληνες, Ἀρβανίτες, Σέρβοι, Βούλγαροι καὶ Τοῦρκοι, εἶναι ἱστορικὰ βέβαιο, ὅτι τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ἄλλη ἡγεμονία τὴν ἐκράτησε ἐπὶ μακροὺς αἰῶνες τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Φυσικὸ εἶναι λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε, ὅτι ἀπὸ τὸν ποτισμένο μὲ Ἑλληνικὲς ἰδέες καὶ ἔθιμα τόπον τοὺς πολλὰ πρέπει νὰ ἐπῆραν καὶ οἱ ἄλλοι λαοί. Μὲ τοῦτο δὲν ὑποτιμοῦμε κανέναν ἀπ' αὐτούς. Κάθε λαὸς ὅσο μικρὸς κι ἂν εἶναι ἢ λιγώτερο πολιτισμένος, ἔχει σὰν σύνολο ἀναμφισβήτητη μεγάλη ἀξία καὶ πρωτοτυπία. Ἄς ἐπῆρε ἀπὸ ἄλλο λαὸ πνευματικὰ ἀνώτερο, εἶναι ἀξιὸς νὰ τὰ διατηρεῖ καὶ νὰ τὰ τροποποιῇ μὲ ἐργασία δημιουργικὴ, δική του. Ἐπειτα ἔχει καὶ τὰ δικά του ξε-

1) Ἐξαιρετικὰ Βούλγαροι λόγιοι καὶ μάλιστα ὁ πολυγράφος Arnaudoff σιὰ γερμανικὰ δημοσιεύματά των τὰ θέλουν ὅλα βουλγαρικὰ καὶ ἀγνοοῦν κάθε Ἑλληνικὸ ἔθιμο ἢ λέξη. Ἄλλ' ὅταν ὁ τελευταῖος γράφει στὴν ἐθνικὴ του γλῶσσα γιὰ τὰ Ἀναστενάγια—πράγματα γιὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀπρόσιτα—τότε ὁμολογεῖ τὴν πνευματικὴ ἀνωτερότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν ἐπίδρασή του στοὺς Βουλγάρους, ὅπως βλέπομε στὴ βιβλιοκρισίᾳ τοῦ κ. Μ. Θ. Λάσκαρη, δημοσιευμένη στὴ Λαογραφία, τ. ΙΑ', σ. 275—8.

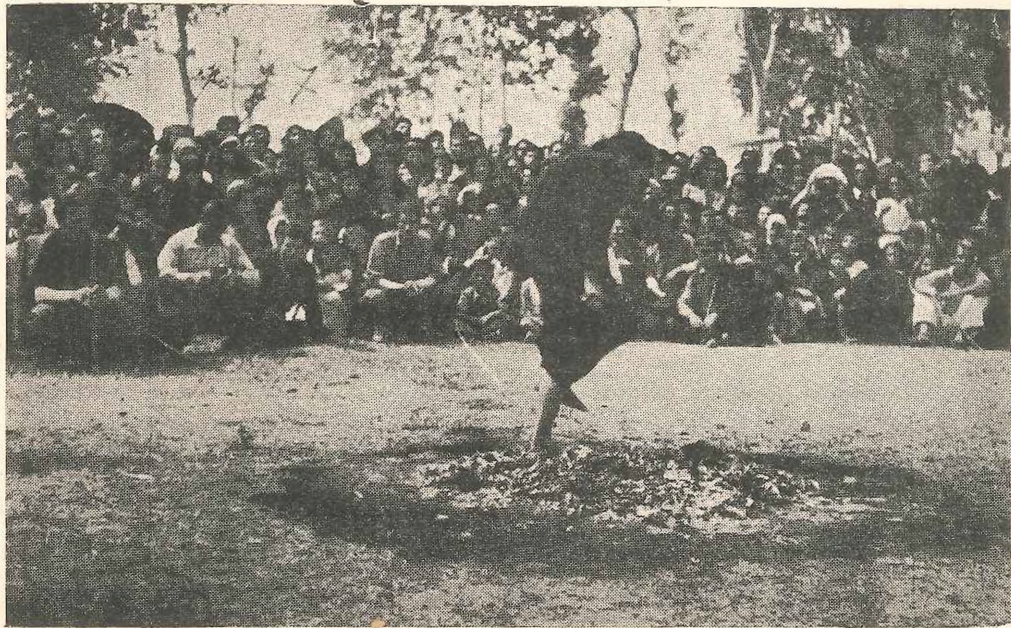
2) Ἀναφέρω γιὰ παράδειγμα ὄχι κανέναν ἀσήμαντο, ἀλλὰ τὸν Martin P. Nilsson. Στὴν πραγματεία του γιὰ τὴν τραγωδίᾳ δέχεται γιὰ τὰ Ρουσσάλια starken slavischen Einfluss καὶ τὸ Δημήτριο Χωματιανὸ ὀνομάζει Βούλγαρο ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδας.

χωριστά έθιμα. Ἄλλὰ τὸ νὰ γίνεται λόγος γιὰ ἐπίδραση τῶν ξένων στὸν Ἑλληνικὸ λαό, παλαιότερο ἀπ' αὐτοὺς στὴν καθόλου πνευματικὴ ζωὴ καὶ διαρκῶς δοκιμώτερο δὲ μπορεῖ σοβαρὰ νὰ στηριχθῆ. Οἱ Στάρισιοι στὴ Στενίμαχο, ὁ Κιοπέκ - Μπέης, ἡ Καδίνα, ὁ Χουσεῖν - Ἀλῆς στοὺς Μωμόερους τοῦ Πόντου, τὰ Ρουσαίλια καὶ ὅ,τι ἄλλο, σημαίνουν ἐπιδράσεις ξένων λαῶν, ἀλλ' εἶναι ἐξωτερικὰ πράγματα, λέξεις μόνο, ποὺ μὲ τὴ γλωσσικὴ ἢ κρατικὴ ἐπικράτηση ἐπροσκολλήθησαν στὰ ντόπια παλαιὰ ἔθιμα, χωρὶς ποτὲ νὰ τ' ἀλλοιώσουν. Ἐθιμα ξένα μποροῦν νὰ διατηρηθοῦν σὲ Ἑλληνικὲς χώρες, ὅταν μαζὶ διατηρῆται καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ξένου αὐτοῦ λαοῦ, κι ἔτσι ὑπάρχει κάποια κοινὴ συνείδηση ὅπως εἶδαμε σὲ ἀρβανίτικους συνοικισμοὺς κοντὰ στὸ Ἀἴγιο καὶ τὴν Τριφυλία, ὅπου τρῶνε π. χ. κρέατα στὰ μνημόσυνα. Τί ἀπόμεινε ἀπὸ τὶς γνωστὲς σλαβικὲς ἐπιδρομὲς καὶ ἐγκαταστάσεις στὶς Ἑλληνικὲς χώρες ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τοπωνύμια; Ἡ ἐπίδραση στὴ γλῶσσα ἦτον ἀσήμαντη κ' ἐξάπαντος ἀπὸ τὴ λογογραφία μάλιστα στὸ καθαρὸ πνευματικὸ μέρος δὲν ἔμεινε τίποτε. Πῶς τώρα γιὰ τὴ Θράκη καὶ τὰ Θρακικὰ ἔθιμα ποὺ ἔξετάσαμε νὰ δεχτοῦμε βουλγαρικὴ ἢ ἄλλη ἐπίδραση, ὅταν ξέρομε θετικὰ, ὅτι οἱ σημερινοὶ Θραῖκες διατηροῦν καθαρῶτατο ἑλληνικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα καὶ στὴ χώρα τους δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κανένα σλαβικὸ τοπωνύμιον; Ὁ Θρακιώτης λόγιος Σταμάτιος Ψάλτης—πέθανε ἀτυχῶς πολὺ νέος—μᾶς ἐχάρισε μὲ τὴν ἀυστηρὴ ἐπιστημονικὴ του ἔρευνα τὴ διπλὴ αὐτὴ βεβαιότητα Στὸ βιβλίον του: Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, Ἀθῆναι 1919, σελ. 4 κέ. γράφει τὰ ἑξῆς: «Πᾶσαι αἱ σλαβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι κατέλιπον ἔχνη ἀνεξάλειπτα τῆς διαβάσεώς των καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀκόμη, ἀφῆκαν τὴν Θράκην, ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ βιλαετίου Ἀδ)πόλεως, ἀνέπαφον. Οὐδὲν τοπωνύμιον σλαβικὸν ἢ βουλγαρικὸν δύναται τις νὰ εὔρη ἐν τῇ ὀνομασίᾳ πάντων τῶν χωριῶν, ποταμῶν, ὄρεων καὶ πόλεων τῆς σημερινῆς Θράκης. Ἀπ' ἐναντίας πάντα τὰ τοπωνύμια εἶναι ἢ ἀρχαῖα, Θρακικῆς καταγωγῆς (Βιζύη, Ἐργίνης, Σηλυβρία) ἢ ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (Ἀδριανούπολις, Χαριούπολις, Καλλιπολις, Σκοπός, Σκόπελος) ἢ μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας (Σκεπαστόν, Γέννα, Κρυόνερον) ἢ τέλος πλεῖστα Τουρκικῆς καταγωγῆς (ὡς ἐκ τῆς Τουρκικῆς κατακτίσεως). Οὐδὲν μεσαιωνικὸν σλαβικὸν ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος Μαρίτσα τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, ὅπερ ὅμως ἐξηγεῖται, διότι ἡ ὀνομασία αὕτη ὀφείλεται εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Βορείου Θράκης, τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας, ἐν ἧ ἔχει τὰς πηγὰς καὶ τὸν πρῶτον του ροῦν ὁ ποταμὸς οὗτος».

Στὴ μελέτη πολλὰς φορὰς τονίσαμε τὴ θαυμαστὴ πληρότητα καὶ τὸ φρωτεινὸ νόημα πάνω στὰ Θρακικὰ λαϊκὰ ἔθιμα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει στὴ νότια Ἑλλάδα, ὅπου ἡ εὐετηρικὴ τελετὴ τῆς Τυρινῆς Δευτέρας ἔχει καταντήσῃ διασκέδαση μόνο ἀποκριάτικη. Ἡ γιορτὴ τῆς μαμμῆς εἶναι ἄγνωστη κάτω. Τὰ κορυμάνια, οἱ ἰδιότυπες αὐτὲς πανάρχαιες θυσίαι, ἐπικρατοῦν στὶς βό-

*Αναστενάρισσες με την εικόνα του άγιου στη Μαυρολεύκη.

Ἀναστενάρικος χορὸς στὴ φωτιά στὴ Μαυρολεύκη.

ρειες χώρες καὶ τὸ πολὺ φτάνουν ὡς τὴν Ἄρτοτινα. Οἱ πολυώνυμοι θίασοι τῶν μεταμφιεσμένων στὰ Θεοφάνεια σταματᾶνε στὰ νότια σύνορα τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰ Ρουσάλια ὡς θίασοι μόνο στὶς βορειότερες χώρες ἀναφέρονται ¹⁾).

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ νότια Ἑλλάδα καθυστερεῖ γενικὰ σὲ πλοῦτο λαϊκῶν ἔθιμων. Ἄλλ' ἡ σχετικὴ διαφορὰ ὑπάρχει καὶ πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ, γιατί ἀκόμα τὴν ἴδια ἢ μικρότερη πληρότητα παρουσιάζουν στὰ ἴδια ἔθιμα καὶ οἱ ἄλλες βαλκανικὲς χώρες. Ἐνας ὁ σημαντικώτερος λόγος γι' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν τόπων καὶ τῶν πληθυσμῶν. Ἐπάνω στὶς εὐφορες καὶ μεγάλες πεδιάδες ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς μένει προσκολλημένος στὴ γῆ του, εἶναι δυσκολοκίνητος καὶ συντηρητικὸς. Κάτω στὴν ὄρεινὴ καὶ φτωχότερη Ἑλλάδα τὴν ἀπλωμένη παντοῦ στὴ θάλασσα, τὰ ταξίδια, ἡ ἀποδημία καὶ γενικὰ ἡ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι καὶ εὐκόλῃ καὶ ἀναγκαῖα ²⁾).

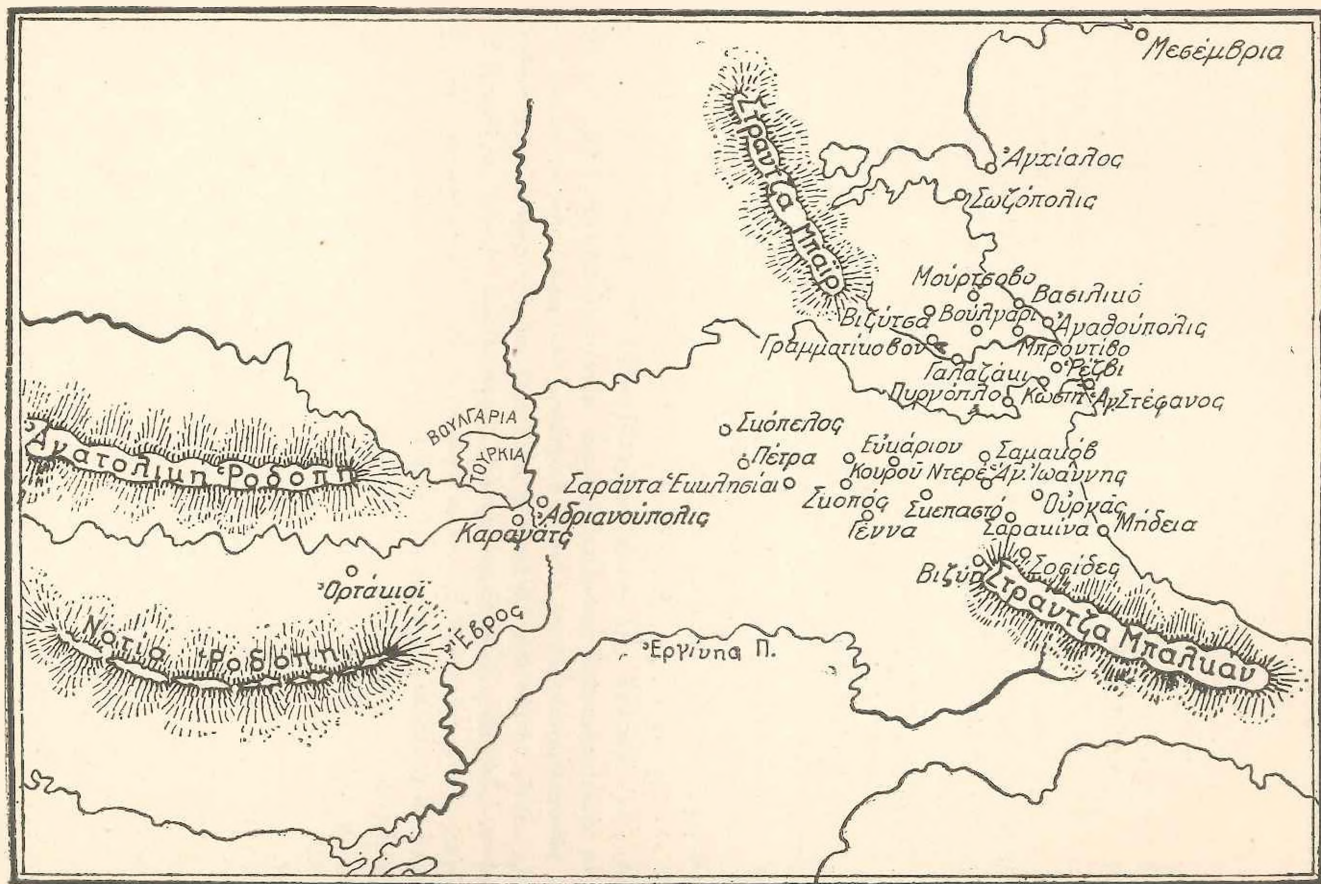
Ἀπομένει στὸ τέλος νὰ καθορίσουμε σύντομα τὴν κύρια κατεύθυνση τῆς μελέτης καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας, τὴ μέθοδο. Δὲν ἀποβλέψαμε στὴν ἐξονύχιση κάθε λεπτομέρειας, οὔτε νομίσαμε ἀρκετὸ κέρδος, ἂν εὐρίσκαμε συμφωνία καὶ ὁμοιότητα σὲ δύο τρία νεώτερα ἔθιμα μὲ ἀντίστοιχες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ὅπως τὶς ἐρμηνεύομε ἢ συχνότερα τὶς παρερμηνεύομε. Ἀντίθετα, καὶ στὸ Α' καὶ Β' κεφάλαιο ἔγινε προσπάθεια νὰ κατανοηθοῦν οἱ λαϊκὲς λατρεῖες καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ἱστορικὰ στὸ σύνολό τους. Δὲν ἔπρεπε γιὰ τὸ σκοπὸ νὰ παραμεληθοῦν οἱ λεπτομέρειες, ἀλλὰ τὰ ἱστορικὰ προβλήματα ἐπρόβαλαν σὲ μεγάλον ἀριθμὸ καὶ ἦτον ἀνάγκη μερικὰ ἀπ' αὐτὰ νὰ μείνουν ἀνεξέταστα καὶ ἄλλα νὰ μὴν ἐρευνηθοῦν μὲ τέλεια ἐπάρκεια. Τὴ συνολικὴ ἐξέταση ἐπέβαλε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ προκείμενη μελέτη εἶναι ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ἀφθονοῦ νεώτερου ὕλικου, τοῦ θησαυρισμένου στὰ Θρακικά, τὸ Ἀρχεῖον καὶ ἄλλα περιοδικὰ. Πρὸς τοῦτο ἀντὶ νὰ μνημονεύσουμε τὸ πλῆθος τὶς διχογνωμίας τῶν σοφῶν καὶ τὴ σχετικὴ ἀτέλειωτη βιβλιογραφία, νομίσαμε σκοπιμώτερο ἀπὸ τό' να μέρος νὰ παραθέσουμε πολλὰ ἀντίστοιχα λαϊκὰ ἔθιμα ἀπ' ἄλλους Ἑλληνικοὺς τόπους, διαφωτιστικὰ γιὰ τὰ Θρακικά, ἢ ἀπὸ τ' ἄλλο νὰ πλατύνουμε τὸν ἱστορικὸν ὀρίζοντα γιὰ τὶς παρατηρήσεις μας καὶ νὰ φτάσουμε ἕως τοὺς πρωτόγονους. Τοῦτο ἐφάνη πὼς δὲν εἶναι ἀστήρικτο καὶ παράδοξο, ὅπως φαίνεται μὲ τὴν πρώτη ματιά. Γιατὶ οἱ πρωτόγονοι ὑπάρχουν, μερικοὶ ἀκόμα καὶ σήμερα σὲ κάθε πολιτι-

1) Στὸ ἄρθρο Ἀναστενάρια τῆς Μεγ. Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Στ. Κυριακίδη διαβάζουμε, ὅτι ἀκόμα καὶ σήμερα οἱ Ρουζαλτζήδες στὴ Βουλγαρία γυρίζουν στὰ χωριά καὶ μὲ τοὺς ἐξάλλους καὶ μανικοὺς χορούς τῶν θεραπεύουν κάθε ἀρρώστεια, ἀλλὰ δὲν εἶναι, ὅπως σωστὰ γράφει ὁ Κυρ., ὅμοιοι μὲ τοὺς Ἀναστενάρηδες.

2) Τὴν ἴδια διαφορὰ στὸν πληθυσμὸ μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε καὶ σὲ κάθε μικρὸ τόπο, ὅπως ἔνα Ἑλληνικὸ νησί. Στὴν Πάρο τὴν πατρίδα τῆς, βεβαιώνει ἡ διευθύντρια τοῦ Νομισμ. Μουσείου κ. Εἰρήνη Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου, ὁ παραθαλάσσιος πληθυσμὸς τῆς Παροικίας διαφέρει πολὺ στὰ ἔθιμα, τὴ ζωὴ καὶ τὴ γλῶσσα του ἀπὸ τὸ λαὸ τῶν χωρικῶν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ.

σμένη κοινωνία, και η απόσταση που μας χωρίζει είναι σχετικά με βασικές ιδέες μηδαμινή. Έτσι είδαμε, πώς τα Άναστενάρια και η τελετή της Τυρινής Δευτέρας είναι αρχαίες λαϊκές λατρείες εϋετηρικές πόχουν τις ρίζες τους στην προθείκη εποχή και κατόπι στα ιστορικά χρόνια πήραν το χαρακτήρα διονυσιακής τελετής, άλλ' έμειναν πάντοτε μέσα στα πλαίσια τὰ λαϊκά. Στα Άναστενάρια για τη συσχέτιση με τους αγίους επικρατεί τὸ σοβαρὸ και σπουδαῖο μέρος τῆς διονυσιακῆς λατρείας και τὴν ἄλλη λαϊκὴ λατρεία χαρακτηρίζει ἡ ἄνετη, εϋθυμη και κωμικὴ πλευρά. Δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα νὰ ἔχομε στα πολύτιμα αὐτὰ Θρακικὰ ἔθιμα ὀλοζώντανη τὴν εἰκόνα τῆς σημαντικώτατης ἀρχαίας λατρείας. Τὰ Άναστενάρια με τὴν ἄρτια και ἀρχαία συγκρότησή τους μένουν ἀπομονωμένα στὴ ΒΑ Θράκη, ἄλλὰ τὸ ἔθιμο τῆς Τ. Δευτέρας εἶναι τὸ ἀρτιώτερο παράδειγμα μιᾶς εϋετηρικῆς τελετῆς ἐνιαίας, που διατηρεῖται σὲ ὅλους τοὺς Ἑλληνικοὺς τόπους με ποικίλες μορφές και ὀνόματα. Καὶ ἡ ἔρευνα στα ἐπὶ μέρους ζητήματα, θυσία τοῦ ἱεροῦ ταύρου, τὸν ἑκατατικὸ χορὸ, τὸ θρησκευτικὸ ἔνθουσιασμὸ και τὴν ἀπάθεια στὴν πυροβολία, τὴν τελεστικὴ πυρὰ και τὴν ἀριστοτελικὴ κάθαρση, δὲ μᾶς ἔδωκαν μικρότερη ικανοποίηση. Καὶ τὸ σπουδαιότερο βεβαιωθήκαμε πὸς οἱ λατρευτικὲς αὐτὲς ἑορτὲς δὲν εἶναι ποτὲ ἄξιες ἀποστροφῆς, χρήσιμες μόνο στὸν ἔρευνητὴ, που θὰ σκύψει σ' αὐτὲς και θὰ μετρήσει, πόσο ψηλὰ δῆθεν στεκόμαστε σήμερα. Λεῖπουν ἀσφαλῶς ἀνώτερα πνευματικὰ ἰδανικά. Ἄλλὰ καθένας, ὅταν ἔχει τὴν ἀναγκαία μέθεξη και συμπάθεια, θὰ ἐκτιμήσει ἀπροσποίητα και βαθιὰ θὰ σεβασθῇ τὴν ἀκοίμητη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, με ὄπλο τὴν ἀκατάβλητη πίστη του, νὰ νικήσει τὰ ἐμπόδια τῆς ζωῆς του και νὰ σωθῇ.

Κλείομε τὴ μελέτη με τὴν ἐλπίδα, ὅτι βρέθηκε στέρη βάση και ἀφετηρία για κάθε μελλοντικὴ ἔρευνα πάνω στὶς λαϊκὲς λατρείες και γενικὰ τὸ ἐνδιαφέρον για τὴ λαογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης.

Χάρτης με τὰ χωριά καὶ πόλεις ὅπου γίνονταν οἱ λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ

Corneille le Brun (Voyage en Levant 1714)

Πέρινθος—'Ηράκλεια

Page 64.—«Ἡ πρώτη πολιτεία, πού συναντᾷ κανεὶς ἀφίροντας τὸν Ἑλλήσποντο ὀπίσω του, εἶναι ἡ Ραιδεστός ἢ Ρουδιστό. Ἡ θέση αὐτῆς τῆς πολιτείας εἶναι ἀρκετὰ ἐπαρκῆς, διότι κεῖται στὸ βάθος τοῦ μικροῦ κόλπου, πού τῆς δίνει τὴν καταλληλότητα ἐνὸς καλοῦ λιμανιοῦ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς εἶναι περίπου δεκαπέντε χιλιάδες. Τὸ ἐμπόριο τῆς Θράκης στὴν Προποντίδα καὶ Μαύρη Θάλασσα ἐλκύει πολὺ κόσμον ναυτῶν παρὰ σ' ὅλες τὶς ἄλλες πολιτεῖες τῆς αὐτῆς πλευρᾶς. Ἔχει τρία τέσσαρα τζαμιά, μερικὲς ἐκκλησίαι καὶ δύο συναγωγές. Ἡ πολιτεία ξαπλώνεται κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ὅπου καὶ τὸ μεγαλύτερό της ἐμπόριο. Πρὸς τὴν ξηρὰ ὑπάρχουν οἱ κῆποι, πού παράγουν λαμπρὰ φρούτα, ἀλλὰ κακῶς καλλιεργημένα, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Τουρκία, γιατί οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν αἰσθάνονται καλύτερα τὴν κηπουρικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἐξερχόμενος κανεὶς ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ραιδεστοῦ, βρίσκει στ' ἀριστερὰ τὴν παλιὰ πόλη Πέρινθο ἢ Ἡράκλεια. Ἡ πολιτεία τούτη εἶναι περίπου ἡ τεσσαρακοστὴ πού φέρει τ' ὄνομα αὐτὸ καὶ ἂν μεθ' ὅλα τὰ κακὰ πού δοκίμασε αὐτὴ δὲ διεφύλαγε ὡς τώρα τ' ὄνομά της, θὰ κοπίαζε κανεὶς νὰ πιστέψει βλέποντας σὲ ποιά λυπηρὴ κατάστασι ξέπεσε καὶ ποιά τὰ ὑπολείμματα τῆς ξακουσμένης Περίνθου, πού ἄλλοτε ὑπῆρξε ὁ νομοθέτης τοῦ ὑπερήφανου Βυζάντιου, πού στὴν τυραννία του τώρα αὐτὴ γονάτισε». (Ἀκολουθεῖ περιγραφή τοποθεσίας καὶ λιμανιοῦ). Καὶ προσθέτει: «Ἐδῶ ἀναμφιβόλως βρίσκονταν τὸ ὑπέροχον ἀμφιθέατρο τῆς Ἡρακλείας πού στοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἐφτά θαύματα. Βλέπει κανεὶς ἀκόμα μερικὰ ὠραῖα ὑπολείμματα καὶ ὑπόγεια γεμάτα ἀπὸ φρεσκότατο καὶ διαυγέστατο νερό. Τὸ χτίριον αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ μόνον ἀξιοσημεῖωτο, πού ὑπάρχει στὴν Ἡράκλεια, ἀλλ' ἐπίλεχτοι ναοί, λουτρὰ καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἄλλων δημοσίων κτισμάτων, ἀκόμη καὶ πολλὰ ἀγάλματα πού εἶχαν στηθῆ σὲ πλατεῖες δημόσιες εἰς μνήμην κείνων πού ἐξυληρέτησαν τὴν πόλη καὶ πού οἱ ἐπιγραφές τους ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὸ δεῖγμα, εὐγνωμοσύνης τῆς Περίνθου στοὺς εὐεργέτες της. Ἔτσι κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν γενναιοφροσύνη τῶν παλιῶν Ἡρακλειωτῶν καὶ γιὰ τὴν παλαιότατη Πέρινθο. Οἱ ἐλληνικὲς καὶ λατινικὲς ἐπιγραφές πού βλέπει κανεὶς παντοῦ εἶναι καλὰ τεκμήρια καὶ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαιότητος, πού βρίσκονται ἐκεῖ καὶ πού διαπιστώνουν ἀκόμη κεῖνο πού εἶπε ὁ ποιητής :

Guae magna Pirinthus ante fuit priscum mutavit Heraclea nomen.

«Βρίσκει κανείς περίπου σ' όλα τὰ ἐρείπια ἀποδείξεις. Ἄλλ' ἢ πὺ μεγάλη ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ ἐπιγραφή ἢ περικλεισμένη στὸ παχύτατο τεῖχος τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῆς πόλεως αὐτῆς, πὺ εἶναι ἐστραμμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Ἀδριανούπολη. Εἶναι ἑλληνικὴ καὶ ἀφιερωμένη στὴν καλὴ Τύχη τοῦ αὐτοκράτορα Σεβήρου. Ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή ἑλληνικὴ μετὰ τὴν ἐκκλησία, στὸ μητροπολιτικὸ (ἀρχιεπισκοπικὸ) μέγαρο, ἀφιερωμένη στὴν καλὴ Τύχη τοῦ αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ, γιοῦ τοῦ Νέρβα. Τὸ σπῖτι τοῦ μητροπολίτη ἐνώνεται μὲ τὴν ἐκκλησία, ἀν καὶ ὑπάρχει ἕνα διάστημα ἀνάμεσα μὲ λιθόδετη θύρα. Ἐδῶ βλέπει κανεὶς τὸν τάφο κάποιου εὐγενικοῦ Ἄγγλου, πὺ πηγαίνοντας στὴν Πόλη, πέθανε πρὶν ἢ φτάσει στὴν Ἡράκλεια στὰ 1627, ὅπως δείχνει μιὰ ἐπιτάφια ἐπιγραφή ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ. Ἡ μητρόπολη τῆς Ἡρακλείας εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πὺ ὡραῖες ἐκκλησίες ὅλης τῆς Ἑλλάδος, μὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὺ εἶναι κ' ἕνα ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, χτισμένη ἀπὸ μιὰ πτέρυγα τῶν τειχῶν τῆς πολιτείας καὶ τὰ ὑπολείμματα μιᾶς παλιᾶς κατοικίας, ὅπως κ' ἑνὸς πύργου καὶ μερικῶν παρόμοιων ὑλικῶν, καὶ πάνω σ' ὅλ' αὐτὰ ριχμένος ἕνας θόλος ἀρκετὰ ὡραῖος, πὺ σκεπάζει ὅλο τὸ χτίριο. Τὸ μέσα της εἶναι ὡραιότατο κ' ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῶν πὺ ξικουσιμένων ἐκκλησιῶν, ὅπως τῆς ἐκκλησίας τῶν Πατριαρχείων τῆς Κων)λεως.

Ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὲς ἄλλες ἐκκλησίες στὴν Ἡράκλεια, ὄχι ὅμως σὲ τόση καλὴ κατὰσταση, κ' ἀπὸ τὶς πεντέξῃ ὅμοιες εἶναι δύο τέλεια παραμελημένες, κ' ἔχουν τὴν ἴδια μορφή πὺ καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν σπιτιῶν τῆς πολιτείας, γιατί λείπουν οἱ Ἑλληγες Ἡρακλειῶτες κάτοικοι, πὺ πέθαναν ἕνας ἀπὸ τὸ λοιμὸ κ' ἄλλος ἀπὸ τὶς συνεχεῖς τῶν Τούρκων καταδιώξεις καὶ ὕβρεις.

Μετὰ τὴν Ἡράκλεια ὡς τὴν Κων)λη τίποτε δὲν συναντᾶς ἐνδιαφέρο, πὺ νὰ σὲ συγκρατῇ. Γιατὶ ἡ Σηλυβρία, ἡ Μπιβάδος, ἡ Μεγάλῃ Γέφυρα κ' ὁ Ἅγιος Στέφανος, τὰ τέσσερα μαζί, δὲν κάνουν μιὰ μετρία πολιτεία. Τὰ μέρη αὐτά, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐπὶ τῆς Προποντίδος, κατοικοῦνται ἀπὸ Ἰσραηλίτες, Τούρκους καὶ Ἑλληγες».

Sicun des Hayes Voyage de Levant 1621

Σελ. 82.—Ἡ Φιλιππούπολη βρίσκεται μέσα στὴ Ρουμανία καὶ κεῖται ἐπὶ τῶν ὄχθῶν τοῦ Ἐβρου (Μαρίτσα) στοὺς πρόποδας μερικῶν λόφων (ἑπτὰ λόφων) ἀποχωρισμένων τῆς Ροδόπης.

Σελ. 88.—Ἡ Ρουμανία ἀρχαιότερα ἐλέγετο Θράκη, ἀλλ' ὁ Κων)τινος μεταφέροντας τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν Κων)πολη, τὴ Νέα.—Ρώμη, ἠθέλησε καὶ ἡ περιβάλλουσα χώρα νὰ ὀνομάζεται Ρουμανία.

Καὶ οἱ Τοῦρκοι ὠνόμασαν Ρουμανία. τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς κατακτηθείσης Εὐρώπης.

Gorneille de l'Academie Française etc. 1708

Dictionnaire Universel Géographique et Historique.— Le mot Thrace.—Grande province de l'Europe appelée présentement Romanie. Celui qui a civilisé ces peuples et qui le premier leur a donné des loix, a été un disciple de Pythagore nommé Zamolxis. L'empereur Vespasien déduisit la Thrace en une province des Romains, depuis ce temps-là elle a eu le mesme sort que le reste de la Grèce, jusqu'à ce qu'elle soit demeurée sous la puissance des Turcs.

Résumé Géographique de la Grèce et de la Turquie d'Europe

Par M. G. A. M. Paris 1826

Page 482.—3. *Kirque Klissia* doit son nom aux quarante églises qui s'y trouvaient dans le temps de l'empire grec; il n'en reste plus qu'une seule. Elle compte environ sept à huit mille habitants, dont la majeure partie se compose de Juifs, qui s'occupent uniquement de l'approvisionnement de leurs coreligionnaires de Constantinople et d'Andrinople, afin que ceux ci sachent que le tout est pur et fait des mains des juifs. Les plaines qui l'environnent sont assez bien cultivées. La plupart des rues sont bordées d'une file de boutiques qui donnent à cette ville un air d'importance.

Lady Mary Wortley Montague 1)

Lettres sur Turquie

I.— Στὴν ὑψηλότετη βασιλικὴ πριγκήπισσα *de Galle*: Ἀδριανούπολη Ἀπρίλιος 1917... «Φτάσαμε σὲ τέσσαρες μέρες στὴ Φιλιπούπολη, διαβαίνοντας τὰς παρόδους τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ροδόπης, ὁρέων χιονοσκεπαστων πάντοτε. Ἡ Φιλιπούπολη κεῖται σὲ ὕψωμα 2) ποὺ στὰ κράσπεδά του κυλᾷ ὁ Ἔβρος. Τὴν κατοικοῦν Ἕλληνες. Βρίσκονται ἐκκλησίες παλιᾶς χριστιανῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἀρχιερέα. Πολλὲς πλούσιες οἰκογένειες ὑπάρχουν σὲ τούτη

1) Πρεσβύτερη θυγατέρα τοῦ δούκα τοῦ Kingston, φημισμένη γιὰ τὴν καλλονὴν της ὅπως καὶ γιὰ τὴ σπουδαία μόρφωσίν της, παντρεύτηκε στὰ 1712 τὸν Ἐδ. Wortley Montague, ὠνομασμένον ἀπὸ τὸ Γεώργιο Α' πρεσβευτῆ στὴν Πόλη. Ἡ γυναίκα του τὸν συνώδεψε στὴν ἀποστολὴ. Ἀπὸ τὴν Ἀδρῆπολη, ὅπου συνάντησαν τὸ Σουλτάνο, καὶ τὴν Κων/πολη ἔστειλε πολλὰς ἐπιστολὰς στὶς φίλες της τῆς Αὐλῆς τοῦ Λονδίνου, ποὺ ὁ M. J. M. Berton περιέλαβε μὲ μιὰ βιογραφία τῆς Lady Montague στὸ ἔργο του: Οἱ Τοῦρκοι μέσα στὴν ταλαντευόμενη πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης στὸν XIX αἰῶνα. Paris 1882.

2) Οἱ ἑπτὰ λόφοι της εἶναι γνωστοὶ καὶ μὲ τ' ἀρχαῖα τους ὀνόματα καὶ μὲ τὰ Τούρκικα.

τὴν πολιτείαν, μὰ εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ κρύβουν τὰ πλούτη τους μὲ πολλὴ φροντίδα. Ἡ ἐπιφανειακὴ φτώχεια παρὰ τὴν ἀντιθέσιν της, εἶναι τὸ μόνον μέσον νὰ γλιτώσουν.

II.—*A. M. Pore*: Ἀδριανούπολη, Ἀπρίλιος 1717. Ἡ μόνη εὐτυχισμένη τάξις ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου εἶναι οἱ κηπουροί. Προσφέρουν λαχανικὰ στὴν πολιτείαν καὶ καρποὺς καὶ φαίνονται ὅτι ζοῦν σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα τιμῆς. Εἶναι, γενικὰ, καταγωγῆς Ἑλληνικῆς. Στὸ μέσον τῶν κήπων ὑψώνεται μιὰ μικρὴ καλύβια ὅπου οἱ γυναῖκες, οἱ κόρες τους χαίρονται τὴν ἐλεύθερον ἐμφάνισιν χωρὶς καλύπτρες. Εἶναι κατακάθαρες, χαριτωμένες, καὶ περνοῦν τὴν μέραν τους δουλεύοντας ὑπὸ σκιάν.

Ξαναδιάβασα τὸν ποιητὴ Ὅμηρον μὲ μιὰ ἀπέραντη εὐχαρίστηση. Θαυμάζω τώρα πολλὰς σελίδας, πού δὲν ἀντιλήφθηκα τὴν ὁμορφίαν τους προκαταβολικὰ. Οἱ συνήθειες τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἐξακολουθοῦν ἀκόμα τὸ πλεῖστον στὸν τόπον τοῦτον. Πλιότερον ἐκπλήττομαι, βρίσκοντας συνήθειες ἀρχαῖες, πού δὲν εἶχα συναντήσῃ. Οἱ Τούρκοι δὲν ζητοῦν νὰ διαλύσουν τῆς συνήθειές τους. Φοβοῦμαι πού θὰ σᾶς στενοχωροῦσα, ἂν σημείωνα τὴν σελίδαν τοῦ Ὀμήρου πού ἀνταποκρίνονται στὴν ζωντανὴν ἀκόμα συνήθειαν. Μὰ σᾶς βεβαιώνω πὼς οἱ ἀρχόντισσες καὶ οἱ διακεκριμέναι γυναῖκες μεταχειρίζονται τὸν καιρὸν τους νὰ ὑφαίνουν πανιά καὶ ρόμπες, καὶ νὰ περιτριγυρίζονται ἀπὸ δοῦλες, πού μᾶς προσφέρουν Ὀμηρικοὺς πίνακες, ὅπως τῆς Ἄνδρουάχης καὶ τῆς Ἑλένης. Ἡ περιγραφή τῆς ζώνης τοῦ Μενελάου μοιάζει ἀκριβῶς μ' αὐτὰ, πού ἄνθρωποι ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως σήμερον φοροῦν. Εἶναι πλούσια κεντημέναι γύρω γύρω, καὶ προσκολλιώνται μὲ μιὰ πλατεῖαν *agraffe* ἐπίχρυσον. Τὸ λευκὸ φόρεμα τῆς Ἑλένης ριχμένο στὴν κορμοστασιά της, εἶναι ἀκόμα τῆς μόδας, καὶ δὲ βλέπω ἄλλο παρὰ κείνον πού μοῦ συμβαίνει συνεχῶς, μισὴ δωδεκάδα γεροπασάδων μὲ τὰ σεβαστὰ γένεια τους καθισμένους στὸν ἥλιον, χωρὶς νὰ μὴ μὲ ὑπενθυμίζον τὸν καλὸν Γεροπρίαμον καὶ τοὺς γέροντές (συμβούλους) του. Ὁ χορὸς τῶν γυναικῶν μοῦ ξαναφέρει πραγματικὰ τὴν εἰκόνα τοῦ χοροῦ τῆς Ἀρτεμῆς στὴν ὄχθιν τοῦ Εὐρώτα. Μιὰ γυναίκα εὐγενικὰ σέρνει τὸν χορὸν, ἀκολουθιέται ἀπὸ δμάδα νέων κοριτσιῶν, πού μιμοῦνται τὰ βήματά της, καὶ ἐπαναλαμβάνουν ἐν χορῷ τὸ τραγοῦδι της. Τὸ ὕψος τους εἶναι ἐξαιρετικὰ ζωηρὸν καὶ χαρούμενον, ὅμως εἶναι γεμάτες ἀπὸ σοβαρότητα. Ἡ πρόβδος τοῦ χοροῦ ποικίλει τὰ βήματα ὅπως θέλει, μὰ μὲ διαστήματα σταθερά. Χορεύουν τὸν χορὸν μὲ τόση ἀκρίβεια, πού κανένας ἀπὸ τοὺς χοροὺς μας δὲ μοῦ φαίνεται ἔτσι εὐχάριστος ὅσο ὁ δικός τους. Ἀνακατεύομαι ἀνάμεσα στὴν χορευτῆρας μὰ δὲν ἐξοικειώθηκα γὰρ νὰ τὴν ὀδηγήσω. Σοῦ μιλῶ γιὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χοροὺς, γιὰτὶ οἱ Τούρκοι εἶναι πολὺ διάφοροι.

III.—*A la Comtesse S. G.*: Ἀδριανούπολη Ἀπρίλ. 1717. Βρίσκομαι ἐδῶ πολὺ εὐχαριστημένη καὶ δὲν εἶμαι ὀλομόναχη, ὅπως θὰ συλλογίσετε. Οἱ Ἕλληνες, Γάλλοι, Ἀγγλοὶ καὶ Ἰταλοὶ, πού εἶναι προστατευόμενοι, μοῦ κάνουν

μιὰ συντροφιά ἀδιάκοπα ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, σὰς βεβαιώνω, ὅτι ἀνάμεσα στὶς γυναῖκες τους, ὑπάρχουν ἀξιαγαπητότατες. Δὲ θὰ ἦταν δυνατό σ' ἕναν χριστιανό, ἀπροστάτευτο ἀπὸ ἕναν πρεσβευτή, νὰ ζῆ ἀσφαλῆς ὑπὸ τὴν κυβέρνηση αὐτή. Οἱ κίνδυνοί του αὐξάνουν κατὰ τὴν παρουσία του.

Ὅσο γιὰ τὶς ἀρρώστειες (εὐλογία τοῦ 1717), θέλω νὰ σὰς πληροφορήσω κάτι πὺν θὰ σὰς ἔκαμνε νὰ ἐπιθυμῆτε τὴ ζωὴ τῆς Κων)λεως. Ἡ εὐλογία τόσο θανατηφόρος καὶ διαδεδομένη ἀνάμεσά μας, εἶδῶ εἶναι τέλεια ἀβλαβῆς μὲ τὴν ἐφεύρεση τοῦ ἐμβολιασμοῦ, ὅπως τὸν λένε. Μιὰ ομάδα ἀπὸ γερόντισες γυναῖκες καθιέρωσε νὰ κάμνει αὐτὸ τὸν ἐμβολιασμό, κάθε φθινόπωρο κατὰ μῆνα Σ)βριο, ὅταν ἡ ζέστη ἐλαττώνεται. Ὁ κόσμος ρωτᾷ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο νὰ μάθουν ἂν κανένα μέλος τῆς οἰκογενείας των σκέπτεται νὰ ἐμβολιασθῆ. Ὅταν μαζευτοῦν γι αὐτὸ 15—20, ἡ γοαία παρουσιάζεται μὲ μιὰ τσέφλα καρδιοῦ γεμάτη μὲ ὄρῳ τῆς καλύτερης ποιότητος κι ἐρωτᾷ ποιά φλέβα προτιμᾷ κανεὶς ν' ἀνοιχθῆ. Ἀμέσως τὴν ἀνοίγει μὲ μεγάλη βελόνα, πὺν δὲ πονεῖ πλιότερο ἀπὸ μιὰ τσογκρανιά καὶ μεταδίνει στὴ φλέβα τόσο ὄρῳ ὅσον κρατᾷ τὸ κεφάλι τῆς βελόνας. Ἀμέσως κατόπι δένει τὴν πληγὴ σκεπάζοντάς τὴν μὲ κοῖλο κομμάτι τσέφλου. Ἔτσι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀνοίγει τέσσαρες πέντε φλέβες.

Οἱ Ἕλληνες ἔχουν συνήθως τὴν πρόληψη ν' ἀνοίγουν μιὰ στὸ μέσο τοῦ μετώπου, μιὰ στὸν κάθε βραχίονα καὶ μιὰ στὸ στήθος, ὥστε νὰ σχηματίζουν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Τοῦτο ὅμως ἔχει πολὺ κακὲς συνέπειες: ὅλες αὐτὲς οἱ πληγὲς ἀφίνουν μικρὰ σημάδια καὶ τὸ ἀποφεύγουν οἱ μὴ προληπτικοί, πὺν προτιμοῦν νὰ τ' ἄχουν στὰ σκέλη τους ἢ στὰ μέρη τοῦ βραχίονα, πὺν σκεπάζονται. Τὰ παιδιὰ ἢ οἱ μπόλιασμένοι σὲ μικρὴ ἡλικία παίζουν τὸ ὑπόλοιπο τῆς ἡμέρας, καὶ ἀπολαμβάνουν ἄκρας ὑγείας ὡς τὶς ὀκτῶ ἡμέρες. Τότε ἀρχίζει ὁ πυρετὸς καὶ μένουν στὸ κρεββάτι δυὸ μέρες καὶ σπάνια τρεῖς. Ἔτσι βγάζουν σημάδια στὸ πρόσωπο εἴκοσι—τριάντα χωρὶς ν' ἀφίνουν ἴχνη. Σ' ὀκτῶ μέρες εἶναι πειὰ καλὰ 1).

Καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ προτρέπει τὴν φίλη της νὰ διαδόσει τὸν τρόπο τῆς θεραπείας στὴν Ἀγγλία λέγοντας: «Εἶμαι ἀρκετὰ πατριώτισσα καὶ θέλω νὰ διαδώσω τὴ χρήσιμη τούτη ἐφεύρεση στὴν Ἀγγλία».

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

1) Ἡ ἴδια μπόλιασε καὶ τὸ παιδί της, τὸ ἀγόρι της, ἐνῶ τὸ κορίτσι της ὄχι γιατί ἡ νταντά του δὲν εἶχε πάθει βλογιά.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΡΑΣΛΗ ΠΡΟΣ ΣΩΤ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΝ ¹⁾

Πρόεδρον τῆς Ἐφορίας τῶν Ἑλλήν. Σχολείων Φιλιππουπόλεως

Μαράσλειος Σχολή

Ὁ αἰμίμηστος Γρηγόριος Μαρασλῆς κατήγετο ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε μεταναστεύσει εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα ἀπεκατεστάθη, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔλαβε μόρφωσιν ρωσικὴν, χρηματίσας καὶ Δήμαρχος Ὀδησοῦ, τὴν ὁποίαν διώκησεν εὐδοκίμως. Ὁ συγγενὴς αὐτοῦ ἐκ μητρὸς Εὐρυδίκης κ. Ἀργύριος Κωνσταντινίδης, ἰατρός, ἐσέβετο αὐτὸν ὥς τε εὐεργέτην καὶ συγγενῆ, ἐγκυριασθεὶς ἐν τῇ γενετείᾳ αὐτοῦ Φιλιππουπόλει, ἐπεσκέπτετο αὐτὸν ἐν Ὀδησοῦ, ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν Φιλιπούπολιν, ἔνθα ὑπῆρχεν ἡ

πατρικὴ του οἰκία. Ἐδήλωσε δέ ποτε τῷ κ. Α. Κωνσταντινίδῃ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ν' ἀνεγείρῃ ἐντὸς τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας ἐν παρεκκλήσιον πρὸς διαιώσιν αὐτῆς. Τὴν δῆλωσιν ταύτην ἀνεκοίνωσεν ὁ Κ. Α. Κωνσταντινίδης εἰς τὴν Δημογεροντίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως, ἧς ὑπῆρχε μέλος. Ἡ δημογεροντία ἐπωφεληθεῖσα τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς ἀπεφάσισε νὰ ἐκφράσῃ δι' ἐπιστολῆς τὴν εὐχαρίστησιν αὐτῆς καὶ νὰ παρακαλέσῃ τὴν ἐξοχότητα αὐτοῦ νὰ εὐδοκήσῃ ν' ἀνεγείρῃ σχολεῖον, τοῦ ὁποίου ἔχει μεγάλην ἀνάγκην.

1) Στὴ σ. 123 τ. Η' Ἀρχείου Θεράκης ἐδ. 5ον ἀναφέρεται ὅτι οἱ Βούργαροι τῷ Γρ. Μαρασλῇ κατὰγον ἀπὸ Βουργάρους καὶ ὅτι ὡς Βούργαρος τις δωρεὰς του εἶχε κάμει πρὸς τὸ ἔθνος καὶ ὄχι πρὸς τὴν Ἑλλην. Κοινότητα. Δημοσιεύουμε παρακάτω 4 ἐπιστ. τοῦ Μαρασλῆ πρὸς ἀποδεικνύεται πρὸς τοίους ἀλλήλο-γραφούσε ὁ μακαρίτης εὐεργέτης τῆς Ἑλλ. Κοινότητος καὶ τοίους ὑπονοοῦσε εὐεργετημένους του. Βλ. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ. Η' τ. σ. 115.

κην, καθόσον τὰ ὑπάρχοντα ἐκπαιδευτήρια καὶ ἀνεπαρκῆ εἰσὶ καὶ ἀκατάλληλα πρὸς τὰς παρούσας ἀνάγκας. Ἐκκλησίας δὲ καὶ ἱκανὰς ἔχει ἡ πόλις, ἡ δὲ πατρικὴ οἰκία εὐρίσκειται ἐν μέσῳ δύο ἐκκλησιῶν, τῆς καθεδρικῆς Ἁγίας Μαρίνης καὶ τῆς ἑνοριακῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ὁ φιλογενέστατος Μαρασλῆς, τοῦ ὁποίου ἡ γενναιοδωρία πολλάκις ἐξεδηλώθη εἰς βοήθειαν πολλῶν ὁμογενῶν κοινοτήτων, ἄσμενος παρεδέχθη τὴν παράκλησιν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος καὶ ἀνέθηκεν εἰς ἐπιτροπὴν ν' ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς οἰκοδομῆσεως, ἣτις ἀνέθηκε τῷ κ. Δημητρίῳ Ἀνδρονίκῳ ἀρχιτέκτονι ὁμογενεῖ, νὰ κάμῃ τὸ σχέδιον, ὅπερ ὑποβλήθῃ τῷ εὐεργέτῃ τῆς κοινότητος ἐνεκρίθη καὶ ἤρχισεν ἡ οἰκοδομῆ.

Τὸ κτίριον ἀνηγέρθη παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς εἰς ἱκανῶς εὐρύχωρον πεδῖον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου «τῶν Σχοινοβατῶν» καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὀρόφους, ὧν ὁ κάτω περιλαμβάνει τὸ Δημοτικὸν τμήμα τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων μὲ 6 αἰθούσας παραδόσεων, σχολαρχεῖον, γυμναστήριον καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα παρεπόμενα. Ὁ δὲ ἄνω ὀρόφος περιλαμβάνει τὰς αἰθούσας παραδόσεων, γυμνασιαρχεῖον καὶ αἰθουσαν εὐρύχωρον διὰ τελετῶν, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ χορῶν, οἱ ὁποιοὶ δίδονται πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δαπανῶν τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος. Ἡ πρόσοψις τῆς Μαρασλείου Σχολῆς κειμένη ἐπὶ κεκλιμένῳ ἐπιπέδῳ εἶναι μεγαλοπρεπῆς, τῆς ἀναβάσεως ἐκ τῶν κάτω γενομένης διὰ μαρμαρίνων κλιμάκων. Ἐν τοῖς προπυλαίοις, ξυθροῦ χρώματος, ὑπάρχει πλάξ μαρμαρίνου ἐντειχισμένη, ἀναφέρουσα χρυσοῖς γράμμασι τὴν ἱστορίαν τῆς σχολῆς. Ἡ σχολὴ συνετελέσθη τὸ 1900 ἔτος, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ κοινότης ἔπεμψεν ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ κ. Σωτηρίου Ἀντωνιάδου, προέδρου τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ κ. Ἀργυρίου Κωνσταντινίδου, μέλους τῆς Δημογεροντίας καὶ συγγενοῦς τοῦ εὐεργέτου πρὸς τὸν ἴδρυτὴν τῆς σχολῆς διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, τῆς ἐπιτροπῆς γενομένης δεκτῆς λίαν εὐμενῶς καὶ φιλοξενηθείσης ἐπὶ ἑβδομάδα. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Φιλιππουπόλεως, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν πολλὰ παραδείγματα αὐθαιρέτου ἀρπαγῆς ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν κτιρίων ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν Μαρασλείου Σχολήν, ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν μέσων ἀσφαλέστερον ἐθεωρήθη νὰ παραμείνῃ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἴδρυτοῦ.

Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Σεπτεμβρίου 1900 μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1906 ἐλειτούργησεν ἡ σχολή. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν τελετὴν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων 1) ἐνηργήθη ἀνθελληνικὸν βουλγαρικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον ἤρχισε ἀπὸ τὴν Σόφριαν ἡμέραν Κυριακὴν, τὴν δὲ ἐπομένην ἐγένετο ἐν Φιλιππουπόλει, ἐνθα διηρπάγησαν ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι, σχολαὶ καὶ οἰκοτροφεῖα τῶν Ζαριφείων

1) Τὴν λῆξιν τῶν μαθημάτων καὶ ἐξετάσεων, πάντοτε ἠκολούθει τελετὴ μεγαλοπρεπῆς διὰ τὴν ἀπονομὴν βραβείων καὶ πτυχίων εἰς τοὺς ἀποφοίτους. Ἦτο ἡ ἑτησίᾳ πνευματικὴ εορτή.

Διδασκαλείων. Καὶ ἐπηκολούθησε εἰς φόνος Ἕλληνας. Τὸ κίνημα ἐπροξένησε μεγάστας ζημίας εἰς τὴν κοινότητα καὶ ιδιώτας. Ὁ ἀοίδημος Γρηγόριος Μαρασλῆς κατήγγειλε τὴν ἀρπαγὴν ἐπισήμως, ἔλαβε δ' εἰς ἀπάντησιν ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις δὲν ἐμποδίζει τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν Μαρασλείων Σχολήν. Δυστυχῶς ἐπελθὼν ὁ θάνατος τοῦ ἰδρυτοῦ ἀπέκλεισε πᾶσαν ἐνέργειαν. Ἐξεδόθη δὲ νόμος τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1906 ἀπαγορεύων τὴν ὑπαρξίν ἰδιαιτέρων σχολείων, κυρίως ἑλληνικῶν, ἐπιτροπομένης ὅμως τῆς λειτουργίας σχολείων τῶν ἄλλων ἐθνικοτήτων.

† ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

1

Ἐν Ὁδησῶ τῇ 5ῃ Δεκεμβρίου 1900

Πρὸς τὸν ἐλλόγιμον κύριον Σ. Ἀντωνιάδην

Ἀξιότιμε φίλε κύριε Ἀντωνιάδη,

Μόλις ἀφικόμενος ἐκ τῆς ἀνὰ τὴν ἑσπερίαν περιοδείας, σπεύδω νὰ προσαγορεύσω ὑμᾶς καὶ νὰ ἐρωτήσω περὶ τῶν καθ' ὑμᾶς. Ἐνθυμούμενος δὲ τὴν προθυμίαν, ἣν ἐδείξατε κατὰ τὴν ἐνταῦθα διαμονὴν πρὸς διακανόνισιν τῶν ἐγγυτέρω ἢ ἀπωτέρω συγγενῶν μου, λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ παρακαλέσω ὑμᾶς, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἐλλογίμου κυρίου Κωνσταντινίδου, πρὸς ὃν ἔγραψα σήμερον τὰ δέοντα καὶ ἀπέστειλα τὸ ὀρισθὲν ἄλλοτε ἀπὸ κοινοῦ ποσόν, διανείμετε μὲν τοῦτο κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, καταστήσετε δὲ προπάντων καταληπτὸν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους τὸν σκοπὸν, ὃν διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐπιδιώκω. Αἰτοῦμαι συγγνώμην διὰ τὸ βάρος, ἀλλὰ γνωρίζων τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἐθελουσίαν ὑμῶν προκειμένου περὶ ἀγαθοῦ τινος δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θὰ τύχω αὐτῆς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκ τῶν προτέρων εὐχαριστῶ.

Μετὰ τιμῆς πολλῆς καὶ ὑπολήψεως ἐξόχου διατελῶ ὑμέτερος πρόθυμος καὶ ταπεινὸς δοῦλος

Γρ. Μαρασλῆς

2

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον κύριον Σ. Ἀντωνιάδην

Ἐξοχώτατε,

Μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς ἔμαθον ἐκ τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς Ὑμῶν τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεων καὶ ἤκουσα τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν τῆς καταθέσεως ἐδραίων βάσεων ἐγγυωμένων εὐρὸν τὸ μέλλον τῆς Σχολῆς. Εὐχόμαι ἢ πρόδροσις Ὑμῶν νὰ ἐπαληθεύσῃ καὶ οἱ καρποὶ ν' ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς πόθους πάντων ἡμῶν. Νέος τις ἐκ Πύργου, οὗ τὴν τε πενίαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φιλομάθειαν ἀνομολογεῖ ὁ Ἅγιος Ἀγχιάλου, ὁ Γεώργιος Τριανταφύλλου, υἱὸς ἀρτοποιοῦ, διατελέσας μαθητῆς τῆς γυμνασιακῆς αὐτόθι τάξεως γράφας ἐπικαλεῖται τὴν σύστασίν μου παρὰ τοῖς ἐφόροις Ζαριφείου, ἵνα γένηται δεκτὸς ὡς ὑπότροφος. Συγκινηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ

φιλομαθοῦς νέου καὶ πεποιθὸς μὲν ὅτι ἄσμενοι ὑποστηρίζετε τοιοῦτους νέους, ἐλπίζων δὲ ὅτι καὶ ἡ ἐμὴ φωνὴ θὰ εἰσακουσθῆ, παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ λάβητε συμπάθειαν πρὸς τὸν νέον καὶ χάριν Ἐμῖν ἐπὶ τούτῳ θὰ ὀφείλω. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ γράψω ὑμῖν προσεχῶς, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς 3ης Μαρτίου καὶ εὐχαριστῶν ἐκ τῶν προτέρων ἐπὶ τῇ φρονίδι διατελῶ ὑμέτερος πρόθυμος δοῦλος.

Γρ. Μαρασλῆς

Ἐν Ὁδησσῷ τῇ 28ῃ Αὐγούστου 1901

3 *Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Σ. Ἀντωνιάδην*

Ἀξιότιμε κύριε,

Μυρίας χάριτας ὁμολογῶ τῇ σεπτῇ Ἐφοροδημογεροντία, ὅτι ἰοσαύτης προσοχῆς ἠξίωσε τὴν σύστασίν μου καὶ παρέλαβεν ὡς ὑπότροφον τῶν Ζαριφείων τὸν ἐκ Πύργου νέον καὶ πρὸ πάντων Ἐμῖν διὰ τὴν πρόθυμον συνεργουσίαν. Ἐλπίζω ὅτι διὰ τῆς συγκαταβατικῆς αὐτῆς πράξεως ἡ Ἐφοροδημογεροντία θὰ ὑποκαύσῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ νέου καὶ θὰ φανῆ οὗτος ἄξιος τῆς ἐπιεικίας, ἧς ἔτυχεν, οὕτω δὲ θὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν κοινωνίαν νέος ἀγαθὰς παρέχων ἐλπίδας καὶ μέλλων ν' ἀποτίσῃ τὰ τροφεῖα εἰς τὴν ἐκθρέψασαν αὐτὸν σχολήν. Εὐχαριστῶν Ἐμῖν ἀπὸ καρδίας καὶ αὐθις, δραττομαί τοῦ καιροῦ ἵνα διαβεβαιώσωμαι ὅτι περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι τὸ Ἐμέτερον ὄνομα καὶ ἐξόχως τιμῶ Ἐμᾶς. Διατελῶ ἐπὶ τούτοις ὑμέτερος εὐγνώμων πρόθυμος δοῦλος.

Γρ. Μαρασλῆς

Ἐν Ὁδησσῷ τῇ 22α Σεπτεμβρίου 1901

Ἀκολουθεῖ ἰδιόχειρον ὑστερόγραφον γαλλιστί. Permettez moi encore une fois cher Monsieur, de vous remercier pour votre bienveillant concours pour toutes vos gracieuses attentions à mon égard.

4 *Πρὸς τὸν ἐρίτιμον κύριον Σ. Ἀντωνιάδην*

Ἐρίτιμε κύριε,

Ἄν σήμερον μόλις δίδεται ἡ τελικὴ ἀπόκρισις εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἐμῶν τῆς 3ης παρελθόντος Μαρτίου, θὰ φανῆτε ἐλπίζω συγγνώμονες. Ἐπεθύμουν ἐν εὐθέτῳ ν' ἀντεπιτείλω χρόνῳ ὅτε θὰ ἦτο μοι δυνατὸν νὰ προσέλθω οὐχὶ κεναῖς ταῖς χερσὶ καὶ νὰ ἐκπληρώσω τὸν τελευταῖον πόθον ἐμοῦ καὶ Ἐμῶν. Πλήρη τὴν πεποίθησιν ἔχων ὅτι τὰ πάντα ἀκριβῶς ὑπολογισθέντα συνεπληρώθησαν οὐδ' ἔσκαψάμην τὸ παράπαν ν' ἀνοίξω τοὺς κοιμισθέντας μοι λογαριασμούς, ἐν οἷς κατεφαίνετο τὸ ἔλλειμμα, τέλεον πιστεύων εἰς τὴν ὀρθὴν διαχείρισιν τῶν χρημάτων. Ἐκ τούτου καὶ ἀπροσδόκητος ἐπῆλθεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη καὶ ἀπαράσκευον ὄλως κατέλαβέ με. Χαίρω δ' ὅτι ἐγένετό μοι δυνατὸν νῦν ν' ἀποστείλω καὶ τὸ ἔλλειπον ποσὸν καὶ οὕτω ν' ἀπαλλάξω μὲν τὴν φί-

λην κοινότητα πάσης υποχρεώσεως, ν' αποδείξω δὲ τὸ ἔργον τέλειον. Αἰτούμενος καὶ αὖθις συγγνώμην διὰ τὴν βραδύτητα τῆς ἀποκρίσεως εὐχαριστῶ μὲν Ὑμῖν καὶ αὖθις διὰ τὸν ζῆλον μεθ' οὗ εἰργάσθητε πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, εὐχομαι δὲ καὶ διὰ ζώσης νὰ δυνηθῶ ποτε νὰ πράξω τοῦτο. Ἐπὶ τούτοις προσαγορευῶν Ὑμᾶς φιλικῶς διατελῶ μετ' ἐξόχου τιμῆς ὑμέτερος πρόθυμος καὶ εὐγνώμων δοῦλος.

Γρ. Μαρσαλῆς

Ἐν Ὀδησῶ τῇ 30ῇ Ὀκτωβρίου 1901.

Σημ. τ. Διευθ. Ἐνα ἀπὸ τὰ χίλια τεκμήρια τοῦ Γρ. Μαρσαλῆ διὰ ποίους ἴδρυσεν τὴν Μαρσάλειον Σχολὴν καὶ ποίους ἐθεώρει ἐκτελεστὰς τῆς θελήσεώς του καὶ μὲ ποίους ἤρχισε τὴν ἀλληλογραφίαν διὰ τὰς ἐνεργεσίας του πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κοινότητα Φιλιππουπόλεως.

ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Α' Φιλιππουπόλεως

Ἄβραμ. Ἄβραμίκος, Ἄβραμος, Ἄβραμίς. — Ἄγγελος. Ἄγγελάκις, Ἄγγελῆς. — Ἄγγελική. Ἄγγέλ - κω, Ἄγγέλω, Ἄγγελικούλα, Ἄγγελίτσα, Ἄγγελίνα. — Ἄγνή. Ἄγνίτσα. — Ἀδάμ. Ἀδᾶμος. — Ἀδαμάντιος. Διαμάντις, Διαμαντῆς, Διαμαντάκις, Γιαμάντις. — Ἀδαμαντία. Διαμάντω, Διαμαντούλα. — Ἀθανάσιος. Ἀθανάσις, Θανάσις, Θανασάκις, Θάνος, Νάκος, Νάτις, Νάτσις, Νάτσιος, Νάσος, Νάσκος, Νάκουλας. — Ἀλέξανδρος. Ἀλεξανδρῆς, Ἀλέξις, Ἀλέκος, Ἀλεξάκις, Ἀλεκάκι (τό). — Ἀμαλία. Ἀμάλια, Μέλη. — Ἀνδρόνικος. Ἀνδρόνις. — Ἄννα. Ἄννικα, Ἄννούδα, Ἄνκα, Ἄνείτσα, Ἄννιώ, Ἄννούλα, Ἄννίτσα, Νίτσα. — Ἀλεξάνδρα. Ἀλεξανδριώ, Ἀλεξανδρινή, Ἀλεξανδρινιώ, Ροξάνδρα, Λοξάνδρα. — Ἀναστάσιος. Ἀναστάσις, Ἀνέστης, Τάσιος, Τάσος, Τάσκος. — Ἀναστασία. Ἀναστασοῦλα, Τασοῦλα, Τασιώ, Ναστασιά, Ναστασέτσα, Τάσω. — Ἀνδρέας. Ἀνδρέας, Ἀνδρίτσος. — Ἀνδρομάχη. Μάχη. — Ἀντώνιος. Ἀντώνις, Ἀντωνάκις, Ἀντώντσιος, Τώντσιος, Τόντσιος, Τόνις. — Ἀργύριος. Ἀργύρις, Ἀργυράκις, Ἀργύρ - τσιος, Ἀργυρῆς, Ἀργυρός. — Ἀργυρώ. Ἀργυρίτσα, Ἀργυρούλα, Ἀργυρή. — Ἀρίσταρχος. Ἄριστος. — Ἀσῆμω. Ἀσῆμι (τό), Ἀσημούλα, Ἀσημένια, Ἀσημίνα. — Ἀγλαΐα. Ἀγλαΐ, Ἀγλαΐτσα. — Ἀικατερίνη. Κατερίνα, Κατερινιώ, Κατερινούλα, Κατίνα. Κατίνκω, Κάτια, Κάκια, Καίτη. — Ἀνθή. Ἀνθούλα. — Ἀπόστολος. Ἀποστόλις, Ἀποστολάκις, Πο(υ)στόλις, Τόλος. — Ἀρχάγγελος. Ράγκελος (Βουργ.).

Βαρβάρα. Βαρβαρίτσα. — Βασίλειος. Βασίλεις, Βασιλάκις, Βάσος. — Βασιλική. Βασιλικούλα, Βασιλικά, Βασίλω, Βάσω. — Βλάσιος. Βλάσις, Βλασάκις. — Βούλκος. Βούλικος, Βουλκός, Βούλτσος, (Βουργ.). — Βρισηίς. Βρισήδα, Φιρσαή, Φρισαή, Φρισαίτσα.

Γαβριήλ. Γαβριήλος, Γαβριηλάκις. — Γεώργιος. Γεώργις, Γεωργῆς,

Γεωργάκης, Γεῶργος, Γεωργαλᾶς, Γῶγος, Λῶλος, Λιῶλος, Λιῶτσος, Τζῶρ-
τιζος, Τζῶρτζορας, Γιῶτσος, Γιῶτσακας.—Γεωργία. Γεωργίτσα, Γεωργοῦλα,
Γιουργοῦλα.—Γρηγόριος. Γρηγόρις - Γληγόρις, Γρηγοράκις.

Δημήτριος. Δημήτρις, Δημητράκις, Δημητρός, Δημητρίκας, Μήμης,
Μημάκης, Μημῆς, Μῆτκος, Μῆτσος, Μητσάκις, Μήτσορας, Μητσόρης Δη-
μος, Μῆτος.—Δήμητρα. Δημήτρω, Δημητροῦ, Δημητροῦλα.—Δανιήλ. Δα-
νιῆλος.—Δαμιανός. Νταμιανός, Ντιμιανός, (Βουργ.).—Διονύσιος. Διону-
σις, Νιόνος.—Διονυσία. Νίνα.—Δούκας.

Ἐλευθέριος. Λευτέρης, Λευτεράκις, Λευθέρις.—Ἐλισάβετ. Ἐλισάβη,
Ἐλισαβέττη, Βέττα.—Ἐμμανουήλ. Μανόλις, Μανο(υ)λάκις, Μανόλκος, Μα-
νόλτσιος, (Βουργ.).—Ἐκαμεινώνδας. Νώνδας.—Ἐδάγγελος. Βαγγέλις, Βαγ-
γελάκις.—Ἐδαγγελία. Βαγγελιώ, Βαγγελίτσα.—Ἐυγένειος. Εὐγένεις.—Ἐυγε-
νία. Εὐγενεία, Εὐγένκω, Εὐγενείτσα, Εὐγενή.—Ἐὐδοξος. Δόξας, Δόξης.—
Ἐὐλαλία. Λάλα, Ραλοῦ, Ραλούκα.—Ἐὐθύμιος. Εὐθύμις, Θύμιος.—Ἐὐθυ-
μία. Εὐθυμή, Θυμιώ, Θυμούλα.—Ἐδοσιάθιος. Στάθις, Σταθάκις, Σταθῆς
Στάθος, Στασινός.—Ἐυφροσύνη. Φροσύνη, Φρόσω, Φροσουάλα, Φροσάκι (τό).
—Ἐλένη. Ἐλέγκω, Ἐλενίτσα, Λένα, Λενιώ, Ἐλεγκάκι (τό), Νίτσα.—Ἐκτωρ.
Ἐκτορας.—Ἐιρήνη. Ρήνα, Ρηνάκι (τό), Ρηνώ, Ρηνούλα.

Ζαφείριος. Ζαφείρις, Ζαφειράκις, Ζαφειρός.—Ζαφειρία. Ζαφειρή,
Ζαφειρίτσα, Ζαφείρω.—Ζήσιμος. Ζήσις, Ζησάκις.—Ζουγράφος. Ζουγράφος,
Ζγουγράφος.—Ζωή. Ζωίτσα.

Ἡλίας. Ἡλιάς, Ἡλιάσκος, Λιάς, Λιάσκος, Λάσκος, Ἡλτσος (Βουργ.).

Θεοδόσιος. Θεοδόσις, Θεοδοσιάκις.—Θεόδωρος. Θόδωρος, Θεωδωρῆς,
Θοδωράκις, Τῶρας.—Θεοδώρα. Θεδώρα, Θεωωρίτσα.—Θεοτόκης. Τόκας,
Τοκάς, Τοκάτσος.—Θεοφανώ.—Φανοῦ, Φανοῦκα, Φανῆ, Φανίτσα, Θεοφανοῦ
Φάγκα, Φανιώ.—Θεοχάρης.—Θεμιστοκλῆς. Στόκλης.—Θωμᾶς. Θωμέτσας,
Θῶμος, Τῶμος (Βουργ.). Θωμαῖς. Θωμαγή, Θωμα(γ)ίτσα.—Θεανώ. Θεώνη,
Θεωνίτσα.—Θεόπεμπος. Πέπος, Πέπης, Πεπές.—Θεοπέμπτη. Θεοπή, Θεο-
πίτσα, Πιπίτσα, Πιπή, Πέπη.—Θεόφιλος. Θεοφιλάκις.

Ἰάκωβος. Γιάκωβος, Γιάκωβις, Γιάκος, Γιακωβάκις, Γιακουμῆς, Γι-
κομῆς.—Ἰορδάνης. Γιορδάνης, Γιορδανάκις.—Ἰωάννης. Γιάννης, Γιαννός,
Γιανούλις, Γιάγκος, Γιαννάκις, Γιάννος, Γιουβάννης, Γιουβαννῆς, Γιου-
βάντσος (Βουργ.), Γιάντσος, Γιόντσος.—Ἰωάννα. Γιαννούλλα.—Ἰωσήφ.
Ἰωσήφος, Ἰῶζος, Γιῶζος.—Ἰουλία. Γιούλκα, Γιούλια, Ἰουλίτσα, Ἰουλιέττα.

Κωνσταντῖνος. Κωνσταντῆς, Κώστας, Κωστάκις, Κωστῆς, Κώτσιος,
Κῶκος, Κῶκας, Κώτας, Κωνσταντινός, Κωνσταντᾶς, Κωσιτίσας, Ντίνος,
Τζίνος.—Καλλιόπη. Καλλιόπ'.—Κυριακός. Κυρjάκος. Κύρκος, Κυρjάκις.—
Κύριλλος. Κυρίλος.—Κυριακή. Κυρjακίτσα, Κυρjακούλα, Κοῦλλα.—Κῦρος.
Κυρίτσης. Καλλιρροή. Ρόικα (Βουργ.).—Κλεοπάτρα. Πάτρα.—Κοσμᾶς. Κο-

σιμέτσας, Λάζαρος. Λάζαροῦς, Λάζος. — Λίμπρος. Λαμπρόκης, Λαμπροῦς, Λαμπρινός. — Λαμπρινή. Λαμπρίνα, Λαμπρινιώ, Λαμπρινούλα.

Μαγδαλινή. Μαδαλένα. — Μαργαρίτα. Μαργαριτάρι (τό). — Μαργαρίτης. — Μελαχροινή. Μελαχρή, Μελάχω, Μελαχρίτσα. — Μαρία. Μαρίκα, Μάρω, Μέρη, Μαργιώ, Μανιώ, Μανιώ, Μαργιώ, Μαριγούλλα, Μαργιώλα, Μαργιωλή, Μαργιωλίτσα, Μαριγούδα, Μωμώ, Μωμῶκα, Μαρίτσα. — Μιχαήλ. Μιχάλις, Μίχαλος, Μιχαήλος, Μιχαλάκης, Μίχος, Μιχαλός, Μίκος. — Μαυροειδής. Μαυρο(υ)δής.

Νικόλαος. Νικόλας, Νικολάκης, Νικολῆς, Νίκος, Νικολιός, Νικόλτσος, Κόλιας (βουργ.). — Ναούμ. Ναούμης. — Νικηφόρος. Φόρος. — Νιόβρος. Ντοβρινός, Ντόβρης (βουργαρικά).

Παναγιώτης. Παναγιωτάκις, Πᾶνος, Παναγῆς, Γιώτης, Γιώτας Τζιώτις, Τζιιώτης, Τάκις, Νιώτης, Νώτης. — Παντελεήμων. Παντελῆς, Παντελάκης, Πάντος. Πάντσος (βουργ.). — Πασκάλης. Πάσκας. — Παῦλος. Παυλάκις, Παυλῆς, Παῦλις. — Πέτρος. Πετροῦς, Πετράκις, Πέτσος (βουργ.). — Πεῖμος. Πριμάκις. — Παρασκευή. Παρασκευώ, Παρασκευίτσα, Παρασκευούλα. — Πολιζιώσιος. Πολυζώσις. — Πηγῆ. Πηγίτσα.

Σαμουήλ. Σαμουήλος, Σαμουηλάκις. — Σαούλ. Σαούλης. — Σιδηροῦς, Σιδέρις. — Σοφία. Σοφιά, Σοφίκα, Σοφίτσα, Σοφώ, Σοφούλα. — Σταμάτιος. Σταμάτις, Σταματός, Στάμος. — Σταῦρος. Σταυρῆς, Σταυράκις, Σταῦρις, Σταυρίτσα, Σταύρακας, Σταυρούδα (θηλ.). — Στέφανος. Στεφανάκις, Στεφανῆς, Στέφος. — Σωτήριος. Σωτήρις, Σωτήρχος, Σωτηράκις. — Σωτηρία. Σωτήρω. — Στεφανία. Στεφάνω, Στέφα. — Σμαράγδα. Σμαρώ, Σμάρω, Σμαράϊδα, Σμαραϊδίτσα, Σμαραγδούλα. — Σλαῦος. Σλαίις, Σλάβτσιοις (βουρ.). — Σουλιάνα. Σουλτανή, Σουλτανίτσα. — Σιράτιος. Στρατιῆς. — Στυλιανός. Στέλιος, Στέργιος. — Συμεών. Συμεώνις, Σιμώνις.

Τριαντάφυλλος. Τραντάφυλλος, Τριανταφυλλάκις. — Τριανταφυλλιά. Τρανταφυλλιώ, Τρανταφύλλω. — Τρύφων. Τρύφωνας, Τρύφος.

Φώτιος. Φώτις, Φωτάκις, Φώτος, Φώτσιοις. — Φωτεινή. Φωτεινίτσα, Φωτίτσα, Φώτω. — Φίλιππος. Φίλιππας. — Φιλήμων. Φιλήμονας, Φιλήμος.

Χαρίτων. Χαρίτος. — Χρη(ι)στος. Χρη(ι)στάκις. — Χριστόδουλος. Χριστοδούλις, Χριστοδουλάκις, Χριστόδολος. — Χαριτίμη. Χαριτάκι (τό). — Χαρίκλεια. Χαρικλεί, Χαρικλείτσα. — Χρυσῆ. Χρύσω, Χρυσώ, Χρυσίτσα, Χρυσούλα. — Χρηστος. Χρηστάκις. — Χριστίνα. Χριστινάκι (τό). — Χρυσάνθος, Χρυσαντος. — Χρηστος. Χρηστάκις. — Χριστίνα. Χριστινάκι. — Ωραία. Ωρjά.

Β' Ἐπώνυμα Σαράντα Ἐκκλησιῶν 1)

Τσακμάναινα, Σμπάρτζος, Πικραμένος, Πισκῆς, Τσίμπλης, Καρπουζακιλλῆς, Ἄλτιντζῆς, Ἀλέστας, Μπουρουνουσούζ, Ντάντιλης, Τσιβόνς, Ἄλι-

1) Περὶ ὀνομάτων καὶ ἐπιθέτων Σαράντα Ἐκκλησιῶν βλ. Π. Παπαχριστοδούλου Ἐθρικά τόμ. Δ.

κουλάτς, Μπάγουρος, Ντιμπίτουλης, Σκατοκοφίνας, Ἀμτζικάζλης, Γκετζέπι-
τισης, Καραλούτσας, Κελέμπεκλής, Μπουντούρς, Στραβολέμς, Μπάριμπας,
Ζίφτουλουμς, Κουραδοπνίχτς, Ποτκομαμή, Μπαμπλογάκς, Τσαμποξαθή, Ἐ-
σεκσικένς, Ἰσαλίκς, Ἀμπόφαδος, Σελαμισίς, Καρατζῆς, Χαχαβιάς, Ἰσίκας,
Τζετζίκς, Στίγκας, Καρέλω, Μπαμπούρω, Σκορδοσκοτόνς, Χουλιάρα, Κα-
σέες, Πιτσκοθήκ', Μπαντέμω, Ἀχεροφοτάκς, Καμπέρω, Καντεμήρς, Λου-
πέρς, Μιζμίκς, Κατσιβελοκόστας, Βασιλές, Μπιλντερής, Μπαμπαλέρας, Μπo-
σνάκς, Τσατσαμάσαλης, Βατσάν, Πορδοκούδουνο, Φουρνόσφουγγια, Τζιε-
τλάκς, Τσακνιάς, Κουρμπανοχουλιάρα, Λεστοῆς, Ἰσιβιλοῦ, Μυξοπροβατίνα,
Μποκάμπασμας, Βαργεμές, Σελαμισίς, Κιτσατάνς, Ναληχορός, Κακαμπερ-
τάκς, Ντιντόνς, Φρίγγος, Ψευτοφυλλάδα, Μακαράς, Λεξικό, Βουργαροδά-
σκαλος, Κεράτειος Κόλλος.

Γ' Ἐπώνυμα Ἰλδριμιόν Ἀδριανουπόλεως

Κακά Γιαννάκης, Λογαρίδα Χρηστάκης, Λόρτος Ἀντώνης, Καρα-
μούντζα Νικόλης, Μασνίκ Γληγόρης, Χορός ἀκιλί Πέτρος, Δαδαβερεν Μι-
χάλης, Μπουγιούκ σικί Λάμπος, Γιαβᾶς Νικόλας, Ταντήρ' σακαλή Νίκος,
Ἰερεσιζ Νικόλ', Βάι, νενέ, Παναγιώτ, Κατσίκα Χρηστάκη, Ἀγιάζ Δημη-
τρό, Μπαμπούρ Γιαννάκ', Ὀτουζμπιρογλου Δημητρό, Ντούς ταβάν Γεώργη,
Ὀτζιούζ-γκιοτλοῦς Μίχο, Τενεκέ Θανάσ', Ζωντανός Νικόλης, Καλή Γαλα-
βιά, Κιοπέκ Τανάσ', Κόκκινος Ἰσιορβατζής. Παλαμήδα Γιαννάκ. Πούτκο-
γλους, Ντελή δλάν, Κεπαζέ Μιχάλ, Βαργεμές Στεφάν, Μετελλικ Ἀντών',
Μπούσμουλα Θεοδώρ', Μπουρνούσους Νικόλ', Σαραϊλιού Θανάσ', Μου-
ρούνα καφαλή, Ψωρέλ' Στεφάνη, Γκολγκότα Γεώργη, Γιαρῆμ Ἰδρινές, Σα-
μόλαδο κατουράει, Χ'' Κασίδας—Χ'' Μέρμηγκας, Χ'' Ζεμπέκης—Χ'' Κο-
λουκτοῆς, Τσέελα Βασίλ', Μπόκ-μπιτζέκ Λάμπο, Κατσικοπατσιάδαινα, Ποῦ
τσίτσα Χ'' Γιάννη, Σκουλήκ' Γεώργη, Ἀκιδέ κιρικ Νικόλ', Σεραχανᾶ Βα-
σίλ', Βογασλή Νικόλ', Πουτι Βασίλ', Ζουμερῆ Κατίν', Προέενο Γεώργης,
Ψόφια ψεῖρα Θανάσ', Καμέρκος Λαλές, Μποκόδαινα, Κεπαζέ Κωσταντή,
Ἰασιακτοῆ Βασίλ', Ἀμ-πατλαδάν, Πράσα Παναγιώτ', Καϊβέριγκι Νικόλ',
Μποχώρ Γεώργη, Ἰσοτ Γεώργη, Κιμπριτ Βασίλ', Ἰρούπ Νικόλ', Μπόκο-
γλου Δημητρό, Μπιριντζῆ Δημητρό, Οὔζουν ἀμτζικουδα, Μπαμπαίτ Χρη-
στάκ', Μοῖρα μπαμπᾶ, Κόκκαλο παιδί, 40 βουρδילוῦ, Χ'' Κοῦκος, Χ'' Λαή-
νας, Χ'' Ποῦτκος, Χ'' Χαχάμης, Μαχμούρ Παναγιώτ', Ἄλφα μιλιές Γεώργη.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Η ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17^{ον} ΑΙΩΝΑ
ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΝ

§ 1) Αί κατά τόν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα κυριώταται περὶ Φιλίππου-πόλεως εἰδήσεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Ὁ Adam Wennern ἐπισκεψάμενος ἐν ἔτει 1616 τὴν πόλιν γράφει περὶ αὐτῆς τάδε : « Ἐξεκινήσαμεν περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐντεῦθεν (Hagasan-bey τ. ἔ. Σαράν-βεί) διὰ τὴν Φιλίππουπόλιν (Philippopolis). Ὅτε ἐφθάσαμεν πλέον εἰς αὐτήν, ἤλθον πρὸς συνάντησιν ἡμῶν πολλοὶ ἵππεις, οἵτινες συνώδευσαν ἡμᾶς. Τῇ 8ῃ π. μ. εἰσήλθομεν εἰς τὴν πόλιν. Πολὺς λαὸς συνῆλθεν, ὅπως ἴδῃ τὴν εἴσοδον ἡμῶν. Κατελύσαμεν ἐν Τουρκικῇ οἰκίᾳ, παρ' ἧς ῥεεὶ ὁ ποταμὸς Ἐβρος, νῦν καλούμενος Maritza, ὅστις διαρρέει τὴν προμηνημονευθεῖσαν πεδιάδα, ἐν ἧ καλλιεργεῖται ἡ ὄρυζα. Τῇ 24ῃ τοῦ μηνὸς διημερεύσαμεν ἐνταῦθα. Ἡ Philippopolis ὑπὸ τῶν Τούρκων Philippé καὶ πρῶην Philippis καλουμένη, ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων καὶ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀνεκτίσθη δ' ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου καίσαρος Φιλίππου, καταλαβόντος ταύτας τὰς χώρας, καὶ ὠνομάσθη ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἀμφοτέρων. Τὰ ἡρειπωμένα τεῖχη ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων βραχυδῶν λόφων καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀνάκτορα, ὡς καὶ οἱ διασωζόμενοι ἐν μέρει παλαιοὶ τῶν αἰρετικῶν ¹⁾ ναοὶ καὶ ναῖσκοι μαρτυροῦσι τὸ ἀξιοθέατον τῆς περικαλλοῦς ποτε πόλεως ἐν τῇ εὐφόρῳ καὶ μεγάλῃ ὑπὸ φαιδρῶν λόφων περιβαλλομένη πεδιάδι. Ἡ πόλις ἦτο ἐν ἐπιχαίρῳ τόπῳ ἐκτισμένη, νῦν ὁμως στερεῖται τειχῶν καὶ ἔχει τὸ μέγεθος τῆς πόλεως τῆς ἱερᾶς αὐτοκρατορίας Nördlingen. Ἐχει ὠραίας τινὰς ἐκκλησίας, ἱμαρέτ ²⁾, καραβάν-σεράια ³⁾, λουτρῶνας (χαμάμια) καὶ ἐν βεζεστένιον (vesensten) ⁴⁾. Κατελήφθη τῷ 1362 ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ πρώτου, τρίτου δὲ τῆς Ὀσμανικῆς γενεᾶς. Νῦν κατοικεῖται ὑπὸ Βουλγάρων ⁵⁾,

§ 1) 1) Αἰρετικοὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καθολικοῦ τὸ δόγμα, καλοῦνται οἱ ὀρθόδοξοι, τ. ἔ. οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος χριστιανοί.

2) Ἱερὸν μωαμεθανικὸν τέμενος, παρ' ᾧ ὑπάρχει μαγειρεῖον παρέχον ἐκ κληροδοτήματος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ τὴν Παρασκευὴν ἢ κατὰ τὰς ἡμέρας μόνον τοῦ ραμαζανίου (νηστειῶν) τροφήν εἰς τοὺς ἀπόρους. Τὸ μνημονευόμενον ἐνταῦθα διασώζεται μέχρι σήμερον, κείμενον παρὰ τῇ γεφύρῳ.

3) Πανδοχεῖα, λιθόκτιστα, ξενῶνες.

4) Λιθόκτιστος πολύθολος ἀγορὰ μολυβδοσκεπῆς, ἀσφαλῆς ὑπὸ τοῦ πυρός. Ἡ μνημονευομένη ἦτο ἐξάθολος καὶ κατεργήθη ὑπὸ τοῦ δημαρχείου τῷ 1921 πρὸς ρυμοτομίαν τῆς πόλεως.

5) Οἱ μνημονευόμενοι ἐνταῦθα Βούλγαροι προφανῶς εἶναι οἱ Σλαυόφωνοι Παυλικιᾶνοί, οἵτινες συγκατέκρινον μετὰ τῶν Ραγουσαίων ἐμπόρων κατὰ τὸ ἀνατο-

Ραγουσαίων, Ἑλλήνων, Τούρκων καὶ Ἰουδαίων, ἀσχολουμένων τὸ πλεῖστον περὶ τὴν οὐχὶ μεγάλην ἐμπορίαν *).

Ὁ δὲ Heinrich Rantzoven πέντε ἔτη βραδύτερον ἐπισκεψάμενος τὴν πόλιν γράφει περὶ αὐτῆς : «Τῇ 27ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 1622 ἡ συνοδεία ἡμῶν ἐφθάσεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν (Philippopole). Τὰ περὶ τὴν πόλιν ταῦτα μέρη εἶναι περικαλλῆ. Κατὰ τὸ ἕτερον τῆς πόλεως ἄκρον φαίνονται τρεῖς λόφοι ¹⁾, ἐπὶ τοῦ πρώτου ὧν ὑψοῦται πύργος μεθ' ὠρολογίου ἀχρήστου, ἀτε μὴ λειτουργοῦντος. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου λόφου ἴσταιται πυργίσκος τρις παλαιὸς καὶ ἐπὶ τοῦ τρίτου φαίνεται τεῖχος μετὰ τινων ἄλλων ἐρειπίων» *).

Ἐπιγραφή τις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1613 ἀνευρεθεῖσα ἐσχάτως παρὰ τῷ ἄλλοτε μετοχίῳ τοῦ Παναγίου Τάφου ὀλίγω νοτιώτερον τῆς ἀνατολικῆς τῆς ἀκροπόλεως πύλης καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος δηλοῖ ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἦτο ἤδη συνωκισμένον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄμεσον ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς ἀκροπόλεως ἀνατολικὸν ἐπικλινὲς τῆς πόλεως τμήμα καὶ ὅτι οἱ φιλόθρησκοι Ἑλληγες μετέβαινον ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Οὕτω Ἑλληγες τις μεταβὰς εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἀφιέρωσεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐν Φιλιππουπόλει οἰκίαν του εἰς τὸν ἅγιον Τάφον καὶ ζητήσας ἐγγύησιν παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ὅτι δὲν θὰ ἐκποιηθῆ ποτε ἡ ἀφιερωμένη οἰκία, ἔλαβεν ἐκ στόματος τοῦ Μακαριωτάτου ταύτην, ἣτις συνωδεύθη ὑπὸ ἀναθέματος ἢ κατάρας τινὸς κατὰ τοῦ τολμήσαντος νὰ προβῆ εἰς τοιαύτην βέβηλον πράξιν. Δυστυχῶς τὸ τε ὄνομα τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ἀφιερωτοῦ, ὡς καὶ τὸ ἀνάθημα ἢ ἡ κατάρα ἐλλείπουσι, διότι ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, εἶναι κεκομμένος τὸ κάτω μέρος. Ἡ ἐπιγραφή κεχαραγμένη μεγάλῳι καὶ μικροῖς γράμμασι ἀναμείξ, ἔχει καθ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν : «† ἐτι-αχλα' | ετούτο τὸ σπίτι ἴνε α|φιερόμένο ἰς τὸν α|γιον τάφον κε ὀπιος τὸ π(ω)|-λίση ἱερομόναχος, ἢ μοναχ(ὸς) | η κοσμικὸς εκ στόματος τοῦ μ(α)καριστάτου Πατριάρχου τῶ(ν) (Ἱεροσολύμων κυρίου... Θεοφάνους ἴνε ἀναθεματισμένος ἢ καταραμένος)» *).

λικὸν τῆς πόλεως μέρος, παρ' ᾧ διήρχετο καὶ ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσα ἐξ Εὐρώπης ὁδός.

6) *Vennern A.* Ein gantz new Reysebuch von Prag auszgen Constantinopel, 1622. Nüremberg.

7) Φαίνεται ὅτι οἱ μνημονευόμενοι τρεῖς λόφοι εἶναι οἱ τοῦ ὠρολογίου, δευτέρου ὁ τῶν Σχοινοβατῶν μετὰ τῆς Εὐμολπιάδος ὁμοῦ, καὶ τρίτος ὁ Μουσαῖος. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς λόφους, ὅθεν καὶ τὸ ἀκαθόριστον αὐτῶν.

8) *Rantzoven H.* Denkwürdige Reisebeschreibung nach Jerusalem, Cairo in Aegypten und Constantinopel, ἔτ. 1704 Hamburg.

9) Ἴδε *Μυρτ. Ἀποστολίδου*, Incriptions inédites ou non commentées de Plovdiw, ἐν τῷ Annuaire de la biblioth. nat. à Plovdiw, ἔτ. 1927, σ. 196, IX, καὶ Ἑθρικὰ Ἀθηνῶν. Ἐπιγραφαὶ ἐκ Φιλιππουπόλεως, τόμ. II, ἔτ. 1929, σελ. 167.

§ 2) Περὶ τῆς ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ καταστάσεως τῆς Φιλιππουπόλεως ἀξιοσημείωτα εἶναι ὅσα γράφει ὁ Τουρκὸς γεωγράφος καὶ περιηγητὴς Ενλίια Τscheleby¹⁾, ἐπισκεψάμενος καὶ διαμείνας ἐν αὐτῇ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατὰ τὸ ἔτος 1652. Ἐν πρώτοις ὅπως καταδείξει τὴν σπουδαιότητα τῆς πόλεως ἄρχεται ὡς ἑξῆς : «Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι Φιλιππούπολις (Filihbé). Ὅτε ἐπισκεψάμην τὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα, ἀπηύθυνέ μοι πολλὰς ἐρωτήσεις περὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, λέγων ὅτι πολὺ ἔλυπείτο, διότι αὕτη δὲν ἦτο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του. Προσέθηκε δέ, ἐὰν ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος, ὁ σίδηρος καὶ ὁ μόλυβδος, οἱ κρυπτόμενοι ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Φιλιππουπόλεως²⁾, ἦσαν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ μου, θὰ ἐκυριάρχουν τοῦ κόσμου ὅλου».

Περὶ τοῦ παλαιοῦ τῆς πόλεως φρουρίου λέγει ὅτι εἶναι μικρὸν καὶ μετὰ παλαιοῦ λιθίνου πύργου πενταπλεύρου, ἰδρυμένου ἐπὶ βράχου. Στερεῖται κτιρίων πλὴν τινων ἀποθηκῶν, δὲν χρῆζει δὲ φρουρᾶς καὶ ἐξοπλισμοῦ ἅτε κείμενον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς αὐτοκρατορίας· τὰ δύο μόνον τηλεβόλα αὐτοῦ συστήματος chahi χρησιμεύουσι πρὸς χαιρετισμὸν ἐκάστοτε τοῦ βαϊραμίου. Ἄνοχυροῦμενον δύναται νὰ γίνῃ ὄραϊον³⁾.

Περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ κάλλους τῆς πόλεως λέγει ὅτι αὕτη εἶναι παλαιὰ πόλις καὶ ὑπάγεται εἰς τὸ τῆς Σοφίας σαντζάκιον τοῦ βιλαετίου Ρούμ-ἐλί (εἰς τὸν νομὸν οὕτως εἰπεῖν τῆς Σοφίας τῆς ἐπαρχίας Ρούμ-ἐλί) διοικουμένη ὑπὸ ναζίρου (ἐπαρχου). Εἶναι μεγάλη καὶ πλουσία πόλις, εἰς ἣν καθ' ἐκάστην ἐκφορτοῦνται χιλιάδες δεμάτων ἐμπορευμάτων καὶ χιλιάδες τοιούτων ἐξαποσιτέλλονται. Ἐκ τῶν δέκα πόλεων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, τῶν ἀποτελουσῶν τὰς κλεῖδας αὐτῆς, ὧν πρώτη εἶναι ἡ Ἁδριανούπολις, ἡ δευτέρα τῆς αὐτοκρατορίας πρωτεύουσα, ἡ Φιλιππούπολις ἔρχεται δεκάτη, ἥτοι

III. Ὁ Θεοφάνης γ' ἐπατριάρχης ἐν τῷ 1608—1644. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. ἔτ. 1910 σελ. 487 κ. ἑξ. Ἡ ἐπιγραφή κατατεθεῖσα εἰς τὸ μουσεῖον τῆς πόλεως ἐξηφανίσθη δυστυχῶς κατὰ τὴν μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1928 μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸ νῦν οἶκημα.

§ 2) 1) Ὁ Ενλίια Τscheleby ἐπισκέψατο ὁλόκληρον τὴν τότε ἀχανῆ Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ περιέγραψεν αὐτήν. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐξεδόθη εἰς δέκα τόμους ὑπὸ τοῦ Achmed Djhevdet, ἰδιοκτῆτου καὶ συντάκτου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδομένης ἐφημερίδος Ikdam. Τὰ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀφορῶντα μέρη μετεφράσθησαν ἐκ τῆς Τουρκικῆς εἰς τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ D. Gad-jhanov καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Perioditschesko Spisanie τῆς Σοφίας, τόμ. LXX, ἔτ. 1908, σελ. 637 καὶ ἑξῆς. Ἐκ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐρανιζόμεθα τὰ σπουδαιότερα περὶ Φιλιππουπόλεως.

2) Προφανῶς ὁ αὐτοκράτωρ ποιεῖται σύγχυσιν τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῶν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ Φιλιππων, ὀνομασιῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὰ παρὰ τῷ παρὰ κειμένῳ Παγγαίῳ μεταλλείᾳ τοῦ χρυσοῦ, ἀργύρου, μόλυβδου κτλ.

3) Ὡς φαίνεται τὸν λόφον τοῦ Ὄρολογίου ἐξέλαβεν ὡς παλαιὸν τῆς πόλεως φρούριον, διότι ἐν αὐτῷ ἦσαν τὰ τηλεβόλα καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἀποθῆκαι καὶ ὁ πύργος τοῦ Ὄρολογίου, ὅπερ προφανῶς τότε δὲν ἐλειτούργει.

Θεσσαλονίκη, Σέρραι, Λάρισα, Σοφία, Βελιγράδιον, Βούδα, Σεράγεβον, Σκόπια, Φιλιπούπολις, ἀλλ' εἶναι ἡ ὠραιότερα ἀπασῶν.

Περὶ τῆς τοποθεσίας καὶ τοῦ κλίματος τῆς πόλεως λέγει ὅτι κεῖται ἐν μέσῳ ἀκριβῶς τῆς φερωνύμου πεδιάδος (Philboz-sachrasy) παρὰ τῇ νοτίᾳ τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου ὄχθη, ὅπου ὑψοῦνται ἐννέα φαιόχροοι καὶ ἀπότομοι λόφοι καλούμενοι 4) Tschanly-teré (Νυμφαῖος), Boz-teré (ὁ τοῦ κράλη Μάρκου), Bounartzik-teré (ἡ τῆς Κορηίδος), Saat-teré (ὁ τοῦ ὄρολογίου), Djambas-teré (ὁ τῶν Σχοινοβατῶν), Saraï-teré (ἡ Εὐμολπιάς), Nubet-teré (ὁ Μουσαῖος), Guoztschi-teré (ὁ τῶν ἀποσκευῶν) ἢ ἀγαγινωσκομένου Guol-teré (ὁ τοῦ ἔλους—ἡ Πεγρίτσα) καὶ Valely-teré. Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν λόφων 5) καὶ ἐπὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν κοιλάδων εἶναι ἐκτισμένα ἐπάλληλα μονώροφα καὶ διώροφα ὑψηλὰ λιθόκτιστα μέγαρα καὶ οἰκίαι ἐσκεπασμένα δι' ἐρυθροχρῶμων κεράμων καὶ περιβαλλόμεναι ὑπὸ κληματίδων καὶ κήπων. Οἱ λόφοι εἶναι πετρώδεις καὶ ἀπόκρημνοι. Τὸ κλίμα δὲ τῆς πόλεως κλίνει μᾶλλον πρὸς τὸ ψυχρὸν, τὸ δὲ θέρος φλεγόμενων τῶν βράχων ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἢ θερμότης καθίσταται ἀφόρητος, δι' ὃ οἱ εὐποροὶ τῶν κατοίκων διαθερίζουσιν ἐν Στενιμάχῳ καὶ ἐπὶ τῆς Ροδόπης. Τὸν χειμῶνα ὅμως δὲν παύεται τις ἀπολαύων τοῦ εὐαρέστου καιροῦ συνδιατρίβων μετὰ τῶν ἑρασιμίων Φιλιππουπολιτῶν. Περὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῶν κτιρίων τῆς πόλεως λέγει ὅτι ἐν αὐτῇ ὑπάρχουν 23 ὀθωμανικαὶ συνοικίαι καὶ 7 Λατινικαὶ 6) (Ρωμαϊκαί), ἤτοι Σερβικὴ, Βουλγαρικὴ, Ἑβραϊκὴ καὶ Ἑλληνικὴ. Γαλλικὴ δὲν ὑπάρχει, ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ εἶναι μία. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι τῶν κατοίκων ὑπὲρ τὰ δύο τρίτα ἦσαν Τοῦρκοι. Αἱ κυριώταται τῶν συνοικιῶν φέρουσι τὰ ὀνόματα τῶν λόφων, ἐφ' ὧν ἡ παρ' οἷς κεῖνται, τὰ δὲ μέγαρα καὶ αἱ οἰκίαι ἀνέρονται εἰς ὀκτὼ χιλιάδας. Περίπυστον δὲ εἶναι τὸ μέγαρον τοῦ διοικητοῦ Djheleb-Mechmed πασᾶ. Τεμένη ὑπάρχουσι 53, ὧν τὸ κυ-

4) Περὶ τῶν Τουρκικῶν προσωνυμιῶν τῶν λόφων τῆς πόλεως καὶ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ενλία ἄλλως ὀνομαζομένων, ἴδε κεφ. II, σ. 2—8.

5) Προφανῶς κατὰ lapsus memoriae μνημονεύεται ὅτι πάντων τῶν λόφων αἱ κορυφαὶ ἦσαν ἐκτισμέναι, ὅπερ οὐχὶ ἀληθές, διότι μόνον αἱ τῶν τῆς ἀκροπόλεως λόφων ἦσαν ἐκτισμέναι.

6) Ἡ μετάφρασις εἰς τὴν Βουλγαρικὴν φαίνεται μοι ἐνταῦθα οὐχὶ ἀκριβής. Ἐν πρώτοις διὰ τοῦ Λατινικαὶ ἀποδίδονται αἱ μὴ Ὄθωμανικαὶ συνοικίαι. Αὗται προφανῶς δεόν νὰ λέγονται ἐν τῷ κειμένῳ τῷ Τουρκικῷ ἢ Χριστιανικαὶ ἢ μᾶλλον Ρωμαϊκαὶ (Ροῦμ.). Ἴνα μνημονεύεται δὲ ῥητῶς ἐν τέλει τῆς ἐπεξηγήσεως τῶν μὴ Ὄθωμανικῶν συνοικιῶν ὅτι Γαλλικὴ (Εὐρωπαϊκὴ) συνοικία δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι μία εἶναι ἡ Ἑβραϊκὴ, ἣν ἀναμφιβόλως ὁ Ενλία δὲν περιλαμβάνει ἐν ταῖς Χριστιανικαῖς συνοικίαις, σημαίνει ὅτι αἱ ἐπτά μὴ Μουσουλμανικαὶ συνοικίαι ἀριθμοῦνται κατὰ ἔθνη καὶ ἡ παρεμβαλλομένη Ἑβραϊκὴ παρέλκει, ἥτοι τὸ χωρίον λογικῶς ἔδει νὰ ἔχη: «καὶ ἐπτά ρωμαϊκαί, ἥτοι μία Σερβικὴ (τῶν Ραγουσαίων) ἐμπόρων, μία Βουλγαρικὴ (τῶν Σλαυοφῶνων Παυλικιανῶν) καὶ πέντε Ἑλληνικαὶ (Ρωμαίων). Εὐρωπαϊκὴ δὲν ὑπάρχει, εἶναι δὲ καὶ μία Ἑβραϊκὴ».

ριώτατον, συχναζόμενον ἀείποτε ὑπὸ τῶν πιστῶν, τὸ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀγορᾶς Oulou-djami, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α'. Κοσμεῖται ὑπὸ μεγάλων θόλων καὶ κίωνων ἐσωτερικῶς· ὁ βωμὸς καὶ ὁ ἄμβων παλαιότερου τύπου δὲν εἶναι πολὺ ὡραῖοι, στερεῖται πολυελαιῶν καὶ γυναικωνίτου, ἀλλ' εἶναι ἱερὸν ἀπλοῦν καὶ ὡραῖον. Ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν πυλῶν δὲν ἔχει ἐπιγραφὴν, ἡ δὲ νοτιὰ πύλη ἔχει κλίμακα μεθ' ἑξ βαθμίδων. Ὁ μιναρὸς αὐτοῦ εἶναι ὑψηλὸς καὶ ὡραῖος, οἱ δὲ θόλοι μολυβδοσκεπεῖς. Οἱ ἐν αὐτῷ ὑπηρετοῦντες ἱερεῖς, ἱεροκήρυκες καὶ ἄλλοι ἱκανοποιοῦνται ἔνεκα τῶν ἐκ πολυλῶν κτημάτων αὐτοῦ εἰσοδημάτων⁷⁾. Ἄτερον περιώνυμον τέμενος διὰ τὸν μεγαλοπρεπῆ βωμὸν καὶ ἄμβωνα καὶ τὸν λαμπρὸν ἐσωτερικὸν του διάκοσμον εἶναι τὸ παρὰ τῇ γεφύρᾳ Schehabedin-πασσᾶ μετὰ τοῦ γυναικωνίτου καὶ ὡραίου μιναρῶ⁸⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τεμένη, ὧν ἱκανὰ κατονομάζει, εἶναι ὡραῖα καὶ πλούσια.

Ἡ πόλις, ἐξακολουθεῖ, ἔχει 70 γραμματοδιδασκαλεῖα, 11 τεκέδες (ἐνδαιτητήματα) δερβισῶν, ἱκανὰ μολυβδοσκεπῆ χάνια (ξενοδοχεῖα), 8 δημόσια χαμάμια (λουτρῶνες) καὶ 165 ἰδιωτικά, ἐργαστήρια 880 καὶ λιθόκτιστον βαζεστένιον⁹⁾, περιέχον τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ μακρὰ ἀγορὰ διήκει ἀπὸ τῆς γεφύρας μέχρι τοῦ Oulou-djami, περιώνυμος δ' ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ τοῦ Tachta-Kalé. Αἱ ὑπάρχουσαι κρήναι δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, ὅθεν διὰ χιλιάδος ἵππων μετακομίζεται ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰς οἰκίας. Ἀξιοσημεῖωτον ὡσαύτως εἶναι καὶ τὸ Ἴμαρέτ Schehabedin-πασσᾶ παρὰ τῇ γεφύρᾳ, ὅπερ παρέχει τροφὴν εἰς τοὺς ὀδοιπόρους πλουσίους καὶ πένητας.

Οἱ Φιλιππουπολίται εὐποροῦσι καὶ ρέπουσι πρὸς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν εὐζωίαν. Εἶναι ἐγγράματοι, ὑπαρχόντων ἐν τῇ πόλει πολλῶν οὐλεμάδων, σεῖχηδων, ἱεροκηρύκων, ἱερέων καὶ πολλῶν ποιητῶν. Ἐνδύονται ἀείποτε πολυτελῶς καὶ κοσμίως κατὰ τοὺς πόρους του ἕκαστος καὶ εἶναι πάντες ἀμέμπτον καθαριότητος. Ἐκ τῶν ἐπαγγελματιῶν οἱ ράπται εἶναι λίαν ἐπιδέξιοι τεχνῖται. Κατασκευάζονται δ' ἐν τῇ πόλει εἰδικὰ μάλλινα ὑφάσματα (σαγιάκια) λευκά, μέλανα καὶ ἀνοιχτόχρωα, περίφημα διὰ τὴν λεπτότητα, ὧν γίνεται καὶ ἐξαγωγή. Ἡ πόλις εἶναι ἐμπορικὴ καὶ ἔχει πλείστας ἀμπέλους, κήπους καὶ λεύκας. Κύριον δὲ αὐτῆς προῖδόν εἶναι ἡ ὄρυζα, ὡραῖα καὶ καθαρά, λευκὴ ἢ ἐρυθρόχρους, περιώνυμος διὰ τὸ εὐγευστον καὶ ἀπορροφοῦσα

7) Εἶναι τὸ νῦν σωζόμενον τζαμίον τοῦ Τζουμαγιά, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς μακρᾶς λεγομένης ἀγορᾶς (Οὐζούν - τσαρσί), νῦν ἐμπορικὴ ὁδός. Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ρώσων (1879) ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ εὐτρεπισμός, ὥσπερ καὶ ὁ τῶν λοιπῶν τζαμιῶν, διηρηπάγη καὶ κατεστράφη.

8) Τὸ λεγόμενον τέμενος τοῦ Ἴμαρέτ, ἔνεκα τοῦ παρακειμένου αὐτῷ ὑπερ τῶν ὀδοιπόρων καὶ ἐνδεῶν συσαιτίου, περὶ οὗ ποιεῖται λόγον κατωτέρω.

9) Ἴδε ἀνωτέρω § 1, σημ. 4.

κατὰ τὴν βράσιν πλείον πάσης ἄλλης ὕδωρ.

Ἐν τῷ πέραν τῆς γεφύρας μέρει ὑπάρχουσι σουλτανικοὶ σταῦλοι διὰ χιλιάδας καμήλων. Ἐκαστὸς σταῦλος ἔχει μῆκος 200 ποδῶν. Παρ' αὐτοῖς ὑπάρχουσιν οἰκήματα, μαγειρεῖα καὶ λουτροῦνες διὰ τοὺς ταξειδιώτας. Πρὸς δὲ περίξ τῆς πόλεως ὑπάρχουσιν ἐκτενῆ πεδία τοῦ Ἄρως, ἐν οἷς ὁ στρατὸς ἀσκεῖται καὶ οἱ ἵππεῖς ἐπιδεικνύουσι τὴν τέχνην των. Τὸ δὲ συνεντευκτήριον τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀριστοκρατῶν εἶναι τὸ Bounar-bassi (ἢ Κοῆνίς). Καταλήγει δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως ὡς ἔξης: «Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ πύργου εἶδον τὴν πόλιν καὶ εἰς 19 αὐτῆς σημεῖα εἶδον μολυβδοσκεπῆ κτίρια. Πόσον μεγάλη καὶ πλουσία πόλις».

Ὡσαύτως ὁ σύγχρονός του Τοῦρκος ἱστοριογράφος Ἀβδουλάχ Χατζῆ Κάλφα (1609—1657) γράφει περὶ Φιλιππουπόλεως περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὰ ἀκόλουθα: «Φιλιππὲ μεταξὺ Σοφίας καὶ Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ τῆς δημοσίας οδοῦ ὡραία πόλις. Ἡ μακροτέρα ἡμέρα διαρκεῖ ἐν αὐτῇ ὥρας 15 καὶ λεπτὰ 2, ἡ δὲ βραχυτέρα ὥρα 8 καὶ λεπτὰ 3. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπέχει αὐτῆς 165 μίλια, διανύμενα ἐν 9—10 ἡμέραις. Ὁ Ἄλα-Σαχίν πασᾶς κατέλαβε τὴν πόλιν τῷ 765 (ἔτ. Ἐγίρας, δηλ. 1363—64) καὶ ἐκτίσεν ἐπὶ τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν Ἐβρου γέφυραν. Ἡ πόλις ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ἰδρυτοῦ ἢ κυριάρχου Φιλίππου. Ἔχει ὡραίας οδοὺς, λουτροῦνας, τζαμιά, καραβὰν σαράτα καὶ χάνια. Ἡ περὶ αὐτὴν χώρα εἶναι λίαν εὐφορος καὶ ἰδίως παράγει ὄρουζαν, δι' ἧς ἐφοδιάζονται οἱ περίξ τόποι μέχρι αὐτοῦ τοῦ Βελιγραδίου. Τὰ ἐξ αὐτῆς τοῦ κράτους ἔσοδα ἀνέρχονται ἐτησίως εἰς 4 ἑκατομύρια ἄσπρων. Ἀφθονοῦσιν ὡσαύτως ἐν αὐτῇ καὶ ὀπωροφόρα δένδρα¹⁰).

§ 3) Ἐν ἔτει 1664 διῆλθε διὰ τῆς Φιλιππουπόλεως ὁ Ἄγγλος John Burbury, ἀκολουθήσας τὴν ἐκ Λονδίνου διὰ Βιέννης μεταβάσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀγγλικὴν πρεσβεΐαν. Οὗτος γράφει περὶ τῆς πόλεως¹¹). «... Τὴν ἐπομένην διελθόντες τὸ Dartar-bastek (Τατάρ-Παζαριτζίκιον) ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν (Philippopolis). Αὕτη ἡ πόλις καλουμένη πρότερον Πονηρόπολις καὶ εἰτὰ Φιλιλπόλις ἀπὸ τοῦ Μακεδόνος Φιλίππου, ὅστις ἀνεκαίνισεν αὐτὴν, κεῖται ἐν εὐρείᾳ πεδιάδι περιβροχομένη ὑπὸ τοῦ διασέμου ποταμοῦ Ἐβρου, νῦν καλουμένου Μαρίτσᾶ, εἰς δὲ ἐμβάλλουσιν

10) Ὁ Χατζῆ-Κάλφα, Ρουμελία καὶ Βοσνία, μεταφρ. Βουλγ. ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Σ. Ἀργύρωφ, ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῶν περὶ συνοικισμῶν μελετῶν σελ. 98, ἔτ. 1938; βιβλ. II.

11) § 3) 1) John Burbury, A relation of a journey of the right honorable M. Lord Howard from London to Vienna und to Constantinople etc. London 1671. Ἡ μετάφρασις τοῦ ἀποσπάσματος ἐκ τῆς σελ. 125 κ. ἔξ. εἶναι τοῦ R. Slaweikow, δημοσιευθεῖσα βουλγαριστὶ ἐν τῷ Perioditschesko Spisanie, ἔτ. 1899, τόμ. LX, σελ. 943.

ἡ Τοπόλιτσα ²⁾ καὶ ἡ Caludris... Μεταξὺ ἄλλων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν τῇ πόλει μικρὰν ἐπὶ τινος λόφου ἐκκλησίαν ³⁾, ἀφιερωμένην εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐν τινι περιφερείᾳ τρεῖς λεύγας μακρὰν ἐντεῦθεν ⁴⁾ εἶναι διεσκορπισμένοι τῆδε κάκεισε ἐν κώμαις καὶ πολίχνυις πολλαὶ χιλιάδες τῶν καλουμένων Paulini (Παυλικιάνων). Ἡ πόλις εἶχε παλαιὸν πύργον μεθ' ὠρολογίου, ὅπερ ἐφάνη ἡμῖν παράδοξον, διότι οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς τῆς ἐκτενοῦς καὶ βαρβάρου ταύτης χώρας εἶδμεν παρόμοιον τι... Ὁ οἶνος ἐν τῇ Φιλιππουπόλει εἶναι εὖωνος, ἐξαισίου καὶ ἀφθονος· οὗτος συντηρεῖται ἐν ἀνεκφράστως μεγάλοις δοχείοις ⁵⁾ ὅπερ μὲ ἐξέπληττε, διότι αἱ τῶν οἰκιῶν θύραι ἦσαν μικραὶ καὶ ταπειναί, ἐδηλώθη δι' ἡμῖν ὅτι αὗται κατεσκευάσθησαν οὕτω, ὅπως μὴ δύνανται οἱ Τοῦρκοι νὰ εἰσάγωσιν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τοὺς ἵπλους τῶν καὶ λεηλατῶσιν αὐτάς. Καὶ ἐγὼ παρετήρησα ὅτι, ὡσάκις ἐκρούομεν τὰς θύρας, ὅπως ἀγοράσωμεν οἶνον, οἱ κάτοικοι ἐκ φόβου δὲν ἤνοιγον ἡμῖν πρὶν ἢ παρατηρήσωσιν, ὅποιοι ἦμεθα. Τοιοῦτον φόβον ἐνέβαλον εἰς αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι διὰ τῆς μεγάλης τῶν τυρανίας... Ἐκ Φιλιππουπόλεως ἐξεκινήσαμεν διὰ τὸ Parazly».

Ὁ Paul Tafferneru ἀκολουθήσας τὴν αὐτοκρατορικὴν τοῦ Λεοπόλδου I πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν κυβέρνησιν πρεσβείαν τῷ 1665 λέγει τινὰ περὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, δι' ἧς διῆλθεν, ὅτι δηλ. ἡ πόλις περιρροεμένη ὑπὸ τοῦ Ἐβρου ἔχει πολλάς, ἀλλὰ κακῶς ἐκτισμένας οἰκίας· «οἱ ἐπισημότεροι τῶν κατοίκων τῆς καὶ ἰδίως οἱ στρατιωτικοί, ζῶσιν ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ εἶναι καὶ τὸ ἀνάκτορον ⁶⁾». Πλησίον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐπὶ βράχου ὑπῆρχε ναῖσκος, ἐν ᾧ ἦσαν μαρμάρινοι πλάκες μετ' ἐπιγραφῶν· τότε δ' ἐμηκύνθη καὶ ἐστερεῖτο παραθύρων καὶ εἰκόνων, ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὅμως διεσφύζοντο τῆδε κάκεισε ἀρχαῖαι τοιχογραφίαι. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἔκειτο ὀγκώδης λίθος, ἐφ' οὗ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἱστάμενος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τοὺς Φιλιππουπολίτας ⁷⁾. Μέρους τοῦ ναῖσκου στηρίζεται ἐπὶ παλαιοῦ τείχους.

2) Ἴδε, Θρακ. μελετήματα, κεφ. XI § 1. Ἄγνωστον τις ἡ Caludris. Πιθανῶς ἡ Στρέμα ἢ ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου.

3) Προφανῶς ἡ ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκκλησία τῆς Ζωοδόχου πηγῆς (ἀγίας Παρυσκευῆς), ἐν ἣ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Φιλιππουπολιτῶν τότε, ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου δὲ ὁ Burbury ἐνόμισεν ὅτι αὕτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Ἴδε κατωτέρω ὅ,τι γράφει ὁ Tafferneru περὶ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας.

4) Πρὸς βορρᾶν τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸν Ἄνθαιμον, ὅπου καὶ τώρα εἶναι αἱ κῶμαί των.

5) Μεγάλα βαρέλια χωροῦνται ἀπὸ 500—1000 ὀκάδων, ἅτινα κατεσκευάζοντο ὑπὸ τῶν βαρελοποιῶν ἐν αὐταῖς ταῖς οἰκίαις καὶ ἐτοποθετοῦντο ἐν τοῖς ὑπογείοις.

6) Προφανῶς ὁ λόφος τῶν Σχοινοβατῶν μετὰ τοῦ τῆς Εὐμολπιάδος.

7) Ὁ προμνημονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Burbury ναῖσκος ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ζωοδόχου Παρυσκευῆς, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Gerlach.

πιθανῶς πύλης, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκειται «Vetelianus curavit'». «Ἡ Φιλιππούπολις ἔχει πύργον μεθ' ὠρολογίου, ἐφ' οὗ διαφαίνονται πολλὰ ἀρχαίότητος ἵχνη· τὸ ὠρολόγιον σημαίνει τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, ὅπερ ἐν ὀλίγαις τῶν βαρβαρικῶν χωρῶν πόλεσιν ἀπαντᾷ. Τοῦτο δὲ τὸ ἐξαίρετον τεχνικὸν ἔργον ἄλλείπει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κων)πόλει καὶ τῇ Ἀδριανουπόλει». Τελευτῶν ἐπαινεῖ τοὺς Τούρκους, διότι σέβονται τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα ἐκδηλοῦντες διὰ τούτου τὸν μέγαν σεβασμόν, ὃν τρέφουσι πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Μνεΐαν δὲ ποιούμενος καὶ οὗτος περὶ τῶν περὶ τὴν πόλιν οἰκούντων Παυλικιάνων λέγει: «Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι καὶ νῦν τρία Γαλλικὰ μίλια μακρὰν τῆς πόλεως ζῶσι πολλοὶ ἐν πολίχλαις καὶ κώμαις, ὀνομαζόμενοι ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου Pauliner *)».

Κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1665) διῆλθε τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ὁ Riccaut γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλικῆς πρεσβείας μεταβαίνων εἰς Βελιγράδιον μετὰ τῆς συνοδείας του. Οὗτος γράφει περὶ τῆς πόλεως τάδε: «Ἐφθάσαμεν τῇ 3ῃ Μαΐου εἰς τὴν πόλιν τὴν καλουμένην Philirporoli, ἐν ἣ ἐφιλοξενήθημεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ ἢ βέλτιον εἰπεῖν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἑλληνοσ μητροπολίτου. Ὁ ποταμὸς Ἐβρος διασχίζει τὴν πόλιν πηγάζων ἐκ τῆς Ροδόπης, ἣν εἶδομεν περαιτέρω. Ἡ Φιλιππούπολις κεῖται ἐν εὐρείᾳ πεδιάδι, ἀναπεπταμένη πανταχόσε. Ἐν αὐτῇ διαφαίνονται πολλὰ χῶματα (tumuli), οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως λέγουσιν ὅτι ὑπ' αὐτὰ ἀναπαύονται τὰ ὄσῳ τῶν Ρωμαίων (Ἑλλήνων), οἵτινες ἔπεσον μαχόμενοι ἐν τοῖς τόποις τούτοις. Μέρος τῆς πόλεως κεῖται ἐπὶ λόφου οὐχὶ ὑψηλοῦ, περὶ ὃν κεῖνται δύο ἕτεροι φαινόμενοι ὅτι κατεσκευάσθησαν ἰδίως διὰ συγκομίσεως χῶματος πρὸς ὀχύρωσιν *). Ἄπαντα τὰ περὶ τὸν λόφον τῆς πόλεως μέρος κεῖνται ἐφ' ὀμαλῆς ἐν γένει πεδιάδος ¹⁰⁾. Ἐν τῇ πόλει οὐδὲν ἵχνος ἀρχαί-

7α) Ἡ ἐπιγραφή ἀπεκαλύφθη κεκομμένη καταρριφθέντος ἐσχάτως τοῦ ὑπὸ τὸν λόφον τῶν Σχοινοβατῶν λειψάνου τοῦ τῆς κάτω πόλεως Βυζαντιακοῦ τείχους. Εἶναι τετράστιχος ἐπὶ τμήματος μαρμαρίνης στήλης ἐντειχισθέντος, Προέρχεται ἀπὸ τοῦ 195 μ. Χ. «... [Arabico Adjiahenico [Parthico, maximo...] Vitellianus [r]oc[ur]ator... [faciundum] curavit». Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου. Συλλογὴ ἐπιγρ. Φιλ)λεως, ἀρ. 122, ἐν τοῖς Θρακικοῖς τόμ. VII, ἔτ. 1936.

8) Kaiserliche—Botschaft an die Ottomanische Pforte, ἔτ. 1665 ἢ Caesarea legatio guam mandante August. Rom. Imper. Leopoldo I ad Portam Ottomanicam suscepit perfecitgue Excell. Dom. Dom. Walterum S. R. J. comes de Leslie etc. Wiennae 1668, σελ 86—87. Περὶ τῶν περὶ τὴν Φιλιππούπολιν οἰκούντων Παυλικιανῶν, ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι κεφ. XI § 3 καὶ 4.—Εἰδήσεις τινὲς τοῦ Taffernern συμπίπτουσι σχεδὸν αὐτολεξεῖ ταῖς τοῦ Burbury, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς σημειώσεις τοῦ ἄλλου.

9) Ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν γενομένων ἐσκαφῶν πρὸς θεμελίωσιν οἰκίῳν τὸ πλεῖστον τῶν μεταξὺ τῶν τριῶν λόφων τῆς ἀκροπόλεως μέρος εἶναι προσκεχωμένον διὰ φορητοῦ χῶματος.

10) Ἡ ὑποκειμένη τῇ ἀκροπόλει πόλις,

τητος ἢ ἀνάμνησίς τις περὶ αὐτῆς διεσώθη πλὴν τῶν ἔρειπίων δύο ναύσκαων ἐκτισμένων σταυροειδῶς διὰ πλίνθων. Ὁ ἕτερος τούτων μεγάλως τιμᾶται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀφηγοῦνται ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκήρυξεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πολλάκις τῶν Θεῶν λόγον πρὸς τοὺς Φιλιππουπολίτας. Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς παραδόσεως πολλοὶ ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ναύσκαφ τούτῳ ¹¹⁾. Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως εἶναι πολὺ παλαιά. Ἄνωθεν τῆς πύλης διακρίνονται Ἑλληνικαὶ τινες ἐπιγραφαί, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χρόνου τετριμμένα, ὥστε δὲν ἠδυνήθηεν ν' ἀναγνώσω αὐτάς. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἑλληνες εἶναι πολὺ ἀπλοῖκοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ πόλει γεννηθέντες, οἱ δὲ ἱερεῖς αὐτῶν οὐδὲν ὀρθὸν καὶ ἀληθὲς ἠδυνήθησαν νὰ εἰπωσιν ἡμῖν περὶ τε τῆς ἰδρύσεως καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως χρόνων, καίπερ ἀδιαλείπτως περὶ τὰς προσευχὰς καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἀσχολούμενοι· μετὰ θαυμασμοῦ δ' ἤκουσαν ὅ,τι ἡμεῖς ἀφηγήθημεν αὐτοῖς ἀναγνόντες παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς». Εἶτα δὲ λόγον ποιούμενος περὶ τῶν χωμάτων ἀφηγεῖται ὅτι κατὰ τὴν ἐσκαφὴν τινος παρὰ τῇ πόλει γενομένην ἀμελετήτως ἐβδομήκοντα ἀγρόται ἐργαζόμενοι ἐντὸς τῆς ὁπῆς, ἦν κατώρυξαν ἐν τῷ χώματι, ἀπέθανον καταχωσθέντες ὑπὸ τοῦ καταπεσόντος ἄνωθεν αὐτῶν χώματος, ὅπερ δὲν ὑπεστήριξαν διὰ ξύλων. Ἡ τοῦ χώματος δ' ἐσκαφὴ ἐγένετο καθ' ὑπόδειξιν Ἑλληνοσ ἰδόντος ἐν ὄνειρῳ κατακεκρυμμένους ἐν τῷ χώματι θησαυροὺς ὑπὸ τοῦ τότε Τούρκου διευθυντοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Φιλιππουπόλεως σουλτανικῶν κτημάτων Ναζίρ ἄγᾶ ¹²⁾.

Καὶ ὁ Konte di Marsigli, ὅστις πολλάκις διῆλθε διὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1679 καὶ 1700 μνημονεύει αὐτὴν καὶ ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῶν περὶ αὐτὴν οἰκούντων Παυλικιάνων ¹³⁾. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου διασώζεται καὶ εἰκονογραφία τῆς πόλεως, περιτετελιχομένης, τοῦ Ὁλλανδοῦ ζωγράφου J. Harrewyn, ἐχούσης ὄψιν γνησίας Τουρκικῆς πόλεως, οἷα καὶ πράγματι ἦτο τότε. Οἱ λόφοι ὅμως τῆς ἀκροπόλεως δὲν διακρίνονται σαφῶς ἐν τῇ εἰκονογραφίᾳ καίπερ οὐδέποτε μεταβληθέντες, ἐξ οὗ φαίνεται ἡμῖν ὅτι ὁ ζωγράφος εἰκονογράφησε τὴν πόλιν οὐχὶ ἐπὶ τόπου, ἀλλὰ κατ' ἀνάμνησιν μετὰ χρόνον ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς αὐτὴν ἢ ἐπὶ τῇ βάσει προφορικῶν ἢ γραπτῶν πληροφοριῶν ξένων. Ἡ ἄποψις τῆς πόλεως ἐν αὐτῇ εἶναι εἰλημμένη πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ παρὰ τῇ γεφύρᾳ. Κάτωθεν τῆς εἰκονογραφίας σημειοῦται Philipropoli op de Revier de Mariza in Romania (ἢ Φιλιππούπολις παρὰ τῷ ποταμῷ Μαρίτσα ἐν τῇ Ρωμανίᾳ ¹⁴⁾).

11) Ὁ προμνημονευθεὶς ναύσκακος τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Ὁ ἕτερος πιθανῶς ὁ ἐπὶ τῆς Εὐμολπιάδος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

12) *Riccaut*, Histoire de l' état présent de l' Empire Ottoman κτλ. Μετάφρ. Briot, ἔτ. 1676, Gologne, σελ. 711 καὶ ἐξῆς.

13) Konte di Marsigli, Stato militare dell' Imperio Ottomano, Amsterdam, ἔτ. 1732, σελ. 24.

14) Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς Βουλγαρικῆς Ἑταιρείας, τόμ. IV, ἔτ. 1915, πύ-

§ 4) Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἤρξατο καὶ ὁ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν προσηλυτισμὸς τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Φιλιππουπόλεως βιούντων ὀρθοδόξων αἰρετικῶν, τῶν Σλαυοφώνων Παυλικιάνων. Μονήρως κοινωνικῶς ζῶντες ἕνεκα τοῦ πρὸς αὐτοὺς μίσους τῶν ὀρθοδόξων διὰ τὴν αἵρεσίν των ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ὡς καὶ ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν ἀπέλαυον ἀπολύτου ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας. Ὁ πρῶτος ὅστις ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ καθολικισμοῦ παρὰ τοῖς ἐν Φιλιππουπόλει Παυλικιάνοις, εἶναι ὁ Βόσνιος ἱεροπλότος Φραγκίσκος Πέτρος ἐκ Τούσλας, ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος VIII ἐπίσκοπος Σοφίας μεθ' ἔδρας τῆς ἐπισκοπῆς του τῆς κώμης Tschipronstsi. Οὗτος, ἀφ' οὗ πρῶτον προσηλύτισε πολλοὺς τῶν παρὰ τῷ Δουνάβει οἰκούντων Παυλικιάνων, ἐπορεύθη εἰτα πρὸς τοὺς περὶ τὴν Φιλιππούπολιν, οὐχὶ ὁμως ἀκινδύνως, διότι πολλάκις ὑπὸ τε τῶν Ἑλλήνων μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἑπανεληθόντων εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν Παυλικιάνων κατεμηνύθη εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ὡς κατάσκοπος τῶν Ἰσπανῶν καὶ τοῦ πάπα αὐτοῦ. Ἡ λειτουργία τῶν προσηλυτισμένων ἐτελεῖτο ἐντὸς σιταποθηκῶν ἐλλείψει ναῶν καὶ ἐν αἷς κώμαις ἀνηγείροντο τοιοῦτοι, ἦσαν οὗτοι ἀχυροσκεπεῖς καλύβαι. Ὁ προσηλυτισμὸς ἠδδοκίμησεν ἐν ἀρχῇ ἐν τῇ Παυλικιάνων κώμῃ Davadjhono παρὰ τῷ Χισάρ καὶ ἐν τῇ Kalatschevo (νῦν Külütschlü) παρὰ τῇ Φιλιππουπόλει καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος πάντες οἱ κωμίται τούτων ἦσαν καθολικοὶ. Ἱερεῖς τῶν προσηλυτισθέντων ἐχειροτονοῦντο ἰθαγενεῖς, ἐκπαιδευθέντες ἐν τῇ Ῥώμῃ, ὅπου ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τῶν ἱεροποστόλων, Βόσνιοι καὶ ἐνίοτε Ραγουσαῖοι: οὗτοι ὑπεστηρίζοντο ὄλικῶς ὑπὸ τῆς Ῥώμης, εἰς οὐδεμίαν: διαπάνην ὑποβαλλομένων τῶν νεοφωτιστῶν πρὸς διατήρησιν τῶν ναῶν των. Κατὰ τοὺς πρὸς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς πολέμους τῶν Τούρκων περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος οἱ ἱερεῖς τῶν νεοφωτιστῶν κατεδιώχθησαν, ἀλλ' οἱ προσηλυτισθέντες δὲν ἀπεσκίρτησαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καίπερ ἄνευ ἐκκλησιαστικῶν ποιμένων διατελοῦντες¹⁾.

Κατὰ τὸ ἔτος 1649 ἐν Φιλιππουπόλει ἦσαν κατὰ τὴν πρὸς τὸν πάπαν ἔκθεσιν τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου τῶν καθολικῶν Σοφίας²⁾ περὶ τοὺς δέκα καθολικοὶ Ραγουσαῖοι ἔμποροι ἄνευ ἐκκλησίας. Ὅθεν ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον προσεκάλουν ἱερέα ἐκ τῶν πλησίον καθολικῶν κωμῶν, ὅστις ἐρχόμενος εἰς τὴν πόλιν ἐλειτούργει εἰς οἶκόν τινα. Ἀπὸ τοῦ 1708 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σοφίας μετέθηκε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἔκτοτε ὁ προσηλυτισμὸς ἐνετάθη. Ἡ λειτουργία ὅμως ἐτελεῖτο ἐν οἰκίαις μέχρι τοῦ 1863, ὁπότε

ναξ III. Ἡ μικρὰ ἱστορικὴ εἰκονογραφία εἶναι κτῆμα τῆς κυρίας Εὐστρατίου Γέσωφ καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ προμνημονευθέντι περιοδικῷ.

§ 4) 1) *Jirecek—Argyrow*, ὁδοιπορικόν, σελ. 142 καὶ ἔξης.

2) *Fernendzin*, Acta ecclesiastica Bulgariae 1565—1799, documentum CXI, Zagrabiae ἔτ. 1887, ἔλδ. Νοτιοσλαβικῆς Ἀκαδημίας Agram.

ἐπετράπη σὺλτανικῆ ἄδεια ἢ ἀνέγερσις ἐκκλησίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Πύλη διέκειτο ἐν γένει δυσμενῶς πρὸς τοὺς καθολικούς, ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, μὴ ὀρθοδόξους, πολέμων αὐτῆς καὶ μάλιστα κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ρώσους πόλεμον (1736—1739) συνέλαβε δύο ἱερεῖς αὐτῶν ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἀπεκεφάλισεν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐτοὺς ὡς ἐπαναστάτας κατὰ τῆς αυτοκρατορίας, διότι συνελήφθησαν ἐπιστολαὶ αὐτῶν, ἐν αἷς ἠύχοντο οὗτοι τὴν ὑπερίσχυσιν τῶν χριστιανικῶν ὄπλων. Μετὰ τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμβᾶν πάλιν ἐξηκολούθουν ὄντες ἱερεῖς τῶν νεοφωτιστῶν Ραγουσαῖοι, Ἀλβανοί, Ἴταλοὶ καὶ Ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1834 ἀνήκον εἰς τὸ Λιγουριανὸν τάγμα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1841 ἦσαν πάντες Ἴταλοὶ Καπουτσίνοι. Τῷ 1848 γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος τῶν καθολικῶν ὁ Καπουτσίνοσ Ἀνδρέας Κανόβα ἐνεφύσησε νέαν ζωὴν εἰς τὸ πνευματικὸν ποίμνιον, ὃπερ ἐτέθη καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως μετὰ τὸν Κοιμαϊκὸν πόλεμον (1854). Ἐπὶ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ ρέκτου καὶ δεινοῦ θεολόγου Κανόβα ἐκτίσθη τῷ 1866 καὶ ὁ ἐν Φιλιππουπόλει εὐρύχωρος τῶν καθολικῶν ναὸς τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου³⁾.

Οἱ σημερινοὶ καθολικοὶ (πρόφην Παυλικιᾶνοι) ἢ ὡς ἐπίσημως ὀνομάζονται Βουλγαροκαθολικοί, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Φιλιππουπόλεως ὑπερβαίνουνσι τὰς δέκα χιλιάδας ψυχῶν καὶ ὄλονεν πληθύνονται. Οὗτοι κατοικοῦσιν ἐν δέκα κόμαις πρὸς βορρᾶν κυρίως τῆς Φιλιππουπόλεως ἐκεῖθεν τοῦ Ἐβρου καὶ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐν τῇ Φιλιππουπόλει ζῶσιν ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας ψυχῶν οἰκοῦντες ἐν ἰδίᾳ συνοικίᾳ, τῇ λεγομένῃ *Παυλικιάνικα*, πρὸς νότον τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν παρὰ τῇ πρὸς τὸν Στενίμαχον ἀγούση ἀμαξιτῇ, ὅπου ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἤδη χρόνων κατοκοῦν καὶ ἀσχολοῦνται πλὴν τῆς γεωργίας καὶ περὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς τέχνας. Ὁ φυλετικὸς τύπος τῶν πρόφην Παυλικιανῶν διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦτε Βουλγαρικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἶναι βραχύσωμοι, βραχυμέτωποι μετὰ μεγάλων ρινῶν καὶ σχεδὸν πάντες μελάχροι καὶ μελανότριχες. Λαλοῦντες πάντες τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν ἔχουσί τι τὸ συριστικὸν ἐν τῇ προφορᾷ των⁴⁾. Εἶναι δὲ εἰς τὸ ἔπακρον φιλόθρησκοι.

Ἄλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καθ' ὃν οἱ Παυλικιᾶνοι ἠσπάζοντο τὸν καθολικισμόν, ἐπληθύνετο ἀφ' ἑτέρου τὸ ὀρθόδοξον τῆς Φιλιππουπόλεως χριστιανικὸν στοιχεῖον διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς αὐτὴν ἀθροῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς νήσου Ρόδου, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ

3) *Takella*, nekogaschnite Pavlikiani i segaschnito katolitsi vif Plovdiv (=οἱ ποτε Παυλικιᾶνοι καὶ οἱ νῦν καθολικοὶ ἐν Φιλιππουπόλει) Sbornik, τόμ. XI, ἔτ. 1903, σελ. 1—369 καὶ Novi documenti po minaloto na naschite Pavlikiani (=νέαι πηγαὶ περὶ τοῦ παρελθόντος τῶν ἡμετέρων Παυλικιανῶν), αὐτόθι, τόμ. XXI, ἔτ. 1905, σελ. 1—158.

4) *Jirecek — Argyrov*, ὀδοιπορικόν, σελ. 144.

ἄλλων Ἑλληνικῶν νοτιῶν πόλεων *) καὶ τῆς σποράδην Βουλγάρων ἐκ τῶν πείρξ κωμῶν, οἵτινες μαθητεύοντες παρ' Ἑλλῆσι μαίιστορσι πρὸς ἐκμάθησιν τέχνης καὶ μεταξὺ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ζῶντες καὶ Ἑλληνίσι συζευγνύμενοι ἐξηλληνίζοντο ἐν βραχεὶ χρόνῳ.

§ 5) Περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐν Φιλιππουπόλει φθίνοντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀρνούμεθα τὰς ἀκολουθούσας εἰδήσεις ἐκ τοῦ παλαιοῦ καὶ πρώτου τῆς μητροπόλεως κώδικος, ἀρχομένου ἀπὸ τοῦ 1634. Ἡ τιμὴ τοῦ πήχεως τοῦ ἀμπᾶ ἦτο 18 ἄσπρα ¹⁾, ἐνὸς ὄσπιτιοῦ 200 γρ., ἐτέρου —50, μιάς μάνδρας —50, ἐνὸς τσιφλικίου (ἀγροκλήματος) 400 γρ. Ὡσαύτως ἐπωλήθησαν βουτζιά (βυτία) ἀκαθορίστου ἀριθμοῦ ἀντὶ γρ. 80, 2 ληνοὶ ἀντὶ γρ. 50, κάζνια ἀκαθορίστου ἀριθμοῦ ἀντὶ γρ. 70, ἀμπέλων 50 στρέμματα ἀντὶ γρ. 695, εἷς ἵππος καὶ εἷς ὄνος ἀντὶ γρ. 40, μία βοδάμαξα μετὰ τῶν βοῶν τῆς ἀντὶ γρ. 25, 200 ὀκάδες τυροῦ ἀντὶ γρ. 25, μία ἀρματωσιὰ ἐκ τουφεκίων καὶ σπαθίων ἀντὶ γρ. 20, 220 πρόβατα ἀντὶ γρ. 340 ²⁾. Τὸ κεφάλαιον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν ἐργοστασιαρχοῦ τινὸς (συρμαγιᾶς) ἦτο δυνατόν ν' ἄρξηται ἀπὸ 50 γρ.

Τὸ εὖωνον τοῦ βίου ἐξηκολούθησε καὶ ἀρχομένου τοῦ ἀκολουθούτου αἰῶνος ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τινος σημειώματος τοῦ πρώτου κώδικος τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ρουφετίου τῶν ἀμπατζήδων: «Ἐπὶ ἔτους χιλίους ἑπτακοσίους πέντε ἔγειναν τῶν μαεστόρων τὰ τεστῆρια καὶ ἐπάγησαν ἔξοδα γρόσια 90 καὶ ξοδιάσθηκε κρέας ὄκ. 26 καὶ 400 ψωμιὰ καὶ 20 ὀκάδες βούτυρο καὶ 4 κοιλὰ ρύζι καὶ 50 σταμνιά κρασί καὶ 6 σταμνιά ρακὴ διὰ ἐνθύμησι». Πάντα ταῦτα διὰ 90 γρόσια ³⁾.

5) Γ. Τσουκαλᾶ, αὐτόθι, σελ. 39 § 58 καὶ ἡ Βουλγαροσλαβικὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, σελ. 23, κεφ. 4.

§ 5) 1) Ἐν γρόσιον ἢ ἀσλάνιον (νομισματικὴ μονάς) εἶχε 40 παράδες, εἷς δὲ παρῶς 3 ἄσπρα, ἦτοι τὸ γρ. εἶχεν 120 ἄσπρα. — Ἐκ πράξεως καταγεγραμμένης ἐν τῷ κώδικι, σελ. 84, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1693. Βλ. Σκορδέλη, χρονικὰ σημειώματα ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς ἱστορ. Ἐθν. Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, τόμ. Η', σελ. 288 καὶ ἐξῆς.

2) Ἐκ πράξεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1695 καταγεγραμμένης ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι, σελ. 88. Αὐτόθι.

3) Κώδικος ρουφετίου ἀμπατζήδων, βιβλ. Ι, σελ. 129.

ΟΙ ΓΥΦΤΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ὅπως σ' ὅποιο μέρος τῆς Βαλκανικῆς καὶ πρὸ πέρα ἀκόμη πάγει κανεὶς συναντᾷ σκηνίτες γύφτους, ἔτσι καὶ στὴ Θράκη θὰ βρεῖ ἀπ' αὐτοὺς ὄχι λίγους. Ζοῦν κατὰ ομάδες καὶ περιφέρονται μαζύ. Ὅλοι τους ἔχουν καὶ ἀπὸ μιὰ τέχνη. Εἶνε σιδεράδες, γανωτῆδες, καλαθιάδες, κοσκινάδες, μουσικοί, ἀρχετοὶ δὲ καὶ ζωέμποροι. Αὐτοὶ εἶνε οἱ πρὸ εὐποροὶ.

Τὸν χειμῶνα τὸν περνοῦσαν γύρω στὰ χωριά, ἢ στὶς πολιτεῖες, ὅπου συνέχισαν τὶς τέχνες τους, μόλις δὲ ἔμπαινε ὁ Μάρτης, φόρτωναν ὅλο τὸ νοικοκυριὸ καὶ τὰ σύνεργά τους ἀπάνου στὰ ζῶα, χωρὶς νὰ λείψει καὶ ὁ ἀπαραίτητος σύντροφός τους, ὁ πετεινός, βαλμένος ἀπάνω στὸ σαμάρι τοῦ ζώου μὲ δεμένα τὰ πόδια, καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ διάφορες κατευθύνσεις καὶ πρὸ πάντων ὅπου βρίσκονταν κατάλληλες βοσκὲς γιὰ τὰ ψωραλέα καὶ σκελετοειδῆ ζῶά τους. Γι' αὐτὸ ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους καὶ ἡ παροιμία «Μάρτ ἴτσερῆ, τσιγκενερὲλ δισαρῆ», δηλ. ὁ Μάρτης μέσα καὶ ὁ γύφτος ἔξω. Τὸν χειμῶνα δὲν τοὺς τρώμαζε οὔτε τὸ χιόνι, οὔτε ἡ βροχὴ καὶ οἱ ἄλλες κακουχίες. Σ' αὐτὰ ἦταν συνηθισμένοι ἀπὸ παιδιὰ ἀκόμη. Μονάχα ὁ ψυχρὸς βορριάς καὶ πρὸ πάντων ὁ Μαυροθαλασσίτικος, ὅταν φυσοῦσε μανιασμένος στοὺς Θρακιώτικους κάμπους (καὶ ἐδῶ στὴ Μακεδονία ὁ Ρούπελης ἢ Βαρδάρης) μονάχα αὐτὸς τοὺς θύμιζε, πὼς ἡ γύφτικη ζωὴ, ποὺ τὴν θεωροῦσαν τόσο γλυκειά, ὅταν τὴν ἀνοιξὴ ξεπλωμένοι κάτω ἀπ' τὰ βαθύσκια δένδρα τραγανίζοντας τὰ ξεροκόμματα, ποὺ τοὺς κουβαλοῦσαν οἱ γυναῖκές τους ἀπ' τὶς ζητειές, μακάριζαν τὸν ἑαυτό τους, ποὺ γεννήθηκαν γύφτοι, τότε, λέγω, θυμοῦνταν, ὅτι ἡ γύφτικη ζωὴ δὲν εἶναι ζωὴ ἀνθρώπινη. Τότε φέρεται στὰ στόματα ὀλονῶν τους μιὰ ἄλλη παροιμία «Κὰρ γιαγσῆν, γιαγμοῦρ γιαγσῆν, ἴλε σοῦ ἀτζῆ πορριάζ ἔσμεσην», δηλ. χιόνι ἄς χιονίσει, βροχὴ ἄς βρέξει, μονάχα αὐτὸς ὁ μικρὸς βορριάς μὴ φυσήξει.

Εἶπαμε παραπάνου, πὼς μακάριζαν τὸν ἑαυτό τους, γιατί γεννήθηκαν γύφτοι. Σ' αὐτὸ ἀπάνου ἔχουν τὴ γνώμη, πὼς νᾶνε κανεὶς Τοῦρκος, χρειάζονται πολλὰ ναμάζια ¹⁾ τὴν ἡμέρα, Χριστιανός, θέλει νὰ νηστεύει πολλὲς φορὲς τὸν χρόνον, ἐνῶ νᾶνε γύφτος, δὲν πολυσκοτίζεται γιὰ τέτοια μικροπράματα. «Τοῦρκ ὀλσάν, ναμαζῆ τσόκ, Χριστιάν, πεχρῆζῆ τσόκ, Τσιγκενλήκ, γένε Τσιγκενλήκ».

Οἱ γύφτοι τῆς Θράκης, οἱ Ρωμιόγυφτοι, θυμοῦνται τὴ θρησκεία μονάχα στὶς μεγάλες γιορτὲς τῆς Χριστιανοσύνης καὶ ὅταν πρόκειται νὰ βαφτίσουν τὰ μωρά τους, στὰ στεφανώματα καὶ στὶς κηδεῖες. Γιὰ τοὺς ἄλλους τύ-

1) Προσευχές (Λ. Ἀρ.).

πους τῆς θρησκείας καρφί δὲν τοὺς καίγεται. Σέβονται πολὺ καὶ τιμοῦν τὸν Ἄη γιῶργη, τὸν Ἄη Δημήτρη καὶ τὴν Παναγία (15 Αὐγούστου). Τὶς ἡμέρες αὐτὲς ὅ,τι θὰ κάμουν θὰ κάμουν, θὰ θυσιάσουν καὶ ἀπὸ ἓνα ἀρνί¹⁾ (ὄχι χρονίσιο πρόβατο ἢ γίδι) γιὰ φαγοπότι. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμά τους, ποὺ ἀναλάβαμε νὰ περιγράψουμε, συμφωνοῦν μὲ τὰ ἤθη τῶν ἄλλων Θρακῶν, πολλὰ ὁμῶς εἶναι ὀλότελα ἄγνωστα καὶ φέρουν καθαρὸ γύφτικο χαρακτῆρα.

1. Γέννηση

Ὅταν ἡ γύφτισσα μείνει ἔγκυα προσπαθεῖ ὅσον τὸ δυνατόν νὰ μὴ γίνεи γνωστὸ τὸ πρᾶγμα. Κάνει ὅλες τὶς δουλειὲς ποὺ τῆς ἐπιβάλλει ἡ θέση τῆς, δουλεῦει στὸ φουσερό, ἂν ὁ ἄντρας τῆς εἶναι σιδηρᾶς, μαζεύει καὶ φορτώνεται μπακῆρια, ἂν εἶναι γανωτής, πουλεῖ στοὺς δρόμους κόσκινα ἢ καλάθια, ἂν εἶναι κοσκινᾶς ἢ καλαθᾶς καὶ γενικὰ δὲν ἡσχάζεται μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, ποὺ θὰ στρωθῆ νὰ γεννήσει. Ἄν εἶναι κατασκηνωμένοι σὲ χωριὸ κοντά, φωνάζουν τὴν μαμὴ τοῦ χωριοῦ, εἰ δὲ μὴ οἱ γεροντότερες ἀναλαμβάνουν τὴν παραλαβὴ καὶ περιποίησι τοῦ μωροῦ. Οἱ μαμές τους μεταχειρίζονται τὸ γνωστὸ σὲ τέτοιες περιστάσεις: «Χέρι τῆς Παναγίας». Τῶ-

1) Σχετικὰ μὲ τὴν θυσία τοῦ ἀρνιοῦ πρὸς τιμὴν τ' Ἄη Γιῶργη φέρεται στὸ στόμα των, ὁ γνωστὸς μῦθος, ποὺ ἐπεκράτησε καὶ στὴν ἀγιογραφία μας. (Περὶ σότερα κοίτα Λαογραφ. τόμ. Δ' σελ. 185—235 καὶ Λαογραφικά σύμμεικτα Ν. Πολίτη σελ. 80—85) τὸ πῶς δηλ. ὁ Ἄη Γεώργης σκότωσε τὸ δράκο καὶ γλύτωσε μιὰ βασιλοπούλα. Μιὰ φορὰ, λέγουν, σὲ μιὰ πολιτείᾳ ἀπ' ἔξω ἦταν ἓνα πηγάδι, ἀπ' ὅπου ἔπαιρνε ὅλος ὁ κόσμος νερό. Ἄλλὰ στὸ πηγάδι αὐτὸ φύλαγε ἓνα μεγάλο φεῖδι, ποὺ ἂν δὲν ἔτρωγε ἓνα παλλικάρη ἢ κορίτσι, δὲν ἄφηνε τὸν κόσμο νὰ πάρει νερό. Αὐτὸ γινόταν ταχτικά. Μιὰ φορὰ ἔτυχε νὰ πέσει ὁ κληρὸς στὴ βασιλοπούλα, γιὰ νὰ φαυθῆ ἀπ' τὸ θηρίο. Πῆγε ἡ βασιλοπούλα κοντὰ στὸ πηγάδι καὶ παρακαλοῦσε τὸν Ἄη Γεώργη νὰ τὴν γλυτώσει. Τῆ στιγμῆ ποὺ βγήκε τὸ φεῖδι καὶ ἀνοίξε τὸ στόμα του νὰ τὴν ἀρπάξει, νάσου κι' ὁ Ἄη Γεώργης παρουσιάσθηκε καβάλλα σ' ἄσπρο ἄλογο καὶ σκότωσε τὸ φεῖδι. Τότε ἡ βασιλοπούλα ἀπ' τὴ χαρὰ τῆς ρώτησε τὸν Ἄη Γεώργη, τί δῶρο νὰ τὸν κάνει, ποὺ τὴν γλύτωσε ἀπ' τὸ φεῖδι, κι' ὁ Ἄη Γεώργης τὴν εἶπε πῶς, κάθε χρόνο στὴ γιορτὴ του νὰ τὸν θυσιάσουν ἀπὸ ἓνα ἀρνί καὶ ἄλλο τίποτε. Γι αὐτὸ καὶ μεῖς, λέγουν, μὲ τὸ νὰ ἔδωσε τὸ νερό ὁ Ἄη Γεώργης καὶ τὸ πίνουμε καὶ δροσιζόμαστε, κάνουμε τὸ κουρμπάνι (=θυσία) αὐτό.

«Τώρα τελευταία, λέγουν, κάποιος δικὸς μας γύφτος θέλησε νὰ γιορτάσει τὸν Ἄη Γεώργη, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Χριστιανοὶ μὲ τὸ καινούργιο ἡμερολόγιο. Ἐκάνε ὅλα τὰ συνηθισμένα, κουρμπάνι κ.λ.π., ἀλλὰ πάλι ὕστερα ἀπὸ 13 μέρες, ποὺ ἔρχεται ἡ καθαυτοῦ μέρα του, εἶδε στὸν ὕπνο του, πῶς βρέθηκε μέσα σ' ἓνα κοπάδι ἀρνιά καὶ ἔφαχνε νὰ βρῆ τὸ πιὸ καλὸ, γιὰ νὰ τὸ ἀγοράσει καὶ νὰ τὸ κάνει κουρμπάνι. Αἱ! αὐτὸ ἦταν θαῦμα ἀπ' τὸν Ἄη Γεώργη, ποὺ ἔχει τὴν ἀπαίτησι νὰ γιορτάσουν οἱ Χριστιανοὶ στὴν καθαυτοῦ μέρα του!» Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ διαδόθηκε, φυσικὰ, ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς γύφτους καὶ ἔτσι γιὰ νὰ μὴ κακοχαρδίσουν τὸν Ἄη Γεώργη καὶ τοὺς ἄλλους ἄγιους, δὲν ἀποφασίζον νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπ' τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Παραπλήσια φρονοῦν καὶ οἱ σκηνῖτες Σαρακαταναῶται μὲ τὴ μεταρρύθμισι τοῦ ἡμερολογίου.

χουν, λέγουν, απ' τή Θράκη ακόμα. Τὰ ἀγόραζαν απ' τὴν Πόλη γιὰ μιὰ λίρα χρυσῆ!!! Ἀφοῦ ταχτοποιήσουν τὴ λεχοῦσα βάζουν μέσα σὲ κόκκινὸ πανάκι λίγο μαυροσούσαμο (τ. τσιρὰ ὄτοῦ), τὸ ράβουν καὶ τὸ κάνουν σὰν κουμπί, πλάγι του ράβουν μιὰ σκέλιδα σκόρδου καὶ ἓνα φλουρί. Κατόπιν ὄλα μαζί τὰ ράβουν στὸ τσεμπέρι τῆς λεχοῦσας καὶ τὰ φορεῖ στὸ κεφάλι τῆς μέχρι 40 μέρες. Οἱ γυναῖκες τῆς ομάδος μόλις μάθουν ὅτι γέννησε ἡ τάδε, προθυμοποιοῦνται νὰ κάνουν «τισορμπᾶ» ἀπὸ ἀλευρι καὶ νὰ τὸ πᾶν στὴ λεχοῦσα. Κατὰ τὴν ὄρεξη ποῦ θὰ ἔχει αὐτή, τρώγει ὅσο θέλει. Κανεὶς περιορισμὸς δὲν γίνεται στὴν τροφή. Τὸ κουβάλημα αὐτὸ τῶν «τισορμπάδων» βαστᾶ μιὰ ἑβδομάδα πάνου κάτω.

Στὰ ρούχα τοῦ μωροῦ θὰ ράψουν ἓνα χάντρο πράσινο, ἓνα φλουράκι καὶ ἓνα σταυρουδάκι γιὰ νὰ μὴ βαφτισθῆ. Στὴν ζωστήρα του θὰ περάσουν ὀλόκληρο ὄστρακο χελωνακιοῦ, ἢ ἂν δὲν ἔχουν ἔτοιμο, ἓνα κουλουράκι, ἔτσι ποῦ νὰ στέκεται πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀμφαλοῦ κοὶ νὰ φαίνεται. Τὸν ὀμφάλιο χῶρο, ὅταν θὰ πέσει, τὸν ρίχνουν ἄπου δὴποτε. Φῶς, ἢ φωτιά τὴν νύκτα δὲν βγάζουν απ' τὸ ἀντίσκηνο τῆς λεχοῦσας. Ἐν τὸ μωρὸ κινδυνεύει, βαπτίζεται στὸν ἀέρα, ἀφοῦ πρῶτα ἀλειφθεῖ στὸ κεφάλι, χέρια καὶ πόδια μὲ λάδι. Τὰ γερὰ βαπτίζονται ὁπότε βροῦν εὐκαιρία οἱ γονιοὶ του. Ὅνομα βάζει ὁ νουνὸς ὅ,τι θέλει. Ἐν τύχει καὶ ἔλθουν ἀπὸ ἄλλη ομάδα μιὰ ἢ περισσότερες λεχοῦσες, δὲν κοιτάζονται ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, γιὰ τὸ θεωροῦν κακὸ. Εἰδοποιοῦνται ὅλες ὅτι πρόκειται νὰ συναντηθοῦν καὶ σκεπάζονται μὲ τσούλια¹⁾. Κατόπιν ἔτσι σκεπασμένες τίς ὀδηγοῦν σ' ἓνα ὄρισμένο μέρος, ἔρχονται κῶλο μὲ κῶλο καὶ ἀλλάζουν ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη βελόνες τοῦ ραψίματος. Ὑστερα ἀπ' τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ ξεσκεπάζονται, ἀγκαλιάζονται, φιλοῦνται καὶ συνομιλοῦν.

2. Φροντίδες γιὰ τὸ μωρὸ

1—Ὅταν τὸ μικρὸ ἀρχίζει νὰ βγάζει τὰ πρῶτα δοντάκια του, βράζουν στάρι καὶ ἄμα κρούσει τὸ χύνουν ἀπάνου στὸ κεφάλι του. Ὅσα σπειριὰ μείνουν ἀπάνου στὸ κεφάλι του, τὰ μαζεύουν μὲ προσοχή, τὰ ἀρμαθιάζουν μὲ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή καὶ τὰ κρεμοῦν στὸ λαιμὸ του. Ἐν δὲν ἔχουν στάρι, βράζουν καλαμπόκι καὶ μοιράζουν στὰ μεγαλύτερα παιδιὰ νὰ τὸ φᾶν. Αὐτὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσουν τὸ βγάλσιμο τῶν δοντιῶν. 2—Στὸ περπάτημα, ἄμα κάνει τὸ πρῶτο βῆμα τὸ μωρὸ, σχηματίζουν πάνου στὴ γῆ μὲ ἓνα ξυλάκι κῶλο. Βάζουν στὴ μέση τὸ παιδί μὲ ἀνοιχτὰ τὰ πόδια, τραβοῦν μὲ τὸ μαχαίρι ἀπάνου στὴ γῆ μιὰ γραμμὴ ἀνάμεσα ἀπ' τὰ πόδια καὶ κατόπιν μπήγουν τὸ μαχαίρι-στὴ γῆ. Τὸ παιδί πιάνει τὸ μαχαίρι καὶ κατόπιν ἀρχίζει νὰ περπατῆ.

3—Τὸ ἀδύνατο παιδί, ποῦ δὲν παίρνει ἀπάνου του, τὸ καθίζουν ἀπά-

1) Καλύματα ἀπὸ γιδότριχες.

νου σὲ ἓνα σανίδι πὺν εἶνε βαλμένο ἀπάνου σὲ πέτρα καὶ τὸ ζυγίζουν, βάζοντας ἀπ' τὴν ἀντίθετη πλευρὰ κόκκαλα ζώων, ὅσο τὰ σηκωθῆ τὸ παιδί.

4—Τὶς πληγές, πὺν βγάζουν τὰ παιδιὰ στὸ πρόσωπο, τὶς θεραπεύει κανεῖς «ζερόβος», τσακμακίζοντας μὲ τσακμάκι στὸ πρόσωπο τοῦ παιδιοῦ.

5—Ἄν τύχει καὶ πεθάνει κανένα μικρὸ ἀβάφτιστο, δὲν τὸ θάφτουν στὰ νεκροταφεῖα, παρὰ μακρὰ ἀπ' αὐτά, μέχρι σὲ βολὴ τουφεκιοῦ, διότι «δὲν ἔχει ὄνομα».

6—Τὰ δόντια τῶν παιδιῶν, πὺν βγαίνουν, τὰ ρίχνουν ἀπάνου στὰ τσαντήρια τους.

3. Ἄρραβωνιάσματα

Ὁ ἀρραβώνας γίνεται μὲ προξενεῖα, κατὰ τὰ συνειθισμένα, ἢ μὲ ἀγάπη. Ὁ γαμπρὸς δίνει στὸν πεθερὸ, κατὰ τὴν οικονομικὴ κατάστασιν πὺν βρίσκεται, 15, 20 μέχρι 25 χιλιάδες δραχμές. Βαστὰ ἓνα δυὸ χρόνια καὶ ὅταν πρόκειται νὰ γίνει ὁ γάμος, δίνει ὁ γαμπρὸς δαχτυλίδι, φλουρὶ ἢ κανένα φόρεμα τῆς ἀξίας. Στὴ διάρκεια τῶν ἀρραβῶνων οἱ σχέσεις τοῦ νέου καὶ τῆς νέας εἶναι περιορισμένες. Δὲν ἔχουν τὴν ἔχτασιν πὺν ἔχουν στὰ χωριά.

Στὴν ἐκλογὴ νύφης προτιμῶνται πρὸ πάντων τὰ ἔξυπνα κορίτσια, ἐκεῖνα δηλ. πὺν κατορθῶνου μὲ διάφορες πονηριές νὰ ξεγελοῦν τὶς εὐκολόπιστες χωριάτισσες καὶ γεμίζουν τὸ σακκοῦλι τους τροφίμα ἢ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο. Οἱ πονηριές αὐτὲς εἶναι πὺν τάχα βλέπουν «τὴ μοῖρα» καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη, πὺν τὸ βοτάνι πὺν θὰ δώσει στὴ χωριάτισσα εἶναι «τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης», πὺν ὁ ξενητεμμένος τῆς δὲν πάγει πολὺν καιρὸ καὶ ἔρχεται, ἢ ἂν μυριστῆ πὺν τὸ θῦμα βρίσκεται σὲ διάστασιν μὲ τὸν ἄνδρα ἢ ἀρραβωνιαστικὸ του κλπ., τότε δὰ γίνεται ὅ,τι γίνεται. Θὰ μαζέψει τάχα ὅλα τὰ πονηρὰ δαιμόνια καὶ «ἔννοια σου! μέσα σὲ τρεῖς μέρες, ἀφοῦ πάρης τὸ βοτάνι, πὺν θὰ σὲ δώσω, μούτλακα ὅ τὰ γίνει ὅ,τι τέλεις». Τότε πὰ ἀνοίγει τὸ κελάρι τῆς ἢ χωριάτισσα καὶ δίνει τῆς γύφτισσας μερικὰ κομμάτια σαποῦνι, καμμιά ὀκτὼ λάδι, πὺν θὰ φιλέψει τὰ δαιμόνια, ὑφάσματα ἢ φορέματα, πὺν θὰ τὰ προσφέρει πάλι δῶρο σ' αὐτὰ ἢ γύφτισσα καὶ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο κατορθώσει καὶ τῆς ἀποσπάσει. «Αἱ! τέτοιο κορίτσι μὲ μάλαμα δὲν ἀγοράζεται», λέγουν.

5. Γάμος

Ὅταν φθάσει ἡ ποθητὴ ἡμέρα τοῦ γάμου, γίνονται οἱ ἀπαραίτητες προετοιμασίες καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη, ἀγοράζονται τὰ ρακιά καὶ τὰ κρασιά, σφάζονται πρόβατα ἢ μοσχάρια, κατὰ τὴν οικονομικὴ τους κατάστασιν, ἔρχονται τὰ νταούλια καὶ ἀρχίζουν τὸ φαγοπότι, πὺν βαστὰ ὅλη τὴ νύχτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴ. Στὸ γάμο χορεύονται τούρκικοι χοροὶ καὶ πρὸ πάντων ὁ καρσιλαμάς (ἀντικρουστός). Τραγούδια τραγουδοῦνται Ἑλληνικά

1) Χωρὶς ἄλλο (λ. τ.).

καὶ Τουρκικά. Δικά τους τραγοῦδια σὲ γύφτικη γλῶσσα δὲν ἔχουν. Δὲν μποροῦμε λέγουν, νὰ βγάλουμε ἐμεῖς τραγοῦδι. Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωί, ἀφοῦ ἀλλάξουν τὴν νύφη καὶ τὸ γαμπρό, τοὺς ὀδηγοῦν στὴν Ἐκκλησίαν, βασιτώντας τὰ κορίτσια τὴ νύφη ἀπ' τὶς μασχάλες καὶ τὸν γαμπρὸ τὰ παλλικάρια. Ὑστερὰ ἀπ' τὴν στέψη καὶ ἅμα βγοῦν ἀπ' τὴν Ἐκκλησίαν, πιάνονται ὁ γαμπρὸς μὲ τὴ νύφη μὲ τὰ μικρὰ τοὺς δάχτυλα καὶ ἔτσι ἔμπρὸς τὰ νταούλια μὲ τοὺς σπιτικούς καὶ τοὺς ἄλλους καλεσμένους καὶ κατόπιν οἱ νεόνυμφοι, φτάνουν στὰ τσαντήρια τοῦ γαμπροῦ. Ἐμπρὸς στὸ τσαντήρι, ἀπ' ἐκεῖ πὺν θὰ περάσουν μέσα ὁ γαμπρὸς μὲ τὴ νύφη, βάζουν ἓνα μπακῆρι μὲ νερό. Ὁποῖος ἀπ' τοὺς δύο τοὺς προφθάσει καὶ ἀναποδογυρῶσει τὸ μπακῆρι, θὰ εἰσακούεται κατόπι ὁ λόγος του. Καμμιά προφύλαξη δὲν παίρνεται γιὰ τὸ «δέσιμο» τοῦ γαμπροῦ. Ἄν τύχει καὶ παρουσιαστῆ καμμιά τέτοια περίπτωση, βάζουν τὸν γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη νὰ κατορθώσουν μέσα ἀπὸ «χαλκᾶ», πὺν σχηματίζεται γύρω στὸ φουσερὸ τῶν γύφτων ἀπὸ ἀπομεινάρια σιδερένια καὶ κάρβουνα. Στὴ Θράκη, λέγουν, οἱ χωρικοὶ εἶχαν γιὰ τέτοιες περιστάσεις δαχτυλίδι ἀσημένιο καὶ διαβασμένο, πὺν τὸ ἔπαιρναν καὶ αὐτοὶ καὶ ἔκαναν ὅ,τι καὶ παραπάνου. «Ἐδῶ δὲν ἔχει τέτοια μαραφέτια». Ἄλλοίμονο στὴ νύφη, ἂν τὸ πρωὶ δὲν βρεθεῖ παρθένος καὶ ἡ πόρτα ἀνοίξε ἀπὸ ξένον! Ἄνάστατη ὄλη ἢ γυφτουριά. Ὁ πεθερὸς θὰ τὴν ντύσει μὲ τὰ παλιά της ροῦχα, θὰ τὴν ἀνεβάσει στὸ γαϊδοῦρι ἀνάποδα, θὰ τῆς δώσει στὰ χέρια τὴν οὐρὰ τοῦ γαϊδουριοῦ καὶ θὰ τὴν στείλει στὸν πατέρα της. Αὐτὸς εἶναι ὑποχρεωμένος στὴν περίπτωση αὐτῇ, νὰ πληρώσει ὅλα τὰ ἔξοδα τοῦ γαμπροῦ. Ἄν, βέβαια, διαφθαρεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ γαμπρὸ, οὔτε λόγος γίνεται.

5. Κηδεῖα

Αὐτὴ γίνεται κατὰ τὰ συνειθισμένα εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Ὁλοι τῆς ομάδας θὰ ἔρτουν νὰ χαιρετήσουν τὸν νεκρὸ, θὰ τὸν ρίξουν γύρω του λουλούδια καὶ θὰ θέσουν στὸ χέρι του ἀπὸ δύο τρεῖς δραχμῆς. Ἄλλοι βάζουν στὸ πλάγι του καθρέφτη, μαντήλι ἢ ἄλλο παρόμοιο ἀντικείμενο. Πιστεύουν πὺς ὅλα αὐτὰ ὁ ἀποθαμμένος θὰ τὰ προσφέρει ὡς δῶρα σὲ προαποθανόντα προσφιλῆ πρόσωπα αὐτονῶν πὺν τὰ φέρουν. Ἄν ὁ ἀποθαμμένος τύχει καὶ ἦτο πλούσιος, μὲ τὸ νὰ ἄφησε περιουσίαν καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνει «τὸ μάτι του» στὸ βιὸ πὺν ἄφησε, θέτουν οἱ σπιτικοὶ του κάτω ἀπὸ τὸ σάβανο 100—200 δραχμῆς. Διὰ τοὺς βρυνκόλακες καμμιά ἰδέαν δὲν ἔχουν.

6. Διάφορα

1.—Τὴν πρώτη τοῦ Μάρτη ἀπὸ βραδὺς ἐτοιμάζουν τοὺς «μάρτηδες» ἀπὸ κόκκινη καὶ ἄσπρη κλωστή, Τὸ πρωὶ καίουν ἄχυρο, πηδοῦν πάνω ἀπ' τὸν καπνὸ καὶ φοροῦν τοὺς «μάρτηδες» μικροὶ καὶ μεγάλοι, γιὰ νὰ μὴ τοὺς κάψει ὁ Μάρτης καὶ μαυρίσουν. 2.—Ἄν κουδουνίζον τὰ φτιά, κάποιος σὲ θυμᾶται. 3.—Ἄν λαλήσει ἢ κότα σὰν πετεινός, τὴν ἄλλη μέρα πωλεῖται ἀμέ-

σως και με τὰ χρήματα ἀγοράζονται ἄλλας και σαποῦνι. 4.—² Ἄν ἔχει κανεῖς πυρετό, δένει σὲ κανένα κλαδί, ποῦ βρίσκεται κοντὰ στὸ ἀγίασμα, ἕνα πανάκι παρμένο ἀπὸ πάνω του και γιανίσκει.

(¹ Ἀπὸ ἀνακοινώσεις διαφόρων γύφτων και γυφτισσῶν τῆς Ἄν. Θράκης)

Β. Ν. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ

Τοπωνύμια Σκεπασσιανῶν

Στὴν Ἁγιά Παρασκευή, στὸν Ἅγιο Κωσταντῖνο (παρεκκλησί), στὸ Μεγάλο κουρὶ τῆς Ἁγίας Ἄννας, στὸ Μπεχτισῆ βαίρ, στὸν Καρδαρά, στὸ Γεροντάγιασμα (παρεκκλησί τοῦ Ἁγ. Γιάννη), στὴν ἐκκλησιά τ' Ἁγ. Γιάννη, στὰ Βαλιανιά (ναὸς τῆς Ζωοδόχου πηγῆς), στὸν Ἁγ. Γιώργη, στὸν Ἁγ. Λιά, στὴν Τσουτσουλ (πηγή), στὸ Μελισσοπέτρ' (μέσα σὲ βράχο εἶχε μελίτσια), στὴ Σαρακηνιώτικη τῆ τοῦμβα, στὰ Χρουζουμνιώτικα Τσαϊρία, στὰ Καλογέρκα, στὴ Βάλτα, στὰ Ἄβετζιώτικα, στὴ Μονόπετρα, στὸ Τσαγανόρουακο, στὸ Σταλό, στὴ Καραμάν' ρουάκ', στῆς Δάφνης τὸ λημόρ', στὴ Λάσκαρ', στὸ Ζυγό, στὴ Μαχγιά, στὸν Καλέ, στ' Ἄβετζιώτικο ρέμα, στὸ Ζατίν', στὸ Σιδέροκο, στὸ Σεκέρ μπουναρ', στὴ Λοτζαίρα, στὸν Παλιόμ'λο, στὴ Χοδρή δέπ', στὸ Μεχτζῆ τεπέ, στὴ Δελῆ Μεμετ' Τούβα, στὸ Δαβαλιδ Σερά, στὴν Καρνούδα, στὰ Μαυρόγια, στὰ Ντολάπια, στὴν Ἄσπραμδα, στὶς Ἄβραμιές, στῆς Μηλιᾶς τὸν Πάτο, στὸν Ἄσπρόβολο.

Ἐπώνυμα Σκεπασσιανῶν

Καταπάτς, Πεπανιάς, Σταυράκογλου, Κακαβέλας, Γκουδρουμόν'ς, Τσιμπιρῆς, Μπιμπικ'ς, Ζβέντος, Χατζηκοσμᾶς, Κόζας, Φλόκας, Ρίμπας, Κυαράν'ς, Κράντας, Λαφτιδῆς, Ἄλεπούς, Μπουμπνος, Μπουφός, Γούπαπανος, Μήλιαλης, Πυραλαίμς, Κουλαξίδς, Γσελέκ'ς, Κάμφορας, Λάντζος, Καγιαμάν'ς, Παπτσῆς, Μέγας, Μαλλιαρός, Μιμῆκος, Ἄφένδογλου, Τσολάκογλου, Κούρτζ, Βατζάλ'ς, Μόραλ'ς, Πέτκογλου, Κονῖκο, Πηλός, Διαμανδάκογλου, Σιούλιος, Σαββίδ'ς, Τσιρογιάνν'ς, Ξεγιντζῆς, Κιουρτζόγλου, Λογοθετῖδ'ς, Εὐκλείδ'ς, Μολᾶς, Λευτεράκογλου, Βραχνόγλου, Πασάκαλος, Κουγιουμιτζῖδ'ς, Γκασκούτς, Κουτλογιώργ'ς, Τσιροφᾶς, Κουδρῆς, Βουστᾶς, Φουκαράς, Τσάκης, Μαζαράκ'ς, Ντάλ'ς, Κουβαλάκ'ς, Ἀρχονδῆς, Κυρατζόγλου, Μαργαρίτογλου, Πολυχροσιάδ'ς, Καβάζ'ς, Μπογιατζῆς, Μπερμπέρογλου, Μάρτ'ς, Ἀπρίλ'ς, Μπάλιος, Μούθ'ς, Γιαννῆς, Ντίγκας, Λόθρας, Πασχαλάκογλου, Θεοχάρ'ς, Ἀνθοάλας, Μιρμίτ'ς, Κλάψ'ς, Μυζάκ'ς, Γιαννέορ', Χαλβατζῆς, Χαρίτος, Ματζιρ'ς, Μπεζερτζῆς, Μάκος.

Ἀπὸ τίς ἐορτὲς τῆς Τυρινῆς (Στενιμάχου)

1. Οἱ Σιάρτζοι. Τὰ δωδεκάμερα ἄρχιβαν τὰ Χριστούγινα κὶ σώνταν τ'ς μπάβους δὴν μέρα. Τότες ἤβηγναν τὰ στχειὰ κὶ λουγιάροῦσαν ¹) δ' νύχτα τοῦ γκόσμου. Κανένας δὲ δρουμοῦσε²) νὰ βγεῖ ὄξω ὕστερα ἀπ' τὰ μεσάνυχτα

γιατί φουβούσαν να μη δούν πὰρ τὸ στ'χειὸ τ' φουνή'τ'.—Μὰ τ'ς μπάμπους δὴν μέρα ⁹⁾ σώνδαν τὰ δωδεκάμερα κὶ τότε, κατὰ τοῦ ἔθιμου, οἱ Στάρδζοι ἤβγηναν κὶ ἔδιουχαν τὰ στιχεῖά. Φουρούσαν τ'ς κουζούχης ⁴⁾ ζτ'ς ἀνάπουδα, μουτζούρουναν τὰ πουδάρια τ'ς κὶ τὰ χέρια τ'ς, κριμούσαν ἕνα μιρδὰν κουδούνια στὸν λημό τ'ς καὶ στοῦ μούτσου ⁵⁾ τ'ς, ἔβαναν ἕνα μαυρισμένο πανὶ μὲ δυὸ τρύπες γιὰ τόπου ⁶⁾ μάτια. "Ἐτο' ματαμουρφουμέν' οἱ στάρδζοι σίβηναν ⁷⁾ στὰ σπίτια, κὶ ἄρχιβαν νὰ μπδοῦν ⁸⁾ κὶ νὰ κνοῦν ⁹⁾ τοῦ γκιρδάν ¹⁰⁾ μὲ τὰ κουδούνια κὶ νὰ φουνάζαν γκρόχ-γκρόχ. Αὐτὸς οὐ παρὰξενος χουρός, ἀπ' δὲν ὄμοιοιζε μὲ τοῦ τίπουτα, σώνδαν μοναχὰ σὰ τ'ς ἔρχνε οὐ νοικου, κὺρ'ς κανένα γκαλαγκάν ¹¹⁾. Τότε οἱ στάρδζοι μάζουναν τ'ς παραδες κὶ ἔφυβγαν κὶ μαζί τ'ς χάνδαν κὶ τὰ στιχεῖά.

Τ. Τξομπάρης

1) λουγιαρῶ=γυρίζω. 2) δρουῶ=τολμῶ. 3) τῆς μπάμπους ἢ μέρα=ἡ ἐπομένη τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. 4) κουζούχα=ἐπανωφόρι ἀπὸ δέρμα πρόχειρα καταργασμένο. 5) μούτσου=πρόσωπο. 6) γιὰ τόπου=ἀντί. 7) σβαίνω=ἐμβαίνω, μπαίνω. 8) μπδῶ=πηδῶ. 9) κνῶ=κουνῶ. 10) γκιρδάν'=περιδέραιον. 11) γκαλαγκάν'=δεκάρα.

(Ἀπὸ τὸν κ. Ν. Κωνσταντόπουλο πήραμε τὴν ἐξῆς ἀνακοίνωση, στοιχεῖο ἀξιόλογο τῆς πυροβασίας στὸ Σκοπὸ τῆς Ἁν. Θράκης).

2. *Κύλιγμα σὴν ἀνθρακιά.* «Ὁ Εὐθύμης (Εὐθύμ'ς), ὁ μεγάλος γυιὸς τοῦ Στογιάννου ἀρχιτισομπάνου (κεχαγιαῖ) τῆς οἰκογενείας Κωνσταντοπούλου, μετὰ τὸ τέλος τῆς φωτιᾶς τοῦ Ἁγι-Γιάννη ¹⁾ (24 Ἰουνίου) ἀφοῦ ἐσταυροκοπήθη τρεῖς φορὲς καὶ ἔβγαλε καὶ τὴ μούκια του (κάλυμα τῆς κεφαλῆς ἀπὸ προβειᾶ) ἄρχισε νὰ κυλιέται ἐπάνω σὴν ἀνθρακιά, ἐπὶ πολλὴ ὥρα ψιθυρίζων καὶ λέξεις ἀκαταλήπτους. Τὸ ἐνθυμοῦμαι σὰν νὰ ἦταν χθές." Ἦμουν ἕως 7 ἑτῶν, παιδί κατὰ τὸ 1891 ἢ 1892.

(Ὁ Στογιάννος προήρχετο ἀπὸ τὰ βορείως τοῦ Σκοποῦ Βουργαροχώρια—ἀπὸ τὸν Πασπαλᾶ, τὰ δὲ παιδιὰ του, ὁ Εὐθύμ'ς, ἢ Ντόγκω κ. ἄ. εἶχαν σχεδὸν ἐξελληνισθῆ. Τὰ μικρότερα ἐφοίτησαν εἰς τὸ ἑλλην. Σχολεῖον Σκοποῦ.

1) Οἱ φωτιᾶς τ' Ἁγιαννιοῦ ἐλέγοντο «μπουμποῦνες».

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Παναγύρια καὶ ἀγιάσματα. — Ἐσνάφια. — Γειτόνια. — Χατζιλίκι. — Νεῖφατα. — Ρακὶ—κέφια.

Ι Παναγύρια καὶ ἀγιάσματα ¹⁾

Ἡ Θράκη εἶχε πολλὰ ἀγιάσματα. Εἶναι ὁ τόπος μάλιστα πού τ'ἀγιάσματα δὲ μετριοῦνται. Παιδί, ἐνθυμοῦμαι, πῆγαινα συχνὰ μὲ τὸν πατέρα μου ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία μας ἀνατολικά στὸ ρέμμα, τὸ λαμπρὸ ποτάμι, πού κα-

1) Τὴ δουλειὰ αὐτὴ τὴν ἔκαμε ἡ κ. Ἑλπινίκη Σαραντὴ στὸν ἸΗ' τόμο τῶν Θρακικῶν, σ. 209 καὶ ἐξῆς.

τέβαινε ἀπὸ τὸ μικρὸ Αἶμο πρὸς τὸν Ἐργίνοι. Ἐκεῖ στὴν κατηφοριὰ τοῦ λόφου πρὸς τὴν κοίτη τοῦ ποταμοῦ εἶταν τάγιασμα τῆς ἀγία-Παρασκευῆς. Μέρα χρονικὴ ἢ γιορτῆ, γιατί ὄλος ὁ μαχαλὰς κατέβαινε πεζῇ ἢ μὲ τὰμάξια τετράτροχα ¹⁾ μὲ τέντα, νὰ γιορτάσει, μὰ καὶ νὰ περάσει καὶ μιὰ μέρα δροσερῇ στὶς ὄχτες τοῦ ποταμοῦ. Ἐκεῖ θὰ ψάρευε ψάρια ρίχνοντας τὸ σερομέ, θάψινε τὰ κρέατα καὶ κάνοντας κεμπάπι καὶ τρώγοντας τὰ ὠραῖα λαχανικὰ τῶν μπαχτσέδων, πού εἶταν χάριμα δροσιᾶς μὲ τὰψηλὰ κιαβάκια καὶ τὰ πλατάνια τὰ ἡσκερά. Τὴν ἡμέρα κείνη καθάριζαν τάγιασμα κιὸ παπᾶς διάβαζε τὸν ὄρθρο καὶ τὸν ἑσπερινὸ κιὸ κόσμος ραντίζοντας μὲ τάγιασμένο νερὸ τὸ μέτωπό του καὶ πίνοντας προσκυνοῦσε καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ἀγιαστούρα του ἢ φωτιστῆρα ἀγιαξε καὶ φώτιζε τοὺς πιστοὺς, μάζευε στὸ δίσκο τὸ χαρτζιλίκι του, ὅπως κιὸ ἐπίτροπος γιὰ τὸ λάδι τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τὸ κατάβραδο τελείωνε τὸ πανηγύρι.

Στὴν ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν μεγάλο πανηγύρι εἶταν τῆς Ἁγιοτριάδας. Στὸ πανηγύρι αὐτὸ πού εἶταν πολὺ μακρὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν μεγάλες προετοιμασίες. «Πρὸ τινῶν ἡμερῶν, (μᾶς ἀφηγεῖται ὁ Δημ. Παπαδανιήλ, ἐτῶν 72), τῆς εορτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος ὁ μακαρίτης Νταγῆς Κουτσανδρέας Σωτήρης, εἰδοποιοῦσε τὰ ἐσνάφια καὶ τοὺς οἰκογενειάρχας ὅτι τὴ χρονιὰ ἐκείνη θὰ πῆγαιναν στὸ πανηγύρι τῆς ἀγίας Τριάδος. Ὅποιος ἤθελε νὰ πάει νοίκιαζε ἓνα βωδάμαξο καὶ τὴν προπαραμονὴ τῆς γιορτῆς τὸ πρωὶ ἔβανε τὰ τρόφιμα κλπ. σαυτὸ καὶ ξεκινοῦσε. Μπροστὰ στὸ σπίτ' τὴ Νταγῆ Σωτήρ' μαζεῦονταν 50—100 ἀμάξια. Αὐτὸς διηύθυνε ὄλο τὸ ταξίδι σὰν παναῖο-τζῆς κι αὐτὸς ἔδινε τὴν προσταγὴ νὰ ξεκινήσουν τὰμάξια. Μπροστὰ πῆγαιναν τὰ ὄργανα, τὰ λαλήματα πού λέγαμ', δυὸ νταούλια καὶ ζουρνάδες. Μιὰ χρονιὰ πῆγα καὶ γὼ μὲ τρεῖς φίλους στὴν Ἁγιοτριάδα. Ὡς τὸ μεσημέρι τῆς παραμονῆς ἔφταναν τὰμάξια στὸ χωριὸ Κουρόπλο. Ἐκεῖ τῶστροναν στὸ φαγοπότι κι ὅσοι εἶχαν χωρικοὺς γνωστοὺς εὔρισκαν καὶ φιλοξενία στὰ σπίτια τους. Γὼ εἶχα γνωστὸ τὸ Μουχτάρ τοῦ χωριοῦ πού μᾶς κάλεσε στὸ σπίτ' του σὲ τραπέζ', μᾶς φίλεψε κοκκινόπουλα κοκκινισιά, γιανούρι, ἀργιάν' καὶ τυρόπηττα μὲ πολὺ βούτρο. Ἐκτακτο προᾶμα. Σὰ φάγαμε ἀκλούθησε χορὸς καὶ διασκέδαση. Καὶ τρεῖς ὥρες κατόπι ξεκίνησαν πάλι τὰμάξια κοντὰ στὸ χωριὸ Κούλα. Ἐκεῖ ὄλη τὴ νύχτα ἀκλούθησε χορὸς καὶ τραγούδια, γιατί ὁ Νταγῆ Σωτήρης περιφέρονταν σῶλα τὰμάξια καὶ δὲν ἄφινε κανέναν νὰ κοιμηθῆ. Τὸ πρωὶ ἀνέβαιναν οἱ προσκυνητῆς ψηλὰ στὸ βουνό, ὅπου εἶταν μιὰ σπηλιά καὶ τὴ νύχτα κείνη καὶ ἀνήμερα τὴ γιορτῆ ἀπὸ μιὰ πέτρα ἔτρεχαν σταλαματιᾶς νερὸ πού εἶταν γιωματικό, κῆπαναν τὸ βράδυ. Ἀπὸ τὸ νερὸ ἔπαιρνε κάθε οἰκογένεια καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι της νὰ ραντίσει τὸ σπίτ', τὰ ζῶα, τὸ πηγὰδ' καὶ παντοῦ.

1) Βλέπε, περιγραφὴ τ' ἀμαξιοῦ αὐτοῦ Θρακικὰ τ. ΙΗ' σ. 221—225.

Τὸ πρωὶ τῆς γιορτῆς ξεκινούσαν πάλι τὰμάξια γιὰ τὸ γυρισμὸ σιγά-σιγὰ κῆφταναν στὴ θέση Τσουτσούρα κοντὰ στὸ χωριὸ Δερέ-κιοῖ. Κεῖ ἔμειναν ὅλη τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα διασκεδάζοντας καὶ τὴν ἄλλη μέρα γύριζαν στὴν πατρίδα. Μόνον ὁ Νταγὴ Σωτήης μὲ μερικοὺς φίλους του διασκεδάζε μὲ τὰ νταούλια καὶ τοὺς ζουρνάδες ὡς πού νὰ χόρταινε στὸ γλέντι καὶ γύριζε τελευταῖος.» Ἐνα τέτοιο ταξίδι ἤθελε ἔξοδα, κόπους, πίστη καὶ ἀγάπη στὶς παραδόσεις. Ὅμως ὅλ' αὐτὰ ἀποζημιώνονταν μὲ τὸ γλέντι καὶ τὴν ἄλλη τοῦ ταξιδιοῦ ἀπόλαυση. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πάσχοντες γιατρεύονταν. Μάτια πονεμένα, χέρια κουλά, γλῶσσα παράλυτη, πόδια παρμένα, κεφαλόπονοι νευρικοὶ θεραπεύονταν. Πολλὰ ἀπὸ τὰγιάσματα εἶταν πολὺ ξακουσμένα, ὅπως τῆς Ἀγιοτριάδας τοῦ Σκοποῦ, ὅπου ἀκολουθοῦσε μεγάλο πανηγύρι, πότος καὶ γλέντι μαζί μὲ τὴν γιαιρεία κουλῶν, χωλῶν, ξηρῶν.

Στὰ παναγύρια αὐτὰ ἀκολουθοῦσαν κουρμπάνια καὶ παλαίματα. Ἐνα τέτοιο παναγύρι εἶταν τῆς Πέτρας ¹⁾.

Τὸ παναγύρι τῆς Πέτρας

Τὴν 15ην Αὐγούστου, μᾶς γράφει ὁ Δημ. Παπαδανιήλ, ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἕκαστον ἔτος ἐγίνετο πανήγυρις εἰς τὸ χωριὸν Πέτρα εἰς τρίωρον ἀπόστασιν τῆς πόλεως 40 Ἐκκλησιῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἐκκλησία καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐπειδὴ ἦτο θαυματουργὸς μετέβαινον ἀσθενεῖς ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐκ πολλῶν χωρίων, ἐκάθηντο ἐπὶ 15—20 ἡμέρας μέχρι τῆς ἑορτῆς καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγίνοντο καλά.

Δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἑορτῆς εἶρχοντο κάτοικοι τοῦ χωρίου Πέτρας καὶ ἐνοικίαζον τὰ ἀμάξια τῶν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πανήγυριν πολίτας καὶ τὴν παραμονὴν πολὺ πρωὶ ἔφερον τὰ ἀμάξια τῶν σκεπασμένα μὲ κουκοῦλες καὶ παρελάμβανον τὰς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι θὰ μετέβαινον εἰς τὴν πανήγυριν.

Τὸ πρωὶ ἐξεκίνουν τὰ ἀμάξια καὶ μετὰ 2 1)2 ὥρας ἔφθανον εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ χωρίου Κογιούν - Δερέ, ὅπου ὑπῆρχον πολλὰ δένδρα σκιώδη καὶ κατέλυον αἱ οἰκογένειαι. Ἐκεῖ ἐκάθηντο ἐπὶ τινὰς ὥρας, ἔτρωγον, διεσκεδάζον μὲ ὄργανα καὶ κατόπιν ἐξεκίνουν ὅλα τὰ ἀμάξια περὶ τὰ 400—500 καὶ ἔφθανον εἰς τὸ χωριὸν περὶ τὴν 9ην ὥραν τουρκιστί, ὅποτε ἤρχιζεν ὁ ἔσπερινὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Αἱ οἰκογένειαι ἐφιλοξενοῦντο εἰς τὰ σπίτια τῶν χωρικῶν. Ἐπειδὴ δὲ προσήρχοντο καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς ἐκ τοῦ πλήθους εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ χαιρετήσῃ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου. Μετὰ τὸν ἔσπερινὸν ἤρχιζεν ἡ διασκεδάσις ἢ ὁποῖα ἐξηκολούθει ὅλην τὴν νύκτα. Τὸ πρωὶ τὴν ἑορτὴν ἤρχιζεν ἡ ἀκολουθία τῆς ἐκκλησίας καὶ μετὰ τὸ τέλος ἕκαστος ἀγόραζε τὰ ἀπαιτούμενα

1) Βλ. Παπαχριστοδοῦλου Πολ. τὸ Παναγύρι τῆς Πέτρας, Νεοελληνικὰ Γράμματα ἔτος 1941.

τροφήμα, κρέας, πεπόνια, καρπούζια και λοιπά και μετέβαιναν εις τὴν οἰκίαν ὅπου εἶχε καταλύσει ἡ οἰκογένειά του, διὰ τὸ φαγητόν.

Περὶ τὴν 11ην ὥραν τῆς πρωίας μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ἐξεκίνουν τὰ ἀμάξια καί, ὅταν ἔφθανον εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ χωρίου Κογιούν - Δερέ, παρέμενον ἐπὶ τινὰς ὥρας ἐκεῖ διασκεδάζοντες καὶ κατοπιν ἐξεκίνουν τὰ ἀμάξια καὶ τὸ ἑσπέρας ἔφθανον εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸν δρόμον ἐπάνω εἰς τὰ ἀμάξια πολλοὶ εἶχον ὄργανα, βιολιά καὶ νταμπουῦκες καὶ συνέχιζον τὰ τραγούδια καὶ τὴν διασκέδασιν.

Κατὰ τὰς δύο ἡμέρας, τὴν παραμονὴν καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου οἱ χωρικοὶ τῆς Πέτρας ὠφελούντο πολὺ ἐκ τῶν πωλουμένων εἰδῶν ὑπὸ τῆς παραγωγῆς των ἀπὸ πεπόνια καὶ καρπούζια, καλαμβόκια, καὶ ἐκ τῶν ποτῶν καὶ ἐμπορευμάτων των, ὡς καὶ ἀπὸ τὰ κοτόπουλα τὰ ὁποῖα ἠγόραζαν οἱ περισσότεροὶ πολῖται ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας. Οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὴν πανήγυριν προσέφερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφιερῶματα—τὰ τάματα—πόδια, χέρια καὶ λοιπά, τὰ ἔθετον εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἐπίσης προσέφερον ἔλαιον διὰ τὰς κανδύλας καὶ οἱ χωρικοὶ προσέφερον πρόβατα. Τὰ προσφερόμενα εἶδη τὰ ἐπώλουν οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀξίας των ἐπλήρωνον τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων καὶ τοῦ ψάλτου.

ΔΗΜ. ΠΑΠΑΔΑΝΙΗΛ

Ἐκ Σαρ. Ἐκκλησιῶν (ἐτῶν 72)

II Τὰ ἐσνάφια τῶν γεμενετζήδων, καβάφηδων, κουντουράδων στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες

Τέσσαρα ξεχωριστὰ ἐσνάφια ἐξυπηρετοῦσαν τὸ θρακικὸ λαὸ γιὰ νᾶχει παπούτσια: οἱ *τσαρουχάδες*, οἱ *γεμενετζήδες*, οἱ *καβάφηδες* καὶ οἱ *κουντουράδες*. Αὐτὰ τὰ 4 ἐσνάφια ὑπηρετοῦσαν τὸν ἐργάτη καὶ χειρόνακτα, τὸ ἐσνάφι, τὸν τεχνίτη καὶ τὸν ἀστικὸ λαὸ καὶ τοὺς πλούσιους. Τὸ γεωργό, τὸ ρεντζιπέρη ποὺ δουλεῦει τὴ γῆ τὸν ἐξυπηρετοῦσαν οἱ *τσαρουχάδες*. Οἱ *τσαρουχάδες* κατασκευάζανε τὰ τσαρούχια. Τὸ τσαρούχι εἶταν ἕνας πάτος πετσιοῦ γυρισμένος πρὸς τὰ πάνω μερικὸς πόντους καὶ στὸ γύρισμα αὐτὸ τρυπημένος γύρω γύρω μὲ πυκνὲς τρύπες, ἀπ' ὅπου περνοῦσε τὸ λουρί, φτιαγμένο πάλι ἀπὸ πετσί. Ἀπὸ τὴ μύτη καὶ τὸ πίσω μέρος τοῦ πάτου αὐτοῦ ἔβγαιναν ραμμένα δυὸ πλατιά ὡς ἕνα δάχτυλο κορδόνια πρὸς τὰ πάνω, ποὺ χρῆσιμευαν νὰ κρατοῦν τὸν πάτο στὸ πόδι, ὅπως τὰ σημερινὰ πέδιλα. Τὸ πόδι του ὁ ἀγρότης τὸ χειμῶνα τὸ τύλιζε μὲ τὰ ποδοπάνια—μάλλινα κομμάτια ὑφασμένα—καὶ τῶβαζε στὸν πετσένιο αὐτὸ πάτο. Τραβοῦσε κατόπι τὰ κορδόνια καὶ μ' αὐτὰ ἔδενε γύρω στὸ πόδι του τὸ τσαρούχι. Μὲ τὸ τσαρούχι πρῶτα εἶταν εὐκίνητος, δεῦτερο εἶχε ζεστὰ πόδια καὶ τρίτο μὲ ἔφθηνὸ ἔξοδο *ποδεμένος*. Τσαρουχάδες εἶταν πολλοὶ στὶς πολιτεῖες, ποὺ τοίμαζαν μὲ βωδινὰ πετσί τὰ τσαρούχια καὶ τὰ πουλοῦσαν στοὺς χωρικοὺς σὲ κάθε παζάρι, ὅταν κατεβαί-

νανε στην πολιτεία νὰ πουλήσουν τὰ γεωργικά τους εισοδήματα. Τσαρούχια ἔκαμναν καὶ μόνοι τους οἱ χωρικοὶ μὲ πετσιὰ βωδινά, πὺν μόνοι τους τὰ κατασκεύαζαν πολλὲς φορές. Οἱ γεωργοὶ κι' ἀγρότες κατεβαίνοντας στὶς πολιτεῖες ἀγόραζαν καὶ τὰ γιορτερά τους παπούτσια, δηλ. *γεμενιά* ἢ *κουντουρες*, πὺν τὰ φοροῦσαν στὶς μεγάλες γιορτὲς φοραίνοντας καὶ τὰ καλά τους ροῦχα μ' ἀμπάδες φτιαγμένι τὸ χειμῶνα καὶ ἄσπρα—κάτιασπρα—τὸ καλοκαίρι ὑφαντὰ πανιά στὸν ἀργαλειὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν περισσότερο ὅμως καιρὸ πάνω στὴ δουλειὰ γυροῦσαν γυμνόποδοι καὶ τὰ πόδια τους τόσο εἶτανε μαθημένα, ὥστε μποροῦσαν νὰ περπατοῦν καὶ πάνω σὲ ζεστὰ ὄπως τ' ἀλώνια, σ' ἀγκάθια καὶ σὲ χαλίγια.

Στὶς Σαράντα Ἐκκλησιῆς οἱ *γεμενετζήδες* ἀποτελοῦσαν τὸ πολυπληθέστερο ἐπάγγελμα. Γεμάτο τὸ τσαρσί ἀπὸ γεμενετζήδικα, πὺν δούλευαν γιὰ ὄλο τὸν *καζά*. Τὰ γεμενιά εἶταν παπούτσια μαλακὰ μὲ πετσιὰ πρόστυχα δίχως καρφιὰ καὶ πρόγκες, ἀλλὰ ραφτά. Τὰ πετσιὰ εἶταν ντόπια, μαῦρα στὸ πάνω μέρος καὶ ἀπὸ κάτω μὲ κιοσελέδες, πὺν στὴ βροχὴ μαλάκωναν ἀπορροφώντας νερά. Ὁ γεμενετζής εἶχε μπροστά του ἓνα μεγάλο κομματι κορμοῦ ἀπὸ δροῦ ἢ ἄλλο σκληρὸ ξύλο στηριγμένο σὲ τρία ποδάρια. Τὸ ψῆλος του εἶταν ὡς ἓνα πῆχυ, ὅσο πὺν καθισμένος μποροῦσε νὰ κόβει πετσιὰ πάνω. Εἶταν ὁ μπάγκος του. Ἐκεῖ ἔκοβε, κολλοῦσε, χτυποῦσε μ' ἓνα σίδερο πλατύκωλο νὰ σπάζει τὸ πεσί, καὶ σχηματίζει τὶς δίπλες τῶν παπουτσιῶν πὺν θάρραβε στὴ μηχανή. Δίπλα του σ' ἄλλα σκαμνιά καθισμένοι οἱ καλφάδες ἔραβαν μὲ κλωστὲς κερωμένες, πὺν τὶς τοίμαζαν τὰ τσιράκια ἀπὸ τὴν μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρα τοῦ μαγαζιοῦ κερώνοντάς τες μὲ κίτρινο κερὶ, πὺν τὶς ἔδινε δύναμη μεγάλη κι' ἀντοχή, κρατώντας δυὸ σουβλιὰ πὺν μ' αὐτὰ τρυποῦσαν τὰ πετσιὰ. Τοίμαζαν χιλιάδες ζευγάρια καὶ τὰ κρεμοῦσαν στοὺς τοίχους καὶ τὴν πρόσωση τοῦ μαγαζιοῦ γιὰ πούλημα. Τὰ γεμενιά τὰ φοροῦσαν πατημένα πίσω, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχωναν κιοσελὲ ἀνάμεσα στὰ πετσιὰ σχηματίζοντας στὸ καλοῦπι τὸ γεμενί. Κι' αὐτὸ γιατί εὐκόλα τὰ φοροῦσαν κι' εὐκόλα τᾶβγαζαν ἀπὸ τὸ ποδάρι, ὅταν ἔμπαιναν μέσα στὰ δωμάτια μόνο μὲ τὶς μάλλινες κάλτσες ἢ τὰ σαγιακένια *λαπισίνια*, πὺν σκέπαζαν τὸ πόδι ὡς τὸν ἀστράγαλο, Γι' αὐτὸ καὶ στὶς βίξιτες, στὶς ὀνομασίες στὰ σπίτια, ἓνα παιδι πάντα γύριζε τὰ παπούτσια μὲ τὴ μύτη πρὸς τὴν ἔξοδο, ὥστε βγαίνοντας ὁ μουσαφίρης νὰ βρῖσκει τὰ παπούτσια του ἔτοιμα νὰ φορεθοῦν.

Οἱ γεμενετζήδες σάν ἑονάφι εἶχαν τὸν πρωτομάστορα καὶ τέτοιος στὰ χρόνια τῆς Ρουσίας—τὸ Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1878—ἔκανε ὁ παπούς ὁ γεμενετζής ὁ Καρατζᾶς, πὺν κυβερνοῦσε μὲ πειθαρχία καὶ τάξη ἓνα ἑονάφι πολυπληθὸ, ἔχοντας τόσες ὑποθέσεις, τόσα ζητήματα. Νὰ ἔγραφαν κεῖνο τὸν καιρὸ ἄραγε τὰ πραχτικά τους; Δὲ ξαίρω, γιατί τίποτε δὲ σώθηκε ἀπὸ βιβλία καὶ κώδικες ἑοναφίων. Ὅμως ἡ ἀγοραμματσύνη ἢ μεγάλη τοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πὺν ἤξαιραν μὲ τὸ ζόρι τῶνομά τους ὀρνιθοσκάλιστα, δὲ

μᾶς δίνει πολλή ἐλπίδα νὰ εἶχαν καὶ νὰ κρατοῦσαν βιβλία. Τότε εἶταν ὁ λόγος, ἡ τιμιότητα καὶ ἡ πειθαρχία. Ἡ συμφωνία εἶταν λόγος κιὸ λόγος νόμος ἄγραφος. Τὸ ἐσνάφι τῶν γεμινετζήδων ἔζησε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια μας καὶ χάθηκε μὲ τὴ μετανάστευση τοῦ Θρακικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὸ σκόρπισμα τῶν τεχνιτῶν σὺν τὰ μέρη τῆς βορείου Ἑλλάδος.

Οἱ *κουντουράδες* πάλι, ὑπόδεναν τὸν ἀστικό πληθυσμὸ τοῦ τόπου. Τοὺς ἐμπόρους, τοὺς ἐσνάφηδες, τοὺς δασκάλους, τὸν κόσμον ποὺ δούλευε μέσα στὴν πολιτεία καὶ ἔβγαζε προϊόντα γιὰ τοὺς γεωργούς, τοὺς χωρικούς, τοὺς ἀγρότες. Κουντουράδες εἶταν πολλοὶ καὶ καλοὶ τεχνίτες, ποὺ ἄλλοι παρακάθησαν σὲ καλοὺς μαστόρους κι' ἄλλοι δούλεψαν καὶ στὴν Πόλιν γιὰ νὰ μάθουν τέχνη. Οἱ κουντουράδες δούλευαν ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ παπούτσια. Τὰ μποτίνια, τὰ σκαρπίνια, τὶς γαλότσες, τὰ στιβάλια. Ὁ κουντουρὰς δούλευε πάνω κάτω ἔτσι τὸ παπούτσι: "Ἐπαιρνε πετσοὶ καλὸ γιὰ τὴ πρόσοψη. Μέσα ἔβαζε προβιά ἢ πανὶ γι' ἀστάρη. Ἐκοβε τὸ δέσμα κι' ὄλα τὰ σχετικά καὶ τ' ἄστεινε, ἂν δὲν εἶχε δική του, στὴ μηχανὴ γιὰ ράψιμο. Ἐτσι ἔκαμνε τὰ *ρόνια* ποὺ τὰ ἔπαιρνε ὁ κάλφας καὶ τὰ *μόντερνε* στὰ *καλαπόδια* ἢ *καλούπια*. Ὁ παραγιός, ἂν εἶταν *καρφωτά*, τ' ἄπαιρνε νὰ τὰ *ρελιάζει*, ἂν *ραφτά*, νὰ τὸ *πατώνει*. Ὁ κάλφας κατόπι ἔβαζε τὶς σιόλες ἀπὸ πάνω καὶ τὰ παρὰδινε στὸ μικρὸ νὰ τὰ *καρφώνει* ἢ νὰ τὰ *γαζώνει*. Ὁ κάλφας *ξαναπαίρνοντας* τὰ ἔκαμνε τὰ *τακούνια* τους καὶ τὰ *ξελούριζε* καὶ πάλι τ' ἄπαιρνε ὁ μικρὸς νὰ τὰ *ξεφουμάρει* δηλ. νὰ τὰ *γυαλίσει*. Νά, τὰ *χρειαζόμενα* ἐργαλεῖα: 1) Τὰ *καλαπόδια* σὲ διάφορες φόρμες, ἀντρίκια, γυναικεῖα, παιδικά, 2) οἱ *φαλτσέτες*, 3) τὸ *λαδάκορο*, ἓνα *λιμάκι* κῆνα *μουάτι*, 4) μιὰ *ντανάλια* διπλῆ, μιὰ *στενὴ* γιὰ τὶς πόντες, μιὰ *ντανάλια* *μονή*. 5) μιὰ *γράσπα* ἔξω καὶ μιὰ μέσα γιὰ τὸ κόψιμο τῆς πρόκας, 6) ἓνα *σουγλι* γιὰ *ρέλιασμα*, ἓνα ἴσιο, ἓνα *γαζοτικό* κι' ἓνα *καίσαβροκάκι*, 7) ἓνα *σφυρὶ* μεγάλο ἓνα μικρὸ, κῆνα *σίδερο*, ὅπου *πιστάφουν* τὰ *πετσοῖ*, 8) μιὰ *στέκα*, ἓνα *γάντζο* γιὰ νὰ βγαίνει τὸ *καλαπόδι* κῆνα *κατόχι*, 9) ἓνα *λαμπούνιο* *μονό*, ἓνα *διπλὸ* καὶ *μακανέτες* διάφορου μεγέθους. Τὰ *λαμπούνια* γιὰ τὰ *τακούνια*, τὶς δὲ *μακανέτες* γιὰ τὶς *πιάντες*. *Πιάντα* εἶναι τὸ πάνω μέρος τοῦ παπουτσιοῦ, *μπογέτα* τὸ πίσω, 10) ἓνα *ξελουστῆρι* καὶ μιὰ *φιλειζάρα* γιὰ τὸ *φίλο* κῆνα *ρασπάκι* γιὰ τὸ *φίλο*.

Τὰ *δέσματα* ποὺ *χρειαζότανε*. Τὸν παλιὸ καιρὸ ὑπῆρχαν μόνο ἓνα εἶδος *πετσοῖ* *λιμαρὰ* ποὺ τ' ἄλεγαν *τομαράκια*, μὲ τὸν καιρὸ ὅμως τὰ ἐργοστάσια τῆς Εὐρώπης ἔβγαλαν *πετσοῖ* σὲ διάφορους χρωματισμούς: *Καμηλόδέρματα* γιὰ *μπότες*, *λουστρίνια* καὶ *σεβρολούστρινα*, *ἑδιάβροχα* (μαῦρα καὶ χρωματιστά) *σεβρά* τὸ ἴδιο, *τελαῖνια* τὸ ἴδιο, *σοιέτ* σῶλους τοὺς χρωματισμούς, *προκοδείλον*, *βόα*, *κανκουρὸ* καὶ ἄλλα πολλὰ εἶδη.

Τὰ *πετσοῖ* αὐτὰ ἢ τ' ἄχαν στὰ *κουντουράδικα* λίγο πολὺ, ἢ τ' ἄκοβαν στὰ *πετσάδικα* μὲ τὸ *κομμάτι*. Οἱ *κουντουράδες* εἶχαν πολλὰς *δουλιές* τὸ *χειμῶνα*, ποὺ *γύριζαν* οἱ *ξενιτεμένοι* τοῦ *καλοκαιριοῦ* *κρημηδάφηδες* Αὐτοὶ ὅλοι θὰ

παπουτσούνονταν. "Έτσι ξενοχτοῦσαν οἱ κουντουράδες καὶ σκοτώνονταν στὴ δουλειὰ ὅλη τὴν ἐποχὴ νὰ κάνουν παπούτσια καὶ λιγότευε ἢ δούλεψή τους τὸ καλοκαίρι.

Οἱ *καβάφηδες* εἶταν οἱ ἐτοιματζῆδες. Αὐτοὶ πουλοῦσαν ἔτοιμα παπούτσια, πὸν δὲν εἶταν στὴ δούλεψη τόσο ἐπιμελημένα καὶ τὰ ὕλικά τους διαλεχτά. Σαυτοὺς ἔτρεχε ὁ κόσμος νὰ φορέσει παπούτσια πρόχειρα. Εἶχαν χίλιω λογιῶ παπούτσια καὶ σὲ ἑκατὸ τιμές. "Αν ἔμπαινες δὲ μποροῦσες νὰ ξεφύγεις. Αὐτοὶ κρεμοῦσαν σάρμαθιές ὅπως τὰ σκόρδα, τὰ λογιῆς λογιῶ παπούτσια μὲ χρώματα πολλὰ: τὶς κουντουῖρες, τὶς μπότες μὲ τσόχα καὶ μουκαβά, τὶς παντόφλες, τὰ οτιβάλια, τὰ περίφημα *καίρια* πὸν εἶταν τὸ παπούτσια τῆς ἐποχῆς γιὰ τὰ παιδιά. Τὸ κρέμασμά τους κοὶ χρωματισμοὶ προκαλοῦσαν. Τὰ παιδιά τρελλαίνονταν νὰ ξεκρεμάσουν τὰ τσόχινια μποτίνια μὲ τὸ γαλάζιο χρώμα ἢ τᾶσπρο, μὲ τὰ μασκαρέτα τὰ μαῦρα. Τὰ χωριατόπουλα ἀπὸ κεὶ στὸ παζάρι—(στὴν Τρίτ', γιὰτὶ ἡμέρα Τρίτη γίνονταν), ἀποχτοῦσαν τὰ παπουτσάκια τους γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πασκαλιάς κιὸλα τὰ παιδιά τοῦ σχολειοῦ γιὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἑξατάσεων στὶς 29—30 Ἰουνίου, πὸν γίνονταν καὶ ἡ βράβευση τῆς ἐπιμέλειάς τους, μὲ δῶρα καὶ κουφέττα.

Τὰ ἐσνάφια αὐτὰ ἔμοιαζαν μὲ μιὰ ἀρτηρία, πὸν διωχτεῦονταν τὸ χρῆμα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐξέλεμπαν σῶλο τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα τοῦ τόπου τὴν πλούσια δούλεψή τους, καὶ ἡ βλάστηση κιᾶνθιση.

"Ὅπως ὅλα τὰ ἐσνάφια εἶχαν τοὺς *ισαούσηδες* τους, πὸν μάζευαν σὲ κουτὶ μέσα τὴ συνδρομὴ τῶν μελῶν γιὰ ὅλα τὰ ἔξοδά τους, τοὺς γιορτασμοὺς, τὶς βοήθειες καὶ περιθαλψες τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀδύνατων.

Στὶς *λότζες* μαζεῦονταν ὅλοι κιὸλοι μαζί δημοκρατικώτατα κἔλυναν ὅλα τὰ ζητήματα πὸν τοὺς παρουσιάζονταν στὴν ἀγορά.

Στὴν ἐτήσια πάλι λειτουργία τοῦ σωματείου των, βαφτίζονταν στὸ χριστιανικὸ καὶ ἔθνικὸ βάπτισμα νᾶντέχουν στὴν πίστη καὶ τὸν ἔθνισμό τους, πὸν γιαυτὸν εἶταν πρόθυμοι ὅλα νὰ τὰ θυσιάσουν, ζωή, χρῆμα, περιουσία.

"Έτσι τὰ ἐσνάφια στὴ Θράκη μικρὰ μεγάλα πρόσφεραν τὸ καθένα στὴν οἰκονομικὴ καὶ ἔθνικὴ μὰ καὶ πνευματικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀκμή.

III Τὰ γειτόνια

Γειτόνιο θὰ πῆ ἢ ἐπίσκεψη πὸν ἔκαναν τοῦ μαχαλᾶ οἱ γυναῖκες παίροντας καὶ τὴ δουλειὰ τους, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς γειτόνισσες, ἀφοῦ πρῶτα τὶς εἰδοποιοῦσαν μὲ παιδί. —Χαιρετίματα πολλὰ πὲ τὴ νινέμ', εἶπε ἂ νᾶρτ' νὰ σὲ γειτονέψ'. —Νὰ νᾶρτ' παιδίμ', νὰ τῆς πῆς, ἀσπασμούς.

"Έτσι τ' ἀπογέματα μαζεῦονταν μέσα στὴ μεγάλη αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ νὰ ποῦμε τὴ νταγι τῆ Κοντοῦ τὴν πλακοστρωμένη καὶ μὲ τὶς ἀχλαδιές καταφορτωμένες. Δροσιά καὶ ἥσκιος. Ἐκεὶ ἢ καθεμίᾶ, παίρνοντας τὴ δουλειὰ τῆς—ἐργόχειρο, τελλάρο, κέντημα, πλέξιμο, ράφιμο κλπ.—πήγαινε νὰ περᾶ-

σει τὴν ὥρα της, νὰ ἐργαστῆ, νὰ κουβεντιάσει, νὰ κουτσομπολέψει. Στρώνονταν κάτω στὶς ψάθες ἢ τὰ κιλίμια καὶ τὰ μαξιλάρια. Κι' ἄκουες χάχανα καὶ γέλοια χοντρά μέσ' ἀπ' τὶς πόρτες, ὅπως συνήθιζαν νὰ βγαίνουν οἱ νοικοκυρὲς καὶ νὰ κάθωνται ὄξω στὰ πεζούλια τοῦ σπιτιοῦ ἢ μέσ' ἀπὸ τὶς θύρες. Ὅποιος περνοῦσε ἀπὸ τὸ δρόμο τότε θὰ τότε ρωτοῦσαν ποῦ πάει, ποῦθε ἔρχεται, τί κάνει, τί βαστᾷ στὸ χέρι, τί ἔχει στὸ ζεμπίλι του. Γίνονταν ἢ ἐξομολόγηση τοῦ περᾶτή. "Ἐτσι ὁ κόσμος ἤξαιρε τοῦ ἄλλου τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες, τὰ βάσανα καὶ τὶς εὐτυχίες. Τίποτε κρυφὸ δὲν ὑπῆρχε. Γι' αὐτὸ καὶ σὰ γίνονταν μαλώματα—πολὺ συχνά—ἢ καθεμιὰ ἔβγαζε τ' ἄπλυτα τῆς ἄλλης στὸ φῶς.—Μωρὴ ἢ πάθεια, ἢ δεξαίροποιά, ἢ πόταπη, ἢ τούλγη, ποῦ ὁ ἄντρας σου, ἢ κόρ' σου, τὸ 'γγόν' σου κλπ. Εἶχε ἢ κάθε μιὰ νὰ σοῦ ψάλλει καὶ αὐτὸ εἶταν ἀπόλαυση, ἀλλὰ καὶ θλιβερό, γιατί πολλές φορὲς καταντοῦσε ἐγκληματικό. Στὰ γειτόνια λοιπὸν γίνονταν οἱ ἀποκαλύψεις τῆς ζωῆς ὁλονῶν. Ὁ λόγος ἔφερνε τὸ λόγο καὶ ἡ ὁμιλία τὴν ὁμιλία καὶ κατεβατὸ-κατεβατὸ ἢ οἰκογενειακὴ ζωὴ τῶν σπιτιῶν ξετυλίγονταν στὸ φῶς τῆς ἡμέρας διάπλατα—μαῦρες σελίδες καὶ σκοτεινές.

Τὸ γειτόνιο βαστοῦσε πολλές ὥρες. Μὰ δὲν πήγαινε χαμένο, γιατί ὅλες αὐτὲς τὶς ὥρες δούλευαν κι' ἔβγαζαν δουλειά. Κρατοῦσε ὡς ποῦ θὰ γύριζαν οἱ ἄντροι ἀπὸ τὶς δουλειές τους. Τὸ γειτόνιο γινότανε κι' ἀπὸ μαχαλά σὲ μαχαλά. Τρεῖς τέσσαρες συμφωνοῦσαν νὰ πᾶν *κεῖ κατ'* ἢ *κεῖ πᾶν'*. Δηλ. στὸν Ἁγιγιάννη χαμηλά ἢ στὴ Μητρόπολη ποῦ εἶταν σὲ ψήλωμα. Ἐκεῖ κατοικοῦσε ἢ ἀδερφή τῆς μιᾶς ἢ ἡ συντέκνισσα τῆς ἄλλης. Ἐτσι ξεκينوῦσε ἢ κόνα Ροδῆ νὰ πάει στῆς κόρης της ἀπὸ τὴ Μητρόπολη «κεῖ πᾶν'» στοὺς Ἁγι-Σαρανταμάρτυροι. Τὴν συνώδευε ἢ κόρη της ἢ μεγάλη, ἢ ἀνεψιά της, ἢ ξαδέλφη της κλπ. Ἐκεῖ *ρέκου πρόκου*—συζητώντας— ὅλο τ' ἀπόγεμα φλυαροῦσαν, χολομανοῦσαν, χαιρόνταν, κακολογοῦσαν, ὡς που μὲ τὸ πέσιμο τοῦ ἡλίου ξεκينوῦσαν νὰ περάσουν τὸ γεφύρι ν' ἀναβοῦν τ' ἀψηλοῦ καὶ νὰ βροῦν τὴν ἐξώπορτά τους, χορτασμένες ἀπὸ τὸ γειτόνεμα.

—Πὲ ποῦ, λεγῶ, ἐρχόσαστε ;—Πήγαμ' καὶ γειτόνεψαμ' τὴν γόρ' μου τὴ Φυτωρῆ, ἐρχόμαστε πὲ τὸ γειτόνιο.

Στὸ κοντινὸ γειτόνεμα φοροῦσαν τὰ καθημερινά τους. Στὸ μακρυνὸ ντύνονταν «*πὲ γοῦλ' τὰ καλά δ'ους*». Κρεμοῦσαν σκουλαρίκια, ἔβαζαν βραχιόλια, δαχτυλίδια κι' ὅλα τους τὰ *γιαμαντικά*. Καὶ τ' ὠρολόγι μὲ τὴν ἄλυσίδα τὴ μακρυνὰ κρεμασμένη ἀπὸ τὸ λαιμὸ τρίκατη καὶ τετράκατη, μὲ τὴ βεντάλια στὸ χέρι τὸ δεξιὸ καὶ τ' ἄριστερό στὸ φουστάνι νὰ μὴ σέρονται καὶ τὰ μοῦτρα βαμμένα μὲ χίλιων λογιῶν *τσαλκαμάδες* καὶ κοκκινάδια.

Κεράσματα. Τὴν ὥρα τοῦ γειτόνιου γίνονταν ὅλα τὰ κεράσματα. Κερνοῦσαν *καβέ*, γλυκό, καὶ τὸ *κενί* (ἀπόβραδο), πρόσφερναν ἢ γλυκὰ τοῦ ταψιοῦ, ἢ τσίρ' ψημένοι καὶ βουτηγμένοι στὸ ξύδι, τυρὶ τουλουμισιο, φρέσκο σπιτικὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸ φουρνο φρεμένο ζεστό, λουκάνικα ψημένα καὶ ὄ,τι

ἄλλο βρίσκονταν στὸ σπίτι. Μισοχόρταιναν. Πάνω στὸ *μεζελέντισμα* μάθαιναν ἢ μιὰ τῆς ἄλλης τὰ φαγιά, τὰ γλυκά, τοὺς τρόπους τῶν φαγιῶν, τῶν γλυκῶν καὶ ὅλα τῆς μαγειρικῆς καὶ τῆς οἰκοκυρικῆς. Οἱ τεχνικῆς τῆς μαγειρικῆς ἀποκαλύπτονταν.

Παραμῦθια.—*Ἀνέκδοτα.*—*Τραγοῦδια.* Στὰ γειτόνια ὅλες τὶς ὥρες δὲ σοβαρολογοῦσαν. Ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀστεία τῆς γειτονιάς, πού ἱστοροῦσε *κουτσουμπάκια* καὶ *μασάλια* καὶ *ἀνέκδοτα* σεμνά καὶ ἄσεμνα καὶ ἡ γυναίκεια γλῶσσα ξεπερνοῦσε τὰ ὄρια τοῦ σεμνοῦ. Λέγαν καὶ *παραμῦθια* καὶ *τραγοῦδια* τῆς ἐποχῆς ἢ παλιὰ λαϊκά, πού χαλασμένα καὶ σκορπισμένα μέσα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἶταν ἡ ἀπήχηση μιᾶς λαϊκῆς μούσας, πού τὴν κατενίκησε ἡ καινούργια δασκάλικη ποίηση καὶ μουσική.

Τὰ *νυχτέρια*. Τέτοια γειτόνια ἀποκλειστικὰ μὲ γυναῖκες, γίνονταν τὸν χειμῶνα. Μετὰ τὸ βραδυνὸ φαγητὸ μαζεῦονταν οἱ γειτόνισσες μὲ τὶς δουλειές τους κι' ἔκαναν *νυχτέρια*. Δούλευαν δηλ. ν' ἀποτελειώσουν τὰ προικιά, τὰ καθημερινὰ ραψίμματα καὶ πλεξίματα. Ἐκοβαν πανιά, ἔροσβαν, ἔπλεκαν κάλτσες, ἔκαμναν μαλλί, μάζευαν στ' ἀδράχτι κλπ. Μόνον πού δὲν ὑφαίναν τὴ νύχτα, γιατί ὁ ἀργαλειὸς ἔκανε κρότο. Τὴν περισσότερη δουλειὰ ἡ γυναίκα τὴν τοίμαζε νύχτα στὰ νυχτέρια, γιατί τὰ παιδιὰ κοιμόνταν, ὁ ἄντρας ροχάλιζε κουρασμένος κι' εἶταν λεύτερη ἀπὸ κάθε ἐνόχληση. Τότε οἱ παραμυθοῦδες ἀνιστοροῦσαν μακρόσυρτα παραμῦθια κι' ἀτέλειωτα πού κρατοῦσαν πολλές βραδυές. Ἡ φαντασία ἔπλεκε τὰ ἐπεισόδια καὶ τὶς περιπέτειες ἀπανωτὲς καὶ δὲν ἔβλεπε τὸ τέλος τοῦ παραμυθιοῦ. Τ' ἀνέκδοτα ἀπανωτὰ ἔδιναν κι' ἐπαιρναν. Τὰ μεσάνυχτα καὶ πέρα πλιὰ καληνυχτοῦσαν γιὰ νὰ πᾶν γιὰ τὸ στρώμα.

Τὰ *νυχτέρια* αὐτὰ τῆς δουλειᾶς γίνονταν καὶ στὸ τσαρσί, ὅπου τὰ μαγαζειά. Οἱ τεχνίτες, ραφτάδες, κουντουράδες, γεμενετζήδες, τσαρουχάδες, ἀμπατζήδες κλπ., δούλευαν ὡς τὰ μεσάνυχτα μαζί μὲ τὰ τσιράκια καὶ τοὺς καλφάδες νὰ βγάλουν δουλειά. Κοιμούνταν πολὺ λίγες ὥρες γιὰ νὰ ξαναρχίσουν πολὺ πουρνό. Συνήθως τὰ νυχτέρια γίνονταν τὸ χειμῶνα μὲ τὶς μεγάλες νύχτες καὶ τὴ σαρακοστὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Λαμπρῆς. Νύχτα περνοῦσε κιὸ *σαλεπιζῆς* καὶ τοὺς ζέσταινε μένα ζεστό *σαλέπ'* κένα ὠραῖο κολουόρ' ἢ *σιμίτ'*. Ὁ κόσμος στὴ Θράκη, εἴτε τεχνίτης, εἴτε γεωργός, εἴτε ἀμπελοργός, δούλευε πολὺ καὶ κοιμότανε λίγο. Ἐτσι ἀβγάτιζε τὸ βιό του, τὶς περιουσίες του. Ἐτσι στοίβιζε προικιά καὶ ρουχικά, στρώματα καὶ στρωσίδια. Πολὺ δουλειά, καλὸ φαγητὸ καὶ πιστό, καὶ λίγο ὕπνο. Γενικὰ τὰ γειτόνια εἶταν ἡ κοινωνικὴ κίνηση καὶ ἡ ἀνύπαρκτη πνευματικὴ βλάβιση τῶν καιρῶν ἐκείνων. Στὰ γειτόνια γίνονταν καὶ τὸ *μετζὶ* πού θὰ πῆ: ἡ βοήθεια τῆς γειτονιάς γιὰ νὰ τελειώσει μιὰ δουλειά, πού δὲ χωροῦσε ἀναβολή, μιᾶς γειτόνισσας. Ἐτσι ἔμειναν οἱ φράσεις:—Ἐχομ' μετζί.—'Α κάνουμ' ἕνα μετζί καὶ ἄ'τελειώσ'.—Ἐρχεστε μετζί πόψε;—'Α νῆχομ' μετζί.

IV Τὸ χατζηλίκι

Ἡ μάνα μου ἢ παπαδιά τοῦ Παπαχριστόλδου—ὅπως πρόφερον τὸ νομα τοῦ πατέρα μου ἢ Παρουσία ἢ ξαδέρφη του—ἔλεγε συχνὰ γιὰ τὶς καλωσύνες, πὼς αὐτὸ ἔνε χατζηλίκι^ο δηλ. πὼς μιὰ καλωσύνη ἰσοδυναμεῖ μὲ ἓνα ταξίδι στὰ Γεροσόλυμα, μὲναν παγεμὸ στᾶγια μέρη.

Στὸν περασμένο αἰῶνα οἱ νοικοκυραῖοι τῶχαν τάμα, πόθο, νὰ πᾶν στὸ χατζηλίκι, νὰ γίνουν χατζηδες, νὰ προσκυνήσουν τοὺς ἁγίους τόπους καὶ νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους πίσω μὲ πομπή κι ἀγαλλίαση, τρισευτυχισμένοι, πὺν προσκύνησαν τὸ τάφο τοῦ Χριστοῦ καὶ γύρισαν φέροντας τᾶγια μῦρα τῶν καλογήρων καὶ τοὺς σταυροὺς καὶ τὰ κομπολόγια καὶ τὶς εἰκόνες καὶ πρὸ παντὸς τὸν τίτλο τοῦ χατζῆ. Ἔτσι εἶχαμε τοὺς Χατζηθωμάδες, τοὺς Χατζηπαπάδες, τοὺς Χατζηπαναγιώτιδες κλπ. τὴ Χαντζοῦδαινα, τὴ Χατζέτσα, τὴ Χατζηστρατούδα κλπ.

Γυναῖκες βέβαια σπάνια πῆγαιναν στὸ χατζηλίκι, ἀλλὰ ἄντροι πῆγαιναν πολλοί, γιατί γιὰ τὶς γυναῖκες εἶταν πολὺ δύσκολα τὰ ταξίδια—τόσο μακρονὰ καὶ ἐπικίνδυνα. Καὶ ὅμως καὶ γυναῖκες ἀποτολμοῦσαν τέτοιο ταξίδι κἔμεινε φημισμένη ἡ Χατζήδαινα, πὺν καθότανε μέσα στὸν αὐλόγυρο τῶν Σαρανταμάστρων καὶ θεωροῦνταν ἅγια γυναῖκα.

Γιὰ νὰ πάει κανεὶς στὸ Χατζηλίκι ἔπρεπε νὰ ταξιδέψει στὴν Πόλη. Τὸ ταξίδι εἶταν ἀποχωρισμός. Ποιὸς ἤξαιρε ἂν θὰ γυρίσει ταξιδεύοντας τόσο μακρονὰ—στὸν ἄλλον κόσμον—καὶ γιὰ αὐτὸ ὁ ἀποχαιρετισμὸς γίνονταν σὰν νὰ ταξίδευες γιὰ τὸ ὕστερον ταξίδι τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τὴν Πόλη ἔπαιρνες καράβι καὶ μέρες πολλὰς ταξίδευες ὡς τὴ Γιάφα ἀναχωρητῆς καὶ στρατοκόπος. Ἀπὸ τὴ Γιάφα ἔφτανες στοὺς ἁγίους τόπους μὲ κόπο καὶ βάσανα. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι, ὅλο τὸ μαρτύριο εἶταν μιὰ τιμωρία τῆς ζωῆς, πὺν τὴν ἀνάβαινες θεληματικὰ ὡς πὺν νὰ φτάσεις στὸ τάφο τοῦ Χριστοῦ.

Στὸ ταξίδι αὐτὸ ρίχνονταν οἱ ἄνθρωποι πάντα στὸ στάδιο τῆς ζωῆς, πὺν ὁ ἄνθρωπος ἀποχωριζότανε πιά τοὺς κόπους τῆς δουλειᾶς, τὶς ἀγωνίες τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ἐμπορίου, κἔμπαινε στὴν ὥρα τῆς ἀνάπαυσης. Τότε ἤθελε καὶ τὴν ἀγιωσύνη. Πῆγαινε νὰ προσκυνήσει, νάγιαστῆ, νὰποθέσει τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν του, νὰ ξομολογηθῆ, νὰ γονατίσει στᾶγια χώματα, νὰ τιμωρηθῆ καὶ νάξιωθῆ τὴν τιμὴ νὰ σκύψει στὸ χεῖλος τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ, νὰ δῆ τὸ ἅγιο πάθος του, νὰ πονέσει, νὰ κλάψει, νὰ μετανοήσει καὶ ἁγιασμένος νὰ γυρίσει μὲ μακρονὰ ταξίδι πίσω στὴν εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ του, τῆς φημηλιᾶς του, σεβαστὸς κι ἁγιασμένος, μυρωμένος καὶ βαφτισμένος στὰ νερὰ τοῦ Ἰορδάνη, ἄνθρωπος ἐδλαβητικὸς καὶ γνωστικὸς, πὺν ἡ γνώμη του ἢ σοφὴ στὸ ἐξῆς θᾶταν πολὺτιμη, ὁ λόγος του σπουδαῖος, καὶ θᾶπολάβαινε τὴν ὑπόληψη τοῦ κοινοῦ, πὺν θᾶπροσηκόνονταν στὸ πέρασμα του, θᾶχε στασίδι στὴν ἐκκλησία καὶ θᾶταν δημογέροντας κἔπίτροπος κἔφορος. Ἔτσι τέτοιος θᾶ γύριζε ὁ Χατζηθωμάς, ὁ Χατζηστράτος, ὁ Χατζηγιαν-

νάκος και οί τόσοι άλλοι χατζήδες που αποτελούσαν μετρημένοι στα δάχτυλα τὰ κεφάλαια τῆς ἐνορίας, τοὺς Νέστορες τῆς δημογεροντίας και τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας, τοὺς διαιτητές, που ὁ λόγος τους εἶταν σοφία Σολομώντος.

Ὁ γυρισμὸς τῶν Χατζήδων εἶταν θρίαμβος. Οὔτε οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης γύριζαν μὲ τόσο θρίαμβο. Μύριζαν μόσχους και μύρα, ἔφερναν ἀξύριστοι πιά γενειάδα, κρατοῦσαν κομπολόγι μαῦρο και φοροῦσαν ροῦχα μαῦρα γεροντικά. Χατζήδες! Ὅταν ἔφτανε ἡ ὥρα νὰ μοῦν στὴν πατρίδα τους, ἔβγαине ὁ κλῆρος μὲ τ' ἀμφιά του, μὲ τὰ ξεφτέρια, μὲ ψαλμοδιὲς και τοὺς παραλάβαινε ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία. Οἱ παπάδες ἔψελναν, τὰ θυμιατὰ ὕψωναν τοὺς μόσχους και τοὺς καπνοὺς των, τὰ μανάλια ἔκαιαν τὰ κεριά τους και τὰ ξεφτέρυγα ἀστραφταν στὸν ἥλιο. Ἡ πομπὴ παραλαβαίνοντας τὸ χατζὴ προχωροῦσε τὸ μεγάλο δρόμο μὲ ψαλμοδιὲς ὡς τὴν ἐκκλησία τῆς συνοικίας. Ὁ χατζὴς εἶταν ὁ εὐτυχισμένος τῆς ὥρας. Στὴν ἐκκλησιά διαβάζονταν ἡ ἀκολουθία τοῦ γυρισμοῦ και στὸ τέλος τῆς ὁ χατζὴς μοίραζε τὰ δῶρα τοῦ χατζηλικιοῦ, κομπολόγια, σταυρουδάκια τίμια, τιμιόξυλο, εἰκονίτσες και ὅ,τι ἄλλο ἔφερε. Ἔδινε σ' ὄλους και δίνοντας ἀποτραβιόνταν στὸ σπίτι του τὸ εὐτυχισμένο, ὅπου γιόρταζαν τὴν ἐπιστροφή. Μέρως, βδομάδες ὁ Χατζηθωμᾶς ἢ ὁ Χατζηπαναγιώτης ἢ ὁ Χατζηαργύρης διηγόνταν ὅ,τι εἶδε και ἀκουσε στὸν ἅγιο Ντάφο. Ἐλεγε γιὰ τὶς σπουδαιότερες μέρες τῆς ζωῆς του. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα κείνη εἶταν ἀξιοσέβαστος, ὁ λόγος του εἶχε κῦρος και ἀξία, ἡ δόμλια του ἀκούοταν, ἡ σοφία του λογαριάζονταν και μ' ἓνα λόγο γίνονταν ἀπὸ τοὺς Νέστορες τῆς συνοικίας.—Τὸ εἶπε ὁ Χατζηντόντης, τὸ εἶπε ὁ Χατζηαντών'ς, ὁ Χατζηγιαννάκος. Αὐτοὶ οἱ χατζήδες σύντρεχαν τὴν κοινωνία στὴν εἰρηνικὴ ζωὴ, στὴν χριστιανικὴ ἀγάπη, στὴ δικαιοσύνη, στὴ φιλαλληλία και δημιουργοῦσαν παραδόσεις και ἔθιμα και θέσμια, που γίνονταν μὲ τὸν καιρὸ τὸ παράδειγμα κι' ὁ κανόνας τῆς ζωῆς τῆς συνοικίας, τῆς πολιτείας, τοῦ τόπου. Τὸ χατζηλίκι λοιπὸν εἶταν μεγάλο ὄφρικό, μεγάλο προνόμιο, μεγάλη δόξα και τιμὴ και γι' αὐτὸ κάθε εὐτυχία, γιὰ νὰ ἔξαρθῇ, συγκρίνονταν μὲ τὸ χατζηλίκι.—Αὐτὸ ἔνε χατζηλίκ', δηλ. εὐτυχία, ὅση τὸ χατζηλίκι! Γι' αὐτὸ εἶταν και τ' ὄνειρο κάθε νοικοκύρη, που κυττοῦσε στὸ τέλος τῆς δούλεψῆς του νὰ μπαρκάρει γιὰ τὰ Γεροσόλυμα και τοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο και γυρίζοντας νὰ ζήσει τὰ ὕστερά του χρόνια εἰρηνικά και εὐτυχισμένα ὡς χατζὴς.

V Τὰ νείρατα

Στὴ Θράκη τὰ νείρατα, ὅπως κι' ἄλλου παντοῦ, εἶταν τὸ καθημερινὸ πρωινὸ κουβεντολόγημα τῶν γυναικῶν και πολὺ ἐπιδροῦσαν στὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, που τὸν κυβερνοῦσε ἡ δεισιδαιμονία, και πίστευε πὼς τὸ κάθε ὄνειρο εἶταν προμῆνυμα εὐχάριστο ἢ δυσάρεστο τῆς ἡμέρας. Γι' αὐτὸ και κάθε πρωὶ ἢ μιὰ γειτόνισσα σκουντοῦσε πρὶν ἀκόμα συμμαζώξει τ' ἀχτένιστα ζουλούφια τῆς τὸ παραπόρτι τῆς ἄλλης, και μπαίνοντας φώναζε δρασκελίζοντας τὴν

αυλή:—Ποῦ εἶσαι, μωρή, Μαργώ. ποῦ εἶσαι: "Ελα μωρὴ νὰ σὲ πῶ τ' ὄνειρό μ'. Πήγαινε νὰ τῆς πῆ τὰ νεύρατά της τὰ νυχτερινά, εὐχάριστα ἢ τρομερά καὶ δυσάρεστα καὶ νὰ γυρέψει τὴν ἐξήγηση μ' ἀγωνία στὸ πρόσωπο, κυττώντας τὴν μέσα στὰ μάτια.—Τὲν' μωρὴ, τὲν', πέμ' δὰ τ' ὄνειρό σ', νὰ δοῦμ' τὲν. Καὶ ἡ μιὰ ἀκούγε κατανυχτικά κι' ἡ ἄλλη παθαινόμενη πού ἀφηγιούνταν τὸ καὶ τό.—Βά, μωρὴ, βά! ψυθίριζε μὲ θανατασμοῦ ἀκούγοντας ἡ μιὰ, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔλεγε πράματα ζουντανά, χεροπιαστά, φωτεινά.—Νὰ λεγῶ θαρρεῖς καὶ τὸν ἀγκάλιασα καὶ τὸν εἶπα: Ποῦ παγαίν'ς Δημητρό; Τόσο γκαιρὸ ἔλειψες. Πῶς δὰ τόκανες καὶ φῆκες τὰ παιδιὰ σ', μένα χήρα. Καὶ βαστώντας τὸν χαϊρόμουνα χαρὰ πικρὴ. Δὲν εἶταν ἡ χαράμ' τέτοια πού ξαίρουμ', μόν' χαρὰ λυπητερῆ. Τὲν' μωρὴ Μαργώ τ' ὄνειρό μ': Καὶ σκούπιζε τὰ πλημμυρισμένα μάτια της.—Νὰ σὲ πῶ μωρὴ Ξανθῆ, τ' ὄνειρό σ' ἐν καλό. Σὰ γλέπ'ς πεθαμένο ἔνε καλό, πολὺ καλό: "Εχ' τὴν ἔγνοια σας ὁ Δημητρός στὸν ἄλλο γόσμο. Γαμπρὸ θὰ πάρ'ς. Στὸ σπίτ' σου θὰ μπῆ ἄλλος ἄδρας, θὰ σὲ φέρνα γαμπρό.—"Ο Θεὸς βοηθός, μωρὴ Μαργώ, κ' ἄρχιζε νὰ τῆς ἀφηγεῖται καὶ τ' ὄνειρο τῆς κόρης της τῆς Δοχτινῶς τὸ σφοδρό, τὸ μπλεγμένο, τὸ στριμμένο, τὸ ἀτέλειωτο, τὸ δυσκολοερμήνευτο, πού πήγαινε πρὸς τὸ γαμπρὸ καὶ πού εἶδε πρὸ λίγες μέρες. Ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς κόνα Μαργώς τῆς γειτόνισσάς της, πού ἔπαινε ἔκφραση ἀνάλογη μὲ τ' ἀφηγούμενα καὶ τὰ δρώμενα τοῦ νεύρατου, καταλάβαινε πολλά: Τὴν ἀξία ἢ ἀπαξία τοῦ νυχτερινοῦ ὄνειρου της κι' ἔτρεμε μὴν ἀκούσει καμμιά ὀρμήνεια κι' ἐξήγηση ὄξω ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της. Καὶ ἡ διάθεσή της ζαχάρωνε, ἡ ὄψη της ἰλάρωνε καὶ ἀκούγοντας τίς ὀρμήνεις ἔπιπε καὶ τὸν τουλπανερὸ καφεῖ τῆς γειτόνισσάς της, πού εἶταν φιλενάδα της καὶ παραδεσφὴ της καὶ μυστικοσύμβουλός της—χήρα γυναῖκα ἡ ἔρημ!—καὶ γύριζε στὸ εἰκονοστάσι νησ ν' ἀνάψει τὴν καντήλα της, πού ὅλη νύχτα ἔφαγε τὸ λάδι της καὶ νὰ προσεῦχηθῆ στὴν Παναγίγια.

Γιὰ τὴν ἐξήγηση τῶν ὄνειρων ὑπῆρχαν πρῶτα-πρῶτα οἱ ὄνειροκρίτες. Πολλὰ σπίτια εἶχαν τὰ μαντικά τοῦτα βιβλία φερμένα ἀπὸ τὴν Πόλη. Σ' αὐτὰ σκάλιζαν κι' αὐτὰ μετροφυλλοῦσαν νὰ βροῦν τὴν ἐξήγηση. "Ολοὶ τοὺς ξαίρουμε τοὺς νεύροκρίτες. Μὰ ὑπῆρχαν καὶ εἰδικὲς γυναῖκες, πού μπορούσαν νὰ δώσουν μιὰ οἰαδήποτε ὀρμήνεια καὶ σ' ὀποιοδήποτε ὄνειρο. Γι' αὐτὸ ἔλεγαν:—Τρέχα, μωρὴ, στὴν Κόνα Ροδῆ. Ἡ Ροδῆ—ἡ μπαμπωΡοδῆ, εἶταν ἡ πλάστρα τοῦ σαραγλιοῦ, πού μπαίνοντας στὰ σπίτια ἔπλαθε καὶ τοίμαζε τὰ περίφημα σαραγλιά. "Ε, ἡ μπάμπω Ροδῆ ἤξαιρε νὰ ὀρμηνεύει καὶ τὰ ὄνειρα. Εἶταν ἄλλη ἡ κόνα Ἐλέγκω ἡ διάστρα, ἡ γιάτρισσα, ἡ μάγισσα, ἡ ὀρμηνεύτρα, ἡ ἐξηγήτρα ὄλων τῶν δεισιδαιμονιῶν τοῦ κόσμου, πού ἔδινε μ' εὐκολία ἀφθαστὴ τίς ὀρμηνεῖες της καὶ στὰ ὄνειρα. Κόλαζε τὰ κακὰ προμηνύματα, ὕψωνε τὰ καλά. "Αν ἔβλεπες πού μάζευες παράδες κατὰ γῆς, θὰ λογοφέρ'ς, σοῦ ἔλεγε, νὰ φυλάγῃσαι. "Αν ἔβλεπες πῶς πετοῦσες ἢ ἔπεφτες στὴ θάλασσα ἢ μιλοῦσες πεθαμένου, ἢ ἀντάμωνες πεθαμένη, μονομιᾶς ἔπαιρνες

τὴν ἀπάντησιν.—Γράμμα θὰ πάρ' ἑς μωρή, ὁ γραμματᾶς ἔρκεται, ξενητεμένον θὰ δῆς, λεπτὰ θὰ σὲ μετρήσῃ. Καὶ γίνονταν αὐτό, γιατί ἡ ὄρμηενύτρα, ὅπως τοῦ παλιοῦ καιροῦ οἱ παπάδες τῶν μαντείων, ξαίροντας ὄλες τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τῆς νειρευάμενης, ὄλους τοὺς πόθους, τὰ βάσανα, τὶς σκέψεις, τὶς πίκρες καὶ τὶς χαρές, συναρμολογοῦσε μιὰ ἀπάντησιν συγγενικιὰ πρὸς μιὰ εὐαίσθητη πτυχὴ τῆς ψυχῆς τῆς γειτόνισσάς της, πὺ τὴν ἱκανοποιοῦσε. Κατὰ πρόσωπο ποτὲ δὲν ἔλεγε τὴν πικρὴ ἔρμηνεία. Τὴν πικρὴ ἔρμηνεία τὴν ἐμπιστεύονταν στὴν πιὸ φλύαρη γειτόνισσα μὲ τὴν σύστασιν—'Αμὰ μὴ τὸ ξεπελίκ' ἑς καὶ τὸ πῆς καὶ τὸ βγάλ' ἑς πὲ τὸ στόμα σ' ! Κι' αὐτὸ εἶταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ μαθευτῆ σὲ λίγη ὥρα. "Ἐτσι προμάντεψε τὸ θάνατο τοῦ κεραμιδάρη τοῦ Χρηστάκ', πὺ τὸν χτύπησε καὶ τὸν σκότωσε τ' ἄλογό του—τὰ δράματα τῆς ξενητιάς!—κι' ἔξηγώντας τὸ πικρὸ ὄνειρο τῆς κόνας Ἐλεγκάκας, πὺ ὕφαινε νύχτα μέρα, δὲν τῆς τὸ μολόγησε, μόνον τὸ σκόρπισε πλάγια στὴ γειτονιά γιὰ νὰ μαθευτῆ μαλακώτερα. Κεῖνη τῶχε μάθει ἀπὸ τὸ γράμμα πὺ ἦτε ἀπὸ τοὺς ξενητεμένους φέροντας γράμματα καὶ χρυσάφι τῆς δούλεψῆς τους ἔξον ἀπὸ τὸ νταγῆ Χρηστάκ', πὺ ὁ φτωχὸς ἀπὸ καιρὸ σκοτώθηκε πάνω στὴ δουλειὰ ἀπὸ τ' ἄλογό του χτυπημένος. Ποιὸς νὰ τῆς τὸ γράψει ; Τὸν εἶχε δῆ ἡ φτωχὴ χήρα του, πὺς ἦτε φορτωμένος τὰ ροῦχα στὴν ράχη του, δίχως τ' ἄλογό του.—Ποῦντο τ' ἄλογό σ', τὸν εἶπε, τότε ρώτησε.

Τὰ **νείρατα**, ὅπως σὸλους τοὺς ἀνθρώπους, ποῦναι πιασμένοι καὶ βουτηγμένοι μέσα στὶς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, ἐπιδρουσαν εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα ὅλη τὴν ἡμέρα. Ἡ μελαγχολία ἀπὸ τὸνειρο ἢ ἡ προσδοκία τοῦ καλοῦ ἔδινε ἢ ἀφαιροῦσε δυνάμεις ἀνάλογες στὴ δουλειὰ. "Ὅμως πάντα ἡ ἐπίδρασή τους εἶταν μεγάλη. Καὶ στὸν ἐξηγητὴ καὶ ὄρμηενυτῆ τῶν ὄνειρων εἶχε ὑπόληψιν μάντη ὁ λαός, —οἱ γυναῖκες πρὸ παντός. "Ἐτσι καὶ τὸ ἔσναφι στὴν ἀγορά, ὁ γεμενετζῆς, ὁ ράφτης, ὁ ντουλγκέρης, ὁπραματευτής, ὁ καβάφης (πετσάς), ὁ νταλιαντούρος, ὁ καζαντζῆς, τὸνειρο τὸ πιστεύει, τὸ ἀφηγόταν πρῶτ' ἄλλους. Τὸν βάραινε πολλὲς φορὲς βαρειά κέχανε τῆς δουλειᾶς τὸ κέφι. Γιατὸ ροφοῦσε καφέ πὰ στὸν καφέ καὶ ἀφίνοντας τὴ φαλτσέτα του ἢ τὸ βελόνι, ἔπαιρνε στὸ χέρι τὸ κομπολόγι καὶ πήγαινε ἀπὸ μαγαζὶ σὲ μαγαζὶ γιὰ κουβέντες.

Τὰ νείρατα οἱ θυμόσοφοι τὰ εἰρωνεύονταν καὶ τᾶστετεύονταν. "Ἐτσι ὁ Νταγῆς ὁ Ληγῆς ὁ γεμενετζῆς, νοικοκύρης ἀνθρώπος μὲ παλλικάρια καὶ κόρες στὰ πρῶτα του γερατεῖα ἀφηγόνταν περίεργα ὄνειρα πλάστὰ γιὰ νὰ κάνει τοὺς ἄλλους νὰ γελάσουν, γέλοια Ὀμηρικά, πὺ τᾶλεγε μπροστὰ στοὺς καλφάδες του καὶ στὰ τσιράκια—γιατὶ ἀγαποῦσε τὰ βρωμόλογα—γιὰ δροσιστικό. Κάποτε διηγόταν, πὺς εἶδε στὸν ὕπνο του πὺ βρῆκε ἕνα πορτοφόλι μὲ λεπτὰ. Μὲ χαρὰ ἔσχυσε καὶ τὸ πῆρε καὶ ἀνοίγοντάς το ἄρχεψε νὰ μετρᾷ τᾶσημένα γρόσια πὺ εἶχε. Μὰ κάτι τσιριές τότε ξύπνησαν πάνω στὴ χαρὰ πὺ δοκίμαζε ἀπὸ τὸ μέτρημα τοῦ ἀσημοῦ πὺ βρῆκε. Εἶταν ἔλεγε, ἡ

φωνή τῆς γυναίκας μου, πού με ξύπνησε πονώντας, γιατί τῆς ἔπιανα τὴν ὥρα κείνη τὸ πρᾶμα τῆς καὶ τῶσφιγγα, ὅπως στῶνειρο μ', τὸ πορτοφόλι. Καὶ ξεκαρδιζόνταν ὅλοι γελώντας με τὴν καρδιά.

Τὰ *νεύρατα* κανόνιζαν καὶ τὶς δουλειές τῶν ἀνθρώπων πολλές φορές. Πολλοὶ ἄλλαζαν μέρα ταξιδιοῦ, ἄλλαζαν δρόμο καὶ στρατά, γιατί τῶνειρό τους τὸ βραδυνὸ τοὺς ὠδηγοῦσε στὶς πράξεις τους. Ἡ Δοχτινιῶ ἢ διάστρα δὲν ἄρχιζε τὸ διάσιμο ὑφαντοῦ ἂν δὲν ἔβλεπε καλὸ ὄνειρο. Καὶ τὰ *νεύρατα* ἔρχονταν καθεβραδυνὰ κιᾶπανωτά, γιατί τὰ βράδυα οἱ ἄνθρωποι ἔτρωγαν κέπιναν πολὺ, φόρτωναν τὰ στομάχια τους με λογιῆς λογιῆς ἀχώνευτα ἀνατολίτικα πράματα, ἔπιναν κρασιά καὶ πιωτά καὶ πέφτοντας στὸ στρώμα, πού στρώνονταν τότε χαμηλὰ στὸ πάτωμα—γιατὶ κρεββάτια δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα—με τὸ στομάχι παραφορτωμένο, δὲ μπορούσαν παρὰ νὰ βλέπουν καὶ ὄνειρα μπερδεμένα κιᾶλυτα, φανταχτερὰ καὶ ἀπίθανα καὶ δυσκολοϊστόρητα.

Παιδι θυμάμαι ἔβλεπα ταχτικά ὄνειρα. Τὰ πιὸ ἀπίθανα ὄνειρα. Ἐβλεπα συχνὰ πὼς πετοῦσα κίνοντας τοῦ κορμιοῦ ἀνατάσεις στὸ κενὸ καὶ με τὰ χέρια ἰσχύζοντας τὸν ἀέρα. Πολλές φορές εἶδα πὼς ἔπεσα ἀπὸ ψηλὰ στὴ θάλασσα, πού στὸ ἀγγιγμὰ τῆς ξυπνοῦσα μονομιᾶς μένα καρδιοχτύπι δυνατώτατο. Αὐτὸ εἶταν ἓνα ἀπὸ τὰ ταχτικά μου *νεύρατα*. Πολλές φορές ἔβλεπα πὼς εὔρισκα λεφτὰ πολλὰ στὸ δρόμο, πού τὰ μάζευα χαρούμενος. Ἡ χαρὰ με ξυπνοῦσε, γιὰ νὰ με ποτίσει με τὴν ἀπατηλάδα τοῦ ὄνειρου.

Ἡ μητέρα μου ἔλεγε:—Διάλυσε τῶνειρο μ'! Ἐνα τῆς ἡμέρας γεγονός τὸ συνταύτιζε με τῶνειρό τῆς πού εἶταν τὸ καλὸ ἢ κακὸ προμήνυμα. Ὅταν ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς ἑφτὰ ἀδερφούς μου ἀπέθανε στὴν ξενητιά, εἶδε πολλὰ πικρὰ ὄνειρα πού ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ ξηγοῦσε καὶ τὰ συναρμολογοῦσε με τὸ θάνατο του παλλικαριοῦ τῆς, πού ξεσχύζοντας κάποτε τὰ ἐμπόδια, πέταξε μακρὰ με τὸ πόθο νὰ γνωρίσει τᾶγνωστο, νὰ τὸ καταχτήσει. Ἔτσι τῆς φαίνονταν πὼς εἶδε ὄνειρα, πολλὰ προμηνύματα καὶ προμαντέματα τοῦ πικροῦ καὶ μαύρου ποτηριοῦ, πού σὰ μάννα ἤπια ὡς τὸ κατακάθι.

Ἡ κόνα ἢ Δουκαίν' τοῦ Θανασοῦ τοῦ Μαβίνη εἶδε τὸν πελώριο ἄντρα τῆς τὸ Θανασὸ νὰ πεθαίνει μπροστά τῆς στὸ κρεββάτι του, μέσα στὸ σπίτι τῆς ἀπὸ περιπνευμονία διπλῆ. Δέκα μέρες πρὶν τὸν εἶδε καθάλλωρη, ὅπως πάντα νὰ βγαίνει τῆς μεγάλοπορτές τῆς φεύγοντας γιὰ τὴν ξενητιά καὶ νὰ τὴν ἀποχαιρετᾶ χωρὶς νὰ τῆς πῆ λόγo. Τῶνειρό τῆς τὸ ἀφηγῆταν σὰν τὸν εἶδε ξαπλωμένον στὸ νεκροκράββατο χλωμὸ κιᾶδύναμο, πού ἔφρευγε καθάλλα με τὸν χάροντα. Τὸ διηγῶταν κέκλαιγε κέλεγε: Θανασὸ μ', ἔχασα τὴ βασιλεία μ'!. Ἔφυγες καὶ λόγo δὲ με εἶπες, Θανασὸ μ'. Δέκα μέρες μετὰ τῶνειρό τῆς τὸν εἶδε μέσα σῆνα ἄσπρο σεντόνι νὰ τὸν κατεβάζουν στὴ γῆς καὶ νὰ τὸν σκεπάζουν με χῶμα βαρὺ, αὐτὸν πού κατέλυε τὶς ἀποστάσεις καθάλλα καὶ δὲν εἶχε κούραση στὴ ζωῆ.

Ὁ νοῦς τῶν μαννάδων στὴ Θράκη ἔτρεχε στοὺς ξενητεμένους. Οἱ ξε-

νητεμένοι εΐταν πολλοί, καὶ ταξίδευαν ὁμαδικὰ κοντὰ καὶ μακρὰ γιὰ τὴ σκληρὴ δουλειά. Πίσω τους ἔτρεχε ἡ σκέψη κιὸ νοῦς τῆς μάνας, τοῦ πατέρα, τῆς ἀδερφῆς, τῆς κόρης. Καὶ κάθε νύχτα ὁ πόνος τῆς ἡμέρας γίνονταν τὸ ὑφάδι τῶν *νεύρατων* τῆς νύχτας. "Ἔτσι μὲ τὸ λάλημα τῶν κοκκόρων ξυπνοῦσε κ' ἡ γιαιγιά νὰ πῆ τῶνειρό της, ἡ γυναίκα νὰ ὀρμηνέψει τὸ μακρόσυρτο φανταχτερὸ νεύρατό της μὲ τὴν κόνα Ροδῆ τὴν ξηγήτρα, ποὺ εἶδε μὲ τὸν ξενητεμένο της ἄντρα. Αὐτὸς δούλευε σκληρὰ γιὰ τὸ ψωμὶ τῆς φασίλιας, ἡ κόρη γιὰ τὸν ἀρραβωνιαστικό της, ἡ ἀδερφή γιὰ τὸν ἀδερφό της, ποὺ θὰ τῆς ἔφερνε τὰ δῶρα τῆς ξενητειάς. "Ἔτσι τῶνειρο εΐταν ἡ πρώτη φροντίδα νὰ ὀρμηνευτῆ, νὰ ξηγηθῆ εὐχάριστα, νὰ γεμίσει τὴν ψυχὴ ἐλπίδες κι ἀπαυτὲς νάνψει ἡ διάθεση γιὰ τὸν ἀργαλειό, γιὰ τὴ διάστρα, γιὰ τὸ ράψιμο, γιὰ τὴ δουλειά. Τὰ *νεύρατα* μὲνα λόγο εΐταν ἓνα μεγάλο κεφάλαιο τῆς ζωῆς στὴ Θοράκη καὶ εἶχαν ἐπίδραση στοὺς Θοῶκες ποὺ γεμάτοι δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις δοκίμαζαν ψυχικὰ τὴ μεγάλη ἐπίδραση τοῦ νεύρατου στὴν ὑπαρξή τους.

VI Τὸ ρακὶ κεφί

Στὴ Θοράκη ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἔθιμα εΐταν καὶ τὸ ρακὶ κεφί. Τὸ καλοκαῖρι οἱ ἄνθρωποι κουρασμένοι ἀπὸ τὸ κάμα τῆς ἡμέρας κι' ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς δουλειᾶς, κατὰ τὸ ἀλόβραδο τῶριχναν στὸ ρακοπότι καὶ τὶς μεζεδοφυγίες. Στὸ σπῆτι του ὁ καθέννας εἶχε διάφορα εἶδη σπῆτων. Εἶχε *μπάια*, *ντοῦζκο*, *μασίχα*, *τσιπουρο* κλπ. Ἡ γυναίκα ἢ ἡ κόρη ἔστρωνε στὴν αὐλὴ τὴν ψάθα, πάνω στὴν ψάθα τὶς σιλτέδες, πάνω στὶς σιλτέδες τὰ χαράμια. Γύρω στόλιζε μὲ γλάστρες βασιλικῶν, δειλινῶν, καὶ πολλῶν εἰδῶν λουλούδια, δρόσιζε τὴν αὐλὴ κι' ἔστηνε τὸ δίσκο πάνω σ' ἓνα σκαμνάκι. Ὁ δίσκος εἶχε τοῦ Θεοῦ τὰ καλά. Ψαρικά, ἀρμυρά, ἀγγοῦρι δροσερό, τσίρους στὸ ξύδι, ντολμαδάκια μ' ἀμπελόφυλλα, τυρὶ φρέσκο ἄσπρο, κασέρι, τῆ Θεοῦ τὰ καλά μ' ἓνα λόγο. Ὁ γείτονας πῆγαινε στὸ γείτονα κ' ἔστηνε κουβέντα μακρόσυρη καὶ ἡ ἀνεκδοτολογία μεγάλωνε τὴν κουβέντα. Ὁ καθέννας διηγοῦταν ἀπὸ τὴ δουλειὰ τῆς ἡμέρας κάτι, ἀπὸ τ' ἀτομικὰ βάσανα καὶ τὶς χαρές. "Ἄλλος ντύλιζε τὸ τσιγάρο του, ἄλλος γιόμιζε τὸ λουῶ του, ἄλλος ἔπαιζε τὸ κομπολόγι του, ἄλλος κάπνιζε βαθειὰ ρουφῶντας τὸ τσιγάρο του κι' ἄλλος ροφοῦσε τὸ ναργιλὲ του, ἂν εΐταν μερακλῆς, βάζοντας δικό του τουμπεκί. Πάνω στὸ ρακὶ κεφί λησιμονιοῦνταν τὰ βάσανα τῆς ἡμέρας. Οἱ πίκρες ξατιμίζονταν. Κι' ἓνα-ἓνα ἀδειάζαν τὰ ποτηράκια καὶ τὰ καραφάκια καὶ τὰ πιατάκια μὲ τοὺς ἀμέτροτους πικάντικους μεζέδες, κι' ἀδειάζαν γιὰ νὰ μποῦν στὴ θέση τους ἄλλα μὲ πῖο ὀρεχτικὸ περιεχόμενο. Αὐτὸ τὸ ρακὶ κεφί κρατοῦσε ὡς τὴν ὥρα τοῦ βραδυνοῦ τραπεζιοῦ, ὁπότε πιά ἡ ὄρεξη ἀναβε ἢ ἔσβινε, ἀνάλογα μὲ τὸ πιετὸ καὶ τὸ φάγωμα τῶν μεζέδων. Μετὰ στήνονταν τὸ τραπέζι, ποὺ τὸ φώτιζε στὴν αὐλὴ ἡ λάμπα κρεμασμένη ἀπὸ τὸν τοῖχο τῆς αὐλῆς. Τὸ ρακὶ κεφί γίνονταν κιῶ ἀπὸ τὰ σπῆτια, στὰ σαλάσια ἢ στὰ καφενεῖα. Τὰ σαλάσια εΐταν καφενεῖα πλάγι σ' ἀκροποταμιὰ, κάτω ἀπὸ πανύψηλα πλατάνια ἢ ὑπε

ρούφηλες βαγιές ἢ λεῦκες. Τὸ ποτάμι κυλοῦσε τὰ νερά του ἤσυχα. Τὰ δέντρα κρεμοῦσαν τὰ κλαδιά τους καὶ καθρεφτίζονταν στὰ βαθειὰ νερά, καὶ τὰ πουλιὰ κελαδοῦσαν ἢ μέσα στὰ κλουβιά αἰχμάλωτα ἢ στὰ κλαδιά ἐλεύθερα. Σωστή μελωδία. Τὸ φεγγάρι ἔχυνε τὸ γλυκό του φῶς ἢ ὁ ἥλιος δύοντας τοὺς πύρινους χρωματισμούς του. Ἐκεῖ κάτω ἀπὸ τέτοιους ἥσκιους γίνονταν τὰ ρακὶ κεφί, ἐνῶ τὰ λαλήματα ἔπαιζαν. Ἐνα λαοῦτο, ἕνα σαντοῦρι, ἕνα βιολί, ἕνα σάξι κι' ἕνα ντέφι ἀπὸ τὸ χανεντέ—τὸν τραγουδιστὴ—ἔχυναν τὶς μελωδίες τους. Τὶ ἄμανέδες, τὶ σαρκιά, τὶ τραγοῦδι! Ἄναβε τὴ διάθεση καὶ τὸ κέφι. Σὲ τέτοια ὥρα καὶ τέτοιες συνθῆκες γίνονταν τὰ ρακὶ κεφί μὲ τοὺς ἀμέτρητους μεζέδες, πὺ σοφίζονταν ἢ τέχνη τοῦ κάπηλλα καὶ τὰ μωσχερὰ ποτά. Ὁ κόσμος πλημμυροῦσε τὰ σαλάσια. Τέτοιες ἀλησμόνητες τοποθεσίες εἶχε ἡ Ἀδριανούπολη στὶς ἀκροποταμιῆς τοῦ Ἐβρου, τοῦ Τόντζου, τῆς Ἀρδας. Ἀλλὰ καὶ στὰ κέντρα τῆς πολιτείας ὑπῆρχαν μεγάλα καφενεῖα μὲ μπαχτσέδες, μὲ δέντρα μεγάλα, μὲ ταράτσες, ὅπου τὸ ρακὶ κεφί στήνονταν μ' ὄλη τὴν ἐντέλεια τοῦ εἶδους τοῦ πιотоῦ καὶ τῶν μεζέδων. Εἴταν τῆς καλῆς τάξης τὸ ρακὶ κεφί, ὅπου σύχναζαν ὑπάλληλοι, ἔμποροι, πλούσιοι καὶ δυνατοί. Ἐκεῖ συζητοῦντα τὰ προβλήματα τῆς διοικήσεως, τῆς πολιτικῆς, τοῦ ἐμπορίου.

Στὶς Σαράντα Ἐκκλησιῆς φημισμένος εἶταν ὁ Ἰωσήφ'ς ὁ Γεμενετζής, πὺ κάθε βράδου μαζεῦοντας γύρω του τοὺς φίλους του, τοὺς πότιζε τὸ πιὸ ἐκλεχτὸ πιότο καὶ τοὺς πιὸ διαλεχτοὺς μεζέδες. Κι' αὐτὸ εἶταν ἡ εὐτυχία του νὰ ξοδεύει γιὰ τοὺς φίλους του πάνω στὰ γλέντια. Μιὰ-δυὸ λίρες ξόδευε τότε, πὺ κι' ἀπλοὺς παρὰς εἶχε μεγάλη ἀξία, κάθε βράδου γιὰ ἕνα ρακὶ κεφί. Ὁ Γιωσήφ'ς ἀγόραζε στὰ χωριά τὰ δέκατα καὶ κάθε καλοκαίρι κέρδιζε πολλὰ. Πλήρωνε τὰ δέκατα στὴν ἐξουσία καὶ ὁ ἴδιος θησαύριζε, μὰ καὶ ξόδευε μὲ τὴ χούφτα. Ἐμειναν παροιμιώδη τὰ ρακὶ κεφί του στοῦ Σούλιου τὸ καφενεῖο μέσα. Γύρω του ὁ Ἀργυράκ'ς τῆς Χατζηστρατούδας, ὁ Σωτήρ'ς ὁ ρακιτζής, ὁ Σιτόικος ὁ μπακάλ'ς, ὁ Σούλιος ὁ Χρηστάκ'ς, οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησιᾶς, οἱ ἐπίτροποι τῶν σχολείων κι' ὁ Κουτσὸς ὁ Δημητρός, τὸ δαιμόνιο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, πὺ δραματοποίησε καὶ τὴ Γενοβέφα κ' εἶταν ὁ σκηνοθέτης τῶν παραστάσεων πὺ δίδονταν γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς ἐνορίας κι' ὁ ἴδιος στὶς κωμωδίες πρωταγωνιστοῦσε. Τὶ εὐτυχισμένες ὥρες! Ποιὸς μπορούσε νὰ τοὺς ταράξει, ἢ νὰ τοὺς ἐνοχλήσει; Εἴταν ἡ σύναξη τῶν προυχόντων. πὺ πάνω στὸ ρακὶ κεφί ἔλυνε τὰ σχολικὰ προβλήματα καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς κοινότητος, τῆς συνοικίας καὶ τὶς ἀτομικὲς κάποτε διαφορές. Εἴταν οἱ ἀρχόντοι τοῦ τόπου, νοικοκυραῖοι καὶ οἰκογενειάρχες, πὺ μ' ἕνα ρακὶ κεφί λημονοῦσαν τὰ βάσανα τῆς ἡμέρας, τὶς πίκρες τῆς οἰκογένειας, τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς. Τὰ ὠραῖα εἶδη τοῦ ρακιοῦ κατεσκεύαζε ὁ Σωτήρ'ς ὁ Κουτσαντριγιᾶς, πὺ εἶχε ρακιτζιά στὸ σπῖτι του καὶ ἔψηνε ἐκλεχτὰ τσίπουρα καὶ μὲ τὰ μυστήρια τῆς τέχνης του ἔβγαζε μπάτα, μαστίχα, ρακί, οὔζο, τσίπουρο. Τὰ καζάνια του ἔψηναν νύχτα μέρα καὶ νύχτα μέρα πουλοῦσε ὁ ἀγαθὸς ὁ Σωτήρ'ς;

πού συνήθιζε νά πίνει μὲ τὴν τσότρα του, κι' ἀπὸ χέρι σὲ χέρι τὴ μετατόπιζε πάνω στὸ χορὸ ὁ βλογημένος αὐτὸς ἄνθρωπος τῆς Θράκης, σωστὸς Βάκχος καὶ Διόνυσος μὲ τὸ γέλοιο στὰ χεῖλη καὶ τὸ λόγο ἔτοιμο στὸ στόμα καὶ τὸ τραγοῦδι στὸ λαρύγγι. Κατεσκευάζε κι' ὁ Χατζηπαρασκευᾶς, ὁ ρακιντζής, ὁ Παυλακίδης, ὁ Σκουλίδης. Αὐτὸς εἶχε καὶ γιαχανάδες, ἀλέθοντας τὸ σησάμι γιὰ νὰ βγάξει καὶ σησαμόλαδο καὶ κοῦσπο γιὰ τὶς ἀγελάδες.

Ἔτσι τὰ ρακί κεφί ἀποτελοῦσαν μιὰ συνήθεια τῆς ζωῆς τοῦ τόπου, ἕνα ἔθιμο ὠραῖο κι' εὐχάριστο, πού μὲ τὸ πιετὸ καὶ τὸν μεζὲ ποίκιλλε τὴ ζωὴ ὁ λαὸς μετὰ τὴ δουλειὰ καὶ τὶς φροντίδες τῆς ἡμέρας.

† ΚΑΛΑ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΟΥ (διδασκάλου)

Α' Ἐπιγράμματα παροιμίες ἐπαρχίας Μετρῶν καὶ Ἀθύρων

1. **ἀκούω.** Ὅποιος περπατεῖ τὸ καταπόδι στὸ γαδούρι, πορδὲς ἀκούει. = Ἄμα συναναστρέφεται τοὺς ἀχρεῖους δὲν θ' ἀκούσης καλοὺς λόγους. Λέγεται εἰς τοὺς παραπονουμένους διὰ τοὺς ἀναγώγους φίλους των καὶ γιὰ τοὺς ἀχρειόστομους ἐν γένει.

Ἄκλαστος κῶλος, χαρὰ χωρὶς παιχνίδια. = Δι' ἐκείνους πού φιλαργυρεύονται νὰ ξεδέψουν εἰς τὴν ἐσορτὴν των γιὰ νὰ τὴν κάμουν καθ' ὅλα κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου των.

2. **ἀπανώτερος.** Ἐμ χέστis ἔμ ἀπανώτερος = Καὶ ἔνοχος καὶ κατήγορος. Γιὰ κείνους πού μὲ αὐθάδεια κατηγοροῦν τοὺς ἄλλους γιὰ τὰ δικά των σφάλματα καὶ γιὰ κείνους πού γιὰ ν' ἀποκρύψουν τὸ σφάλμα των βροντοφωνοῦν τὰ παραμικρὰ σφάλματα τῶν ἄλλων.

3. **ἀρραβωνιάζομαι.** Ἀρραβωνιάσκε, | νοιάσκε. | Παρρεῦκε, | χέσκε. = Ἄμα ἀρραβωνιάστηκε μπῆκε στὶς φροντίδες καὶ ἀφοῦ παντρεύτηκε ἔχασε πᾶσαν πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητα. Λέγεται πρὸ πάντων γιὰ τὰ λεπτοκαμωμένα χορίτσια πού δὲν βαστοῦν στοὺς κόπους καὶ μετὰ τὸν γάμον των ἀρρωστοῦν καὶ γιὰ κείνα πού δὲν ἠμποροῦν νὰ κυβερνήσουν τὸ σπίτι των.

4. **βουρβουλιάζω.** Βουρβουλιάξ' ὁ κῶλος τ'. = Βιάστηκε νὰ τὸ κάμει. Γιὰ τὰ ἀνήσυχτα παιδιὰ πού πάντοτε κινοῦνται καὶ γιὰ κείνους πού ἐπιμένουν νὰ κάμουν κάτι πού οἱ μεγαλύτεροι τοὺς συμβουλεύουν νὰ τ' ἀποφύγουν.

5. **δουλειά.** Ἄσ' τὴ δλειά σ' καὶ πιάνε τὰ βλιά σ'. = Ἄσε τὴ δουλειά σου καὶ διασκέδαζε. Γιὰ κείνους πού παραμελοῦν τὸ ἔργον των χάριν τῶν γυναικῶν καὶ γιὰ κείνους πού μᾶς προσκαλοῦν νὰ τρέξουμε γιὰ ξένα συμφέροντα.

6. **ἐλπίζω.** Ὁ ἐλπίζων χαίροντας ἀπολαμβάνει χέζοντας. = Ἐκεῖνος πού ἐλπίζει ἐπιτυγχάνει. Λέγεται γιὰ κείνους πού ἐπιτυγχάνουν παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι ἐλπίζουν. Ὑπόκειται ὁ μῦθος ὅτι: Ἐνας ἄθροπος ἐλπίζε νὰ γέν' ἄρκος, ἀμὰ κάθε χρόνο καὶ χειρότερα. Μνιὰ μέρα βγῆκε σὰ ὄξω, κι' ἔκατσε νὰ κάμ' τὸ χορὸ τ' τὸ νερό, πῖσ' ἀπὸ μνιὰ ριζιμνιὰ πέτρα, πῆρε κι' ἕνα

τσάνκο και σάλ'ζε βροστά τ'. Σκαλίζοδα ηῦρε μνιὰν ἀρμαθιά φλουριά κι' ἔσιαξε τὴ δλειά τ'. Ἀκόμα ἔχει καὶ τὴν σπυριώτερη σημασία : Ἐκεῖνα πού κανεῖς ἔλπίζει μὲ χαρά, τ' ἀπολαμβάνει μὲ λύπη.

7. *ἔνα. Σ' ἔνα πθάρ' κλάν-νε.* = Συνεργάζονται. Γιὰ κείνους πού ἔχουν πολὺ στενὲς σχέσεις μεταξύ των.

8. *ἔχω. Εἴχαμ' ἔνα τοβάλ' σκατά, μᾶς ἔφεραν καὶ μιὰ δεσάκκα.* = Εἴχαμε πολλὲς σκουτοῦρες μᾶς ἔφεραν κι' ἄλλες. Γιὰ τὸν ὀκληρὸ ἐπισκέπτη πού ἔρχεται νὰ μείνει μαζί μας σὲ πολλὴ ἀκατάλληλη στιγμή.

9. *κῶλος. Εἶνε κῶλος καὶ βρακί.* = Εἶνε στενοὶ φίλοι. Γιὰ κείνους πού πάντα γυροῦν μαζί.

10. *Σὰ βασιάει ὁ κῶλο' σ.* = Ἄν τολμᾶς. Γιὰ κείνους πού μεγαλαυχοῦν καὶ κάμνουν τὸ τολμηρό.

11. *Μνιὰ πθαμὴ μακρονά π τὸ γῶλο μ, κι ὅ,τ θέλ' ἄς εἶναι.* = Ἀφοῦ δὲ μὲ βλάπτει, δὲν μὲ μέλλει. Λέγεται εἰς ἐκείνους πού κατηγοροῦν τοὺς γείτονάς μας ἢ μᾶς ὀνειδίζουν γιατί δὲν ἀνακατευόμεθα εἰς τὰ κοινοτικά ἢ ἔκκλησιαστικά πράγματα, γιὰ νὰ τὰ τακτοποιήσουμε. Ὑπόκειται ὁ μῦθος ὅτι: Μνιὰ βολὰ ρώτσανε τὸ Ναστραδὶν Χότζα, γιατί δὲ βαγαίν' στὸ γαιῆ, νὰ παραπονεθῆ γιὰ τ γειτόνισσα τ, πού γιόζγορε μάζωνε τ κόσμου τὰ παλικάρια καὶ σιάζδανε. Ἐκεῖνος μέτρησε μνιὰ πθαμὴ ἀπ τὸ γῶλο τ καὶ γ' εἶπε αὐτὰ τὰ λόγια.

12. *ὄφκαιρος. Ὅφκαιρες κανάτες πορδὲς γιομάτες.* = Φλυαρίες. Γιὰ κείνους πού προσπαθοῦν νὰ μᾶς ἔξαπατήσουν μὲ μεγάλας ὑποσχέσεις.

13. *παπᾶς. Μὴ μὲ πῆς Παπακλασμένο νὰ μ σὲ πῶ Παπαχεσμένο.* = Μὴ μὲ κατηγορῆς νὰ μὴ σὲ κατηγορήσω. Λέγεται γιὰ κείνους πού ὑβρίζουν, ἀλλὰ τοὺς κακοφαίνεται ὅταν τοὺς ἀπαντήσουν μὲ βροσιές.

14. *παρακαλεσιό. Παρακαλεσιό μονρί, ἄροστα γαμίσια.* = Γιὰ κείνους πού μᾶς κάμνουν κάτι, ἀφοῦ τοὺς παρακαλέσουμε πολὺ, ἀλλὰ μὲ τέτοιο τρόπο, πού νὰ μᾶς εἶναι ἄχρηστο ἢ δυσάρεστο.

15. *πουνάνα. Εἶναι πτάνας γιός.* = Εἶνε πολὺ ἔξυπνος καὶ ἐπιδέξιος. Γιὰ κείνους πού ἔχουν ἐλαστικὴ συνείδηση καὶ πάντοτε κερδίζουν. Ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι τὰ νόθα παιδιὰ γίνονται ἔξυπνα.

16. *φαγί. Στὸ φαγὶ καὶ σιδ γαμίς, ὁ Θεὸς δὲν γάμνει κρὶς.* = Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν δὲν εἶνε ἁμαρτία. Λέγεται ὡς δικαιολογία τῆς διαγωγῆς των, ἀπὸ τοὺς λαιμάργγους καὶ λάγγους.

17. *φαγιό. Εἶνε μόνε γιὰ φαγιό καὶ γιὰ χεσιό.* = Εἶνε ὀκνηρός. Γιὰ κείνους πού μᾶς συντροφεύουν στὸ φαγητὸ εὐχαρίστως, ὄχι ὅμως καὶ στὴ δουλειά.

18. *φοβοῦμαι. Φοβᾶται νὰ χέσ', γιὰ νὰ μὴ θνάσ'.* = Γιὰ τοὺς φιλαργύρους πού ζοῦν μὲ πολὺ μεγάλη οἰκονομία.

19. *χαρά. Δὲ εἶνε τς Μάρως ἢ χαρά, νὰ τρῶνε τ' ἄουτσα μὲ τὸ χλιάρ'.*

==Γιὰ κείνους πού απαιτοῦν νά ἐπαναλαμβάνωμεν κάθε μέρα τὴν καλωσύνη πού τοὺς κάμαμε μιὰ φροιά.

20. *χεσμένος*. "Εχ' χεσμέν' τ φωλιά τ. =Γιὰ κείνους πού ἀποφεύγουν νά συναντήσουν ὄσους πού ἐξημίωσαν, ὅπως ἡ ὄρνιθα τὴν ἀκάθαρτη φωλιά της.

21. *ψεῖρα*. *Τι θὰ κάμ' ὁ ἄθροπος; Γιὰ σκατά, γιὰ ψεῖρες*. =Δικαιολογία πού λέγεται ἀπὸ τοὺς ἀκαθάρτους, γιὰ τὴ βρωμιὰ τους.

22. *Νύχτα γαμιοῦδαι καὶ μέρα γενιοῦδαι*. =Δηλαδή τὰ γενόμενα ἐν κρυπῶ καὶ παραβύστῳ φανερώνονται μίαν ἡμέραν δημοσίᾳ. Λέγεται ὅταν θαυμάζει καὶ ἀπορεῖ κανεὶς πῶς μαθεύτηκε τὸ μυστικό του.

23. *Σὰ σὲ γαμῆ ὁ κατῆς, σὲ ποιὸν θὰ πᾶ νὰ κλαυτῆς*. =Γιὰ κείνους πού ἀδικιοῦνται ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας ἢ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς καὶ προστατάς των.

24. *Μόν' ἓνα γαλὸ ἄνθρωπο γνώρισα σιὸ γόσμο, τὸ βαβᾶ μ', κι' ἐκεῖνος γάμσε τ' μάννα μ'*. =Γιὰ κείνους πού παραπονοῦνται ὅτι ἀδικήθησαν ἀπὸ ξένους ἢ φίλους ἢ καὶ συγγενεῖς, με τὴν σημασίαν ὅτι καὶ με τὸν καλύτερον ἄνθρωπον τοῦ κόσμου, μοιραίως τὰ συμφέροντα μας θὰ συγκρούονται εἰς κάποιο σημεῖον.

25. *Ἔχω*. *Νά χ'ς τ'ν εὐκῆμ' | πὸ μέσ' ἀπ' τὸ βρακί μ'*. =Λέγεται εἰρωνικῶς εἰς τοὺς κάμνοντας τὸ ἀντίθετον ἐκείνου πού πρέπει νὰ κάμουν.

26. *Τὰ μεταξωτὰ βρακιά θέλνε καὶ πιδέξιο κῶλο*. =Λέγεται σ' ἐκείνους πού καταπιάνονται εἰς ἔργα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των.

27. *τρῶγω*. "Ο, τ' φᾶς, ὅ, τ' πιεῖς κι' ὅ, τ' ἀρπάξ' ὁ κῶλοῖ σ'. =Λέγεται ὅταν ἀκουσθῆ ὅτι κάποιος φιλάργυρος πέθανε ἀκλήρος καὶ οἱ συγγενεῖς του ἀρπάξουν τὴν περιουσίαν του. Σημαίνει ὅτι μόνον ὅ, τι χρησιμοποιήσει κανεὶς ἀπὸ τὸν πλοῦτον του γιὰ νὰ ζήσει εὐχαρίστως, ἐκεῖνο ἔχει ἀξίαν, ὅ, τι ὅμως θησαυρίζει δὲν ὠφελεῖ.

28. *Εἶνε ἄθρας ἀρκειδάτος*. =Λέγεται διὰ τὸν δραστήριον, τολμηρὸν καὶ γενναῖον πού ὑπερασπίζεται τα συμφέροντά του με πάντα τρόπον.

29. "Απ' τὸ φόβο τ', τ'ς ἀπολυεῖ καὶ δὲ τζὲ νοιών". =Λέγεται διὰ τοὺς ὑποκρινομένους τὸν γενναῖον, ἐνῶ τόσον πολὺ φοβοῦνται, ὥστε νὰ μὴ μποροῦν νὰ συγκρατήσουν τὸν πισινό τους.

30. *Ἦυρε βεδαβᾶ μνί, τὸ θέλ' καὶ ξουρισμένο*. =Γιὰ κείνους πού ἔχουν ὑπερβολικὰς ἀπαιτήσεις καὶ δὲν εὐχαριστοῦνται ἀπὸ ὅ, τι τοὺς προσφέρουν, χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζουν.

31. *Εἶπαν τὸ ἀρελλὸ νὰ χές, ἔκανε καὶ τ' ἄδερά τ'*. =Δι' ἐκείνους πού ὅταν τοὺς ζητήσει κανεὶς νὰ κάμουν κάτι, τὸ κάμνουν με τέτοιον τρόπον ὥστε νὰ μετανοήσει, διότι τοὺς ζήτησε νὰ τὸ κάμουν.

32. "Ο Θεὸς ἄλλον ἔπλασε κι' ἄλλον ἔκλασε. =Λέγεται ὅταν ὁμιλοῦν ἢ ἰδοῦν ἓνα ἐξαιρετικὰ ἄσχημο πρόσωπο.

33.° *Οποῖος πδάει πολλὰ παλούκια, ἅϊν' κί' ἕνα μέσ' τὸ γῶλο τ'.* = Δι' ἐκείνους ποῦ ἀδικοῦν πολλές φορές, κάποτε ὅμως συλλαμβάνονται καὶ τιμωροῦνται. Καὶ δι' ἐκείνους ποῦ περιφρονοῦν πάντα νόμον, ἀλλὰ ὑποφέρουν μίαν ἡμέραν τὰς συνεπείας τῆς διαγωγῆς των.

Β' Δημοτικὰ τραγούδια

(Ἀνακοίνωσις Ξενοφ. Χουρμουζιάδου, ἐτῶν 69, ἀπὸ τὸ Διαλεχτό, Νέστου)

1. Ἡ Μηλίτσα

- Μηλιά, μωρέ μηλίτσα ποῦ ἴσαι στὸν κρημνό,
μηλίτσα ποῦ ἴσαι στὸν κρημνὸ τὰ μῆλα φορτωμένη,
τὰ μῆ μωρέ, τὰ μῆλα σου λιμπίστηκα,
τὰ μῆλα σου λιμπίστηκα καὶ τὸν κρημνὸ φοβοῦμαι.
- 5 —Καὶ ἂν μωρέ, καὶ ἂν φοβᾶσαι τὸν κρημνὸ,
καὶ ἂν φοβᾶσαι τὸν κρημνὸ, ἔλα στὸ μονοπάτι,
νὰ σὲ μωρέ, νὰ σὲ χορτάσω φίλημα,
νὰ σὲ χορτάσω φίλημα, νὰ σὲ φορτώσω μῆλα.
- Παίρνω μωρέ, πέρνω τὸ δρόμο, τὸ δρομί,
10 παίρνω τὸ δρόμο, τὸ δρομί, δρομί τὸ μονοπάτι.
Τὸ μο' μωρέ, τὸ μονοπάτι μ' ἔβγανε,
τὸ μονοπάτι μ' ἔβγανε στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα,
κί' ἦταν μωρέ, κί' ἦταν σαράντα μνήματα,
κί' ἦταν σαράντα μνήματα ἀδρέφια κί' ἀξιδρέφια,
- 15 κί' ἕνα μωρέ, κί' ἕνα μνήμα, παράμνημα,
κί' ἕνα μνήμα, παράμνημα, μονάχο του κοιμᾶται.
- Τ' ἔχεις μωρέ, τ' ἔχεις μνήμα, παράμνημα,
τ' ἔχεις μνήμα, παράμνημα, κί' ὄλο ἀναστενάξεις ;
- Δὲν ἔ μωρέ, δὲν ἔχω πόνο στὴν καρδιά,
20 δὲν ἔχω πόνο στὴν καρδιά, δὲν ἔχω παραζάλη,
μόν' ἦρτες καὶ μὲ πάτησες, ἀπάνω στὸ κεφάλι.

2. Τὸ ἀηδόني τῆς ἐρημιᾶς

- ἌΟλα τὰ πουλάκια ζυγὰ ζυγὰ εἶδα τὴ ματιὰ της καὶ ράγισσα.
τὸ ἔρημο τ' ἀηδόνη τὸ μοναχό, Τὰ βασιλικά της ἐπότιζε
περπατεῖ στὰ δάση μὲ τὸν ἀητὸ καὶ τὰ λουλούδια της ἐδρόσιζε.
περπατεῖ καὶ λέγει καὶ κελαῖδει Ἐκοψε λουλοῦδι καὶ μοῦ ἴδωσε,
—Ἀδριανουπολίτη πραγματευτῆ μ' εἶπε κί' ἕνα λόγο καὶ μ' ἄρσεε :
- καὶ Μεσολογγίτη ξηνητευτῆ «Λυγερὲ γλυκέ μου ἂν μ' ἀγαπᾶς,
ποῦ τὴν ἡῦρες ἔξενε μ' αὐτὴ τὴ νιά, τί περνοδιαβαίνεις καὶ δὲν μιλᾷς ;
τὴ ξανθομαλλοῦσα τὴν Ἀθηνιά ; Στείλε προξενῆτρες σαρανταδυὸ
—Μέσα στὸν παχτσέ της ἀγνάντησα καὶ προξενητάδες πενηνταδυὸ.

3. Παιδικὸ τραγουδάκι

Πίσι πίσι πάμπο	λαϊμπέκ κουρκουτοῦ
ἴμβρι ἴμβρι σάμπο	κιλαζι σαρκουτοῦ
τικιτι βαγιολονέ	ἄλτσικ μπαλτσικ
ἦ βαγιόλο μπιρ παζάρ	κηρημηζή σεντσίκ.
ἴτσιντέ, ἴγκιοῖζέ	

4. Ἄλλο ὄμοιο

Ἐνάμηλα διάμηλα	φίνα μπουφίνα
πεντέξη κατσικάμηλα	τσάντα κοκοτίνα.

5. Λάχνισμα

Ἐνα ρούμ'	λαβερδούμ.
καὶ βαρδούμ	Τάξι τούξι
καὶ τσικμάξ	καὶ καρπούξι

Α' ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τῆς ἀειμνήστου Ἀνδρονίκης Κ. Κουνκίδου

Ἄβγό.—Κούριψι τᾶβγὸ πάρε τοῦ μαλλί τ' (=ἀπὸ τὸ φτωχὸ τί νὰ πάρεις). Π. Π. 55.

Γιὰ (=ἦ) πέτρα πέχη στᾶβγό, γιὰ τᾶβγὸ στήν πέτρα, πάλ' τᾶβγὸ θὰ σπάχη (=οἱ ἀδύνατοι ὑποφέρουν πάντα). Π. Π. 11.

Ἀγάλια.—Πουγάλια - πουγάλια παέχς μακρούα. Π. Π. 11.

Ἄγι - Γιώργης.—Ἄη - Γιώργης νὰ ὑφάν' τοῦ πανί, ἄμα κίνα κὶ σὺ τὰ χέρια σ'. Π. Π. 7.

Ἀγκάθι.—Κάθουμι ἀπάν' στᾶγκάθια (=τσαλιά). Π. Π. 4.

Ἄδειος—Dè háchi τοῦ χέρι τ' σ' ἄδειου καλάθ' (=πονηρὸς κερδοσκόπος).

Αἷμα.—Τοῦ αἷμα νιαρὸ δὲν ἔνετε. Π. Π. 12.

Ἀκούω.—Ἐγὼ κριένου, ἐνῶ ἀκούου. Π. Π. 35.

Ἄου πον ἀκούς πιρσὰ κираσία, παίρνε μικρὸ καλάθ'

Π. Π. 50.

Ἀκριβός.—Ἄκριβὸς στὰ πίτουρα κὶ οὔτζουσκούς σι' ἄλέφ' (=ἀδαῆς ἔμπορος). Π. Π. 12.

Ἄλλος.—Ἄλλ' σκάφτουν κὶ κλαδεύουν κὶ ἄλλ' πίνουν κὶ μιθοῦν (=κληρονόμοι). Π. Π. 88.

Ἄλλ' σπέρουν κὶ ἄλλ' θιρίζουν, κὶ ἄλλ' τρωῖν κὶ μακαρίζουν (=κληρονόμοι). Π. Π. 89.

Ἄλλοθ.—Ἄλλοῦ τὰ κακαρίσματα κὶ ἄλλοῦ γεννοῦν τὰ οὔρνιθια.

Π. Π. 39.

Ἄνδρας.—Σὰν ἔχου ἄντρα κὶ δουλεύου καλύτερα νᾶμαι χήρα.—Γυναίκα χωρὶς ἄντρα, καρὰφ χωρὶς τιμόν' (=ἀνεργάτιστος).

Ἄρρωστια.—Φτώχεια κι ἄρρωστεια με τοῦ τσουβάλ' σιβέχ κι με τοῦ βελόν' βγέχ. Π. Π. 2α.

Ἄρχοντας.—Τοῦ ἄρχοδα πέτρα στὸν πουτάμ' δὲ βουλάχ (=πανίσχρος ὁ πλούσιος).

Ἄρχοντιά.—Ἀρχοδιὰ κι ἄδεια κοιλιὰ (=ψευτοπερήφανος).—Ἀρχουντιὰ κι ἄρρωστεια φαίνονται ἀπὸ μακρυὰ.

Π. Π. 9.

Ἄσκαφτος.—Ἰένας χρόνους ἄσκαφτος, πέντε χρόνια γέρμια (=μικρὴ ἀμέλεια μεγάλη κακά).

Π. Π. 1.

Ἄσπρα.—Τάσπρα κατεβάζουν τάστρα (=ἡ δύναμη τοῦ χρήματος).

Π. Π. 29.

Ἄστράφτω.—Σὰν δὲν ἀστράψ' δὲ μπουμπουνίχ (=τίποτε δίχως αἰτία).

Π. Π. 2.

Ἄφινω.—Νάφήσουμε τοῦ γάμου νὰ πᾶμι γιὰ πουρνάρια (=μικρολογίες).

Π. Π. 4.

Βάλλω.—Βάλι ἀλέφ' στὴν κουπάνα κι πιρσὲς σταυροὶ μὴν κάμς.

Π. Π. 1.

Βερεσέ.—Ὅπχοιους πίν' βερεσέ δυὸ φουρὲς μιθάει.

Π. Π. 4.

Βία.—Σκύλα ἀπ' τὴ βιά τ'ς γιννάει τυφλὰ τὰ σκυλιὰ τ'ς (=ἡ βία ἀποτυχαίνει).

Π. Π. 5.

Βλέπω.—Ἄλλου νὰ δγῆς κι ἄλλου νὰκούσ' (=ἡ ὄραση πιστότερη ἀπὸ τὴν ἀκουή).

Π. Π. 8.

Βρακί.—Ξιβράκωτος βρακώθη κι ὀλημερὶς γιλοῦσι (=νεόπλουτος μεγαλαυχώντας).

Π. Π. 5.

Βρίσκω.—Ἡῦραν ἄπλυτοι νιαρὸ κι ἄνιφτοι σαποῦν' (=φτωχοὶ κληρονόμοι).

Π. Π. 50.

Βροντῶ.—Βρουντοῦν ὄλις καμπάνις, βρουντάει κι ἡ τσουβαλντζα ἢ σακκοροάφα (=ἀνακάτωμα μηδαμινῶν).

Π. Π. 3.

Γάτα.—Γάτα γιὰ τοῦ ψάφ' πούτσι τᾶμπέλιτς (=λαίμαργος).

Π. Π. 15.

Γελῶ.—Ὅποιος γιλάει τοῦ σπίτι τ', πέφτ' κι τὸν πλακῶν' (=ὁ κατήγορος τῆς οἰκογενείας του).

Γερνῶ.—Ἄλιποῦ ὄντας γηράχ, καλόγρια ἔνιτι.

Γέρος.—Γέρους κι ἄν σουλίζιτι στοὺν ἀνήφορου ἀγνουρίζιτι. Π. Π. 38.

Γλῶσσα.—Γλυκειὰ γλῶσσα βγάχ τοῦ φεῖδ' ἀπὸ τὴ δρύπα (=γλυκόστομος)

Π. Π. 61.

Γουρουνήσιος πρβλ. **χωριάτης.**—Τοῦ γουρουνίχσιου τοῦ μαλλί μιτάς' δὲν ἔνιτι (=κληρονομικότης).

Γριά.—Εἶχαμι τὴν γριά λιχοῦσα γένσι κι ὁ γέρος, (=ἀπανωτὰ κακά).

Γρόσι.—Τὰ γρόσχα φτουροῦν ὡς τὰ πιδιά, ἀμὰ ὄχ' κι στάγγονια.

Γυναίκα.—^οΟπχοια δουλειά δὲν τὴν ἀπουσών^ο διάβουλους, τὴν ἀπουσών^ο γυναίκα.

Δάσκαλος (καὶ παπᾶς).—Δασκαλούθια, διμονούθια, παπαδουπαίθ^ο, διαβουλουγγόν^ο.

Δέρονω.—Φταίει τοῦ γκατζιόλ^ο κὶ δέρονουν τοῦ σαμάρ^ο.

Διάβολος.—^οἈπ^ο τοῦ διάβουλου τοῦ μαντρὶ νὲ γιοσῶρ^ο νὲ τυρὶ (= μὴ δέχεσαι τίποτε ἀπὸ τὸν κακόν).

Δικός μου.—Φουκαροῦ Ραλλοῦ τὰ δικά τ^ος, τὰ ἀνατιρντάει ἀλλοῦ, (=ἐπιρρίπτω ἀλλοῦ σφάλματα).—Τὰ δικά σ^ο εἶνι σῦκα κὶ ζουλοῦντι, τὰ δικά μ^ο καρύδια καὶ βρουντοῦν, (=τὰ λάθη τῶν ἀνωτέρων σκεπάζονται).—^οἌς εἶνι μικρὸ τοῦ σπὶτ^ο σ^ο κὶ ἄς εἶνι δικό σ^ο.—Τὰ δικά μ^ο τὰ λαλῶ τὴ θειά μ^ο (οἶχνω σᾶλλον τὰ σφάλματά μου).

Δουλεύω.—Δούλιβι τοῦ καλουκαίρ^ο νὰ χουρέφς τοῦ χειμῶνα, (τζίτζικας—μυρομηγι).

Δυό.—Δυὸ καρπούζα σὶ ἓνα κουλτοῦκ δὲ μπορεῖς νὰ τὰ κουβαλήχς, (=πολυτεχνίτης κέρημοσπίτης).—**Τουρκ.** Ἰκὶ καρποῦζ μπιρ κολτοκτὰ τασιάμας.

Ἐγγυητής.—Σὰ δὲ χρουστᾶς, δὲ σιβέχς ἔγγυητής; (=ἔγγυητής καὶ πληρωτής). Π. Π. 1.

Ἐνας.—Μὴ τὴ μιὰ μ^ο θυατέρα, δεκαοχτῶ γαμπροὶ πῆρα, (=ἐπόσχεση σὲ πολλοὺς γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶμμα).

Ἐχθρός.—Παλιὸς οὔχθρὸς φίλος δὲν ἔνιτι.

Ἐχω.—^οἌλλοι ποῦ τῶχει ἢ κούτρα νὰ κατεβάχι ψεῖρες. — Τί ἔχ^ος, Γιάνν^ο; ^οἮ, τ^ο εἶχα πάντα (=ὁ ἀδιάφορος).

Ζῶ—Ζήχῆ ὡς τοὺν Μάη νὰ φᾶς τριφύλλ^ο κὶ τοὺν Αὔγουστου σταφύλ^ο (=ἀβέβαιη ὑπόσχεση).

Ἦ Ἦ.—Γιὰ τοῦ ὕψους γιὰ τοῦ βάθους (=ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς).

Ἡλιος.—Τί δουλειὰ κάμ^ο ὁ ἄντρας;—Πετροβολαίει τὸν ἥλιου.

Θεός.—Θεὸς ἀργαίει, ἀμὰ δὲν ἀστουχάει. — Θεὸς κάθητι στὰ ψηλά, ἀμὰ κυτιάχι στὰ χαμηλά.—^οΟντας δὶν^ο Θιδς τ^ο ἀλέφ^ο, παίρν^ο ὁ διάβουλος τοῦ σακκί (=ἄτυχος).

Θυγατέρα.—Μιὰ θυατέρα ἀρτζ^ο δυὸ εἶνι πυρσές, τρεῖς θυγατέρες κὶ μητέρα στέλνουν στοῦ διάβουλου τοῖν πατέρα.

Θυμοῦμαι.—Τὶ νὰ σὶ θυμηθῶ κριμμύθ^ο, κάθι χαψὰ κὶ δάκρο.

Θυμώνω.—Θύμουσι τσιουμάνις καὶ τὴν ἔκουσι ἀπ^ο τοῦ ντίπ^ο.

Θρέφω.—Θρέψι φεῖδ^ο τοῦ χειμῶνα νὰ σὲ φάει τοῦ καλοκαίρ^ο (=ἀχαριστία).

Καίω.—Γιὰ ἓναν ψύλλου καίει τὸ πάπλουμά τ^ο (=πεῖσμα).

Κακιώνω.—Κάκιουσι Μιχαλίδς καὶ γύρσει τοῦ βρακί τ^ο ἄλλοιῶς (=βλάπτει τὸν ἑαυτό του).

Καλό.—Κάμνει τοῦ καλὸ στοῦ διάβουλο τοῦ χουριῶ (=ἀχαριστία).

Καλός.—Τὰ μεταξοῦτὰ τὰ βρακιά θέλουν κί καλὸ πισινὸ (=καυχή-
σάρης) (πρβλ. ἐπιδέξις).

Καλαρρίζικος.—"Οποιοὺς εἶνι καλουρρίζικους γιννάει κί ὁ πετεινός
τ', κί ὁποιοὺς εἶνι κακουρρίζικους ψουφάει κί τ' ἀρνίθι τ'.

Κάνω.—"Ο,τι κάμ'ς θὰ σοὶ κάμουν κί ἓνα παραπάν'.

Καρδιά.—Καλλίτερα μαύρου πρόσωπου, παρὰ μαύρη καρδιά.—"Αν-
θρουπου κυττάχ'ς καρδιά δὲν ἀγνουρίχη.—Τὰ λόγια τ' εἶνι γλυκὰ κί πέτρα
καρδιά τ' (=ἄσπλαγος).

Κατὰ.—Κατὰ πῶς φασάει ἀγέρας, γύφου κί τοῦ πανί.

Κατσιβελος (πρβλ. γύφτος).—Τοῦν κατσιβело τοῦν πήεξαν γιά βασι-
λιά κί αὐτὸς στοῦ δρόμου ἔληισκει αὐτὰ τὰ ξύλα τι καλὲς κουπάνες ἔνουντι
(=τὸ ἔμφυτο).

Κοιλιά.—"Αδεια κοιλιά δὲ ξαίρ' τραβούδια.

Κοντός. Κουντὸ γκατζιόλ' ὄλουν τοῦν κηρὸ πουλάρ' (=ὁ μικροκαμω-
μένος νεάζει).

Κόρακας.—Κόρακας περισιτέρ' δὲ γεννάει.

Κόσμος.—"Οπους κόσμους κί Κοσμᾶς.

Κουντουράς (τσαγγάρης).—Τοῦ κουντουρά γυναίκα ξυπόλτ' διαέρ'.

Κουκί.—"Αρρατα θέματα (ἄρρητ' ἀθέμιτα) κουκιά μαγερεμένα (=

περιτολογίες).
Κρασί.—Ρίξει νιαρὸ στοῦ κρασί σ' (=μαλάκωσε).—"Οτι ἔχ'ς μέσ' στοῦ
νοῦ σ' τοῦ κρασί τοῦ φανερόν'.

Λάδι.—Λάθ' βρέχ', πιπέρ' χιοννίξ' (=ἀμεριμνησία).

Λέγω.—Σοὶ εἶπα νὰ φᾶς μαλακό, ἀμὰ ὄχ' κί ζυμάρ' (=μὴν τὸ πα-
ραξυλώνεις).—"Απ' αὐτὰ ποῦ λὲς παπά μ', χουριτάτ' εἶνι κοιλιά μ'.—Εἶπι ὁ
γαΐδαρος τοῦν πετινὸ χουντρουκέφαλου.

Λόγος.—Μαχιριά γιατρεῦτι, ἀχαμνὸς λόους σκουτών'.

Λύκος.—Λύκος τὴν τρίχα τ' ἀλλάχη, τὰ γνώμια τ' δὲν ἀλλάχη (=

κακὴ ἔξις).—Λύκος τοῦν ντουμανλίθκουν κηρὸ ἀγαπάει (=εὐκαιρία).
Μαθαίνω.—"Εμαθι ξυπόλτους κί ἀντρέπιτι καλτσουμένος. — Τοῦν
ἔμαθα νὰ κουλυμπάει, χάλειψι νὰ μὲ πνίξ'.

Μάννα.—Κύτταξι μάννα, πάρ' θυατέρα (=τὰ παιδιὰ μοιάζουν τοὺς
γονεῖς).—Τέρ' τὴ γούγια πάρ' τὸ πανί, τέρ' τὴ μάννα πάρ' τὸ παιδί.—Λοῦσι
μι, χτένισί με ξαίρου ποιά εἶνι μάννα μ'.

Μάρτης.—Κρύψει τὰ ξύλα σ' γιά τοῦν Μάρτ' μὴν κάψ' τὰ παλούκια
(=προνοεί).

Μάτι.—Μάτια ποῦ δὲ γλέπουντι ἀγλήουρα ἀστουχιούντι.

Μεθῶ.—Τοῦν μεθισμένουν ἄν κηρᾶς ὄλα χαμένα τάχ'ς (=ματαιο-
πονεῖς).

Μέλι.—Πιό πιρσές μυίγες πιάν'ς με τὸν μέλ' παρὰ με τὸν ξύθ'. — "Ὅποιους ἀνακατών' τὸν μέλ' ἀλείφ' κι τὰ δάχτυλά τ' (=ὑποπτος διαχείριση ξένων χρημάτων).

Μειρᾶ.—Πέντι μέτρα κι ἓνα κόφτει (=προνόει).

Μοῖρα.—Μὴν κυττάζ' τὴ μοῦρη τ' κύτταξε τὴ μοῖρα τ' (=ἐπι τυχηρῶν).

Μολογῶ.—Παπᾶς πάειχε στὴν Πόλη κι παπαδιά τ' ἀμουλουγάει (=φλυαρεῖ).

Μοναχός.—Πιρσοὶ χρειάζονται πυρσὰ κι μοναχὸς ἀπ' ὅλα —Τοῦ λύκου λαιμὸς εἶνι χοντρός, γιατί κάμ' τὴ δουλειά τ' μοναχὸς (=ἐπιμελής).

Μύτη.—Μύτη τ' νὰ πέχη δὲν ἀσχύφ' νὰ τὴν μάχη (=περήφανος).

Νοικοκυρά.—Καλύτερα φτωχεῖα νοικοκυρά παρὰ ἀρχοντοδοῦλα.

Νοικοκύρης.—"Ὅσα ξαίρ' νοικοκύρ'ς δὲν τὰ ξαίρ' μουσαφίρ'ς.

Νοῦς (γνώμη).—"Ακσι μι μένα κι πάλ' ἀπ' τοῦ νοῦ σ' μι βγαίχ'ς. —Κάθουμι κι νοῦ κατιβάζου (=ἐφευρίσκω).—"Ἀσκουπους νοῦς διπλὸς κόπους (=πρόνοια).

Νύφη.—Νύφ' ὄντας γεννηθῆ τὴν πεθερά τ'ς μοιάχη.

Νύχτα.—Τῆς νύχτας τὰ καμώματα μέρα τὰ γιλάει.

Ξαίρω.—Ξαίρ' ἢ Γιάνν'ς τὶ ἔχ' στὴν τουρμπά τ' (=ἔχουν γνώση οἱ φύλακες).

Ξινός.—Ἀγαπάει τὰ ξινὰ (=τοὺς ἔρωτες).

Ξύλο.—Τοῦ ξύλου ἀπ' τοὺν παράδεισου βγήκει.

Ξύνω.—Νὰ ξέσει με τὰ δικά σ' τὰ νύχια (=μὴν περιμένεις βοήθεια). —Δὲν ἔχ' νύχια νὰ ξεθῆ (πάμπτωχος).

Ὀυρανός.—Τοῦ οὐρνίθ' ὄντας πίν' νιαρό, κυττάχη τοὺν οὐρανὸ (=εὐγνωμοσύνη).

Παίδι.—Τὰ παιδιὰ ἀπ' τὶς μασκαράδες ἤγκαν καπιτάνδης. — Πῶς πᾶν κόρακα τὰ παιδιὰ σ'; —"Ὅσου μπᾶν μαυρίζουν (=ἀδιάφορος).

Παίζω.—"Ὅποιους παίχη (μὶ γάδαρου) μὶ τοῦ γκατζιόλ, τρώει κλουτσές.

Παινεύω.—Ποιὸς τοὺν πινάει τοὺν γαμπρό; — Τσίμπλα πιθιρά τ'.

Παίρω.—Ἀγαποῦσε Μάρου τοῦ χορὸ, πῆρε κι ἄντρα γκαῖντατζῆ (=δμόφρονες).

Παντρεύω.—Τώρα ποῦσι λέφτερη (ἄγαμη) βρουντάει τοῦ πουγγί σ' σὰν παντρεφτῆς κι ἀγκαστρουθῆς θὰ δγιῶ τὴν προκουπή σ'. —Γ'ιὰ μικρὸς νὰ παντρευτῆς, γι' ἀποὺ μικρὸς νὰ καλουγερέψ'.

Παπᾶς.—Κάμι μι παπᾶ κι ρίξιμι στὴν κουπριά, (=ἄκοπα κέρδη). —Χαίνς κι μπογαζλῆς (τεμπέλης καὶ λαίμαργος), στρατιώτης καὶ παπᾶς...

Παραθεός.—Σὰν δὲν ἔχς παραθεό, δὲν ἔχς κι Θεό, (=ἰσχυρὴ προστασία).

Πεθαίνω.—“Οντας πιθαίνου ἰγὼ στῆ ράχη μ’ ἀπάν’ ξύλα ἄς κόφτουν.

Περισσός.—“Οποίους ἔχ’ πιρὸ πιπὲρ βάχη κι στὰ λάχανα, (=περιττὴ δαπάνη).—“Ενας ὄντας φτύχη ξηραίνιτι, ὄντας φτύσουν πιρσοὶ πουτάμι ἔνιτι, (=ἀλληλοβοήθεια).—“Οποίους ἀγκαλιάζ’ πιρσὸ, σίγγ’ λιγουστὸ (=τὰ πολλὰ τὰ χὰδια βλάπτουν) (πρβ. πολὺς).—“Οντας κυνηγᾶς πιρσὲς ἀλογάδεις κανέναν δὲν πχιάς (=πολυτεχνίτης).

Πέφτω.—“Τ’ ἀπίδ’ ἀποῦ κάτ’ στὴν ἀπιδιὰ πέφτ’ (=τὰ παιδιὰ μοιάζουν τοὺς γονεῖς).

Πηγαίνω.—“Ολχοια στάμνα δὲν παέχη στὴ βρούσ’, μονάχα κείν’ δὲν τσακίετι.

Πίτια.—“Αποῦ πίτια ποῦ δὲν τρῶς τί σοὶ μέλ’ κι’ ἄν καῆ (=ἀδιαφόρει).

Ποταμός.—“Αποῦ σιγανὸ ποτάμ’ νὰ φουβάσι (=ὑπουργος).—“Απὸ ἡσυχου ποτάμ’ μακρὰ τὰ ροῦχα σ’ (=φοβοῦ τὴν κρουψίνοια).

Πουτάνα.—“Θεὸς νὰ σὲ φυλάξ’ ἀπὸ κινούργιουν ἄρχοντα κι’ ἀπὸ παλιὰ πουτάνα (=ἀπληστος).

Πρίν.—“Αναψι τοῦ καντῆλι σ’ πριχοῦ σὲ βρῆ νύχτα (=προνόει).

Ρωτῶ (πρβλ. θέλω).—“Κείνουν δὲν τοὺν κάνουν χάζ’.—“Ἰγὼ σοὶ λέου εἶμι χαδούμ’ς κι’ σὺ ἀφουτᾶς πόσα παιδιὰ ἔχου.

Σακκί.—“Αδειου σακκί λόρτου δὲ σκέκ’ (=φτωχὸς δὲν εἰσακούεται).

Σίδερο.—“Σκούρια τρώει τοῦ σίδηρου κι’ τοῦ νιαρὸ τὴν πέτρα.

Σκουντῶ.—“Σκούντα με νὰ σὲ σκουντῶ νὰ βγοῦμε στοῦ μπαῖτο (=ἀλληλοβοήθεια).

Στομάχι.—“Οντας τοῦ στομαχ’ παίχη βιουλι τοῦ κεφάλ’ δὲ χουρέφ’ καλά.

Στραβός.—“Τοῦ στραβὸ τοῦ ξύλου φουτιὰ τοῦ σιάζ’ (=ἡ τιμωρία ὠφελεῖ).

Τέχνη.—“Μάθε τέχνη γιὰ νὰ ζήχ’ς κι’ πραμμάτια νὰ καζαντίχ’ς.

Τρελλός.—“Τιρλοὶ δὲ φουροῦν κουδούνια (=οἱ ἀνόητοι φαίνονται ἀπὸ τίς πράξεις τους).

Τρίχα.—“Ἐχασε μιὰ τρίχα ἀπ’ τὰ μαλιά τ’ (=γιὰ τοὺς ζημιουμένους ἐλάχιστα).

Τρώγω.—“Νούλα ἢ νούλα τὰ φάει οὔλα (=ψεύτικος λογ)σμός).—“Τοῦ καλὸ τ’ ἀρμουτ’, τὰ γουρούνια τοῦ τρῶν’ (=ἀχλάδι).—“Ἄλλους τρώει τὰ ξινὰ κι’ ἄλλους μουδιάχη, (=ἀδίκη τιμωρία).—“Σὰ δὲ φᾶς λιουντάρ’ δὲν ἔνισι λιουντάρ’, (=σὰν δὲν κλέψεις δὲν πλουτεῖς).

Υπνος.—“Γύπνουσ φουσκῶν’ μάγουλα καὶ ξιγυμνῶν’ κοιλιὰ (=ὀκνηρία).

Φουρτούνα.—“Κυλὸς καπετάνιος στὴ φουρτούνα φαίνιτι.

Φιάνω.—Γάτα ὄντας δὲ φιάν' τοῦ ψάφ' λέει πὺ βρομᾷει.

Φτωχός.—"Ὀντᾶς ἔν τοῦ πουτάμ' μέλ' ὁ φτουχός χάν' τοῦ χουλιάρ', (=ἄτυχος).—Νὰ μὴ χαλέψ δανεικὰ ἀπὸ ἀφτουχό, τσούγκιμ (=γιατὶ) θὰ σὲ παρ' τοῦ κατόπ' (=θὰ σένοχλῆ).

Χαλεῶω. (πρβλ. θέλω).—Χάλιψι κὶ τοῦρνίθ' νὰ γιννήσ' χηνίχιου ἄβγὸ κὶ σκίσει κώλου τ'. (=ἐπιχειρῶ ἀνώτερα τῶν δυνάμεων μου).

Χαλιῶ.—Χάλασι τοῦ ὑννὶ κέκανε βελόν' ἢ τὰ ἔξ τέσσερα, (=ἀνώφελη πράξι).

Χαμηλός.—Τοῦ χαμηλὸ τοῦ γκατζιόλ' ὄλ' τάνιβαίζουν, (=μὴν εἶσαι ταπεινός).

Χαρά. (γάμος).—Χαρά διχῶς λαλήματα σιφάδου διχῶς κρομμύδια.

Χατῆρι.—Γιὰ τοῦ χατῆρ' τοῦ βασιλικῶ πίν' γλάστρα τοῦ νιαρό.

Χέρι.—Πισὰ χέρια βλουημένα, στόματα πισὰ καταραμένα.—Κάλιου πέντι κὶ στοῦ χέρ' παρὰ δέκα κὶ καρτέρ'.

Χουρταίνω.—Χαλέφ' κὶ τὴν πῆττα σουστῆ κὶ τοὺν λίκου χουρτάτου.—Χουρτάτους τοὺν νησιτικὸν δὲν τοὺν πιστέφ', (=ὁ πλούσιος τὸ φτωχό).

Χρειάζομαι.—Μᾶς χρειάζονται γιννιὰ γιὰ νὰ ἔνουν δέκα(=ἔλλειψη).

Χρεωφειλέτης.—"Ἀπὸ κακὸ χρεωφειλέτ' κὶ σακκὶ μάχυρα, (=νὰ παίρνεις δηλ.).

Χρωσιῶ.—"Ἐχομι ἓνα κὶ χρουσιῶμι δέκα, (=γιὰ τὶς πολλὰς ἐλλείψεις).

Χτυπῶ.—Κατὰ τοῦ μάουλου χτύπα κὶ τοῦ χαμάρ', (=ἀνάλογη τιμωρία).

Χωρῶ.—Τοῦ πουντίκ' δὲν τοῦ χουροῦσι τρύπα τ' ἔσειρνε κὶ κουλουκῦθια (=ἀνώτερα τῶν δυνάμεων).

Ψεῖρα.—"Ἄμα χουρτάσ' ψεῖρα, βγαίχι κὶ στοῦ γιὰκὰ ἢ στοῦ τσακὰτ (μέτωπο), (=γιὰ νεόπλουτους).—"Αἶντι μουρῆ ψόφρια ψεῖρα πὺ σὲ ηῦρα κὶ σὶ πῆρα.

Ψοφῶ.—"Ὀντας ψουφήσ' τᾶλσουμ' χουρτάρ' ἄς μὴ φυτρώχι.

Β' ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

1) Βουλῆθηκε ἡ σκούλκα νὰ φιάσ' τὸ φεῖδ' καὶ κόπηκε στὴ μέσ', =προσπάθεια ἀνώτερα τῶν δυνάμεων.

2) Γοῦλ' οἱ μπαμποῦλ' σὰν ἔφκιανανὰ μέλ', θ' ἰ ἔφκιανανὰ καὶ οἱ σκοτομπαμποῦλ', =ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του.

3) "Ὅποιος νεκατώνται πὲ τὰ πίτερα τὸν τρῶν οἱ ὄρνιθες, =ἡ κακὴ συναναστροφὴ.

4) "Ὅποιος νεκατών' τὸ μέλ' γλύφ' καὶ τὰ δαχτύλια τ', =ὁποιος ἀνακατώνεται μὲ περιουσία—κατάχρησις.

5) "Ὁ γκοῦτζος (=τελευταῖος) τρώγ' καὶ μέλ', =ὑπομονή.

6) 'Η μέλοα δὲ φεύγει πὲ τὸ μέλ' φεύγει πὲ νιὸ γκαπνὸ, =δὲν φεύγει ἀπὸ τὴν καλοπέραση.

7) "Επεσε τῆς μητριαιᾶς τὸ τουλπάν' καὶ χιτύρε τὸ προγόν' σιὸ κεφάλ' =ὄλο ἢ μητριαιᾶ φταίει.

8) Θέλ' καὶ τὸ καιραμοκούμαρο ζουμπούλ, =πρᾶγμα ἀταίριαχτο.

9) Πὲ κάτ' πὲ τὸ βῶκο μουσκάθ' γυρεύνα ἢ τῶρα σκῶνα τὸ μπαλ-κόβωκο καὶ γυρνέβνα μουσκάθ', =ἐξετάζουν πολλὰς λεπτομέρειες καὶ ζητᾶνε σχεδὸν τὰ ἀδύνατα.

10) Δὲ γουτσαίν' ἢ καμήλα πὲ τ' ἀφί, =δὲν εἶναι σπουδαῖο τὸ ἐλάττωμα.

11) Δὲ ξαδειάζνα πὲ τῆ φύλλου τὰ νιουγούνια, =ἀπὸ μικρολόγους ὑποθέσεις.

12) "Αλλα ἢ βουβάλα κι' ἄλλα ὁ βουβαλάθ'ς, =ἄλλαι αἱ βουλαὶ ἀνθρώπων.

13) "Εγινε λεμπλεμπὶ κι' ἔκατοε καὶ σιὸ σκαμνί, (ἄλλοιῶς) λεμπλεμπὶ σιὸ δίσκο, =περῆφανος.

14) 'Η καισίκα ἄμα θέλ' νὰ φάγ' ξύλο ξύνται σιῆ τσομπάν' τῆ γκοκολέκα, =γρίνια.

15) Σένα σὲ τραβοῦνα σιὸ χαλί καὶ σὺ πηγαίν'ς σιὸ τσαλί, =ἀνόητος.

16) Νιῶν'νε τὸ γαδοῦθ' πὲ τὸ τριφύλλ', =ἀνόητος.

17) Τὸ ξυνὸ τὸ ξεῖθ' τ' ἀγγειὸ τ' ξεγανών', =ὁ εὐερέθιστος φθείρεται.

18) Αὐτὸς ἔνε σωσιὸ ξειδοκούμαρο, =ὄξυθυμος.

19) Πάρτε δουκράνια χωρίστε καρύδια, =παραλογισμός.

20) 'Εγὼ πὲ τίς τρελλοὶ ἄξοατὰ δὲ ἔχω, =δὲν χασομερῶ σὲ ἄδειες συζητήσεις.

21) Αὐτὸς λιγὰκ' νὰ τσακνοπατήσ' δὲ θὰ χορατέβγεται, =φτοχοπερῆφανος.

22) Σιὸ γακὸ τὸν ἄνθρωπο κερὶ νὰ γέν'ς νὰ λουώσης μπροστὰ τ', διάφορο δὲν ἔχ'ς, =ἀχαριστία.

23) Τέτιο κουσοῦρ' τῶχ' καὶ τῆ παπᾶ ἢ κόρ', =τοῦ παπᾶ ἢ κόρη ἔθεωρεῖτο τέλεια σὲ ὅλα.

24) 'Απάν' σιῆ χαρὰ κι' ὁ χαρατζῆς, =ἀπάνω σιὸ ἕνα κακὸ κι' ἄλλο.

25) 'Ο ἄντρας σὰ δὲ χρηματεῖ, ἢ γυναῖκα πὲ τὸ σιὸμα νιῆς πουλιὰ νὰ πιάν' ραφιέ, (μάταια)=ἢ ἐργασία τοῦ ἀνδρὸς ἀποφέρει.

26) 'Η γούλα ἰάφαγε γούλα, =ἢ λαιμαργία.

27) Τῆ μιὰ μέρα Πάσκα καὶ τὴν ἄλλα χάσκα, =λαιμαργία.

28) Τῆ μιὰ μέρα βεζύρος καὶ τὴν ἄλλα ρεζίλις, »

29) Αὐτὸς πὲ τὸν γκῶλο νεσαίν', =πολὺ ἔξυπνος.

30) Αὐτὸς ἔχ' καὶ πὲ τὸ γκῶλο μάτια, »

31) Αὐτὸς ἔνε μιὰ πιθαμὴ βωλάκα, =πολὺ χοντός.

5. — Ὁ Σκοπιανός, πού πηγαίνοντας στὴν Πόλ' ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὸ πλήθος πού εἶδε εἶπε. — Κόσμος μιμίδ' σὰ δὴν ἅγια Τριάδα¹⁾.

Κι' ὅταν ἤθελε νὰ πῆ τὰ φῶτα πού εἶδε, εἶπε. — Τῆ γαδάρ' οἱ γιοί, ἔτσ' σὰ μέρα τῶκαναν !

6. — Οἱ Σκοπιανοὶ λένε καὶ ἑλληνικοῦρες. — Τὸ σπὶτ' μας εἶναι εὐάερον καὶ εὐήλιον, ὃ ἄνεμος γιουρουσιζ' πὲ ὄλα τὰ δωμάτια. — Ὁ καιρὸς ἔνε συνεφώδης, καταπλάκωσ' τορταλίκ', — Τὸ ἄλευρον, δηλ. ἀλευῖρι. — Ἄσπρες κάλτσες καὶ λευκά παπούτσια.

Γι' αὐτὸ γέλασα

7. — Τὸ πρόβατο μιὰ φορὰ πηδῶντας ἓνα χαντάκ' σκώθηκε ἢ νουράτ' καὶ φάνκε ὁ κῶλος του. Τὸν εἶδε ἢ κατσιάκα καὶ γέλασε. — Γιατὶ γελᾶς; ρώτησε τὸ πρόβατο. — Φάνκε ὁ κῶλος σου, εἶπε ἢ κατσιάκα, καὶ γι' αὐτὸ γέλασα. — Γὼ λήδηξα, εἶπε τὸ πρόβατο, καὶ φάνκε μιὰ βολά, ἄμ' ὃ δικό σ' πού ἔνε ὄλο τὸ γαιρὸ στὸ μεϊδάν' ;... Ἡ κατσιάκα δαγκάθηκε μόν' καὶ δὲ ξαναπλογήθηκε.

Γιατὶ λέγονται οἱ Σκεπαστιανοὶ ἀλογοφαγάδες

8. — Δυὸ Σκεπαστιανοί, μπαμπᾶς καὶ γιός, βρῆκαν στὸ δρόμο ἓνα ψόφιο ἄλογο. Ὁ μπαμπᾶς εἶπε στὸ γιό. — Νὰ ἓνας λάφνος ! — Καλά, μπαμπᾶ, ὃ λάφνος ἔχ' καὶ πέταλλα ; — Μπαγίγια νεβαίν', μπαγίγια κитеβαίν' πλεγήθηκε ὃ μπαμπᾶς, καὶ πέταλλα νὰ μὴν ἔχ', γίνεται νε ;

Τὸ ρολόγ' πού ἔφαγε ψωμί

Ἐνας Σαμακοβιανὸς μιὰ φορὰ πῆγε στὸ χωράφ' του νὰ ὀργώσῃ, πῆρε μαζί τ' καὶ τὸ ντουρμπά τ'. Μέσα στὸ ντουρμπά τ' ἔβαλε τὸ ψωμί τ' καὶ τὸ τυρὶ τ'. Σὰν ἄρχεψε νὰ ὀργών', θυμήθηκε ὅτι εἶχε καὶ τὸ ρολόγ' του κρεμασμένο στὴ τσέπ' του. Γιὰ νὰ μὴ δὸ χάσ' τῶβαλε κι' αὐτὸ μέσα στὸ ντουρμπά τ'. Τὸ μεσημέρ' θυμήθηκε νὰ φάγ', μὰ δὲ βρῆκε μέσα στὸ ντουρμπά τ' τίποτε μῆτε ψωμί, μῆτε τυρὶ, παρὰ μόν' τὸ ρολόγ' του. Λησιμόν'σε πὼς εἶχε καὶ τὸ σκύλο του μαζί τ'. Ὁ Σαμακοβιανὸς νόμισε ὅτι τὸ ρολόγ' του ἔφαγε τὸ φαγί τ', θυμών', τὸ βροδᾶ κατὰ γῆς καὶ τὸ φκιάν' χίλια κομμάτια. Τὰ κομμάτια πετάχκαν ἀλλοῦ τὰ τρεχούλια d', ἀλλοῦ τὰ χρουᾶ d'. Τὸ βράδ' στὸ καφενεῖο ρωτᾶ τίς χωριανοὶ του. — Μὴν εἶδατε σεῖς τὸ ρολόγ' νὰ τρώγ' τὸ ψωμί ; — Ναί, λένε κι' αὐτοί. — Καὶ τὸ δικό μ' τὸ ρολόγ' ἔφαγε τὸ ψωμί μ' πὲ δὸ ντουρμπά, μάνσα καὶ γώ, δῶκα δο μιὰ τὸ διαβολέλ' πὲ κατὰ γῆς, εἶπε βίκι, βίκι, κι' ἔχεσε κρόκο !!!

Π. Π. Χ.

1) Ἄγια Τριάδα εἶτανε τὸ πανηγύρι τοῦ Σκοποῦ.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΙΣΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Α'.

Πλέον τοῦ αἰῶνος παρήλθεν ἀφ' οὗτου ἤρχισεν ἡ συζήτησις γύρω ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν δημοτικὸν ᾄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τόσον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ποιητικὰς του καλλονάς, τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν καταγωγὴν του, ὅσον καὶ τὴν σχέσιν του πρὸς τὸ αὐτῆς ὑποθέσεως δημοτικὸν ᾄσμα τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν λαῶν (Βουλγάρων, Σέρβων, Ἀλβανῶν καὶ Ρουμάνων) καὶ τοὺς συγγενεῖς μύθους ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Κατωτέρω, ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐκθέσω συντόμως περὶ τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐρευνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ συζητήσω ἐπὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ᾄσματος γνωμῶν. Ἡ πρώτη δημοσίευσίς τοῦ ἑλληνικοῦ ᾄσματος ἐγένετο τὸ 1825 ὑπὸ τοῦ Faugier εἰς τὴν συλλογὴν του τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων ¹⁾, τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ὁ W. Müller ἐξῆρε τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποθέσεως τοῦ ᾄσματος πρὸς τὴν τῆς Λεωνόρας τοῦ Bürger ὡς καὶ πρὸς γερμανικοὺς, ἀγγλικούς καὶ σκωτικοὺς σχετικοὺς μύθους καὶ ᾄσματα, παρετήρησε δ' ἔτι καὶ τὴν μεγάλην ὁμοιότητα τούτου πρὸς τὸ σερβικὸν ᾄσμα τῆς Γελίτσας ²⁾.

Κατόπιν τούτων ὁ D. H. Sanders εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν εἰς Mannheim τὸ 1844 συλλογὴν του ἐκ δημοτικῶν ἑλληνικῶν ᾄσμάτων κλπ. (Das Volksleben der Neugriechen) συζητῶν περὶ τῶν παρατηρουμένων ἀλληλοεπιδράσεων εἰς τὴν δημώδη λογοτεχνίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Νοτιοσλάβων, ἀποφαίνεται εἰς τὴν σελ. 314—315 περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ παραλλαγὴν ἐκ τοῦ σερβικοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν γνώμην του εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ἐκ τῆς ἐν τῷ ᾄσματι μείας τῶν ἐννέα ἀδελφῶν, ὡς ὄντος κατ' αὐτὸν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐν ἰδιαζούσῃ χρήσει παρὰ τοῖς Σλάβοις ³⁾. Ἀντίθετος γνώμη πρὸς τὴν ἀνωτέρω διευπλώθη πολὺ μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ βυζαντινοῦ ἔπους Κωνστ. Σάθα καὶ Em. Legrand, καθ' ἣν τὸ ἑλληνικὸν ᾄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ ἀνήκει εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον, εἶναι δὲ τοῦτο τὸ πρωτότυπον, μίμησις τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ βουλγαρικόν ⁴⁾.

1) Chants populaires etc. τ. II, σ. 405.

2) Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτου, τὸ δημοτικὸν ᾄσμα περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, Δελ. Ἰστ. Ἐθνολ. Ἐταιρ. 2 (1885) σ. 195.

3) Ἀφοριστικαὶ εἶναι αἱ μετὰ τοῦτον ἐξενεχθεῖσαι γνώμαι ὑπὸ τῶν Dozon καὶ Kind περὶ τῆς σλαβικῆς ἀρχῆς τοῦ ᾄσματος. Ἰδ. παρὰ Πολίτη, ἐνθ' ἄν. σ. 198.

4) Les exploits de Digenis Akritas, epopée publiè par C. Sathas et Em. Legrand, Paris 1875, σελ. XLIX καὶ 276.

Κατόπιν τούτων ὁ W. Wollner εἰς διεξοδικὴν μελέτην του ¹⁾ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἐξετάσας τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ σερβικὸν ἄσμα κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ σερβικὸν ἐποικήθη ἀνεξαρτήτως τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι καὶ τὰ δύο, ἀνεξαρτήτως ἀναπτυχθέντα, ἀπέρρευσαν πιθανῶς ἐξ ἑνὸς ἀρχετύπου ²⁾, ἐκφράζει δὲ μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν εἰκασίαν περὶ σλαβικοῦ (σερβικοῦ) ἀρχετύπου, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ ἑλληνικὸν ἄσμα ³⁾.

Ἐπὶ τὰ βήματα τούτου ἐβάδισε κατόπιν ὁ Ψυχάρης, ὅστις εἰς ἔκτενῆ πραγματείαν του ⁴⁾, συγκρίνας τὸ ἑλληνικὸν πρὸς τὸ σερβικὸν ἄσμα καὶ στηριχθεὶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως τοῦ μύθου, εἰς φραστικὰ στοιχεῖα καὶ εἰς τὰς ἀναπτυσσομένας εἰς τὸ σερβικὸν ἄσμα ἐννοίας, ὑποστηρίζει, ὑπερβάλλων τὸν Wollner, τὴν σλαβικότητα τοῦ ἄσματος ⁵⁾. Κατὰ τοῦτον τὸ ἀρχικὸν ἄσμα ὑπῆρξε τὸ σερβικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου παρελήφθη τὸ βουλγαρικόν, ἐκ τούτου τὸ ἄλβανικὸν καὶ τελευταῖον τὸ ἑλληνικόν ⁶⁾. Στηρίζει δ' οὗτος τὴν γνώμην του περὶ τῆς σλαβικῆς προελεύσεως τοῦ ἄσματος ^{α')} εἰς φραστικὰ στοιχεῖα, ἀπαντῶντα εἰς τὸ ἄσμα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ κυριώτερον ἢ χρησις τοῦ ἀριθμοῦ ἑννέα ⁷⁾, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ, κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν, ὡς στοιχεῖον χαρακτηρίζον τὴν σερβικὴν δημώδη ποίησιν ⁸⁾, β') εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μύθου, ἢ ὁποία ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ σλαβικοὺς ἰδίᾳ μύθους καὶ ἥτις προῆλθε κατ' αὐτὸν ἐκ τῆς λαϊκῆς δοξασίας, καθ' ἣν τὰ δάκρυα καὶ οἱ θρήνοι ταρασσούν τὴν ἡσυχίαν τῶν νεκρῶν ⁹⁾. Τὸ θέμα τοῦτο νομίζει ὁ Ψυχάρης ὅτι παρέλαβον οἱ Σέρβοι, οἵτινες ἀντικατέστησαν τὸν μνησιῆρα ἢ ἑρασίην, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τοὺς γερμανικοὺς μύθους διὰ τοῦ ἀδελφοῦ, προσδώσαντες οὕτως εἰς τὸ ἄσμα περιεχόμενον σύμφωνον πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς ἀντιλήψεις των ¹⁰⁾, γ') εἰς τὸ ἀναπτυσσόμενον εἰς τὸ σερβικὸν ἄσμα αἰσθημα τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ἐλλειπόν εἰς τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ ἄσματα ¹¹⁾.

1) Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie, Archiv. f. slav. Philolog. VI (1882) 239—269.

2) Αὐτόθι σ. 269.

3) Ἴδ. παρὰ Πολίτη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 198.

4) La Ballade de Lénore en Grèce, (Extr. de la Revue de l'Histoire des Religions), Paris 1884, σελ. 40.

5) Αὐτόθι σ. 23 κ. ἐξ. Τὴν ἄποψιν τοῦ Σάθα καὶ Legrand περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον δὲν τὴν δέχεται ὁ Ψυχάρης. Αὐτόθι σ. 16—17.

6) Αὐτόθι σ. 27.

7) Περὶ τῶν λοιπῶν φραστικῶν τρόπων, ἰδὲ Αὐτόθι σ. 24—25 καὶ παρὰ Πολίτη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 212—213.

8) Αὐτόθι σ. 24.

9) Ἰ. Ψυχάρη ἐνθ' ἄνωτ. σ. 32 καὶ 38 καὶ Ν. Πολίτου, ἐνθ' ἄν. σ. 213 κ. ἐξ.

10) Ἰ. Ψυχάρη, ἐνθ' ἄν. σ. 34 καὶ παρὰ Πολίτη ἐνθ' ἄν. σ. 213.

11) Αὐτόθι σ. 19 καὶ 23.

Τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων τοῦ Ψυχάρη, ὅσον καὶ τῶν τοῦ Wollner καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἔλεγχον, ἐπεχείρησεν ὁ Νικ. Πολίτης εἰς τὸ Δελ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρ. 2 (1885) 193—229, ὅπου δημοσιεύονται ὑπ' αὐτοῦ συγχρόνως εἰς μετάφρασιν τὸ σερβικὸν ἄσμα, αἱ γνωσταὶ τότε βουλγαρικαὶ παραλλαγαὶ καὶ ἡ ἄλβανικὴ 1).

Εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς πραγματείας ταύτης δημοσιεύονται ὑπ' αὐτοῦ εἰκοσιν ἑλληνικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ ἔσματος ἀπὸ τῆς Τραπεζούντος καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἀπὸ τῆς Βάρνας μέχρι τῆς Κρήτης 2). Ἐνταῦθα ὁ Πολίτης κατόπιν τῆς συγκρίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸ βουλγαρικόν, τὸ ἄλβανικὸν καὶ τὸ σερβικὸν ἄσμα παρατηρεῖ μεταξὺ ἄλλων ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἄσμα ἀποτελεῖ «ἁρμονικὸν καὶ ἄριτον σύνολον μὲ πραγματικὰς ποιητικὰς καλλονὰς» καὶ ὅτι ἡ εἰς τοῦτο παρατηρουμένη «ἀδιάσπαστος καὶ ἔλλογος τῶν γεγονότων ἀλληλουχία χαλαροῦται καὶ ἐκλείπει ἐν τοῖς σλαβικοῖς», τὰ ὁποῖα «ἢ ἄψυχος μίμησις ἀφαιροῦσα καθίστησι ψυχρὰ καὶ ἀγνώριστα» 3).

Ἀνασκευάζονται ἀκολούθως ὑπ' αὐτοῦ πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ψυχάρη ἰδίᾳ προσαχθέντα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς σλαβικῆς ἀρχῆς τοῦ ἔσματος, ἀποδεικνυόμενον ὅτι οἱ φραστικοὶ τρόποι καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω, ἀπαντοῦν εἰς μεγάλην κλίμακα καὶ εἰς τὴν δημώδη λογοτεχνίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὑποστηρίζει δὲ οὗτος κατόπιν ὅτι τὸ ἄσμα ἀποτελεῖ καθαρὸν δημιούργημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὅτι ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον στενὴν ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα 4). Τὸ ἄσμα τοῦτο, κυκλούμενον ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς μεγάλης μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, πιστεύει ὁ Πολίτης ὅτι παρέλαβον πρῶτοι οἱ Βούλγαροι ἐκ τῶν Ἑλλήνων μαζί με τὴν θρησκείαν καὶ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα μετέφρασαν εἰς τὴν γλῶσσαν των καὶ ὅτι κατόπιν ἐκ τῶν Βουλγάρων παρέλαβον τὸ ἄσμα οἱ Σέρβοι 5).

Ἀντικρούων ὁ Πολίτης τὸν Ψυχάρη ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγαγε ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔσματος, δηλ. ἐκ τῆς δοξασίας περὶ διαταραχῆς τῆς ἡσυχίας τῶν νεκρῶν ἐκ τῶν θρήνων καὶ τῶν δακρῶν τῶν ζώντων, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ εἰς τὸ ἄσμα πρώτη ἔννοια εὑρίσκεται «ἐν τῇ ἐπανόδῳ νεκροῦ ἐραστοῦ εἰς τὴν ἐρωμένην» 6). Μὲ τοιοῦτον περιεχόμενον δὲ ἔχομεν ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀρχέτυπος εἶναι ὁ τοῦ

1) Ν. Πολίτου, ἐνθ' ἀν. σ. 199 κ. ἐξ.

2) Ἀυτόθι σ. 229—261, 552—557.

3) Ἀυτόθι σ. 216.

4) Ν. Πολίτου, ἐνθ. ἀν. σελ. 222—228. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἀποκρούει ὁ Samuel Baud-Bovy, La chanson popul. grecque du Dodecanèse, I, Texte, Paris 1936 σ. 167, ὑποστηρίζων ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ ἔπους.

5) Ἀυτόθι σελ. 221—222.

6) Ἀυτόθι σ. 214.

Ἄδωνιδος, ὅστις διὰ τὸν πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ἔρωτά του ἀνήρχετο ἐκ τοῦ τάφου καὶ διῆγε πλησίον τῆς τὰς δύο μοίρας τοῦ ἔτους ¹⁾).

Τὰ πορίσματα τῆς εὐρείας ταύτης ἐρεῦνης τοῦ Πολίτου, δηλ. τῆς τοποθετήσεως κυρίως τοῦ ἄσματος ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, τυχόντα μερικῆς ἐπιδοκίμασις ²⁾ ἐνισχύθησαν ἀργότερον, τὸ 1894, ὑπὸ τῶν σχετικῶν συμπερασμάτων τοῦ Βουλγάρου ἐρευνητοῦ Ivan Schischmanov. Οὗτος εἰς πραγματείαν του ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ἄσματος ³⁾ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἑξήκοντα βουλγαρικὰς παραλλαγὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ Πολίτου δημοσιευθείσας ἑλληνικάς, δύο σερβικάς καὶ τινὰς ρουμανικάς ⁴⁾, ὡς καὶ τὰς ἀναφερθείσας ἤδη ἀνωτέρω σχετικὰς περὶ τοῦ ἄσματος μελέτας καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, κατόπιν συγκριτικῆς παραβολῆς τῶν βουλγαρικῶν πρὸς τὰς ἑλληνικάς καὶ τὰς σερβικάς παραλλαγὰς, α') ὅτι τὸ ἀρχέτυπον εἶναι τὸ ἑλληνικὸν ἐξ οὗ παρέλαβον τὸ ἔσμα των οἱ βούλγαροι ⁵⁾ καὶ β') ὅτι ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ παρελήφθη κατόπιν τὸ σερβικὸν ἔσμα. (Das serbische Lied ist eben nichts anderes als eine Version des Bulgarischem) ⁶⁾).

Β'.

Πολὴ μεταγενεστέρως τῶν ὡς ἀνω ἐργασιῶν, τὸ 1932, ἐδημοσίευσεν ἀνέκδοτον παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος ἐκ Κρήτης ⁷⁾. Ἐνταῦθα συμφαινῶν πρὸς τὰς γνώμας τῶν ὑποστηριζάντων τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τοῦ ἄσματος, ὑπεστήριξα ἀντιθέτως πρὸς τὸν Πολίτην ὅτι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος ὑπόκειται οὐχὶ ὁ μῦθος τοῦ Ἄδωνιδος ἀλλ' ἐκ τῶν μύθων τῆς Δήμητρος ὁ περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ⁸⁾).

1) Ν. Πολίτου, ἔνθ' ἀν. σ. 228—229.

2) Ὁ W. Meyer εἰς τὴν Deutsche Litteraturzeitung 1886, στήλ. 1197—1199 ἐπέμεινεν εἰς τὴν γνώμην περὶ σλαβικοῦ ἀρχετύπου.

3) Der Lenorenstoff in der bulgarischem Volkspoesie, Strassburg 1894 σελ. 38. (Ἀνατύπ. ἐκ τοῦ περιοδ. Indogerim. Forschungen Bd. IV). Ἡ πραγματεία αὕτη ἐπανεδημοσιεύθη ἐκτενέστερον μετὰ δημοσιεύσεως συγχρόνως καὶ τῶν βουλγαρικῶν καὶ ἑλληνικῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος, τὸ 1898 ἐν Σόφίᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον: La chanson du frère mort dans la poesie des peuples balkaniques. Τὸ βιβλίον τοῦτο παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας μου δὲν κατώρθωσα νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου. Πάντως τὰ πορίσματα τοῦ συγγραφέως δὲν θὰ ἀφίστανται πιστεύω τῶν πορισμάτων τῆς ἀνωτέρω ἐν Indoger. Forschungen πραγματείας, καθ' ὅσον ὡς ἐνταῦθα σελ. 4 σημ. 2 σαφῶς δηλοῦται, αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιτομὴν τῆς ἀνωτέρω.

4) Αὐτόθι σελ. 6—7.

5) Αὐτόθι σ. 10.

6) Αὐτόθι σ. 32. Εἰς τὰς σ. 34—7 ὁ συγγραφεὺς θίγων τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὸν εἰς τοὺς Σλάβους καὶ Γερμανοὺς ἀπαντῶντα σχετικὸν μῦθον περὶ τοῦ νεκροῦ μνηστήρος παρατηρεῖ περὶ τῆς ὑπαρχούσης σχέσεως μεταξὺ τῶν μύθων τούτων καὶ τοῦ ἄσματος καὶ τῆς πιθανῆς ἀποσπάσεως τούτων ἀπὸ τὸ ἔσμα.

7) Μύσων 1 (1932) 73—47.

8) Αὐτόθι σελ. 69—71.

Τὴν ἄποψίν μου ταύτην ἐπιθυμῶ νὰ συζητήσω ἐκ νέου, ἐξ ἀφορμῆς τῆς πρὸ διετίας δημοσιευθείσης μελέτης τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, «Τὸ τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ» εἰς τὸ περιοδ. Νέα Ἑστία τ. 34 (1944) 1271-1279. Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ὁ Βλαχογιάννης ἀφορμώμενος ἐκ τοῦ τόπου, ἐκ τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ ἄσμα ἐπέμποντο αἱ προτάσεις περὶ γάμου εἰς τὴν Ἀρετὴν καὶ ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς περισσοτέρας παραλλαγὰς εἶναι ἡ Βαβυλών, καὶ ἀποδίδων ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τοῦτο ὡς εἰς στοιχεῖον ἀποδεικτικόν, προσέρχεται εἰς τὸ συλλογιστικὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῆς οἰκογενείας τῆς δὲν ἔπρεπε νὰ ἔκειτο πολὺ μακρὰν τῆς Βαβυλώνας, ὥστε νὰ ὑπόσχηται ὁ ἀδελφός της Κωνσταντῆς εἰς τὴν μητέρα του ὅτι θὰ τῆς φέρῃ τὴν κόρην της Ἀρετὴν, ὁπότε ἤθελε παρασιτῆ ἀνάγκη¹⁾.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην ὁ Βλαχογιάννης ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι ἀσιατικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ συγκεκριμένως περὶ τῆς μικρασιατικῆς²⁾ του προελεύσεως παρετήρησαν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἀπλῶς ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὁ Ivan Schischmanov³⁾ καὶ τελευταίως ὁ S. Baud-Bovy⁴⁾.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἄσματος ἰδίᾳ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⁵⁾ φαίνεται καὶ εἰς ἐμὲ ἀρκετὰ πιθανή, διότι ἐκτὸς τοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ Βλαχογιάννης ὑπὲρ τῆς ἀσιατικῆς καταγωγῆς τοῦ ἄσματος, δηλ. τῆς ἀναφερομένης εἰς πολλὰς παραλλαγὰς πόλεως Βαβυλώνας⁶⁾, στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιπαρέλθωμεν, παρατηροῦμεν ἀκόμη ὅτι εἰς πλείστας παραλλαγὰς ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κωνσταντῆς, ἐπαναφέρον τὴν Ἀρετὴν ἐκ τῆς ξένης ἐγκαταλείπει αὐτὴν πλησίον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ μόνη τῆς τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν μητέρα της, αὐτὸς δὲ κατέρχεται πάλιν εἰς τὸν τάφον του.

Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγεται εἰς πολλὰς παραλλαγὰς ὅτι ἦτο ἡ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου⁷⁾, τοῦ ὁποίου ἡ καταγωγὴ (ἐκ Καππαδοκίας), ἡ ἀρχικὴ λατρεία, ὡς καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ συναξαρίου του (5αῖ)⁸⁾ καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ

1) Νέα Ἑστία 34 (1943) σ. 1272 β.

2) Ἀυτόθι.

3) Ἑνθ' ἀν. σ. 33 σημ. 1.

4) Ἑνθ' ἀν. σ. 168 καὶ 301.

5) Τὴν γνώμην ταύτην δέχεται καὶ ὁ Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ἰδ. Νέα Ἑστία τ. 35 (1944) 454β.

6) Ἰδὲ ΔΙΕΕ 2, 237 στ. 17 (Βάρνα). Αυτόθι σ. 240 στ. 15 (Μάδυτος). Αυτόθι σ. 252 στ. 12 (Ἐπτάνησος). Λαογρ. 9, 207 στ. 13 (Κέρκυρα). Λαογρ. 5, 578 ἀρ. 2 (Νιγγίτα, ὁ τύπ. Μαλιβδόνια). Βασ. Κυπαρίσση, Τραγούδια Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1940, σ. 74 ἀρ. 217 (ὁ τύπ. Μαγλιδῶνι).

7) Ἰδ. Λαογρ. 5, 372, 11, 261 καὶ 614 (Κύπρος). Μύσων 1, 73 (Κρήτη). Λαογρ. 9, 208 (Κέρκυρα). Λαογρ. 8, 551 (Πόντος) κ.ά.

8) Fr. Dölger, Antike und Christentum 5 (1936) 147-148.

περὶ αὐτοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι μικρασιατικὴ ¹⁾). Ἄς σημειωθῆ δ' ἀκόμη ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος τοῦ ἄσματος, Κωνσταντῆς, εἶναι συνηθέστατον εἰς τὰ ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ²⁾. Ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων γνωρισμάτων στηριζόμενος νομίζω ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Βλαχογιάννη καὶ πρὸ αὐτοῦ ἢ τοῦ Schischmanov περὶ τῆς μικρασιατικῆς καταγωγῆς τῆς ἀρχικῆς διατυπώσεως τοῦ ἄσματος καὶ τῆς ἐκείθεν διαδόσεως τούτου ἀνὰ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, εἶτα δ' ἐκ τούτων εἰς τοὺς δόμους σλαβικούς λαούς. Ὁ Βλαχογιάννης ὁμως προχωρῶν εἰς τὴν ἔρευνάν του ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἄσματος προσπαθεῖ νὰ καθορίσῃ ἔτι καὶ τὸν τόπον τῆς ὑποθετικῆς κατ' ἐμὲ οἰκογενείας τῆς Ἀρετῆς καὶ ὡς τοιοῦτον πιστεύει τὴν πόλιν Ἐδεσσαν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ μάρτυρες Γουρίας, Σαμωνᾶς καὶ Ἀβίδος ³⁾).

Εἰς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο ἤχθη ἐκ τοῦ ὡς κατωτέρω θαύματος ⁴⁾ τῶν τριῶν ὡς ἄνω μαρτύρων εἰς Ἐδεσσαν, τὸ ὁποῖον νομίζει ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος.

Τὴν σχετικὴν περὶ τοῦ θαύματος διήγησιν παραθέτω ἐνταῦθα ἐν περιλήψει.

— Ἐχθρική ἐπιδρομὴ ἐγένετο εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, οἱ ἐχθροὶ δὲ ἠρήμωνον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν Ἐδεσσαν χώραν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων ἀπέστειλε στρατὸν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Μεταξὺ τῶν σταλέντων στρατιωτῶν συγκατελέγετο καὶ τις γότθος τὴν καταγωγὴν, ὁ ὁποῖος κατέλυσε εἰς τὴν οἰκίαν χήρας τινὸς ὀνόματι Σοφίας.

Ὁ γότθος μὲ τὴν ἀπόδοτον τοῦ χρόνου κατελήφθη ὑπὸ ἔρωτος διὰ τὴν ὡραίατάτην μονογενῆ κόρην τῆς καὶ τὴν ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτὴν εἰς γάμον. Ἡ Σοφία ἀπέρριψε τὴν πρότασιν, τέλος ὁμως πρὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῶν μετ' ὄρκων βεβαιώσεων τοῦ γότθου περὶ τῶν καλῶν προθέσεων του διὰ τὴν κόρην τῆς καὶ τῶν ἀπειλῶν του ὑπεχώρησε καὶ ἐνύμφευσε τὴν θυγατέρα τῆς μετ' αὐτοῦ.

Μετ' ὀλίγον, ἀποκρουσθέντος τοῦ ἐχθροῦ, τὸ στράτευμα ἐπρόκειτο νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἐδέσσης· ὁ γότθος δὲ ἠτοιμάζετο νὰ συμπαραλάβῃ καὶ τὴν σύζυγόν του, ἐνῶ ἡ Σοφία ὠδύρετο διὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς ἀπὸ τῆς κόρης τῆς.

Τέλος συγκατετέθη αὕτη νὰ παραλάβῃ ὁ γότθος τὴν κόρην μετ' αὐτοῦ, ἀφοῦ πρῶτον ὀρκισθῆ ὅτις ἐνώπιόν τῆς εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τῶν ἁγ. μαρτύρων Γουρία,

1) *N. Γ. Πολίτου*, Δημῶδη ἄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Λαογρ. 4, 219—221

2) Ἴδὲ *N. Γ. Πολίτην*, ἐν ΔΙΕΕ 4, 224.

3) *Γ. Βλαχογιάννη*, ἐνθ' ἄν. σ. 1273a.

4) Τὸ σχετικὸν μὲ τὸ θαῦμα τμήμα ἐκ τοῦ συναξαρίου ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ ἀναδημοσιεῖται ὁ Βλαχογιάννης σελ. 1273a—1275β ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἁγαπίου Λάνδου (17αι). Τὸ πρωτότυπον κείμενον εὗρίσκει τις παρὰ *Migne, P. G.* 116, 128—161. Ἡ διήγησις αὕτη εὗρίσκεται καὶ μεταξὺ τῶν προγυμνασμάτων τοῦ ρήτορος Νικηφόρου τοῦ Βασιλάκη (12 αι) (*Rhetores graeci*, ἐκδ. Chr. Walz, vol. I, σελ. 519—522). Περὶ τῆς σχέσεως ὁμως τοῦ κειμένου τούτου πρὸς τὸ συναξάριον τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ θὰ συζητήσω ἄλλαχού.

Σαμωνᾶ καὶ Ἀβίδου ὅτι δὲν θὰ μεταχειρισθῆ ποτὲ κακῶς τὴν κόρην τῆς. Ὁ γότθος ὠρτίσθη προθύμως πρὸ τῆς λάρνακος τῶν ἁγίων καὶ ἀνεχώρησεν ἀκολούθως μετὰ τῆς συζύγου του. Ὅτε ὅμως ἐπλησίαζεν εἰς τὴν πατρίδα του ὠμολόγησεν εἰς αὐτὴν ὅτι εἶχεν ἄλλην νόμιμον γυναῖκα καὶ ὅτι θὰ τὴν ἐχρησιμοποίει ὡς δούλην.

Ἡ κόρη ἐμβρόντητος εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο μάτην ὑπενθύμισεν εἰς αὐτὸν τοὺς ὄρκους τοῦ πρὸ τῆς λάρνακος τῶν ἁγίων περὶ τῆς καλῆς του συμπεριφορᾶς ἀπέναντί τῆς.

Εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἐχρησιμοποιοῦτο ἀπὸ τὴν νόμιμον γυναῖκα του ὡς δούλην φθονουμένη συγχρόνως ὑπ' αὐτῆς διὰ τὴν ὠραιότητά τῆς καὶ διότι αὐτὴ ἦτο ἔγκυος.

Μετ' ὀλίγον ἡ κόρη ἔτεκεν ἄρρην, τὸ ὅποιον ὠμοίαζε πρὸς τὸν πατέρα του τὸν γότθον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξώργισε περισσότερον τὴν νόμιμον γυναῖκα του, ὥστε ἐνῶ ἡ κόρη ἀπουσίαζεν ἐκ τοῦ οἴκου αὐτὴ νὰ δηλητηριάσῃ τὸ βρέφος.

Ἡ κόρη ἐπανελθοῦσα καὶ ἰδοῦσα ἐκπνέον τὸ τέκνον τῆς, παρετήρησε συγχρόνως ἐπὶ τοῦ στόματός του ἄφρον, τὸν ὅποιον ἔσπευσε νὰ περισυλλέξῃ διὰ μαλλίου.

Ὅτε μετὰ τινα χρόνον ἐγένετο συμπόσιον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γότθου, ἡ δούλη (κόρη) θέλουσα νὰ δοκιμάσῃ, εἰάν διὰ τὸν θάνατον τοῦ τέκνου τῆς ὑπέιχεν εὐθύνην ἢ ἀντίζηλός τῆς ἔπλυνεν ἐντὸς ποτοῦ, τὸ ὅποιον θὰ προσέφερεν εἰς αὐτήν· τὸ μαλλί, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συλλέξει τὸν ἄφρον. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῇ. Αἱ ὑποψαίαι πάντων ἐστράφησαν κατὰ τῆς κόρης, τὴν ὅποιαν ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ φονεύσουν, ἐνέκλεισαν κρυφίως εἰς τὸν τάφον τῆς ἀντιζήλου τῆς.

Ἐκεῖ ὑπὸ τὸ σκότος καὶ τὴν δυσωδίαν τοῦ τάφου ἡ κόρη ἐθρήνηε ἐπικαλουμένη τὸν Θεὸν καὶ τοὺς τρεῖς μάρτυρας εἰς βοήθειάν τῆς. Αἴφνης παρουσιάζοντα ἔμπροσθέν τῆς οἱ τρεῖς ἅγιοι, οἱ ὅποιοι τὴν παρηγόρησαν καὶ τῆς ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ τὴν ὀδηγήσουν εἰς τὴν μητέρα τῆς.

Ἡ κόρη ἀκολούθως περιέπεσεν εἰς μίαν στιγμὴν εἰς κατάστασιν ἐργηρόσεως, ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον συνήλθεν, ἦτο δὲ μεσονύκτιον, ἀντελήφθη ὅτι εὗρισκετο εἰς τὸν ἐν Ἐδέσση ναὸν τῶν τριῶν μαρτύρων, πρὸ δὲ αὐτῆς εἶδεν ἰσταμένους τοὺς τρεῖς μάρτυρας, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ εἶπον εἰς αὐτὴν ὅτι ἐξεπλήρωσαν τὴν δι' αὐτὴν δοθεῖσαν ἐγγύησιν, ἐξήφανίσθησαν.

Ὀλίγον κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν κόρην ὁ ἐνορεύων εἰς τὸν ναὸν ἱερεὺς, ὅστις μαθὼν τὰ κατ' αὐτήν, εἰδοποίησε τὴν μητέρα τῆς, ἡ ὅποια ἐλθοῦσα ἀμέσως καὶ ἰδοῦσα τὴν κόρην τῆς, τὴν ἐνηγαλίσθη καὶ μετὰ δακρύων ἐκ χαρᾶς ἐπανήλθεν μετ' αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν τῆς.

Συγκρίνοντες τὸ ἄσμα πρὸς τὸ συναξάριον παρατηροῦμεν, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βλαχογ. ἀναγνωρίζει, ὅτι ὑπάρχουν μεγάλαι διαφοραὶ ὄχι μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Οὕτω :

α') Εἰς τὸ ἄσμα οὐδὲν λέγεται περὶ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς τελέσεως τοῦ γάμου τῆς Ἀρετῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θαυματικὴν διήγησιν. Διάφορος δ' ἀκόμη εἶναι εἰς τὸ ἄσμα καὶ τὸ ἅγιον. κείμενον ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου συγκατατίθεται ἡ μήτηρ εἰς τὴν νύμφευσιν τῆς κόρης. Οὕτως εἰς τὸ ἄσμα ἐξαναγκάζεται εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς τοῦ Κωσταντῆ, ἐνῶ εἰς τὸ θαῦμα ὑπὸ τοῦ ὑποψηφίου γαμβροῦ τῆς.

β') Ἐνῶ εἰς τὸ συναξάριον ἐκτυλίσσεται πρὸ ἡμῶν ἡ δραματικὴ εἰκὼν τῆς κακῆς διαβιώσεως καὶ τῶν παθημάτων τῆς κόρης, ὡς ἡ δηλητηρίασις τοῦ τέκνου τῆς καὶ ἡ κάθειρξις τῆς εἰς τὸν τάφον, πλησίον τοῦ συζύγου τῆς

τοῦ γότθου, εἰς τὸ ἄσμα ἐλάχιστα λέγονται περὶ τοῦ ἐγγάμου βίου τῆς Ἀρετῆς, ἐξ ὧν μάλιστα ἐμφαίνεται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀθλίαν διαβίωσιν τῆς κόρης πλησίον τοῦ γότθου, ὅτι ἡ Ἀρετὴ ἔζη εἰς τὴν ξενιτειάν εὐχαριστημένη καὶ εὐτυχής.

γ') Τὴν Ἀρετὴν κατὰ τὸ ἄσμα ἐπαναφέρει ὁ Κωνσταντῆς, ὅστις ἐγείρεται ἐκ τοῦ τάφου, ἕνεκα τῶν καταρῶν τῆς μητρὸς του, ἵνα ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, ἐνῶ κατὰ τὸν εἰς τὸ συναξάριον μῦθον ἡ κόρη ἐπαναφέρεται εἰς τὴν μητέρα τῆς ὑπὸ τῶν τριῶν ἀγίων, κατόπιν τῶν θρηγῶν καὶ τῶν ἐπικλήσεων ὄχι τῆς μητρὸς, ὡς εἰς τὸ ἄσμα, ἀλλὰ τῆς καθειργμένης εἰς τὸν τάφον κόρης.

δ') Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπανῆλθεν ἡ Ἀρετὴ εἰς τὴν μητέρα τῆς δηλ. ἡ νεκρικὴ συνοδεία τῆς, τὸ λάλημα τῶν πουλλιῶν, ὡς καὶ ἡ τραγικὴ τῆς συνάντησις μετὰ τῆς μητρὸς τῆς δὲν ἀπαντιᾶ εἰς τὸ συναξάριον, ἔνθα ἡ ἐπάνοδος τῆς κόρης παρουσιάζεται τελείως διάφορος, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ τραγικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον σχεδὸν δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτό.

ε') Ἡ ἰδέα τοῦ μητρικοῦ φίλτρου, ἡ ὁποία διήκει δι' ὅλου τοῦ ἄσματος διασπᾶται εἰς τὸ συναξάριον ὑπὸ τοῦ πολυπαθοῦς ἐγγάμου βίου τῆς κόρης εἰς τὴν ξενιτειάν.

Παρὰ τὰς διαφορὰς ὅμως ταύτας ὁ συγγραφεὺς στηριζόμενος εἰς τὴν σχετικὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποθέσεως ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸ ἀνωτέρω θαῦμα ἔχουν τὴν ρίζαν των εἰς τὸ αὐτὸ «ἀληθινὸ περιστατικόν. Φαντάζεται κανεὶς πόσο τὸ ξαφνικὸ φανέρωμα μιᾶς κόρης χρόνια καὶ χρόνια ξενιτεμένης ποῦ ἡ μάνα τῆς τὴν κλαίει, ἀφοῦ ἔχασε καὶ ἄλλα τῆς τόσα παιδιὰ, πόσο θ' ἀντιλάλησε καὶ θὰ συντάραξε ὄχι μοναχὰ τὰ περίχωρα ἀλλὰ καὶ ἐπαρχίαις ὀλάκερες τριγύρω»¹⁾.

Τοιοῦτον οἰκογενειακὸν γεγονός πιστεύει ὁ Βλαχογ. ὅτι ἀπετέλεσε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος καὶ τοῦ θαύματος εἰκάζων ὅτι, ἀφοῦ τὸ οἰκογενειακὸν δράμα, διαδοθὲν καὶ ἐξαπλωθὲν εἰς μεγάλην γεωγραφικὴν ἔκτασιν, θὰ εἶχε καταστῆ πλέον θρύλος²⁾, ἐχρησιμοποιήθη τότε ὑπὸ εἰδωλολάτρου ποιητοῦ διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἄσματος³⁾, κατόπιν δὲ ὑπὸ τοῦ χριστιανοῦ συναξαριστοῦ διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ θαύματος⁴⁾.

Ἐπὶ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ συγγραφέως δηλ. τῆς ἐξ ἑνὸς θρύλου προελεύσεως τοῦ τε ἄσματος καὶ τῆς θαυματικῆς διηγήσεως παρατηροῦμεν ὅτι ὁμοία γνώμη ἐξηνέχθη ὑπὸ τοῦ Νικολ. Πολίτου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν

1) Γ. Βλαχογιάννη, ἐνθ' ἀν. σ. 1276 β.

2) Ἐνθ' ἀν.

3) Ὁ συγγραφεὺς μετ' ἐπιφυλάξεως ὑποθέτει, εἰς σ. 1276α, ὅτι δυνατόν ὁ ποιητὴς τοῦ ἄσματος νὰ μὴ ἦτο ἑλληνόφωνος, καὶ ἐπομένως τὸ ἀρχέτυπον νὰ ἐγράφη εἰς ξένην γλῶσσαν, ἐξ ἧς κατόπιν μετεφράσθη τοῦτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

4) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 1276 β.

προέλευσιν τοῦ περὶ δρακοντοκτονίας ἄσματος καὶ τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου ¹⁾).

Κατὰ τοῦτον τό τε δημῶδες ἄσμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ θρησκευτικὴ διήγησις περὶ δρακοντοκτονίας ἀπέρρευσαν ἄνευ ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως ἐκ τῆς αὐτῆς κοινῆς πηγῆς ²⁾).

Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ἔδῳ ὅτι ἡ παράδοσις περὶ δρακοντοκτονίας εἰσαχθεῖσα εἰς τὸ ἄσμα, διεδόθη ἀνά τὸ πανελλήνιον ὡς δημῶδες πλέον ἄσμα, διότι συνεδέθη αὕτη πρὸς τὴν λατρείαν ἐπιφανοῦς ἁγίου, ὡς ὁ ἅγιος Γεώργιος· τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ἄλλα πανελλήνια σήμερον ἀκριτικὰ ἄσματα ὡς καὶ διὰ τὰς παραλογάς· ἡ διάδοσις των δηλαδὴ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶχον ὑπόθεσιν τὴν ἐξύμνησιν γνωστῶν τότε εἰς τὸν λαὸν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ λατρευτικῶν συνηθειῶν, τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἔκαμνον ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ συνεκίνουν βαθέως τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν ³⁾).

Κατὰ ταῦτα ἀπλοῦν γεγονὸς οἰκογενειακὸν καὶ μάλιστα ἐκ τῶν συνηθισμένων εἰς κάθε ἐποχὴν, νομίζω ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀποτελέσῃ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς ὡς ἄνω ἀγιολογικῆς διηγήσεως μὲ τόσας μάλιστα οὐσιώδεις διαφορὰς μεταξύ των, ὡς παρετηρήσαμεν ἄνωτέρω, πιστεύω δ' ἐπομένως ὅτι τὸ ἄσμα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς προελεύσεώς του πρὸς τὴν θαυματικὴν διήγησιν. Ἀρνητικὴν θέσιν ἐναντι τῶν πορισμάτων τούτων τοῦ Βλαχογ. ἔλαβεν ἐπίσης καὶ ὁ Μ. Μιχαηλίδης—Νουάρως, Νέα Ἑστία, τ. 35 (1944) 452β—455β καὶ τ. 36 (1944) 715β—716α ὑποστηρίξας ὅτι ὁ πρῶτος συνθέτης ἐνεπνεύσθη τὸ ἄσμα ἐξ ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων, ἀργότερον δὲ προσετέθησαν εἰς αὐτὸ ἰδέαι χριστιανικαὶ ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον τοῦτο ἐκληροδοτήθη.

Γ'.

Τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ σκοτεινοῦ ἀκόμη τούτου ζητήματος ἔδωκε ἀπὸ πολλοῦ ὁ Νικ. Πολίτης διὰ τῆς τοποθετήσεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἄσματος εἰς τοὺς μύθους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ μάλιστα εἰς τοὺς μύθους τοὺς σχετικοὺς πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἀναγεννωμένην φύσιν, ταυτίσας οὕτω τὸ ἀρχέτυπον τοῦ ἄσματος πρὸς τοὺς μύθους τῆς ἐπιστροφῆς ἔραστοῦ εἰς τὴν ξρωμένην, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχικὴν διατύπωσιν συναντῶμεν εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἀδώνιδος ⁴⁾).

Μεταγενεστέρως, τὸ 1932, εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἄνωτ. σ. 196 μικρὰν

1) Ν. Πολίτου, Δημῶδη ἄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, Λαογραφ. 4, 211 κ. ἐξ.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 214.

3) Στίλπ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ λαογραφία Α', 73.

4) ΔΙΕΕ. 2, 229.

περὶ τοῦ ἄσματος πραγματείαν μου, παρετήρησα ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Ἄδωνιδος ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν του δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ἐπικὸν καὶ δραματικὸν περιεχόμενον τοῦ ἄσματος καὶ ὅτι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος θὰ ἔπρεπε μᾶλλον ν' ἀναζητήσωμεν ἐπιβίωσιν τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῆς κόρης τῆς Δήμητρος.

Ἐξετάζοντες τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ ἄσματος παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ νεκροῦ Κωνσταντῆ, ὅστις ἐγείρεται ἐκ τοῦ τάφου ἵνα, οὕτως ἐκκληρῶν τὴν πρὸς τὴν μητέρα του ὑπόσχεσιν, ἐπαναφέρῃ τὴν ἀδελφὴν του εἰς αὐτήν, καίτοι καταλαμβάνει ἐξόχως δραματικὴν καὶ κυριαρχοῦσαν θέσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ μύθου, δὲν ἀποτελεῖ καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος, ἡ ὁποία καθ' ἡμᾶς εἶναι ἡ ἐξύμνησις τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ τοῦ πένθους τῆς μητρὸς διὰ τὴν στέρησιν τῆς κόρης της.

Τὸ ἄσμα κατὰ ταῦτα διαιρεῖται εἰς δύο πράξεις :

Εἰς τὴν πρώτην περιλαμβάνεται ἡ νύμφευσις τῆς Ἀρετῆς εἰς ξένην χώραν, μακρὰν τῆς μητρὸς της, ὁ θάνατος τῶν ἐννέα ἀδελφῶν της, καὶ ἡ ἄφατος λύπη τῆς μητρὸς διὰ τὸν χωρισμὸν της ἀπὸ τὴν κόρην της, τὴν Ἀρετὴν, ἐκδηλουμένη διὰ τῶν θρήνων καὶ τῶν ἀκαταπαύστων ἄρῶν της κατὰ τοῦ ἀποθανόντος υἱοῦ της Κωνσταντῆ ὡς αἰτίου διὰ τοῦτο.

Εἰς τὴν δευτέραν προᾶξιν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν σκηνὴν τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς Ἀρετῆς εἰς τὴν μητέρα της ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της Κωνσταντῆ πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ τάφου ἐγερεθέντος καὶ τὴν τῆς τραγικῆς συναντήσεως μητρὸς καὶ Ἀρετῆς.

Ἀναλυομένου παραλλήλως καὶ τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης παρατηροῦμεν ὅτι ἀποτελεῖται οὗτος ὁμοίως ἐκ δύο μερῶν.

α') Ἡ κόρη ἔπαιζε μετὰ τῶν συντροφῶν της εἰς τὸ μέσον ἀνθισμένου λειμῶνος, ὅτε εἰς μίαν στιγμὴν διανοίγεται ἡ γῆ καὶ παρουσιάζεται ὁ βασιλεὺς τοῦ ἄδου, ὅστις κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Διὸς ἀρπάξει τὴν Κόρην, τὴν ὁποίαν παρὰ τὴν ἀντίστασίν της ὁδηγεῖ εἰς τὸν Κάτω κόσμον ὡς σύζυγόν του.

β') Ἡ Δημήτηρ ἀκούσασα τὰς ἀπεγνωσμένας κραυγὰς τῆς Κόρης κατῆλθεν ὡς πτηνὸν εἰς τὴν γῆν καὶ ἐτέθη πάραυτα εἰς ἀναζήτησιν της. Ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας ἄσιτος καὶ τεθλιμμένη περιεφέρετο ἀναζητοῦσα τὴν Κόρην, τὴν δὲ δεκάτην μανθάνει παρὰ τοῦ Ἥλιου τὸν ἀρπαγα.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο ὁ πόνος καὶ ἡ θλίψις τῆς θεᾶς γίνεται ἀουγκράτητος. Ἐξοργίζεται αὕτη κατὰ τοῦ Διός, διότι κατόπιν τῆς συναισέσεώς του ἠρπάγη ἡ Κόρη καὶ ἐγκαταλείπει τὸν Ὀλυμπον, εἰς ἐκδίκησιν δὲ δὲν ἀφήνει τοὺς σπόρους νὰ φυτρώσουν ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτω δ' ἀπειλεῖται ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Ζεὺς ὑποχωρεῖ καὶ πέμπει τὸν Ἔρμην εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Ἄδου (Ἄιδωνέα), ἵνα μεσιτεύσῃ παρ' αὐτῶ καὶ ἐπιτρέψῃ οὗτος εἰς τὴν κόρην νὰ ἐπ'ἀνέλθῃ εἰς τὴν μητέρα της τὴν Δήμητρα.

Ὁ Ἄδης συγκατανεύει καὶ ἡ Κόρη διὰ τοῦ ἄρματος τῆς, συρομένου ὑπὸ τῶν ἵππων τοῦ Ἑρμοῦ, ὀδηγουμένων ὑπ' αὐτοῦ, ἐπανερχεται εἰς τὴν μητέρα τῆς, τὴν Δήμητρα, τὴν ὁποίαν συναντᾷ ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς.

Ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Κόρη μόλις εἶδον ἀλλήλας ἔσπευσαν νὰ ἐναγκαλισθοῦν.

Ἐκ τῆς ἀδρομεροῦς ταύτης ἀναλύσεως τοῦ ἄσματος καὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου παρατηροῦμεν παραλλήλως τὰ κάτωθι :

α') Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς μύθους, ἡ διήκουσα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἰδέα εἶναι ἡ παράστασις τῆς στοργῆς τῆς μητρὸς διὰ τὴν κόρην τῆς· δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ οἱ δύο ὑποθέσεις ἀποτελοῦν τὸ πρότυπον τοῦ μητρικοῦ πόνου καὶ ὕμνον τοῦ θεσμοῦ τῆς μητρότητος.

β') Καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον καὶ εἰς τὸ ἄσμα ἀπαντῶμεν τὴν νύμφευσιν τῆς μόνης θυγατρὸς τῆς μητρὸς παρὰ τὴν θέλησίν τῆς μακρὰν τοῦ τόπου τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας ὧς καὶ τὸν ἀνέκφραστον πόνον τῆς μητρὸς τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Δήμητρος διὰ τοῦτο, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς κόρης ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ ὑπὸ τῆς Δήμητρος.

γ') Εἰς μὲν τὸν μῦθον τὸν γάμον τῆς Κόρης μετὰ τοῦ ἀρχοντος τοῦ ἄδου, ἀφύσικον ὄντα, τὸν ἐγκρίνει ὁ Ζεὺς, εἰς τὸ ἄσμα δὲ ὁ Κωνσταντῆς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις πάντων τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρὸς ἀντιτιθεμένων διὰ τὴν νύμφευσιν τῆς Ἀρετῆς εἰς χώραν μακρινήν, ἐπιβάλλει τὴν γνώμην του καὶ τὴν ὑπανδρεύει.

δ') Συμφώνως πρὸς τὴν μῦθον, ἡ Δημήτηρ ὀργίζεται κατὰ τοῦ Διὸς καὶ ἀποχωρεῖ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, λαμβάνει δὲ ἐμμέσως ἀντίποινα κατ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπειληθείσης ὑπ' αὐτῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὸ ἄσμα ἡ μήτηρ τῆς Ἀρετῆς ὀργίζεται ἐπίσης κατὰ τοῦ Κωνσταντῆ καὶ κατ' ἄλλας μὲν παραλλαγὰς τὸν ἀναθεματίζει καὶ τὸν καταράται κατ' ἄλλας δὲ αὕτη παραμελεῖ τὰ κατὰ τὴν ταφήν του καὶ τὰ μετ' αὐτὴν δι' αὐτὸν νόμιμα ¹⁾).

ε') Πρὸ τοῦ τραγικοῦ θρήνου καὶ τοῦ μυρολογοῦ τῆς μητρὸς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντῆ, ὅχι διὰ τὸν θάνατόν του ἢ τῶν ἄλλων ὀκτῶ νόων τῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν μόνιμον πλέον χωρισμὸν ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀρετῆς, ὁ Κωνσταντῆς ἐγειρεται ἐκ τοῦ τάφου καὶ μεταβαίνει ἔφιππος, ἵνα παραλάβῃ τὴν Ἀρετὴν καὶ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν μητέρα τῆς.

Ὁ ἀδελφὸς εὐρίσκει τὴν Ἀρετὴν κατὰ πλείστας παραλλαγὰς, χορευούσαν ²⁾), ὅπερ σημεῖον εὐτυχισμένου βίου καὶ χαρᾶς.

Ὁμοίαν εἰκόνα πρὸς ταύτην ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον ἔνθα, ὡς ἀνεφρόθη ἀνωτέρω, ἡ Δημήτηρ καταληφθεῖσα ὑπὸ ἀφάτου λύπης ἔνεκα τῆς ἀπαγῆς τῆς Κόρης, ὀργίζεται κατὰ τοῦ Διὸς καὶ λαμβάνει ἀντί-

1) Ἰδ. παρὰ *Iv. Schischmanov*, ἐνθ. ἀν. σ. 23.

2) Ἐνθ' ἀν. σ. 26.

ποινα κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Ζεὺς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ, πέμψας ἀμέσως πρὸς τὸν Ἄδην τὸν Ἑρμῆν ¹⁾, ὅστις δι' ἄρματος ἐπαναφέρει τὴν Κόρην εἰς τὴν Δήμητρα. Παρατηροῦμεν κατὰ ταῦτα ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς Κόρης καὶ τῆς Ἀρετῆς εἶναι ὁ αὐτός.

στ') Ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεως ἐστὶ μητρὸς καὶ κόρης εἰς τὸν μῦθον καὶ τὸ ἄσμα εἶναι ὁμοία. Ἡ Δημήτηρ, κατὰ τὸν μῦθον, ἀναμένει τὴν Κόρην πρὸ τοῦ ναοῦ της, μόλις δὲ τὴν εἶδε ἔσπευσε νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ. Εἰς τὸ ἄσμα ὁμοίως ἡ Ἀρετὴ ἐγκαταλείπεται κατὰ πολλὰς παραλλαγὰς, ὡς ἡ Κόρη ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ, πρὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὡς δὲ εἰς τὸν μῦθον οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄσμα λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν συνάντησιν ἐναγκαλισμὸς μητρὸς καὶ κόρης.

ζ') Ὅπως εἰς τὸν μῦθον διὰ τῆς ἐπανόδου τῆς Κόρης ἡ Δημήτηρ συμφιλιούται πρὸς τὸν Δία, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄσμα διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς Ἀρετῆς ἐπέρχεται συμφιλιώσις τῆς μητρὸς μετὰ τοῦ νεκροῦ υἱοῦ της Κωνσταντῆ, ὅστις πλέον ἀνεπαύθη ἡσυχος εἰς τὸν τάφον του.

Παρὰ τὰς ἀντιστοιχίας ὁμως ταύτας εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ ἀρχαίου μῦθου καὶ τοῦ ἄσματος, εἰς τὸ τελευταῖον ἀπαντῶμεν ἐπεισόδια τινα, τὰ ὁποῖα μετὰ δυσκολίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ συσχετίσῃ μὲ τὸν ἀρχαῖον μῦθον· τοιαῦτα δὲ εἶναι: οἱ ἑννέα ἀδελφοὶ τῆς Ἀρετῆς, ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Κωνσταντῆ εἰς τὴν μητέρα του ὅτι αὐτὸς θὰ ἐπανεφέρει τὴν ἀδελφὴν ἐκ τῆς ξένης, ὁπότε ἤθελε παραστῆ ἀνάγκη καὶ ἡ παρέμβασις τῶν πούλλων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Ἀρετῆς, τὰ ὁποῖα λαλοῦντα ἀνθρωπίνως, ἀποκαλύπτουν ὅτι ὁ συνοδεύων αὐτὴν Κωνσταντῆς ἦτο νεκρός.

Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι προσθηκαὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν διασκευὴν ²⁾ θὰ προσετέθησαν εἰς τὸ ἄσμα ἢ ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνθέσεώς του ἢ κατόπιν, πάντως ὁμως τότε, ὅτε ὁ ἀρχαῖος μῦθος θὰ εἶχε χάσει πλέον τὴν πρώτην θρησκευτικὴν του ὑπόστασιν ἢ μᾶλλον ἐξητήθη νὰ συμβιβασθῇ οὗτος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς.

Τότε ἀφοῦ εἰς τὸ ἄσμα ἀντικατεστάθη ὁ Ἄδης, ὁ εἰς τὸν μῦθον τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης, διὰ τῆς ξενιτιᾶς, διότι ἔπρεπε ὀπωσδήποτε κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν νὰ διασκευασθῇ ὁ ἀρχαῖος μῦθος, μὴ ἐννουμένου τότε γάμου εἰς τὸν Ἄδην, ὁ ἀδελφὸς Κωνσταντῆς κατέλαβε εἰς αὐτὸ τὴν θέσιν

1) Ἐς σημειωθῆ ἔδω ἡ γενομένη ἤδη παρατήρησις μου, Μύσων 1, 70 ἀρ. 3., ὅτι ἡ ιδιότης τοῦ Κωνσταντῆ ὡς πραγματευτοῦ, ταξειδεύοντος, συμφωνεῖ μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Ἑρμοῦ, ἀγγελιαφόρου τῶν θεῶν.

2) Ἐνδεικτικὸν περὶ τούτου εἶναι ὅτι ἡ μήτηρ, θρηνοῦσα μετὰ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν της καὶ καταρωμένη τὸν Κωνσταντῆν, θλίβεται ὄχι διὰ τὸν θάνατον αὐτῶν ὅπως θὰ ἔπρεπε, ἀλλὰ διὰ τὸν χωρισμὸν της ἀπὸ τὴν κόρην της Ἀρετῆν. Τοῦτο μὲ ὀδηγεῖ εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι τὸ ἀρχικὸν ἄσμα θὰ ἤρχιζε μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς κόρης, ὡς καὶ ὁ ἀρχαῖος μῦθος.

τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἑρμοῦ¹⁾, ἐπελθούσης δὲ συγχύσεως κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν κατέχεται εἰς τὸν Ἄδην μόνον ὁ ἀποβιώσας, κατῆλθε δ' εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν μῦθον ὁ Ἑρμῆς, ἐθεωρήθη ὅτι καὶ ὁ ἀντικαταστήσας τὸν Ἑρμῆν εἰς τὸ ἄσμα Κωνσταντῆς ἀπέθανεν, ὅστις ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐγεροθῆ ἐκ τοῦ τάφου διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἄσματος καὶ συμφώνως πρὸς τὰς λαϊκὰς δοξασίας τῆς ἀρχαιότητος²⁾, ὧν τὴν ἐπιβίωσιν συναντῶμεν εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ περὶ τῶν βρικόλακων. Σαφεῖς μαρτυρίας περὶ ἀναστάσεως νεκροῦ ἐκ τοῦ τάφου διὰ θρήνων καὶ καταρῶν, ὡς εἰς τὸ ἄσμα, ἔχομεν ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου βίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος (7 αἰ.) κεφ. XLVI (ἔκδ. Gelzer σ. 96—99), ὅπου ἀναφέρεται γυνή, ἣτις ζητοῦσα τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν της, ὅπερ εἶχε παραδώσει ἀντιἑξομολογήσεως εἰς τὸν Ἰωάννην ζῶντα, κατέφυγεν εἰς τὸν τάφον του καὶ : «τρεις γὰρ ἡμέρας προσκαρτερήσασα ἐν τῷ μνήματι τοῦ δοῖου καὶ μηδὲ ὄλας βρώσεως ἢ πόσεως γευσασμένη, τῇ τρίτῃ νυκτὶ ἐν ὅσῳ πάλιν τοὺς ἀδελφοὺς σκληροὺς καὶ πιστοὺς λόγους τῷ μακαριωτάτῳ ἔλεγεν μετὰ δακρύων, ἰδοὺ ἐξέρχεται ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων ἐκ τῆς αὐτοῦ θήκης ὀφθαλμοφανῶς μετὰ δύο ἐπισκόπων τῶν συγκειμένων αὐτῷ, ἐνὸς ἐνθεν καὶ ἐνὸς ἐνθεν αὐτοῦ ἰσταμένον καὶ λέγει πρὸς αὐτήν. «Μέχρι πότε, γύναι, τοὺς ἐνταῦθα σιαινεις καὶ οὐκ ἔἴς αὐτοὺς ἀναπαῖναι ; κατέβροξεν γὰρ ἡμῶν τὰς στολὰς τὰ σὰ δάκρυα» καὶ ταῦτα εἰπὼν δίδωσι αὐτῇ τὸ ἴδιον πιττάκιον βεβουλωμένον...».

Ἄφοῦ οὕτω κατ' ἀρχὴν διεσκευάσθη εἰς τὸ ἄσμα ὁ ἀρχαῖος μῦθος, θὰ προσετέθησαν κατόπιν ἀφ' ἐνὸς τὸ στοιχεῖον τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Κωνσταντῆ εἰς τὴν μητέρα του διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς Ἀρετῆς, ἵνα πείσῃ αὐτὴν καὶ συγκατατεθῆ διὰ τὸν γάμον τῆς Ἀρετῆς εἰς ξένην χώραν καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ ἐννέα ἀδελφοί, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς νομίζω ὅτι ἐτέθη οὐχὶ τυχαίως ἀλλὰ κατ' ἐπίδρασιν πιθανῶς τῶν ἐννέα ἡμερῶν καθ' ἃς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διήρκει ἡ τελετὴ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων³⁾, θεσπισθεισῶν οὕτω κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἐννέα ἡμέρας τοῦ πένθους τῆς Δήμητρος διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Κόρης⁴⁾.

Ἄνερμήνευτος μένει ἡ παρέμβασις τῶν πουλλιῶν, τὰ ὁποῖα δι' ἀνθρωπίνης λαλιᾶς ὠνείδιζον τὴν συμπορείαν ζῶντος μετὰ νεκροῦ, ἐκφράζοντα τὴν φρίκην των διὰ τὸ περιέργον θέαμα.

Ἄναλόγους ἐπεμβάσεις πτηνῶν εἰς ὑποθέσεις καὶ πράξεις ἀνθρωπίνους ἀπαντῶμεν εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας ἄσματα κ. ἄ.

1) Κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ πρόσωπα τοῦ Διὸς καὶ Ἑρμοῦ εἰς τὸς ἀρχαῖον μῦθον συνεπέχθησαν ὑπὸ τοῦ διασκευαστοῦ εἰς τὸ ἄσμα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κωνσταντῆ.

2) P. Stengel, Opferbräuche der Griechen, Leipz. u. Berlin 1910 σ. 127, M. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἐνθ' ἀνωτέρω.

3) Δ. Ν. Γουδῆ, Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας, Ἀθήναι 1935, σ. 37.

4) Ὅμηρ. Ὕμνος εἰς Δήμητρα, στ. 47 (ἔκδ. Baumeister, Lips. 1894).

Τὸ θέμα τοῦτο πιστεύω, ὡς ἤδη σχετικῶς παρέτηρησα ¹⁾, ὅτι πρέπει νὰ μελετηθῇ ἰδιαίτερος, καθ' ὅσον ἡ ἐξέτασις του ἐδῶ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς μελέτης ταύτης.

Ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος ὡς γνωστὸν ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὐρέως διαδεδομένη, ἰδιαίτερος δὲ ὁ μῦθος τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ Ἄδου ἐξ αἰτίας τῶν πρὸς αὐτὸν συνδεδεμένων Ἐλευσινίων μυστηρίων, κατὰ τὰ ὁποῖα μὲ ἐπιβλητικὴν εὐλάβειαν μεταξὺ ἄλλων μυστικῶν τελετῶν παριστάνετο τὸ δράμα τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης καὶ τῆς ἀνευρέσεώς της ὑπὸ τῆς Δήμητρος.

Ἡ παράστασις αὕτη δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι θὰ ἔκαμνεν τόσην ἐντύπωσιν, καὶ θὰ συνεχίνοι τοσοῦτο τὸν λαὸν καὶ ἰδίᾳ τοὺς μύστας, ὅσον σήμερον συγκινεῖ τὸν θρησκέοντα χριστιανὸν ἢ παρακολούθησις τῶν τελετῶν τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς Ἐλευσινίας θρησκείας εἰς τὸ ἐκτεταμένον ἑλληνορωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς, ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, εἶναι ἐκτὸς τῶν σχετικῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν καὶ αἱ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων ²⁾ ἀλλ' ἔτι καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἑλευσινίων μυστηρίων ἐτελοῦντο εἰς ἄλλα ἑλληνιστικὰ κέντρα παρεμφερῆ μυστήρια ³⁾.

Ἡ τέλεσις τῶν ἑλευσινίων μυστηρίων διήρκεσε μέχρι τοῦ 395 μ. Χ. ὅτε καταστραφέντος τοῦ τελεστηρίου ⁴⁾ τῆς Ἐλευσίνος καὶ διωκομένης πλέον ἐπισήμως τῆς ἀρχαίας θρησκείας αἱ Ἐλευσίνια θεότητες ὑπεχώρησαν πρὸ τῶν νέων μορφῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τούτους τὸ θέατρον, ἐν πλήρει ἀκμῇ, εἶχεν ὑποστῆ ἀπὸ πολλοῦ οὐσιώδεις μεταβολὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέατρον τῆς κλασικῆς περιόδου ⁵⁾.

Οὕτως ἐνῶ ἡ παλαιὰ τραγωδία διὰ τῶν περιοδεούντων τραγωδῶν

1) Μύσων 1 (1332) 72. Λόγω τῆς πλοκῆς τοῦ ἐπεισοδίου τούτου εἰς τὸ ἥγμα δυσκολεύομαι νὰ ὑποθέσω ὅτι τοῦ συνδέεται πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον, σχετιζόμενον μᾶλλον πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἔαρ ἀναγεννωμένην φύσιν.

2) Ὁ Κλημ. Ἀλεξ. Πρωτ. 12, 2 (11, 20 St.) λέγει: «Δηὸ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἐγενέσθη μυστικὸν καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὸ πένθος αὐτῶν Ἐλευσίσις δαδουχεῖ.

3) Λουκ. Ἀλεξ. 38. (ἐν Παφλαγονίᾳ). Εὐσεβ. Εὐαγγ. προπ. 3, 12 (ἐν Ἀνδανίᾳ).

4) Pauly - Wissowa, RE. IV, 2736. Victor Magnien, Les mystères d'Eleusis, Paris 1922 σ. 22.

5) Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit vom August bis zum Ausgang der Antonine von L. Friedländer—G. Wissowa Bd. II, Leipzig. 1920, σ. 120 κ. ἐξ. Στ. Κυριακίδου Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημόδου νοελληνικῆς ποιήσεως, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1934, σ. 13 κ. ἐξ.

εἶχε διασπασθῆ καὶ ἀποσυντεθῆ εἰς τὸ διαλογικὸν καὶ ἄσματικὸν τῆς μέρους ¹⁾ παραλλήλως καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων ἰδίᾳ χριστιανικῶν αἰώνων ἤρχισε νὰ κατακτᾷ ἔδαφος ὁ τραγικὸς παντόμιμος, ὁ ὁποῖος ἦτο ὄρχηστικὴ μιμικὴ τραγωδία μὲ ὑπόθεσιν, λαμβανομένην ἐκ τοῦ μυθολογικοῦ κύκλου ²⁾).

Κατὰ τὴν παράστασιν τούτου, ὁ ὁποῖος ὡς περιεχόμενον ἦτο προσηγομισμένος πρὸς τὴν ψυχολογίαν καὶ τὰ ἥθη τοῦ συγχρόνου κοινοῦ ³⁾, ἤδοντο παραλλήλως καὶ ἄσματα σχετικὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς μιμικῆς ὄρχήσεως, τὰ ὁποῖα, ὡς φυσικόν, τοσοῦτον προσηρομύζοντο πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τόσον ἤρεσκον, ὥστε ὁ Πλούταρχος ἀπεκάλεσε διὰ τοῦτο τὴν ποιητικὴν τῶν *πάνδημον* ⁴⁾.

Τὰ ἄσματα ταῦτα ὄχι μόνον εὐχαρίστως, ὡς ἀνωτέρω, ἠκούοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ ἀπεμνημονεύοντο καὶ ἤδοντο κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ ὁδοὺς καὶ κατὰ τὰς λαϊκὰς διασκεδάσεις ⁵⁾, ὑπηρετούμενα οὕτω εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον.

Οὕτω αἱ βυζαντιναὶ πηγαὶ εἶναι πλήρεις ἀπὸ νοουθεσίας τῶν πατέρων καὶ ἀπαγορεύσεις τῶν συνόδων περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τοῦ θεάτρου καὶ ἵνα μὴ καλοῦνται εἰς τὰ συμπόσια καὶ τοὺς γάμους τραγωδοί, ὄρχησται καὶ μῖμοι ⁶⁾).

Λεδομένου ὅμως ὅτι αἱ ὑποθέσεις τῶν ὄρχηστικῶν τούτων τραγωδιῶν, δραματικῶν κατὰ τὸ πλείστον περιεχομένου, ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ μυθολογικοῦ κύκλου ⁷⁾, νομίζομεν ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ καθηγ. Στ. Κυριακίδου περὶ τοῦ ἐπικολυρικοῦ καὶ δραματικοῦ χαρακτῆρος τῶν συνοδευόντων τὰς παραστάσεις ταύτας ἄσμάτων ὡς καὶ ἡ σύνδεσις τούτων ὑπὸ τούτου πρὸς τὰς νεοελληνικὰς παραλλαγὰς ⁸⁾, μεθ' ὧν καὶ τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τὸ ὁποῖον, ὁμοίως πρὸς τὰ ἄσματα τοῦ παντομίμου, διακρίνεται διὰ τὸ τέλειον τῆς ὑποθέσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνεγνωρίσθη ἤδη καὶ ὁ εἰδωλολατρικὸς χαρακτῆρ ⁹⁾, ὡς καὶ διὰ τὸ εἰς αὐτὸ ἐνυπάρχον ἐπικολυρικὸν καὶ δραματικὸν στοιχείον.

Κατὰ ταῦτα, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπάρχουσαν μεγάλην ὁμοιότητα

1) *Friedlaender*, ἐνθ' ἄν. καὶ *Στ. Κυριακίδης*, ἐνθ' ἄν. σ. 15.

2) *Friedlaender*, ἐνθ' ἄν. σ. 125—6 καὶ *Στ. Κυριακίδης*, ἐνθ' ἄν. σ. 16.

3) *H. Reich*, *Der Mimus*, Bd. I, Teil. I. σελ. 120, 231.

4) Συμποσ. προβλημ. 9, 15 ἰδ. παρὰ *Στ. Κυριακίδη*, ἐνθ' ἄν. σ. 18 καὶ 59.

5) *Στ. Κυριακίδης*, ἐνθ' ἄν. σ. 20 κ. ἔξ.

6) *Γ. Πάλλη—Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Β' 366 448. Γ. 220. Βίος Ἀβξεντίου, ὑπὸ *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Migne, P. G. 114, 1408 λθ'. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιτομὴ κανόνων, Migne P. G. 114, 269 μσ', 289 νβ'. *Στ. Κυριακίδου*, ἐνθ' ἄν. σ. 21—22.

7) *Friedlaender*, ἐνθ' ἄν. σ. 125.

8) *Στ. Κυριακίδης*, ἐνθ' ἄν. σ. 19.

9) Ἰδὲ *Ψυχάργη*, ἐνθ' ἄν. σ. 17, *Γιάννην Βλαχογιάννην*, ἐνθ' ἄν. σ. 1172α καὶ *Μ. Μιχαηλίδην Νουάρον*, ἐνθ' ἄν.

μύθου καὶ ἄσματος, ὡς εἰδείχθη ἀνωτέρω, καὶ ὅτι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ἑλευσινία θρησκεία εἶχε διαδοθῆ εὐρέως εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἔπειτα τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον ¹⁾, πιστεύομεν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τελεστηρίου, τὸ 395, καὶ τὴν κατάργησιν τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, ὁ μῦθος ἔνεκα τῆς δημοτικότητός του, ἦ ἀπετέλεσε τὴν ὑπόθεσιν ὀρχηστικῆς τραγωδίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐποιήθη τὸ ἄσμα ὡς συνοδευτικὸν τῆς μιμικῆς παραστάσεως τοῦ διασκευασθέντος διὰ τὸ σύγχρονον τότε χριστιανικὸν κοινὸν ἀρχαίου μύθου.

Τὸ ἄσμα ὁμῶς τοῦτο, ἔχον ὡς περιεχόμενον τὸν ἀρχαῖον θρησκευτικὸν μῦθον ὑπὸ νέαν διεσκευασμένην μορφήν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐξακολουθῆ νὰ συγκινῆ τὸ κοινόν, ν' ἀπομνημονευθῆ διὰ τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ καὶ νὰ ἄδεται κατόπιν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συναναστροφάς. Ἐπειδὴ δὲ συνδέεται τοῦτο πρὸς θρησκευτικὸν ἀλλὰ καὶ πανελλήνιον μῦθον, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ δὲν περιέπεσεν εἰς λήθην διὰ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διαδοθὲν ταχέως εἰς ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν διετηρήθη διὰ τῶν αἰώνων εἰς τὸν εὐρύχωρον κύκλον τῶν δημῶδων τοῦ ἄσμάτων, ὡς δημιούργημα εἰς δραματικότητα ἀντάξιον τοῦ μύθου ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέρρευσε.

1) Ν. Γουδῆς, ἐνθ' ἀν. σ. 64.

ΕΝΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

'Ο καπετάν 'Αναστάσης')

Τὰ κατορθώματα καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ καπετάν 'Αναστάσ', ἀνάμιχτες μὲ πολλὰ μυθιστορηματικὰ στοιχεῖα ποὺ πρόσθεσε ἡ λαϊκὴ φαντασία, τ' ἀκούει κανεὶς ἀπὸ ὄλους τοὺς 'Ανατολικοθρακιῶτες. Σὰν ἕνα σωστὸ παραμῦθι τ' ἀφηγοῦνται οἱ Πετρινοί. 'Ο καπετάν 'Αναστάσης, ἀρχηγὸς ἀνταρτικῶν ὀμάδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀγωνίζεται ἔναντίον τῆς

1) 'Ο περιβόητος λήσταρχος καπετάν 'Αναστάσης Τσατάλ Σακαλλῆς ἐγεννήθη ἐν Μέτραις τῆς 'Αν. Θράκης τὸ 1843. 'Ο πατὴρ αὐτοῦ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, καταγόμενος ἐκ Καλαβρυτῶν τῆς Πελοποννήσου, ἦλθεν ὡς ἀντάρτης τῷ 1843 εἰς Μέτρας καὶ παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐξασκῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ζωμπόρου. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ 'Αναστάση εἰκοσετῆ, ἔστειλεν εἰς 'Αθήνας ὅστις ἐπὶ δεκαετιάν ὄλην ἐσπούδασεν ἐνταῦθα τὰ νομικὰ καὶ στρατολογηθεὶς ἐξεγυμνάσθη τὴν στρατιωτικὴν ἐξάσκησιν, ἄρχικόντως. 'Επιστρέψας ὁ 'Αναστάσης τὸ 1873 εἰς Μέτρας κατέγεινεν ἐξασκῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς του, δηλ. τὸ ζωμπόριον, πηγαίνοντες εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Βουλγαρίαν καὶ Θράκην. Τῷ 1883 ἐφιλονίκησε μὲ τὸν Μουτσαράφιην Μετρῶν 'Ιδρὶς πασᾶν καὶ δαρεὶς παρ' αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξοτιώσῃ. Διὸ καὶ περισυλλέξας συμμορίαν ἐκ τῶν καλλυτέρων προβατοκτημόνων Σαρακατσανέων, δηλ. παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Διάκον, τὸν Χρήστον, τὸν Μῆτρον, τὸν Θάνον καὶ τὸν Σταῦρον, ἐγένετο ἀρχηγὸς αὐτῶν καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ὄρη τῆς Στράντζας τῆς 'Αν. Θράκης, μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Καπετάν 'Αναστάσης. 'Επειδὴ ὁμοῦς εἶχεν ἀφήσει γενειάδα μακρὰν μὲν εἰς τὰς παρεῖας αὐτοῦ, κεκομμένην δὲ εἰς τὸν πώγωνα, οἱ Τοῦρκοι ἐπινόμασαν αὐτὸν Τσατάλ Σακαλλῆν, δηλ. περισκελιδογενειαφόρον! Πρῶτος ἀθλος αὐτοῦ ἦτο νὰ συλλάβῃ τὸν 'Ιδρὸς πασᾶν ἔντοθεν τοῦ διοικητηρίου, ν' ἀπαγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰ βουνὰ καὶ νὰ τὸν ἐκτελέσῃ. Δεύτερος αὐτοῦ ἀθλος ὑπῆρξεν, ὅτι μετέβη εἰς τὸ 'Αγρόκτημα τοῦ Σουλτάνου παρὰ τὴν 'Ασκὸν καὶ συνέλαβε τὸν γαμπρὸν αὐτοῦ Νταμάτ πασᾶν, καὶ κρατήσας τοῦτον ὡς ὄμηρον, εἰσέπραξε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τρεῖς χιλιάδας λίρας χρυσᾶς καὶ ἀπέλυσεν αὐτόν. Τρίτος καὶ μέγιστος αὐτοῦ ἀθλος ὑπῆρξεν ὅτι τὸ 1885 κατὰ Μάϊον, ἔλυσεν τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Σινικλῆ ἐκράτησε τὸν Εὐρωπαϊκὸν συρμὸν EXPRES καὶ συνέλαβεν ἔντοθεν αὐτοῦ δύο ταξειδεύοντας σπουδαίους Γάλλους καὶ ἕνα Γερμανὸν τοὺς ὁποίους ἀφοῦ ἐκράτησεν ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὰ βουνὰ Σαρακίνης ὡς ὄμηρους, ἔλαβε παρὰ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως δέκα χιλ. εἰκοσόφραγκα χρυσᾶ καὶ ἀπέλυσεν. Ταῦτα ἐμέτρησεν ὁ τραπεζίτης Σαρανταεκλησιῶν 'Ιωάννης Σόρμας. "Ἄλλας μικροτέρας ληστείας διέπραξε πλείστας. Τὰ δὲ εἰσπραττόμενα χρυσᾶ νομίσματα ἐκρυπτεν εἰς διάφορα μέρη ὑπὸ τὴν γῆν, γνωρίζων τὸ μέρος μόνον αὐτὸς καὶ οὐχὶ οἱ σύντροφοί του. 'Οργισθεὶς ὁ Σουλτάν Χαμίτ δι' ὅλα ταῦτα, ἐξαπέλυσε τρία συντάγματα στρατοῦ πρὸς καταδίωξίν του, ἰδιαιτέρως δὲ καὶ τὸν 'Εδίπ πασᾶν ἀρχηγὸν τῆς χωροφυλακῆς μὲ 400 ἵππεῖς χωροφύλακας. Καταδιώξαντες αὐτὸν οἱ ἄνωτέρω, ἐπὶ ὀκτὼ κατὰ συνέχειαν ἔτη, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν συλλάβουν, διότι ἐκρύβετο εἰς διάφορα χωρία τῆς 'Αν. Θράκης ἐντὸς οἰκιῶν 'Ελλήνων, δωρῶν εἰς αὐτοὺς ἀμύθητα ποσὰ διὰ τὴν φιλοξενίαν. 'Επὶ τέλους κατόρθωσε καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῷ 1892.

'Εξ αἰτίας ὁμοῦς αὐτοῦ πολλοὶ 'Ελληνες τῆς Δ. Θράκης συνελήφθησαν ὡς κλεπταποδόχοι, ἐδάρησαν, ἐφυλακίσθησαν, ἐδικάσθησαν καὶ ἀπέθανον, ἄλλοι μὲν δικαίως, ἄλλοι δὲ ἀδίκως. 'Επὶ εἴκοσι κατὰ συνέχειαν ἔτη ὁ καπετάν 'Αναστάσης

τουρκικῆς τυραννίας καὶ τῆς σωβινιστικῆς βουλμίας τῶν Βουρτζάρων, πὺν πρόσφατα ξυπνημένοι ἀπὸ αἰῶνων ἔθνικὸ λήθαργο, γυρεύουν ὅλα νὰ τὰ καταπιοῦν. Τὸ ἀνταρτικὸ του σώμα διαλύεται τὸ 1894 καὶ ὁ ἀρχηγὸς χάνεται πρὸς τὰ μέρη τῆς Βουργαρίας.

Ἔτσι λέγει ψυχρὰ καὶ σύντομα ἡ ζωντανὴ ἱστορία, πὺν ἀκούεται ἀκόμη ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Θρακιώτικου κόσμου ¹⁾ Μὰ ὁ θρύλος προχωρεῖ πολὺ πλὺ πέρα. Ἐξυψώνει, ἠρωποιεῖ, ἀποθεώνει.

Σὲ κάθε ἐποχὴ ἐκτιμῶνται περισσότερο καὶ ἀναζητοῦνται τὰ χαμένα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς. Στὰ χρόνια τῆς μαύρης σκλαβιάς, πὺν ὁ πολὺς κόσμος, τρομαγμένος σκύβει δουρικὰ τὸ κεφάλι μπροστὰ στὸν ἰσχυρὸ δυνάστη, τὸ θάρρος, ἡ παλικαριά, ἡ ἀνυποταξία εἶναι ἀρετές, πὺν ἰδιαίτερα συγκινοῦν καὶ ἠλεκτρίζουν στὶς ἠρωϊκὰς πράξεις ὀρισμένων ἀτόμων, πὺν εἶναι τόσο κοντὰ καὶ σὲ τόσο στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν κοινὴ συνείδηση, τὸν κοινὸ πόθο, ἀνευρίσκεται καὶ ἀναγνωρίζεται τὸ ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς ἄλλους, τὸ πρότυπο γιὰ νὰ ἐξωραϊστῆ καὶ νὰ ἐξυμνηθῆ, νὰ περιβληθῆ τὸ σαγηνευτικὸ μανδύα τοῦ θρύλου καὶ τοῦ παραμυθιοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ ἔτσι τὸ δίδαγμα καὶ ὁ παιδικὸς φίλος γιὰ πολλὰς κατοπινὰς γενιὰς.

Ἡ γενναϊότητα καὶ ἡ αὐτοθυσία, σὲ τέτοιες πρὸ παντὸς στιγμὰς κρίσιμες γιὰ τὸ ἔθνικὸ σύνολο, ἐξεγείρουν τὴ λαϊκὴ φαντασία γιὰ νὰ πλέξῃ τὸ τραγούδι, τὸ θρῦλο, τὸ μῦθο, τὸ παραμύθι. Ὅλες οἱ ἀτέλειες, πὺν ποτὲ δὲμποροῦν νὰ λείπουν ἀπὸ ἀνθρώπινες πράξεις, μένουν ἀπαρατήρητες μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα θαυμασμοῦ, πὺν δημιουργεῖται γῦρο στὴν ἠρωϊκὴ μορφὴ. Στοιχεῖα ἀπὸ παλιὰς παραδόσεις, μύθους καὶ παραμύθια, πὺν ἀφθονα εἶναι

παρέμεινεν εἰς Πύργον τῆς Βουλγαρίας δίχως νὰ ἐξασκῆ κανὲν ἐπάγγελμα. Διότι κατήχουτο κρυφὰ εἰς τὰ βουνὰ τῆς Σαρακίνης, ἀνέσκαπτεν, ἐλάμβανεν ὀλίγας ἑκατοντάδας χρυσῶν λιρῶν καὶ ἐπέστρεφεν εἰς Πύργον, ἐξοδεύων αὐτὰς οἰκονομικῶς καὶ ζῶν ἡσυχῶς. Εἶχε φθάσει εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν, ὀπότε τῷ 1913, ἐπῆγεν ὁ Κώστας Κούδρου ἐκ Σαρακίνης εἰς Πύργον καὶ κατέπεισεν αὐτὸν καὶ ἔφερεν εἰς Θράκη καὶ ἴδρυσαν νέαν ληστρικὴν συμμορίαν, δῆθεν ὡς ληστιαρτικὴν, ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ ἀφοῦ ἔδρασαν παραλλήλως τοῦ Καπετάν Θεοδώρακη Ἀμπατζῆ ἐπὶ ἕν σχεδὸν ἔτος, εἰς ἕκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, καλούμενος Εὐλάμπιος Θεοδώρου Κατσαγούνης, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1914, ἔξωθι τῆς Σαρακίνης, φιλονικήσας μετ' αὐτοῦ, ἔστρεψε τὸ ὄπλον καὶ τὸν ἐφόνευσε. Παραλαβόντες αὐτὸν οἱ Τούρκοι χωροφύλακες ὡς τραυματίαν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβουν παρ' αὐτοῦ οὐδεμίαν πληροφορίαν περὶ τῶν κλεπταποδόχων του, ἀρνηθέντος νὰ ὀμολογήσῃ κατόπιν πλείστων καὶ πολυειδῶν βασάνων. Εὐτυχῶς ὀμως ὁ θεράπων ἰατρὸς αὐτοῦ Κύρκος Κύρκου ἐκ Σαμμακοβίου, ἔκαμεν εἰς αὐτὸν ἔνεσιν ἀρμοδίαν καὶ ἐξέπνευσεν. Αὕτη εἶναι λοιπὸν ἡ ἱστορία τοῦ περιβοήτου ληστήρχου Καπετάν Ἀναστάση Τσατὰλ-Σακαλλῆ τοῦ κατατρομάξαντος τὴν Τουρκίαν καὶ ἀφήσαντος ὄνομα ἀλησμόνητον.

¹⁾ Ἐγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1945

Ὁ γνωστὸς ἔθνικὸς ποιητὴς τῆς Ἑλλάδος

Δ. Παπαγιαννῆκος

1) Βλ. Ἀρχεῖον τόμ. Ε' σ. 147, Ζ' σελ. 149.

κατατεθειμένα στο λαϊκό ύποσυνείδητο, πλούσια κληρονομιά πανάρχαιων χρόνων, στρατολογούνται, ανακατεύονται με στοιχεία και εκδηλώσεις της σύγχρονης ζωής κι' έτσι ολοκληρώνεται καινούργιος θρύλος, καινούργιο παραμύθι. 'Ο αόστηρός ήθικολόγος κριτής, που βλέπει τα πράγματα αποτραβηγμένος στη δική του σκοπιά, αποξενωμένος από τους πόθους της λαϊκής ψυχής, με μέτρο και κριτήριο της ύλικές ανάγκες της καθημερινής ζωής, δε συγχωρεί τις βιαιότητες, που ενυπάρχουν αναπόφευκτα πολλές φορές σε τέτοιους αγώνες. Διαφορετική όμως είναι ή συνολική ψυχική διάθεση του λαού, που στο βάθος τόν κυβερνοούν και τόν κατευθύνουν υψηλότερες ιδέες. Μπροστά σε ήρωϊκές εκδηλώσεις, που χτυπούν τόν κοινό εχθρό του έθνους και της ελευθερίας του, που εμπνυχώνουν και σηκώνουν τὸ πεσμένο φρόνημα και αναζωογονοούν τόν πόθο της ανεξαρτησίας, παραμερίζονται τὰ σκοτεινά σημεϊα, παραμένουν μόνο οι κύριες γραμμές της φυσιογνωμίας του αγωνιστή, ή παλικαριά και τὸ ἀδούλωτο πνεῦμα, που σάν ένασμα κεντρίζουν τὴ λαϊκή φαντασία νὰ δημιουργήσει τὸ θρύλο της.

"Έτσι βλέπουμε πολλές φορές σε λαϊκά τραγούδια νὰ ξεμυνοῦνται και νὰ παραδίνωνται στην ἀθανασία, θνητοί, που στη ζωή τους στους αγώνες τους διέπραξαν και ἀτοπήματα και ἄνομες πράξεις, που μπορεί νὰ καταδικάζει ή λογική του περίφημου «μέσον τύπου», βασισμένη σε ψυχρούς ἀτομικιστικούς ὑπολογισμούς.

'Ενός τέτοιου αγωνιστή τὴ μοῖρα εἶχε κι' ὁ καπετὰν Ἐναστάσης, που ή ἀληθινή του ἱστορία πολὺ γρήγορα λησμονήθηκε και τὸν παρέλαβε ὁ θρύλος. Ληστὴ και ήρωα ἔθνικὸ τὸν λέγει ή παράδοση. Εἶναι δυὸ ἔννοιες δυσδιάκριτες στὴς θλιβερὲς στιγμές της ἔθνικῆς μας ἱστορίας. Ληστεύει και ἀρπάζει ὁ ἀντάρτης, γιατί ἄλλοιῶς δὲ μπορεί ν' ἀντοποκριθῆ στὸν προορισμό του. "Αν δὲν τὸν κυβερνοῦν κατώτερα ἔνστικτα κι' ἔχει μέσα του τὸν ἱποτισμὸ του ἀγωνιστή, καμμιά σημαντικὴ ἀδικία δὲ μπορεί νὰ διαπράξει, ὅσο και ἂν οἱ μικρόχαροι φωνάζουν, ὅτι τοὺς ἔκαμε κάποτε κάποια ὑλικὴ ζημιά.

Γιὰ τοὺς Ἀνατολικοθρακιῶτες ὁ καπετὰν Ἐναστάσης εἶναι μιὰ ήρωϊκὴ μορφή, που στὸ σύνολό της καταναλώθηκε σε αγώνες ἐναντίον καταλυτῶν της ελευθερίας τους, ἐναντίον Τούρκων και Βουργάρων. Τοῦτο ἀρκεῖ νὰ τὸν ἐξιδανικεύσει και νὰ του συγχωρηθοῦν ὅλες οἱ ἀνθρώπινες ἀδυναμίες. Γίνεται ὁ τοπικὸς ήρωας της ἐποχῆς, που για τὴ φύτρα του ζυλότυπα ἐρίζουν πολλὰ χωριά. Ἡ Πέτρα της Ἐν. Θράκης τὸ θέλει δικό της τὸ παλικαρι, γέννημα θρέμμα της. Ὁ παλιὸς Πετρινὸς Φώτης Παπαδόπουλος, παραμυθὰς του χωριοῦ διασκαυάζοντας τις συγχισμένες παλαιότερες εἰδήσεις, προσθέτοντας ἐπεισόδια παρμένα ἀπὸ τὴν ζωὴ και τὴν νοστοροπία τῶν συντοπιτῶν του, ὅπως εἶναι τὸ ἐπεισόδιο του γουρνάρη, ή περιπέτεια του καπετάνιου στην Πόλη, δημιουργεῖ τὸ θρύλο και τὸν ἀφηγεῖται:

«Ένα γαιρὸ κι' ἕνα ζαμάν' ἤδανε ἕνα παλληκάρ' ἀπὸ τὴ Μπέτρα και

ήδανε συβασμένο και πήγαινε στα πεθερικά τ'. Είχε κι' ένα γαϊνή. Πήγε, γειτόνεψε τα πεθερικά τ' και τον έβαλανά πάν' στο τσαρδάκ'. Κει πού χωράτευγανά με τα πεθερικά τ', η πεθερά του τον κάκωσε. Γι' αυτό πήρ' α κατέβ' τη σκάλα. Σταύρωσε δὸ γαϊνή τ' στη σκάλα πάν' και τον λέγ' ὁ καϊνής : «Ποῦ φεύγεις γιά, γαβρέ ;» Τὸν λέγει κείνος : «Φύγε τώρα» κι' έβγαλε τη γάμα, τὸν χτύπησε στο γκιουγούσ' και πέθανε. Ὁ γαβρός φοβήθηκε κι' έφυγε για την Κωνσταντινόπολ' πὸ τὸ φόβο του, νὰ μὴ τὸν πιάσνα οἱ τζανδεμαδες. Εκεί γύριζε μέσ' τη Μπόλ'. Πὸ τὸ χωριὸ ὁ μουχτάρ'ς πήγε στη Μπόλ'. Ηύρέδονα αὐτόνα και τὸν λέγ' : «Ποῦ γυρίζ'ς Ἀναστάς ; Σὲ γυρεύνα οἱ τζανδεμαδες στο χωριό». «Γιατί με γυρεύνα, λέγ' κείνος ;» «Γιατί σκοτώσες τὸ γαϊνή σ' και ἐγὼ τώρα ἀ πὰ σὲ παραδώκω στίς τζανδεμαδες νὰ σὲ πιάσνα». Πὸ τὸ φόβο του ὁ Ἀναστάς'ς πηγαιν' στη θάλασσα, βρίσκει ἕνα γαραβοκύρ' και τὸν λέγ'. «Θὰ μπορέσ'ς νὰ με κρύψ'ς τρεῖς ἡμέρες και τρεῖς νύχτες ἐδῶ στο καράβ' ; Τί θὰ με πάρ'ς ;» «Δέκα πένδε λίρες, τὸν λέγ' ὁ καρβοκύρ'ς. Γιατί φοβάσαι ;» «Φοβάμ' μὴ με πιάσνα οἱ πολιτσιάνηδες ἐδῶ», τὸν λέγ'. Ὁ καρβοκύρ'ς τὸν πήρε μέσ' τὸ καράβ', τὸν δύλιξε με τὰ πανιά, τὸν τραβᾶ πὸ τὸ σκοινὶ ἀπάνου στὸν παπαφίγκο, τὸν ἔκρυψε τρεῖς ἡμέρες και τρεῖς νύχτες. Πήγανα οἱ πολιτσιάνηδες, πάτσανα τὸ καράβ', κοιτάζνα κάτ', δεξιά ζερβά, δὲν ἔν. Λένα τὸ γαραβοκύρ' οἱ πολιτσιάνηδες : «Ἐσὺ αὐτόνα τὸν ἔκρυψες, ποῦ τὸν ἔκρυψες ; Ἐνας μᾶς εἶπε ὅτι τὸν εἶδε κι' ἦρε κ' ἦραμ' και πατοῦμ' τὸ καράβ' σου». Λέγ' ὁ καρβοκύρ'ς : «Δηῆτε μέσ' τὸ καράβ, ἂν τὸν εὔρετε μέσα, πάρτε με φυλακή». Κοιτάζνα λούρα, νεκατεύνα, ἀλλὰ δὲν ἔν'. Πήραν κι' ἔφγανα. Γίνκανα τρεῖς ἡμέρες. Ὁ καρβοκύρ'ς ἡσύχαζε δὲν τὸν γυρεύνα πλιά. Τὸν κατεβάζ' πὸ πάν' πὸ τὸ παπαφίγκο τὸν Ἀναστάς'. Τὸν λέγ' : «Ἄ σὲ πελύκω κι' ὅπου δγιούνα τὰ μάτια σ' πάνε». Αὐτὸς νούνησε τὶ ἀ κραιάσ'. Πήγε ἦρε ἕναν ἀρκανιάσ' μέσ' τὸ βουνό, στο χωριὸ Γιάτρος, κοδὰ στη Βύζα. Βρίσκει ἕναν πὸν ἔβροκε γουρούνια, και τ' ἀργὰ ἔμενανά με τὸ γουρνάρ' μέσα στη καλύβα. Ρωτᾶ ἐκεῖ τὸ γουρνάρ'. «Δικά σ' ἔν' τὰ γουρούνια ἢ με τὸ μεργιάτκο τὰ βόσκεις ;» Ὁ γουρνάρ'ς τοῦ εἶπε : «Τὰ γουρούνια ἔναι τῆ νουνοῦ μ' και με πλιερών' πενδακόσια γρόσια τὸ χρόνο». «Ἄφσε τὸ νουνο σ'», τὸν λέγ', «ἄφσε και τὰ γουρούνια σ' κι' ἔλα με τὰ μένα και ἀ σοῦ δίνω χίλια πενδακόσια γρόσια τὸ μῆνα». Τὸν ρωτᾶ ὁ γουρνάρ'ς : «Τί δουλειὰ ἀ ποίσοιμ'»; «Θὰ ξιβοῦμ' στο ρουμάν' κλέφδες», τὸν λέγ'. Ὁ γουρνάρ'ς τὸν λέγ' : «Εἶμ' ὀρφανὸς ἀπὸ babā κι' ἔχω μάννα, ἀ πὰ ρωτήσω τὴ μάννα μ' και ταχειὰ τ' ἀργὰ ἀ νάρτ'ς ἐδῶ στην κολύβα και ἀ σὲ τὸ πῶ». Πήγε ὁ Ἀναστάς'ς τ' ἀργὰ στη κολύβα τῆ γουρνάρ' και τὸν ρώτησε. Ὁ γουρνάρ'ς τὸν εἶπε : «Ἄφοῦ με δίν'ς χίλια πενδακόσια γρόσια τὸ μῆνα, τὸ εἶπα τῆ μάννα μ' και μ' ἔδωσε τὸ λεύτερο για νάρτω μαζί σ'». Οἱ δυὸ, μέσ' τὴν ἑβδομάδα ἔγιναν ἑπτὰ συντρόφ'. Παγαίννα τὸ θέρο μέσα σ' ἕνα τσιφλικ πὸν τοῦλεγαν Παπαζλή. Θέρζανα ἐκεῖ ἕκατὸ σαράδα νομάτ'. Πήγε

κι' ὁ βέης μ' ἓνα λανδόν' καὶ μὲ δυὸ κουρουτζήδες Ἀρβανίτες. Οἱ Ἀρβανίτες κάδανα πάν' στ' ἄλογα καὶ εἶχανα μαχαῖρες στὴ μέσ' καὶ σιλαχλίκια. Ἡ κάθα μαχαίρα ἤδανε πὲ ἓνα μέτρο. Πήγαινανα κατὰ πόδ' στὸ λανδόν' πὰ στ' ἄλογατα κι' ἐπρόσεχανα τὸ βέη κι' ὁ βέης μέσ' τὸ λανδόν'. Ἐπειδὴ οἱ ὄρακτοῦδες εἶχανα συνήθειο τότε, ἅμα εἶδανα τὸ βέη, μαζεύτκανα, γιὰ νὰ τὸν στήσνα δεμάτ'. Γοῦλ' ἄφκανα τὸ θέρο καὶ μαζεύτκανα λούρα στὸ βέη. Τίς κόσες γοῦλ' τίς εἶχανα πὰ στὸν ὄμο. Λογιάζνα ἓναν ἄθρωπο πὲ τὸ μαρτίν' στὸν ὄμο πού ξίβκε π' ἓνα σιάφ' καὶ πάγαινε στὸ βέη. Εἶχε τρεῖς ὄραδιές φουσέκια στὴ μέσ'. Οἱ ὄρακτοῦδες ἅμα τὸν εἶδαν καὶ πῆγε κοδὰ στὸ λανδόν' τὸν ἀνοιξανὰ τόπο. Κεῖνος λέγ' τὸ βέη: «Κατέβα, βέη, κάτω». Ὁ βέης τὸν λέγ': «Ποιανοῦ βέη κουρετζῆς εἶσαι;» Ὁ Ἀναστάς—ὁ Ἀναστάς ἤδανε ὁ ξένος—τὸν λέγ' τὸ βέη: «Δὲν εἶμαι κουρετζῆς, παρὰ εἶμαι κλέφτης ὁ Ἀναστάς'ς καπετάνιος». Ὁ βέης τοῦ λέγ': «Ἐγὼ δὲν κατεβαίνω». Ὁ Ἀναστάς σφυρίζ' μιὰ σφυργιά προφταίν' τότε ἓνας ἄλλος ὀνομαζούμενος Σταμάτ'ς πὲ τὸ Γιοβαλί. Πῆγε κι' αὐτός. Ἄμ' ἄκουσε τὴ σφυργιά τῆ καπετάνιου. Τὸν λέγ' ὁ καπετάνιος: «Κατέβα το αὐτὸ τὸ σκυλί πὲ πάν' πὲ τὸ λανδόν'». Ὁ Σταμάτ'ς χτυπᾷ πὲ τὸ κονδάκ' τὸ λανδόν' τὸ τζάμ', πιάν' τὸ βέη πὲ τὸ γιακᾷ καὶ τὸν λέγ'. «Κατέβα κάτ' σκυλί». Ἐπεσ' ὁ βέης μέσ' τὸ χωράφ' μέσ' τίς καλαμινιές. Ὑστερα σκώθηκε στὸ ποδάφ'. Ὁ Ἀναστάς λέγ' τὸν Σταμάτ'. «Πάν' πιάσ' κείν' τὸν Ἀρβανίτ' πὲ τὸ ποδάφ' καὶ δώσ' τονα μιὰ καταγῆ μέσ' τὸ χωράφ'». Πῆγ' ὁ Σταμάτ'ς, τὸν ἐπιασε πὲ τὸ ποδάφ' καὶ τὸν ἔροριξε κάτ' πὲ τ' ἄλογο ἓνα καβάκ'. Οἱ μαχαῖρες καὶ τὸ τουφέκ' τ' Ἀρβανίτ' ἔπεσανὰ σὲ μιὰ μεριά. Πῆρε τὸ ἄλογο ὁ Σταμάτ'ς κι' ἔβαλε τὸ βέη πάν' καὶ πήρανα ἓνα δρόμο οἱ κλέφδες καὶ τὸ λανδόν' κι' ὁ ἀνοιχταρτζῆς κι' ὁ ναζίρος κι' ὁ βέης μαζί. Οἱ κλέφδες τώρα μαζώχκανα γοῦλοι καὶ γίνκανα ἑφτά. Οἱ ὄρακτοῦδες ἔμεινανὰ κεῖ. Πηγαίνανα ἔξω πὲ τὸ χωράφ' μισὴ ὥρα, μέσα σ' ἓνα σαζλίκ', καὶ λένα τὸ ναζίρ' καὶ τὸν ἀναχταρτζῆ: «Ἄ πᾶτε στὴ χανούμσσα στὴ Μπόλ' καὶ ἀ πῆτε νὰ μᾶς στείλ' τρεῖς χιλιάδες λίρες τουρκικὲς πὲ ἓνα χότζα καὶ πὲ δυὸ τζανδαομάδες τὴν ἄλλ' τὴ μέρα Παρασκευή. Ἄ πάρανα πὲ τῆς Βάβας τὸ βαλκάν' γοῦλο τὸ δρόμο καὶ ἀ κατέβνα στὸ Λόγος τσιφλικ', Σάμοκοβ πὲ κεῖθε. Ἐμεῖς ἀ τοὺς εὔρουε κείνους». Πήγανα ὁ ναζίρ'ς μὲ τὸν ἀναχταρτζῆ στὴ χανούμσσα καὶ τνε λένα: «Ἐπιασανὰ τὸ βέη καὶ γυρεῦνα τρεῖς χιλιάδες λίρες οἱ κλέφδες καὶ ἀ πᾶμ' ἀ πάρουμ' τὸ βέη τὴν Παρασκευή». Ἡ χανούμσσα τς λέγ': «Δὲν ἔχω τρεῖς χιλιάδες ἔτοιμες, παρὰ ἔχω δυὸ χιλιάδες. Πάρτε καὶ τὸ δαχτυλίδι μ' καὶ τὰ βραχιόλια μ' καὶ τίς τοῦβλες μ' καὶ τὰ σκλαρήκια μ' καὶ τὴν γόβτσα τὴ διαμανδένια, γοῦλ' ἓνα μάλαμα. Δόστε τίς κλέφδες καὶ ἄς πελύσνα τὸ βέη». Πήρανα τὸ δρόμο, πάννα ὁ χότζας, οἱ τζανδαομάδες πὲ τ' ἄμανέτια. Στῆς Βάβας τὸ βαλκάν' ἅμα πέρασανὰ ἀκοῦγνα μιὰ σφυργιά πὲ μιὰ πέτρα πὲ μέσα. Τίς ἄγνεψε ὁ Ἀναστάς'ς καὶ πήγανα. Ὁ καιρὸς ἤδανε κεδί. Τίς ρώτισε: Ἠφερετὲ τίς λίρες; Αὐτοὶ τὸν εἶ-

πανα: Μόν' ἤφεραμ' λίρες δυὸ χιλιάδες, ἤφεραμ' καὶ τῆς χανούμισσας τ' ἀμηνέτια. Μᾶς τὰ δωκε ἢ χανούμισσα νὰ τὰ πάρτε καὶ νὰ μᾶς δώστε τὸν βέη. Ὁ Ἄναστάς τις λέγ': «Βγάλτε τὰ φλουργιά». Ἐβγαλανὰ δυὸ χιλιάδες λίρες. Ἐβγαλανὰ καὶ τὰ διαμανδικὰ τῆς χανούμισσας. Πῆρε τις λίρες ὁ Ἄναστάς. Τὰ διαμανδικὰ τὰ γύρσε πίσω. Ὑστερα τις λέγ' ὁ Ἄναστάς: «Θὰ μὲ φέρε κόμα χίλιες λίρες ὡς τρεῖς μέρες καὶ ἂ πελύσω τὸ βέη. Γιὰ σὰ δέ, ἂ τὸν κόψω κομμάτια καὶ ἂ τὸν κρεμάσω στὶς παλιουργιές. Ἄ τις φέρετε πὲ αὐτὸ τὸ δρόμο πάλι». Σὲ τρεῖς ἡμέρες δὲν πῆγαν οἱ λίρες. Μαζεύκανα γούλοι οἱ κλέφδες καὶ οἱ ἐφτά καὶ ῥίχνα ψῆφο, σὲ ποιόνα θὰ πέρσ' νὰ σκοτώσ' τὸ βέη. Ἐπесе στὸ Σταμαί' καὶ τὸν λέγ' ὁ καπετάνιος: «Πάρτονα αὐτόννα νὰ τὸν σκοτώσεις καὶ ἂ νῶρτε νὰ μᾶς εὔρεις στὸ Λόγος τσιφλικί' στὸ βαλιὸ μύλο». Ὁ Σταμαί' τὸν πῆρε καὶ τὸν πῆγε ἂ τὸν σφάζ'....

συβασμένος=ἀρρεβωνιασμένος. καϊνῆς ὁ=γυναικάδελφος. τσαρδάκι τὸ=σπίτι διόροφο. σταυρώνω=συναντῶ. κάμας, ὁ=δίκωπη μάχαιρα. γκιουγούσι τὸ=τὸ ἄνω μέρος τοῦ στήθους πρὸς τὸ λαιμό. τζαντερμάς ὁ=χωροφύλακας. ποῖσω· ποιήσω=θὰ κάμω. νουνίζω=σκέπτομαι. κολύβα ἢ=καλύβη. λαντόνι τὸ=ἡ ἄμαξα, μὲ δυὸ ἄλογα τῶν πλουσίων. κουρουιζῆς ὁ=ἀγραφύλακας. ὄρακτοῆς ὁ=θεοριστής. μαρτίι τὸ=εἶδος ὄπλου. σαζλίκι τὸ=βαλτωδες μέρος. ἀναχατριζῆς ὁ=ὁ κλειδοκράτης τοῦ τσιφλικιοῦ. =ναζίρης ὁ=ὁ διευθυντής τοῦ τσιφλικιοῦ. τοῦβλες οἱ=κρεμάστρα ἀπὸ φλωριὰ διπλῆ. μανέτι τὸ=ἀμανάτι, ἐνέχυρο. κεδὶ τὸ=δειληνό.

Δ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ

Ὁ Ἀχιλλεὺς Σαμοθράκης, ἕνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τῆς ἱατροφιλοσοφικῆς σχολῆς ποὺ σήμερον σβῆνει πιά, ὅπως φαίνεται, γιὰ πάντα, ἔφυγε ἀπ' ἀνάμεσά μας ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μακριὰ καὶ ὀδυνηρὴ ἀρρώστια μέσα στὴν πολεμικὴ περίοδο, λίγον καιρὸ ἔπειτ' ἀπὸ τὸν ἄλλο ἀκούραστο καὶ θαυμαστὸ τῆς Θράκης ἐρευνητὴ, τὸν Κ. Μυρτίλο Ἀποστολίδη, θῦμα αὐτὸν τοῦ λιμοῦ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς σκλαβιάς τοῦ γένους στὶς βάρβαρες ὁδοὺς τοῦ Βοσρᾶ. Ὅπως ὁ τελευταῖος ἔτσι καὶ ὁ Σαμοθράκης δὲν ἦταν τυχερὸ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ χαρῆ τὸ ξεσκάβωμα τῆς μητροικῆς του γῆς, τῆς Θράκης, ποὺ τὴν ἀγάπησε καὶ τὴν μελέτησε σ' ὅλην του τὴ ζωὴ ὅσο λίγοι ἔκαμαν γιὰ τὴ γῆ ὅπου βλάστησαν.

Τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴ Θράκη δείγματα ἄφησε στὸ πέρασμά του (1876—1944) μερικὰ σύντομα μελετήματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ γεγονότα καὶ λεπτομέρειες τῆς θρακικῆς ἱστορίας ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ της χρόνια, τὰ προσελληνικὰ, ὡς τὰ νεότερα, σκορπισμένα στὰ θρακιώτικα περιοδικὰ, τὰ «Θρακικά» καὶ τὸ «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Γλωσσικοῦ καὶ Λαογραφικοῦ Θεσσαυροῦ»

καθώς και ένα δοκίμιο Ιστορίας τῆς Θράκης, τυπωμένο σὲ βιβλία (1939). Γιατὶ οἱ Ιστορικὲς στιγμὲς τοῦ τόπου ποὺ τὸν ἔθρεψε καθὼς καὶ τῆς ἐπιστήμης του τῆς Ιατρικῆς, ποὺ τὸν ἔμπασε στὰ μυστικὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς τὸν ἐνδιέφεραν ὅσο τίποτε ἄλλο, ὡσὰν στὶς δύο αὐτὲς τῆς σχολῆς του ἀπὸ τὸ βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα ἐνασχολήσεις νὰ ζητοῦσε νὰ θεμελιώσῃ Ιστορικὰ τὸ ὑπέρτατο κατὰ τὸ δόγμα τῶν πατέρων μας ἀγαθὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὴ γνώση τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς Θρακιώτη καὶ ὡς γιατροῦ. Ἀλλὰ μνημεῖο πραγματικὸ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴ Θράκη του θὰ μείνῃ τὸ Ιστορικὸ καὶ γεωγραφικὸ αὐτὸ Λεξικό.

Δὲν ξέρω ποιά ἀφορμὴ τὸν παρακίνησε στὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἀλλὰ μπορῶ νὰ φανταστῶ πῶς ἔφτασε σ' αὐτό. Γιατὶ ἂν στὸ εἶδος του εἶναι μοναδικό, ὅπως τὸ ἐτόνισε καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ «Ἀρχαίου» Π. Παπαχριστοδούλου προλογίζοντας στὸν Ζ' τόμο τὸ τύπωμά του ποὺ ἀρχίζει ἐκεῖ, δὲν εἶναι ὡς πρόθεση ξένο πρὸς τὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς τοπικῆς Ιστοριογνωσίας. Ἴσως ἢ σύγκριση μὲ τὸ γενικὸ, ὄχι τοπικὸ ὅπως αὐτό, γεωγραφικὸ λεξικὸ τοῦ παλίου ἐκείνου ἀπὸ τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα βλαστοῦ τῆς ἴδιας θρακικῆς γῆς, θέλω νὰ πῶ τὰ Ἑθνικὰ τοῦ Στέφανου ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, μᾶς τραβᾷ κάπως πρὸ μακριά, γιατί ἢ πρόθεση τοῦ τελευταίου, ὅσο καὶ ἂν μὲ τὶς πλούσιες σημειώσεις του μᾶς φαίνεται κάποτε καὶ Ιστορικὰ πολῦτιμο, εἶναι, ὅπως ἀφήνει νὰ φανῇ ἢ ἐπιτομὴ ποὺ μᾶς σώθηκε, διαφορετικὴ γραμματικοφιλολογικά. Πρὸ κοντὰ στὴν πρόθεση τοῦ Λεξικοῦ αὐτοῦ μᾶς φέρνει ἢ σύγκρισή του μὲ ἔργα τοπικῆς Ιστορίας, ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀφθονα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἢ νεώτερή μας βιβλιογραφία. Εἶναι γνωστὸ πὼς πλῆθος λόγιοι τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ παλιότεροι ἀπὸ μᾶς στὸν ἴδιον αἰῶνα μας φιλοτιμήθηκαν νὰ συγκεντρῶσουν μὲ ἀκούραστη φιλοπονία τὶς εἰδήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὰ περασμένα τῆς ἰδιαίτερῆς των πατρίδας ἢ μιᾶς ἄλλης περιοχῆς τῆς χώρας μας ποὺ γιὰ ποικίλους προσωπικοὺς λόγους τοὺς τράβηξαν τὰ Ιστορικὰ τῆς καὶ μὲ αὐτὲς νὰ συνθέσουν τὴν Ιστορικὴ εἰκόνα μιᾶς πόλης, μιᾶς ἐπαρχίας, ἐνὸς νησιοῦ. Τέτοια ἔργα, ποὺ συνδυάζουν συχνὰ τὴν Ιστορίαν μὲ τὴν γεωγραφίαν ἢ καὶ τὴν λαογραφίαν, εἶναι, γιὰ ν' ἀναφέρω πρόχειρα μερικὰ, τοῦ Μηλιαράκη τὰ Κυκλαδικὰ καὶ οἱ ἰδιαίτερες μονογραφίες γιὰ διάφορα νησιά τῶν Κυκλάδων, τοῦ Βάλληνδα ἢ Κύνθος, τοῦ Ψύλλα ἢ Ἱστορία τῆς Κέας, τοῦ Κριάρη καὶ τοῦ Ξανθοῦδίδη ἢ Ἱστορία τῆς Κρήτης, τοῦ Ζολώτα ἢ πολῦτιμη Ἱστορία τῆς Χίου καὶ ἄλλα. Τὰ ἔργα αὐτὰ παρουσιάζουν ἀπὸ τὴ φύση τους πολλὰς φορὰς κάτι τὸ ἀποσπασματικὸ, τὸ κομματιασμένον, καὶ δὲν πραγματώνουν πάντα σκοποὺς ἐπιστημονικοὺς, δὲν μπορεῖ ὁμως ν' ἀρνηθῇ κανεὶς πὼς βοηθοῦν τὸν συντοπίτη ν' ἀναζητήσῃ τὰ περασμένα τοῦ τόπου του καὶ ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο νὰ τὸν ἀγαπήσῃ γνωρίζοντάς τον, γιατί ἢ γνώση, αὐτὴ πάνω ἀπ' ὅλα, γεννᾷ τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην. Ἡ ὑπηρεσία δὲν εἶναι μικρὴ, ἅμα συλλογιστοῦμε πὼς ὅ,τι μᾶς λείπει ἐμᾶς ἔδω

στην Ἑλλάδα, κυρίως τῶν μορφωμένων μας, εἶναι ἡ ἀγάπη στὸν τόπο μας, ποὺ τὴν χάνουμε νωρὶς ἀπὸ μιὰ ξιπασιὰ λεβαντίνικη ποὺ μᾶς ξεριζώνει ψυχικὰ καὶ ἠθικὰ ἀπὸ τὸ χῶμα μας γιὰ νὰ μᾶς κάμῃ τάχατε κοσμοπολίτες καὶ ποὺ στὶς καλύτερες περιπτώσεις μᾶς κάνει λουλούδια δίχως ἄρωμα.

Ἐνα τέτοιο πρᾶμα φαντάζομαι πὼς ἔγινε καὶ μὲ τὸ Σαμοθράκη. Ζητώντας, ὅπως εἶπα παραπάνω νὰ βελτιώσῃ ἱστορικὰ τὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του κατὰγινε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ στὴ μελέτῃ τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, τῆς πατρίδος του, καὶ συγκέντρωνε, γιὰ νὰ βοηθῆ τὴ μνήμη του, τὸ ὕλικό ποὺ ἀναφερόταν στὴ Θράκη ἀπὸ τὰ κάθε λογῆς διαβάσματά του. Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ τὸν βοήθησε κάποτε νὰ ξεκαθαρίσῃ μέσα του μερικὰ προβλήματα ἢ νὰ ἐπανορθώσῃ ἀνακριβείες ἄλλων μὲ τὴν προσωπικὴ του πείρα πάνω στὰ ζητήματα. Ἀπὸ τέτοιες ἀφορμὲς βγῆκαν οἱ λιγοστὲς ἱστορικὲς μελέτες του. Ἀλλὰ δὲν τοῦ ἔφτασε αὐτό. Ἦθελε τὴν εἰκόνα τῆς Θράκης, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας της, νὰ τὴν δῆ ὀλοκληρωμένη ἀπὸ τὸ χέρι του σ' ἓνα βιβλίο, ὅπου νὰ βρίσκονται συγκεντρωμένες γιὰ τοὺς ἄλλους οἱ εἰδήσεις γιὰ τὸν τόπο του, ποὺ ὁ ἴδιος χρειάστηκε χρόνια ὀλόκληρα γιὰ νὰ τὶς μαζέψῃ μέσα σὲ ποικιλότητα συγγράμματα.

Αὐτὸ τὸ ἐπιχείρησε μὲ δύο ἔργα: μὲ μιὰ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση τῆς Θράκης καὶ μὲ τὸ Γεωγραφικὸν καὶ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Θράκης. Τὸ πρῶτο ἔργο, ποὺ εἶναι λιγότερο ἱστορία καὶ περισσότερο μιὰ σειρά ἀπὸ ἄρθρα, ὅπου συγκεντρώνονται εἰδήσεις, ἀρχαῖες καὶ νεώτερες, γύρω ἀπὸ τὰ γνωστὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς προελληνικῆς κυρίως Θράκης καὶ ποὺ μὲνα πῆδημα πολὺ περιεργό, θανάσιμο γιὰ τὸ ἔργο, περνᾷ ἀπὸ τὴν προελληνικὴ Θράκη στὶς ἱστορικὲς περιπέτειες τῆς χώρας κατὰ τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, χωρὶς ν' ἀγγίξῃ καθόλου τὸ σοβαρότατο ζήτημα τῆς ἐπαφῆς τῶν Θρακῶν μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ των μέσω τῶν Ἑλλήνων τῶν παραλιακῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, δὲν ἱκανοποίησε οὔτε τοὺς ἄλλους οὔτε, φαίνεται, τὸν ἴδιο. Οἱ ἄλλοι εἶχαν γιὰ νὰ συγκρίνουν καὶ νὰ κρίνουν τὴν προσπάθεια ἓνα μέτρο, τὴν ἱστορία τοῦ Κουρτίδη (1912), ἓνα ἔργο ποὺ ἔχει καὶ ἀνταποκρίνεται σὲ μεγαλύτερες ἀξιώσεις. Καὶ ὁ ἴδιος ὅμως δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀναγνώριζε καὶ τὶς σοβαρὰς ἐλλείψεις τοῦ ἔργου του καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ ἐκμεταλλεῖται σὲ μιὰ συνθετικὴ ἱστορικὴ ἔκθεσι τὸ ὕλικό του. Καὶ αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὸ ὅτι καταπιάστηκε παρὰλλῆλα μὲ τὴ σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ. Δὲν πιστεύω ὅτι μόνο λόγοι ἐξωτερικοὶ μπορεῖ νὰ τοῦ καθόρισαν τὴ μορφήν στὸ τελευταῖο αὐτὸ μεγάλο ἔργο, ὅτι δηλ. εἶχε συλλέξει τὸ ὕλικό του κάτω ἀπὸ ὀρισμένα λήματα, γιὰ νὰ εὐκολύνεται ὁ ἴδιος νὰ βροῖσῃ μαζεμένες τὶς πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο μέρος ἢ στὸ ἴδιο πρόσωπο. Ἴσως ἡ προτίμησις αὐτὴ νὰ ἔχῃ περισσότερο λόγους ἐσωτερικοὺς, νὰ σχετίζεται μὲ τὸν τρόπον ποὺ τοῦ ἄρεσε τοῦ ἴδιου νὰ συλλαμβάνῃ τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου, ὄχι μέσα σὲ ἀφη"

ρημένες γενικές γραμμές, ἀλλὰ σὲ συγκεκριμένα ἄτομα γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικά, πὺν τὰ δικαιώματα καὶ ἡ αὐτονομία τους χάνονται ἀλλοιῶς μέσα στὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου. Ὅποιαν ὁμως ἀφορμὴ καὶ ἂν ἔχη ἡ προτίμησή του στὴ μορφὴ αὐτὴ τοῦ ἔργου δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς πὺς ὁ Σαμοθράκης ἔφτιασε στὴν πρωτοτυπία αὐτὴ ὄχι ἀπλῶς γιὰ νὰ καινοτομήσει, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόθεση νὰ βοηθήσει μὲ τὴν ἔξαρση κάθε λεπτομερείας στὴν καλύτερη γνώση τοῦ τόπου του καὶ στοῦ βάθους ἴσως νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ τὴν ἔρευνα μὲ τὸ νὰ τῆς θέτῃ στὴ διάθεσή της τὸ μαζεμένο ὡς τὰ τώρα ἀπὸ τὸν ἴδιο μὲ πολλὴν ἰδρωτὰ μέσα στὴν προσιτὴ του βιβλιογραφία ὑλικό. Καὶ θὰ εἶναι χρήσιμο τὸ Λεξικὸ αὐτὸ προπάντων βέβαια σὰν εἰκόνα τῆς προσπάθειας ἐνὸς ἀνθρώπου νὰ γνωριστῇ μὲ ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τοῦ τόπου του, ἀλλὰ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ ὡς καθρέφτης τῆς ἐργασίας πὺν συντελέστηκε ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς γύρω ἀπὸ τὴ Θράκη.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὺς καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Σαμοθράκη θὰ ἔχη καὶ τὶς ἑλλείψεις του καὶ τὶς ἀτέλειές του, πὺν πολλὲς θὰ εἶναι συνυφασμένες μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐρασιτέχνη ἱστοριοδίφῃ, πὺν ἀσκοῦσε ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα του. Ἀλλὰ ποιὸς θὰ εἶναι τόσο μικρὸς ν' ἀρνηθῇ τὸ δικαίωμα σ' ἓναν πατριώτη νὰ τονίσει μὲ τὴν ὅποια δύναμη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματός του τὸν ὕμνο του στὴν πατρίδα του, νὰ δώσει τὴν εἰκόνα πὺν εἶχε πλάσει τοῦ τόπου του μὲ βιώματα ἀπὸ μελέτες, ἀπὸ ἀναμνήσεις καὶ ἀντιδράσεις προσωπικὲς στοῦ περιβάλλον πὺν ἀναστήθηκε—ἓνα κομμάτι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του ;

Οἱ θρακιῶτες πὺν θὰ συμβουλευῶνται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ Λεξικὸ του θὰ τοῦ χρωστοῦν διπλὴ εὐγνωμοσύνη: γιὰ τὴν εὐκολύνη νὰ γνωρίσουν τὸν τόπο τους καὶ τὰ ἱστορικά του καὶ μαζί γιὰ τὴν διδασκὴ πάντα μὲ τὸ ζωντανό του παράδειγμα τὴν ἀγάπη στὸν τόπο τους, ἓναν τόπο μαρτυρικό, πὺν κουτσουρεύτηκε, πατήθηκε τόσες φορὲς ἀπὸ τὸ βάρβαρο, σταυρώθηκε καὶ ἄλλοτε καὶ στὶς μέρες μας, ἀλλὰ μένει σύμβολο ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς του ἀντοχῆς στὸν καταλυτὴ χρόνο ὄχι μονάχα στῶν Θρακῶν, ἀλλὰ σ' ὅλην τῶν Ἑλλήνων τὴν καρδιά.

Σ. Γ. Καψωμένος

"Ἔργα Ἀχιλλέως Σαμοθράκη (Ἰατροῦ)"

1) Οἱ ἀπηγχοτισμένοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ.—2) Ἀρωμάτων ἢ Ἀρωμάτων ὁ Ἀλεξανδρεὺς.—3) Βάκχιος.—4) Ἀρώματα καὶ καλλυντικὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.—5) Θεραπευτικὴ τοῦ Ἴπποκράτους, χειρουργικὴ, ὑγιεινὴ, περὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἠθικῆς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἴπποκράτους, οἱ ἀφορισμοί,

1) Ἡ καταγραφή τῶν ἔργων του ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του Δ)δα Λέσποινα Σαμοθράκη.

μαιευτική καὶ γυναικολογία.—6) Γαληνοῦ περὶ χροΐας μορίων (μετάφρασις).—7) Μυθολογικὰ θαύματα *Medica varia* τὰ πρόβατα τοῦ Λάβαν, τὸ ἱππομανές, ἢ μεταβίβασις τῆς ἀσθενείας, Ἱπποκράτης ὁ Κῶος (460 π. Χ.) (πρὸς συμπλήρωσιν). Ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναῖκα εἶναι εὐφλεκτότερος;—8) Αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ WALAEUS ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος.—9) Ἐἶδωλα γυναικῶν—ἱατρῶν τῆς ἀρχαιότητος.—10) Ἡ ἱατρικὴ παρ' Ὀμήρω, Φυσιολογία, ἢ Ὑγιεινὴ εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα.—11) Σταθμοὶ τῆς Νευρολογίας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι (μετάφρασις).—12). Ἡ πορνεία κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τὴ ἀφροδίσια νοσήματα—Μελέτη ἱστορικοῖατρικῆ ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Α. Σ. μετὰ πολλῶν προσοθηκῶν καὶ σημειώσεων.—13) Ἡ Ἐπιληψία ἐπὶ τοῦ Θρόνου τοῦ Βυζαντίου.—14) Φάρμακα τοῦ παλαιοῦ καιροῦ.—15) Σύντομος ἐπισκόπησις τῆς γενικῆς παθολογίας.—16) Ἡ AVVREDA καὶ ἡ ἱατρικὴ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βραχιμάνων.—17) Ἱστορικὰ τῆς πνευμονικῆς φθίσεως (μετάφρασις).—18) Ἡ κακογλωσσιὰ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἱατρῶν κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα.—19) Οἱ ψευδομεσσίαι—Μελέτη—ἱστορικο—ψυχολογική.—20) Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν μελέτην Ὑποσκιάμου.—21) Τὸ γενετήσιον αἶσθημα καὶ ἡ ψυχρότης τῆς γυναικός.—22) Ἡ ἀνθρωπίνη παραφροσύνη εἰς τὰς ὀμαδικὰς ἐκδηλώσεις της —23) Ἡ μαστίγωσις εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ εἰς τὴν πόλιν.—24) Ἡ ἀπαισιοδοξία ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀρχαιότητι.—25) Χερσόνησος Παλλήνη.—26) Χερσόνησος Σιθωνία.—27) Χερσόνησος Χαλκιδικὴ ἢ ἐπὶ Θράκης.—28) Βισαλτία Χώρα.—29) Κρησιωνία Χώρα.—30) Μυγδονία Χώρα.—31) Συντικὴ Χώρα.—32) Μαιδικὴ Χώρα ἢ Χώρα τῶν Μαιδάνων.—33) Ὀδομαντικὴ Χώρα ἢ Ὀδομάντις.—34) Ἡδωνίς ἢ Χώρα τῶν Ἡδώνων.—35) Ὁ Ἱπποκράτης ἐγνώριζε τὴν διφθερίτιδα.—36) Ἡ μαιευτικὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ἔργασίαι του δημοσιευμέναι ἐν τῇ Ἱατρικῇ Προόδῳ Ἀθηνῶν

—Ὁ Δημοσθένης ἦτο τραυλός;—Ὁ Συνέσιος ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος, καὶ ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη.—Ἡ Ὑγιεινὴ καὶ τὸ Κοράνιον.—Ὁ περὶ Ἀμαζώνων μῦθος καὶ ὁ δεξιὸς μαστὸς αὐτῶν.—Ὁ ἀλκολισμός εἰς τὸ Βυζάντιον.—Ἡ πλευρίτις τοῦ Βασιλέως Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ.—Ἡ χοῆσις τοῦ θριδάκος ἐξασθενεῖ τὴν ὄρασιν;—Ἡ Βασίλισσα Ἀδουσα καὶ ἡ θεραπεία τοῦ Καρκίνου τοῦ μαστοῦ της.—Ὁ Ἰώβ ἦτο συφιλιδικός;—Τὰ δηλητήρια παρὰ SHAKES PEARE.

—Φαρμακευτικαὶ νοθεῖαι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.—Τὰ ἔντομα ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ θεραπευτικῇ.—Ὁ κισσὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων.—Στοιχεῖα ὑγιεινῆς καὶ φάρμακα ὑπὸ τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν κατὰ τὰ «γεωπονικά».—Ἡ χοῆσις τῶν ἀλάτων χαλκοῦ ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν τραυμάτων ἦτο γνωστὴ εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν.—Τὸ μαλακὸν ἔλκος ἦτο γνωστὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.—Στραγγουρία συνελεῖα καρδαμοφαγίας.—Ὁ λουόμενος ἄνθρωπος ἀπορ-

ροφᾶ ὕδωρ διὰ τοῦ δέρματος;—Μαιευτικὴ καὶ μυθολογία.—Ὁ Φρειδερίκος Nietzsche (1844—1890) γενικὸς παραλυτικὸς.—Ἄλέξανδρος ὁ Μέγας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως.—Ὁ ἱατρὸς Ἀμφικλῆς ὁ Ἀθηναῖος.—Ἡ Χειρουργικὴ τῶν Ἀράβων ἐν Ἰσπανίᾳ.

Ἔργασίαι του δημοσιευμένοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἱατρικῇ Θεσσαλονίκης

—Ἡ Ἱατρικὴ τῶν Αἰγυπτίων.—Σπουδαία συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱατρικῆς τοῦ III μ. Χ. αἰῶνος.—Αἱ ἱατρικαὶ Σχολαὶ τῆς Ἀρχαιότητος.—Φυσιολογικαὶ γνώσεις τοῦ Ἱπποκράτους.—Ανατομικαὶ γνώσεις τοῦ Ἱπποκράτους.—Περὶ αἰτιολογίας τῶν νόσων καθ' Ἱπποκράτην.—Κλινικὴ τοῦ Ἱπποκράτους.—Ἡ ἱατρικὴ τῶν Ἀράβων.—Οἱ πολλαπλοὶ τοκετοὶ ἐν τῇ παραδόσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ.—Μεγάλαι Ἱατρικαὶ φυσιογνωμίαι Broussais.—Μεγάλαι Ἱατρικαὶ φυσιογνωμίαι Bichat.—Μεγάλαι Ἱατρικαὶ φυσιογνωμίαι Laennec.—Μεγάλαι Ἱατρικαὶ φυσιογνωμίαι William Harveu.—Αἱ ἀπὸ τῶν διαφόρων τροφίμων θρησκευτικαὶ ἀπαγορεύσεις καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῶν.—Ἡ ἀφαίμαξις.—Ἡ ἀπὸ τῆς πανώλους προφυλάξις πρὸ τοῦ XVII αἰῶνος.—Οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ.—Ἡ ἱατρικὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι καὶ ποιηταῖς.—Ἡσίοδος.—Ἀρχάγαθος ὁ Λυσονίου πρῶτος Ἕλλην ἱατρὸς ἐν Ρώμῃ.—Ἀλέξανδρος ὁ Ἀβωνοτειχίτης, ὁ διασημότερος τῶν ἀγυρτῶν καὶ ἀπατεῶνων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.—Ἡ Βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτρα ἀπὸ τί ἀπέθανεν.—Ἡ μουσικὴ ἐν τῇ ἱατρικῇ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων.—Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορικὴ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ ὁ ἱατρὸς του Ἀντώνιος Μούσας.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς Ἀρχαίας Ρώμης κατὰ τοὺς Λατίνους ποιητὰς (Βιργίλιος).—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Ὀβίδιον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Ὁράτιον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Κάτουλον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Τίβουλλον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Λουκρήτιον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Λούκανον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς Ρώμης κατὰ Αὐλον, Φλάκκον, Πέροσιον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Ἰουβενάλιον.—Ἱατρικὴ καὶ ἥθη τῆς ἀρχαίας Ρώμης κατὰ Μαρτιάλιον.—Ἀδαμάντιος Κοραῆς.—Ἀσκληπιάδης ὁ Προυσαεὺς τὸ ἱατρικὸν σύστημα καὶ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ.—Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἐν Ρώμῃ.—Αὐλὸς Κορνήλιος Κέλσος, Λατῖνος ἱστορικὸς τῆς Ἑλλην. ἱατρικῆς.—Οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Νέρωνος καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀντωνία Μουσαῖ μέχρι τοῦ Θεσσαλοῦ.—Ἡ Ἑλληνικὴ ἱατρικὴ ἐπὶ Νέρωνος.—Ἡ Ἑλληνικὴ ἱατρικὴ ἐν Ρώμῃ ἀπὸ Νέρωνος μέχρι Μάρκου Αὐρηλιανοῦ.—Ἱατρικὴ ἀνασκόπησις ἐπὶ τῆς συμφιλίδος.—Ὁ θάνατος καὶ αἱ παραστάσεις αὐτοῦ.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

1. — *Ἡ Ἐταιρεία Ὀρακικῶν Μελετῶν* μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔκαμε τὴν ἐμφάνισί της Ἐπανεκλέξασα τὸ πρῶτον αὐτῆς συμβούλιον ἐπεχείρησε νὰ ἐνώσῃ τὰ Ὀρακικὰ Σωματεῖα εἰς τὸ «Κοινὸν τῶν Ὀρακῶν» διὰ νὰ ἐκπληρῶσῃ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἐταιρ. Ὀρακ. Μελετῶν καλύτερα.

Ἐργάσθη οὕτω νὰ διαφωτίσῃ τὸ Ἑλλ. κοινὸν μὲ διαλέξεις καὶ μὲ δημοσιεύματα. Τρεῖς διαλέξεις ἔδωκε ὁ κ. Παπαχριστοδοῦλου. 1) Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Ὀράκης, εἰς τὸν Παρνασσόν, 2) ὁ Βορειοθρακ. Ἑλληνισμός, πρὸς τοὺς φοιτητὰς εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Πανεπιστημ. Λέσχης καὶ 3) ἡ Καταστροφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Β. Ὀράκης, εἰς τὴν Ν. Φιλαδέλφειαν.

Ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα ὡς τώρα δημοσιεύματα :

1) Ὀράκη, σὲ κράζουμε Σήκω ἐπάνω! Π. Παπαχριστοδοῦλου.

2) Συμβολή—Μελέτη Ν. Κωνσταντοπούλου.

3) Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Ὀράκης, Π. Παπαχριστοδοῦλου.

4) Ἡ καταστροφή τοῦ Βορειοθρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Π. Παπαχριστοδοῦλου.

Παρασκεύασε ἡ Ἐταιρεία ὑπομνήματα καὶ ἐργασίαις ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς γιὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν προάσπισιν τῶν ἐθνικῶν μας δικαιώσεων ἐπὶ τῆς Ὀράκης καὶ τὰς ὑπέβαλεν ὅπου δεῖ.

Ἡ Ἐταιρεία Ὀρακικῶν Μελετῶν καταβάλλει προσπαθείας νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον της μὲ τὰς ἀσθενεῖς της δυνάμεις καὶ καταρτίζει πρόγραμμα γιὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ὀρακικοῦ λαοῦ.

2. — *Δύο ἔγγραφα τῆς δημαρχίας Φιλιππουπόλεως ἑλληνιστὶ συντεταγμένα καὶ μὲ ὑπογραφὰς δημάρχων ἑλληνικῆς στὰ 1882 τὸ ἕνα καὶ 1885 τὸ ἄλλο*).

Α'.

Πλόβντιβσκο	(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)
Γκράντσικο Κμέτσβο	(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)
Νο 492	(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Σημ. τ. Δ. 1) Τὰ δύο κατωτέρω ἔγγραφα εἶναι ἀπὸ τὸ Ἄρχεῖο τοῦ Δημ. Κ. Σιόλα, πού περιέγραφα στὸν Θ' τόμο. Τὰ δημοσιεύω γιὰ νὰ δεῖξω πὼς στὰ 1882 καὶ 1885 στὸν καιρὸ τῆς αὐτονομίας Ἄν. Ρωμυλίας, μὰ ἀπὸ τίς ἐπίσημες γλώσσας εἶταν καὶ ἡ ἑλληνικὴ. Ὁ Δήμαρχος Φιλιππουπόλεως ἀλληλογραφοῦσε ἐπίσημα χρησιμοποιοῦντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τὸ δεύτερον ἔγγραφο ὑπογράφεται ἑλληνικὰ μὲ δῆμαρχο τῆς Φιλιππουπόλεως τὸν Ἰβάν Στέφ. Γκέσωφ, κατόπι πρωθυπουργό.

Πρῶτος δήμαρχος τῆς Φιλιππουπόλεως διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ρώσου στρατιωτικοῦ διοικητοῦ στρατηγοῦ Βελιαμήνωφ ὁ Ἄθ. Δ. Σαμακοβλῆς. Παρατηθέντος δὲ μετὰ δύο μῆνας ἔξελέη ὁ Κωσιτάκης Γ. Πέεφ μετὰ δεκαμελοῦς συμβουλίου 9 Δεκεμβρίου 1878 καὶ τοῦτον γενομένων νέων ἐκλογῶν 20 Μαρτ. 1880 διεδέχθη ὀρισθεὶς ὑπὸ τοῦ γερμ. τῶν δημοσίων ἔργων ὁ Ἰβάν Στεφ. Γκέσωφ.

5η Μαρτ. 1885

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Γ. Πλόβντιβ

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Κύριε,

Πρὸς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίας 31ης Ὀκτωβρίου π. ἔ. ἀναφορᾶς ὑμῶν δηλοποιῶ ὑμῖν ὅτι τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ἐν τῇ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27ης παρελθόντος Φεβρουαρίου ἔ. ἔ. συνεδριάσει αὐτοῦ ἐνέκρινεν ἐκ δευτέρου τὸ καὶ πρότερον παρὰ τοῦ ἐπιδοκιμάσαντος σχέδιον τῆς πλατείας τοῦ Τζουμαγιά κατὰ τὸ ὁποῖον πάντα τὰ οἰκόπεδα, ἐκτὸς τοῦ νέου κτιρίου τοῦ κ. Παναγιώτου Χ' Γρηγορίου, θέλουσι χρῆσιμεῦσαι πρὸς εὐρυσιν τῆς ρηθείσης πλατείας, ὥστε δὲν μένει ἄλλο παρά, εἰς ἀποδέχασθε τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν, νὰ ζητήσητε τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματός σας.

Ἐν περιπτώσει μὴ παραδοχῆς δύνασθε ν' ἀναφερθῆτε πρὸς τὸν κ. Νομάρχην Φιλιππουπόλεως, ὅστις κατὰ τὸν νόμον, ἐπικυρεῖ τὰς τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἀποφάσεις.

Πρὸς τὸν κύριον

Ὁ Δήμαρχος

Λ. Κ. Σιόλιαν

(ὑπογρ.) Κ. Πέεφ (βουργαριστί)

Ἐνταῦθα

Γραμματεὺς

(ὑπογρ.) Μαρίνωφ (βουργαριστί)

Β'.

Πλόβντιβσκο

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Γκράντσκο Κμέτστβο

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

No 408

17 Μαρτίου 1882

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Γ. Πλόβντιβ

(μὲ βουργαρικὰ γράμματα)

Κύριε,

Ἐπειδὴ ἐντὸς ὀλίγου ἄρχεται ἡ κατασκευὴ τῶν ὑπονόμεων (λαγουμίων) τῆς ἀπὸ τῆς πλατείας τοῦ Τζουμαγιά μέχρι τοῦ τεμένους Κερχανέ ὁδοῦ, ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ κατασκευασθῶσι πάντες οἱ ὄχετοὶ τῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης κειμένων οἰκιῶν καὶ ἐπειδὴ τὸ κτίριον ὑμῶν κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης, παρακαλεῖσθε νὰ ἀρχίσητε τὴν κατασκευὴν τοῦ τῆς οἰκίας σας ὄχετοῦ (γκερτζίου) διὰ νὰ τελειώσῃ συγχρόνως μὲ τὸν τῆς πόλεως γενικὸν ὄχετόν, διότι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κατασκευὴ τοιούτων ὄχετῶν.

Πρὸς τούτοις λαμβάνω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς ὑπενθυμίσω τὸ 10ον ἄρθρον τοῦ Δημοσίου Διοικητικοῦ Κανονισμοῦ περὶ ὁδοποιίας, κατὰ τὸ ὁποῖον πρέπει συγχρόνως μὲ τὴν ὁδὸν νὰ κατασκευάσῃτε τὸ πρὸ τῆς οἰκίας ὑμῶν πε-

ζοδρομίων κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Μηχανικοῦ τῆς Δημορχίας ὑποδεικνυόμενον σχέδιον.

Ὁ Δήμαρχος

(ὑπογρ.) **I. Στέφ. Γκέσωφ** ¹⁾ (ἑλληνιστί)

Γραμματεὺς

(ὑπογρ.) **II. Κ. Κρούμωφ** (μὲ βουλγαρικὰ γράμματα)

Πρὸς τὸν Κύριον

Δημήτριον Κώσταν Σιμιτζιτῆν

Ἐνταῦθα

3.—Ὁ μακαρίτης Μ. Ἀποστολίδης διαμένων εἰς Φιλιπούπολιν καὶ ἐργασόμενος διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς, συγχρόνως εἰργάζετο διὰ νὰ παρέχῃ πολυτίμους πληροφορίας διὰ τοῦ Γεν. Προξενείου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν. Στὰ χαρτιά του βρῆκα τὸ ἐξῆς ἰδιόχειρο σημειώμα του ποὺ περιέχει τὶς μελέτες ποὺ κατὰ καιροὺς ἔστειλε διὰ τοῦ Προξενείου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν :

«Ἀπὸ Νοεμβρίου 1934 μέχρι τέλους τοῦ 1935 ἔγραψα σημειώματα ἢ μετέφρασα ἄρθρα ἐνδιαφέροντα περὶ τὰ 150. Τῷ 1936 σημειώματα καὶ ἄρθρα 115. Ἀπὸ τοῦ 1937 σημειῶ ἐνταῦθα τὰ ἀποστελλόμενα κατ' ἐπιγραφάς.

Ἰανουάριος. 2.—Τὸ σιδηροδρομικὸν ἐν Βουλγαρίᾳ δίκτυον καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ κίνησις (1936). 4.—Οἱ λιμένες τῆς Βουλγαρίας καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς κίνησις (1936). 9.—Τὸ Βουλγαρονοτιοσλαβικὸν σύμφωνον καὶ ὁ βουλγαρικὸς τύπος. 11.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ καλλιέργεια βιομηχανικῶν φυτῶν. 14.—Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1936 παραγωγή ἀνατολικῶν καπνῶν. 18.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξαγωγή νέων βιομηχανικῶν προϊόντων. 23.—Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1936 ἐξαγωγή βουλγαρικῶν καπνῶν.—Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας ἐμπόριον (1936). 28.—Περὶ τῆς καλλιέργειας τοῦ βάμβακος ἐν Βουλγαρίᾳ.—Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ τῆς Ἑλλάδος ἐξοπλισμοί.—Οἱ γείτονες καὶ τὸ Βουλγαρονοτιοσλαβικὸν σύμφωνον.

Φεβρουάριος. 2.—Τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος. 9.—Ἀνασκόπησις τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ γεωργίας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1936. 12.—Ἡ κατάστασις τῆς ἐσωτερικῆς καπναγορᾶς.—Ὁ γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς πλοῦτος τοῦ νομοῦ Φιλιππουπόλεως. 16.—Ἡ ἐξαγωγή ἑλληνικῶν σταφυλῶν. 20.—Ἡ ἐν Ἀθήναις συνδιάσκεψις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Βαλκανικῆς συμφωνίας καὶ ὁ βουλγαρικὸς τύπος. 23.—Μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις συνδιάσκεψιν. Ἄρθρον Γκέσωφ ἐν «Ὀὔτρο (21 Φεβρ.)». 26.—Αἱ ἐμπορικαὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν Ἠνωμένων πολιτειῶν σχέσεις.—Οἱ Βούλγαροι σιδηροδρομικοὶ ὑπάλληλοι. 28.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ καλλιέργεια ἐλαιῶδων φυτῶν καὶ ἡ τοῦ ἐλαίου βιομηχανία.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ περσικὴ ταπητουργία.

Μάρτιος. 12.—Ἡ τῶν ἐμποροβιομηχανικῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπιμελητηρίων ἐπιδιώξεις. 13.—Σύστασις γεωργικῶν ἐπιμελητηρίων.—Ὁ ἐμπορικὸς τῆς Βουλγαρίας στόλος αὐξάνεται κατὰ 2 μονάδας.—Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας ἐμπόριον κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν.—Συγκριτικοὶ πίνακες τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1935 καὶ 1936 ἐξαγωγῆς βουλγαρικῶν καπνῶν. 20.—Ἡ Ἑλλάς προπύργιον τῆς Μεσογείου.—Αἱ βουλγαρικαὶ σταφυλαί. 21.—Ὁ βουλγαρικὸς τύπος καὶ ἡ Ἑλλάς. 26.—Ἀποστολὴ ἀρχιερατικῆς ράβδου ὑπὸ Ἑλληνοσ ἐπισκόπου εἰς τὸν πρόεδρον τῆς ἱερᾶς βουλγαρικῆς

1) Υἱὸς τοῦ Στρατῆ Γκέσογλου (Εὐστράτιος Γκέσωφ) γενόμενος πρωθυπουργὸς ἐπὶ Βαλκανικῶν πολέμων συνάψας τὴν ἑλληνοβουλγαρικὴν συμμαχίαν. Ὁ Στρατῆς Γκέσογλου ἦτο εἷς τῶν ἑλληνιζόντων ἐκ Καρλόβου ἀδελφῶν Γκέσογλου, ἐχόντων ἐμπορικὸν οἶκον μανιφατούρας ἐν Κων)πόλει.—Φιλιππουπόλει καὶ Λονδίνω.

Συνόδου.—Τὸ νέον βουλγαρικὸν ἀτμ. Βάρνα.—Ἡ τοῦ ἡλιοτροπίου καλλιέργεια.—Κόκλην.—Ἡ καπναγορά. 29.—Τὸ ἑξαετηρικὸν τῆς Βουλγαρίας ἐμπόριον κατὰ τὸ 1936
Ἀπρίλιος 3.—Πρὸς τὴν Βαλκανικὴν ἐνότητα. 7.—Οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ καπνά. 12.—Τὸ ἐν Φιλιππουπόλει συνέδριον τῶν ἐφένδρων ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν.—Ἡ ἐφειτεὴν ἔσοδεῖα τῶν φραουλῶν.—Ἐξαγωγή ὀρύζης.—Βουλγαρικὴ ἐν τῷ ἑξωτερικῷ προπαγάνδα. 21.—Ἡ ἐν Φιλιππουπόλει ἔκτακτος γενικὴ συνέλευσις τοῦ συνδέσμου τῶν συλλόγων τῶν ἐφένδρων ἀξιωματικῶν. 26.— Πρὸς τὸ τέρμα ἐνὸς τελωνειακοῦ πολέμου.

Μάϊος 3.—Ἡ ἑξωτερικὴ τῆς Βουλγαρίας πολιτικὴ. Μετονομασία τοῦ Ἀφουζάλῃ εἰς Μπογκάρ. 6.—Ἡ πρώτη διεθνὴς ἐν Φιλιππουπόλει ἔκθεσις γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων. 8.—Ἡ Βουλγαρία τελείως ἑξωπλισμένη. 10.—Οἱ ἐν Βουλγαρίᾳ σιδηρόδρομοι κατὰ τὴν τελευταίαν στατιστικὴν τοῦ 1936. 12.—Αἱ Βουλγαρο-ἑλληνικαὶ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ τοῦ 1934—35.—Ὁ πλοῦτος τῆς Βουλγαρικῆς χώρας. 17.—Ἡ κατὰ τὸ α' τρίμηνον ἐκ Βουλγαρίας ἑξαγωγή.—Λόγος τοῦ στρατηγοῦ Βάζωφ. 20.—Ἡ στρατιωτικὴ τῆς Ἑλλάδος δύναμις (Σλόβο 17). 23.—Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐκθέσεως τοῦ 1937. 31.—Ἡ ἐπίσκεψις εἰς Βουλγαρίαν τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων.

Ἰούνιος 3.—Ἡ εἰς Φιλιππουπόλιν ἄφιξις τοῦ ὑπὸ τὸν Ρούφον Ἑλληνικοῦ ὀμίλου. 8.—Στατιστικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκπαιδεύσεως. 15.—Ἡ ἑξωτερικὴ τῆς Βουλγαρίας πολιτικὴ. 20.—Μεταβολὴ τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀξιωματικῶν.—Αἱ ἐορταὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει διαδόχου τοῦ Βουλγαρικοῦ θρόνου. 30.—Σερβικὰ ἐγκώμια βουλγάρων.—Ἐξωτερικὴ Νοτιοσλαβίας πολιτικὴ.

Ἰούλιος 3.—Αἱ μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἑλληνοβουλγαρικαὶ σχέσεις. 9.— Ἡ πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν ἔκθεσις τοῦ 1936, τοῦ διοικητοῦ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. 14.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας ἑξαγωγή ζώων καὶ ζωικῶν προϊόντων. 21.—Διεθνὴς ἐμπορικὴ ἐν Σόφια συνέλευσις.—Ἡ ἐφειτεὴν νωπῶν ντοματῶν ἑξαγωγή. 26.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἑξαγωγή κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον τοῦ 1937.

Αὔγουστος 1.—Αἱ μεταλλικαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ὑδάτων πηγαὶ καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτῶν. 8.—Ἡ κατὰ τὸ ἐν. ἔτ. ἑξαγωγή ντοματῶν.—Αἱ ἔθνικαὶ μειονοφηφαὶ καὶ οἱ Βούλγαροι. 10.—Ἐγκώμιον Βουλγαρικῆς ἑφημερίδος περὶ τοῦ ἔργου τῆς κυβερνήσεως Μεταξᾶ ἐν Ἑλλάδι. 20.—Τὸ ἀποταμιευτικὸν παρὰ τοῖς Βουλγάρους πνεῦμα. 27.—Τὸ Βουλγαρικὸν ροδέλαιον.

Σεπτέμβριος 9.—Ἡ ἐφειτεὴν ἐν Βουλγαρίᾳ βομβυκοτροφία καὶ μεταξουργία. 16.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐφειτεὴν ἑξαγωγή ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν.

Νοέμβριος 6.—Ἡ ἐφειτεὴν ἐν Βουλγαρίᾳ ἑξαγωγή ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν.—Ἐλεγχος τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνθρώπων. 9.—Ὁ νέος ἐν Βουλγαρίᾳ στρατιωτικὸς νόμος. 12.—Ἡ διεθνὴς κατάστασις χειροτερεύει (Ματζάρωφ Μίρ.). 15.—Πρὸ ἱστορικῶν εὐθυνῶν. Ἀρθρον Μίρ. Μπούρωφ. 17.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ τῶν διανοουμένων ἀνεργία καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῆς. 20.—Ἡ ἑξωτερικὴ τῆς Βουλγαρίας πολιτικὴ καὶ ἡ ἔσωτερικὴ.—Τὸ γεωργικὸν ἔτος 1936—37. 25.—Αἱ τσεχοβουλγαρικαὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις.—Ἡ τῆς ζαχάρεως κατανάλωσις ἐν Βουλγαρίᾳ.—Τὰ νέα ἐκ Βουλγαρίας ἑξαγωγῆς εἶδη. 26.—Ἡ τῆς μίνθης καλλιέργεια ἐν Βουλγαρίᾳ.

Δεκέμβριος 3.—Ἡ καλλιέργεια λαβαντίδος, φιστικίων, λίνου.—Ἐξαγωγή σταφυλῶν 1935—1937. 7.—Παρασκευὴ νέου εὐθηνῶς ἐκ ρόδου ἀρώματος πρὸς διατήρησιν τῆς καλλιέργειας τῶν ρόδων ἐν Βουλγαρίᾳ 13.—Παρακμὴ τοῦ ἐμπορίου τῶν Βουλγαρικῶν ταπήτων.—Ἡ ἐπετηρὶς τῆς συνθήκης τοῦ Νεϊγύ. 17.—Ὁ Βουλγαρικὸς καπνὸς τὸ κυριώτερον τῶν ἑξαγομῶν προϊόντων.—Τὰ Βουλγαρικὰ στρα-

τιωτικά φθινοπωρινά γυμνάσια καὶ αἱ στρατιωτικαὶ τῶν ξένων κρίσεις. 18.—Ἡ ἐφετεινὴ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐξαγωγή ὀπωρῶν καὶ λαχάνων. 22.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ τοῦ βάμβακος καλλιέργεια.—Αἱ ξένοι προπαγανδιστικαὶ σχολαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ. 24.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας ἐξαγωγή κατὰ τὸ 1937.—Ἐν Βουλγαρίᾳ ἀριθμὸς τῶν μηχανικῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων. 28.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ καλλιεργουμένη γῆ καὶ ἡ ἀπόδοσίς της.—Ἐν Βουλγαρικῷ λαῷ χωρεῖ εἰς τὸν ἐκφυλισμὸν;

Ἰανουάριος 1938. 4.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας ἐξαγωγή καὶ τὸ κρατικὸν ἐξαγωγικὸν γραφεῖον. 5.—Ἐν Βουλγαρίᾳ τοῦ ἐτους 1938. 9.—Καὶ πάλιν περὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐξόδου εἰς τὸ Αἰγαῖον. 13.—Ἡ κατὰ τὴν τελικὴν στατιστικὴν τῶν βουλγ. Κρατικῶν σιδηροδρόμων ἐξαγωγή ὀπωρῶν κλπ. κατὰ τὸ 1937.—Κρίσις ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἀμπελοουργίᾳ. 22.—Οἱ βουλγαρικοὶ σιδηροδρομοί. 24.—Καὶ πάλιν περὶ τῶν βουλγαρικῶν σιδηροδρόμων. Ἄρθρον Μιρ Μανζάρωφ. 28.—Ἡ ἀστυφιλία ἐν Βουλγαρίᾳ. 29.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας ἐξαγωγή τοῦ 1937.

Φεβρουάριος. 4.—Ἡ εἰς Βουλγαρίαν εἰσαγωγή τοῦ 1937. 7.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀναλφαβητοσύνη. 9.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκπαίδευσις. 12.—Ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας ἐμπορικὴ συνθήκη, ἄρθρον «Μίρ». 18.—Ἐπὶ τῇ ἐξηκονταετηρίδι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Βουλγαρίας (3 Μαρτ.). 26.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ μελισσοκομία.—Ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας δυνατότης τῶν οἰκονομικῶν ὀφελειῶν.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ χρῆσις τῆς ζαχαρώσεως.

Μάρτιος. 6.—Ἡ κατὰ τὸ 1937 καπνοπαρᾶγωγή ἐν Βουλγαρίᾳ. 8.—Τὸ ξένον ἐν Βουλγαρίᾳ κεφάλαιον. 13.—Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1937 σηροτροφία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν κουκουλιῶν.—Ἐν Βουλγαρίᾳ πλοῦτος. 16.—Τὰ ἐν τῇ γεωργίᾳ ζῶα.—Ἐν Βουλγαρίᾳ πλοῦτος. 21.—Αἱ βουλευτικαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκλογαὶ καὶ ἐπάνοδος εἰς τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον. 26.—Τουρκία καὶ Ἑλλάς, ἄρθ. Σλόβο.

Ἀπρίλιος. 1.—Τὸ γεωργικὸν ἔτος 1936-37 ἐν Βουλγαρίᾳ. 6.—Τὸ γεωργικὸν πρόβλημα ἐν Βουλγαρίᾳ. 9.—Ἡ νέα ἑλληνοτουρκικὴ συμμαχία (ἄρθρον τοῦ Βαρσοβιανοῦ Ταχυδρόμου 3. 18).—Νομοθετικὸν διάταγμα περὶ σωματεῖων. 12.—Ἐν Βουλγαρίᾳ πλοῦτος. 20.—Τὰ ἐκ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος θεσμῶν πρὸς τὰ ἄλλα κράτη διδάγματα διὰ τὴν Βουλγαρίαν. 30.—Καὶ πάλιν περὶ τῆς καλλιεργείας τῆς μίνθης ἐν Βουλγαρίᾳ.

Μάϊος. 6.—Περὶ τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ καλλιεργείας τῶν φραουλῶν.—Ἡ ἐκτὴ ἐκθέσις τῆς Φιλόπολεως. 12.—Αἱ ἑλληνικαὶ ἐλαῖαι (Γ. Παυλῶφ-Μίρ). 13.—Ἡ λήξις τῆς ἐκτῆς ἐκθέσεως Φιλόπολεως. 14.—Ἄρθρον τῆς P. Foss περὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς Φιλόπολεως. 18.—Αἱ μειονοψηφίαι (Μίρ). 20.—Ἡ Βουλγαρία καὶ οἱ γείτονές της (Σλόβο-Τόσεφ). 20.—Ἐν Βουλγαρίᾳ φίλος τῆς Β. Κεπαρ ξενιζόμενος ἐν Φιλόπολει. 22.—Δύο ἄρθρα τῆς Μίρ καὶ τοῦ Σλόβο περὶ τῆς βουλγαρικῆς βιομηχανίας. 30.—Ἡ ἐκ Βουλγαρίας ἐξαγωγή λαχανικῶν.—Τὸ ἐμπόριόν της κατὰ τὸ α' τρίμηνον.

Ἰούνιος. 5.—Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως κατὰ τὴν Πράβδαν. 7.—Ἐν Βουλγαρίᾳ τύπος καὶ αἱ ἐθνικαὶ μειονοψηφίαι.—Τὸ ταχυδρομικὸν ἐν Ἀθήναις συνέδριον. 9.—Ἡ καλλιέργεια τοῦ βάμβακος ἐν Βουλγαρίᾳ. 11.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ροδοκαλλιέργεια καὶ ἡ ροδελαιοῦ ἐξαγωγή. 16.—Ἡ διατροφή τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ.—Ἐν Βουλγαρίᾳ ἀξάνει. 19.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ λίπανσις τῶν γαιῶν. 22.—Ἡ ἐφετεινὴ ἐσοδεία.—Αἱ ἐθνικαὶ μειονοψηφίαι.—Ἡ κατὰ τὸ 1937 μετανάστευσις ἐν Βουλγαρίᾳ. 25.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀμπελοουργία καὶ οἰνοποιία. 30.—Ἐν Βουλγαρίᾳ ἐσοδεία.—Φράουλα.

(Συνέχεια εἰς IB' τόμον)

ΜΙΧΑΗΛΙΟΝ.—Ὀνόμαθον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἢ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου τοποθεσία, «Βαίται» ἢ «Ἀνάπλους» τῶν ἀρχαίων, ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, οἰκοδομηθέντος, κατὰ τὴν παράθειον. ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (306—337), πράγματι ὅμως, κατὰ τὸν Προκόπιον (Περὶ Κτισμ. Α, 3, 14—18) ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565).

Εἶναι τὸ σημερινὸν προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μέγα Ρεῦμα, μετονομασθὲν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) Ἀρναούτ-κιοῖ.

ΜΝΕΙΑΚΟΝ.—Ὅχυρόν φρούριον τῆς Θράκης κείμενον Ν. Δ. τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄρδα, πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως Ἐφραῖμ (νῦν Φερούγιον) τὸ μόνον μετὰ Σερρῶν καὶ Μελενοίκου μὴ περιελθὸν εἰς τοὺς Βουλγάρους κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Μιχαήλ τὸ 1255.

ΜΝΗΣΙΣΤΡΑΤΟΣ.—Ἕλληγν φιλόσοφος ἐκ Θάσου, μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος. Παρεδέχετο τὴν ἡδονὴν ὡς πνευματικὴν ἀπόλαυσιν, ὡς περὶ τοῦ οἱ ἐπικούρειοι.

***ΜΝΗΣΟΣ.**—Εἰς τῶν εὐγενῶν Παιόνων, φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (Ἰλιάδ. Φ, 210).

ΜΟΔΕΣΤΟΥ ΚΙΝΣΤΕΡΝΑ.—Μία τῶν 19 ἐν Κωνσταντινουπόλει κινστερνῶν, κειμένη οὐ μακρὰν τῆς Μονῆς Μυρελαίου (νῦν Βουδρούμ-Τζαμισοί) παρὰ τὴν Βλάχικαν, ἐν τῇ συνοικίᾳ Λαλελῆ-Χαμάμ.

***ΜΟΙΡΩ ἢ ΜΥΡΩ ἢ ΒΥΖΑΝΤΙΑ.**—Ποιήτρια ἐπιγραμματίων. Ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Ὑπῆρξε μήτηρ τοῦ τραγικοῦ Ὀμήρου. Παρ' Ἀθηναίῳ (XI, 49) εὑρίσκομεν ἀπόσπασμά τι ἐπικοῦ τινος ποιήματος τῆς Μοιροῦς, πραγματευομένου τὴν γένεσιν τοῦ Διός. Κατὰ δὲ τὸν Παρθένιον, ἐποίησε καὶ ἐλεγείας τὰς «Ἀράς» (W. Christ. Ἱστορ. τῆς ἑλλην. λογοτεχνίας, μετὰ φρ. Α. Χ. Κώνστα καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Τόμ. Β, σελ. 46 καὶ ἐξῆς).

ΜΟΙΣΙΑ.—Χώρα τῆς Ν. Α. Εὐρώπης, ὀριζομένη πρὸς Β. ὑπὸ τῆς Δακίας διὰ τοῦ Δου-

νάβεως ποταμοῦ, πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς Θράκης, πρὸς Δ. ὑπὸ τῆς Ἰλλυρίας καὶ τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Δρίνου καὶ Σαίου, καὶ πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διαρρέεται ὑπὸ πολυαριθμῶν παραποτάμων τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Δρίνου, Μάργου (Μοράβα), Κίμβρου (Ζιβρίτσα ἢ Ζίβρα) καὶ ἄλλων, τὸ δὲ ἔδαφος αὐτῆς πρὸς μὲν τὰ δυτικὰ εἶναι ὀρεινότερον, πρὸς τὰ ανατολικὰ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἴμου πεδινὸν καὶ εὐφορώτατον, πρὸς δὲ τὰ Ν.Α. κατὰ τὴν Μικρὰν Σκυθίαν (Δοδρουτοῶ) ἐλωδέστατον.

Ἀρχαῖοι αὐτῆς κάτοικοι ἀναφέρονται οἱ Τριβαλλοὶ κατοικοῦντες τὰ Δ. αὐτῆς, οἱ Πευκίνοι, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως, οἱ Κρόβυζοι πρὸς Ν. καὶ ἄλλοι, πάντες Θρακικῆς καταγωγῆς. Μετὰ τῶν Τριβαλλῶν ἀνεμύχθησαν ἀργότερον καὶ Κελτικὰ φύλα, ὅπως οἱ Σκορδίσκοι, οἱ Ταυρίσκοι, οἱ Βόιοι καὶ ἄλλοι.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληγνες, δὲν ἐγνώριζον ἐπακριθῶς τὴν Μοισίαν, οἱ δὲ γεωγράφοι ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς Θράκην, τῆς ὁποίας ἢ γεωγραφικὴ ἔννοια παρήλλασε κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Καλλίτερον ἐγνώσθη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας τὸ 168 π. Χ. καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σκορδίσκων τὸ 135 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Μ. Κοσκωνίου, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ὅποτε ἡ χώρα ἀνεκηρύχθη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἀργότερον οἱ Μοισοὶ ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Κουρίωνος τὸ 75 π. Χ. τελικῶς δὲ καθυπετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Μ. Λικινίου Κράσσου τὸ 29—28 π. Χ.

Κατ' ἀρχὰς διψοῦτο αὐτοτελῶς. Ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὅμως καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ διηρέθη εἰς δύο τμήματα: τὴν Ἄνω Μοισίαν (Moesia Superior) πρὸς Δ. μετὰ τῶν ποταμῶν Δρίνου καὶ Κίμβρου, περιλαμβάνουσαν τὴν προπολεμικὴν περὶ τοῦ Σερβίαν, με πρωτεύουσαν τὴν Σαρδικὴν (Σόφριαν) καὶ τὴν Κάτω Μοισίαν (Moesia Inferior) πρὸς Α. μετὰ τῶν Κίμβρου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὴν προπολεμικὴν περὶ τοῦ Βουλγαρίαν, με πρωτεύουσαν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Θράκης.

Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ διηρέθη δλοκλήρος ἢ Μοισία εἰς πέντε ἐπαρχίας, ἐξαρτωμένας ἐκ τῆς ἐπαρχίας (Praefectura) τοῦ Ἰλλυρικοῦ:

(Συνέχεια ἀπὸ τὸν Γ' Τόμον)

α') Τὴν κυρίως Μοισίαν πρὸς Α. με πρωτεύουσαν τὸ Βιμινάκιον (Κοστολάτς).

β') Τὴν Ριπαίαν Δακίαν (Dacia Ripensis) πρὸς Β. ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Δουνάβεως, με πρωτεύουσαν τὴν Ραυτιαρίαν (νῦν Ἀρτσάρ).

γ') Τὴν Ἔσω Δακίαν (Dacia Mediterranea) ἢ Δαρδανίαν πρὸς Ν. με πρωτεύουσαν τὴν Σαρδικήν.

δ') Τὴν Κάτω Μοισίαν πρὸς Α. με πρωτεύουσαν τὴν Μαρκιανούπολιν, καὶ

ε') Τὴν μικρὰν Σκυθίαν (Scythia Minor) πρὸς Α. με πρωτεύουσαν τοὺς Τόμους (Κωνσταντζαν).

Κυριώτεραι πόλεις αὐτῆς ἦσαν: Ἐν μὲν τῇ Ἄνω Μοισίᾳ τὸ Βιμινάκιον (Κοστολάτς), τὸ Σιγγίδουον (Βελιγράδιον) καὶ ἄλλαι, ἐν δὲ τῇ Κάτω Μοισίᾳ τὸ Δορύστολον (Σιλίστρια), οἱ Τόμοι (Κωνσταντζα), ἡ Ὀδησσός (Βάρνα), ἡ Νικόπολις πρὸς Ἴστρον (Νικίυρ) καὶ ἄλλαι.

Αἱ ἀπὸ Γ' μ.Χ. αἰῶνος ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, Γαλατῶν, Βησιγόθων, Ἀλανῶν καὶ ἄλλων, μεγάλας ἐπέφερον καταστροφὰς εἰς τὴν χώραν, μετὰ πολλῶν δὲ δυσχερειῶν κατάρθωσε νὰ συγκαταθήσῃ αὐτοὺς ὁ Ἰουστινιανός, ὁπότε περὶ τὸ 679 ἐγκατεστάθησαν Σλάβοι καὶ Βούλγαροι.

ΜΟΙΣΟΙ.—Θρακικὸς λαός, κατοικῶν τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Μοισίαν (βλ. λεξ.). Ἐίχον κοινὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα μετὰ τῶν λοιπῶν Θρακῶν καὶ ἐθεωροῦντο ὡς εἰσεθεῖς καὶ δικαιότατοι, τρώγοντες μέλι, γάλα καὶ τυρὸν ἀπέχοντες «ἐμφύχων δι' εὐσέθειαν». (Στράβ. VII, 296).

Ἰπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφέρονται ὡς ἀνδρεῖαι πολεμισταὶ καὶ σύμμαχοι τῶν Τρώων. Διαπειρωθέντες οἱ Μοισοὶ εἰς ἀρχαιοτάτην ἔποχὴν εἰς Μ. Ἀσίαν, κατόκησαν τὴν μεταξὺ Τρωάδος καὶ Βιθυνίας χώραν, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη Μοισία οἱ δὲ κάτοικοι Μοισοί.

***ΜΟΙΧΟΠΟΛΙΣ.**—Ἄλλη ὀνομασία τῆς Πυνηρουπόλεως (βλ. λεξ.) τῆς μετὰ ταῦτα Φιλιππουπόλεως, ἢ αὐτὴ μετὰ τὴν Βίγην ἢ Βινηρίαν.

***ΜΟΚΑΡΣΟΣ.**—«Χωρίον Θρακῆς, τὸ ἐθνικὸν Μοκάρσος. (Στ. Βυζάντιος). Ἄγνωστος ἢ ταυτῆς αὐτῶν.

***ΜΟΛΙΣ** (ἦ).—Θρακικὴ θεότης, μνημονευο-

μένη ὑπὸ τοῦ Χαιροδοσκοῦ, γραμματικοῦ καὶ ὑπομνηματογράφου τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος (Πρβλ. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου, «Θρακικά» 1932, σελ. 225).

ΜΟΝΙΤΑ.—Μέγα βυζαντινὸν οἰκοδόμημα ἐν τῷ Ἐβδόμῳ λόφῳ, κατὰ τὰ δυτικὰ τοῦ Βυζαντίου, χρησιμεῖον ὡς θησαυροφυλακεῖον ἢ νομισματοκοπεῖον (ἐκ τοῦ λατινικοῦ moneta).

ΜΟΝΟΥΝΙΟΣ.—Βασιλεὺς τῶν Δαρδανίων Ἰλλυριῶν διαδεχθεὶς περὶ τὸ 281 π. Χ. τὸν Γλαυκίαν, βασιλεῖα τῶν Ταυλαντίων. Ἐπιωφελθεὶς τῆς ἀπουσίας τοῦ Πύρου ἐν Ἰταλίᾳ, κατέλαβε τὸ Δυρράχιον, καταστήσας αὐτὸ πρωτεύουσαν τῆς χώρας του. Ἰπῆρξε σύμμαχος τοῦ Πτολεμαίου, υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου βασιλέως τῆς Θράκης, κατὰ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἀντιπαιουμένου τὴν ἐπὶ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ὑπερτάτην ἀρχήν. Κατὰ τὸ 272 π. Χ. ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, βασιλέως τῶν Μολοσσῶν. Σώζονται ἀργυροὶ στατήρες αὐτοῦ, θυρακηνῶν τύπου.

ΜΟΝΤΕΡΕΓΙΝΕ.—Ὄνομα φρουρίου τῆς Κάτω Μοισίας, ἐπισκευασθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527—565) παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 11).

***ΜΟΡΑ** ἢ **ΜΟΡΡΑ.**—Ὅρεινὴ περιοχή τῆς Ροδόπης ἐν Θράκῃ κειμένη ἀνατολικώτερον τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς Μερόπης (βλ. λεξ.) πρὸς νότον τοῦ Ἐβρου καὶ δυτικῶς τοῦ Διδυμοτείχου περὶ τὸν ροδὸν τοῦ Ἄρδα ποταμοῦ. (Καντακ. 11, 161 καὶ ἀλλαχόθ).

Διὰ πρώτην φοράν ἀναφέρεται εἰς τὸ πρὸς τοὺς Βενετοὺς χορηγηθὲν μολυβδόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Ἀγγέλου τὸ 1198. Ἀντιστοιχεῖ δὲ περίπου πρὸς τὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας περιφέρειαν Κίρτζαλι, περιλαμβανούσα ἴσως καὶ τὸ βουλγαρικὸν Χάσκοδον μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Ἐβρου (Στίλπ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέται, σελ. 48 καὶ ἐξῆς).

***ΜΟΡΙΖΟΣ.**—Μία τῶν 14 πόλεων τῆς Θράκης Ἐβρώπης μνημονευομένη κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνέκδ. 632), ἀλλ' ἄγνωστον ποῦ κειμένη.

***ΜΟΡΦΩ** (ἦ).—Καλούμενὴ καὶ Ἀφροδίτη ἔχουσα ἐν Ζηρινθῷ παρὰ τὴν Αἴνον νάον, διὸ καὶ Ζηρινθία Ἀφροδίτη ἐν Θράκῃ ἐκαλεῖτο (Μέγα Ἐτυμολογικόν).

ΜΟΣΤΙΣ.—Βασιλεὺς τῆς Θράκης, ζήσας περὶ τὰ 206 π. Χ. ἢ καὶ θραδύτερον. Τοῦ Μόστιδος σφύζονται ἀργυρᾶ τετράδραχμα κατ' ἀπομίμησιν τῶν νομισμάτων τοῦ Λυσιμάχου, φέροντα τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔμπροσθεν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΣΤΙΑΩΣ καὶ τὰς χρονολογίας: ΕΤΟΥΣ ΙΓ, ΚΒ, ἢ ΔΗ.

Ἐπίσης σφύζονται καὶ χαλκᾶ φέροντα ἔμπροσθεν κεφαλῆν Ἀπόλλωνος, ὅπισθεν δὲ ἵππον (Head—Σβερώνου, Ἱστορ. Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 358).

ΜΟΣΥΝΟΠΟΛΙΣ καὶ **ΜΟΣΥΝΟΥΠΟΛΙΣ**.—Ὀνομασία δοθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν ἐν τῇ Δ. Θράκῃ Μαξιμιανούπολιν (βλ. λεξ.).

Μολονότι ἀναφέρεται τόσον συχνὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν Λατίνων χρονογράφων τῆς τετάρτης Σταυροφορίας (1202—1204) δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ ἢ θέσις τῆς, μεγάλη δὲ διαφωνία ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν νεωτέρων.

Οἱ Λατῖνοι χρονογράφοι τὴν ὀνομάζουσαν Messinople (Μοσηνούπολις), ὃ δὲ Βιλλεαρδουίνος ἀναφέρει ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ποταμοῦ τινος ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ῥοδόπης ἐπὶ τῆς ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως εἰς Θεσσαλονικίαν ἀγούσης ὁδοῦ μεταξὺ Σερρών καὶ Κυψέλων.

Κατὰ τὸν Ἀφθονίδην (ἀκριβῆς τοποθεσία πόλεων τινῶν τῆς Μακεδονίας, ἐν: Παρνασσῶ, Τόμ. VI, σελ. 462) ἔκειτο ὅπου ἡ κώμη Μεσορώπη ἢ Μουσορώπη ἢ Μουσορόπολι καὶ Μισυρόπολι ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον, Μοσυνόπολις εἶναι ἡ σημερινῇ Κομοτινῇ. Ὁρθότερα ὅμως γνώμη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ τοῦ Iirecek (Das Furstenthum Bulgarien, σελ. 441) καθ' ἣν αἵτη ἔκειτο εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κομοτινῆς, ὅπου τὸ χωρίον Μοσυνὸ ἢ Μοσιν-Καλεσῆ, μεταξὺ Κομοτινῆς καὶ Βιστονίδος λίμνης (Μπουρού), παρὰ τὸν ποταμὸν Καρασοῦ, ὅπου παρατηροῦνται ἄμορφα τινὰ ἐρείπια, καλοῦμενα ὑπὸ τῶν χωρικῶν Μεσῆν-Καλεσῆ.

Πότε ἀκριβῶς κατεστράφη δὲν εἶναι γνωστόν. Φαίνεται ὅμως ὅτι διετηρεῖτο περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἢ καὶ ἀργότερον, καθ' ὅσον ἀναφέρεται ὅτι ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου (1347—1350) ἡ ἐπισκοπὴ Μοσυνουπόλεως παρεχωρήθη εἰς τὸν Μη-

τροπολίτην Τραϊανουπόλεως (Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχ. Πίνακες, σελ. 424).

ΜΟΣΥΧΛΟΝ (Τό).—Ὅρος ἡφαιστειογενὲς τῆς νήσου Λήμνου, θεωρούμενον ὡς κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ἡφαίστου. Ποῖον ἐκ τῶν ὄρεων τῆς Λήμνου ἦτο ὁ Μόσυχλος, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, συνήθως ὅμως τοποθετεῖται κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου.

ΜΟΣΧΙΟΣ.—Ποταμὸς τῆς Δαρδανίας (Ἄνω Μοισία) ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 9, 3). Πηγάζων ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Σκάρδου, ἐκβάλλει εἰς τὴν δεξιᾶν ὄχθην τοῦ Δουνάβηως, 14 μίλια Α. τῆς Σιγγιδόνας (Βελιγράδιον) πρὸ τῆς πόλεως Μάργου (Πισοσάρβιτς). Εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν Βρόγγον τοῦ Ἡροδότου (IV, 49), τὸν Μάργον τῶν Ῥωμαίων (Στράβ. VII, 318) τὸν νῦν Μοράβαν.

* **ΜΟΥΚΑΚΕΝΘΟΣ**.—Ὀνομα κύριον καθαρῶς Θρακικόν, κατ' ἐπιγραφὴν τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος εὑρεθεῖσαν παρὰ τὴν κώμην Βαρβάρα τῆς περιφέρειας Τατάρ-Παζαρτζίκ τῆς ἀρχαίας Βησσαπάρας («Θρακικά» Τόμ. XII, σελ. 234). Ἡ λέξις εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ Μούκα καὶ κένθος.

* **ΜΟΥΚΑΛΟΣ** καὶ **ΜΟΥΚΙΑΝΣ**.—Ὀνομα Θρακικόν κύριον κατ' ἐπιγραφὰς εὑρεθεῖσας ἐν τῇ Βορ. Θράκῃ («Θρακικά». 1935, σελ. 172).

* **ΜΟΥΚΑΒΟΡΙΣ**, **ΜΟΥΚΑΒΟΡΙΣ** **ΜΟΥΚΑΒΟΥΡΙΣ** καὶ **ΜΟΥΚΑΒΙΟΥΡΟΣ**.—Ὀνομα κύριον καθαρῶς Θρακικόν κατ' ἐπιγραφὰς εὑρεθεῖσας ἐν τῇ Β. Θράκῃ καὶ τῇ Μοισίᾳ.

* **ΜΟΥΚΑΣΗΣ**.—Ὀνομα κύριον καθαρῶς Θρακικόν, κατ' ἐπιγραφὰς τοῦ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος εὑρεθεῖσας ἐν τῇ κώμῃ Δημητρίεβο τῆς περιφέρειας Τατάρ-Παζαρτζίκ τῆς Βησσαπάρας τῶν ἀρχαίων. Ἡ γενικὴ: Μουκασήους. Ἄπαντᾶ καὶ Μούκκος—Μουκάσιος («Θρακικά» Τόμ. XII, σελ. 234).

* **ΜΟΥΚΑΤΡΑΛΙΣ** καὶ **ΜΟΥΚΑΤΡΑΛΗΣ**.—Ὀνομα κύριον καθαρῶς θρακικόν, γνωστόν ἐξ ἐπιγραφῆς, εὑρεθείσης ἐν Στενιμίχῳ, τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος. (Dumont—Homolle, σελ. 327, ἀριθμ. 14 καὶ «Θρακικά» Τόμ. XII, σελ. 237).

* **ΜΟΥΚΙΝΟΣ**.—Ὀνομα κύριον καθαρῶς Θρακικόν, παρατεταμένος τύπος τοῦ Θρακικοῦ

ὀνόματος Μούκα, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, εὐρεθείσης ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Τατάρ· Παζαρτζικ τῆς Βησσαπάρας τῶν ἀρχαίων. («Θρακικά» Τόμ. XII, σελ. 240).

ΜΟΥΛΑΤΩ.—Ἐν τῶν πολλῶν φρουρίων ἐν Δαρδανίᾳ, τὰ ὁποῖα ἐπεσκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς δ' Α' (527—565), παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 4).

ΜΟΥΝΔΕΠΑ.—Φρούριον τῆς Θράκης (παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 11) κτισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565).

ΜΟΥΡΓΙΣΚΗ.—Φρούριον τῆς Θράκης, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ Σερρείου, Δορίσκου καὶ ἄλλων κατέλαβε παρασπόνδως Φίλιππος ὁ Μακεδὼν τὸ 346 π.χ. ἐξανγκάσας τὴν φρουρὰν τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐκκενώσῃ αὐτό. (Αἰσχίνου, Κατὰ Κτησιφάντος 82). Ἡ ἀκριβὴς θέσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη.

ΜΟΥΡΙΑΒΕΒΑ.—Φρούριον τῆς Θράκης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ροδόπης, ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527—565), παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 11).

* ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΛΟΦΟΣ.—Εἰς τῶν τριῶν λόφων τῆς Φιλιππουπόλεως κατέχων τὸ μέσον σχεδὸν τῆς πόλεως. Ἐκλήθη δὲ οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου οἰκιστοῦ αὐτοῦ, διατηρηθείσης τῆς ὀνομασίας αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἄλλοισιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σήμερον καλεῖται: Νεμπέτ—τεπέ.

ΜΟΥΣΑΙΟΣ.—Γιὸς τοῦ Ἀνιφήμου ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Εὐμόλπου καὶ τῆς Σελήνης, σύγχρονος τοῦ Ὡλήνος, Ὀρφῆως καὶ Πάμφου καὶ οὐζυγος τῆς Διδάκης ἢ κατ' ἄλλους τῆς Ἀντιόπης. Ἦτο ἐποποιός, μάντις καὶ ἱερεὺς ἐν Ἀθήναις. Ἐχρημάτισε δὲ μαθητῆς τοῦ Ὀρφῆως καὶ ἤκμασεν ἐπὶ Κέρκροπος τοῦ Β'. Ἐκ τῆς Θράκης κατήλθεν εἰς τὸν Ἑλικῶνα μετὰ Θρακῶν ἀποίκων καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις εἰς θαυμάσιον γῆρας (Ἡρόδ. VII, 6, VIII, 96 IX, 43.—Στράβ. X 471). Κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν, (A, 25, 8) ὁ τάφος του ἐδεικνύετο ἐν Ἀθήναις ἀπέναντι τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως λόφου, ὅστις ἀπ' αὐτοῦ ὀνομάζετο Μουσαῖον.

Κατὰ τινὰ παραδόσιν, ὁ Μουσαῖος ἐπεσκεύασεν τὴν Αἴγυπτον ἕνα μνηθῆ εἰς τὴν Αἴγυπτιακὴν σοφίαν, κατ' ἄλλην δέ, ὅτι, ὅταν ὁ Ἡρακλῆς ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔλαβε μέ-

ρος εἰς τὰ Ἑλευσίνα μυστήρια, ἦτο τελετάρχης αὐτῶν. Ὅπως εἰς τὸν Ὀρφέα, οὕτω καὶ εἰς τὸν Μουσαῖον ἀπεδόθη ἡ σύνθεσις ποιῆσιν τινὸς θεολογίας καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς ποιήσεως εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐπίσης εἰς τὸν Μουσαῖον ἀποδίδονται, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἄριστα καθερώσεως καὶ ἐξαγιτισμοῦ.

Ἀργότερον ἐπὶ Πεισιστράτου (VI αἰὼν π.Χ.) ὁ Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ περισυλλογὴ τῶν ὀμηρικῶν ἔπων, ἠλλοίωσε κατὰ πολλὰ τὰ ἔργα τοῦ Μουσαίου δι' ἀβιαιρέτων προσθηκῶν. Κατηγορηθεὶς διὰ τὴν βεβήλωσιν ταύτην τῶν χρησμῶν τοῦ Μουσαίου, ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Ἰππάρχου, τοῦ ὁποῖου πρότερον ἦτο ἐμπιστευμένος. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, κατόπιν συνδιαλλαγῆς μετὰ τῶν Πεισιστατιδῶν, ἀπῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὰ Σούσα τῆς Περσίας, ὅπου δι' ἐρμηλείας διαφόρων χρησμῶν κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Ξέρξην νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξ ὅλων τῶν εἰς τὸν Μουσαῖον ἀποδιδόμενων ὕμνων, ὁ Ἐδριπίδης θεωρεῖ ὡς γνήσιον μόνον τὸν πρὸς τὴν Δήμητραν Ὕμνον, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἔξοχον (Ῥήσος 945). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. VIII, 5) διέσωσεν ἡμῖν ἡμίσιχόν τι τοῦ Μουσαίου:

«ὄρωτοῖς ἡδίστον ἀοίδειν»

Μεταξὺ τῶν χρησμῶν τοῦ Μουσαίου διήρχε καὶ χρησμός τις, ἀφορῶν τὴν ἦταν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν τὸ 405 π. Χ. καθ' ἣν ὁ Λύσανδρος κατενίκησε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἐπέφερε τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐλεγε δὲ ὁ χρησμός κατὰ τὸν Παυσανίαν (X, 9, 11).

Καὶ γὰρ Ἀθηναίοισιν ἐπέρχεται ἄγριος ἄμβρος
ἡγεμόνων κακότητι· παραφασίη δὲ τις ἔ-
[γεται,
ἡττάλοισ' ἡμούσοισι πόλιν, τίσοισι δὲ ποι-
[νῆν

Ὁ Παυσανίας διαμψισθηθεὶ τὴν γνησιότητα τῶν ὕμνων τοῦ Μουσαίου, παραδεχόμενος καὶ αὐτός, ὡς μόνον γνήσιον τὸν ὕμνον τῆς Δήμητρας (W. Christ, Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. λογοτεχνίας, Τόμ. Α' σελ. 152, 192). Μνημονεύει καὶ ἔργον τι τὴν «Θεσπρωτίδα», τὸ περὶ Θεσπρωτῶν ἔπος τοῦ Μουσαίου, ἀπὸ τοῦ

ὅποιοι ὁ Κυρηναῖος ἠρύσθη ἐν πολλοῖς τὴν «Τηλεγόνοιαν». Ὡς ἔργα ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Μουσαῖον, ἀναφέρονται : Ἡ «Εὐμολπία», αἱ «Ἐξακέσεις νόσων», ἡ «Θεογονία», ἡ «Τιτανομαχία», οἱ «Χρημοί», αἱ «Ἐποθήκαι» ἀπευθυνόμεναι εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Εὐμολπον ἐκ 4.000 στίχων, ἡ «Σφαῖρα», πιθανῶς κοσμογονικόν, αἱ «Παραλύσεις, τελεταὶ καὶ καθαρυοί».

*Ἐξ ὧν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα διεσώθησαν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Πausανίου καὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουσαῖος, ἀναφέρεται καὶ ἄλλοις τις λυρικός ποιητὴς καὶ μελοποιός, υἱὸς τῆς Θαμύρας καὶ τοῦ Φιλάμμωνος ἡ ἔγγονος αὐτοῦ, Θηβαῖος ἢ Ἀθηναῖος, ἀνμάσας κατὰ τὸν Σουίξαν, πρὸ τοῦ Ἑρωϊκοῦ πολέμου.

ΜΟΥΤΖΙΠΑΡΑ.—Θρακικὴ πόλις ἐν Μακεδονίᾳ, κειμένη ἐπὶ τινος διαβάσεως τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ ἀπὸ Παυταλείας (Κισσινοῦ) εἰς Στόβου (Σίρκοδον) ὁδός. Τὸ φρούριον αὐτῆς ἐπισκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (Προκ. Περὶ Κτισμ. IV. 4).

*ΜΠΑΓΚΛΑΒΙΤΗΣ ὁ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙΤΗΣ.—Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καλογιάννη ἐκ θεμελίων καταστροφὴν τῆς Φιλιππουπόλεως τὸ 1205, πολλοὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς κατέφυγον διὰ τῆς Ροδόπης εἰς Μελένικον. Τότε ὁ Μπαγκλαβίτης μεγάλως ἰσχύων μεταξὺ τῶν συμπατριωτῶν του, εὐθὺς ὡς ἐπληροφόρηθη τὴν προσέγγισιν τοῦ Δούκα Βατάτση (1225—1255) ἐκδιώκωντος τοὺς Βουλγάρους ἐκ Θράκης παρεκίνησε τοὺς συμπολίτας του νὰ παραδώσουν τὸ Μελένικον εἰς τὸν Βατάτσην τὸν νόμιμον βασιλέα, λέγων : «Ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ Φιλιππουπόλεως δρμώμενοι καθαροὶ τὸ γένος Ρωμαῖοι» (Γ. Ἀκροπόλιτου, Χρον. § 54).

ΜΠΑΜΠΑ—ΕΣΚΗ, ἢ ΜΠΑΜΠΑ—ΕΣΚΙΣΙ ἢ ΜΠΑΜΠΑ Ἰ.—ΑΤΕΚ.—Μεταγενεστέρᾳ ὀνομασία τῆς Θρακικῆς πόλεως Βουρτουδίζου (βλ. λεξ.) δοθεῖσα μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῆς τὸ 1361 ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ Σουλτάν Μουράτ τοῦ Α', πρὸς τιμὴν ἐπισήμου τινὸς δερβίσου, παρακολουθοῦντος τὸν Τουρκικὸν στρατὸν καὶ μεγάλως τιμῆς ἀπολαύοντος παρ' αὐτῷ. Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ἀν. Θράκης μετωνομάσθη Ἀρτικόζ ἢ Ἐλευθεραὶ

καὶ ἦτο ἔδρα ὑποδοικήσεως τοῦ νομοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἠριθμῆ δὲ 3.108 κατοίκους (1920).

*ΜΠΕΑΔΝΟΣ.—Ὁχυρωτάτη βυζαντινὴ πόλις κειμένη εἰς τὰ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν μεθόρια τῆς Θράκης, παραχωρηθεῖσα τὸ 1344 μετ' ἄλλων ὀκτὼ ὀχυρῶν πόλεων εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἀλέξανδρον, ὑπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Βυζαντίου Ἀννης τῆς Σαβοῦανῆς, ἐπιτροπεύουσης τὸν ἀνήλικον υἱὸν τῆς Ἰωάννης τὸν Παλαιολόγον, ὑπὸ τὸν ἔρον νὰ τύχη στρατιωτικῆς βοήθειας παρ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις ἐκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα τῆ βοήθειαν τῶν Τούρκων. Καὶ βοήθεια μὲν οὐδεμίαν παρεσχέθη, ὑπὸ διαφόρους προφάσεις, αἱ πόλεις ὅμως αὗται περιήλθον εἰς τοὺς Βουλγάρους μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν Καντακουζηνόν (III, 66) «ὀλίγω πλείους χιλίων ἦσαν πάντες μαχηώτατοι καὶ οὐδένων ἄλλων τῶν παρὰ Ῥωμαίους στρατευομένων λειπόμενοι εἰς εὐψυχίαν».

ΜΥΓΔΟΝΕΣ.—Λαὸς τῆς Μακεδονίας, θρακικῆς καταγωγῆς, κατοικῶν ἀπὸ παλαιότατων χρόνων τὴν ὑπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Μυγδοῖαν, μεταξὺ τοῦ κάτω ῥοῦ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Στρυμόνος. Πρωτεύουσα αὐτῆς ἀναφέρεται ἡ Θέρμη (Θουκ. II, 9.—Ἡρόδ. VII, 123). Γενάρχης αὐτῶν θεωρεῖται ὁ Μύγδων, υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς νύμφης Καλλίστης καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἡδωνοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατήγοντο οἱ Ἡδωνοὶ ἢ Ἡδωνες. Καταληφθεῖσα ἡ χώρα αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τημενιδῶν, πρώτων βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἀπετέλεσε τμήμα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου. Μύγδωνες ὑπῆρχον ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, περὶ τὸν Ὀλυμπον, τὴν Βιθυνίαν, τὴν Περγαμηνήν, τὴν κοιλίαν τοῦ Ἑρμου καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ Μυγδοῖνα διασχιζομένη ὑπὸ τῶν διακλαδώσεων τοῦ ἔρους Κερκίνης καὶ διαρρομένη ὑπὸ τοῦ Ἐχεδάρου ποταμοῦ (νῦν Γαλλικοῦ), ἦτο εὐφροτάτη καὶ πολυάριθμος ἀριθμοῦσα 14 πόλεις καὶ πολιεματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων : ἡ Θέρμη, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Χαλάστρα, ἡ Σίνδος, ἡ Ἀλήτη ἢ Λιτή, ἡ Ἀπολλωνία καὶ ἄλλαι.

ΜΥΓΔΟΝΙΑ ἢ ΜΥΓΔΟΝΙΣ.—Ἀρχαία χώρα τῆς Μακεδονίας κατοικοῦμένη ὑπὸ τῶν

Μυγδόνων, λαοῦ θρακικῆς καταγωγῆς, μεταξὺ τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Ἄξιου καὶ τοῦ Στρυμόνου, ὀριζομένη πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου καὶ πρὸς Β. ὑπὸ τῆς Κρησιωνίας καὶ Βισαλτίας. Διασχιζομένη ὑπὸ τῶν διακλαδῶσεων τοῦ ὄρους τῆς Κερκίλης καὶ διαρροεμένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἐχιδῶρου (νῦν Γαλλικοῦ) ἦτο εὐφορωτάτη καὶ πολυάνθρωπος χώρα, ἀριθμοθα 14 πόλεις καὶ πολισματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγοντο ἡ Θέρμη, Θεσσαλονίκη, Χαλάστρα, Σίνδος, Λήτη ἢ Λιτή, Ἀπολλωνία καὶ ἄλλαι.

ΜΥΓΔΩΝ.—Υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς νύμφης Καλλιόπης, γενάρχης τῶν Μυγδόνων (βλ. λέξ.).

* ΜΥΔΩΝ.—Εἷς τῶν εὐγενῶν Παιόνων, φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλεύς κατά τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (Ἰλιάδ. φ, 209).

ΜΥΡΕΛΑΙΟΥ (Μονή).—Μία τῶν ἀρχαιοτέρων μονῶν τοῦ Βυζαντίου, κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Βλάγκας. Ἐν τῇ Μονῇ αὐτῇ ἀπετέθησαν τὰ ὄσα τοῦ αυτοκράτορος Μαυρικίου (582—602). Ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Β' τοῦ Δεκαπηνοῦ (920—944) ἐν αὐτῇ δ' ἐτάφη καὶ ὁ Ἰβὸς καὶ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα, καθὼς καὶ ἡ θυγάτηρ των Ἐλένη, σύζυγος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μετετράπη περὶ τὰ 1500 εἰς τζαμίον, ἔκτοτε δὲ καλεῖται Βουδρούμ—τζαμί, διὰ τὰ βαθεῖα ὑπόγειά της.

* ΜΥΡΙΚΗ.—Μία τῶν παλαιότερων ὀνομασιῶν τῆς Ἀμφιπόλεως. (βλ. λέξ.).

ΜΥΡΙΝΑ.—Ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς νήσου Λήμνου, κειμένη ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας αὐτῆς. Ὄταν περὶ τὰ 510—509 π. Χ. ὁ Μιλτιάδης τοῦ Κίμωνος προερχόμενος ἐκ τῆς θρακικῆς Χερσονήσου, ἀπήτησε τὴν προσχώρησιν τῆς νήσου εἰς τοὺς Ἀθηναίους, μόνον οἱ κάτοικοι τῆς Μυρίνης ἀντίστησαν. (Ἡρόδ. VI, 140). Βραδύτερον ὁμοῦς ἀναφέρεται ὡς σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ναυτικῆς συμμαχίας αὐτῶν. Τῆς Μυρίνης σώζονται νομίσματα τοῦ 300 π. Χ. φέροντα ἔμπροσθεν κεφαλὴν Ἀθηναῖος κατ' ἐνώπιον, ὀπισθεν δὲ τὰ γράμματα ΜΥΡΙ καὶ γλαυκά κατ' ἐνώπιον ἢ ἐστραμμένην πρὸς τὰ δεξιὰ.

(Head' Σβορώνου, Τόμ. Α', σελ. 333). Εἶναι ἡ σημερινὴ Παλαιόκαστρον, πρωτεύουσα τῆς νήσου.

* ΜΥΡΙΝΟΓΗΟΑΙΣ.—Ἐτέρα ὀνομασία τῆς ἐν Λήμνῳ πόλεως Μυρίνης (βλ. λέξ.), ἀπαντῶσα κατὰ τὸν XV αἰῶνα.

ΜΥΡΙΟΦΥΤΟΝ (Τό).—Κωμόπολις τῆς Ἀνατ. Θράκης, κειμένη ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, μεταξὺ Γάνου καὶ Περιστάσεως. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν εἰρειπῶν τῆς ἀρχαίας Μυρίνης (βλ. λέξ.), μνημονεύεται δὲ διὰ πρώτην φοράν ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Σκυλίτου, μολοντοὶ πολλὰ ἔτη πρὸ αὐτοῦ ἦτο γνωστὴ ὡς Πολίχνη, ἄγνωστον ὁμοῦς ποῖον τὸ παλαιὸν τῆς ὄνομα, ὁπότε κατεστράφη τὴν 23 Σεπτεμβρίου 1063 μετὰ τοῦ Πανίου καὶ Ῥαιδεστού.

Ἐπιγραφὴ τις τοῦ VI ἢ τοῦ VII αἰῶνος, εὑρεθεῖσα πρὸ 50 περίπου ἐτῶν, δεικνύει ὅτι οἱ Μυριοφυτινοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνήκον εἰς τὴν φατρίαν τῶν πρασίνων :

NIKA H TY-

XH TON XPISTI-

ANON PPAΣINON.

(M. I. Γεδεῶν Γάνου μνεία, σελ. 12—13).

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἦτο ἔδρα τῆς ὑποδικιχέσεως Μυριοφύτου καὶ Περιστάσεως, ὡς καὶ ἔδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας, ἠρῶμεν δὲ μέχρι τῆς ἀναλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν (1923) περὶ τὰς 4.000 κατοίκους ἔλληνας, διατηροῦντας ἐκκλησίας καὶ λαμπρὰ δημοτικὰ σχολεῖα.

ΜΥΡΙΚΙΝΟΣ.—Πόλις τῆς Ἠδωνίδος ἐν Θράκῃ, κειμένη Β.Δ. τῆς Ἀμφιπόλεως παρὰ τὸν Στρυμόνα ποταμόν, ἐπὶ ὕψηλῆς καὶ ὄχυρᾶς θέσεως. Παραχωρηθεῖσα τὸ 513 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Δαρείου εἰς τὸν Ἰστιάϊον τὸν Μιλήσιον διὰ τὰς κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τῶν Σκυθῶν ὑπηρεσίας αὐτοῦ, κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἠδωνῶν, οἵτινες ἀνέδειξαν αὐτὴν πρωτεύουσάν των. Ἀποπειραθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ αὐτὴν ὁ γαμβρὸς του Ἀρισταγόρας τὸ 497 π. Χ. ἐφρονεῖθη ὑπὸ τὰ τεῖχη της. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐπεχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταλάβουν αὐτὴν, ἀλλ' ὑπέστησαν φοβεράν καταστροφὴν. Παραμείνασα ἔλευθερά μέχρι τοῦ 424 π.Χ. παρεδόθη εἰς τὸν Βρασιδαν, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν

Ἄμφιπολιν μετὰ τῆς περίῃ χώρας. Ἐκτοτε παρήκμασε καὶ δὲν ἀναφέρεται πλέον.

ΜΥΡΑΕΙΟΝ.—Ὄνομασία ὑφόρου τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλλῆλας τοῦ Βοσπόρου, κατὰ Διονύσιον τὸν Βυζάντιον, κειμένου πρὸς Β. τοῦ Ἐρσείου λιμένος καὶ πρὸς Ν. τοῦ Λυκίου λιμένος. Σήμερον παραμένει ἀνώνυμος σχηματίζεται δὲ ἀμέσως πρὸς Β. τοῦ ἀρωτηρίου Τασκλαντζίκ μπουρνού, βορείου κέρατος τοῦ Μπουγιούκ Λιμάν.

ΜΥΡΜΗΞ (MYRMEK LOCUS).—Βυζαντινὴ ὀνομασία τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Ῥηγίου (νῦν Κουτσούκ-Τσεκμετζέ), ἣς «ἐς τόσον στενὴ τυγχάνει οὖσα, ὥστε δὴ καὶ Μύρμηξ ὠνόμασται.» Ἐπὶ τοῦ στομίου αὐτῆς διήρχετο ξυλλὴ γέφυρα, τὴν ὅποιαν καταστραφείσαν ἀνήγειρεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565) καταστήσας τὴν διάβασις ἀκίνδυνον. (Προκοπ. Περί Κτισμ. IV, 8, 16). Τῆς γεφύρας ταύτης οὐδὲν ἔχνος σώζεται.

ΜΥΡΜΙΑΟΝΕΣ.—Θρακικὸν ἔθνος ἐν Φωκίδι, τῶν ὁποίων ἤρχεν ὁ Ἀχιλλεύς. Πρωτεύουσαι πόλεις αὐτῶν ἦσαν ἡ Φθίη καὶ ἡ Ἐλλάς (Ἰλιάδ. II, 269, A, 180, Ὀδυσσ. λ. 495).

ΜΥΡΟΚΕΡΑΤΟΥ (Μονή).—Μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτισθεῖσα κατὰ τὸν ε' ἢ σ' αἰῶνα. Ὄνομάσθη δὲ οὕτω διότι ἐν αὐτῇ κατετίθη τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου διὰ τοῦ ὁποίου ὁ προφήτης Σαμουὴλ ἔχρισε τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων.

ΜΥΡΤΗΝΟΝ καὶ ΜΥΡΤΩΝΙΟΝ ἢ ΜΥΡΤΙΟΝ.—Μικρὰ πολίχνη τῆς Θράκης, ἀλλὰ στρατηγικῆς σπουδαιότητος, τὴν ὅποιαν Φίλιππος ὁ Μακεδὼν κατέλαβε παρασπόνδως παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὸ 346 π. Χ. μετὰ τοῦ Σερρείου, Ἐργίονης καὶ Δορσίονου, ἐξαναγκάσας τὴν φρουρὰν τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐικενώσῃ αὐτήν. (Δημοσθ. Περί Στεφάνου, 27). Ποῦ ἔκειτο ἀκριβῶς δὲν εἶναι ἐξηκριθωμένον. Ἐκ τοῦ τόπου ὅμως ὅπου ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ ἀναγράφουσα τὸ ὄνομα τῆς πολίχνης, φαίνεται ὅτι ἔκειτο ὅπου ἡ καμπόλις Χώρα ἢ μάλλον κατὰ τὸν Dumont (Melanges d'épigraphie etc. σελ. 422) ὅπου τὸ Μυριόφυτον (βλ. λέξ.).

* **ΜΥΡΤΗΝΟΣ.**—Πιθανῶς τοπωνυμικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἀσκληπιοῦ λατρευομένου ἐν Θράκῃ, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς («Θρακικά» Τόμ. V,

σελ. 53)

ΜΥΡΤΩΝΙΟΝ ἢ ΜΥΡΤΙΟΝ.—Πολίχνη τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς παραλλῆλας τῆς Προποντιδος, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Σουΐδα, ἄλλως Μυρτηνόν (βλ. λέξ.).

* **ΜΥΣΙΑΣ** (Ἐπαρχία) ἢ **ΜΟΙΣΙΑΣ.**—Μία τῶν ἐξ ἐπαρχιῶν τοῦ θέματος Θράκης ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὑπὸ ἡγεμόνα περιλαμβάνουσα 7 πόλεις, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Μαρκανούπολιν (Ἰεροκλ. Συνέκδ. 636).

* **ΜΥΣΙΟΣ ΒΟΣΠΟΡΟΣ.**—Παλαιότερον ὄνομα τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου, διὲ δὲν ὑφίστατο ἀκόμη ὁ πορθμός, ἢ ἐξ Ἐθράκη συνείχετο μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. — «Ἐπειτα Διονύσιος, ὁ τὰς κτίσεις συγγράφας, ὅς τὰ κατὰ Χαλκηδὸνα στενά, ἃ νῦν Θράκιος Βόσπορος καλεῖται, πρότερον φησὶ Μύσιον Βόσπορον προσαγορεύεσθαι» (Παρά Στράβωνι IB, 566). Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐπαναλαμβάνουμένην ὑπὸ τοῦ Διοδώρου Σικελιώτου (V, 47), ἐπιβεβαιοῦν αἱ περὶ γεωλογικῆς συστάσεως τῆς Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἔρευναι, (Πρβλ. Κ. Μητσοπούλου, Φυσικὴ γεωγραφία τῆς Θράκης εἰς Θρακικὴν Ἐπετηρίδα τοῦ 1897, σελ. 281 καὶ ἐξῆς).

ΜΩΚΑΤΙΑΝΑ.—Ἀρχαῖος πύργος τῆς Ἄνω Μοισίας, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὴν πόλιν Ῥατιαριαν (νῦν Ἀρτσάρ), τὸν ὅποιον ὡς ἀναφέρει ὁ Προκόπιος (Περί Κτισμ. 6, 25) ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565) εἰς «φρούριον τελειώτατον κατεστήσατο».

ΜΩΚΙΟΣ (Ἅγιος). Ἀμφιπολίτης, μαρτυρήσας ἐν Βυζαντίῳ ὑπὲρ πίστεως ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284—305 μ. Χ.) τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην ἐορτάζει ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τὴν 11ην Μαΐου. (Συναξαριστῆς τῶν 12 μνηῶν, Ἐκδ. Στεργ. Ῥαφτάνη 1868 τόμ. Β', σελ. 31). Κατὰ τινὰ παράδοσιν, μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ ναὸν ἔκτισεν Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἐπὶ τῶν ἐρείπων ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Ἑρακλέους ὡς ἐσωζεν ἢ παράδοσις μέχρι τοῦ Χ αἰῶνος πλησίον τοῦ ὁποίου ἐτάφη τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος. Ἐπὶ πατριάρχου Μιχαήλ τοῦ Κυρουλαρίου ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐσώζοντο μόνον λείψανα τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ του. (Μ. I. Γεζών, Βυζαντινοῦ Ἐορτολογίου σελ. 103 καὶ

ἔξῃς, Κων)πολις 1895.)

ΜΩΚΙΟΥ (Ναός Ἀγίου).—Μία τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ Βυζαντίου Ἐκκλησιῶν ἀνεγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (324—337) ἐπὶ τῆς θέσεως πλαιτοῦ εἰδωλοατρικοῦ ναοῦ, πρὸς τὸ σημερινόν Ἐξωκιόνιον, εἰς μνήμην τοῦ μάρτυρος Μωκίου (βλ. λέξ.). Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην μετέβαινον οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου δις τοῦ ἔτους ἐν πομπῇ: τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπαρχα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς. Τὴν 11ην Μαΐου, ἡμέραν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἐβόλο-

φονήθη ἐντὸς τοῦ Ναοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Λεῶν ὁ ΣΤ', ἔκτοτε δὲ κατηργήθη τὸ ἔθιμον τοῦτο. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας μόνον ἐρέπεια τοῦ ναοῦ ἐσώζοντο.

ΜΩΣΣΗΣ. — Βασιλεὺς τῶν Βισαλτῶν περὶ τὰ 500—480 π.Χ. γνωστὸς μόνον ἐκ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ. Σώζονται δραχμαὶ καὶ τετράβολα, φέροντα ἔμπροσθεν ὀπλίτην παρὰ ἵππον, ὀπισθεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν: ΜΩΣΣΕΩ ἢ ΜΩΣΣΕΟ ἐν τετραγώνῳ (Head—Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 267).

N

* **ΝΑΓΙΣΟΥΠΟΛΙΣ**.—Πόλις Ἄνω Μοισίας, ἢ αὐτὴ μὲ τὴν ἄλλως καλουμένην Ναϊσσόν (βλ. λέξ.).

ΝΑΓΙΣΣΟΣ.—Ἀρχαιοτάτη κατὰ τὸν Γ' καὶ Δ' μ. Χ. αἰῶνα πόλις τῆς Ἄνω Μοισίας ἐν Δαρδανίᾳ, κειμένη ἐπὶ τινος παραποτάμου τοῦ Μάργου (Μοράβα) τοῦ νῦν Νισάβα. Ἰπῆρξε πατρὶς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (274 μ. Χ.). Τὸ ἔθνικόν Ναϊσιτανός. Ὑπὸ τὰ τειχῆ αὐτῆς κατέστρεψεν ὁ αὐτοκράτωρ Κλαυδιανός τὸ 269 μ. Χ. τοὺς Γότθους. Καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀτίλα τὸ 447 μ.Χ. ἀνεκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565), ὅστις περιτείχισεν αὐτὴν δι' ὀχυρωτάτων τειχῶν (Προκ. Περὶ Κτισμ. IV, I, 31).

Κατὰ τὸν VI αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνέκδ. 654, 6) ὡς μία τῶν πέντε πόλεων τῆς ἐπαρχίας Δακίας Μεσογείου, εἰς δὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικά ὡς ἔδρα ἐπισκόπου. Σήμερον καλεῖται Νισσα (Nisch) καὶ εἶναι ἔδρα γενικῆς διοικήσεως τοῦ Μοράβα, ἐν τῇ Κεντρικῇ Σερβίᾳ τῆς Νοτιοσλαβίας.

ΝΑΡΣΟΥ (τά).—Ὑπὸ τὸ ὄνομα ἔτοῦτο φέρονται τρία ἱδρύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτισθέντα ὑπὸ τοῦ Ναρσή, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565).

1ον) Μέγαρον μετὰ τῶν παρ' αὐτῷ ναῶν τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος καὶ τῶν Ἀγίων Πρόδου καὶ Ἀνδρονίκου.

2ον) Ἐπιθῶν παρὰ τὸ ἀνωτέρω μέγαρον καὶ τοὺς ναοὺς.

3ον) Γηροκομεῖον.

* **ΝΑΣΤΟΣ** καὶ **ΝΑΣΤΟΣ** καὶ **ΝΕΣΤΟΣ**.—

Πόλις τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ἢ αὐτὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μὲ τὴν Ναϊσσόν (βλ. λέξ.) Γράφεται καὶ Νεστός.

* **ΝΑΥΛΟΧΟΣ**.—Ἀκρωτήριο τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου Ἰμβρου, ἀπέναντι τῆς Λήμνου, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου. Παρ' αὐτὸ ὑπῆρχε πηγὴ τις «τὰ μὲν ἄρρενα τῶν ζώων εὐνούχους ἐργαζομένη, τὰ δὲ θήλεα οὕτω μεθύσκουσα ὡς καθεῦδεν αὐτάς» (Ἡρωϊκ. Διάλ. 1). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι τὸ σημερινόν ἀκρωτήριο Ἀβλακας.

ΝΑΥΛΟΧΟΣ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΝΩΝ.—Ὄρμος καὶ πολίχνη τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Θράκης ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, μετὰ τὸ Ὀδησοῦ (Βάρνης) καὶ Μεσημβρίας, ὑπὸ τὸ Αἰμόνιον ἀκρωτήριο. Ἐξηριᾶτο ἀπὸ τὴν Μεσημβρίαν (Στράβ. VII, 319). Ὑπὸ τοῦ Πλινίου καλεῖται Τετραναύλοχος, εἶναι δὲ τὸ σύγχρονον ἀγκυροβόλιον Ἐμινέ.

ΝΕΑ (ἡ). — Πολυτελεστάτη ἐκκλησία ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀναφερθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα (867—886) ἐν τῇ περιόδῳ τῶν ἀνακτόρων. Ἐτιμᾶτο δὲ ἐπ' ὀνόματι τῆς Μαρίας Παρθένου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ τῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ. Ἦτο θαῦμα τέχνης. Ὀλόκληρον τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ, τοῖχοι καὶ δάπεδον ἦτο ἐπιστρωμένον διὰ πολυχρόμων μαρμάρων καὶ μωσαϊκῶν. Τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ, ἐχωρίζοντο ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κίχλιθωμάτων, ἢ δὲ Ἀγία Τράπεζα ἦτο κατεσκευασμένη ἐλόκλη-

ρος ἐκ πολιτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν.

Τὴν 1ην Μαΐου 881 ἐτελεύθησαν μεγαλοπρεπέστατα τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅστις καὶ ἐξεφώνησε τὸν πανηγυρικόν. Ὁ μεγαλοπρεπὴς οὗτος ναὸς ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν Φράγκων κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν (1204).

ΝΕΑ ἢ ΝΕΑΙ. — Μικρὰ νῆσος παρὰ τὴν Ἀθήμον, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ τὴν παράδοσιν (παρὰ Στεφ. Βυζαντίου), ἐδήχηθη ὁ Φιλοκτύτης ὑπὸ ὕδρου. Ἀναφέρων ταύτην ὁ γραμματικὸς Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος (Γ' π. Χ. αἰών), λέγει: «Ἐν δὲ ταῖς τῶν Λημνίων νήσοις, ταῖς καλουμέναις Νέαις, πέρδικες οὐ γίνονται, ἀλλὰ κἂν ἴδῃ τις ἀπόλλυνται ἔνιοι: δὲ τοῦτου τερατωδέστερον ἱστοροῦσιν, ὅτι κἂν ἰδῶσιν τὴν χώραν» (Συναγωγὴ παραδόξων ἱστοριῶν). Τὸ ἔθνικόν Νεκίος. Ταυτίζεσθαι μὲ τὴν σύγχρονον νῆσον: Ἅγιος Ἐθστράτιος.

* ΝΕΑΓΙΟΔΟΓΝΩ. — Φρούριον τῆς Κάτω Μοισίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11). Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβειος ποταμοῦ, τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Νοεϊόθουνον (βλ. λέξ.) τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

ΝΕΑΠΟΛΙΣ. — Πόλις τῆς Ἠζωνίδος ἢ χώρα τῶν Ἠζωνῶν, (ἢ σημερινὴ Καβάλλα), κειμένη ἐπὶ τοῦ Θρακικοῦ πελάγους, ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου. Ἰερυθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων περὶ τὰ μέσα τοῦ V π. Χ. αἰῶνος, ἐν τῷ ὄρμῃ τῆς Ἀντισάρης, τοῦ ἀρχαίου ἐπινεῖου τῶν Δατηγῶν, ἐγένετο φόρου ὑποτελῆς εἰς αὐτούς, ἐκμεταλλευομένης τὰ πλούσια χρυσορυχεῖα τῆς. Πρὸς διάκρισιν δὲ τῆς ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης (Κασσάνδρας) ὁμωνύμου πόλεως, ἀποικίας τῶν Μενδέων, ἐκαλεῖτο εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῶν Ἀθηνῶν «Νεάπολις ἢ παρ' Ἀντισάραν». Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως ἢ πόλις ἤκμασε ταχύτατα, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν Φιλίππων τῶν ὁποίων ἦτο ἐπίγειον καὶ τῶν ὁποίων ἀπέχετο περὶ τὰ 10-12 χλμ. Ἐνταῦθα ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο ἐναυλόχει δὲ ἐξ 20 τριήρων στόλος τῶν Ἀθηναίων διπῶν ἀργότερον ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων οἱ στόλοι τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων.

Ἡ Νεάπολις ἠτύχησεν ἐκ τῶν πρώτων νὰ δεχθῆ τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ Σίλαν (Πράξ.

Ἀποστόλων, XVII, II), κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ περιουσίαν, ἐξ οὗ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἢ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μετονομασία αὐτῆς εἰς Χριστούπολιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων. Τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφέντα τείχη αὐτῆς ἐπεσκέυασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—566) ὑπὸ δὲ τοῦ Ἱεροκλέους καὶ Κ. Πορφυρογεννήτου ἀναφέρεται ὡς μία τῶν 32 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας Πρώτης (Macedoniae Primaе). Ἐκτοτε σπανιότατα μνημονεύεται ὑπὸ τὸ παλαιὸν τῆς ὀνομα, τὸ ὁποῖον ἀντικατεστάθη διὰ τῆς Χριστούπόλεως. Καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Γενουατῶν ἀνεδείχθη ἐμπορικώτατος λιμὴν τῆς Ἀν. Μακεδονίας, εἰς τοὺτους δὲ πιθανῶς ὀφείλεται καὶ τὸ νεώτερον αὐτῆς ὄνομα Καβάλλα.

Τὸ 1381 ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἔρημος καὶ κατεστραμμένη ἀποικιοθεῖσα ἀργότερον ὑπὸ Σολεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1520—1566) δι' Ἰουδαίων μεταφερθέντων ἐξ Οὐγγαρίας. Τῆς Νεαπόλεως σώζονται ἀργυρὰ νομίσματα πρὸ τοῦ 500 π. Χ. καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο, ὁμοιάζοντα κατὰ πολὺ πρὸς τὸν σταθμὸν καὶ τὴν κατασκευὴν πρὸς τὰ νομίσματα τῆς Θάσου, (Head—Σερόφνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 262). (Βιβλιογρ. Γεωργ. Μπακαλάκη: Νεάπολις—Χριστούπολις—Καβάλλα, ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1937).

ΝΕΑ ΠΟΛΙΣ ἢ ΝΕΑΠΟΛΙΣ. — Πόλις τῆς χερσονήσου Παλλήνης (νῦν Κασσάνδρας), κειμένη πρὸς βορρᾶν τῆς Αἰγῆς ἐπὶ τοῦ Τρωναίου κόλπου καὶ πρὸς νότον τῆς Ἀφύτειας (νῦν Ἄθυτος), ὅπου τὸ χωρίον Πολύχρονον (Δήμητσα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 614.—Leake, III, σελ. 155). Περὶ τῆς Νέας Πόλεως ἢ Νεαπόλεως ταύτης, οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν, παρὰ μόνον, ὅτι ὑπετάγη εἰς τοὺς Πέρσας, χορηγήσασα στρατὸν καὶ πλοῖα εἰς τὸν Ξέρξην, ἐπερχόμενον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. (Ἡρόδ. VII, 123). Τῆς Νεαπόλεως ἐδρέθη νόμισμα φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ΝΕΑΠΟ καὶ προτομὴν τοῦ Βάκχου μετὰ θύρου. (Δήμητσα, αὐτόθι, σελ. 614).

ΝΕΑΡΧΟΣ. — Ἀμφιπολίτης, κατὰ δὲ τὸν Στέφανον Βυζαντινὸν ἐκ Λήτης (βλ. λέξ.) με-

τασῶν εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καταπλεύσας εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν ἐξηρεύνησε πᾶσαν τὴν μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ παραθαλάσσιον χώραν πρὸς ἐξέυρεσιν ὁδοῦ συγκοινωνίας μεταξύ τῆς Περσίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς. Ἐκ συγγράμματος αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Παράπλους Ἰνδικῆς», ἀπωλεσθέντος, πολλὰ ἤρῳθη ὁ Ἀρριανὸς διηγούμενος τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ πολυλάκις ἀναφέρεται εἰς αὐτό, χωρὶς ἑμῶς καὶ ν' ἀναφέρῃ τὸν τίτλον αὐτοῦ.

ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΝ.—Πόλις τῆς Θράκης παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐβρον, (βλ. λέξ. Ἀξιούπολις).

ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΝ.—Μεσαιωνικὴ ὀνομασία τῆς ἐν Θράκῃ πόλεως Διοκλητιανοῦπόλεως (βλ. λέξ.).

ΝΕΟΝ ΤΕΙΧΟΣ.—Πόλις καὶ φρούριον τῆς Ἄν. Θράκης ἐπὶ τῆς Προποντίδος, περὶ τὰ 10 μίλλια πρὸς Ν. τῆς Βισάνθης (Ῥαιδεστοῦ). Ταύτην μετὰ τῆς Βισάνθης καὶ Γάνου ὑπέσχετο νὰ δώσει ὁ Σελῦθης, βασιλεὺς τῆς Θράκης, εἰς τὸν Ξενοφῶντα, ἐπιστρέφοντα ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐὰν ἐβοήθει αὐτὸν νὰ ἀνακτήσῃ τὴν πατρικὴν χώραν (Ξαν. Κύρ. Ἀναβ. V, 5, 8). Ὁ πολίτης Νεοταίχους καὶ Νεοταίχιδης. Νῦν Ρούσκιοϊ ἢ Ἄγγαντζικ.

* **ΝΕΡΟΥΖΕΝΗΣ** καὶ **ΝΕΡΟΥΖΕΝΙΣ.**—Ὄνομα Θρακικὸν κύριον, κατ' ἐπιγραφὰς εὐρεθείσας ἐν Θράκῃ.

ΝΕΣΤΙΟΙ.—Οἱ περὶ τὸν Νέστον ποταμὸν κατοικοῦντες Μακεδόνες, ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Α, 10, 2).

* **ΝΕΣΤΙΣ** (χώρα). — Ἡ περὶ τὸν Νέστον ποταμὸν χώρα, παρὰ Βυζαντίῳ Στεφάνῳ.

* **ΝΕΣΤΟΠΟΡΙΣ.** — Ὄνομα Θρακικὸν κύριον, κατ' ἐπιγραφὰς εὐρεθείσας ἐν Θράκῃ.

ΝΕΣΤΟΣ.—Ποταμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὅστις πηγάζων ἀπὸ τοῦ Σκομίου ὄρους (νῦν Ῥίλος) ἐκβάλλει εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπέκναι τῆς νήσου Θάσου, μετὰ ῥοὴν 23½ χιλιομέτρων. Εἰς τὰς ἐκβολὰς του σχηματίζει δέλτα πλάτους δύο περίπου χιλιομέτρων. Τὸ βῆθος του ποικίλλει ἀπὸ 2 μ. 50 ἕως 7 μέτρα, εἰς τὰς στενάς ὅμως διαβάσεις του φθάνει τὰ 5—20 μέτρα. Τὸ βεῦμα του εἶναι ὀσμυτικώτατον, ἡ δὲ μέση ταχύτης του εἶναι 2 μ. 50 κατὰ ζευτερόλεπτον. Ἀποτε-

λεῖ τὸ φυσικὸν ὄριον μεταξύ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, κατὰ δὲ τὴν ἀρχαιότητα μεταξύ τοῦ μέσου καὶ κάτω ροῦ τοῦ Νέστου καὶ τοῦ κάτω Στρυμόνος ἐφετείνοντο ἡ Ὀδομαντικὴ πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ Ἡδωνίς πρὸς νότον μέχρι τῆς παραλλῆλας.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης αὐτοῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πέρνη, νοτιώτερον δὲ παρὰ τὰς ἐκβολὰς του ἡ Πίστυρος (βλ. λέξ.). Ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀνομάζεται Καρπ-σοῦ, ὑπὸ δὲ τῶν Βουλγάρων Μέσια.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, ὁ ποταμὸς ἀπαντᾷ πάντοτε ὡς Νέστος (Ἡροδ. VII, 109, 126, Θουκυδ. Β, 96, Πτολεμ. Γ, 12, 7, Θεόφρ. Ἱστορ. Φυτῶν Γ, 1, 3 καὶ ἀλλοῦ), ὡς Μέστος δὲ μόνον εἰς τὰς ἐκ Θράκης ἐπιγραφὰς καὶ τὰ νομίσματα κυρίως δὲ τῆς «Ὀλύμπιας Νικοπόλεως» πρὸς ΜΕΣΤΩ.

Κύρια ὀνόματα μὲ τὸ πρῶτον συνθετικὸν ὄνομα τοῦ ποταμοῦ «Νέστος» εἶναι τὰ: Νέστις, Νεστόπορις, Νεστοκράτης καὶ ἐκ τοῦ τύπου Μέστος Μεστόη (Ἡρόδ. «Θρακικά» Τόμ. IV, σελ. 101) Μεστούς, Μεστόλος, Μεστόκενθος, Μεστοπαίθης καὶ ἄλλα. Ἐπὶ δὲ νομισμάτων ἀπεικονίζεται ὁ ποταμὸς ὡς ΜΕΣΤΟΣ («Θρακικά», Τόμ. VII, σελ. 28).

(Βιβλιογραφία: Σταύρου Μερτζιζοῦ, περὶ τοῦ Νέστου ποταμοῦ καὶ τῶν ἐκβολῶν του κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου, καὶ Εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. Κων)πόλεως (1861—1886), σελ. 250 καὶ ἐξῆς).

«**NIKA (EN TOΓTΩ)**».—Κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρὸς τὸν Μαξέντιον μάχης, ἡμέραν τινὰ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 312 ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ὁ Μέγας Κωνσταντίνος εἶδε θαυμαστὸν ὄραμα εἰς τὸν οὐρανόν: διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων διεγράφετο φωτεινὸν σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ περὶ αὐτὸ ἦσαν γεγραμμένα πάλιν διὰ φωτεινῶν ἀκτίνων αἱ λέξεις: «**EN TOΓTΩ NIKA**» (In hoc vincas).

Ὁ Κωνσταντίνος θεωρήσας τοῦτο ὡς προειδοποίησιν τοῦ Θεοῦ, διετάξε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν στρατιωτῶν τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τὸ γράμμα Χ(ριστός) καὶ καθέστων ἐν μέσῳ αὐτοῦ τὸ Ι(ησοῦς), ὀλίγον ἐξωγκωμένοι πρὸς τὰ ἄνω. Ὀλίγον ἀργότερα, τὸ μονόγραμμα ἔγινε τὸ σύνθημα μὲ τὰ Χ—Ρ συμπελεγμένα, ἦτοι τὰ πρῶτα γράμματα

τῆς λέξεως Χριστός. Ἐπίσης βραδύτερον, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἀνύψωσεν τοὺς υἱοὺς του εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν καισάρων τὸ 317 κατεσκευάσε διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὴν Χριστιανικὴν σημαίαν, ἣ ὁποία λέγεται «λάβαρον». Τὰ ἱερά ταῦτα ἑμβλήματα ἔγιναν τὰ σύμβολα τοῦ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου ἰδρυθέντος Χριστιανικοῦ βασιλείου.

ΝΙΚΑ (Στάσις τοῦ).—Ὅτι καλεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἢ ἐν τῇ Ἱπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ἐκτραγεῖσα τὸ 532 στάσις, λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν «νίκα», καθ' ἣν ἐφρονεῦθησαν ἄνω τῶν 30.000 πολιτῶν, ἐπυροπόληθη τὸ καλλίτερον μέρος τῆς πρωτεύουσας καὶ ἐλεηλατήθη ἐπὶ ἑβδομάδα περίπου, διεκινδύνευσε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐνθ' τὴν 13 Ἰανουαρίου ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεάτο τοὺς ἐν τῇ Ἱπποδρόμῳ τελομένους ἀγῶνας, προσελήθησαν ὀχλαγωγαί, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ Βένετοι, ὑπὲρ τῶν ὁποίων γνωστὰ ἦσαν αἱ συμπάθειαι, ἐξεδηλώθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ δὲ ἱεράσιοι κατ' αὐτοῦ.

Τὴν ἐπομένην ἐξεργάγη στάσις καὶ τῶν δύο φατριῶν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ὁποίαν ὑπεσθόησε μεγάλη πυρκαϊά, καθ' ἣν ἐκάη μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ ὁ παλαιὸς ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τῆς συζύγου του Θεοδώρας, συγγλητικῶν τινων καὶ στρατηγῶν, παρεμεινεν εἰς τὰ ἀνάκτορα σχεδὸν ἀπρακτῶν, καὶ μάλιστα προσεπάθει διὰ μεγάλων παραχωρήσεων πρὸς τοὺς στασιαστὰς νὰ κατευνάσῃ αὐτούς.

Αἱ παραχωρήσεις αὗται ἀπεθρόνυσαν μᾶλλον τοὺς στασιαστὰς, οἱ ὁποῖοι τὴν 19 Ἰανουαρίου ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Ἰππάτιον, ἀνεψιὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' τοῦ Δικέου. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Πρωτεύουσας καὶ ἠτοιμάζετο νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης, ἐλπίζων ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ θρόνου. Χάρις ὅμως εἰς τὰς ἀνδρικές ἀντιρρήσεις τῆς συζύγου του Κλεοπάτρας, καὶ τὰς παραινήσεις τοῦ Βελισσαρίου, ὁ Ἰουστινιανὸς μετέλλαξε γνώμην. Ὁ Βελισσαρίος θηθούμενος ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἰλλυριῶν

Μούνδου, κατώρθωσε διὰ δῶρων καὶ ἐπαγγελιῶν νὰ κατευνάσῃ τοὺς Βενέτους. Ἐνθ' δὲ ὁ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορευθεὶς ἠδράνει οἱ περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν πιστοὶ κατώρθωσαν νὰ καταπνίξουν εἰς τὸ αἷμά της τὴν ἐπὶ ἑβδομάδα διαρκέσασαν ἐπανάστασιν. Ὁ Ἰππάτιος καὶ ἄλλοι συγγενεῖς τοῦ Ἀναστασίου ἐφρονεῦθησαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τῆς τῆς στάσεως ἐξωροθήσαν.

Ἐν τῇ Ἱπποδρόμῳ ἔπαυσαν ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη νὰ τελῶνται ἀγῶνες ἀρματηλατῶν, λαὸς δὲ καὶ σύγλητος ἐπικύσεν νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες ὅπως πρὸ τῆς στάσεως τοῦ «Νίκα».

ΝΙΚΑΙΝΕΤΟΣ.—Ἐπικός ποιητὴς τῶν Ἀλεξανδρεωτικῶν χρόνων, ἐξ Ἀδδῆρων τῆς Θράκης ζήσας περὶ τὸ 219 π.χ. ἐπὶ Πτολεμαίου IV τοῦ Φιλοπάτορος. Ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρονται «Ῥωμαϊκῶν κατάλογος», πιθανῶς ἐρωτικὰ διηγήματα, ἐξ ὧν οὐδὲν περιεσώθη, «Λύρκος», ὁμοίας φύσεως ἔργον, ἐξ οὗ σώζονται ἐξ ἴσων στίχοι, καὶ «Ἐπιγράμματα» τινὰ τῶν ὁποίων διεσώθησαν ἐν τῇ «Ἀνθολογίᾳ».

ΝΙΚΑΡΧΟΣ.—Δυναστὴς τῆς Παιονίας πιθανῶς σύγχρονος τοῦ Πατρῶου, περὶ τὰ 340—315 π.χ. γενόμενος γνωστός ἐκ τῶν ἀργυρῶν τετραδράχμων αὐτοῦ, φερόντων τὴν ἐπιγραφήν: ΝΙΚΑΡΧΟΥ. (Head - Σερρώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 306).

***ΝΙΚΗ**—Φρούριον τῆς Θράκης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Αἰμιμόντου, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου. (Περὶ Κτισμ. IV II) ἐπισκευασθὲν ἢ ἀνεγερθὲν ἐκ θεμελίων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565).

ΝΙΚΗ ἢ **ΜΙΚΡΑ ΝΙΚΑΙΑ**.—Πόλις τῆς Ἀν. Θράκης, κειμένη μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Βεργουλῶν (Ἀρκαδιουπόλεως, Λουλὲ - Μπουργάζ), ἐπὶ τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς λεωφόρου Ἀδριανουπόλεως - Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τιнос παραποτάμου τοῦ Ἐργίνου. Κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Νίκη, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντῖνου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς περιλάμπρου κατὰ τοῦ Λικινίου νίκης (3 Ἰουλίου 328 μ.χ.), ἀργότερον δὲ Μικρὰ Νίκαια καὶ ἐπὶ τὸ ὑποκοριστικώτερον Νικίτσα, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Νικαίας, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπὶ Κωνσταντῖνου γενομένην σύνοδον τῶν Ἀρειανῶν τὸ 345 κατὰ τοῦ συμβόλου τῆς πρὸς

στεως, τοῦ θεοπισθέντος κατὰ τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆν Σύνοδον τὸ 325. Περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος παρεχωρήθη ἡ Μικρὰ Νίκαια ὑπὸ Λέοντος τοῦ Θρακῆς εἰς τοὺς πρὸς αὐτὸν καταφυγόντας τελευταίους ἀπογόνους τῶν Ἀρακιδῶν Ἀρτάβανον καὶ Καλλιένην, ὡς τόπος διαμονῆς. Κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Κρούμμου, ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, ἐπιδρομῆν τοῦ 812, ἡ πόλις ἐδηώθη, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς μετ' ἄλλων γειτονικῶν πόλεων ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βουλγαρίαν ὑποστάντες τὰ πάνδεινα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ταχέως ἀνέλαβε, καθ' ὅσον περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἀναφέρεται ὅτι προήχθη εἰς ἔδραν ἀνεξαρτήτου ἀρχιεπισκοπῆς. Κατὰ τὴν τετάρτην Σταυροφορίαν (1204) περιελήφθη μετὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως εἰς τὸν κληρον τῶν Ἑνετῶν, ἐπεσεκέφθησαν δὲ αὐτὴν τὸ 1205 ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας Ἐρρίκος Δάνδολος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Βιλλεαρδουῖνος, βαδίζοντες κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Κατεστράφη ἐξ ολοκλήρου ὀλίγον μετὰ ταῦτα, τὸ 1207, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας Ἰωαννίτου, μὴ ἀναφερομένη ἔκτοτε. Ἀποτέλεσεν μικρὸν συνοικισμόν κατελήφθη τὸ 1361 ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Ἰλβεκῆ, στρατηγοῦ τοῦ Μουράτ Α', ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τινῶν κατηρειπομένων τειχῶν Κουλελί, ἀργότερον δὲ καὶ Μιναρελί-κιοῦ, ἐκ τινος τζαμιου ἱερθέντος κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τουρκικῆς κατακτησεως. Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ἀν. Θράκης μετωνομάσθη Νίκισσα καὶ ὑπήγετο εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Ἀρτισοῦ (Ἐλευθερῶν, πρῶην Μπαμπᾶ - Ἐοκῆ), τοῦ νομοῦ Σαράντα - Ἐκκλησιῶν, ἡρίθμει δὲ μέχρι τῆς ἀναλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν (1938) 647 κατοίκους.

ΝΙΚΗΤΑΣ (ὁ χαρτοφύλαξ) **ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**.—Χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκ Μαρωνίας τῆς Θράκης, ἀναδειχθεὶς εἰς ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονικῆς τὸ 1178. Εἰς τὰ περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ζητήματα, ὑποστήριξεν ὡς μέγας χαρτοφύλαξ τὰς προσπάθειας τοῦ αὐτοκράτορος Μανουῆλ Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1143—1180), συγγραφέας πρὸς τοῦτο ἐξ διαλόγου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑποστηρίζων τὰς ἀπόψεις τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Βλεμμί-

δου, ὡς δὲ ἀναφέρει ὁ ἱστορικός Παχυμέρης καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος (1275—1282) ἐπέεθι ἐκ τῆς ἀναγνώσεώς του περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ λατινικοῦ δόγματος. Ἐκ τῶν ἐξ διαλόγων αὐτοῦ, οἱ τρεῖς πρῶτοι περιέχουν τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἐλλήνων ἀνασκευαζόμενας ὑπὸ τῶν Λατίνων. Ὁ τέταρτος πραγματεύεται περὶ τῆς κατὰ τοὺς λατίνους ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ πέμπτος περιλαμβάνει τὰς ἀποδείξεις τῶν Λατίνων καὶ ὁ ἕκτος ἀναλύει τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ῥήσεις τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τέλει ἡ πραγματεία καταλήγει εἰς συμβιβασμόν. Καὶ ὁ μὲν Ἕλληνας ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ λατινικὸν δόγμα εἶναι ὀρθόν, ὁ δὲ Λατίνος ὁμολογεῖ ὅτι ἡ προσθήκη καὶ «ἐκ τοῦ υιοῦ» πρέπει νὰ ἀφαιρεθῆ ἐκ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

Κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἀποσποσμάτων τοῦ συγγράμματος τοῦ Νικήτα, διακρίνεται διὰ τὸ ἤρημον καὶ σαφές τῆς ἐκθέσεως. Πλὴν τῶν 6 διαλόγων, φέρονται καὶ ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ ἀνέκδοτα ὡς λ. χ. ὑπομνήματα εἰς τοὺς ὕμνους Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, συναξάρια τινά, ὕμνοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ ἕνδεκα ἀναθεματισμοὶ κατὰ Ἰωάννου Ἰταλοῦ. (Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτεχν. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου Τόμ. Α', σελ. 172 καὶ 409).

*ΝΙΚΙΑΣ (ὁ Τραϊανεύς).—Ὄνομα ἀγνώστου μιμιαμβογράφου Θρακῆς, ἐκ Τραϊνῆς Ἀθούστης, κατὰ τὸ κατωτέρω ἀναθηματικὸν ἐπιγράμμα, εἰς τρίμετρον ἰαμβικόν, ἐπὶ μαρμαρίνου θάβρου, τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, εὑρεθέντος ἐν Στάρα Ζαγόρα τῆς Βουλγαρίας.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

ΗΡΩΔΙΑΝΟΣ ΝΕΙΚΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΣΤΗΣΕΝ ΧΑΛΚΕΟΝ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΨΗΦΩ ΓΝΩΜΗΣ ΤΑ ΕΚΑΤΙ—ΜΕΙΛΙΧΙΟΣ ΓΑΡ ΗΝ ΠΑΣΙΝΤΕΡΠΩΝ ΤΕΜΙΜΩΝ, ΟΥΣ ΕΓΡΑΨΕΝ ΑΣΤΕΙΩΣ.

(Dumont · Homolle, σελ. 352, ἀριθμ. 61.—«Θρακικά» Τόμ. VIII, σελ. 84, ἀριθμ. 25).

ΝΙΚΙΤΣΑ.—Ἰπποκοριστικὸν τῆς ἐν τῇ Ἀν. Θράκῃ πόλεως Νίκης ἢ Μικρᾶς Νικαίας (βλ. λεξ.)

ΝΙΚΟΜΗΔΗΣ Ο ΑΚΑΝΘΙΟΣ.—Ἱστορικός

ἐξ Ἀκάνθου ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (V, 58, 20) ὡς καὶ ἕτερος ὁμώνυμος, ἢ κατὰ τινας ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως ἀναφερόμενος, γράφας «Περὶ Ὀρφέως».

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ.—Φρούριον τῆς Θράκης, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11), περὶ τὰ 160 χλμ. Ν. Α. τῆς Βοωνίας (νῦν Βιδδίνιον) τοῦ ὁποῖοι τὰ τεῖχη ἐπεσκέυασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565). Διασώζει Βυζαντινὸν ναὸν καὶ ἐρείπια ἀνακτόρου. Τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐπέχει ἡ σημερινὴ πόλις τῆς Βουλγαρίας Νικόπολις ἐν τῷ νομῷ Πλεύνας.

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ἢ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ (ad Istrum).—Πόλις τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῶν Αἰμῶν καὶ ἐπὶ τινος παραποτάμου τοῦ Ἰατέρου (νῦν Ἰάντρα) ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98—117 μ. Χ.) εἰς ἀνάμνησιν τῶν κατὰ τῶν Δακῶν νικηφόρων πολέμων αὐτοῦ. Τὰ ἐρείπια αὐτῆς σώζονται ἐν τῇ σημερινῇ πολίχνῃ τῆς Βουλγαρίας Νικιοῦπ (Nikiup) ἐπὶ τοῦ Rutschitza, παραποτάμου τοῦ Ἰάντρα πρὸς βορρᾶν τοῦ Τυρνάβου, θέον δὲ νὰ μὴ συγχέηται μὲ τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως ὁμώνυμον αὐτῆς κειμένην ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Σεκούρισκας, 160 χλμ. Ν. Α. τοῦ Βιδδίνιου. Αὕτη δὲ εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ἀναφερομένη (Περὶ Κτισμ. IV, 11) Νικόπολις, τὴν ὁποῖαν περιέβαλε διὰ ὄχυρον τεῖχος ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565). Ἡ Νικόπολις ἀπέβη περίφημος διὰ τὴν ἐν αὐτῇ νίκην τοῦ Βαγιαζήτ τοῦ Α' κατὰ τοῦ Σιγισμούνδου εσσιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὸ 1393 καὶ 1396 κατὰ τῶν Γάλλων ἐλθόντων εἰς βοήθειαν τῶν Οὐγγρων, ὑπὸ τὰς διαταγὰς Ἰωάννου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἀτρομήτου καὶ Φιλίππου τοῦ Ἀρτοῦ. Τῆς Νικοπόλεως ταύτης σώζονται νομίματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ τοῦ Γ' (238—244 μ. Χ.) φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν **ΝΙΚΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ ἢ ΙΣΤΡΩ** καὶ διαφόρων τύπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ ὄρος Αἶμος ὅστις παρίσταται ὡς κνηγὸς καθήμενος ἐπὶ βράχου, ἢ ὁ Ἰστρὸς κατακείμενος καὶ κρατῶν δένδρον (Head - Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νεμισμ. Τόμ. Α', σελ. 346).

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ II ΠΡΟΣ ΝΕΣΤΟΝ (ad Nes-

tum).—Πόλις τῆς Θράκης ἐπὶ τοῦ Νέστου ποταμοῦ, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98—117 μ. Χ.). Ἀπέχε τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ περὶ τὰ 80 μίλια, ἀπὸ δὲ τῶν Φιλίππων περὶ τὰ 50. Κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἰεροκλέους ὡς μία τῶν 7 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Ῥοδόπης, κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὑπὸ Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὡς μία τῶν 32 πόλεων τοῦ θέματος Μακεδονίας.

Εἶναι τὸ σημερινὸν Νευροκόπιον, ὡς ἐπεβεβαιώθη ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐπὶ τόπου. Τῆς Νικοπόλεως ταύτης τῆς Nicopolis ad Nestum τῶν Ῥωμαίων, σώζονται νομίματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων φέροντα πλήρη ἐπιγραφὴν **ΟΥΓΑΠΙΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΠΡΟΣ ΝΕΣΤΩ** (Head - Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 361).

* **ΝΙΣΚΟΝΙΣ.**—Μεσόγειον φρούριον τῆς Κάτω Μοισίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11).

* **ΝΙΨΟΣ.**—Πρωτεύουσα τῶν Νιψαίων Θρακῶν (βλ. λξξ.) κειμένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας τῶν, ἀγνώστου ταυτότητος. Ὁ πολιτης, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον Νιψαίος.

ΝΙΨΑΙΟΙ.—Ἀρχαῖος Θρακικὸς λαὸς τῆς Ἀν. Θράκης, κατοικῶν ὑπὲρ τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ Μεσημερίαν, ἔχων πρωτεύουσάν τὴν Νίψαν. Τούτους μετὰ τῶν Σκιρμιαδῶν καθυπέταξεν ἀμαχῆτι ὁ Δαρεῖος τὸ 513 π. Χ. ὅτε διήρχετο διὰ τῆς χώρας τῶν, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦς Σκύθας ἐκστρατεῖαν αὐτοῦ (Ἡροδ. IV, 93).

* **ΝΟΒΑΙ (ΑΙ).**—Πόλις τῆς Κάτω Μοισίας, αἰ Νουῶναι τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 10, 5), κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, πρὸ τῆς μετὰ τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ Ἰατέρου (νῦν Ἰάντρα) σιμολῆς του. Ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτο ἔθρα τῆς Leg. Italia, κατὰ δὲ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἰεροκλέους (ἀνεκδ. 636) ὡς μία τῶν ἑπτὰ πόλεων τῆς Ἐπαρχίας Μοισίας. Εἶναι ἢ σημερινὴ βουλγαρικὴ πόλις Σιστοβόν.

* **ΝΟΒΑΣ.**—Φρούριον τῆς Κάτω Μοισίας ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, ἐπισκευασθὲν κατὰ τὸν Προκόπιον (Περὶ Κτισμ. IV, σ, 3, 5). Εἶναι αἰ Νουῶναι τοῦ Πτολεμαίου, αἰ. Νόβαί τῶν Ῥωμαίων (βλ. λξξ.).

* NOBE IOUSTINIANA (Τά).—Φρούριον τῆς Κάτω Μοισίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11) εἰς τὸ ἐσωτερικὴν τῆς χώρας πρὸς νότον τοῦ Δουνάβειος ποταμοῦ, ἐπισκευασθὲν καὶ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565).

* NOBIOΔΟΥΝON (NOVIODUNUM).—Πόλις κελτικῆς καταγωγῆς ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβειος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Δέλτα τοῦ ποταμοῦ. Παρ' αὐτὴν λέγεται ὅτι κατεσκευάσεν ὁ Δαρεῖος γέφυραν ἐκ πλοίων κατὰ τὴν ἐπὶ τοὺς Σκύθας ἐκστρατεῖαν αὐτοῦ τὸ 513 π. Χ. Ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἦτο ἔδρα τῆς Leg. I Jovia ἢ τῆς Leg. II Herculeia, ὁ δὲ Οὐάλλης (364—378 μ. Χ.) κατεσκεύασεν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γέφυραν κατὰ τινὰ τῶν ἐκστρατειῶν του. Ἐπὶ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11), ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Νεαϊοδουῶν, τῆς ὁποίας τὰ τεῖχη ἐπεσκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς 527—565, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰεροκλέους μνημονεύεται ὡς μία τῶν 15 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μοισίας. Τὴν θέσιν αὐτῆς ἐπέχει σήμερον ἡ Ἰσακτοκα (Isaktscha) ἐν Δοδρουτσῶ.

* NOBON ἢ ΝΩΒΟΝ (Τό).—Πόλις τῆς Ἄνω Μοισίας, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 6, 24) ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβειος, παρὰ τὴν Βονωλίαν (νῦν Βιδίνιον), τῆς ὁποίας «τοὺς προμαχεῶνας διερρηχότας ἐπεσκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565).

* NOMAIOI.—Ἔθνος Θράκιον, κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον μετονομασθέντες Σκύθαι ἀπὸ Σκύθου παιδὸς Ἡρακλέους. Τινὲς δὲ ὑπὸ τοῦ σκύζεσθαι. Ὅργιλώτατοι γάρ.

* NONΩ (ἦ).—Φρούριον τῆς Κάτω Μοισίας ἐν Θράκῃ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβειος ποταμοῦ, ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11). Ἐπεσκεύασθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565) πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χώρας ἀπὸ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδρομῶν.

* NOYFAI (Αἰ).—Πόλις τῆς Κάτω Μοισίας ἐν Θράκῃ, ἢ ἄλλως καλουμένη Νόβαι (βλ. λξξ.).

* ΝΥΜΦΑΙΑ.—Βυζαντινὸν χωρίον πρὸς δυσμὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν Ἄ-

φάμειαν (νῦν Μακροχώριον), ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους (Τόμ. Α, σελ. 360). Εἶναι τὸ κοινῶς λεγόμενον σήμερον χωρίον Νύμφες. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπιδραμόντες Οὐννοι καὶ Σλαῦοι τὴν Θράκην τὸ 559, ἐφθασαν μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῆς πρωτεύουσας, καὶ ἐξανδραποδίσαντες τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου ἀπῆλθον. Πρὸ 65 περίπου ἐτῶν ἀνευρέθησαν λείψανα μεγάλου βυζαντινοῦ ναοῦ ἐπὶ τινος δὲ τῶν μαρμάρων αὐτοῦ ὑπῆρχε μονόγραμμα ἐκ τριῶν γραμμάτων: ΤΡΥ, σημαίνον προφανῶς ναὸν τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ μάρμαρον φέρον ἀνάγλυφον μέγαν σταυρὸν ἐντὸς κύκλου, πέριξ αὐτοῦ δὲ ἐντὸς τεσσάρων μικρῶν κύκλων εἰς μονογράμματα τὰς λέξεις: ΚΥΡΙΑ — ΒΟΗΘΕΙ — ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΣΟΥ — ΜΑΡΙΑΣ. Κατὰ τὸν Μ. Γεδεῶν ἡ Μαρία αὕτη ἦτο ἡ κυριόρρισα τοῦ ναοῦ, ζήσασα κατὰ τὸν VIII αἰῶνα. (Ἠβλ. Μ. Γεδεῶν, Παλαιὰς εὐφρίας Θρακίᾳ κέντρα, εἰς «Θρακικά», 1936, σελ. 26).

* ΝΥΜΦΑΙΑ.—Ἱερὰ τῶν νυμφῶν, εἰς διάφορα μέρη τῆς Θράκης ὅπου αὐταὶ ἐλατρεύοντο ὡς δευτερεύουσαι θεότητες ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, ὑπὸ τῶν ὀποίων εἰσῆχθη ἡ λατρεία αὐτῶν. Ἡ λατρεία αὐτῶν μαρτυρεῖται ἐξ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων ἐνεπιγράφων, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς του: ΚΥΡΙΑΙΣ ΝΥΜΦΑΙΣ, καὶ ἐκ νομισμάτων ἀπεικονιζόντων τρεῖς Νύμφας κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν κλασικὸν πρότυπον τῶν τριῶν Χαρίτων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων ἀθρόων ἀναγλύφων καὶ νομισμάτων καθωρίθησαν τὰ Ἱερὰ τῶν Νυμφῶν «Νυμφαῖα εἰς τὴν κώμην Βούρδαπα τῆς Βορ. Θράκης (νῦν Σιλαδινόβο παρὰ τὸ Τατάρ Παζαρτζίκ τὴν Βησσαπάραν τῶν ἀρχαίων), ὅπου ἐλατρεύοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα Βουρδαπηναὶ Νύμφαι. («Θρακικά Τόμ. V (1934) σελ. 55 καὶ Τόμ. VI (1935) σελ. 170 κ. ἑ.).

ΝΥΜΦΑΙΑ.—Οὕτως ἐκαλοῦντο τὰ ὑδρανομεῖα ἢ ὑδρεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦσαν δὲ ταῦτα οἰκοδομήματα πολυτελῶς κατεσκευασμένα ἐκ μαρμάρου, ὑψηλὰ καὶ εὐρυχωρότατα, χρησιμοποιεῖντα ὡς τόπος τερπνῆς διαμονῆς καὶ διὰ τὴν τέλειον διαφόρων ἐορτῶν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναφέρονται δύο Νυμφαῖα: τὸ ἐν Ταύρῃ Νυμφαῖον τοῦ Οὐά-

λεντος, τὸ ὁποῖον κατασκευάσας ὁ ἐπ' αὐτοῦ ἑπαρχος «τῷ μεγέθει τῆς πόλεως ἄξιον, ἱερωμηνίαν ἐπέτελεσεν, εὐωχήσας ἅπαντα αὐτῆς τὸν λαόν», κατὰ Κεδρηνόν, καὶ τὸ ἐν τῇ Θεοδοσιανῇ ἀγορᾷ.

ΝΥΜΦΑΙΟΝ.— Ἀκρωτήριον τῆς χερσονήσου Ἀκτιῆς ἢ Ἀθωνος (νῦν Ἀγιον ὄρος), ὅπου τὸ 493 π. Χ. ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν ὁ ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον Περσικὸς στόλος, ἕνεκα μεγάλης τρικυμίας. (Ἡρωδ. VII, 23). Εἶναι τὸ σημερινὸν ἀκρωτήριον Ἅγιος Γεώργιος.

* **ΝΥΜΦΑΙΟΝ.**— Ἱερόν τῶν Νυμφῶν (βλ. λ.ξ. Νυμφαῖα) ἐν τῷ Θρακικῷ συνοικισμῷ Βουρδαπα (βλ. λ.ξ.) μεγάλως ἐκτιμώμενον καὶ παρὰ τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἀναθηματικῶν τῶν Νυμφῶν ἀναγλύφων καὶ τμημάτων αὐτῶν. Κατὰ τινα ἐπιγραφὴν τοῦ τρίτου ἢ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος τὸ Νυμφαῖον τῶν Βουρδαπῶν, ἀφ' οὗ ἤρχισε ἐπικρατῶν ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ Β. Δ. Θράκῃ κατεστράφη. («Θρακικά», Τόμ. VI, 1935), σελ. 170—171—πρὸλ. καὶ λέξις: Βουρδαπηναὶ Νύμφαι).

* **ΝΥΜΦΑΙΟΣ ΔΟΦΟΣ.**— Δόφος τῆς Φιλιππουπόλεως, κείμενος εἰς τὰ δυτικὰ αὐτῆς, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποῖου φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχε θωμὸς ἀφισρωμένος εἰς τῆς Δρυάδας Νύμφας. Ἡ κορυφή του εἶναι τόσο ἐπίπεδος, ὥστε μέχρι τοῦ 1820 ὑ-

πῆρχεν ἐπ' αὐτῆς ἀμπελος κτήμα τοῦ αὐτοῦ ἱερέως Κ. Οἰκονόμου, Φιλιππουπόλεως. (Γ. Τσουκαλᾶ, Ἱστοριογρ. περιγρ. τῆς Ἐπαρχ. Φιλιππουπόλεως, ἐν Βιέννῃ 1851, σελ. 11).

Σήμερον καλεῖται Τσινδέν-Τεπέ.

ΝΥΜΦΟΔΩΡΟΣ.— Ἀδελφίτης υἱὸς τοῦ Πύθεω, τοῦ ὁποῖου τὴν ἀδελφὴν εἶχε σύζυγον ὁ Σιτάλης, βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν. Οὗτος διατελῶν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ μεγάλως ἰσχύων παρὰ τῷ γαμβρῷ του, ἐπεισεν αὐτὸν νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὸν κατὰ τῶν Χαλκιδικῶν πόλεμον, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. (Διόδ. Σικελ. XII, 50). Ἐπίσης κατέρωθε νὰ συμφιλίωσῃ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τοῦ Περδίκη καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐν Βισάνθῃ σύλληψιν καὶ παράδοσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοῦ Ἀριστέου τοῦ Κορινθίου καὶ τῶν ἄλλων πρέσβων τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες μετέβησαν πρὸς τὸν Μέγαν Βασιλέα ἵνα ἐξεγείρουν αὐτὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων (Ἡρωδ. XII, 137).

* **ΝΥΣΑΙ (Αἰ).**— Πόλις πολλαί... δευτέρα ἐν Θράκῃ. Τὸ ἔθνικόν Νυσαεὺς... λέγεται καὶ Νυσαῖος καὶ ἐξ αὐτοῦ Νυσαεὺς (παρὰ Στεφ. Βυζαντίου).

* **ΝΩΒΟΝ (τό).**— Διάφορος γραφὴ τῆς πόλεως Νωβόν (βλ. λ.ξ.).

ΞΑΝΘΕΙΑ (ή).— Ἀρχαία πόλις τῆς μεσοβερνικῆς παραλίης τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (VII, 331, 44), ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κικόνων, πρὸς Ἄν. τῆς Βιστονίδος λίμνης. Μὴ ὑπαρχούσης οὐδεμιᾶς ἄλλης πληροφορίας, δύσκολος ἀποβαίνει ἡ ἐξακριβωσις τῆς τοποθεσίας αὐτῆς, σφάλονται δὲ οἱ ταυτίζοντες αὐτὴν πρὸς τὴν νῦν Ξάνθην.

ΞΑΝΘΗ.— Ἡ παλαιότερα ἱστορία τῆς Ξάνθης δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστὴ. Ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἕως αἰῶνος ὡς μία τῶν ὀκτὼ ἐπισκοπῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Τρῳάκωνουπόλεως.

Προαχθεῖσα εἰς ἀρχιεπισκοπὴν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ Πρεσβυτέρου (1282—1328), ἀνυψώθη ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Πα-

λαιολόγου τοῦ Νεωτέρου (1328—1341) εἰς Μητρόπολιν, ἐκλιποῦσαν βραδύτερον ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων. Ἀργότερον κατὰ τὸν XVI αἰῶνα ἀναφαίνεται ὡς μητρόπολις Ξάνθης καὶ Περιθεωρίου (βλ. λ.ξ.) ἔπειτα δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVIII αἰῶνος ἐπὶ πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' ὑπήχθη εἰς τὴν Καβάλλαν, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν παρέμεινε μέχρι τοῦ 1924 ὅτε ἀνεκηρύχθη αὐτοτελὴς Μητρόπολις. (Ράλλη καὶ Ποτλῆ Τόμ. Ε', σελ. 483, 501, —Μητροπολ. Σάρδεων Γερμανοῦ, «Θρακικά» 1935, σελ. 106 καὶ ἐξῆς).

***ΞΑΝΘΟΙ (οἱ) καὶ ΞΑΝΘΙΟΙ ΘΡΑΚΕΣ.**— Ἀρχαῖος Θρακικὸς λαὸς, μνημονευόμενος ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, οἱ αὐτοὶ μὲ τὸς Ξανθίους Θράκας (βλ. λ.ξ.). οἱ ὅποιοι διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, κατόκη-

σαν ἐν Τροίᾳ περὶ τὸν Ἐνθον ποταμὸν (Στράβ. XIII, 590).

ΞΑΝΘΟΣ (δ).—Ὄνομα ἑνὸς τῶν 4 ἀνθρωποφάγων ἵππων τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Διομήδους, τοὺς ὁποίους, ὡς γνωστὸν, διετάχθη ὁ Ἡρακλῆς ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως νὰ μεταφέρῃ εἰς τὰς Μυκῆνας.

ΞΕΝΟΦΩΝ (Ὅσιος).—Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κατήγετο ἐκ πλουσιωτάτης οἰκογενείας καὶ διετέλεσε συγκλητικός. Νυμφευθεὶς πλουσίαν σύζυγον ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν Ἀρκάδιον καὶ τὸν Ἰωάννην, τοὺς ὁποίους ἅμα ἐνηλικιώθησαν ἀπέστειλεν εἰς Βῆρυττον πρὸς παιδείαν. Ἀλλὰ τὸ φέρον αὐτοὺς πλοῖον ἐνκυαγήσεν, ἐκεῖνοι δὲ σωθέντες ἔφθασαν εἰς Ἱερσόλυμα, ὅπου ἐκάρησαν μοναχοί. Πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ γονεῖς τῶν ἀνεχώρησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565) καὶ οὗτοι δι' Ἱερσόλυμα, ὅπου εὐρόντες τὰ τέκνα τῶν ἐκάρησαν καὶ αὐτοὶ μοναχοί. Διαβιώσαντες ὀσείως, κατέλιπον καὶ οἱ τέσσαρες μνήμην Ἀγίων, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην ἑορτάζει ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τὴν 26 Ἰανουαρίου.

ΞΕΡΜΟΔΙΓΕΣΤΟΣ.—Φίλος τοῦ βασιλέως τῆς Παιονίας Αὐθωλέοντος, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 315—286 π. Χ. (βλ. Ξερμοδίγεστος).

* **ΞΗΡΟΥΨΟΣ.**—Ποταμὸς τῆς Ἀν. Θράκης, παρὰ τὴν Τζουρούλδον (Τυρολόην), ἀναφερόμενος ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς (VII, II), παρὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς 1081—1118) ἐνίκησε κατὰ κράτος τοὺς ἐπιδραμόντας Σκύθας.

ΞΥΡΟΛΟΦΟΣ.—Ὄνομασία ἑνὸς τῶν ἐπτὰ λόφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων κειμένου ἀνατολικῶς τοῦ Ρηγίου (Κουτσούκ-Τσεκμετζέ) καὶ τῆς Σηλυβρίας πρὸς βορρᾶν τῆς συνοικίας Ψωμαθίων. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ «Θάμα», ἔκειντο δ' ἐπ' αὐτοῦ διάφορα μνημεῖα, ὅπως ἡ στήλη τῆς Ἀρτέμιδος ἢ στήλη τοῦ Σεβήρου καὶ ἄλλα. Ἐπίσης ὑπῆρχον καὶ οἱ ἀνδριάντες τῶν βασιλέων: Οὐάλεντος (364—395), Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) καὶ Μαρκιανοῦ, (450—457), οἱ

ὅποιοι κατεστράφησαν ὑπὸ σεισμῶν. Εἰς τὸν Ἐρηόλαφον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) ἐσφάγη, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Γεώργιον Φραντζήν, ὁ μέγας δεῦξ Λουκάς Νοταρᾶς μετὰ τῶν δύο υἱῶν του, κατὰ διαταγὴν τοῦ πορθητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'.

ΞΗΡΟΥ (Κόλπος) ἢ ΣΑΡΟΥ.—Κόλπος τοῦ Βορειοανατολικοῦ τμήματος τοῦ Αἰγαίου Πελάγους βαθέως εἰσχωρῶν εἰς τὴν ξηράν. Τὸ μέγιστον μῆκος του ἀνέρχεται εἰς 23 περίπου μίλια τὸ δὲ πλάτος του μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Γκρέμια πρὸς βορρᾶν καὶ Σουβλά πρὸς νότον εἰς 15 μίλια. Εἶναι ὁ Μέλας κόλπος τῶν ἀρχαίων (βλ. λξξ.).

ΞΥΛΟΠΟΛΙΣ.—Πόλις τῆς Κρησιωνίας, κειμένη Ν. Α. τῆς Ἀντιγονείας ἐπὶ τινος παραποτάμου τοῦ Ἐχεθώρου ποταμοῦ (νῦν Γαλλικός) παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Βερτίσκου ὄρους (Μπεσίκ Ντάγ) εἰς μῆκ. ἀνατ. 49°, 20' καὶ βόρ. πλάτ. 41° (Πτολεμ. Γεωγρ. Γ, 12, 33). Ἐλαθε δὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐκ τῆς ἀφθόου ξυλείας τὴν ὁποῖαν ἐξμεταλλεύοντο οἱ Ῥωμαῖοι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος τὸ 44 π. Χ. οἱ κάτοικοι τῆς προσχώρησαν εἰς τὴν πρώτην Τρικυδίαν, ἡ δὲ πόλις τῶν ἐκηρύχθη ἐλευθερά ὑπὸ τῶν νικητῶν, ἂν ὄχι πράγματι, τοῦλάχιστον κατ' ὄνομα.

ΞΥΛΟΠΟΡΤΑ ἢ ΞΥΛΟΚΕΡΚΟΣ.—Ἡ τελευταία πρὸς τὸν Κερατίον κόλπον χερσὶα πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκρινῶνται ἢ εἰς τὸ Β. Α. ἄκρον τῆς πόλεως κειμένη συνοικία τῶν Βλαχερνῶν μετὰ τοῦ προαστείου Κοσμιδίου (νῦν Ἐγιοῦπ), κειμένου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐλέγετο καὶ Ξυλόκερκος, διότι ὅταν ἐκτίζετο τὸ θραχιόνιον τῶν Βλαχερνῶν οἱ τεχνῖται ἐρθεθέντες πρὸ ἀφθόνων ὀδάτων, καὶ μὴ θυνάμενοι νὰ ἐργασθοῦν, «κέρκουσ καὶ παντουρώματα μετὰ ξύλων ποιήσαντες, τεθῆκασι θεμέλιον». Ἡ ξυλόπορτα αὕτη ἢ ξυλόκερκος, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τῆς πύλης Κερκόπορτας, κειμένης εἰς τὴν αὐτὴν συνοικίαν τῶν Βλαχερνῶν, ἀλλὰ εἰς τὸ δυτικὸν μέρος αὐτῆς.

ΟΒΟΥΛΗΝΣΙΟΙ.—Λαός θρακικός ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ'. 10, 4) καὶ κατοικῶν ἐν τῇ Κάτω Μοισία, κατὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, πρὸς βορρᾶν τῶν Κροβύζων.

ΟΔΗΣΣΟΣ (ή).— Πόλις τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐν τῇ μετὰ ταῦτα Κάτω Μοισία, κειμένη ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Πανύσου (νῦν Καμτσικ). Ἰσχυροῦς ὑπὸ ἀποίκων Μιλησίων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος, ταχύτατα ἀνεδείχθη πλουσία καὶ ἐμπορικὴ πόλις, ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀπετέλεσε μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων: Τόμων, Καλλιτάς, Μεσημβρίας καὶ Ἀπολλωνίας δημοσπονδίαν, τὴν λεγομένην «Πεντάπολιν» (βλ. λέξ.). Ὁ πωλίτης Ὀδυσσεύς. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνέκδ. 636, 3) ὡς μία τῶν 7 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μοισίας, ὑπὸ δὲ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV 11) ὡς φρούριον, τὸ ὁποῖον ἐπισκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565).

Εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ χρονικά ἀναφέρεται ὡς μία τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Μητροπόλεως Μαρκιανουπόλεως, βραδύτερον δὲ, πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνος, ὡς Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας Μοισίας, ὑποκειμένη εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ὀδηρσός» ἢ «Ὀδυσσός». Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118) προήχθη εἰς μητρόπολιν, μνημονευομένην συνήθως εἰς τὰς «Ἐκθέσεις» ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Τιβερίουπόλεως. Κατὰ τὸ 1370 ἀνετέθη εἰς τὸν μητροπολίτην Βάρνης ἢ Ἐξαρχικὴ ἐνοίκησις τῶν περὶ αὐτὴν καστελλίων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸ τῆς Καβάρνης, τὴν ὁποίαν ὡς πατριαρχικὴν ἐξαρχίαν συνήνωσεν ὀριστικῶς μετὰ τὴν μητρόπολιν Βάρνης Παΐσιος ὁ Α'. Ὁ μητροπολίτης Βάρνης, μὴ ὀρισταμένης ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ἔφερε τὸν τίτλον «Βάρνης καὶ Καθάρνης Ἰπέρτιμος καὶ Ἐξαρχος Μαύρης Θαλάσσης». (Πάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε', σελ. 456—493, 500—517—Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικὸν Κατάλογο Βορείου Θράκης, εἰς «Θρακικά», Τόμ. VIII, σελ. 126 καὶ ἐξῆς). Τῆς Ὀδηρσού σώζονται νομίματα χρυσοῦ στατή-

ρες καὶ τετράδραχμα τῶν τύπων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Λυσιμάχου, καθὼς καὶ νομίματα τῶν ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΟΔΗΣΣΕΙΩΝ (Head - Σβωρώνου, Τόμ. Α'),. Τὴν θέσιν αὐτῆς ἐπέχει ἡ σημερινὴ Βάρνα, ὅπου ἀνευρέθησαν πολλαὶ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες.

ΟΔΟΜΑΝΤΙΚΗ.— Ἀρχαῖον ὄνομα τῆς μετὰ τὸν Στρυμόνος καὶ Νέστου ἐκτετατομένης χώρας κατὰ τὰ Β. Α. σύνορα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Περιελάμβανε δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Στρυμόνος καὶ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ διαρροομένην πεδιάδα καὶ περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ ὄρεων. Ἡ χώρα αὕτη κατεῖχτο ἀρχικῶς, μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων ὑπὸ Παιονικῶν φύλων: Σιροπατιῶνων καὶ Παϊόπλων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἰδρύσει τὴν πρωτεύουσάν των Σίριν, ὅπου αἰ νῦν περὶ τοῦ Σέρραι. Ὅτε δὲ μετὰ διαταγὴν τοῦ Δαρείου οἱ λαοὶ οὗτοι μετεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ Μεγαδάξου, ἡ χώρα των κατελήφθη ὑπὸ τῶν πρὸς Ν. αὐτῶν κατοικούντων Ὀδομαντῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ χώρα ἐκλήθη Ὀδομαντικὴ ἢ Ὀδομαντις. Ἡ μόνη γνωστὴ πόλις τῆς Ὀδομαντικῆς εἶναι ἡ Σίρις.

ΟΔΟΜΑΝΤΙΣ (χώρα).— Ἡ ἄλλως ὀνομαζομένη Ὀδομαντική (βλ. λέξ.).

ΟΔΟΜΑΝΤΟΙ ἢ ΟΔΟΜΑΝΤΕΣ.— Οἱ κάτοικοι τῆς Ὀδομαντικῆς. Παλινοὶ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (VII, 112), θράκες κατὰ τὸν Θουκυδίδην (II, 101) ἀρχικῶς κατέφκον πρὸς Ν. τῆς Ὀδομαντικῆς. Ἐπωφελήθητες δὲ μετὰ τὸν Μηδικὸν πόλεμον, μετατόπισαν τῶν κατοικῶν αὐτῆς, γενομένην κατὰ διαταγὴν τοῦ Δαρείου, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μετὰ τὸν Στρυμόνος καὶ Νέστου χώραν μέχρι τῶν ὑπορειῶν τοῦ Παγγαίου καὶ περὶ τὴν Δάτον πλουσιωτάτην χώραν, ἐκμεταλλεσόμενοι μετὰ τῶν Πιέρων καὶ Σατρῶν τὰ πλούσια μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου.

Γενάρχης αὐτῶν θεωρεῖται ὁ Ὀδάμας, υἱὸς τοῦ Παλινοῦ. Μυθικὸς αὐτῶν βασιλεὺς φέρεται ὁ Σίθων, πατὴρ τῆς Παλλήνης, τῶν δὲ ἱστορικῶν χρόνων μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὁ Πολλῆς, σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, τοῦ ὁποῦ τὴν βοήθειαν ἐζήτησεν ὁ Κλέων

κατὰ τοῦ Βρασίδα τὸ 422 π. Χ. (Θουκ. V, 6). Μέχρι Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, οἱ Ὀδρόμαντες παρέμειναν αὐτόνομοι: ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς, ἐπὶ τῆς βασιλείας ὅμως αὐτοῦ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Μακεδόνας, ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρέμειναν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταλύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους τὸ 168 π. Χ.

ΟΔΟΜΑΣ.—Υἱὸς τοῦ Παίονος, μυθικός γενάρχης τῶν Ὀδομάντων (ἐλ. λέξ.).

* ΟΔΡΥΣΑ ἢ ΟΔΡΥΣΙΑ (ἡ).—«Πόλις» τῶν Ὀδρυσῶν, ἢ Ὀδρυσία λέγεται, παρὰ Στ. Βουζαντίφ. (Πρβλ. Ὀδρυσός).

ΟΔΡΥΣΑΙ.—Λαὸς τῆς Θράκης κατοικῶν κατὰ μὲν τὸν Ἡρόδοτον (IV, 92) ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀρτικοῦ (τοῦ σημερινοῦ Τούντζα) καὶ τοῦ Ἐργίνου, παραποτάμων τοῦ Ἐβρου. Κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα (VII, 331, 48) Ὀδρύσαι ἐκαλοῦντο ἡ μεγάλη Θρακικὴ Φυλὴ, ἡ ὁποία κατῴκει ἀπὸ τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ καὶ τῆς πόλεως τῶν Κυφέλων μέχρι τῆς Ὀδησοῦ (Βάρνας), καὶ τῶν ὁποίων βασιλεῖς ὑπῆρξαν: ὁ Ἀμάδοκος, ὁ Κερσοβλέπτης, ὁ Βηρισάδης, ὁ Σεύθης καὶ ὁ Κότυς. Ἦσαν ἀριστοὶ ἵππεῖς καὶ πολεμικώτατοι.

Μυθικός βασιλεὺς αὐτῶν ἀναφέρεται: ὁ Ὀρφύς, σπουδαιότεροι δὲ ἄοιδοὶ καὶ ποιηταί: ὁ Φιλάμμων καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θάμυρις. Πρῶτος ὅμως ἱστορικός βασιλεὺς αὐτῶν καὶ ἱδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῶν Ὀδρυσῶν, ὑπῆρξεν ὁ Τήρης, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος.

Ὅτε ὁ Λαρεῖος ἐξεστράτευσεν τὸ 513 π. Χ. κατὰ τῶν Σκυθῶν, μόνοι οἱ Ὀδρύσαι ἐξ ὅλων τῶν Θρακικῶν λαῶν δὲν ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας. Ὁ Τήρης ἐπωφελοῦμενος τῆς ἐξασθενήσεως ἄλλων Θρακικῶν φυλῶν, καὶ συνδεθείς διὰ συγγενείας μὲ τὸν Ἀριαπειθην, βασιλέα τῶν Σκυθῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε τὴν θυγατέρα του ὡς σύζυγον, κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θράκης. Βραδύτερον ὅμως ὑπέστη μεγάλην ἧτταν ὑπὸ τῶν Θυνῶν, Θρακικοῦ καὶ τούτου λαοῦ, βαρβάρου καὶ πολεμικώτατου, ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 92 ἐτῶν, καταλιπὼν διάδοχον τὸν υἱὸν του Σιτάκιην, ὅστις ἀνύψωσε τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ δύναμιν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς

βασιλείας του ἐπεξετεινετο ἀπὸ τῶν Ἀβδήρων μέχρι τοῦ Δουνάβειος καὶ ἀπὸ τοῦ Στρουμόνος ποταμοῦ μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου (Θουκ. II, 96). Πρωτεύουσα αὐτῶν ἦτο, ἄλλοτε ἡ Οὐσκοῦδάμα (ἡ σημερινὴ Ἀδριανούπολις), ἄλλοτε τὰ Κύψελα (Ἐψαλα), καὶ ἄλλοτε ἡ Βιζύη.

Γενόμενος γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ ἐξ Ἀβδήρων Νυμφοδώρου (ἐλ. λέξ.) διατελοῦντος εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐπέισθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὸν κατὰ τῶν Χαλκιδικῶν καὶ Βοττιαίων πόλεμον τὸ 431 π. Χ. (Διοδ. Σικελ. XII, 50). Πράγματι δὲ ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν κατέστρεψε τὴν χώραν των, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὸν υἱὸν του Σάδοκον διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ Ἀθηναίου πολίτου, ἐλπίζοντες τῇ μεσολαβήσει τοῦ Σιτάλκου νὰ ἐπιτύχουν τὴν συμμαχίαν τοῦ Περδίκκα, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὡς καὶ τὴν συμμαχίαν ὅλων τῶν Θρακικῶν πόλεων. Ἀποθάνωντος τοῦ Σιτάλκου εἰς τινα κατὰ τῶν Τριβαλλῶν μάχην, διεδέχθη αὐτὸν ὁ Σκύθης Α', υἱὸς τοῦ Σαραδόκου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Σιτάλκου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σκύθου τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν διεσπάσθη εἰς μικρὰ κρατίδια ὑπὸ βασιλεῖς καὶ δυνάστας Θράκας. Εἰς ἐξ αὐτῶν Κότυς ὁ Α' (382-351 π.Χ.), δογηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτους, τὸν ὁποῖον ἔκαμε γαμβρὸν ἐκ θυγατρὸς, κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ τὰ κρατίδια ταῦτα. Ὑπῆρξε γνωστότατος εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον. Μάλιστα ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ χρυσοῦ στεφάνου καὶ ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου. Ἐν τούτοις πολλὰκις ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τοὺς Ἀθηναίους, διότι οὗτοι ὑπεστήριζον τοὺς ἀντιπάλους του ἐν Θράκῃ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κότυος Α', τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν διεσπάσθη καὶ ἄλιν, μέχρις οὗτου κατελύθη ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, ὅστις ἐξελλήνισε τὴν χώραν, καὶ ἔκτισε τὴν ὁμώνυμον αὐτοῦ πόλιν Φιλιππούπολιν. Ἐπαναστατήσαντες μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν Μακεδόνων, ὑπετάχθησαν ἐφ' 313 π. Χ. ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λυσίμαχου, μετέπειτα βασιλέως τῆς Θράκης. Ἐπαναστατήσαντες καὶ ἄλιν ὑπετάγησαν τὸ 184 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε'. Τέλος συνεστρά-

τελευταίους τὸ 168 π. Χ. μετὰ τοῦ Περσέως, τελευταίου βασιλέως τῶν Μακεδόνων, κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἠττήθησαν εἰς Πύδναν ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ἀμέσως ὅμως μετεστράφησαν πρὸς τοὺς νικητάς. Τοιουτοτρόπως κατελύθη τὸ βασίλειον τῶν Ὀδρουσῶν, ἔκτοτε δὲ οἱ Ὀδρούσαι παρέμειναν ἰσχυροὶ φρουροὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ Ῥωμαϊκῶν κτήσεων καὶ ἐπαρχιῶν.

ΟΔΡΥΣΗΣ.—Θετὸς υἱὸς τοῦ Φινέως, μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης, πατὴρ τοῦ Βιθυνοῦ.

* **ΟΔΡΥΣΙΑΣ.**—Σύζυγος τοῦ Λυσιμάχου, βασιλέως τῆς Θράκης (323—281 π. Χ.) καὶ μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅστις κατέφυγεν εἰς τὸν Σέλευκον, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ πατρὸς του, (Παυσ., Α, 10, 4-5).

* **ΟΔΡΥΣΙΟΣ.**—Ἐπώνυμον τοῦ Ἀρεως, τοῦ κατ' ἐξοχὴν λατρευομένου Θεοῦ ὑπὸ τῶν τῶν Θρακῶν.

ΟΔΡΥΣΙΣ.—Ἡ χώρα τῶν Ὀδρουσῶν ἐν Θράκῃ ἐκτετατομένη κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ μέσῃ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, κατὰ δὲ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, ἕως τῆς βασιλείας τοῦ Τήρη καὶ τοῦ υἱοῦ του Σιτάλκου, ἀπὸ τοῦ Θρακικοῦ Πελάγους μέχρι τοῦ Δουναβέως.

* **ΟΔΡΥΣΟΣ.**—Μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Ὀδρουσῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔλαβον τὸ ὄνομα οἱ Ὀδρούσαι (βλ. λέξ.).

* **ΟΔΡΥΣΟΣ.**—Κατὰ τὸν Λαμπρίδιον ἡ μετὰ ταῦτα Ἀδριανούπολις. (βλ. λέξ.). Τῆς Ὀδρουσοῦ σώζονται νομίσματα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, μετὰ τὸ 280 μ. Χ. παριστῶντα ἔμπροσθεν κεφαλὴν Ἡρακλέους, ὅπισθεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν: ΟΔΡΟΣΙΤΩΝ, ΟΔΡΟΣΩΣ, ΟΔΡΟΗΣ καὶ ταῦρον ἱστάμενον ἐπὶ ροπάλου. (Head—Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α. σελ. 342).

* **ΟΔΥΣΣΟΣ (ἡ).**—Διάφορος γραφὴ τῆς Θρακικῆς πόλεως Ὀδησοῦ (νῦν Βάρνας), ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11).

ΟΖΟΡΜΗ (ἡ).—Ἐν τῶν πολλῶν φρουρίων τῆς Θράκης τὰ ὅποια κατὰ τὸν Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11) ἔκτισεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565) πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χώρας του.

ΟΘΡΥΟΝΕΥΣ.—Εἰς τῶν συμμάχων τοῦ

Πριάμου κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Οὗτος ἐλθὼν ἐκ Καβηρσοῦ τῆς Θράκης, κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ πολέμου, ἐξήγει ὡς σύζυγον τὴν ὠραισιτάτην θυγατέρα τοῦ Πριάμου Κασσάνδραν, ἄνευ προικῶς («ἀνάεδνον»), καυχώμενος διὰ τὴν δύνατον νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐκ τῆς Τροίας. Ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ Ἰδομενέως ἐν τινι συμπλοκῇ (Ἰλιάδ. Ν, 363).

ΟΙΑΓΡΙΑΗΣ.—Πατρωνυμικὸν τοῦ Ὀρφέως ἤτοι υἱὸς τοῦ Οἰάγρου (βλ. λέξ.).

ΟΙΑΓΡΟΣ.—Μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Θράκης, γεννήσας ἐκ τῆς Μούσης Καλλιόπης τὸν Ὀρφέα, ἐξ οὗ καὶ αἱ μῦθοι καλοῦνται Οἰαγρίδες. Ἐπίσης φέρεται καὶ ὡς πατὴρ τοῦ Λίνου.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ.—Τὸ ἀνώτατον ὀρθόδοξον χριστιανικὸν καθίδρυμα καλούμενον ἄλλως καὶ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ τελευταία ὀνομασία χρησιμοποιεῖται συνήθως ὑπὸ τῶν ξένων (Eglise de Constantinople) οἱ ὅποιοι μεταχειρίζονται καὶ τὸν ὄρον Ἐκκλησίᾳ τοῦ Φαναρίου (L' Eglise du Phanar ἢ Eglise phanariote). Οἱ Τούρκοι μεταχειρίζοντο συνήθως τὴν φράσιν Ροῦμ Πατριαρχανεσί ἢ Ἰσταμπὸλ Πατριαρχανεσί. Πρῶτος οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀναφέρεται ὁ Ἀλέξανδρος Α' (314—337), μέχρι δὲ σήμερον ἀναφέρονται ὑπὲρ τοὺς 200 πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐπατριάρχουσαν δις καὶ τρίς τινές δὲ καὶ τετρακίς.

ΟΙΚΟΣ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.—Βλ. λέξ. Μετανοίας Οἶκος.

ΟΙΚΟΝΟΜΕΙΟΝ.—Μεγάλῃ καὶ πολυάνθρωπος βυζαντινὴ κωμόπολις τῆς Ν. Α. Θράκης κειμένη πρὸς Δ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς Ἐπιβάτας, ἐν μέσῳ ἐκτεταμένης πεδιάδος. Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Θεοφίλου (1364—1376) μνημονεύεται ὡς κτῆμα τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, δωρηθεῖσα ὑπὸ τινος τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἄλλ' ἄγνωστον πότε.

ὑπὸ τῶν Τούρκων καλεῖται Κοῦμ-Μπουργάζ, ἤτοι Πύργος ἀμμόθης, ἐπὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ἀν. Θράκης ὑπήγετο εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Σηλυβρίας τοῦ νομοῦ Ραιδεστοῦ, μόλις ἀριθμοῦσα 254 κατοίκους.

Εἰς τὸ Οἰκονομεῖον σώζονται ἐρεῖπια μεγί-

στου πύργου σκορπισμένα τῆδε κακείας.

* ΟΙΝΟΗ (ή).—Ἀρχαία πόλις τῆς Θράκης, ἐκ τῆς ὁποίας κατήγετο ὁ Πύθων καὶ ὁ Ἡρακλείδης, οἱ δολοφονήσαντες τὸν Κότυν Α' τὸ 358 π. Χ. βασιλέα τῆς Θράκης. Ἀγνώστου ταυτότητος.

ΟΙΟΒΑΖΟΣ.—Ὑπαρχος τοῦ Ξέρξου τῆς ἐπὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου πόλεως Καρδίας, ὅστις μαθὼν τὴν ἄφιξιν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Ξάνθιππον, μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ ἤταν τῶν Περσῶν τὸ 479 π. Χ. ἀπέδρασεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης μετὰ τινων ἐμπόστων. Συλληφθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν Ἀφινθίων, αὐτὸς μὲν ἐθυσίασθη εἰς τὸν Πλείστωρον, ἐπιχώριον θεόν, κατὰ τὰ θρακικὰ ἔθνη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφρονεύθησαν (Ἡροδ. IX, 119).

ΟΙΣΚΟΣ.—Πόλις τῆς Κάτω Μοισίας ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Τριβαλλῶν, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάθειας, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ (νῦν Ἴσκερ), ἔδρα τῆς V Μακεδονικῆς Λεγεῶνος (Leg. V Macedonia). Ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 6, 33) καὶ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνεκτ. 655) καλεῖται Ἴσκόζ, ἀνακαινίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565).

Ταυτίζεται μὲ τὴν σύγχρονον Cigen, ὅπου εὐρέθησαν ἐρείπια καὶ ἐπιγραφαί, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Colonia Ulpia Oescus.

* ΟΙΣΚΟΣ ἢ ΟΣΚΙΟΣ.—Ποταμὸς τῆς Θράκης τῆς βραδύτερον Κάτω Μοισίας, ὅστις πηγάζων ἐκ τοῦ Σκομίου ὄρους καὶ διερχόμενος παρὰ τὴν Σόφιαν, χύνεται εἰς τὴν δεξιᾶν ὄχθην τοῦ Δουνάθειας, παρὰ τὴν ὁμώνυμον πόλιν (βλ. λέξ.). Ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (IV, 49) καλεῖται Σκόζ. Ἔναι ὁ σημερινός Ἴσκερ.

* ΟΙΣΥΜΗ.—Παλαιότερον ὄνομα τῆς Βιθλίας ἢ Βεβλίνης (βλ. λέξ.) χώρας τῆς μεσημβρινῆς Θράκης, ἣ ὁποία ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀρμενίδας παρ' Ἀθηναίῳ (Α, 56) μετωνομάσθη Ἀντισάρη καὶ Οἰσύμη.

ΟΙΣΥΜΗ.—Πόλις τῆς Θράκης (βλ. Αἰσύμη). Τὸ ἔθνικόν Οἰσμαίος.

ΟΙΤΟΣΥΡΟΣ (δ).—Ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Σκύθαις (Ἡροδ. IV, 59).

ΟΚΚΟΛΗΝΟΣ ἢ ΟΚΟΛΗΝΟΣ (ΖΕΥΣ).—Τοπωνυμικὸν ἐπίθετον τοῦ Διός, λατρευομέ-

νου ἐν τῇ Β. Θράκῃ, κατ' ἐπιγραφὰς ἐθραβείσας ἐν αὐτῇ (Θρακικά 1934, σελ. 47).

* ΟΛΟΡΟΣ.—Βασιλεὺς τῆς Θράκης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα Ἡγησιπύλην ἔλαβε σύζυγον Μιλτιάδης ὁ Μαραθωνομάχος,

ΟΛΟΡΟΣ.—Θρᾶξ, συγγενῆς τοῦ ὁμωνύμου βασιλέως τῆς Θράκης καὶ πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ Θουκυδίδου, ἐκ τῆς Ἡγησιπύλης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ὀλόρου, πιθανῶς νυμφευθεὶς αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου. Πολιτογραφηθεὶς πολίτης Ἀθηναῖος εἰς τὸν δῆμον Ἀλιμουσίων τῆς Ἀσοντίδος φυλῆς, κατεῖχε πλουσιώτατα κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ ἐν Σκαπιτῇ Ὑλῃ τῆς Θράκης, ἀπέναντι τῆς Θάσου, τὰ ὁποία ἐκληροδότησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θουκυδίδου. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις, ὁ δὲ οἰκογενειακὸς αὐτοῦ τάφος ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Α. Σ. Ἀρδανιτοπούλου κείμενος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὲρ τὸν Χεῖμαρρον μεταξὺ τοῦ νῦν συνοικισμοῦ «Δικηγορικῶν» (ἢ Ἐθρυάλης) τῆς Γλυφάδος καὶ τοῦ συνοικισμοῦ «Ἐλληνικῶν».

ΟΛΟΦΥΞΙΣ ἢ ΟΛΟΦΥΞΟΣ.—Μία τῶν πέντε τοῦ Ἀθωνος πόλεων, κτίσμα Πελασγῶν ἀπὸ τῆς Λήμνου (Στραβ. VII, 331, 32 καὶ 35), ἣτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θουκυδίδου κατῴκειτο ὑπὸ βαρβάρων πάσης προελεύσεως δι' ἧ καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Ὀλοφυξίων ἦτο σύμμικτος Καλιδικὴ καὶ Πελασγικὴ καὶ Βισαλτικὴ καὶ Κρησιτικὴ (Θουκ. IV, 109). Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπεχρέωθη νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐσκαφὴν τῆς διώρυγος τοῦ ἰσμοῦ τοῦ Ἀθωνος καὶ νὰ προμηθεύσῃ στρατὸν καὶ πλοῖα εἰς τὸν παραπλέοντα Περσικὸν στόλον (Ἡροδ. VIII, 22).

Ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους διετέλεσε μέχρι τοῦ 423 π. Χ. ὅποτε προσεχώρησεν εἰς τὸν Βρασιδαν, μετὰ τῶν λοιπῶν πόλεων τοῦ Ἀθωνος, πλὴν τοῦ Δίου καὶ τῆς Σάνης, αἱ ὁποῖαι παρέμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Κατὰ τὸν Γεράσιμον Σμυρνάκη (Ἄγιον Ὄρος, 1903) ἡ Ὀλόφυξις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἀν. πλευρᾶς τῆς χερσονήσου Ἀκτιῆς (Ἄγιον ὄρος) 3 χλμ. Α. Ν. Α. τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου, ὅπου ἡ σημερινὴ κοινοβιακὴ Σκήτη Παλαιόχωρα (Ποβλ. Leake, Travels in North Greece, τόμ. III, σελ. 151). Παρ' αὐτὴν σώζονται ἐρείπια

ἄρχαιας πόλεις καὶ πύργους τις μεταγενεστέρων χρόνων. Ἄλλὰ τότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τίνος ἰδρῦθη, ὡς καὶ τότε κατεστράφη εἶναι ἄγνωστον.

ΟΛΥΝΘΙΟΣ ἢ **ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ** (ποταμός).— Ποταμὸς τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου ἢ ἐπὶ Θράκης, ὅστις δεχόμενος τὰ ὕδατα τοῦ Ἀρνίου ἢ Ἀρνίτου (κοινῶς Καβροκόλακος ἢ Καβουρόλακος) ἐκβάλλει εἰς τὸν Τορωναῖον κόλπον παρὰ τὴν Ὀλυθον. Ὠνομάσθη δὲ οὕτως, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἀπὸ τοῦ Ὀλύμβου υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Βολίας (Ἄθηναίου Δεινοσ. VIII, 3).

ΟΛΥΝΘΟΣ.—Γιὸς τοῦ Στρυμόνος βασιλέως τῆς Θράκης, σπαρχθεὶς ὑπὸ λέοντος ἐνφ' ἐθήρην.

ΟΛΥΝΘΟΣ (ἡ).— Ἡ σπουδαιότερα καὶ ἐνδοξότερα πόλις τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, ἐπὶ ὑψηλῆς τοποθεσίας, διαρροεμένη ὑπὸ τοῦ Ὀλυθιακοῦ ποταμοῦ. Ἐκτίσθη δὲ, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Ὀλύμβου, υἱοῦ τοῦ Στρυμόνος, μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης (Ἄθηναίου, VIII, 3) ἢ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Βολίας. Παραμεινάσα ἐλευθέρα μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων, ἐκηριεῦθη ὑπὸ τοῦ Ἀρταβάζου, στρατηγοῦ τοῦ Ξέρξου καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς Χαλκιδικεῖς τῆς Τορώνης. (Ἡροδ. VII, 127). Μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π. Χ.) διετέλεσε φόρου ὑποτελὴς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅποτε ὁ Περδικκας, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, φοβούμενος τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, προέτρεψε τοὺς κατοίκους τῶν παραλλίων πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν μεσόγειον καὶ ἰσχυρὰν Ὀλυθον. (Θουκυδ. Α, 58). Οὕτως, ἐλευθερωθεῖσα, ἀπέβη πολυανθρωποτάτη καὶ ἀκμαιοτάτη πόλις, δυναμένη νὰ διατηρῇ στρατὸν ἐκ 10—12 χιλιάδων πολεμιστῶν. Ὅπως δὲ λέγει ὁ Διόδωρος Σικελιώτης (XVI, 8) «περὶ μάχης ἦν ἡ πόλις ἡγεμονίας μεζζονος ὀρεγομένη. Διόπερ οἷτε Ἀθηναῖοι καὶ ὁ Φίλιππος διεφιλοτιμοῦντο πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς τῶν Ὀλυθίων συμμαχίας».

Παντοδύναμος ὅμως κατέστη ἡ Ὀλυθος διὰ τῆς συγκροτήσεως δημοσπονδίας τῶν 32 πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, κατορθώσασα νὰ προσλάβῃ καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας. Μόγον

ἢ Ἀκανθος καὶ ἡ Ἀπολλωνία, μὴ βελύσασαι νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ὀμοσπονδίαν, προουκάλεισαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Λακεδαιμονίων. Συνεννοηθέντες τότε οἱ Σπαρτιάται μετὰ τοῦ Ἀμύντου Β', βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἔστειλαν στρατὸν κατ' αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Εὐδᾶμιδα καὶ Φοιβίδα, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἄλλὰ καὶ ὁ διαδεχθεὶς τούτους στρατηγὸς Τελευτίας, ἀδελφὸς τοῦ Ἀγησιλάου, ἐπὶ κεφαλῆς 10.000 στρατιωτῶν, δὲν ἐφάνη ἱκανώτερος. Κατατροπωθεὶς ὄλοσχερῶς, ἐφνεύθη ἐν τινι πεισματωδεστάτῃ μάχῃ. Οἱ Σπαρτιάται τότε ἔστειλαν νέον καὶ πολυαριθμώτερον στρατὸν ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀγησιόπολιν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Σπαρτιάται ἀπέτυχον, φονευθέντος μάλιστα καὶ τοῦ Ἀγησιπόλιδος. Τέλος ὅμως ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Πολυβιάδης κατὰ τὸ 379 π. χ. ἐνίκησε τοὺς Ὀλυθίους καὶ τοὺς ἐξηνάγκασε νὰ διαλύσουν τὴν Ὀμοσπονδίαν τῶν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Λακεδαιμονίων. (Ξενοφ. Ἑλλην. V, 2, 12.—Διοδ. Σικελ. 20—23).

Ἐν τούτοις παρ' ὅλα τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἡ Ὀλυθος παρέμεινε πάντοτε ἡ ἰσχυρότερα πόλις τῆς Χαλκιδικῆς, ὁ δὲ Φίλιππος προσοικειωθείς αὐτὴν, ὄχι μόνον ἐνίσχυσεν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὴν φιλίας, παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ὀλυθίους τὴν Ἀνθεμοῦντα καὶ τὴν Ποτιδαίαν (Διοδ. Σικελ. XVI, 8). Μετ' οὗ πολὺ ὅμως οἱ Ὀλυθῖοι ἐννοήσαντες τοὺς κατακτητικοὺς σκοποὺς τοῦ Φιλίππου, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' εἰς μάτην οἱ Ὀλυθῖοι ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων (Δημοσθ. κατ' Ἀριστοκράτους, 109) καὶ μάτην ὁ Δημοσθένης διὰ τῆς ἐνθουσιώδους εὐγλωττίας του παρῶτρυνεν αὐτούς. Τέλος, οἱ Ἀθηναῖοι κατόπιν τῶν προτροπῶν τοῦ Δημοσθένους, ἔστειλαν βοήθειαν, ἀλλ' αὕτη ἦτο μικρὰ καὶ ἀνεπαρκής.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἐξαργισθεὶς διὰ τὴν συμπεριφορὰν ταύτην τῶν Ὀλυθίων, ἐξώρμησε τὸ 349 π. χ. κατὰ τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς ὁποίας πολλὰς πόλεις κατέλαβεν. Οἱ Ὀλυθῖοι ἠγωνίσθησαν ὑπερανθρώπως, προξενήσαντες μεγάλας ἀπωλείας εἰς τὸν Φίλιππον. Τέλος ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ἄλλ' ἀπέβη μα.

ταία, διότι ὁ Φίλιππος κατώρθωσε διὰ δωροδοκίας τῶν στρατηγῶν αὐτῶν Εὐθυκράτους καὶ Λαοθένους, νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν κατ' Αὔγουστον τοῦ 348 π. χ. Κύριος γενόμενος τῆς πόλεως ὁ Φίλιππος, αὐτὴν μὲν παρέδωκεν εἰς τοὺς στρατιώτας πρὸς λεηλασίαν, τοὺς δὲ περισηθέντας ἐκ τῶν κατοίκων ἐξηνδραπόδισε (Διοδ. Σικελ. XVI, 53).

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ἐνδόξου Χαλκιδικῆς πόλεως, διὰ τῆς προσοσίας τῶν τέκνων αὐτῆς, ἐκ τῆς ὁποίας λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Φίλιππος ἔλεγεν, ὅτι «διὰ χρυσοῦ πολλῶ μᾶλλον, ἢ διὰ τῶν ὄπλων ἠξυνηκίαι τὴν Ἰθίαν βασιλείαν» (Διοδ. Σικελ. XVI, 53).

Οὕτω διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Ὀλύνθου, ὁ Φίλιππος ἐγένετο κύριος λαμπροτάτης χώρας, εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ γεγονότος τούτου, ἀνεπέωσε τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου συστηθέντα Ὀλύμπια ἐν Δίῳ τῆς Πιερίας, ὅπου πανηγυρικώτατα ἐώρτασε τὰ ἐπινίκια, προσκαλέσας πανταχόθεν τεχνίτας, μουσικούς, ποιητάς καὶ ἀπένευμε πλούσια βραβεῖα. (Διορ. Σι. XVI, 55). Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ὀλύνθου, ἣ ὁποία δὲν ἀνέλαβεν ἔκτοτε, οἱ περισηθέντες Ὀλύνθιοι μετῴκησαν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὸ 316 π. χ. εἰς τὴν Ποιδαίαν, τὴν ἀπ' αὐτοῦ μετονομασθεῖσαν Κασσάνδρειαν. (Διοδ. Σικελ. XIX, 52).

Παρὰ τὴν Ὀλυμθον ὑπῆρχε κοίλος τις τόπος ὀνομαζόμενος «Κανθαρώλεθρον», διότι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Στράβων (VII, 330, 30) «τὸ ζῖον κἀνθαρος τῆς πέριξ χώρας γενόμενος, ἠνίκα ψαύσῃ τὸ χωρίον ἐκεῖνο διαφθείρεται».

Ἡ Ὀλυμθος ὑπῆρξε πατρίς τοῦ ἱστορικοῦ Καλλιθέου ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ συσπουδαστοῦ τοῦ Μεγάλ. Ἀλεξάνδρου. (Πλουτάρχ. Βίος Ἀλεξάνδρου, 55). Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, συνώδευσεν αὐτὸν ὡς φίλος καὶ ὡς ἱστορικός. Ἀνὴρ αὐστηρῶν ἠθῶν καὶ χαρακτηριστῶς ἀνεξαρτήτου, δὲν ἐπεδοκίμαζε τὰ δουλοπρεπῆ ἔθη καὶ ἔθιμα τῶν Περσῶν, τὰ ὅποια ὁσμήρκει κατέκτων τὴν Μακεδονικὴν Αὔλην. Τοῦτο ὁμῶς ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τὸ μῖσος τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν κολάκων τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ ὅποιοι

τὸν ἐσυκοφάντησαν ὡς συνωμοτοῦντα κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου, κατὰ τινὰς ἀπέθανεν ἐξ ἀσθενείας, ἢ κατ' ἄλλους, ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. (Πλουτάρχ. Βίος Ἀλεξάνδρου, 52, — 55. — Ἀρριαν. Ἀνάβ. IV 10 14). Κατ' ἄλλην ἐκδοσιν, ἀφοῦ συνελήφθη, ἐφυλάσσετο σιδηροδέσμιος ἐπὶ 7 μῆνας, καὶ, ὅτι ἀπέθανεν ἐξ ὑπερβολικοῦ πάχους καὶ ἐκ φθειριάσεως, ὅτε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐτραυματίσθη πολεμῶν κατὰ τῶν Μαλῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ. (Πλουτάρχ. αὐτόθι 55). Ὀλύμβιος ἦτο ὁ ἱστορικός Ἐφιππος, ὅστις μετὰ τοῦ Διοσκόλου τοῦ Ροδίου, ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοπος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῶν. (Ἀρριαν. Ἀνάβ. Γ, 6, 3). Ὁ Ἐφιππος ἔγραψε «Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡφαιστίνου ταφῆς», ὅπου, κατὰ τὸν Ἀθήναιον (Γ, 120, X, 434) ἐπραγματεύετο περὶ τῆς μέθης τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων. Ὀλύμβιος ἐπίσκοπος ἦτο Στράτις ὁ ἱστορικός, γράφκας περὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ὁ Εὐφάντος ὁ ἱστορικός.

Τῆς Ὀλύνθου σώζονται νομίσματα τῶν ἐτῶν 500 π. χ. Τὸ ἀρχαιότατον γνωστὸν αὐτῆς νόμισμα εἶναι Εὐδοϊκὸν τετράδραχμον, σφαιροειδοῦς κατασκευῆς. Παριστώσι δὲ ἐμπροσθεν μὲν τέθριππον, μεθ' ἠνιόχου πωγωνοφόρου, ὀπισθεν δὲ φέρουν τετράγωνον ἔγκοilon διηρημένον ἀνωμάλως. Ἐπίσης σώζονται ἀργυρὰ τετράδραχμα τῶν ἐτῶν 479—392 π. χ. φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΟΛΥΝΘ. μετ' αὐτοῦ κρατοῦντος διὰ τοῦ ράμφους καὶ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν. Τὰ ὠραιότερα ὁμῶς αὐτῆς νομίσματα εἶναι τὰ τῆς Χαλκιδικῆς Ὀμοσπονδίας, τῆς ὁποίας κέντρον ἦτο ἡ Ὀλυμθος. Αἱ ἐπ' αὐτῶν παριστάμεναι κεφαλαὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶναι ἀξιοσημεῖωτοι διὰ τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν καλλονὴν τῆς τεχνοτροπίας των. (Head-Σβορώνου, τόμ. Α, σελ. 274—276. — Κλεάνθ. Νικολατῆ, La Macedoine, σελ. 243. — Ern. Babelon, τόμ. IV, σελ. 575 καὶ ἐξῆς).

Παρὰ τὴν Ὀλυμθον (Ἅγιον Μάμαντα) εὐρέθη ἡ κατωτέρω ἐπιγραφὴ:

ΚΑΒΕΙΡΩ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ
ΚΑΒΕΙΡΟΥ Μ[ΑΡΚΟΣ] ΕΡΕ[ΝΝΙΟΣ]
ΟΡΕΣΤΕΙΝΟΣ ΟΡΕΣΤΕΙ[ΝΟΥ]
ΙΕΡΟΦΑΝΤΟΥ ΥΙΟΣ

ἐκ τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐν Ὀλύμφῳ ὑπῆρχε ναὸς τῶν Καθεύρων, ὅπου ἀναμφιβόλως ἦτο διαθεδομένη ἢ λατρεία αὐτῶν, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενα πρόσωπα ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφάς, ὅπως λ.χ. τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου λίαν ἐνωρίς εἶχεν εἰσαχθῆ ἢ λατρεία τῶν Καθεύρων καὶ ἐτελοῦντο ἀγῶνες καὶ ἑορταί. τὰ λεγόμενα «Καθεύρια».

**

Τελευταίως, κατὰ τὰ ἔτη 1928 καὶ 1931, τὸ Πανεπιστήμιον τῆς ἐν Ἀμερικῇ Βαλτιμόρης, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς ἐν Ὀλύμφῳ καὶ Χαλκιδικῇ, τῶν ὁποίων τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐκίνησαν ζῶηρον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων. Τὰς ἀνασκαφὰς διηύθυνεν ὁ καθηγητὴς David Robinson, χορηγοῦντος τοῦ Πανεπιστημίου Βαλτιμόρης. Ἡ πόλις ἀνευρέθη ἐπὶ ἐνὸς λόφου «Μεγάλῃ Τούμπᾳ» λεγομένου, πλησίον καὶ πρὸς νότον τοῦ χωρίου Μυριόφυτον. Ἀπεκαλύφθη μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας πόλεως, μετὰ τῶν ὁδῶν, τῶν οἰκιῶν καὶ καταστημάτων. Τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, ἣτις ἔφθασε ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς νᾶ ἀριθμῆ περί τὰς 40.000 κατοίκους, εἶναι ἄρτιον, μὲ εὐθείας ὁδοὺς καὶ κανονικὰ τετράγωνα. Εὐρέθησαν τὰ ἐρείπια οἰκιῶν καὶ ἐπαύλων Ὀλυμθίων ἀριστοκρατῶν, πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου γενομένης καταστροφῆς. Εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ψηφιδωτὰ δάπεδα μὲ διαφόρους παραστάσεις. Τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα δὲν εἶναι κατασκευασμένα κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον, δηλαδὴ διὰ τεχνητῶν ψηφίδων, ἀλλὰ διὰ φυσικῶν πετραδίων τῆς θαλάσσης. Μοναδικὸν δὲ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης εἶναι ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον, ἀπεικονίζον τὴν μυθολογικὴν παράστασιν τοῦ Βελεροφόντου ἐφιππου καὶ τῆς Χιμαίρας. Εὐρέθησαν ἐπίσης, κεφαλὴ μαρμάρινος τῆς θεᾶς Ἥρας, ἔργον τοῦ IV π. χ. αἰῶνος, διατηρουμένη θαυμασίως, καθὼς καὶ πολλὰ ἀγγεῖα διαφόρων ἐποχῶν: προϊστορικῆς, ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς.

Τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων οὐδὲν ἀνευρέθη ἔχνοσ, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κατήκνησαν ἐν Ὀλύμφῳ. Εὐρέθησαν ἐπίσης τρεῖς κεφαλαὶ νέγρων, ἔργα τοῦ IV π. χ. αἰῶνος,

ἀρίστης τέχνης, ἀξίην προϊστορικῆς ἐποχῆς καλῶς διατηρουμένη, δοχεῖον τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ζωγραφημένη ἐπιππος Ἀμαζῶν καὶ Ἑλλήν ἐφηβος, κρατῶν ξίφος ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς. Τέλος, διάφορα εἰδῶλια νέων καὶ νεανίδων, σατύρων, νομίσματα ἀρκετὰ καὶ ἄλλα. (D. M. Robinson, Excavations, at Olynthus, ἐν Βαλτιμόρῃ 1929. — Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια ἐν ἄρθρῳ: Ὀλυμθος. — Ἐφημερίς «Φῶς» 1928, Μαρτίου 19.)

ΟΜΗΡΟΜΑΣΤΙΕ. — Ἐπωνυμία δοθεῖσα εἰς τὸν ἐξ Ἀμφιπόλεως γραμματικὸν σύγχρονον Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος διὰ τὴν κατὰ τοῦ Ὀμήρου μικρολογίαν καὶ κακεντρέχειάν του. (βλ. λεξ.).

ΟΜΗΡΟΣ. — Βυζάντιος ποιητῆς, υἱὸς τῆς Μοιροῦ, βυζαντίας καὶ ταύτης ποιητριάς, ζήσας περί τὸ 280 π. Χ. ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Φέρεται ὡς ποιητῆς 45 ἢ 47 τραγῳδιῶν, διὸ καὶ «τραγικός» ἀπεκαλεῖτο. Ἐπίσης ἔγραψε καὶ ἔπος τι τὴν «Εὐρυπύλειαν».

Οἱ Βυζαντινοὶ τιμῶντες αὐτὸν ἔστησαν ἀνδριάντα ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῦ Ζευξίππου.

ΟΝΑΡΙΣ. — Ἦγεμὸν τῶν Βισαλτῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁποίου οἱ Βισάλται ἐνίκησαν τοὺς Καρδιανούς.

ΟΝΟΚΑΡΣΙΣ. — «Χωρίον τῆς Θράκης, ἄλλοσος ἔχον πολὺ», κατὰ τὸν Θεόδομον (ἀποσπ. 38). Παρὰ δὲ Ἀθηναίῳ (Δειων. XII, 42) «Ἦν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ Κότυν προκρηθέντων (χωρίων), οἱ ἀπάντων τῶν θασιλέων τῶν ἐν τῇ Θράκῃ γεγεννημένων μάλιστα πρὸς ἡδυσπάθειαν καὶ τρυφὰς ὤρμησε καὶ περιῶν τὴν χώραν, ὅπου κατέδοι τόπους δένδρεσι συσκίους καταρρύτους ὕδασι, τούτους κατεσκεύασεν ἐστιατόρια.»

ΟΝΟΜΑΡΙΣ. — Βασίλισσα τῶν ἀρχαίων Σκορδίσκων, λαοῦ κελτικῆς καταγωγῆς, κατοικοῦντος τὴν Κάτω Παννονίαν καὶ Ἄνω Μοισίαν, μετὰ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Μάργου (νῦν Μοράβα).

ΟΝΟΣ. — Φρούριον τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβειος παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀπὸ πολλοῦ κατεστραμμένης πόλεως Ἀγούστιας, τοῦ ὁποίου ἐσώζετο εἰς μόνον πύργος. Τοῦτο, καθὼς ἀναφέρει ὁ Προκόπιος (Περὶ Κτισμ. 6, IV 28) ἀνεκαίνισεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527.

565), καθὼς καὶ τὴν πόλιν ἦτις «νέα καὶ ἀκραιφνῆς γεγεννημένη, ὁμίλῳ οἰκητόρων πλήθει». Τὸ ὄνομα προφανῶς εἶναι θρακικόν, συναντώμενον ὡς πρῶτον συνθετικόν εἰς κύρια ὀνόματα, ὡς λ.χ. Ὀνόμαρις (βασιλίσα τῶν Σκορδίσκων) Ὀνόμαροις (χωρίον τῆς Θράκης). Τὰ ἐρείπια αὐτοῦ κατὰ τὸν G. Seure, ἐν σχήματι τριγώνου, σώζονται μέτρα τινά πρὸς βορρᾶν τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ πολίχνης Kherletz ἢ Arletz, κειμένης παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Ostog μὲ τὸν Δούναδιν.

*ΟΠΙΖΑ.—Ὀνομασία, κατὰ τὸ ὀδοιπορικόν τοῦ Ἀντωνίνου τῆς θρακικῆς πόλεως Πίζου (βλ. λέξ.).

*ΟΠΙΣΗΝΑ.—Πόλις μεσόγειος τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 11, 7) ἀλλ' ἀγνώστου ταυτότητος.

ΟΠΤΙΜΑΤΟΙ (οἱ).—Στρατιωτικόν σῶμα ἐν τῷ Βυζαντινῷ στρατῷ, ἰδρυθὲν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ διατηρηθὲν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ (=οἱ ἀριστοί, οἱ ἐπιλεκτοί), ἐξ αὐτοῦ δὲ ἔλαβε κατὰ τὸν Η' αἰῶνα καὶ τὸ ὀμώνυμον θέμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (Ὀπίματον, στρατηγός τοῦ ὀπιμάτου) ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μὲ ἔδραν τὴν Νικομήδειαν.

*ΟΡΑΔΙΟΣ.—Πατὴρ Πιττακοῦ τοῦ Μυτιληναίου ἑνὸς τῶν 7 σοφῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. «Πιττακὸς υἱὸς Καίκου ἢ Ὀραδίου Θρακός, μητρὸς Ἀσοδίας» (Διογ. Λαέρτ. Α, 74.—Σουτδὰς ἐν λέξει).

ΟΡΒΗΛΙΑ.—Χώρα τῆς Ἀν. Μακεδονίας, ἐκτεινομένη πρὸς νότον τοῦ Ὀρβήλου ὄρους, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρυμόνος καὶ Νέστου, ἢ ἄλλως Παρορβηλία ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καλουμένη (VII, 331, 36) τῆς ἐποίας πρωτεύουσα ἦτο ἡ Γαρησκός.

ΟΡΒΗΛΙΟΣ.—Μεγάλῃ ὄροσειρᾷ τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία ἀποσπομένη ἀπὸ τοῦ Δούνακος ὄρους (vñ Ρίλα) καὶ διευθυνομένη ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρυμόνος καὶ Νέστου, χωρίζει τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς Θράκης. Πρὸς νότον αὐτοῦ ἐκτείνεται ἡ ἀπ' αὐτοῦ καλουμένη Ὀρβηλία χώρα, ἡ κατὰ Στράβωνα (VII, 331, 36) Παρορβηλία. Ἐχει πολλὰς διακλαδώσεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δασώδεις, τῶν ὄρων αἱ ὑψηλότεραι κορυφαὶ εἶναι τὸ Τέλ - Τεπέ (ὕψος 2.681

μέτρ.) τὸ Μποῦζ - Ντάγ (1.834), τὸ Περίμ (2.000), χιονοσκεπεῖς πάντοτε, ὡς δηλοῦσι καὶ αἱ τουρκικαὶ ὀνομασίαι αὐτῶν, καὶ ἄλλαι. Κοινῶς καλεῖται Περίμ - Ντάγ, ἐκτείνεται δὲ σήμερον εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Μακεδονίαν (ἄνω τοῦ Μελενοϊκοῦ καὶ Νευρακοπίου) καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν) νομοὶ Σερρών καὶ Καθάλλας).

*ΟΡΓΑΣ (ἡ).—Βυζαντινὴ κωμόπολις τῆς Ἀν. Θράκης, ἐν τῇ περιφερείᾳ Μηδείας, καλουμένη, κατὰ τὴν παράδοσιν «Παράκοιλα» ἢ «Παρακοίλη». Ἀκμάζουσα ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, κατεστράφη συνεπεῖα ἐπανεילהμένων ἐπιδρομῶν, ἐκ τῶν 17 δὲ διασωθεισῶν οἰκιῶν προήλθεν ἡ σημερινὴ κώμη, ἀριθμοῦσα μέχρι τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν 300 περίπου κατοίκους. Μετωνομάσθη δὲ κατὰ τινὰς Ὀργὰς ἀπὸ τινος ἀρχιερέως παθόντος τι κατὰ τινα περιουσίαν του καὶ ἐξοργισθέντος, ἢ κατ' ἄλλους ἔνεκα ὀργίλου χαρακτήρος τῶν κατοίκων τῆς. Εἰς Ὀργάδα διατηροῦντο ἀκόμη τὰ «ἀναστενάρια». (Πρβλ. Σ. Λακίδου σελ. 73).

ΟΡΓΗΣ (ὁ).—Πλουσιώτατος θάσιος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ἀντίπατρος ἐδαπάνησε διὰ τὴν φιλοξενίαν τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπερχομένης στρατιᾶς τοῦ Ξέρξου τριακόσια τάλαντα. (Ἡρόδ. VII, 108).

ΟΡΑΗΣΣΟΣ (ἡ).—Ἀλλῆ ὀνομασία τῆς πόλεως Ὀδησσῶ ἐν Θράκῃ, τῆς σημερινῆς Βάρνας (βλ. λέξ.).

*ΟΡΕΣΚΙΑ (ἡ).—Ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Βισαλτίας ἐν Θράκῃ, κειμένη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, μεταξὺ Ὀσσης καὶ Ἀργίλου. Εἶναι δὲ γνωστὴ μόνον ἐκ τινος νομίσματος αὐτῆς φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν: ΟΡΕΣΚΙΩΝ. (Μ. Δήμιτσα. Ἡ Μακεδονία, σελ. 601).—(Πρβλ. Ὀρέσκιαι).

*ΟΡΕΣΚΙΟΙ.—Ἀρχαῖος θρακικὸς λαὸς, ὁ αὐτὸς μὲ τοὺς Σάτρας, κατὰ τὸν Leake (Northern Greece, Τόμ. Γ, σελ. 213), στενῶς συνδεόμενος μὲ τοὺς Βέσσους ἢ Βεσσούς, ἦτοι ἱερεῖς τοῦ Διονύσου καὶ κατοικῶν ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους, ὅπου πιθανῶς ἔκοψαν νομίσματα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ ἡλέκτροῦ. Νομίσματα αὐτῶν σώζονται τοῦ VI καὶ V π. Χ. αἰῶνος, φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν: ΟΡΕΣΚΙΩΝ, ΟΡΡΗΣΚΙΩΝ, ΩΡΗΣΚΙΩΝ, ΩΡΗΣΚΙΩΝ κτλ. (Head - Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομιμ. Τόμ.

Α' σελ. 261, πίναξ VIII).

ΟΡΕΣΤΕΙΑ ἢ **ΟΡΕΣΤΕΙΑΣ** (ἡ).—Βλ. 'Ορεστίας.

ΟΡΕΣΤΙΑΣ.—'Αρχαιοτάτη πόλις τῆς Θράκης, ὀνομαζομένη προηγουμένως Οὐσκουθάμα, ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν τοῦ 'Εδρου, Τούντζα καὶ 'Αρδα, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν 'Οδρουσῶν Θρακῶν, τῶν ὁποίων ἦτο πρωτεύουσα. Κατὰ τινὰς παραδόσεις τῶν ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων, μετωνομάσθη 'Ορεστίας ἢ 'Ορέστεια, ἀπὸ τοῦ 'Ορέστου υἱοῦ τοῦ 'Αγαμέμνονος, ὅστις μετὰ τὸν φόνον τῆς μητρὸς του, καταδικωμένος ὑπὸ τῶν 'Ερινύων ἤλθεν εἰς τὴν Θράκην, ὅπου λουσθεὶς εἰς τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν ποταμῶν καὶ ἰαθεὶς ἔκτισε τὴν ὁμώνυμον πόλιν. Κατὰ τινὰς εἶναι τὸ πρὸς Δ. τῆς νῦν 'Αδριανουπόλεως προάστειον Καραγάτς ἢ καὶ αὐτὴ ἢ 'Αδριανούπολις (βλ. λέξ.).

ΟΡΘΑΓΟΡΕΙΑ (ἡ).—Πόλις τῶν παραλίων τῆς μεσημβρινῆς Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κιλικῶν, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (VII, 331, 48), μετὰ τὴν Μαρωνεϊαν, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Σέρριον, ἀπέναντι τῆς Σαμοθράκης. Κατὰ τὸν Πλίνιον (Nat. Hist. IV 18) ἢ 'Ορθαγόρεια ἦτο τὸ παλαιότερον τῆς Μαρωνεϊας ὄνομα Maronea prius Ortogorea dicta). Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, μετωνομάσθη ἢ Μάκρη ἢ Στάγειρα, κατὰ δὲ τὸν XI αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς ἔδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Τραϊανουπόλεως τῆς ἐπαρχίας Ροδόπης. (Ράλλη καὶ Ποτλῆ τόμ. Ε' σελ. 483).

'Η Μάκρη κατεστράφη τὸ 1205 ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων 'Ιωάννου τοῦ Σκυλοϊωάννου, ὅσοι δὲ τῶν κατοίκων διέφυγον τὴν σφαγὴν, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν παραδουνάβειον Βουλγαρίαν. 'Αργότερον, κατακτηθείσης τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Λατίνων, διετέλεσε θαρωνία, τὴν ὁποίαν ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουινὸς ἐδῶρσεν εἰς τὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας Οὐγωνα (Huger) μετὰ τοῦ βασιλεῖου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν θαρωνιῶν Αἰνίου καὶ Μαδύτου (βλ. καὶ λέξ. Μάκρη).

ΟΡΘΑΓΟΡΕΙΑ (ἡ).—Πόλις τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ταυτιζομένη ὑπὸ τινων πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Στρυμωνικοῦ κόλπου Στάγειρα ἢ Στάγειρον, τὴν πατρίδα τοῦ φιλοσόφου 'Αριστο-

τέλους. 'Αλλὰ τὰ σωζόμενα νομίσματα αὐτῆς τῶν ἐτῶν 400—350 π.χ. διαφέρουσι τῶν ἄλλων χαλκιδικῶν πόλεων κατὰ τὴν τεχντροπίαν καὶ τὸν σταθμητικὸν κανόνα, ὥστε μᾶλλον ἀναλογεῖσι πρὸς τὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 'Αρχελαίου μέχρι Περδίκκα τοῦ Δ' (413—359 π.χ.) καθὼς ἐπίσης καὶ πρὸς τὰ σύγχρονα νομίσματα τῶν 'Αβδηρίων καὶ τῆς Μαρωνεϊας.

ΟΡΘΑΓΟΡΙΑ (ἡ).—Πόλις τῆς μεσημβρινῆς Θράκης (βλ. λέξ. 'Ορθαγόρεια).

ΟΡΙΚΟΣ.—Γιὸς τοῦ 'Αριαπίθους, βασιλέως τῶν Σκυθῶν, ἐκ τῆς ἀστῆς συζύγου αὐτοῦ 'Οποίης, καὶ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Σκύλλη, ἀλλ' ἐξ ἄλλης μητρὸς, 'Ελληνίδος τὴν καταγωγὴν ἐξ 'Ιστρίας ('Ηροδ. IV, 78).

ΟΡΙΟΣ (Ζεύς).—'Επώνυμον τοῦ Διὸς ἐν τῇ κυρίως 'Ελλάδι, λατρευομένου ὡς προστάτου τῶν ὄριων καὶ ὁροσῶν (ἕρος=τέρμων, terminus). Βωμὸς τοῦ 'Ορίου Διὸς περικαλλῆς μετὰ τετραστίχου ἐπιγράμματος διασωθέντος παρὰ Δημοσθένη, ὑπῆρχε ἐν τῷ στενῷ λαιμῷ τῆς Θρακιῆς Χερσονήσου μεταξύ Πτελεοῦ καὶ καὶ Λευκῆς 'Ακτῆς. (Δημοσθ. περὶ 'Αλωνήσου, 40).

ΟΡΚΕΑ (Α)ΙΣ.—Μεσόγειος πόλις τῆς Θράκης ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 11, 7), ἀπέχουσα τῆς 'Αρζου καὶ Βεργούλης, ὅσον σχεδὸν καὶ ἀπὸ τῆς 'Αδριανουπόλεως. 'Αγνωστος ἄλλοθεν καὶ ἀκαθόριστος. Κατὰ τινὰς ἔκειτο Ν. Δ. τῆς Βιζύης παρὰ τὸ λεγόμενον Κουτσούκ. Ντερβέν.

* **ΟΡΝΟΣ** ἢ **ΟΡΝΟΙ**.—Παρχίλιος πόλις τῆς μεσημβρινῆς Θράκης ἐπὶ τῆς Προποντιδος, τὴν ὁποίαν ὠχύρωσεν ὁ 'Αλκιτιάδης μετὰ τῆς Βισάνθης καὶ Νέου Τείχους, ὅταν καθαιρεθεὶς τῆς ἐξουσίας τῶν 'Αθηνῶν, κατέφυγεν εἰς Θράκην. (Ξενοφ. 'Ελλην. Α, 5, 17,—Κορν. Νέπωτος, 'Αλκιτιάδης 7,—Διοδ. Σικελ. XIII, 105). Κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ 'Ιεροκλέους (Συνέκδ. 632) ὑπὸ τὸ ὄνομα 'Ορνοι, ὡς μία τῶν 14 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Θράκης Εὐρώπης.

ΟΡΡΕΑ (ἡ) (ΟΡΡΕΑ).—Πόλις τῆς 'Ανω Μοισίας ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 9, 4) παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Μάργου ποταμοῦ (νῦν Μοράβα) ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βιμινικίου (νῦν Κοστολάτς) εἰς Ναισσόν

Μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὀρφῆως στενώτατα συνδέεται τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του, τῆς νύμφης Εὐρυδίκης, τῆς ὁποίας ἡ σκληρὰ τύχη εἶναι γνωστὴ εἰς πάντας χάρις εἰς τοὺς συγκινητικωτάτους στίχους τοῦ Βιργιλίου.

Ὅταν ὁ Ἀριστοῦτος, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἦλθεν ἐκ Λιβύης εἰς τὴν Θράκην, διὰ νὰ μυηθῆ εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ὀρφῆως, ἐγνώρισεν τὴν Εὐρυδίκην καὶ ἠρώσθη αὐτῆς, χωρὶς ἐκείνη νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν ἔρωτά του. Διωκομένη παρ' αὐτοῦ ἡ Εὐρυδικὴ ἐπλανᾶτο εἰς τὰς κοιλάδας τῆς Θράκης, συνοδευσμένη ὑπὸ πολλῶν νυμφῶν, ὅτε δηχθεῖσα ὑπὸ φαρμακεροῦ ὄφως ἀπέθανεν ἐν μέσῳ φρικτῶν ἀλγηδόνων. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ὁ Ὀρφεὺς κατῆλθεν εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου κατῴρθωσε διὰ τῆς μουσικῆς του νὰ καταθέλῃ τὴν Περσεφόνην, ἡ ὁποία συγκატένευσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Εὐρυδίκην εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον, νὰ μὴ στρέψῃ καὶ ἴδῃ αὐτὴν κατὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἄδου ἀναχώρησιν. Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ὀρφῆως νὰ ἴδῃ τὴν Εὐρυδίκην, ὥστε δὲν ἐκρατήθη καὶ ἔστρεψε νὰ τὴν ἴδῃ. Ὀλίγων σιγῶν ἀνυπομονοῦσα τὸν ἔκαμε νὰ χάσῃ διὰ παντός τὴν Εὐρυδίκην, τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησε.

Στερηθεὶς οὕτω τῆς Εὐρυδίκης, περιῆλθε τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου κατὰ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην (Α, 96) ἐμυήθη ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς Μέμφιδος, εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος.

* *

Ἐλαθε μέρος εἰς τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν. Κατὰ τὸν πλοῦν τρομερὰ θύελλα ἐξεγεφθεῖσα κατὰ τὰ Θρακικὰ παράλια, παρ' ὀλίγον νὰ καταβυθίσῃ τὴν Ἀργῶ. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπικλήσεως ὑπὸ τοῦ Ὀρφῆως τῶν Θεῶν τῆς Σαμοθράκης, ἡ θύελλα ἐκόπασε καὶ ἡ Ἀργῶ ὑπὸ τοὺς μαγικοὺς ἤχους τῆς λύρας του γλυστροῦσε στὴν ἀτάραχην θάλασσαν. Αἱ Συμπληγάδες Πέτραι, αἱ ὁποῖαι ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἠπέλουν νὰ κατασυντρίψουν τὴν Ἀργῶ ἐσταματήσαν καὶ δὲν ἐκινήθησαν πλέον. Εἰς τὴν Κολχίδα διὰ τῆς θείας μουσικῆς του, ἀπεκόλλησε τὸν φυλάσσοντα τὸ χρυσόμαλλον βέρασ Δράκοντα, οἱ δὲ φίλοι του κατῴρθωσαν νὰ κλέψουν αὐτό, βοηθῆσας τὰ μέγιστα

εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκβασιν τῆς ἐκστρατείας.

* *

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς Κολχίδος, ἦλθεν εἰς Θράκην, ὅπου ἐνθουσιωδῶς τὸν ὑπεδέχθησαν οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἥλιου. Διὰ τῆς ἐμπνευσμένης διδασκαλίας του ἐμάλαξε τὴν ἀγρίαν θρακικὴν ψυχὴν, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Ἐγένετο νομοθέτης αὐτῶν καὶ τοὺς ἐδίδαξε τὰς ὠφελίμους τέχνας. Ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Νεῖλου μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν μῦθον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἄδου, τὸ δόγμα τοῦ ἐξαγνισμού, τὴν ἀνάγκην τῆς ταφῆς, καὶ ἄλλας διδασκαλίας, τὰς ὁποίας ἀνέμιξε μὲ τὴν παλαιὰν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, καθιερώσας αὐτὰς διὰ τῶν ποιημάτων του. Ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τῶν μυστηρίων καὶ τῆς λατρείας. Συνέθεσεν ὕμνους καὶ προσευχάς, εἰς τοὺς θεοὺς γενόμενος συγχρόνως Ποντίφηξ καὶ Βασιλεὺς. Διὰ τῆς ἰδρύσεως μιᾶς θρησκείας ὑπὸ τοῦ Ὀρφῆως, ἀναγκαίως διὰ τὴν χαλιναγώγησιν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἰσχυροτέρας καὶ αὐτῶν τῶν νόμων, ὁ Ὀρφεὺς διακαίως ἐθεωρήθη μέγας εὐεργέτης τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πασανίας, ἀκημάσας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων, θέτει τὸν Ὀρφέα ὑπεράνω πάντων τῶν θνητῶν.—«Ὁ δὲ Ὀρφεὺς (ἐμοὶ δοκεῖν) ὑπερεβάλετο ἐπὶ τὸν κόσμῳ τοῦς πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ μέγα ἦλθεν ἰσχύος, οἷα πιστεῦόμενος εὐρηκέναι τελετὰς θεῶν καὶ ἔργων ἀνοσίων καθαρμῶς, νόσων τε ἰάματα καὶ τροπὰς μνηυμάτων θεῶν». (IX, 30, 30).

Ὁ Ὀρφεὺς, κατὰ τὸν Edouard Schuré, (Les grands, Initiateurs, μετὰφρ. Κ.Δ. Κτίστη), ὑπῆρξε τὸ ἐμφυχωτικὸν πνεῦμα τῆς ἑβραϊκῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀφυπνιστὴς τῆς θείας ψυχῆς. Ἡ ἐπιτάχοδος λύρα του, περιλαμβάνει τὸ Σύμπαν. Κάθε χορδὴ τῆς, ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν διάθεσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ περιέχει τοὺς νόμους μιᾶς ἐπιστήμης καὶ μιᾶς Τέχνης.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ πρώται ἀρχαὶ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως προῆλθον ἐκ τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν, αἱ ὁποῖαι ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ θεοὶ τῶν παλαιῶν χρόνων ἐλατρεύοντο εἰς τὰ ἄλση καὶ τὰς πηγὰς, τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας, καὶ κατοικοῦν ἐπὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ

Ἰσχυροῦ καὶ τοῦ Ἐλικῶνος τῆς Βοιωτίας. Λάτρεις τῶν Μουσῶν τούτων ὑπῆρξαν οἱ Θρακῆς ἄοιδοι, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς τὴν Πιερίαν, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα. Ἡ παρουσία τῶν ἄοιδῶν τούτων Θρακῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήξῃ. Ὁ Θουκυδίδης (I3, 29, 3), ἀναφέρει τοιοῦτους Θρακῆς ἐν Φωκίδι, ὁ Λυκόφρων (Ἀλεξάνδρα, στιχ. 754), εἰς Ἀνθηδόνα τῆς Βοιωτίας, καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XVI, 24, 25) εἰς τοὺς Δελφούς, ἀποκαλῶν αὐτοὺς Θρακίδας. Ὁ Θουκυδίδης μάλιστα κἀμνει διάκρισιν τῶν Θρακῶν τούτων ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν Θρακῶν, τοὺς ὁποίους καλῶς ἐγνώρισε καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἀρκετὰς μᾶς κατέλιπε πληροφορίας. Μόνον οἱ μεταγενέστεροι παραδέχονται τὴν ἀπὸ τοῦ Εὐριπίδου διαδοθεῖσαν γνώμην, καθ' ἣν οἱ Θρακῆς ἄοιδοὶ καὶ ὁ βάρβαρος Θρακικὸς λαὸς ἦσαν ἓν καὶ τὸ αὐτό.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν Θρακῶν, ἡ ποίησις εἶχεν ἐπινοηθῆ ὑπὸ τοῦ «Ὀλεν». Ἀλλὰ τὸ ὄνομα «Ὀλεν», εἰς τὴν φοινικικὴν γλῶσσαν σημαίνει: **Τὸ παγκόσμιον Ὄν**. Τὴν ρίζαν ταύτην συναντῶμεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, Ἄπολεν, τὸ ὅποτον σημαίνει: **Τὸν παγκόσμιον πατέρα**, Ἀρχικῶς δὲ εἰς τοὺς Δελφούς ἐλάτρευον τὸ «**Παγκόσμιον Ὄν**», ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ὀλεν». Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἰσήχθη εἰς τοὺς Δελφούς ὑπὸ τινος νεωτεριστοῦ ἱερέως, ὅστις συνεταύτισε τὸν Παγκόσμιον Πατέρα πρὸς τὴν διπλὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ ἱερεὺς δὲν ἦτο ἄλλος κανεὶς παρὰ ὁ Ὀρφεύς, ὅστις ἔδωκε νέαν δύναμιν εἰς τὸν ἡλικιὸν λόγον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀναζωογονῶν αὐτὸν μὲ τὰ μυστήρια τοῦ Διονύσου. (Fabre d'Olivet, Les Vers d'ores de Pythagore).

Ἡ θρακικὴ προέλευσις τοῦ Ὀρφέως καὶ τῶν ἄλλων Θρακῶν ἄοιδῶν ὅπως: ὁ Θάμυρις, ὁ Μουσαῖος, ὁ Εὐμόλπος καὶ ἄλλοι, τῶν θεολόγων τούτων ποιητῶν μᾶς ὑπομνήσκει, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν ἐκ βορρᾶ καταγωγὴν τῆς θεολογικῆς ποιήσεως, ἡ ὁποία τὰ μέγιστα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἑλληνικῆς παραδόσεως, ἀλλαιώσασα πολλὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Ἡ θεοποίησις δὲ αὐτῆς τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἰδίως δὲ ὁ στενὸς αὐτῆς συνδυασμὸς πρὸς

τὴν μυστηριώδη θεολογίαν, διῆρξε μίαν τῶν μεγίστων κατακτῆσεων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐξιδανικευθεῖσα καὶ ἀποδοθεῖσα εἰς θεῖαν ἔμπνευσιν ἡ ποίησις μετέπλασε καὶ διεμόρφωσεν ἐπὶ τὸ ἰδανικώτερον τὰς θεότητες τὰς ὁποίας ἐλάτρευον ὁ ἑλληνικὸς κόσμος καὶ προσεπάθησε δι' αὐτῶν νὰ συμβολίσῃ ὅ,τι ἡγάπα, ὅ,τι ἐμίσει ἢ ὅ,τι ἐπόθει. Ἡ δὲ διαμόρφωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανθέου μὲ τοιαῦτα ἰδεώδη στοιχεῖα κατέστησεν ἀκόμη περισσότερον λατρευτὴν τὴν θεότητα τῶν νέων Ὀλυμπίων, καὶ ἡ μορφή αὐτῆ τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ Ἑλληνικὸς οὐρανὸς διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς θεοπνεύστου ποιήσεως, τὸν κατέστησε λαμπρότερον καὶ μεγαλοπρεπέστατον.

Ὁ Παράδεισος τὸν ὁποῖον διαπλάττει καὶ ὑπόσχεται ἡδὴ ἡ ἔμπνευσις τῶν μυθικῶν τούτων ποιητῶν τῆς Θράκης, εἶναι περικαλλέστερος τῶν Ἡλυσιῶν πεδίων καὶ παρέχει περισσοτέρους λόγους λατρείας διὰ τοὺς πιστοὺς ἢ ὅσους ὁ μυθολογικὸς τοιοῦτος. Οἱ μυούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ὀρφισμοῦ, ἐλάμβανον διὰ τῆς φωτεινῆς διδασκαλίας τὸ ἀγνόν φῶς τῶν ὑπερτάτων ἀληθειῶν καὶ ἠσθάνοντο νὰ ἐνοσταλλάξῃ εἰς τὰς ψυχὰς των καὶ τὸ οὐρανόπεμπτον βάλαχρον, τὸ ὁποῖον ὁ κατόπιν κόσμος θὰ ὀνομάσῃ ἐπιτυχέστατα «μετάδοσιν ἐμπνεύσεως». Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ φῶς, ἔφθανε καὶ μέχρι τοῦ πολλοῦ πλήθους, ἀλλὰ κεκαλυμμένον κἀπως, ἀλλ' ὅχι καὶ διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον εὐεργετικόν, ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ποιήσεως καὶ τῶν μαγευτικῶν ἑορτῶν.

* * *

Αἱ παραδόσεις ὅσον ἀφορᾷ τὸν θάνατον τοῦ Ὀρφέως δὲν συμφωνοῦν. Κατὰ τὴν μίαν, ἐπειδὴ ὁ Ὀρφεύς μετὰ τὸν θάνατον τῆς Εὐρυδίκης, περιεφρόνει γενικῶς τὰς γυναῖκας, αὐταὶ συνομόσασαι ἐφόνευσαν αὐτόν. Κατ' ἄλλην, ἐπειδὴ περιεφρόνει τὴν λατρείαν τοῦ Βάκχου καὶ ἐξύμνει τὸν Ἥλιον—Ἀπόλλωνα, τοῦ ὁποῖου ἀνέμεινε τὴν ἀνατολὴν καθ' ἑκάστην πρωτὴν ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους, ὁ Βάκχος ἐξοργισθεὶς ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τὰς Βασσακίδας (βλ. λεξ.), ὡς ἀναφέρει ὁ Διοχύλος, αἱ ὁποῖαι ἀφοῦ τὸν ἐφόνευσαν διαισκόρπισαν τὰ μέλη του. Κατὰ τινὰ ἄλλην, ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Παιουανίου, καὶ ἡ ὁποία θεωρεῖται ἡ σοβαρωτέρα, κατεκραυνώθη ὑπὸ τοῦ

Διός, διότι διὰ τῶν νεωτεριστικῶν διδασκαλιῶν του, ἐπεζητήει νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ μυστικά τοῦ θείου κόσμου. Ὁ Ὀρφεὺς κατὰ τοῦτο ὑπέστη τὴν τύχην τοῦ ἀλλοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς ἀνθρωπότητος: τοῦ Προμηθέως, διότι καὶ αὐτὸς ἐτιμωρήθη σκληρότατα ὑπὸ τοῦ Διός, ὡς μεταδώσας εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ θεῖον πῦρ, ὅπως ὁ Ὀρφεὺς ἐξήγγειλε διὰ τῆς γοητείας του τὰ μυστήρια τῶν θεῶν διὰ τῶν Ὀρφικῶν μυστηρίων, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς προηγουμένης ἐγένετο λόγος «οὐ πρότερον ἀκηκοτάς ἀνθρώπους», ὅπως ἀναφέρει ὁ Παισαύριος (IX, 30, 3). Ἐν τοῦτοις ὄλαι αἱ παραδόσεις συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν εἰαίον θάνατον αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον κατέστησε κοινότατον ὁ Βιργίλιος διὰ τῶν ποιητικωτάτων στίχων του. Κατὰ τὸν Βιργίλιον, κί Βακχίδες, ἀφοῦ τὸν ἐφόνευσαν, ἀπέκοψαν τὴν κεφαλὴν του καὶ τὴν ἔρριψαν μετὰ τῆς λύρας του εἰς τὸν Ἑβρον ποταμόν. Περιρριζομένη ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀοιδοῦ εἰς τὰ θοὰ νερά τοῦ Ἑβρου, τὴν Εὐρυδικὴν εἶχεν εἰς τὰ χεῖλη καὶ μετὰ αὐτῆς τὸ ὄνομα ἐξεψύχθη:

Tum quoque marmorea caput a cer-
[vice revulsum,
Gurgite cum medio portans Olagrus
[Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et fri
[gida lingua
Ah miseram Eurydicem animo fugi-
[ente vocabat.

(Γεωργικά, IV, 423 καὶ ἐξῆς).

Τὰ νερά τοῦ Ἑβρου ἐξέθρασαν τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν λύραν τοῦ Ὀρφέως εἰς τὸ Διγαῖον Πέλαγος, τοῦ ὁποῦ τοῦ κύματα τὴν ἔφεραν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Λέσβου, ὅπου περιουλλεγεῖται ὑπὸ εὐλαβῶν χειρῶν, κατετέθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀντίσση ἱερόν τοῦ Βάκχου. Αἱ δὲ Μοῦσαι εὐγνωμονοῦσαι συνέλεξαν τὰ ὄσατ' αὐτοῦ καὶ τὰ ἔθαψαν εἰς τὸ ἴδιόν των ἱερόν τὸ Λεῖθηθρον (βλ. λξξ), παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ὁπόθεν ἀργότερον ἐπὶ τοῦ Ἀρχελάου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας (περὶ τὰ τέλη τοῦ V π. Χ. αἰῶνος), μετακομίσθησαν εἰς τὸ Δίον τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ τῆς εὐκαιρίας τῆς τελέσεως Μουσικῶν ἀγώνων. Μάλιστα ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Δίον ὁδοῦ, ὑπῆρχε καὶ στήλη φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς ὑδρῖαν λιθίνην,

ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ περίοικοι ἐπίστευον ὅτι ἐσώζοντο τὰ ὄσατ' αὐτοῦ Ὀρφέως.

Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Βίος Ἀλεξάνδρου, 14) ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐσώζετο εἰς τὰ Λεῖθηθρα τὸ ξόανον τοῦ Ὀρφέως ἐκ κυπαρίσσου, αἱ δὲ ἀηδόνες αἱ διαιτώμεναι παρὰ τὸν τάφον αὐτοῦ ἐψάλλον μελωδικώτερον τῶν ἄλλων, θαῦμα καὶ τοῦτο τῆς μουσικῆς ἁρμονίας, τῆς ὁποίας πηγὴ ἦτο ὁ Ὀρφεὺς καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀκόμη. Κατὰ δὲ Πλούταρχον τὸν Γεωγράφον (Περὶ ποταμῶν 4) ἐφύετο ἐπὶ τοῦ Παγγαίου βοτάνη τις, «κιθάρα» ὀνομαζομένη, ἡ ὁποία ἐβλάστησεν ἐκ τοῦ χυθέντος αἱματός του, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τὴν τέλει τῶν Διονυσίων ἀνέδιθε μελωδικοῦς ἤχους.

Ἡ κεφαλὴ του διατηρεῖτο εἰς τὸν ἐν Ἀντίσση ναόν τοῦ Βάκχου, ἡ δὲ λύρα του κατετέθη εἰς τὸν ναόν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Λέσβῳ. Τὸ μῦθευμα τοῦτο τῆς διασώσεως τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως εἰς τὴν Λέσβον, προφανῶς συμβολίζει τὴν διάδοσιν τῆς ποιήσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Λέσβου, ὅπου ἤκμαζεν ὁ Ἐρπανάθρος ἐκ τῆς Ἀντίσσης, μυθεῖς ἐκ τῶν θεῶν τόνων τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως.

***

Οὔτε ὁ Ὀμηρος οὔτε ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρουν τὸν Ὀρφέα, μολοντί ὁ Ὀμηρος ἀναφέρει τὸν κατὰ πολὺ νεώτερόν του Θάμυριν. (βλ. λξξ.) Τὸν Ὀρφέα διὰ πρώτην φοράν, ἀναφέρει ὁ λυρικὸς ποιητὴς Ἴβυκος περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος. Μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι, ἰδίως δὲ οἱ Ἀλεξανδρινοί, συνέχουν τὸν Ὀρφέα μετὰ τοῦ Μουσαίου καὶ τοῦ Αἰνίου, τὸν ὁποῖον θεωροῦν ὡς διδάσκαλον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ὀρφέως. (Διοδ. Σικελ. Γ. 62). Καὶ ὄχι μόνον συνέχουν τὸν Ὀρφέα μετὰ ἄλλους ἀοιδούς, ἀλλ' ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρξαν δύο Ὀρφεῖς. Ὁ ἕνας, υἱὸς τοῦ Οἰάγρου «παλαιὸς καὶ πολλῶ προγενέστερος ὑστέρου, ὁ δὲ ἕτερος ἕνδεκα γενεάς μεταγενέστερος τοῦ πρώτου». (Εὐστάθιον Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον). Ἀλλως τε τσαῦτα ἐμυθεύθησαν καὶ τσαῦτα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἐγράφησαν περὶ τοῦ Ὀρφέως, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης, κατὰ τὸν Κικί-

ρανα (De Natura Deorum, A, 38) φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀρνηθῆ τὴν ὑπαρξίν του, οἱ δὲ κριτικοὶ ἐνωρίτατα ἠμφισβήτησαν τὴν γνησιότητα τῶν ποιημάτων του.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν. Πιθανὸν νὰ μὴ ὑπῆρξεν ὁ Ὀρφεὺς. Ὁ «Ὀρφισμὸς ὅμως ὑπῆρξε, κατὰ τὴν δικαίαν ἔκφρασιν τοῦ Jules Girard (Le sentiment religieux en grèce) τὸ πλεόν ἐνδιαφέρον ζήτημα τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὀρφισμὸς μάλιστα ὑπῆρξε κατὰ περισσότερον καὶ καλλιτερον. Ὁχι μόνον εἰσέδυσσε πράγματι εἰς τὴν φιλολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐπέζησεν αὐτοῦ.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Ὀρφέως τιθασσεύοντες τὰ ζῷα διὰ τῆς λύρας του, εἶναι τὸ μόνον μυθολογικὸν θέμα, τὸ ὅποτον πολλάκις παρέστηγεν ἢ ζωγραφικῇ τῶν Χριστιανικῶν κατακομβῶν. Οἱ δὲ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν πεπεισμένοι: ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Μωϋσέως, τοῦ ὁποίου ἦτο σύγχρονος. Ἐν τῇ προσώπῳ αὐτοῦ προηοθάνοντο, ὡς λέγει ὁ Salomon Reinach (Orpheus, Πρόλογος, σελ. VIII) μίαν «εἰκόνα» ἢ μᾶλλον «προεικόνα» τοῦ Ἰησοῦ. Διότι καὶ ἐκεῖνος, θέλων νὰ διδῆξῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὑπῆρξε ταυτοχρόνως ὁ εὐεργέτης καὶ τὸ θῆμα του.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Ἀλέξανδρος Σεβήστος (222-235 μ. Χ.) εἰς τὸν ἰδιαιτερον ναῦστον του εἶχεν ἀπὸ κοινῶ ἐκτεθειμένως τὰς εἰκόνας Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως (πυθαγορείου φιλοσόφου) τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ τοῦτο, διότι μεταξὺ τοῦ Ὀρφισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρχον ἀναλογίαι τόσοσ προφανεῖς καὶ τόσοσ πολῦτιμοι, τὰς ὁποίας δὲν ἤθύναντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τὴν τύχην.

Ἡ νεωτέρα κριτικὴ τὴν ἐξήγησιν τῶν ὁμοιοτήτων τούτων ἀλλαχοῦ ζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ παρὰ εἰς τὴν τολμηρὰν ὑπόθεσιν τῆς μεταξὺ Μωυσεῶσ καὶ Ὀρφέως φιλίας. Ἄλλως τε αὕτη ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ «Ὀρφισμὸς» δὲν ἔχει μόνον κοινὰ γνωρίσματα μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλων θρησκευτῶν πλεόν μακρυνῶν, ὅπως μέ τὸν Βουδισμόν, καὶ τὰς ἄλλας πρωτογόνους πεποιθήσεις τῶν συγχρόνων ἀγρίων. Ἐὰν ἐξετάζοντες κατὰ βάθος

καὶ ἐκ τοῦ πλεόν αὐτὰς, ἀνευρίσκομεν εἰς ὅλας τὰς θρησκείας ὀλίγον Ὀρφισμὸν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ «Ὀρφισμὸς» ἐκρησμοποίησε στοιχεῖα γνωστὰ ὑπὸ πάντων, στοιχεῖα τὰ ὁποία ἠρώσθη ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τρεφόμενος ὑπὸ τῆς προσφιλοτέρας τῶν πλανῶν (Salomon Reinach αὐτόθι, σελ. VII-VIII).

***

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τοῦ Πεισιστράτου, ὁ Ὀρφεὺς ἐθεωρεῖτο ὡς ἱλαστήριός τις λειτουργός, διάφορος τοῦ αἰοῦδου καὶ ὡς εἰσηγητῆς δόγματός τινος πρὸ 600 περίπου ἐτῶν, ἔχοντος ὡς κέντρον Διόνυσον τὸν Ζαγρέα, καὶ ἐπιδιώκοντος τὸν ἀσκητικὸν βίον, τὸν λεγόμενον «ὄρφικόν». Ἐπίσης ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς εἰσηγητῆς τῆς πανθεϊστικῆς ἰδέας, καὶ νέας περὶ τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον θεωρίας, ἀντὶ τῆς δημοτικῆς μονοθεϊστικῆς πίστεως, ἢ ὁποία ἐλάτρευε τὸν Δία, ὡς ἀπόλυτον ἄρχοντα, πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε, θεωρίας ἀντικειμένης πρὸς τὰ γνωστὰ καὶ παραδεδεγμένα. Εἰς τὸν Ὀρφέα ἀπεδόθησαν πλεῖστα ὄσα ἱλαστήρια ἔθιμα, πρὸς καθαρμὸν καὶ ἐξαγνισμόν, χρησιμοὶ μυοτηριῶδεις καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ πλεῖστα μεταγενεστέρων χρόνων.

Τὰ ποιητικὰ τοῦ ἔργου, μυθικο—θεολογικοῦ χαρακτῆρος, πραγματευόμενα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν θεῶν, τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου, χρησιμοὶ κτλ. ἐποιήθησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου καὶ τῶν υἱῶν του (VI π. Χ. αἰὼν) ὑπὸ τοῦ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου καὶ ἄλλων, ἀποδοθέντα εἰς μυθικὸν τινα Ὀρφέα, θεωρούμενον ὡς ἰδρυτὴν μυστικῆς τινος διδασκαλίας, περιστρεφομένης περὶ τὴν λατρείαν Διονύσου τοῦ Ζαγρέως, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ διδασκαλία περιεβάλλετο διὰ μυστηριωδῶν τελετῶν, τῶν λεγομένων «Ὀρφικῶν μυστηρίων».

Πάντες οἱ στίχοι τοῦ Ὀρφέως, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν Ὀρφικῶν ἀνδρῶν, οἱ μέχρις ἡμῶν διασωθέντες, θεωροῦνται ἔργα μεταγενεστέρων χρόνων. Ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας ἤδη λέγει περὶ τοῦ Ὀρφέως. — «Οἱ δὲ πρότερον ποιηταὶ λεγόμενοι τούτων τῶν ἀνδρῶν (δηλαδῆ: τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡοῦδου) γενέσθαι ὕστερον ἐμοὶ δοκέειν ἐγένοντο». Ἐοίαυτῆ ἦτο καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἐκ Σαμοθράκης Ἀριστάρχου,

διασῆμου γραμματικοῦ και κριτικοῦ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων.

Ἄλλα και ἡ προσέλευσις τῶν ὀνομάτων τῶν Θρακῶν αἰδιῶν ἐκ τῶν Μουσῶν και τῆς μολπῆς μᾶς ἀναγκάζει νά ἀμφιβάλλωμεν ἂν ποτε ἐξῆσαν οὔτοι (W.Christ, Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Λογοτεχνίας, Τόμ. Α, σελ. 36).

Μολονότι τοιαύτη ἡ γνώμη τῶν ἀρχαίων και νεωτέρων ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔργα αὐτῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Ὀρφέως, δὲν δυνάμεθα νά ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξίν παλαιότερας τινὸς ποιήσεως τῆς ὁποίας ἡ μνήμη παρέμεινεν ἀκμαία και ζωηρὰ ἐν Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ και Ἀττικῇ, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχον στενὴν σχέσιν οἱ νόθοι στίχοι τῶν Ὀρφικῶν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ Ὀρφεὺς κατετάχθη μεταξὺ τῶν Θεῶν, ὅπως συνέδῃ και με πολλοὺς ἄλλους μυθικοὺς ἥρωας, τὸν Ἀσκληπιὸν π.χ. ἡ δὲ λύρα του κατηστερίσθη ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν Οὐρανόν, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Τὸ ὄνομα «Ὀρφεὺς», κατὰ τὸν Lassen, εἶναι παλαιόν και συμφωνεῖ φθογγολογικῶς πρὸς τὸ «Ribhus» τῶν Βεδῶν, ἱερῶν διβλίων τῶν Ἰνδιῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ὠνομάζοντο ἐν τῇ Βέδα, οἱ θεοὶ ταχύνται, ἡ «Arbhu», ἐπιθετόν τοῦ Ἰνδρα, ὄνομα τοῦ Ἥλιου. Κατὰ δὲ τὸν Edouard Schuré, «Ὀρφεὺς», ἡ «Ἀρφας», σημαίνει τὸν θεραπεύοντα διὰ τοῦ φωτός. Εἶναι δὲ λέξις φοινικική. σύνθετος ἀπὸ τοῦ «ἄουρ»=φῶς και «ρῶφαι»=θεραπεύει. (N. Christ, αὐτόθι, σελ. 36 ἐν υποσημειώσει. — Μυθολογία Οἰκονομοπούλου, σελ. 736.—Decharme Μυθολογία, σελ. 567.—Edouard Schuré, αὐτόθι).

* * *

Ἡ κατάθασις τοῦ Ὀρφέως εἰς τὸν Ἄθην, ἡ ἐπαναφορὰ τῆς Εὐρυδικῆς εἰς τὸν κόσμον και ἡ ἐξαφάνισις αὐτῆς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατὰ τοὺς μυθολόγους, πρὸς ποιητικὸς συμβολισμὸς τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὅπως, ἄλλωστε, εἶναι και δλόκληρος ἡ μυθολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ Εὐρυδική, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶναι ἐν τῶν ὀνομάτων τῆς Ἡῶς, σχετιζόμενον με τὴν Εὐρυφάουσαν μητέρα τοῦ Ἥλιου, τὴν Εὐρυπύλῃν θυγατέρα τοῦ Ἐνδυμῖωνος, και τὴν Εὐρυνόμην μητέρα τῶν Χαρίτων, ὁ

δὲ Ὀρφεὺς ἡ ἐκφανοῖς ἴσως τοῦ Ἥλιου—Ἀπόλλωνος. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νά θεωρηθῇ ὡς Ἡῶς—Εὐρυδική ὡς σύζυγος προσφιλέως τοῦ Ὀρφέως, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ πρὸς τὴν Δύσιν, ὅταν ἀφανίζεται εἰς τὰ βῆθη τῆς νυκτός.—Ὅταν αἱ τελευταῖαι λάμπεις τῆς Δύσεως, λέγει ὁ Decharme (Μυθολ. σελ. 563) ἐξαφανίζονται ἐν τῇ μέσῃ τοῦ σκοτούς, ἡ λαμπρὰ τῆς ἐσπέρας αὐγὴ δηχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὀρφέως τῆς νυκτός, κατέρχεται εἰς τὸν Ἄθην, ὅπου ἀκολουθεῖ αὐτὴν ὁ Ὀρφεὺς, τοῦ ὁποίου ἡ ὑποχθόνιος ἐκστρατεία μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν κατάθασιν εἰς τὸν Ἄθην, τοῦ ἡλιακοῦ ἥρωος Ἡρακλέους. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκεῖνην ἡ Εὐρυδική ἐπανήρχετο εἰς τὴν γῆν μετὰ τοῦ συζύγου της. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λεπτοτάτη λάμπεις δὲν διακρίνεται εἶταν ἀνατελιῇ ὁ Ἥλιος, ἔλεγον, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς εἶχε στρέψει διὰ νά ἴδῃ τὴν Εὐρυδικὴν και διὰ τοῦτο εἶχεν ἀποχωρισθῆ τῆς γυναικὸς τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησεν». Ἄλλ' ἡ Ἡῶς δὲν ἔπεται ἀλλὰ προηγείται τοῦ Ἥλιου. Ἡ μετατροπὴ αὐτῆ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἔγινεν ἀράγε πρὸς πληρεστέραν ζωηρότητα τοῦ μύθου, ἡ μήπως δὲν τὸ ἐσκέφθη τὸ παρατηρητικὸν πνεῦμα ἡ ὑφιπετής φαντασία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων; Ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος, ἀλλ' πιστεύομεν τὸ πρῶτον.

Κατὰ τὸν Salomon Reinach (Orpheus, σελ. 122 και ἐξῆς), ὁ Ὀρφεὺς ἦτο ἕνας παλαιὸς «τοτεμικός» 1) θεὸς τῆς Βορείου Ἑλ-

1) Δέν εἶναι εὐκόλον νά δώσωμεν ἀκριβῆ ὄρισμόν τοῦ «τοτεμικοῦ», καθ' ὅσον ἐπὶ τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ μεγάλη διχογνωμία μεταξὺ τῶν συγγραφέων. Ἡ λέξις «τοτέμ», (ἐξ οὗ τοτεμισμός, τοτεμικός κτλ.), εἶναι Ἰνδικῆς καταγωγῆς, γενικῶς δὲ σημαίνει ἕνα ζῶον, σπανιώτερον ἕνα φυτόν, ἐνίοτε δὲ και ἄφυχον πρᾶγμα εἰς τὸ ὅποῖον ἀπονέμεται θεῖα τιμὴ και λατρεία ὑπὸ ἀγρίων τινῶν φυλῶν, ἰδίως δὲ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τὸ ὅποῖον θεωροῦν ὡς πρόγονον αὐτῶν. Παραδέχονται δὲ, ὅτι πάντοτε προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ προγόνου θηριόμορφου (ἔχοντος μορφήν ζώου) ἢ φυτομόρφου (ἔχοντος μορφήν φυτοῦ).

Μὲ τὴν λέξιν «τοτέμ», συνδέεται και μία ἄλλη λέξις, και αὐτὴ Πολυνησιακῆς κατα-

λάδος, τοῦ ὁποίου ὁ βίαιος θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις ἀπέδησαν ἄρθρα πίστεως μιᾶς μυστικῆς λατρείας, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἶχεν ἐπιτυχίαν. Ὅχι μόνον διεδόθη καθ' ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τὴν Μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἐνέπνευσε καὶ φιλοσόφους ὅπως: τὸν Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα, οἱ ὅποιοι προσέδωκαν εἰς τὰς ἰδέας του μορφῆν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἦιτον, ἐπιστημονικῆν.

Ὁ Ὄρφισμὸς παραδέχεται καὶ ἐδίδασκε τὸ πατροπατορικὸν ἀμάρτημα, ὅπως αἰῶνας ὀλοκλήρους ἀργότερον ὁ χριστιανισμὸς. Ἡ ψυχὴ, κατ' αὐτόν, ἦτο φυλακισμένη εἰς τὸ σῶμα ὡς εἰς τάφον ἢ φυλακὴν, καὶ τοῦτο πρὸς τι-

γωγῆς ἢ λέξις «ταμποῦ» ἡ ὁποία σημαίνει: θρησκευτικὸν τινα θεσμὸν τῶν Πολυνησίων, καθ' ὃν πρόσωπόν τι ἢ πρᾶγμα θεωρεῖται ἱερόν, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ βλάψῃ τις αὐτὸ ἢ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ πρὸς ὄφελός του, διότι τὸ «ταμποῦ» αὐτὸ ἔχει μεγάλην καὶ τρομερὰν θρησκευτικὴν καὶ μαγικὴν δύναμιν. Κατ' ἀνάγκην τὸ τοιῆμ φιλῆς τιος εἶναι καὶ ταμποῦ, δηλαδὴ δὲν ἐπιτρέπεται ἢ καθ' οἴονδῃποτε τρόπον βλάθῃ αὐτοῦ, πλὴν εἰδικῶν καὶ ὄλων ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων. Ἄλλως, περιμένει τὸν παραβάτην μεγάλη τιμωρία καὶ συμφορὰ. Ἡ λατρεία αὕτη, ἡ μᾶλλον ὁ φόβος οὗτος, δὲν στηρίζεται ἐμβαλῶς ἐπὶ τῆς λογικῆς, οὔτε ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν νόμων. Πρᾶξθε δὲ ὁ θεσμὸς οὗτος, ὅπως καὶ ὁ ψυχισμὸς (animismus) ἐκ μιᾶς ὑπερτροφίας τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστικτοῦ καὶ ἐκ τῆς παγκοσμίως διαδεδομένης πεποιθήσεως τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ ἀδελφότητος, ἐνούσης πάντα τὰ ὄντα τῆς φύσεως (ἄνθρωπος, ζῷον καὶ φυτὰ).

Τὸ δένδρον π. χ. τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τοῦ ὁποίου τοὺς καρποὺς ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ γευθοῦν, εἶναι ἓνα ταμποῦ, διότι ὁ Ἰψιστος δὲν εἶπε ποσῶς εἰς τὸν Ἀδάμ διατὶ δὲν πρέπει νὰ φάγῃ ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ. (Περὶ totem καὶ tabou, βλέπε: S. Reinach, Orpheus ἢ Histoire Générale des Religions, σελ. 4 καὶ ἐξῆς. —Frazer, Tabou and the perils of the souls, London, 1911. (Σειρὰ δευτέρα).

μωρίαν ἐνός ἀρχαιοτάτου ἀμαρτήματος τῶν Τιτάνων, προγόνων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι δολίως ἐφόνευσαν τὸν νεαρόν Ζαγρέα.

Ἡ μῆσις εἰς τὰ Ὄρφικὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἐτέλουν ἱερεῖς γόητες καὶ θεραπευταί, εἶχε σκοπὸν τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ «κύκλου τῆς ἀναγεννήσεως», ἰδεῖν ὁμοίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ βουδδισμού, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ διδῶμεν ἐν αὐτῇ ἐπίδρασιν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν Ἰνδιῶν. Διὰ νὰ μὴ ἀναγεννηθῇ τις, ἐπίστευον ὅτι ἤρκουσαν μερικοὶ τύποι τοὺς ὁποίους ἐπρεπε νὰ μάθῃ. Ἐὰν λ. χ. ὁ ἀποθανὼν ἔπιεν ὕδωρ μιᾶς δροσερᾶς πηγῆς, ἔχανε τὴν σαρκικὴν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνουπῆρχεν τὸ πατροπατορικὸν ἀμάρτημα, καὶ καθαρθεὶς οὕτω «ἐδασιλευε μεταξὺ τῶν ἡρώων». Αἱ ἰδέαι αὗται τὰς ὁποίας θὰ ἐπίστευέ τις ὅτι εἶναι γέννημα τῶν χριστιανικῶν χρόνων, ἐκτίθενται εἰς τὴν τετάρτην «Ἐκλογὴν» τοῦ Βιργιλίου, ἀκόμη δὲ σαφέστερον εἰς τὰ ἀποσπάσματα μικρῶν ποιημάτων χαραγμένων ἐπὶ χρυσοῦν πινακίδων, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Κρήτῃ, Μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ, παρὰ τοὺς σκελετοὺς μυστῶν τῶν Ὄρφικῶν μυστηρίων. (S. Reinach, αὐτόθι, σελ. 103). Μεταξὺ τῶν πινακίδων τούτων, δὲγηγῶν τοῦ ἀποθανόντος εἰς τὸ πέραν τοῦ τάφου ταξιδίου, καὶ τοῦ μακροσχοινοῦς «βιβλίου τῶν νεκρῶν» τῆς Αἰγύπτου, ὑπάρχει μεγάλη ἀναλογία, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἐδῶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Τέλος ὁ Ὄρφεύς, τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη παρίστανε φέροντα δέρμα ἀλώπεκος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει παρὰ μίαν ἀλώπεκα ἱεράν, διαμελισθεῖσαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῆς φυλῆς τῆς ἀλώπεκος. Αἱ γυναῖκες αὗται, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκκλοῦντο «Βασσαρίδες». Ἄλλὰ «εσασαρεύς» εἶναι ἐν ἓκ τῶν παλαιῶν ὀνομάτων τῆς ἀλώπεκος.

* *

Εἰς τὸν Ὄρφέα ἀπεδίδοντο τὰ «Ὄρφικὰ» λεγόμενα ποιήματα. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα, ὅπως εἶπομεν, θεωροῦνται ὑπὸ τῶν κριτικῶν ὡς μεταγενέστερα τῶν Χριστιανικῶν χρόνων. Εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς:

α') Τὰ Ἀγροναυτικά, ἀποτελούμενα ἐκ 1384 στίχων ἑξαμέτρων, ἔχοντα ὡς θέμα τὴν

Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείας γραφέντα δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν δευτέρον ἢ τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα.

β') Ὑμνοι 88 τὸν ἀριθμὸν, ὑπὸ διαφόρων ποιηθέντες, καὶ πιθανῶς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

γ') Λιθικά. Ταῦτα πραγματεύονται περὶ τῆς μαγικῆς δυνάμεως τῶν λίθων καὶ ἀποτελοῦνται ἐξ 768 στίχων. Ἐγράφησαν δὲ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Οὐάλεντος καὶ Κωνσταντίνου (IV μ. Χ. αἰῶν).

δ') Διάφορα ἀποσπάσματα 56 τὸν ἀριθμὸν.

Ἐκ τῶν ἔργων τούτων, τὰ «Λιθικά» εἶναι γραμμένα μὲ ἐπιτηδειότητα καὶ χάριν, ἐνῶ τὰ δύο ἄλλα εἶναι μικρᾶς ἀξίας καὶ ὑπολείπονται κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ἔννοιαν.

* *

Ὁ περὶ Ὀρφῆως μῦθος ἐνωρίτατα ἐνέπνευσε ποιητὰς καὶ καλλιτέχνους. Ἡ ἀρχαιότερα αὐτοῦ παράστασις, ἐν τῶν ζωγραφικῶν ἔργων, εἶναι ἀγγειογραφία τις τοῦ 460 π. Χ. σωζομένη σήμερον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Βοστώνης, παριστᾷ δὲ αὐτὸν ὡς Θράκα αἰσθὸν, φοροῦντα θρακικὴν ἐσθῆτα καὶ θρακικὸν πῖλον καὶ ὑψηλὰ ὑποδήματα, ἐπενδεδυμένα μὲ γούναν. Βραδύτερον ὅμως ἀποβάλλει τὸν θρακικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ καταγωγὴν καὶ ἀποβαίνει καθαρῶς ἑλληνικὴ προσωπικότης. Μὲ τοιαύτην δὲ καθαρῶς ἑλληνικὴν μορφήν παρέστησεν αὐτὸν ὁ περίφημος ζωγράφος Πολύγνωτος ὁ Θάσιος (περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰῶνος) εἰς τὴν «Νεκύειαν τοῦ Ὀδυσσεύς», ἢ ὅποια ἐκόσμηε τὴν ἐν Δελφοῖς Λέσχην τῶν Κνιδίων. Κατὰ τὸν Πausανίαν, ὁ πίναξ οὗτος παριστᾷ τὸν Ὀρφῆα καθήμενον ἐπὶ βράχου «ἐφάπτεται δὲ τῇ ἀριστερᾷ κιθάρας, τῇ δὲ ἐτέρᾳ χειρὶ ἰτέας κλώνες εἰς ὧν ψαύει, προσέκλιται δὲ τῷ δένδρῳ». Τὸ εἰκονιζόμενον δὲ ἄσος φαίνεται ὅτι εἶναι τῆς Περσεφόνης, καὶ εἶναι φυτευμένον μὲ αἰγείρους καὶ ἰτέας κατὰ τὴν δοξασίαν τοῦ Ὀμήρου. «Ἐλληνικὸν δὲ τὸ σχῆμά ἐστι τῷ Ὀρφει καὶ αὐτὸ ἢ ἐσθῆς, οὔτε τὸ ἐπιθήμα ἐστὶν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ Θράκιον (X, 30, 6).

Μὲ ἑλληνικὰ χαρακτηριστικὰ ἀπεικονίζει αὐτὸν καὶ ἀγγεῖον τι τῆς Γέλας ἐν Σικελίᾳ, γνήσιον ἀττικὸν ἔργον, ἀναγόμενον εἰς τὰ 450 π. Χ. καὶ σωζόμενον σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον

τοῦ Βερολίνου. (Πρόβλ. Χρήστου Τσοῦντα, «Ἀπεικόνισις Θρακῶν εἰς ἓν ἀγγεῖον» εἰς τὰ Θρακικά, 1928, σελ. 26 καὶ ἐξῆς. —Κ. Κουρτιδου, Ἱστορία τῆς Θράκης, τομ. Δ' σελ. 337 καὶ ἐξῆς).

Ἡ ἐκ τῆς θείας μουσικῆς προκαλουμένη συγκίνησις καὶ ἐξημέρωσις καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν θηρίων, ἀπεικονίζεται εἰς τὰς ἐν Πομπηῶν διασωθείσας τοιχογραφίας καὶ μωσαϊκά. Περὶφημον εἶναι τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως ἀναγόμενον εἰς τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα καὶ ἀπεικονίζον τὸν Ὀρφῆα ἐπαφέροντα τὴν Εὐρυδικὴν ἐκ τοῦ Ἄδου.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν ζωγραφικὴν ἢ μορφή τοῦ Ὀρφῆως, ἕνεκα τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸν «Καλὸν ποιμένα» καὶ τῆς προσκαιροῦ καθόδου αὐτοῦ εἰς τὸν Ἄδην, ἀπεικονίζεται, ὡς συμβολίζουσα τὸν Χριστόν. Αἱ παραστάσεις δὲ αὗται ἐγένοντο τὸ προσφιλέθον θέμα διὰ τοῦ ὁποῦ ἢ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη διεκόμησεν ἐπιτύμβια καὶ τοιχοῦς κατακομβῶν.

Τὰ σωζόμενα σχετικὰ ἔργα εἶναι τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ τετάρτου αἰῶνος, τῶν ὁποίων τὰ πλείστα εἶναι πίνακες καὶ ἀνάγλυφα, ὅπως π. χ. τῆς ἀφίδος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Δομιτίλλης ἐν Ρώμῃ, ἣτις παριστᾷ τὸν Θράκα Ὀρφῆα παίζοντα τὴν λύραν καὶ μαγεύοντα καὶ ἐξημεροῦντα τὰ πτηνά, λέοντας καὶ μυθολογικά τέρατα, καὶ τῆς κατακόμβης τῆς Πρισκίλλας, ἐπίσης ἐν Ρώμῃ. Τὰ πλείστα τῶν ἀναγλύφων τούτων, σχεδὸν Ἰταλικῆς προελεύσεως καὶ τέχνης, παριστοῦν τὸν Ὀρφῆα ἄλλοτε φοροῦντα φρυγικὸν σκοῦφον ἄλλοτε δὲ φέροντα ρωμαϊκὸν χιτῶνα, ἀναπαύμενον δὲ ὑπὸ δένδρον δάφνης, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ κάθηνται πτηνά.

Ἀλλὰ καὶ ἡ νεωτέρα μουσικὴ μᾶς ἐχάρισε δύο ἀριστουργήματα, τῶν ὁποίων ἢ ὑπόθεσις ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τοῦ περὶ Ὀρφῆως μύθου: τὸν «Ὀρφῆα», τὸ ἀρχαιότερον τῶν μελοδραματικῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Κλαυδίου Monteverdi (1567—1643) εἰς 5 πράξεις, καὶ τὸν «Ὀρφῆα καὶ Εὐρυδικὴν» τοῦ Χριστοφόρου Gluck (1714—1787) εἰς 3 πράξεις.

ΟΡΦΙΚΑ.—Περίληπτικὸν ὄνομα παιητικῶν ἔργων φερομένων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀρφῆως. Ἦσαν δὲ αὐτὰ τὰ

«Ἀργοναυτικά», ἔπος διηγούμενον τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν, τῶν ὁποίων πρωτοστατεῖ ὁ Ὀρφεύς, τὰ «Διθικά» διδακτικὸν ἔπος εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ὀρφεύς διδάσκει τὸν Πριαμίδην θειοδάμαντα περὶ τῶν θαυμασίων δυνάμεων τῶν λίθων, καὶ συλλογὴ ὕμνων εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ προσωποποιήσεις δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ ἠθικῆς τάξεως.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἅπαντα τὰ ποιήματα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τοὺς «ὄρφικους» (βλ. λέξ.), ἀναφέρονται δὲ οὗτοι εἰς μυστικὰς θεογονίας, κοσμογονίας, κτλ. Πότε ἐγράφησαν ταῦτα εἶναι δύσκολον νὰ καθωρισθῇ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους κριτικούς ὁ χρόνος τῆς συντάξεώς τιν διαφέρει κατὰ πολλοὺς αἰῶνας: ἀπὸ τοῦ VI π.Χ. μέχρι τοῦ V ἢ καὶ VI μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐκδόσεις τῶν Ὀρφικῶν ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Abel (1885), τοῦ Kern (1922) καὶ ἄλων, τελευταίως δὲ ὑπὸ τοῦ G. Dottin τὰ «Ἀργοναυτικά» μετὰ μεγάλης εἰσχωγῆς ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Guillaume Bude καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως.

ΟΡΦΙΚΟΙ.—Μυστικοπαθεῖς θρησκευτικοὶ ποιηταὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀναφινόμενοι ἀπὸ τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος, καὶ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν κοσμογονίαν καὶ θεογονίαν, τὴν προέλευσιν τοῦ κόσμου ἐκ τῆς ἀρχηγότου αὐτῶν πηγῆς, ἧτοι: τοῦ χάους, τῆς νυκτός, τοῦ οὐρανοῦ ἢ τοῦ ὠκεανοῦ. Παρέλαβον δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ μυθικοῦ Θρακῶς αἰθοῦ Ὀρφέως, ὅστις, κατὰ τὴν παράδοσιν ἐγένετο ἰδρυτῆς τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου Ζαγρέως (βλ. λέξ.)

Τὰ ποιητικὰ τῶν ἔργα φέρονται ὑπὸ τὸ περιληπτικὸν ὄνομα «Ὀρφικά» (βλ. λέξ.) καὶ ἀποδίδονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸν Ὀρφέα καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ χρυσῶν ἐλασμάτων σωζόμεναι, προερχόμεναι ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου ἀνακαλυφθεῖσαι εἰς Φεράς ἐντὸς τὰς φου μᾶς παρέχουν πληροφορίας περὶ τῆς διδασκαλίας, τῶν ἐθίμων τῶν τελετῶν κτλ. τῶν ὄρφικῶν.

Περὶ τῶν ἐθίμων τούτων καὶ ἐν γένει περὶ τῶν Ὀρφικῶν, ἀναφέρει πρῶτον ὁ Ἡρόδοτος (II, 81) ἐξαιρῶν τὴν μεταξὺ τῶν αἰγυπτια-

κῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων καὶ τῶν ὄρφικῶν καὶ βακχικῶν τελετῶν ἀναλογίαν. Φαίνεται δὲ, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ εἰσηχθησαν. αἱ τελεταὶ καὶ παραστάσεις τῶν ὄρφικῶν κατ' αἰγυπτιακὸν πρότυπον. Συνεπῶς κατὰ τὸν ἕκτον π.Χ. αἰῶνα.

ΟΡΦΙΣΜΟΣ.—Ὀρφισμὸς καλεῖται ἡ παραδοχὴ τῆς θρησκείας καὶ θεογονίας, τὴν ὁποίαν καθώρισεν ὁ Ὀρφεύς, περιεχομένην ἐν μέρει μὲν εἰς τὰ «Ὀρφικά» κατὰ μέγιστον δὲ μέρος καθισταμένην γνωστὴν καὶ συμπληρουμένην ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς μυήσεως.

Ὁ ὄρφισμὸς ἐκπηγάσας ἐκ τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς ἐπαφῆς, προήλθεν ἐκ συνδυασμοῦ τῆς Θρακο—φρυγικῆς λατρείας τοῦ Διονύσου μετὰ στοιχείων τῆς θρησκείας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν VI π.Χ. αἰῶνα. Βάσις αὐτοῦ ἦτο ἡ δι' ἐξαγνισμοῦ, καθαρότητος σωματικῆς καὶ ψυχικῆς, διὰ μετανόιας καὶ ἰδιαιτέρων τελετῶν ἀπόκτησις ἡρέμου καὶ ἀγνῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς, μετὰ θάνατον δὲ ἀποφυγῆ τῶν πονῶν καὶ τῶν βασάνων. Ὁ Ὀρφισμὸς κυρίως ἐπέδιλωκε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀγωνίας τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἀγνοῶν καὶ φοδούμενος τὸν θάνατον καὶ τὰ μετὰ τὸν θάνατον.

Πλὴν ὅμως τῶν κυρίως ὀπαδῶν τοῦ ὄρφισμοῦ, ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐκμεταλλεῦόμενοι τοὺς φόβους τούτους, οἱ ὁποῖοι ἀνελάμβανον ἐπὶ πληρωμῇ τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Οὗτοι ἐκαλοῦντο «ὄρφεοτελεσταί», οἱ ὁποῖοι περιερχόμενοι τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ὑπὸ μορφῆν ἐπαίτων, ἐξεμεταλλεύοντο τὴν εὐπιστίαν τοῦ πολλοῦ κοινοῦ, ἰδίως δὲ τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι μετὰ τῶν τέκνων τῶν ἀπετέλουν τὴν καλλιτέραν καὶ προσφοριωτέραν πελατείαν. Ὁ Πλάτων τοὺς ὄρφεοτελεστάς τούτους ὀνομάζει «μάντις» καὶ «ἀγύρτας», συγχάζοντας εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων καὶ ὑποσχόμενους ἀντὶ ὀλίγων χρημάτων τὴν λύσιν τῶν ἁμαρτιῶν των, ὡς καὶ πάντων τῶν ἀποθανόντων προγόνων αὐτῶν. (Πλάτ. Πολιτ. 361β).

* ΟΣΣΑ (ἦ).—Πόλις τῆς Βισαλτίας, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 12 32), ἀλλ' ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς κειμένη.

Κατὰ τὸν Δήμιτσαν ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ νῦν Ζωχοῦ, δυτικῶς τῆς Νιγηρίας, ὅπου ὁ Cousinery, τοποθετεῖ τὴν Λίτην ἢ Λήτην.

Σφάλλεται ὁμως ὁ Cousinery, καθ' ὅσον ἡ Λήτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἐγγατίας ὁδοῦ καὶ ἦτο γνωστὴ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους διὰ τὸ παρ' αὐτὴν ἱερὸν τῆς Λητοῦς, μεταξύ τοῦ Ἐχεθώρου ποταμοῦ καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 600 καὶ 716, —Cousinery, Voyage dans la Macedoine, Τόμ. Β, σελ. 54-55, —Head—Σβορώνου, Τόμ. Α, σελις 236).

* ΟΣΚΙΟΣ.—Ποταμὸς τῆς Βορ. Θράκης, ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Β, 96), ὁ ἄλλως καλούμενος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (IV, 49) Σκίος, ὑπὸ δὲ τοῦ Πλινίου Ολοκος, ὁ σημερινὸς Ἴοκερ, ἐκβάλλων εἰς τὴν δεξιὰν ἄκθην τοῦ Δουνάβεως (βλ. λέξ. Ολοκος).

* ΟΣΤΑΦΟΣ.—Μεσόγειος πόλις τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 11, 7), ἀλλ' ἀγνώστου ταυτότητος. Πολὺ πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς Tabula Peutingeriana ἀναφερομένη Ὅστιζος ἢ Ὅστιδιζός, ἀπέχουσα ἀνατολικῶς τῆς Ἀδριανουπόλεως 18 μίλλια, ἀλλ' αὕτη ἔχει ἐξακριβωθῆ ὅτι εἶναι ἡ Τζουειδὼν ἢ Τζόϊδος (βλ. λέξ.) ἢ σημερινὴ Χαουσά.

Ρήγας ὁ Φεραῖος εἰς τὴν Χάρταν αὐτοῦ, τοποθετεῖ τὴν Ὅσταφον ἐπὶ τῆς Σιτάρα—Ζαγόρας. τῆς ἀρχαίας Βερρόης—Γραϊανῆς, φαίνεται ὁμως ὅτι ὁ ἀορίστος ἐθνεγέρτης καὶ ἔθνομάρτυς, δὲν εἶχε σαφῆ ἰδέαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θράκης. (Πρβλ. Dumont-Homolle σελ. 305).

ΟΣΤΟΥΔΙΖΟΣ.—Διάφορος ὀνομασία τῆς ἐν Θράκῃ πόλεως Οὔστουδιζοῦ (βλ. λέξ).

* ΟΥΤΕΝΔΑΝΟΣ καὶ ΕΤΕΝΔΑΝΙΣΚΟΣ.—Τοπωνυμικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος, κατ' ἐπιγραφὰς εὐρεθείσας ἐν τῇ Β. Θράκῃ καὶ τῇ Μοισίᾳ (Θρακικά 1929, σελ. 12).

ΟΥΑΛΕΝΤΟΣ (Μονή).—Μία τῶν ἀρχαιοτέρων μονῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τιμημένη εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἐκεῖτο δὲ ὅπου ἡ σημερινὴ συνοικία Σαχζαντιε παρά τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον τοῦ Οὐάλεντος (364-378). Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετετράπη εἰς τζαμίον τὸ λεγόμενον Καλεντέρ-Τζαμί.

Πρὸ τινων ἐτῶν ὁ μιναρές αὐτοῦ κατέπεσε φανερεῖα πτώσεως κεραινοῦ, ἀλλ' ὁ ναὸς δια-

τηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν μετὰ τῶν ἐκ ποικιλοχρῶμων μαρμάρων τοίχων του, τοῦ γυναικωνίτου, τοῦ ἱεροῦ κτλ.

Κατὰ τινα παράδοσιν, παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς συνοικίας, ἡ μονὴ αὕτη συνεκοινώνει δι' ὑπογείου μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀπέχοντος περὶ τὰ δύο χλμ. προφανῶς ἕως θὰ πρόκειται περὶ ἀρχαίου ἀχρηστευθέντος ὑδραγωγείου.

ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ.—Βυζαντινὸς στρατηγὸς ἐκ Θράκης ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Α' (527-565) διαπρέφας ὡς ἀρχηγὸς σώματος φαυδαίων εἰς τοὺς κατὰ τῶν Βανδάλων τῆς Καρχηδόνας πολέμους ὑπὸ τῶν Βελισσάριον. Μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν Βανδάλων, ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τὸ 537 εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Γότθων, οἱ ὅποιοι ἐπολιόρκουν τὴν Ρώμην, ὑπεραποτιζομένην ὑπὸ τοῦ Βελισσάριου με δύναμιν 4.000 μόνον ἀνδρῶν. Ὁ Οὐαλεριανὸς διασπάσας τὰς γραμμὰς τῶν πολιορκητῶν εἰσῆλθε εἰς τὴν Ρώμην μετὰ 1500 ἰσπέων ἀναπεριώσας τὸ φρόνημα καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Γότθων, ἀνερχομένων εἰς 100 000 ἀνδρας, διεκρίθη εἰς τὰς ἐν ἀνοικτῶ πεδίῳ ἐπιχειρήσεις, κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ πέμπτου ἔτους τοῦ πολέμου συνώδευσε τὸ 541 τὸν Βελισσάριον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁπότεν μετὰ μικρὰν διαμονὴν ἀπεστάλη κατὰ τῶν Περσῶν τὸς στρατηγὸς τοῦ Ἀρμενικοῦ Θέματος. Τὸ 549 ἀπεστάλη καὶ πάλιν εἰς Ἰταλίαν, ὅπου διεκρίθη ἐκ νέου κατὰ τῶν Γότθων, οἱ ὅποιοι ἐξηκολούθουν τὸν πόλεμον. Κατατροπώσας αὐτοὺς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν (549-543) καὶ σώσας τὴν ἐπαπειλουμένην Ἀγκῶνα κατεχομένην ὑπὸ μικρᾶς Βυζαντινῆς δυνάμεως, ἀπεστάλη εἰς τὴν Βόρειον Ἰταλίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ματαίωσιν τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν ὑποχωρούντων Γότθων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα παρακολουθῆ τοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσδύλοντας Φράγκους. Τέλος ἔλαθε μέρος εἰς τὴν παρὰ τὴν Καπύην μάχην ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν, καθ' ἣν κατενικήθησαν καὶ οἱ νέοι ἐπιδρομαῖς. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ πολέμου τὸ 554 ἀπεστάλη ἐκ δευτέρου εἰς τὸν Καύκασον ὅπου διεξήγετο νέος πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, διαρκέσας μέχρι τοῦ 562.

* ΟΥΑΛΛΑ.—Μεσόγειος πόλις τῆς Θράκης ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ' 11, 7) ἀλλ' ἀγνώστου ταυτότητος.

ΟΥΕΝΔΕΝΙΣ (ἤ) (VENDENIS).—Πόλις τῆς Ἄνω Μοισίας ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 9, 4). Ἔστιν ἡ Vindenis τοῦ Αὔγουσταίου Πίνακος, κειμένη Ν. Δ. τῆς Ναισσοῦ (νῦν Νισσα) καὶ ἐπὶ τῆς ἀπὸ ταύτης εἰς Λίσσον (νῦν Ἀλέξιο) τῆς Δαλματίας ὁδοῦ. Ἄγνωστος ἡ ταυτότης αὐτῆς.

* ΟΥΕΡΖΕΑ (ΗΝΟΣ) (Διόνυσος).—Τοπωνυμικὸν ἐπιθετὸν τοῦ Διονέσου, λατρευομένου ὑπὸ τῶν Θρακῶν κατ' ἐπιγραφὰς εὐρεθείσας ἐν τῇ Βορείῳ Θράκῃ (Θρακικά 1934 σελ. 51).

* ΟΥΕΣΟΡΠΑΡΟΝ (τὸ).—Πόλις τῆς Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βεσσῶν κειμένη Β. Δ. τῆς Φιλιππουπόλεως (βλέπ. λέξ. Βησαπάρα).

ΟΥΖΟΥΣΗΣ ἢ ΟΥΖΙΤΖΗΣ (Ἐπισκοπή).—Ἐδρα ἐπισκόπου ἐν Θράκῃ τῆς ὁποίας μνημονεύεται εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ χρονικά ἐπίσκοπος τὸ 962 ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεώργιος «ἐλάχιτος». Ἐπίσκοπος Οὐζούσης τῆς Θρακῶν χώρας. Κατὰ XIX αἰῶνα ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Οὐζιτζης καὶ Βαλλιόδου ὃ ἐκ Τραπεζοῦντος Γεράσιμος ἀπὸ τοῦ 1816-1831, ὁπότε προήχθη εἰς τὸν θρόνον Καισαρείας. («Θρακικά» Τόμ. VI (1935) σελ. 236 καὶ ἐξῆς.—Μ. Σταμούλη, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, «Θρακικά» Τόμ. XIV (1940) σελίς 153).

ΟΥΓΙΜΙΝΑΚΙΟΝ (VIMINACIUM).—Πόλις τῆς Ἄνω Μοισίας, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ, ὀλίγα χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς τῆς μετὰ τοῦ Μάργου (νῦν Μοράβα) συμβολῆς του, καὶ ἦτο ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἔδρα τῆς Leg. VII Claudia, πιθανῶς δὲ βραδύτερον καὶ ἰσπολιτεῖς. Καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, ἀνεκτίσθη ἐκ θεμελιῶν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527-565) ὑπὸ δὲ τοῦ Ἱεροκλέους μνημονεύεται ὡς μὴ τῶν 5 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μοισίας, τῆς ὁποίας ἦτο μητρόπολις.

Σῶζονται νομισματα αὐτῆς ἀποικιακὰ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ Γορδιανοῦ Γ' μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ, τασσόμενα ἀπὸ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 255 μ. Χ. Σήμερον τὴν θέσιν αὐτῆς

ἐπέχει ἡ πόλις Κόστολας ἐν τῇ Β. Α. Νοτιοουλαῖα, ὅπου σῶζονται τὰ εἱρεπία αὐτῆς.

ΟΥΛΠΙΑ.—Ὄνομασία τῆς Ἀρχιάλου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, πρὸς τιμὴν τοῦ αυτοκράτορος τῆς Ρώμης Τραϊανοῦ (98-117 μ. Χ.)

ΟΥΛΠΙΑ.—Ἐτέρα ὀνομασία τῆς Φιλιππουπόλεως, ὡς τειχιθεσίας ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Τραϊανοῦ (98-117 μ. Χ.).

ΟΥΛΠΙΑΝΗ ἢ ΟΥΛΠΙΑΝΟΝ.—Πόλις τῆς Ἄνω Μοισίας ἐν Δαρδανίᾳ, πρὸς νότον τοῦ ὄρους Σκάρδου Β. Α. τῶν Σκούπων (Σκόπια) εἰς ὄρ. πλάτ. 42° 40' καὶ ἀνατ. μῆκ. 48° 30' κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ. 9, 4). Ὁ Ἱεροκλῆς ὀνομάζει αὐτὴν «τὰ Οὐλπιανὰ» ὃ δὲ Προκόπιος Οὐλπιάναν.

Ἀνακαινωθεῖσα ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527-565), ὠνομάσθη Ἰουστινιανὴ Δευτέρα (Justiniana Secunda). Κατὰ τινὰς ἔκειτο παρὰ τὸ Κισσιενδὴλ τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν ὁμῶς γνῶμην παρὰ τὸ Lipjan μεταξὺ Πριστίνης πρὸς Β. καὶ Σκοπίων πρὸς Ν. εἰς τὰ νότια τῆς Σερβίας.

ΟΥΝΝΩΝ (φρούριον).—Παλαιὸν φρούριον τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, τὸ ὁποῖον ἀνακαινίσας ὁ αυτοκράτωρ Ἰουστινιανός (527-565) μετ' ἄλλων γειτονικῶν φρουρίων «τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς ἀνεχαίτισεν» (Προκοπ. Περὶ Κτισμ. V, 6, 34-35).

ΟΥΟΛΟΓΑΙΟΣ ἢ ΒΟΛΟΓΕΖΟΣ.—Πρωτεύεις τοῦ ἐπὶ τῆς Ροδόπης Μαντείου τοῦ Διονέσου (Ἡροδ. VII, 111) καὶ ἀρχηγὸς τῶν Βεσσῶν ἢ Βέσρων εἰς τὰ νότια τοῦ Ρομητάλκους Α' (11 π. Χ.—12 μ. Χ.) βασιλεύσας τῶν Θρακῶν καὶ φίλου τῶν Ρωμαίων ἀγῶνα (Δίων. Κασσ. XLIX, 34).

* ΟΥΠΙΣ (ἤ).—Ἐτέρα ὀνομασία τῆς Θρακικῆς θεότητος Βενδίδος, τῆς Ἀρτέμιδος τῶν Ἑλλήνων, ἐλθούσης μετὰ τῆς Ἀργῆς εἰς τὴν νῆσον Δῆλον, ἵνα προσφέρῃ θυσίαν πρὸν τιμῆν τῆς Εἰλειθίας. Οὐπιγγος δὲ ὁ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος ὕμνος. (Ἡροδ. Δ. 35.—Τζέτζης, εἰς Κασσάνδρας Δυκόφρονος, σιχ. 936).

ΟΥΡΑΝΟΠΟΛΙΣ (ἤ).—Πόλις τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου Ἰβρυθεία περὶ τὸ 316 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάρχου, υἱοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἐπὶ τῶν εἱρε-

πῶν τῆς ἀρχαίας Σάνης (βλ. λέξ.).

Πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τίνων κατεστράφη δὲν εἶναι γνωστὸν. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς κεῖται σήμερον τὸ κελλίον τοῦ Προφήτου Ἡλίκα. Σῶζονται ἀργυρὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα αὐτῆς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΟΥΡΑΝΙΩΝ, ΟΥΡΑΝΙΑΩΝ ΠΟΛΕΩΣ καὶ ΟΥΡΑΝΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ.

ΟΥΡΒΙΚΙΟΥ (τά).—Οἶκος καὶ συνοικία ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου (324-337) συγκλητικοῦ Οὐρβικίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, καθὼς ἀναφέρει ὁ Γεώργιος Κωδινὸς ἱστορικὸς τοῦ 16' αἰῶνος, ὠνομάσθη «ἡ ἐκεῖσε ὀρωμένη ἀψίς, πρότερον χερσαία τοῦ Βύζαντος». Βραδύτερον οἱ συνοικία αὕτη ὠνομάσθη «τὰ Πρωταίσι», ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου μαγιστροῦ.

ΟΥΡΒΙΚΙΟΣ.—Εἰς τῶν Ρωμαίων συγκλητικῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τεχνάσματος ἐγκατέστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (324-337) πρὸς ταχύτερον συνοικισμὸν τῆς νέας πρωτευούσης. Λαβῶν δηλαδὴ τοὺς βακτυλοὺς αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ, ἔστειλεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐν Ρώμῃ συζύγους των, εἰς ἔνδειξιν προσκλήσεως, καὶ ἔξαπατήσας αὐτῶν τὰς συζύγους καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν μετήκισε μετὰ τῆς ἀκολουθίας ἐκάστου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγκατέστησεν αὐτὰς εἰς μεγάλα οἰκοδομήματα ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντα καὶ ὅμοια πρὸς τὰ ἐν Ρώμῃ ἐκάστο^υ συγκλητικοῦ. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν συγκλητικῶν τούτων ἔλαβον τὸ ὄνομα τὸ πλείστον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνοικιῶν ὡς λ.χ. «τὰ Ἀνθεμίου», «τὰ Ἀρματίου», «τὰ Στουθίου», «τὰ Οὐρβικίου» κτλ.

ΟΥΡΔΑΟΥΣ (φρούριον).—Ἐν τῶν πολλῶν φρουρῶν τῆς Θράκης, τὰ ὁποῖα ἔκτισεν, κατὰ τὸν Προκόπιον (περὶ Κτισμ. IV, 11) ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527-565).

ΟΥΣΔΙΚΗΣΙΚΗ.—Χώρα τῆς Θράκης, ἐκτεινομένη περὶ τὰ 18 μίλια Β. Α. τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀποτελέσασα ἐπὶ ρωμαϊκῆς ἐξουσίας μίαν τῶν 14 στρατηγιῶν (praefecturae) τῆς Θράκης (Πτολ. Γεωγρ. Γ, 11, 6).

ΟΥΣΙΑΝΑ (φρούριον, τά).—Φρούριον τῆς Δαρδανίας ἐν τῇ Ἄνω Μοισίᾳ ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ. (Προκ. Περὶ Κτισμ. IV, 4).

* ΟΥΣΚΟΥΔΑΜΑ.—Ἀρχαῖον θρακικὸν ὄνομα τῆς Ὀρεσιτιάδος ἢ Ἀδριανουπόλεως. Εἶναι δὲ σύνθετον ἐκ τοῦ Οὐσκου, ὀνόματος καθαρῶς Θρακικοῦ, ὅπως καταφαίνεται ἐκ τοῦ ποταμοῦ Οὐσκου ἢ Οἰσκου καὶ τῆς ὁμωνύμου πόλεως ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ (βλ. λέξ.) καὶ δάμα, τὸ ὁποῖον σημαίνει: οἶκον (πρβλ. τὸ σασσοκρικὸν damas, τὸ ζενδικὸν dema), ἐλληγιστὶ δόμος, λατινιστὶ domus, διατηρηθὲν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγροτῶν τῆς Θράκης, μὲ μικρὰν παραλλαγὴν dam (ντάμα).

Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις Οὐσκουδάμα, σημαίνει πόλιν ἢ φρούριον τοῦ Οὐσκου, ἀρχαιστάτου τινὸς βασιλέως ἢ ἥρωος τῆς Θράκης.

Ἐπὶ τῶν εὐζαντινῶν συγγραφέων ἡ Οὐσκουδάμα φέρεται ὑπὸ τὸν τύπον: Οὐσκουδάμος, τύπον, τὸν ὁποῖον οἱ μετὰ τὸν Ἡρόδοτον ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι ἔθισον εἰς τὴν θρακικὴν καὶ δωρικὴν κατάληξιν -α, ὡς λ.χ. Τόπειρα - Τόπειρος, Δένιζα - Δένιζος, Τυρόδιζα - Τυρόδιζος, Οὐστούδιζα - Οὐστούδιζος καὶ ἄλλα. Ἡ Οὐσκουδάμα μετὰ τῆς Βιζύης καὶ τῶν Κυψέλων ἦτο μία τῶν πρωτευουσῶν τοῦ βασιλείου τῶν Ὀδρυσῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν τὸ μάλλον πολιτισμένον θρακικὸν φύλον.

Πρῶτος ὅστις ἐπεχείρησε πόλεμον κατὰ τῶν Ὀδρυσῶν καὶ Βέσσων, ἦτο ὁ Δούκουλλος, ὅστις ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν τὸ 72 μ. Χ. ἐκυρλεύσε πλὴν καὶ ἄλλων τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν τὴν Οὐσκουδάμαν, ἐκδιώξας αὐτοὺς πέραν τοῦ Αἰμου. (Εὐτρώπιος VI, 10).

Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ Οὐσκουδάμα ἦτο μικρὰ καὶ ἄσημος πόλις. Τὸ 127 μ. Χ. ἐπισκεφθεὶς τὰ μέρη ταῦτα ὁ Ἀδριανὸς, ἀνήγειρεν αὐτὴν ἐκ δάθρων μετονομάσας αὐτὴν ἐκ τοῦ ὀνόματός του Ἀδριανούπολιν καὶ Αἰλίαν. Μάλιστα πάσχων ἐκ δυσθεραπεύτου νόσου λέγεται ὅτι ἐλούσθη καὶ οὗτος εἰς τὴν συμβολὴν τῶν παρ' αὐτὴν τριῶν ποταμῶν Ἐβρου, Τόνζου καὶ Ἀρδα, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀρέστου καὶ ἐθεραπεύθη. Ἐκτοτε ἀρχεται ἡ ἀκμὴ τῆς πόλεως τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία εἶναι στενῶτατα συνδεδεμένη μετὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (βλ. λέξ. Ἀδριανούπολις).

ΟΥΣΤΟΥΔΙΖΟΣ.— Πόλις τῆς Θράκης κειμένη 26 χιλμ. πρὸς Α. τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ τῆς ἀπὸ ταύτης εἰς Κωνσταντινούπολιν

ὄδοῦ. Φέρεται δὲ ὑπὸ διαφόρους παραλαγὰς: Ὕστιζος, Ὕστιδιζός, Ὕστοδιζός, Ὕστουδιζός καὶ Ὀύστουδιζός. Εἶναι καθαρῶς θρακικὸν ὄνομα, ἢ δὲ κατάληξις—διζός ἢ διζα εἶναι θρακικὴ σημαίνουσα: φρούριον ἢ ὄχυρόν.

Κατὰ τὸν Jirecek, ἔκειτο ὅπου τὸ σημερινὸν Πύθιον (πρῶην Κούλελι), κατὰ δὲ τὸν Λαμπουσιάδην, καταστραφείσα ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἀντικατεστάθη κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τῆς πόλεως Τρῦειδῶν (βλ. λεξ.) Καταστραφείσα καὶ πάλιν κατὰ τὸν XI αἰῶνα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων δὲν ἀνέλαθεν ἕκτοτε. Ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐκτίσθη τὸ 1560 ἡ κωμόπολις Χανσα ὑπὸ τοῦ Σκόκλη Μεχμέτ Πασᾶ, μεγάλου βεζύρου, ἢ κατ' ἄλλους ὑπὸ τοῦ Χαὸς Μαχμούτ Πασᾶ, ὁπόθεν καὶ ἡ ὄνομασία Χανσα. Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ν. Θράκης ὠνομάσθη Νίκη καὶ ἦτο ἔδρα ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως τοῦ Νομοῦ Ἐβρου, ἀριθμῶσα 1.416 κατοικοῦς.

* ΟΥΣΤΡΑ. — Μεσαιωνικὸν φρούριον τῆς Θράκης πρὸς βορρᾶν τῆς Ροδόπης, φυλάσσον πᾶσαν τὴν ἀπὸ μεσημβρίας εἰσοδὴν, πιθανῶς κατὰ τὸν Jirecek, ὅπου τὸ σημερινὸν βουλγαρικὸν χωρίον Οὔστριτσε, πρὸς Ν. τῆς μονῆς Μπατακόβου. Καταληφθὲν μετὰ τοῦ Στενιμάχου, Περπεράκου καὶ ἄλλων φρουρίων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Μιχαὴλ τὸ 1255, ἀνεκατελήφθη τὸ ἐπόμενον ἔτος μεθ' ὅλης τῆς χώρας ὑπὸ Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρεως (1255—1259).

* ΟΥΓΑΣΠΙΟΣ.— Ὄνομα Θρακικὸν ἐπισήμου τινός Θρακός, ἠρωοποιηθέντος μετὰ θάνατον, ἢ δευτερευόντος τινος τυπικοῦ Θρακικοῦ Θεοῦ («Θρακικὸν Ἀρχεῖον», τόμ. VI, σελ. 14).

* ΟΦΕΛΕΣΤΗΣ.—Εἰς τῶν εὐγενῶν Παιόνων, φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ Πριάμου, φωνευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (Ἰλιάδ. Φ, 210).

Π

ΠΑΓΓΑΙΟΝ.— Ὄρος τῆς Μακεδονίας, γνωστότατον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διὰ τὰ πλοῦσια αὐτοῦ μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, τὰ ὅποια κατὰ τὴν μυθολογίαν πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ Κάδμος. Ἐκτείνεται δὲ κατὰ μῆκος τῶν ὄρων τῆς Θράκης δεσπόζον τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου πρὸς τὰ Ν. Α. τῆς Ἀμφιπόλεως. Κατὰ τὸν V καὶ IV π.χ. αἰῶνα οἱ Ἀθηναῖοι διεφιλονίκησαν τὴν κατοχὴν του πρὸς τοὺς Θάκους. Φίλιππος ὁ Μακεδῶν ἐποφθαλμιῶν τὴν περὶ τὸ Παγγαῖον χώραν, εὐχαρίστως προσῆλθεν εἰς εὐθήθειαν τῶν Κρηνίδων, ἐπαπειλουμένων ὑπὸ τῶν συχῶν ἐπιδρομῶν τῶν Θρακικῶν φύλων. Ἐκτοτε ἐγένετο κύριος τῆς χώρας. ἢ ὅποια τοῦ παρέσχεν τὰ χρηματικὰ μέσα εἰς τὰς ἐπιτυχεῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις, ποριζόμενος κατ' ἔτος περὶ τὰ χίλια τάλαντα, ἦτοι περὶ τὰς 600.000 χρυσῶν δραχμῶν. Σήμερον τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου εἶναι ἐξηγητῆμένα, οὐδαμῶς δὲ ἀνευρέθη ἕχως μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν. Τὸ ὄρος Παγγαῖον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Παγγαίου, υἱοῦ τοῦ Ἄρως καὶ τῆς Κριτοβούλης, ὅστις συννευθεὶς ἐν ἀγνοίᾳ μετὰ τῆς θυγατρὸς του, ἠτύχησεν ἐπ' αὐτοῦ, τὸ ὅποιον

ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα του. Ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὑπῆρχε τὸ περίφημον μαντεῖον τοῦ Διονύσου, ὀηρητοῦμενον ὑπὸ Σατρῶν ἱερέων, οἵτινες ἔθουον λευκοὺς ἵππους εἰς ἀνάμνησιν τῶν λευκῶν ἵππων τοῦ μυθολογικοῦ ἥρωος Ρήσου (βλ. λεξ.). Ἰπὸ τῶν Τούρκων καλεῖται Πουρνάρ-ντάγ, ἐκτείνεται δὲ ἀπὸ Β.Α. πρὸς Ν.Δ. περὶ τὰ 40 χιλμ. εἰς πλάτος δὲ περὶ τὰ 20.

* ΠΑΓΓΑΙΟΣ.—Γιὸς τοῦ Ἄρως καὶ τῆς νύμφης Κριτοβούλης, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔλαβε τὸ ὁμώνυμον ὄρος.

ΠΑΔΙΣΑΡΑ.—Ἐν τῶν φρουρίων τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ, τὰ ὅποια ἐπεσκεύασεν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (527—565), παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 4).

ΠΑΙΟΝΕΣ.—Λαὸς Θρακικός, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐγκατασταθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους καὶ κατοικῶν κατὰ τὸν ἄνω ροῦν τοῦ Στρυμόνος καὶ Ἀξιοῦ καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐριγόνος, παραποτάμου τοῦ Ἀξιοῦ. ὠνομάσθησαν δὲ Παίονες, κατὰ τινὰ παραδόσιν, ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Παιουανίου (V, I, 4 καὶ 5) ἀπὸ τοῦ Παίονος, υἱοῦ τοῦ Ἐνδυμῶνος, ὅστις φεύγων ἐξ Ἡλιδος ἦλθεν

«ὡς πορρωτάτω καὶ τὴν ὑπὲρ Ἄξιου ποταμοῦ χῶραν».

Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Παιόνων ἐπὶ τῶν γειτορικῶν λαῶν ὑπῆρξε μεγάλη. Τροσάυτη δὲ ἦτο ἡ ἀκμὴ αὐτῶν καὶ ὁ πλοθος, ὥστε εὐρέθησαν παιονικὰ νομίσματα εἰς τὰ περὶ τὸν Βυφράτην καὶ Τίγρητα καὶ Ὀρόνταν χῶρας. Κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον οἱ Παιῶνες ἦλθον ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων. Ἐπὶ δὲ τῶν Περσικῶν πολέμων αἱ ἀνατολικῆς τοῦ Στρυμόνος κατοικοῦσαι Παιονικαὶ φυλαὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας τὸ 513 π.Χ. καὶ μετεπολίθησαν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Δαρείου εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ ἄλλοι συνεξεστράτευσαν ὀλίγον βραδύτερον μετὰ τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων οἱ Παιῶνες συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β'. ἀλλ' ὁ Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, χορηγήσαντες εἰς αὐτοὺς τὸ προνόμιον νὰ ἔχουν ἰδικούς των βασιλεῖς, ἐπεβλήθησαν βαθμηθῶν, ὥστε τὸ 284 π.Χ. ἡ χώρα των ἀπετέλεσε μέρος τοῦ Μακεδονικοῦ Βασιλείου.

ΠΑΙΟΝΙΑ.—Ἀρχαία χώρα τῆς Μακεδονίας, ὀριζομένη πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Σκομίου ὄρους, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς Θράκης, πρὸς νότον ὑπὸ τῆς Μακεδονίας, καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Σκάρδου. Διαρρεσμένη, ὑπὸ τοῦ Ἄξιου καὶ τοῦ Στρυμόνος, καταφκεῖτο ὑπὸ τῶν Παιόνων (βλ. λέξ.) διηρημέναν εἰς πολλὰς φυλάς. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους καὶ πρὸ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ἡ Παιονία ἐξεστεινέτο ἐπὶ τοῦ περισσοτέρου μέρους τῆς Μακεδονίας, βραδύτερον ὅμως περιωρίσθη εἰς τὰς κατὰ τὸν μέσον ροὴν τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ χῶρας, (τὴν Ἀμφαξιτίδα λεγομένην Παιονίαν) καὶ τοῦ Στρυμόνος (Παιονίαν τὴν ἐπὶ Σρυμόνα). Ἐπὶ Φιλίππου δὲ καὶ Ἀλεξάνδρου ἀπετέλεσε μέρος τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου.

Μετὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, ὅτε οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβον τὴν Μακεδονίαν, μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ ἦτταν τοῦ Περούσως, τελευταίου βασιλείως αὐτῆς τὸ 168 π.Χ. ἡ Παιονία ἀπετέλεσε μέρος τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ἡ μὲν πρὸς Ἄν. τοῦ Ἄξιου Παιονία συμπεριελήφθη εἰς τὴν Δευτέραν Ἐπαρχίαν Μακεδονίας, ἡ δὲ βορρᾶν εἰς τὴν Τρίτην. Κατὰ δὲ τὸν τέταρτον αἰῶνα, κατὰ τὴν διαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ τῶν πλησιοχώρων

χωρῶν ἀπετέλεσε τὴν Δευτέραν ἐπαρχίαν Μακεδονίας. Πόλεις αὐτῆς ἀναφέρονται: οἱ Στόδοι, ἡ Βυλάζωρος, ἡ Ἀμυδῶν, τὸ Αἰστραῖον, ἡ Δόβηρος ἡ Ταυριάνα καὶ ἡ σπουδαιότερα ὄλων ἡ Σίρις.

ΠΑΙΟΠΛΑΙ (οἱ).—Παιονικός λαός, κατοικῶν ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους μεταξύ Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἀντισταθέντες μετὰ τῶν Παιόνων κατὰ τοῦ Μεγαδάξου, στρατηγοῦ τοῦ Δαρείου, ἐνίκηθησαν, αἱ πόλεις των κατεστράφησαν, οἱ δὲ ἐπιζήσαντες ἐξετοπίσθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν (Ἡροδ. V, 16).

ΠΑΡΙΣΑΔΗΣ, ΠΑΡΙΣΑΔΗΣ καὶ ΠΑΡΙΣΑΔΗΣ.—Σκυθῆς βασιλεὺς τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου εὐκδεχθεὶς τὸν πατέρα του Σάτυρον τὸν Α' (349-310 π.Χ.). Κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (XX. 24) ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀδελφῶν του, ὅστις διαφυγὼν τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐμήλου σφαγὴν, διεσώθη ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλείως τῶν Σκυθῶν Ἀγάρου. Ἐκυβέρνησε πατρικῶς, ὑπὸ δὲ τοῦ λαοῦ τὸ ἐτιμᾶτο ὡς Θεός. Ὑπῆρξε φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἐπιτρέψας ἐλευθερᾶν τὴν ἐξαγωγήν τοῦ σίτου, ὡς ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης (Πρὸς Φορμ. 35-36). Τοῦ Παρισάδου σώζονται χρυσοὶ στατήρες, βραβύρου ὀπωσθήποτε τεχνοτροπίας μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΑΡΙΣΑΔΟΥ. (Head—Σθωρόνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. τόμ. Β', σελ. 13).

ΠΑΙΣΟΥΛΗΝΟΣ (ΖΕΥΣ).—Ἐπίθετον τοῦ Διὸς ἐκ τοῦ Θρακικοῦ τοπωνυμίου Παισοῦλα, ἀπαντῶν διὰ πρώτην φοράν εἰς ἐπιγραφὴν εὐρεθεῖσαν παρὰ τὴν Κομοτινήν καὶ ἀναγομένην εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. («Θρακικά», τόμ. VI (1935) σελ. 316 καὶ ἐξῆς, καὶ 1937. σελ. 32).

ΠΑΙΤΟΙ.—Μικρὸς λαός τῆς μεσημβρινῆς Θράκης, κατοικῶν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Παιτικὴν, περὶ τὸν κάτω ροὴν τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ. Ὑποταχθέντες ὑπὸ τοῦ Ξέρξου, συνεξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος (Ἡροδ. VII, 110), ἀργότερον δὲ ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, ὅτε οὗτος ἐξεστράτευσεν τὸ 334 π.Χ. κατὰ τῶν Περσῶν (Ἀρριανοῦ Ἀνάβ. Α, 11, 4).

ΠΑΙΩΝ (ὁ) (ὁ Πάϊων).—Ὁ κάτοικος τῆς ἀρχαίας Παιωνίας (βλ. λέξ).

* **ΠΑΙΩΝ (Πάϊων).**—Πόλις τῆς Θρακικῆς

Χερσονήσου παρά τὴν Καρδίαν, ἀναφερομένη ὑπὸ Σκύλακος τοῦ Καρυανδέως (Περίπλ. 67). Ταυτότης ἀγνωστος.

ΠΑΙΩΝΙΟΣ ὁ ΜΕΝΔΑΙΟΣ.—Περίφημος ἀγαλατοποιὸς ἐκ τῆς Θρακικῆς πόλεως Μένδης (βλ. λέξ.), ἀκμάσας κατὰ τὸ δευτέρον ἡμῶν τοῦ V π.Χ. αἰῶνος. Κατέστη διάσημος διὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Νίκης, ἀφιερωθείσης ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων τῆς Ναυπάκτου εἰς τὴν Ὀλυμπίαν κατόπιν τῆς νίκης αὐτῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Σφακτηρίᾳ (Παυσ. Α, 17, 8). Τὸ ἀγάλμα τοῦτο εὑρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλυμπίας, κοσμεῖ σήμερον τὸ Μουσεῖον αὐτῆς.

Κατὰ τὸν Πausανίαν ὁ Παιώνιος ἐγλυφε καὶ τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα (τὰ γλυπτὰ) τοῦ ναοῦ τοῦ Διός. Ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη, φαίνεται ἀνακριβὴς, διότι ὁ Παιώνιος θὰ ἦτο πολὺ νέος, ὅτε κατεσκευάσθη τοῦτο, διὰ τὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν τόσον σπουδαῖον ἔργον, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἐμνημόνευε τὸ ἔργον τοῦτο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς Νίκης, ἀφοῦ ἐμνημόνευσε ἔργα πολὺ μικροτέρας ἀξίας, ὅπως εἶναι τὰ ἀκρωτήρια τοῦ ναοῦ. Ἡ τέχνη τοῦ Παιωνίου ἐξήσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καλλιτέχνας, καθὼς φαίνεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν γλυπτῶν τῶν ἐν Ξάνθῳ τῆς Λυκίας μνημείου τῶν Νηρηίδων.

ΠΑΚΤΥΗ.—Πόλις τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ἐπὶ τῆς Προποντίδος, ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸν Σκύμνον (Περίγ. 711-712) ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου. Ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ὄριον τῆς Χερσονήσου. Ἄπ' αὐτῆς δὲ ἤρχιζε τὸ ὄχυρόν τεῖχος, τὸ ὁποῖον κατέληγεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Μέλανος κόλπου Καρδίαν. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἔκτισεν ὁ Μιλτιάδης τὸ 560 π.Χ. ἵνα προστατεύσῃ τὴν Χερσονήσον ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Θρακικῶν λαῶν, ἰδίως δὲ τῶν γειτόνων αὐτῆς Ἀψυνθίων (Ἡροδ. VI, 36). Τὸ μῆκος του ἦτο 30 σταδίων, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα (VII, 331, 54) 40. Ἐνταῦθα παρέμεινε ὁ Ἀλκιβιάδης τὸ 408 π.Χ. ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἀφῆρσαν ἐκ νέου τὴν ἀρχηγίαν, ἀναθέσαντες αὐτὴν εἰς τὸν Κόνωνα. Ὁχυρώσας δὲ τρία φρούρια: τὸν Ὅρον, Βισάνθην καὶ Νέον Τεῖχος, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης ἀποκτήσας μεγάλα πλοῦτη καὶ συνδεθεὶς διὰ μεγά-

λης φιλίας μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Θράκης Μηδόκου καὶ Σεύθου (Περίπλ. Ξενοφ. Ἑλλην. Α, V, 17). Κατεστράφη τὸ 309 π.Χ. μετὰ τῆς Καρδίας ὑπὸ τοῦ Λυσιστράτου, βασιλέως τῆς Θράκης, πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Λυσιμαχείας.

Κατὰ τὸν Μελέτιον (Γεωγρ. Τόμ. Γ') τὰ εἰρηναία αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἐπαχῆς του (τέλος XVIII αἰῶνος) ἐκαλοῦντο Παλαιὰ Πάτινο, ἦτο δὲ παλαιότερον ἔδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Τραϊανουπόλεως καὶ κατόπιν μητροπολίτου.

*ΠΑΛΑΔΕΙΗΝΟΣ.—Τοπωνυμικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἡρώος Θρακῆς, μεγάλως ἐκτιμωμένου ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ἰδίως δὲ τῆς ὑπαίθρου χώρας. («Θρακικὸν Ἀρχεῖον», Τόμ. VI, σελ. 14).

*ΠΑΛΑΙ.—Ἡ Kastrā Rubra τῶν Ρωμαίων, ὅπου τὸ σημερινὸν Σεῖμενλῆ, κειμένη ἐπὶ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς ὁδοῦ Τραϊανῆς - Αὐγούστης (Βερόης) - Ἀδριανουπόλεως.

ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΟΣ.—Μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Θράκης, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ πατὴρ τοῦ Ἀλιάρχμονος. Μαθὼν διὰ τὸν υἱὸς του ἐφονεύθη ἐν τινὶ μάχῃ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν Κόνονος καὶ ἐπνίγη, ὅστις ἔκτοτε μετωνομάσθη Παλαιστίνος καὶ κατόπιν Στρυμῶν.

ΠΑΛΑΙΩΡΙΟΝ (τὸ).—Ὀρμος καὶ πόλις τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς χερσονήσου Ἀκτῆς ἢ Ἀθωνος (νῦν Ἅγιον Ὀρος), ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου μόνον, (Nab. Hist. IV, 10, 37). Εἶναι ὁ σύγχρονος Ἀρσανᾶς Κασταμονίτου περὶ τὰ 12 μίλλια Β.Α. τοῦ ἀκρωτηρίου Πίνης.

ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ.—Ἡγεμὼν τῆς Αἴνου, Ἴμβρου καὶ Σαμοθράκης περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, καταγόμενος ἐκ τοῦ ἐκ Γενούης οἴκου τῶν Κατελούζων (Gatelluzzi), ἐκ τοῦ κλάδου τοῦ Νικολάου ἀδελφοῦ ἢ θεοῦ τοῦ Ἰωάννου Κατελούζου, ἡγεμόνος τῆς Λέσβου, ὅστις ἐπωφελοῦμενος τὸν μεταξὺ Βενετίας καὶ Γενούης ἐκραγένητα πενταετῆ πόλεμον (1376—1381), κατέλαβε τὴν Αἴνον καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς ἀνεξαρτήτου ἡγεμονίας ἐπεκταθείσης οὖν πῶ χρόνῳ ἐπὶ τῆς Ἴμβρου καὶ Σαμοθράκης. Πολυτίμους πληροφορίας περὶ Παλαμήδους κατέλιπεν ἡμῖν Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ἐν Αἴνῳ κατὰ τὸ εἰς Ἀνατολὴν ταξιδίδιον του. Περὶ τὸ 1446 ἐγένετο

φόρου ὑποτελῆς εἰς τοὺς Τούρκους, περὶ δὲ τὸ 1455 κατελύθη τὸ κράτος αὐτοῦ ὑπὸ τούτων. Οἱ νόθοι υἱοὶ τοῦ Νικόλαος καὶ Δουκίνος ᾤθηθήθησαν εἰς Κωνσταντινουπόλιν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακὰς, ὅπου, ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῶν βασάνων, ἠρνῆθησαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἠσπάζθησαν τὸν μωαμεθανισμόν. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ, τοῦ κατακτητοῦ τῆς Λέσβου ἐρρίφθησαν καὶ πάλιν εἰς τὰς φυλακὰς, ὅπου ἀπηγχονίσθησαν μετὰ τινος ἡμέρας.

ΠΑΛΛΗΝΗ (χερσόνησος).—Ἡ δυτικωτέρα τῶν τριῶν χερσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς. Εἰς πλαισιότερους χρόνους ἐκαλεῖτο Φλέγρα ('Ηροδ. VII, 123), κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα (VII, 330, 27 καὶ VII, 30, 25) εἶκον ἐκ τῶν μυθικῶν Γιγάντων, ἔθνους θαρβάρου καὶ ἀσεβοῦς, τὸ ὅποιον κατέστρεψεν ὁ Ἡρακλῆς. «Ὅτι ἡ Παλλήνη χερσόνησος... Φλέγρα τὸ πρὶν ἐκαλεῖτο· ᾤκουν δ' αὐτῇ οἱ μυθεύμενοι Γιγάντες, ἔθνος ἀσεβὲς καὶ ἄνομον, οὗς Ἡρακλῆς διεφθίρειν». Κατόπιν ὠνομάσθη Πελλήνη ἐκ τῆς Παλλήνης, θυγατρὸς τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Σίθωνος. Ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἔλαβε τὸ ὄνομα Κασσάνδρα, τὸ ὅποιον καὶ σήμερον φέρει, ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ ἰσμοῦ αὐτῆς κτισθείσης ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου γραμβροῦ τοῦ Φιλίππου, πόλεως Κασσάνδρας, τὸ 316 π. Χ.

Τὸ μῆκος αὐτῆς, κατὰ τὸν Στράβωνα (VII, 330, 25) εἶναι 100 σταδίων τὸ δὲ μέγιστον πλάτος 60, ὃ δὲ περίπλους 570. Χωρίζει δὲ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον ἀπὸ τοῦ Ἰορωναίου (νῦν κόλπου τῆς Κασσάνδρας) καὶ καταλήγει εἰς δύο ἀκρωτήρια: τὸ Ποσειδίου (κοινῶς Ποσειδί ἢ Κασσάνδρα) πρὸς δυσμὰς, καὶ τὸ Καναστραίου (κοινῶς Παλιούρι) πρὸς τὰ Ν. Α. Ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς συνθέσεως αὐτῆς εἶναι εὐφορωτέρα τῶν δύο ἄλλων τῆς Σιθωνίας καὶ τῆς Ἀκτῆς, καὶ ἐπιτηδειοτάτη πρὸς ἐμπορίαν. Ὡς ἐκ τούτου ἐνωρίτατα προσεβλήθη τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἱδρυσαν ἀρκετὰς ἀποικίας. Ἦτο δὲ πυκνότερα κατοικημένη καὶ περιελάμβανε 9 πόλεις: τὴν Ποτίδαιαν, τὴν ἐπισημοτέραν ἔχων, τὰς Σκίθας, τὴν Σάνην, τὴν Μένδην, τὴν Σικιώνην, τὴν Θέρραμον, τὴν Αἰγὴν, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Ἀφυτιν.

* **ΠΑΛΛΗΝΗ** (ἡ).—Ἀρχαία πόλις τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, λαβούσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς Παλλήνης θυγατρὸς τοῦ Σίθωνος συζύγου τοῦ Κλείτου. «Ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιόν, καὶ ᾤκειτο ὑπὸ γιγάντων. Καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ Γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι...»

ΠΑΛΜΑΤΙΣ.—Φρούριον τῆς Μοισίας παρὰ τὴν δεξιάν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν πόλιν Συκίδαθα, τὸ ὅποιον, κατὰ τὸν Πρόκλιον (Περὶ Κτισμ. IV, 4) ἐπεξέτεινεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (527—565).

ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ (Μονή).—Γυναικεία μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγεγρεῖσα κατὰ τὸν 1Β' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα πρωτοστάτορος καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας, ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, καὶ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) ἐστεγάσθη ἐν αὐτῇ τὸ Πατριαρχεῖον, ἐξ οὗ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς Μονῆς. Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον οἱ τάφοι: Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, τῆς Ἄννης Κομνηνῆς καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου: τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας τῆς Ἁγίας Σολομονῆς, μητρὸς τῶν Μακκαβαίων, τῆς Ἁγίας Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, αἱ εἰκόνες τῶν κτιτόρων τῆς ἱερᾶς μονῆς.

Μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν τοῦ Πατριαρχείου, αἱ παραμείναναι ὀλίγαι μοναχικαὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ ἐν τῷ Τρούλλῳ. Τοῦ λοιποῦ δὲ οἱ πατριάρχαι ἐνεταφιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μονῆς καὶ τῷ περιδάλῳ αὐτῆς. Ἡ Μονὴ παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν μέχρι τοῦ 1591, ὁπότε περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, μετὰ ταβληθεῖσα εἰς τζαμίον, τὸ σημερινὸν Φετιχιέ - τζαμί. Τὰ ἱερά λείψανα μετακομίσθησαν εἰς τὸ νέον Πατριαρχεῖον. Ἐκ τῶν τάφων ὁμοῦς τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν πατριαρχῶν πᾶν ἶχνος ἀπωλέσθη.

ΠΑΜΦΙΛΑΟΣ.—Ἕλλην ζωγράφος ἐξ Ἀμφιπόλεως, μαθητῆς τοῦ Μελανθίου, τοῦ Πανσίου καὶ ἄλλων, γενόμενος περὶ τὸ 360 π.χ. ἰδρυτῆς ζωγραφικῆς σχολῆς ἐν Σικυονί. Ἀποβλέπων κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Πολυκλείτου εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀναλογιῶν, ἀπῆτει

παρά τῶν μαθητῶν του τὴν σπουδὴν τῆς γεωμετρίας. Πρῶτος ἐπέτυχε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Σικυῶνος, θεσπὼν γενικευθέντα βαθμηδὸν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἴνα δὲ ἡ ζωγραφικὴ παύσῃ νὰ εἶναι βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, ἀπηγόρευσε τὴν ἐκμάθειον αὐτῆς εἰς τοὺς δούλους. Ἐγραψε «Περὶ ζωγράφων» καὶ «Περὶ ζωγραφικῆς». Ὡς ὠραιότερον ἔργον του ἐθεωρεῖτο τὸ παριστάμενον τοὺς Ἡρακλεΐδας. Ὁ δὲ Πλίνιος (XXXV, 36, 8) μνημονεύει δύο πίνακας αὐτοῦ: τὴν ἐν Φλιθῶντι νίκην τῶν Ἀθηναίων (πρῶτον ἔτος τῆς 101 Ὀλυμπιάδος) καὶ τὸν Ὀδυσσεά ἐπὶ σχεδίας.

ΠΑΜΦΥΛΟΝ καὶ **ΠΑΜΦΙΛΟΝ**.—Πόλις τῆς Ἄν. Θράκης, κειμένη ἐν τῇ περιφερείᾳ Χαριουπόλεως. Ἐνταῦθα οἱ στρατηγοὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, Νικόλαος Μαυροκατακαλῶν καὶ Βαμπεζιώτης, ἐπὶ κεφαλῆς 8.000 ἀνδρῶν, συγκρουσθέντες κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1086, μετὰ τῶν ἐπιδραμόντων τὴν Θράκην 80.000 Σκυθῶν καὶ Σαυροματῶν, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Τζεγλού, ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, φονεύσαντες πλείστους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Τζεγλού. Ἐλάχιστοι περιωσθέντες ἐπανῆλθον εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουναβέως χώρας των. (Ἄννα Κομνηνή, VII, 1).

Ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἦτο ἔδρα ἐπισκοπῆς ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἡθρῆ αἰῶνος, διαλυθεῖσα πιθανῶς κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διασώζεται φιλονύμως (Ράλλη καὶ Ποτλῆ. τόμ. Ε', σελ. 476.—Μητροπ. Σάρδων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι κτλ. καὶ «Θρακικά», 1935, σελ. 110).

ΠΑΝΑΓΙΑ ἢ **ΣΚΑΛΩΤΗ**.—Μεγαλοπρεπῆς Βυζαντινὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου, ἐν τῇ Ἄνατολικῇ Θράκῃ, 2 ὥρας περίπου πρὸς Ἄν. τῆς Αἴνου καὶ 3¼ πρὸς Βορ. τοῦ χωρίου Ἀμυγδαλιά, κειμένη ἐπὶ τινος βραχῶδους λόφου, δεσπόζοντος τῶν πέριξ. Ἰδρῶθη τὸ 1140 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ Ἀλεξίου. Σήμερον εἶναι τελείως κατεστραμμένη, σωζομένων μόνον τῶν πελωρίων αὐτῆς τειχῶν. Τῆς μονῆς ταύτης ἐσώζετο μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ὀρειχάλκινος σταυρὸς ἐνεπίγραφος μετὰ τῆς χρονολογίας 1172.

ΠΑΝΑΙΟΙ.—Ἀρχαῖος θρακικὸς λαός, κα-

τοικῶν κατὰ τὸν Θουκυδίδην (II, 101) τὰ πεδινὰ μέρη «πέραν τοῦ Στρυμόνος πρὸς βόρειαν». Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀναφέρονται μετὰ τῶν Ὀδομάντων καὶ Δερσαίων ὡς αὐτόνομοι θράκες καὶ σύμμαχοι τοῦ Σιτάλκου, βασιλέως τῶν Ὀδρουῶν, εἰς τὸν κατὰ τοῦ Περδικκα ἀγῶνα.

***ΠΑΝΑΣΑ** (Πανασσά).—Βυζαντινὴ πόλις τῆς Θράκης, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου (Ἱστορ. σελ. 18) κυριευθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀβάρων τὸ 584 μετὰ πολλῶν ἄλλων: τοῦ Δοροστόλου, Μαρκιανουπόλεως, Τροπαίου καὶ λοιπῶν. Ἄγνωστος ἡ ταυτότης αὐτῆς.

ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ (ΜΟΝΗ).—Ἰερὰ μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Κωνσταντινιανῶν, ἰδρυθεῖσα, πιθανῶς, κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ἀλλ' ἄγνωστον παρὰ τίνος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204 μετετράπη εἰς Λατινικὴν, παρέμεινε δὲ ὡς τοιαύτη μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνακτήσεως τῆς πόλεως τὸ 1261. Μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν μετετράπη εἰς τζαμίον ὑπὸ τοῦ καθῆ τῆς Προύσης Φεναρῆ-Ἰσᾶ, τοῦ ὁποῦ ἐκτοτε φέρει τὸ ὄνομα. Ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ Κλισὲ τζαμί. Καταστραφεῖσα τὸ 1917 ὑπὸ πυρκαϊῆς, ἡ ὁποία ἀπετέφρωσεν δλόκληρον τὴν συνοικίαν, περιῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ τελευταία ἔτη ἐπεμελήθη περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς.

ΠΑΝΔΙΑΚΤΗΡΙΟΝ.—Ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἰδρυθὲν τὸ 425 ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Β' τοῦ Μικροῦ. Τὸ πανδιδακτήριον τοῦτο μεταρρυθμισθὲν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Βάρδα τὸ 850, ἀδελφοῦ τῆς Θεοδώρας, ἐστεγάσθη εἰς τὸ περίπτερον τῆς Μαγναύρας ἐν τῷ Μεγάλῳ Παλατίῳ. Ἄλλαι βελτιώσεις ἐγένοντο ἐπίσης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὸ 945, βραδύτερον δὲ, περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1050) αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ ἀναδιοργανώθησαν γενικῶς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, οὕτως ὥστε ἦνθησαν πλήρως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων.

ΠΑΝΔΙΩΝ.—Γῆδος τοῦ Φ. νέως, μυθικοῦ θασιλέως ἐν Σαλαμυδησοῦ τῆς Θράκης, ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, τυφλω-

θεις μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πληξίππου ὑπὸ τοῦ πατρὸς των, πιστεύσαντος εἰς τὰς διαβολὰς τῆς μητρικῆς των Ἰδαίας. (Ἀπολλοδ. Γ', 15, 3).

ΠΑΝΗΓΥΡΑΚΙΟΝ.—Βυζαντινὴ κωμόπολις παρὰ τὸν ΑἼμον, κτισθεῖσα ἐπὶ ἀρχαίου συνοικισμού. Σήμερον καλεῖται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Παναγιούριστε, ὅπου κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εδρέθη ὀρειχάλκινον ξίφος τύπου καὶ τέχνης Μυκηναϊκῆς. («Θρακικά» τόμ. XVI (1941) σελ. 7).

ΠΑΝΙΟΝ (τό).—Ἀκρωτήριον τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου, εὐθὺς μετὰ τὴν Δωτινὴν Πέτραν (Παπαῆς - μπουρνού), ἀποτελοῦν τὸ Β. Δ. ἄκρον τοῦ πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον στομιῦ αὐτοῦ. (Δίουσα. Βυζαντ. Ἀνάπλου Βοσπόρου). Εἶναι τὸ σύγχρονον Φαναράκιον.

ΠΑΝΙΟΝ ἢ **ΠΑΝΙΑΟΝ.**—Πόλις τῆς Θράκης κειμένη ἐπὶ τῆς Προποντιδος, μίαν ὄραν περιπύου πρὸς Ν. τῆς Ραιδεστοῦ. Ἀναφέρεται ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν βυζαντινῶν τῆς Περγάμου Εὐμένους τοῦ Β' καὶ Ἀττάλου τοῦ Β', τῶν Φιλαδέλφων (197—138 π. Χ.), ἐπὶ δὲ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων οἱ Ῥωμαῖοι παρέμειναν ἐπὶ ἀρκετόν. Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἦτο πόλις ὀχυρά, ἀναφέρεται δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰεροκλέους κατὰ τὸν VI αἰῶνα ὑπὸ τὸ ὄνομα Πανόνιον ὡς μία τῶν 14 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Εὐρώπης, καθὼς καὶ κατὰ τὸν X αἰῶνα ὑπὸ Κωνστ. τοῦ Πορφυρογενήτου ὑπὸ τὸ ὄνομα Πάνιον. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717—744), ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Κροῦμος, ἐπολιόρησεν αὐτήν, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς, χάρις εἰς τὰ ὀχυρὰ αὐτῆς τείχη. Ἐπὶ Μιγαήλ τοῦ Β' (820—829) συνετάχθη μετὰ τῆς Περίνθου (Ἡρακλείας) ὑπὲρ τοῦ ἀποστάτου στρατηγοῦ Θωμᾶ. Τέλος ἐκυριεύθη ἔνεκα τοῦ ὑπὸ σεισμοῦ καταρρεῦσαντος τείχους αὐτῆς. Καταστραφεῖσα ὑπὸ μεγάλου σεισμοῦ τὸ 1063 κατεσκάφη τὸ 1205 ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου τοῦ Σκυλοῦράνου, οἱ δὲ διασωθέντες κάτοικοι τῆς μετακίσθησαν εἰς τὴν Παραδουνάδιον Βουλγαρίαν. Ἀπὸ Ἑκκλησιαστικῆς ἀπόψεως, ἐνωρίτατα ἀνεδείχθη ὡς ἔδρα ἐπισκόπου. Κατὰ τὴν ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδον τὸ 431 ἀναφέρεται ὡς ἔχουσα μετὰ τῆς Ἡρακλείας ἓνα καὶ τὸν αὐ-

τὸν ἐπίσκοπον. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον τοῦ 680 μνημονεύεται ἐπίσκοπος μόνον Πανίου, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρηγίτος. Κατὰ δὲ τὸν ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—912) καταρτισθέντα πίνακα τῆς κλίμακος τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀναφέρεται ὡς ἔδρα Ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἡρακλείας (Ράλλη καὶ Ποτλῆ. τόμ. V, σελ. 476). Τοῦ Πανίου σῶζονται ἀρκετὰ ἐπιγραφαὶ ἀνευρεθεῖσαι ἐπὶ τόπου, ἰδίως δὲ ἐπὶ τινος λόφου, δεσπύζοντος τῆς πόλεως. Τὸ ἀρχαιότερον μνημεῖον ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ Πανίου, εἶναι βάρως τι τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος φέρον τὴν ἐπιγραφήν ΠΑΙΝ πρὸς τὰ ἄνω, καὶ Δ πρὸς τὰ κάτω ἐν ἀναγλύφῳ ἦτοι: ΠΑΝ[ΙΤΩΝ] ἢ ΠΑΝ[ΙΟΝ] Δ[ΗΜΟΣΙΟΝ]. Ἐπίσης σῶζεται σήμαγμα (εἶδος σταθμοῦ) φέρον τὴν ἐπιγραφήν: [ΕΠΙ ΑΓΟΡ]ΑΝΟΜΟΥ ΦΑΙΝΙΠΠΟΥ, οπουδαιότατον ὑπὸ πᾶσαν ἐσοψιν (Dumont-Homolle, σελ. 417 καὶ 495). Ἐπήρξε ἡ πατρίς τοῦ ἱστορικοῦ Πρίσκου, τοῦ καλουμένου Πανίτου ἢ Πανιέως. Σήμερον καλεῖται Πάνιος.

*ΠΑΝΙΤΗΣ ἢ HANIEYS.—Ὁ κάτοικος τῆς πόλεως Πανίου (βλ. λ.).

*ΠΑΝΟΝΙΟΝ (τό).—Πόλις τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς Προποντιδος, κατὰ τὸν Ἰεροκλέα (Συνέκδ. 632), ἢ ἄλλως Πάνιον (βλ. λ.).

ΠΑΝΟΡΜΟΣ.—Πολίχνη τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πλίνου (Nat. Hist, IV, 2, 28), πιθανῶς ναύλοχος τῆς ἐμπορίας χάριν καὶ καταφύγιον πλοίων ἐν καιρῷ τρικυμίας.

ΠΑΝΟΡΜΟΣ.—Λιμὴν καὶ πόλις τῆς Ἀνατολικῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Γ, 12, 5) μετὰ τὸ Σταγείρων καὶ Ἄθωνος. Ἀναμφιβόλως εἶναι ἢ μὲν πόλις ἢ Ἄκανθος, ὁ δὲ λιμὴν ὁ Ἄκανθίων λιμὴν τοῦ Στράβωνος (VII, 5, 8), ὁ σύγχρονος λιμὴν τῆς Ἰερισσοῦ καὶ ἡ κωμόπολις του. (Πρβλ. Leake, τόμ. Γ, σελ. 147).

ΠΑΝΤΑΛΙΑ ἢ **ΠΑΝΤΑΛΕΙΑ** ἢ **ΠΑΥΤΑΛΙΑ.**—Πόλις τῆς Θράκης, κειμένη, κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ Γ, 11, 7), παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Δαρδανίας, δεξιὰ τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ἀπέχουσα Ν.Δ. τῆς Σαρδικῆς (νῦν Σόφιας) περὶ τὰ 85 χλμ. Κατὰ τὸν VI αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἰεροκλέους

(Συνέκδ. 654), ὡς μία τῶν 5 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Δακίας Μεσογαίου (Dacia Mediterranea), τῆς ὁποίας τὰ τείχη, ἀπὸ πολλοῦ κατεστραμμένα, ἀνήγειρεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565) «ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἄμαχα τοῖς πολεμίοις διαπραξάμενος». (Προκ. Περὶ Κτισμ. IV, 1, 31). Ἐπὶ τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων ἔφερε τὸ σλαυικὸν ὄνομα Βελεβοῦσδιον, σωζόμενον καὶ μέχρι σήμερον ἐν τινι συνοικίᾳ τῆς πόλεως Βέλπους. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς χώρας ἐκλήθη Κιουστενδήλ, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν αὐτῶν θερμῶν πηγῶν «πηγαὶ τοῦ Κωνσταντινίου», τὸ ὅποιον καὶ φέρει μέχρι σήμερον. Σώζονται νομίσματα αὐτῆς τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ Ἡλιογαβάου, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΥΤΑΛΙΩΤΩΝ ἢ ΟΥΑΠΙΑΣ ΠΑΥΤΑΛΙΑΣ, καὶ διαφόρων τύπων, ὡς λ. χ. ὁ ποταμὸς Στρυμῶν περικυκλοῦμενος ὑπὸ τεσσάρων παιδῶν φερόντων τὰ ὀνόματα: ΒΟΥΡΥΣ, ΣΤΑΧΥΣ, ΧΡΥΣΟΣ καὶ ΑΡΓΥΡΟΣ, σημερινῶν τὴν εὐφορίαν τοῦ ἐδάφους καὶ τὸν μεταλλικὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Εἶναι ἡ σημερινὴ πόλις τῆς Βουλγαρίας Κιουστενδήλ.

ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΟΥ (Μονή).—Ἱερὰ μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτισθεῖσα κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὑπὸ τῆς Ἄννας Δούκαινας, μητρὸς τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118). Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204, μετετράπη εἰς Λατινικὴν, παραμείνασα ὡς τοιαύτη μέχρι τῆς ἀνακτίσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ οἱ Λατίνοι μοναχοὶ ἤρπασαν καὶ ἀπέστειλαν εἰς Ἐνετὶαν τὰ πολυτιμώτερα ἐν αὐτῇ Ἱερὰ κειμήλια (ἓνα ἦλον καὶ τεμάχιον τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου ἐκ τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλα). Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 ἐχρησιμοποιήθη ὡς τουρκικὸν πτωχοτροφεῖον (Ἰμαρέτ) καὶ μετὰ τινα ἔτη μετετράπη εἰς τζαμίον, τὸ ὅποιον ἔκτοτε φέρει τὸ ὄνομα «Ἐσκή Ἰμαρέτ τζαμί», καίτοι δὲ ἐν τῇ συνοικίᾳ Οὐν-καπάν.

ΠΑΝΥΣΟΣ.—Ποταμὸς τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ ἐκβάλλων, κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ, 10, 3), εἰς τὴν Εὐξείνιον Πόντον, πρὸς νότον τῆς Ὀδησοῦ (νῦν Βάρνα). Κατὰ

τὸν Αὐγουσταῖον Πίνακα ἔκειτο ἐπ' αὐτοῦ καὶ δμώνυμος σταθμὸς (statio), ἀπέχων 12 μίλια ἀπὸ τῆς Μαρριανουπόλεως (νῦν ποταμὸς Δέβνα), ἐπὶ τῆς ἀπὸ Ὀδησοῦ εἰς Ἀγχιάλον ὁδοῦ. Εἶναι ὁ σημερινὸς Καμτοῖκ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐκβάλλων μεταξύ Ἀγχιάλου καὶ Μεσημβρίας.

* ΠΑΠΙΚΙΟΝ (Ὄρος).—Ἵψηλότατον ὄρος τῆς Δυτικῆς Θράκης, ἀναφερόμενον κατὰ τὸν δωδέκατον καὶ δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, χωρὶς ὁμοῦς καθεορίζεται ἢ θέσις αὐτοῦ. Πρώτη μναία αὐτοῦ γίνεται ὑπὸ τοῦ Ζωναρά, διηγουμένου τὴν κατὰ τῶν Παυλιανιτῶν τὸ 1113 ἐκστρατεῖαν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ὅστις καταληφθεὶς ὑπὸ βαρυτάτου χειμῶνος, ἠναγκάσθη νὰ διαχειμιάσῃ μετὰ τῆς βασιλείσεως καὶ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Παπικίου, ὅπου ὑπῆρχον μοναί, κελλιὰ καὶ φροντιστήρια. Διελθὼν ἐκεῖ τὸν χειμῶνα ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἀρχομένου τοῦ ἔαρος εἰς Φιλιππούπολιν (Γ, σελ. 753 καὶ ἔξ. Ἐκδ. Βόννης). Μετὰ τὸν Ζωναρᾶν, ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, διατριβῶν εἰς Σαρδικίην (νῦν Σόφριαν), συλλαβὼν περὶ τὸ 1168 τὸν πρωτοστάτην Ἀλέξιον Ἀξούθ, ἐπὶ ὑπονοίᾳ συνωμοσίας κατ' αὐτοῦ, ἀφοῦ τὸν ἔκλειρε μοναχόν, τὸν περιώρισεν εἰς τι τῶν ἐπὶ τοῦ Πιπικίου ὄρους φροντιστηρίων (σελ. 187, ἐκδ. Βόννης). Ὁ Κίνναμος (σελ. 265, ἐκδ. Βόννης) ἐπίσης ἐξιστορῶν τὸ γεγονός τοῦτο, ἀναφέρει τὸ Παπικίον ὄρος, ἀλλ' ἀόριστως ὅπως καὶ ὁ Ζωναράς... «Ἀλέξιος (ὁ πρωτοστάτης), ἐπὶ τῶν ὀρεστέρων ἀπήχθη σεμνείων, ἀπερ ἐπὶ Στρυμόνος ἐν ὄρει Παπικίῳ ἱδρυνταὶ πλεῖστα». Ὁ Χωνιάτης ἐπίσης ἀναφέρει ἀλλαχοῦ (σελ. 557 καὶ 559) ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Β' συλλαβὼν κατὰ τὸ 1191 τὸν Ἀλέξιον, νόθον υἱὸν τοῦ Μανουήλ καὶ τῆς Θεοδώρας, ἐπὶ ὑπονοίᾳ συνωμοσίας καὶ τούτου κατ' αὐτοῦ, διάγοντα ἐν Δράμᾳ, ἀπέστειλεν ὑπὸ συνοδείαν εἰς τὸ Παπικίον ὄρος, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκλειρεν αὐτὸν μοναχόν. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν βασιζόμενος ὁ Ἄντ. Μηλιαράκης, θεωρεῖ τὸ Παπικίον ὄρος ὡς τὸ σημερινὸν ὄρος τῆς Ρίλας, κείμενον εἰς τὸ Ν. Δ. ἄκρον τῆς Βουλγαρίας καὶ συνεχόμενον μετὰ

τῆς Ροδόπης. (*Α. Μηλιαράκη, Ὁ καθορισμός τῆς θέσεως τοῦ Παπικίου ὄρους, ἐν Θρακικῇ Ἐπετηρίδι 1897, σ. 70 καὶ ἐξ.). Μεταγενέστεραι ὁμως μελέται, βάσει τῶν ἰδίων συγγραφέων, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ Παπικιον ὄρος ἔκειτο ἐν τῇ Δυτικῇ Θράκῃ πρὸς βορρᾶν τῆς Μουσουπόλεως, μεταξὺ τῶν σημερινῶν χωρίων Σουσοῦρκοῦ καὶ Ναρλίκοῦ. (Πλειότερα βλ. «Τὸ Παπικιον ὄρος» ἐν «Ἀθηνᾶ», Τόμ. XXXV, (1924) σελ. 219—225).

*—ΠΑΡΑ, —ΠΑΡΟΣ ἢ —ΠΑΡΟΝ.—Θρακικῇ κατάλληλις ἀπαντήσα εἰς κύρια ὀνόματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πόλεων, ὅπως λ. χ. Βέπασα, Βησαπᾶρα, Βηλαιδίπαρα, Βησίπαρα, Βόσποσα, Βολπαρα, Δαρζαπᾶρα, Δρουζιπᾶρα, Σκαρίποσα, Ποισκούπεσα, Μουζιπαρα, Σπινόπαρα καὶ ἄλλαι. Κατὰ τοὺς γλωσσολόγους σημεῖναι ἐχθρόν, πόλιον, ἀγοράν, διανομήν, πόρον, στενὸν πέρασμα. Ἐξ ὧν τούτων τῶν σημεσιῶν πιθανώτερον φαίνεται ἢ ἔννοια τοῦ πόρου, τοῦ στενοῦ περάσματος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς τοποθεσίας τῶν πόλεων τούτων. Πράγματι δέ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὅλαι αἱ πόλεις αὗται κείνται σχεδὸν παρὰ τὸ πέρασμα ποταμοῦ τινος ἢ θαλάσσης. Ἡ Βησαπᾶρα ἢ Βεσοῦπασον (παρὰ Προκοπίω, Περί Κτισμ. IV, 11) πόλις τῶν Βέσσων, Θρακικοῦ λαοῦ, τὸ σημεῖον ἑστὶν Τατάρ-Παζαρτζικ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔκειτο Β. Δ. τῆς Φιλιππουπόλεως παρὰ τὸ πέρασμα τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἡ Δρουζιπᾶρα (βλ. λ.), περίφημος διὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἡρότου, παραποτάμιον τοῦ Ἐβρου, ὅπου τὰ τουρκικὰ χωρία Καϊσιτράν καὶ Καριστάν. Ἡ Βηλαιδίπαρα (βλ. λ.), ἔκειτο παρὰ τὸν ἄνω ροῦν τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ. Ἡ Σκαπτοπᾶρα, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Στριμόνος καὶ τοῦ παραποτάμιου αὐτοῦ Βιστρίτσα, ὅπου κείται τὸ σημεῖον ἑστὶν χωρίον Gramadi ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἡ Σπινόπαρα, τὸ σημερινὸν Κονιάβο ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔκειτο παρὰ τὴν Πανταλιαν (νῦν Κιοιστενδήλ) καὶ ἦτο τὸ πέρασμα τῆς ἀπὸ Σαρδικῆς (νῦν Σόφιας) εἰς Πανταλιαν λεωφόρου, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Στριμόνος μετὰ τοῦ παραποτάμιου αὐτοῦ Sobolchitja. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ αἰθηροδρομικὴ γραμμὴ Ραδομίρ—Κιοιστενδήλ, διέρχεται διὰ τοῦ στενοῦ τούτου. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων, βλέπομεν ὅτι αἱ πόλεις αὗται ἔκειντο

πλησίον στενοῦ ἢ περάσματος ποταμοῦ τινος.

* * *

Εἰς τὰς ἀνωτέρω πόλεις πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ ὄνομα Βόσπορος, Σκυθο-Θρακικῆς ἢ Θρακικῆς καταγωγῆς, τὸ ὅποιον συναντᾶται δύο φορές ἐπὶ τῆς παραλλας τοῦ Εὐξείνου Πόντου: ἦτοι τὸν Θρακικὸν Βόσπορον καὶ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, τὸν σημερινὸν πορθμὸν τοῦ Κέρτς, ὅστις ἐνώνει τὴν Μαιώτιδα λίμνην τῶν ἀρχαίων (νῦν Ἀζοφικὴ θάλασσα) μετὰ τὸν Εὐξείνου Πόντον, σημαίνει δὲ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις: πορθμὸν, στενὸν, πέρασμα.

Σημειοῦμεν ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ Ἑλλησποντος ἐκαλεῖτο, σπανιώτατα Βόσπορος, ὅπως παρ' Αἰσχύλῳ (Πέρσαι, 723 καὶ 746). Περί τῆς καταγωγῆς τῆς λέξεως καὶ τῆς ἔτυμολογίας αὐτῆς ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι. Κατὰ τὴν κοινωτέραν εἶναι σύνθετος ἀπὸ τὰς λέξεις: βοῦς καὶ πόρος, συμφωνοῦν δὲ μετὰ τὴν μυθολογίαν, καθ' ἣν ἡ Ἰώ, θυγάτηρ τοῦ Ἰννάχου, βασιλέως τοῦ Ἀργους, φεύγουσα τὴν μήνην τῆς ζήλοτύπου Ἡρας, καὶ μεταμορφωθεῖσα ὑπ' αὐτῆς εἰς δάμαλιν, διέβη κολυμβῶσα τὸ στενὸν τοῦ Βοσπόρου, ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς Χρυσούπολιν (νῦν Σκούταρι). Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Κωδινοῦ, ζήσαντος κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσην τῆς Κωνσταντινουπόλεως γρόνους, διότι ἐκ τοῦ Βοσπόρου (τοῦ νῦν Σεράϊ—Μπουρνου), ὅθεν διενεργεῖτο μέχρι τῶν γρόνων τοῦ Κωνσταντίνου Β' τοῦ Κομνηνίου (741—775), ἐμπόριον βοῶν, καταληφθεῖσά ποτε ὑπὸ οἱατρῶν δάμαλιν τις διεπέρασε τὸ στενὸν τοῦτο. Τὸ ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Βοσπολίῳ ἀγορὰ βοῶν (Forum bovis), τοῦτο εἶναι γνωστὸν, καθ' ὅσον ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ καὶ ἰδρυμένον ὁμοίωμα βοός, ὑπὸ δὲ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Τουρνεφόρτ (1656—1708) καλεῖται «Βοός φόρος», ἦτοι ἀγορὰ βοῶν. Τὸ ὅτι ὁμως ἠδυνήθη ποτὲ βοῦς νὰ διαπεράσῃ τὸν Βόσπορον κολυμβῶσα μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Χρυσουπόλεως, ὅπου οὔτε πλοῖον δύναται νὰ διέλθῃ κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἕνεκα τῆς ὀρμῆς τοῦ ρεύματος (μέση ταχύτης 3—4 χιλμ. τὴν ὥραν, μεγίστης δὲ 9—10), εἶναι ὅλως ἀπίθανον. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν Θρακικὸν Βόσπορον, ἢ ἔτυμολογία τῆς λέξεως συμφω-

νεὶ μὲ τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν παράδοσιν. Προκειμένου ὁμως περὶ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, δὲν ἐξηγεῖται ποσῶς. Ἄλλοι διετάθησαν, ὅπως ἀβασίμως, ὅτι κάθε στενὸς πορθμὸς ἐκαλεῖτο Βόσπορος, διὰ τὸ εὐκόλον τῆς διαπλεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι: ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἰσθμῶδες διέπλεον αὐτὸν ἐπὶ σχεδίων ἐκ βοείων ἀσκῶν. Ἄλλ' ἢ λέξεις βούς, ὡς πρῶτον συνθετικὸν οὐδέποτε μεταβάλλεται εἰς βός. Κατ' ἄλλους πάλιν τὸ πρῶτον συνθετικὸν βός εἶναι ἀρχαῖόν τι προθετικὸν μόριον τῆς Ἀρίας γλώσσης, ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν πρόθεσιν «παρά», καὶ σημαίνει: «παρὰ τὸν πόρον», διὰ τοῦ ὁποῦ ἐγένοντο αἱ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην μεταναστεύσεις τῶν Ἀρίων φυλῶν, ὁπόθεν διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Κατὰ ταῦτα, Βόσπορος σημαίνει, ὅπως καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, στενὸν ἢ πέρασμα ἢ κατὰ ἀνάλογον, ὅπως παρετήρησαν οἱ γλωσσολόγοι, προκειμένου δὲ διὰ τὸν θρακικὸν Βόσπορον «Μέγα στενόν». Ἄλλ' ἔχουν ἄδικον οἱ θέλοντες νὰ ἀναγνωρίσουν εἰς τὴν λέξιν «Βόσπορος» ἑλληνικὴν καταγωγὴν, παράγοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ βός καὶ πόρος, ὅπου τὸ πρῶτον συνθετικὸν σημαίνει ὄχι τὸν δόρυ, ἀλλὰ τὸ μέγα.

Κατὰ τὰς νεωτέρας μελέτας, ἢ λέξεις «Βόσπορος» εἶναι καθαρῶς θρακικὴ, ὅπου ἢ κατάληξις—«παρα» μετεσχηματίσθη εἰς—«πόρος», αἱ δὲ δύο αὗται κατάληξεις—«πόρος» (ἑλληνικὴ) καὶ—«παρα» (θρακικὴ), προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, σημαίνουσα ἔν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Τῆς λέξεως «Βόσπορος», ἔχομεν δύο θρακικὰς παραλλαγὰς: Βόσπαρα (φρούριον ἐν Θράκῃ) καὶ Βουσι-παρα (γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς), μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τοπωνυμίας, παρὰ τὴν Βησαπάραν, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βέσων. Τὸ πρῶτον συνθετικὸν Βοσ- φαίνεται σημαίνει τὸ μέγα καὶ τοῦτο χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «βούς». Παράδειγμα ἔστω τὸ Βωσαγύρα (τὸ ἔθνικόν Βωσαγυρηνός) τὸ ὅποιον ἀναμφιδόπως σημαίνει ὄχι «Βούς-ἀγοράν», ἀλλὰ «Μεγάλην-ἀγοράν». Ἡ κατάληξις—«παρα» συναντᾶται ἐπίσης καὶ «παρα» ἢ—«πόρον», ὡς λ.χ. Βρίπαρο, Βρίπαρον, Βηρίπαρα, Σκαρίπαρα. Ἐπίσης καὶ πόρα ἢ πόρις, ὅπως

Σιάπορα, Κετρίπορις, Ραισκοῦπορις, ἐξ οὗ καὶ ἢ πιθανὴ συνταύτισις τῶν εἰς—πάρα καὶ—πόρος ἢ—πόρις ληγουσῶν λέξεων, ὅπως λ. χ. Δρυζίπαρα καὶ Δρυζίπαρος, Βόσπορος καὶ Βέσπαρα καὶ ἄλλα. Ἄλλως τε παρετηρήθη καὶ ἢ πιθανὴ ταυτότης τῶν κυρίων ὀνομάτων Πόρις καὶ Πάρις.

Ἄλλὰ καὶ τῆς λέξεως «Βυζάντιον», κατὰ τὸν καθηγητὴν Παῦλον Καρολίδη, τὸ πρῶτον συνθετικὸν προέρχεται ἐκ τινος θρακικῆς λέξεως: Βούζ, Βός ἢ Βύζ, ἢ ὅποια σημαίνει «στενόν» καὶ ἢ ὅποια ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἑλληνισθησαῖον λέξιν Βόσπορος. Ἄλλ' εἴτε βούζ, βός ἢ βύς εἶναι τὸ πρῶτον συνθετικόν, εἴτε βός, ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ δύο αὗται λέξεις εἶναι θρακικῆς καταγωγῆς καὶ σημαίνουν τὸ «στενὸν πέρασμα», πρᾶγμα τὸ ὅποιον συμφωνεῖ μὲ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν θρακικῶν πόλεων καὶ τοπωνυμῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκείντο παρὰ τὸ πέρασμα ποταμοῦ τινος ἢ θαλάσσης. Οὕτω ἢ λέξις Βόσπορος εἶναι καθαρῶς θρακικὴ καὶ σημαίνει «Μέγα στενόν», ὅπως πράγματι εἶναι ὁ θρακικὸς Βόσπορος. (Albert Dumont, αὐτόθι σελ. 500.—Georges Seure, *Archéologie Thrace*, 2me serie, 1ere partie, σελ. 140.—Παύλου Καρολίδου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου*, Ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη. Τόμ. Α, σελ. μθ. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ: Ἡ πόλις τῶν Βυζαντινῶν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ βασιλέως Ἀστραναδδῶν, (ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, 1902—1903, σελ. 263—272).

ΠΑΡΑΒΟΛΟΣ.— Ὅρμος τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλλας τοῦ Βοσπόρου, μεταξύ τῶν ἀκρωτηρίων: Κλειδίου (νῦν Ντεφντερδάρμπουρνού) καὶ τῆς Ἐστίας (Ἄρναούτ-κιοῖ). Εἶναι ὁ σύγχρονος ὄρμος τοῦ Κουρού-τοεσμέ (Ἐρηρᾶς Κρήνης ἢ Ἐρηροκρήνης).

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ (Ἰόσια) Ἡ ἐπιλεγομένη Ἐπιβατινὴ (βλ. λεξ. Ἐπιβάται).

* ΠΑΡΕΙΟΝ (τό).— Ἔθρα ἀρχιεπισκοπῆς, ἐν Θράκῃ μνημονευομένη εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ χρονικά. Ἀναφέρονται Ἀρχιεπίσκοποι αὐτῆς μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Ἰγνάτιος τὸ 1285 υπογράφεται κατὰ τὴν ἐν Βλαχέρναις Σύνο-

δον «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Πηγῶν καὶ Πικρίου, ὑπέριμος Ἰγνάτιος, ὄρισας ὑπέγραψα. (Σταμούλη, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῆς Θράκης, σελ. 31, 42, 54, 156).

* ΠΑΡΑΔΗΜΗ.—Βυζαντινὸν φρούριον, κείμενον εἰς τὰ περίεξ τῶν Κομουτζηνῶν (νῦν Κομοτινῆς). Ἀναφέρεται ὡς προσχωρησάν τὸ 1343 εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννην Καντακουζηνόν (1341-1354) μετὰ τριῶν ἄλλων παρακειμένων φρουρίων: Ἄσωμάτου, Κρανουδουλίου καὶ Στυλαρίου.

ΠΑΡΑΙΒΙΟΣ.—Θεράπων τοῦ Φινέως, μυθικοῦ βασιλέως τῆς ἐν Θράκῃ Σκλυδνησοῦ. Οὗτος κόψας ποτὲ ἱεράν ἕρῶν, ἀπερωμένην εἰς τὴν νόμφην Ἀμαδριάδα, προστάτιδα αὐτῆς, κατεδικάσθη ὑπ' αὐτῆς εἰς βουλμίαν, μέχρις οὗ, κατὰ συμβουλήν τοῦ Φινέως ἐξιλέωσε τὴν νόμφην, ἰδρύσας βωμόν πρὸς τιμὴν τῆς. (Ἀπολλ. Ροδ. Β, 468).

* ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ.—Ἐμπορεῖον τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων κείμενον ἐν τῇ βορ. Θράκῃ Β. Α. τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὸ μέσον περιήπου τῆς ἀπὸ ταύτης εἰς Κραάσθουρα ὁδοῦ, σὺ μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἐδρου. («Θρακικὰ» τόμ. VI (1935) σελ. 162).

* ΠΑΡΘΕΝΙΟΝ (τό).—Περὶ τῆς πόλεως ταύτης, Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Πόλις τῆς Εὐδοίας. Ἔστι καὶ Θράκης. Τὸ ἔθνικόν Παρθένιος καὶ Παρθενιούς». Ἀγνωστος ἢ ταυτότης αὐτῆς.

* ΠΑΡΘΕΝΙΟΝ ΙΕΡΟΝ.—«Τόπος καὶ ἄκρα πρὸ τῆς χερσονήσου πόλεως Βοσπόρου. Στράδων (VII, 308). Ἔστι δὲ θαμιονός τινας ἐπάνυμον ἢ ἄκρα καὶ νέος καὶ τὸ ἕσῃον Παρθένιον ἔχον σταθίους ἑκατόν» (Στεφ. Βυζάντιος).

* ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΛΙΣ.—Πόλις τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πλινίου (Nat. Hist. IV, 18). Ἐκεῖτο δὲ, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, ἐν περιοχῇ κατεχομένη ὑπὸ Σκυθῶν, τῶν καλουμένων Ἀροτήρων, ὅπου κατῴκει τὸ γένος τῶν Πυγμαίων. Οἱ Ἀροτήρες οὗτοι Σκύθαι κατέκουν τὴν Σκυθικὴν λεγομένην Θράκην, ὡς ἀποκαλεῖ ὁ Ζώσιμος τὴν Κάτω Μοισίαν. Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα μνημονεύεται ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὡς ὑπαγεμένη εἰς τὸ

θέμα τῆς Ἐπαρχίας Ροδόπης (Περὶ Θεμάτων, σελ. Β.).

ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΛΙΣ.—Πόλις τῆς χερσονήσου Σιθωνίας (νῦν Λόγγου) πρὸς νότον τῆς Φυοκέλλης ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ τῶν θυγατέρων τοῦ Γράστου, υἱοῦ τοῦ Μύγζονος «διὰ τὸ ἀγροικον αὐτῶν τῆς διαίτης, καὶ τὸ ἄμικτον». (Στ. Βυζάντιος). Ὁ πολίτης Παρθενοπολίτης. Ἐκεῖτο δὲ παρὰ τὸ χωρίον «Παρθενίονα», διατηρήσαν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ὑπὸ μικρὰν παραλλαγὴν. (Πρὸς Δήμιττα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 615).

* ΠΑΡΘΙΚΟΠΟΛΙΣ.—Πόλις τῆς Σιντικῆς, κειμένη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Β. Δ. τῆς Ἡρακλείας τῆς Σιντικῆς (Πτολ. Γεωγρ. Γ, 12, 27). Κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἰεροκλέους (Συνεκτ. 638) ὡς μία τῶν 32 πόλεων τῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας, κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὑπὸ τοῦ Κ. Πορφυρογεννήτου (Περὶ Θεμ. Β. 47) ὡς μία τῶν 7 πόλεων τῆς ἐπαρχίας τῆς Ροδόπης. Ἐπὶ τίνος ἐκτίσθη, καὶ πότε κατεστράφη, καθὼς καὶ ἡ ἀκριδὴς τοποθεσία αὐτῆς εἶναι ἄγνωστον.

* ΠΑΡΟΡΙΑ (τά).—Ὄνομασία τῶν Μηλεῶνων (βλ. λέξ.) κατὰ τὸ δευτέρον θαλάσσιον τῶν Βουλγάρων.

* ΠΑΤΑΡΟΣ.—Ἠγεμὼν τις τῶν Θρακῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ὁποῖου οἱ Θράκες διαδάντες ἐκ τῆς Εὐρώπης «ὅτε οἱ Κιμμέριοι τὴν Ἀσίαν κατέτρεχον, ἐκβαλόντες αὐτοὺς ἐκ Βιθυνίας ἔκησαν αὐτοί...» (Ἐῤυσταθ. εἰς Διονυσ. 140).

* ΠΑΣΠΑΡΑΣ.—Βυζαντινὴ κόμη τῆς Ν. Α. Θράκης, πρὸς δυσμὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρὰ τοὺς Ἐπιδάτας, ἀλλ' ἄγνωστον ποῦ ἀκριδῶς κειμένη. Ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Θεοφίλου (1364-1376) ἀναφέρεται μετὰ τοῦ Οἰκονομείου ὡς κτήμα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, δωρηθεῖσα ὑπὸ ἀνός τῶν αυτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἄγνωστον πότε.

* ΠΑΣΣΑ (ή).—Πόλις τῆς Θράκης, ἀναφερομένη ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἄγνωστον ποῦ κειμένη. Τὸ ἔθνικόν Πασσαίος.

* ΠΑΤΜΟΝ (Κάστρον).—Φρούριον τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς Ροδόπης, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρως αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας (1253-1259), ἀνά-

κτισθῆναι τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένων πόλεων καὶ φρουρίων, εὐκόλως κατέλαβεν ὁ Ἀλέξιος Δούκας ὁ Φιλανθρωπῆνός τὸ 1256 μετὰ τῆς Ἰζεπαινῆς (βλ. λέξι.). Ἄγνωστος ἢ ἀκριβῆς τοποθεσία αὐτοῦ.

* ΠΑΤΡΑΟΣ.—Βασιλεὺς τῆς Παιονίας περὶ τὰ 340—315 π. Χ. Τοῦ Πατράου σώζονται ἀργυρᾶ τετράβολα καὶ δραχμαὶ (Head. Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 305, πίναξ XIII).

ΠΑΥΤΑΛΙΑ.—Βλέπε λέξι:ν Πανταλία.

ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΙ.—Θρησκευτικὴ αἵρεσις ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Κωνσταντῖνον, ἐπικληθέντα Σιλουϊανόν εἰς τὰ Κίβυσσα τῆς Ἀρμενίας. Οἱ Παυλικιανοὶ διεσπάρθησαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717-741), πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τοὺς Σαρακηνούς τὸ 745, ἀλλὰ διωχθέντες ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁπόθεν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μετώκισεν Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος (741-775) εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ διάσπασις καὶ διαίρεσις τῶν Παυλικιανῶν ἐπανελήφθη καὶ μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ συγκροτηθέντες ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Τυχικοῦ μετὰ Σηλοῦ διεδίδον τὴν αἵρεσιν, μέχρις οὗ Λέων ὁ Ἀρμένιος (813-820) κατεδίωξεν αὐτούς. Πολλοὶ τούτων κατέφυγον τότε εἰς τὴν Μελιτηνὴν καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν διωργάνου σιρατιωτικὰ σώματα κατὰ τοῦ Βυζαντίου, προσέλασαντες μέχρις Ἐφέσου. Ἀλλὰ κατετροπώθησαν ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο κατὰ τὰ ἔτη 870 καὶ 871, ὅστις ἐκύριευσεν καὶ τὴν ἔδραν αὐτῶν Τεφρικὴν. Μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη ὁ Ἰωάννης Τοιμισκῆς μετώκισεν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν Θράκην (970) παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Θράκῃ δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες τὴν Ὀρθοδοξίαν, μέχρις οὗ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός τὸ 1118 πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μετέστρεψεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, κτίσας δι' αὐτούς καὶ τὴν πόλιν Ἀλεξίουπόλιν. Ἐν τούτοις παρ' ὅλας τὰς καταπιέσεις καὶ διωγμούς δὲν ἔπαυσαν ὑφισταμένοι μέχρι σήμερον προσελθόντες εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν.

ΠΑΥΛΙΜΑΝΔΡΑ.—Φρούριον τῆς Θράκης ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ ἀνακαινοθῆν κατὰ τὸν Προκόπιον (Περὶ Κτισμ. IV. 11), ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527—565).

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα [ἔκειτο ἐν τῇ σημερινῇ Δοβρουτσᾷ.

* ΠΑΥΤΑΛΕΩΤΗΣ.—Τοπωνυμικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, λατρευομένου ἐν Παυταλείᾳ ἢ Πανταλείᾳ (βλ. λέξι.), γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν («Θρακικά» Τόμ. XII, σελ. 239).

ΠΑΦΛΑΓΩΝ.—Γιὸς τοῦ Φινέως, μυθικοῦ βασιλέως τῆς ἐν Θράκῃ Σαλμυδησοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Παφλαγονία.

* ΠΕΔΙΑΑ (τά).—Ἡ λέξις «πέδιλα» τὴν ὁποῖαν μεταχειρίζονται οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀρχαῖζοντες βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν κοινῶς «τζαγγία», λέξις περιωθεῖσα εἰς τὸν «τζαγγάρην», τὸν κατασκευαστὴν ὑποδημάτων (πρβλ. Μαυροφρῶδου, Ἐκλογὴ μνημ. τῆς νεωτ. Ἑλλ. γλῶσσης, σελ. 534).

ΠΕΙΡΟΣ ἢ ΠΕΙΡΩΣ.—Γιὸς τοῦ Ἰμβράσου ἐξ Αἴνου τῆς Θράκης, ἐλθὼν μετὰ τοῦ Ἀκάμαντος, υἱοῦ τοῦ Εὐδῶρου, ὡς ἐπίκουρος τῶν Τρώων ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Θρακῶν

ἄσους Ἑλλησποντος ἀγάρους ἐντός ἐσργεῖ (Ἰλιάδ. 13, 845),

φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ θάνατος (Ἰλιάδ. Γ, 484). Γιὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ Ρίγμος, φονευθεὶς καὶ οὗτος κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.

ΠΕΛΑΓΙΑΣ (Ναὸς τῆς Ἀγίας).—Ναὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸν ὁποῖον κατέλυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (741-775) κατὰ τὸν ἱστορικὸν Θεοφάνην «καὶ τάφον καταδίκων ποιήσας τὰ Πελαγίου ἐκάλεσε».

ΠΕΛΑΣΓΟΙ.—Ἀρχαιότατον ἔθνος, τὸ ὁποῖον κατοικοῦν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἑλλάδι, διεσπάρη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς μεγάλας νήσους τῆς Μεσογείου μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἰσπανίας. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, οἱ Πελασγοὶ κατέφκησαν ὅλην τὴν χώραν, ἦτις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἑκαλεῖτο Ἑλλάς, πρὶν δὲ Πελασγία. Ἦσαν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, καλλιεργοῦντες τὴν ἄμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν. Κατὰ δὲ τὴν μυθολογίαν, πρῶτος ὁ Πελασγός ἐξύμωσε καὶ ἔφησεν ἄρτον παρασκευασθέντα ἐξ ἀλεύρου. Τοιοῦτοι ὄντες οἱ Πελασγοὶ, διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν

ὄρειων κατοίκων, ἔκτισαν πόλεις ὄχυράς και ἐντέθεν τὰ πελασγικά τείχη, ἀπαντῶμεν ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης και τῆς Ἀσίας ὅπου κατέφησαν οὗτοι. Τὰ πελώρια αὐτῶν τείχη κατεσκευάζοντο δι' ὑπερμαγέθων λίθων, οἱ ὅποιοι ὑπερκείμενοι ἀλλήλων συνεκρατοῦντο διὰ τοῦ θάρους αὐτῶν. Ταῦτα οἱ Ἕλληνες θαυμάζοντες ἀπέδωκαν εἰς ὑπεράνθρωπα ὄντα: τοὺς Γιγάντας, τοὺς Κύκλωπας και τοὺς Θεούς. Τοιαῦτα σώζονται εἰς πλείστα μέρη, ἰδίως δὲ ἐν Ἀργολίδι και Ἐτρουρίᾳ τῆς Ἰταλίας. Τὰ μᾶλλον ἐμῶς ἀξιόλογα εἶναι τὰ ὑπόγεια οἰκοδομήματα τῶν Μυκηνῶν και τῆς Ὀρχομενοῦ. Οἱ Πελασγοὶ ἦσαν και θαλασσοπόροι μεταναστεύοντες ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, Κρήτην, Ἰταλίαν και ἀλλαχοῦ. Ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα αὐτῶν πενηκόντοροι, δηλαδὴ τὰ μέγιστα τῶν τότε γνωστῶν πλοίων.

Ἡ θρησκεία τῶν Πελασγῶν, δὲν διαφέρει πολὺ τῆς τῶν Ἑλλήνων, διότι οὗτοι τὰ πλείστα παρέλαβον παρ' ἐκείνων. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (B, 52) ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς ἀνωμόως, διαστέλλων τὰς παρὰ τῶν Αἰγυπτίων παραληφθείσας παρὰ τῶν Πελασγῶν θεότητας αὐτῶν, τὰς ὁποίας αὐτοὶ οὕτω ὠνόμασαν. Ἦσαν δὲ αὗται: ἡ Ἥρα ἢ Ἐστία, ἡ Θέμις, αἱ Χάριτες, αἱ Νηρηίδες και οἱ Διόσκουροι. Αἱ δὲ πρῶται θεότητες ἦσαν ὁ Ζεὺς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Ἴσις τῶν Αἰγυπτίων, ἡ Ἄρτεμις και ὁ Ἥλιος μετὰ τῆς Λητοῦς, τοῦ Ἄρεως, τοῦ Ἑρμοῦ και τοῦ Ἡρακλέους, τὸν ὅποιον ὁ Ἡρόδοτος διαστέλλει ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ Θηβαίου ἥρωος, και ὅστις ἦτο εἰς τῶν δώδεκα θεῶν, ἔχων Μαντεῖον ἐν Αἰγύπτῳ, και ἄλλο ἐν Βούρα τῆς Ἀχαΐας, ἧτις θεωρεῖται ὡς μία τῶν ἀρχαιοτάτων κατοικιῶν τῶν Πελασγῶν.

Αἱ μᾶλλον τιμώμεναι θεότητες, τὰς ὁποίας παρέλαβον οἱ Πελασγοὶ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν ὁ Πελασγικός Ζεὺς, τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἐπισημότατον Μαντεῖον ἐν Δοδώνῃ, ἡ Πελασγικὴ Ἥρα, τιμωμένη ἰδίως ἐν Ἀρκαδίᾳ και ἐν Ἀργεῖ, ἡ Πελασγὴ Δημήτηρ, τῆς ὁποίας ὑπῆρχε περίφημον ἱερόν ἐν Λυκοσοῦρα, τὸ ὅποιον ἦτο συνάμα ἄστυλον τῶν διωκωμένων, και ναὸς ἐν Ἐλευσίνι και Ἀργεῖ, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχεν ἄλλην μορφήν παρὰ τοῖς Πελασγοῖς, και ἦτο συνδεθεμένος μετὰ τῶν

μυστηρίων τῶν Καβείρων.

Πλὴν τούτων ἐτιμᾶτο πῶς τῶν Πελασγῶν τῆς Ἀρκαδίας και Ἰταλίας ὁ Κρόνος, εἰς τὸν ὅποιον προσέφερον ἀνθρωπίνους θυσίας και ἐτέλουν αἱματηρὰς ἐορτάς. Ὅχι δὲ μόνον παρὰ τῶν Αἰγυπτίων παρέλαβον θεότητας οἱ Πελασγοὶ, ἀλλὰ και παρ' ἄλλων ἐθνῶν ὡς λ. χ. παρὰ τῶν Λιβύων τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος, και παρὰ τῶν Φοινίκων τοῦ Διονύσου και τοῦ Φαλλοῦ. Ἐπὶ πλέον φαίνεται ὅτι και ἡ λατρεία τοῦ Πανός εἶναι Αἰγυπτιακῆς προελεύσεως. Οἱ Πελασγοὶ κατοικοῦντες εὐφορα μέρη ἠϋξήσαν και ἐκρατιώθησαν, ὥστε πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐτι χρόνων ἐφημίζοντο διὰ τὸν πλοῦτον και τὴν εὐήμεραν των.

ΠΕΜΠΤΟΠΑΖΑΡΟΝ (τὸ). — Συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, και τῶν μετέπειτα ὀριστοκρατῶν τοῦ Σταυροδρομίου. Ὠνομάσθη δὲ οὕτως ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ καθ' ἐκάστην Πέμπτην τελουμένης ἐμποροπανηγύρεως, ἡ ὁποία δὲν ἔπαυσε νὰ τελεῖται και μέχρι σήμερον.

* **ΠΕΛΤΗ** (ἡ). — Λέξις Θρακικῆ, σημαίνουσα μικρὰν και ελαφρὰν μνησοιδῆ ἀσπίδα, συνήθως πλεγμένην ἀπὸ κλώνους ἰτέας, ἄνωθεν δὲ καλυπτομένην διὰ δέρματος τενωμένου. Παρὰ τῶν Θρακῶν παρέλαβον ταύτην οἱ Ἕλληνες, πρῶτος δ' αὐτῆς εἰσηγητὴς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ὁ στρατηγὸς Ἰφικράτης. (Πρόβλ. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου «Θρακ.» 1932, σ. 233).

* **ΠΕΝΘΙΑΟΣ**. — Υἱὸς τοῦ Ὀρέστου, θεωρούμενος ὑπὸ πολλῶν ὡς ἰδρυτὴς τῆς Ὀρεστιάδος (βλ. λέξ. Ἀδριανούπολις).

ΠΕΝΤΑΠΟΛΙΣ (ΘΡΑΚΙΚΗ). — Οὕτως ὠνομάζετο ἡ ὁμοσπονδία πέντε ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Θράκης, ἰδρυθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσσιμάχου βασιλέως τῆς Θράκης τὸ 281 π. Χ. κατὰ τῆς ὁσημέραι ἀἰξανομένης ἐπιρροῆς τῶν Ρωμαίων. Ἦσαν δὲ αὗται: ἡ Καλλιπία, οἱ Τόμοι, ἡ Ὀδησσὸς (Βάρνα), ἡ Διονυσόπολις και ὁ Ἴστρος. Ἀργότερον διὰ τῆς προσλήψεως τῆς Μαρκιανουπόλεως, ἐγένετο Ἐξάπολις. Διωκεῖτο δὲ ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ὑπὸ ἐνὸς καλουμένου «Πεντάργου» και ἐνὸς «Συμβούλου», οἵτινες ἀπέτέλουν τὸ καλούμενον «Κοινὸν τῆς Πενταπόλεως». Ἐνεκα ὁμῶς τῆς ἀσυμφωνίας μεταξὺ των, ἰδίως δὲ ἐνεκα τῆς μεταξὺ Καλ-

λατίας καὶ Τόμων, συμμάχων τῶν Ἀθηναίων ἀντιζηλίας, ἡ δημοσπονδία αὕτη διελύθη ὀλίγον μετὰ ταῦτα. (O. Tafrahi, La Cité Pontique de Deonysopolis, σελ. 67—68).

* ΠΕΝΤΑΠΟΡΟΣ.—Μεσόγειος πόλις τῆς Ἄν. Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσιτῶν τρεῖς ὥρας περίπου Β. Δ. τῆς Βιζύης, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Μεκεδόνοσ, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Κερσοβλέπτου τὸ 342 π.Χ. Τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς μόλις διακρίνονται σήμερον, παρ' αὐτὴν δὲ καὶ ἀρχαῖον χαλκορραχεῖον, κκλούμενον ὑπὸ τῶν περιόικων «Μαρμαροκοπιῶ» (Πρβλ. Σ. Λακίδου, σελ. 45). Εἶναι τὸ σημερινόν χωρίον Σαρακίνα (βλ. λ.).

ΠΕΝΤΑΠΥΡΓΙΟΝ.—Οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου κατὰ τὸ 624—626 κτισθὲν δευτέρον τεῖχος, κατὰ τὴν Β. Δ. ἄκρην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα περιληφθῆ καὶ προφυλαχθῆ ἐν αὐτῇ ἡ μεγάλη συνοικία τῶν Βλαχερινῶν καὶ τὸ «Ἐδδομον» ἀπὸ τῶν ἐπιθρομῶν τῶν Σκυθῶν, Ἀθίων καὶ Οὐγγρων. Εἶχε δὲ πέντε πύργους, τῶν ὁποίων ὁ εἰς ὠνομάζετο «πύργος τοῦ Ἀνεμά», διότι ἐφυλακίσθη εἰς αὐτὸν ὁ κατὰ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ συνωμοτήσας Μιχαὴλ Ἀνεμάς. Ἀπὸ τοῦ ὀνόματος δὲ τούτου καὶ οἱ ἄλλοι πύργοι ὠνομάζοντο «Ἀνεμάδες».

ΠΕΝΤΖΑ.—Ὄνομα φρουρίου τῆς Δαρδανίας παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 4) ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527—565).

ΠΕΡΑΝ (τό).—Μέγα καὶ πολυάνθρωπον τμήμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κείμενον ἐπὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τοῦ Γαλατᾶ ὑψώματος, ὑπὲρ τὰ 110 μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Εἶναι τὸ ἄλλως λεγόμενον Σταυροδρόμιον καὶ τουρκιστὶ Μπέογλου. Σήμερον ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ὑποδιοίκησιν τοῦ Νομοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀριθμεῖ δὲ (κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1927) 286.970 κατοίκους.

Ἡ ὀνομασία «Πέραν» χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὅτε ὁ ὑπὲρ τὸν Γαλατᾶν λόφος, τότε πλήρης ἀμπελώνων, ἐκαλεῖτο οὕτως, ὡς κείμενος εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Κερκεῖου κόλπου. Ἡ ὀνομασία αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

(1453) ὅτε ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ αἱ ξένη προεστῆται. ὠνομάθη δὲ Μπέογλου, ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τινος, ἀπὸ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλεξίου, υἱοῦ τοῦ προτελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐγκατασταθέντος προσωρινῶς ἐκεῖ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος τὸ 1461 ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. Κατ' ἄλλους δὲ τὸ Μπέογλου εἶναι παραφθορὰ τῆς λέξεως Μπέη·γιολού (=ὁδὸς τοῦ μπέη ἢ τῶν μπέηδων, δηλαδὴ τῶν προικητῶν) ὠνομασθὲν οὕτως ἀπὸ τῆς κυριωτέρας ὁδοῦ τοῦ Πέραν, παρὰ τὴν ὁποῖαν κατῆκον οἱ εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἐρχόμενοι ξένοι περιηγηταὶ καὶ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι ἐθεώρουν προικητικῆς καταγωγῆς. Σταυροδρόμιον δὲ ὠνομάθη, διότι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόφου εἰσεταυροῦτο ἡ κυριωτέρα ὁδὸς τοῦ Πέραν μετὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Μνηματικῶν εἰς Τοπχανὲ ἄγοντος δρόμου. Εὐρυνθεῖσα ἡ κυριωτέρα ὁδὸς τοῦ Πέραν ἐπὶ σουλτάν Ἀδδοῦλ—Μετζίτ (1839·1861) μετωνομάθη Μετζιτιέ, γνωστοτέρα ὁμως ἤτο ὡς Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου ὁμως τῶν Κεμαλικῶν στρατευμάτων (κατὰ Νοέμβριον 1922) μετωνομάθη εἰς «Ἰστικλάλ—Δζάντσεσῆ (=Λεωφόρος Ἀνεξαρτησίας). Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἡ ἔδρα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένων προεσβειῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Τουρκικῆς δημοκρατίας εἰς Ἀγκυραν (13 Ὀκτωβρίου 1923) Εὐρωπαϊκαὶ τινες δυνάμεις μετέφεραν τὴν ἔδραν τῶν εἰς Ἀγκυραν. Ἀπὸ τότε τὸ Πέραν ἔχασε πολὺ ἐκ τῆς προτέρας σπουδαιότητός του. Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμως Κοινότης τοῦ Πέραν ἐξακολουθεῖ διατηροῦσα τὰ εκπαιδευτικὰ τῆς καταστάματα, ἂν καὶ ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς μετὰ δυσκολίας συντηρεῖ ταῦτα. Τὸ Πέραν ἄλλοτε εἶχε ξυλλίνας οἰκίας, ὑποκείμενον εἰς συχνὰς πυρκαϊὰς τῶν ὁποίων καταστρεπτικωτέρα ὑπῆρξεν ἡ τῆς 24 Μαΐου 1870, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπετεφρώθησαν περὶ τὰς 5.000 οἰκίαι ἐκῆσαν δὲ περὶ τοὺς 1.000 ἄνθρωποι. Μετὰ τὴν πυρκαϊάν ταύτην ἀνωκοδομήθη διὰ λίθων, κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκτίσθησαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι πολυώροφοι πολυκατοικίαι.

* ΠΕΡΓΑΜΟΓ (Ἐπισκοπή).—Κατὰ τὸν Με-

λέτιον (Γεωγρ. Γ', σελ. 104) «Πέργαμος πόλις τοτὲ τῆς Θράκης, μεθ' ἑνὸν ἐπισκόπου ὑπὸ τῶν Τραϊανουπόλεως Μητροπολίτην», ἀλλ' ἀγνώστου ταυτότητος.

* ΠΕΡΒΕΡΟΙ (Ἐπισκοπή).— Πόλις τῆς Θράκης, ἀναφερομένη εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά Χρονικά, ἀλλ' ἀγνωστὸν πού κειμένη. Ἐπίσκοπος αὐτῆς μνημονεύεται Βασίλειος τις τὸ ὄνομα κατὰ τὴν Ζ' Οἰκουμένην Σύνοδον τὸ 787 ὑπὸ τὸν τίτλον Περβέρως, Περβεραίου (Σταυροῦλη, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῆς Θράκης, σελ. 156).

ΠΕΡΓΑΜΟΣ.— Φρούριον τῶν Πιέρων ἐν Ἠδωνίδι, παρὰ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον, ἀναφερόμενον ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (VII 112). Ἐκεῖτο δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς Ν. τῶν Φιλίππων πρὸς Δ. τῆς Νεαπόλεως (Καβάλλας), ὅπου ἡ σημερινὴ κοινότης Πράβιον, ὅπου εὐρέθησαν ἀρχαῖα εἰσέπια καὶ ἐπιγραφαί. Κατὰ τὸν Μελέτιον, (Γεωγρ. Τόμ Γ', σελ. 104) ἦτο ἔδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Τραϊανουπόλεως. Ὁ Πτολεμαῖος (Γεωγρ. Γ. 11, 7) ὀνομάζει αὐτὴν Πέργαμον οὐδετέρως καὶ τοποθετεῖ αὐτὴν εἰς βόρ. πλ. 42° 30' καὶ ἀνατ. μῆκος 52, πιθανῶς ὅπου τὸ σημερινὸν τουρκικὸν χωρίον Berghaman καὶ περὶ τὰ 10 μίλια Β. Δ. τῆς Κομοτινῆς.

ΠΕΡΙΒΑΒΠΤΟΥ (ΜΟΝΗ).— Μία τῶν ἐπισημοτέρων μονῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἱδρυθεῖσα ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Ἀσκαρηνοῦ (920-944) ὅστις καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῇ. Ἐν αὐτῇ ἐφυλάσσοντο πλεῖστα ἅγια λείψανα, διαρπαγέντα ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τὸ 1204.

Εἰς τὴν Μονὴν ταύτην παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου παραίτησίν του ὁ Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282-1328), ἐν αὐτῇ δὲ ἐκάθη μοναχὸς ὁ παραιτηθεὶς τοῦ θρόνου τὸ 1333 Ἰωάννης ΣΤ' ὁ Καντακουζηνός. Μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ἀρμένιους. Καταστραφεῖσα ὑπὸ μεγάλης πυρκαϊᾶς τὸ 1782, καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα βραδύτερον, κατεστράφη καὶ πάλιν ὑπὸ πυρκαϊᾶς τὸ 1875. Σήμερον ἴχνη τινὰ αὐτῆς οὐδεύονται.

ΠΕΡΙΒΟΙΑ (ἡ).— Ἡ πρὸς βορρὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀκισσαμενοῦ, (βλ. λέξ.) μυθικῶ

βασιλέως τῆς Θράκης, σύζυγος τοῦ ποταμίου θεοῦ Ἀξιοῦ καὶ μήτηρ τοῦ Πηλεγόνο, ἡγεμόνων τῶν Παιόνων, λαοῦ Θρακικοῦ.

ΠΕΡΙΘΕΩΡΙΑ (ἡ).— Περιοχὴ τῆς Σόφιας ἐν τῇ Βορείῳ Θράκῃ, ὀνομασθεῖσα οὕτω ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ παρὰ τὸ Ἄιγατον φρουρίου Περιθεωρίου, ὅτινες μετῴκησαν ἐκεῖ.

ΠΕΡΙΘΕΩΡΙΟΝ.— Μεσαιωνικὴ πόλις τῶν παραλίων τῆς μεσημερινῆς Θράκης, παρὰ τὰ βορειοδυτικὰ ἄκρα τῆς λίμνης Μπουροῦ τῆς Βιστονίδος τῶν ἀρχαίων, ἡ αὐτὴ μὲ τὴν Ἀναστασιούπολιν (βλ. λέξ.) μετονομασθεῖσα Περιθεώριον ὑπὸ Ἀνδρόνικου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1282-1328), ὄνομα τὸ ὅποτον ἔφερε καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. (Πρβλ. Στίλπ. Κυριακίδου, Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος, 1931, σελ. 195 καὶ ἐξῆς). Εἰς τὰ οὐρανία καίμενα ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸ ὄνομα Peritor. Εἶναι γνωστὴ κυρίως ἐκ τῆς μάχης ἣ ὅποια συνεκροτήθη ἐν αὐτῇ μεταξὺ τοῦ Μομιζίλου, ἀρχηγοῦ τῶν Νοτιο-ουραίων, ὅστις ἀφοῦ κατέστρεψε μέγα μέρος τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἐπήρξατο καὶ κατὰ τοῦ Περιθεωρίου, καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων συμμάχων του, ἐνίκησε τὸν Μομιζίλον καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως.

***

Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα μνημονεύεται ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Τραϊανουπόλεως. Βραδύτερον δὲ ἕνεκα παρακμῆς συνηθῆθη μετὰ τῆς ὀλιγαριθμίας τότε Ἐάνθης, ἀποτελέσασα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦλάχιστον τοῦ XVI αἰῶνος τὴν ἡνωμένην ἐπαρχίαν Ἐάνθης. (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, τ. Ε', σ. 483.—Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι κτλ. εἰς «Θρακικά», 1935, σελ. 111).

ΠΕΡΙΠΘΟΣ.— Ἐπιδαυρίος τις εταῖρος τοῦ Ὁρέστου, εἰς τὸν ὅποτον ἀποδίδεται ἡ ἱστία τῆς ὁμωνύμου θρακικῆς πόλεως ἐπὶ τῆς Προποντίδος, ἢ ἄλλως Ἡράκλεια (Στέφ. Βυζάντιος).

ΠΕΡΙΠΘΟΣ.— Ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς Προποντίδος, ἀπέχουσα πρὸς δυσμὰς τοῦ Βυζαντίου, κατὰ τὸν Στράβωνα (VII, 331, 57) 680 στάδια. Ἐκεῖτο δὲ κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ, 11, 4) εἰς βόρ. πλάτ,

42° 20' καὶ ἀνατ. μῆκ. 54° 50'. Τὸ παλαιότερον ὄνομα τῆς Περίνθου, ἦτο, φαίνεται, Μυγδολία (Τζέτζη. χιλ. Γ', 812) ἀπὸ τοῦ Μύγδονος, ἑνὸς τῶν ἀρχαιότερων αὐτῆς ἰδρυτῶν. Μετὰ ταῦτα, ὡς «κτίστης» αὐτῆς ἀναφέρεται ὁ Ἡρακλῆς (Αἰνπι. Marsell. XXII, 8), πᾶσιμα μαρτυρούμενον ὑπὸ πολλῶν νομισμάτων τῆς Περίνθου, εἰς τὰ ὅποια, περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἡρακλέους ἀναγινώσκειται: ΗΡΑΚΛΗΚΙΣΤΗ. Μετωνομάσθη δὲ Πέρινθος ἀπὸ Περίνθου τινὸς Ἐπιδαυρίου, ἐταίρου τοῦ Ὁρέστου, ὁστις κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον, ὠδήγησεν ἐκεῖ νέους ἀποίκους. Πρὸ τῶν Μηθικῶν πολέμων, «οἱ ἀπὸ Στοιμιῶνος Παλονας», κατὰ τινα χρησμούς, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Περινθίων, ἐπιτεθέντες δὲ ἀφ' ἑνὸς κατ' αὐτῶν, «καὶ πολλὸν τε ἐκράτησαν καὶ ἔλιπον σαεῶν ὀλίγους» (Ἡροδ. V, 1). Ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων, μολοντί, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (V, 1—2) οἱ Περίνθιοι «ἄνδρες ἀγαθοὶ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐγένοντο», ἐπειδὴ ἦσαν ἐξησθενημένοι ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῶν Παιόνων, ὑπέκυψαν τέλος εἰς τὸν Μεγάδαζον, στρατηγὸν τοῦ Δαρείου. Ἡ καταστροφὴ τῆς Περίνθου διηγουμένη τὸν Μεγάδαζον εἰς τὴν ὑποδοῦλαιον δολοκλήσου τῆς Θεάκης τὸ 490 π. Χ. Οὕτω οἱ Περίνθιοι, ὑποταθέντες εἰς τοὺς Πέρσας, ἠναγκάσθησαν νὰ συνεκοιταχθῶσιν μετ' αὐτῶν εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον. Ὀλίγον βραδύτερον, περὶ τὸ 480 π. Χ. ἡ Πέρινθος κατεστράφη πυρποληθεῖσα ὑπὸ τῶν Φοινικῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως (Ἡροδ. VI, 33). Ἄλλ' ἡ Πέρινθος, δὲν ἐβράδυνε, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις τῆς Προποντιδος, νὰ ἀνεγερθῶν ἀκμαίστεραι καὶ ἀνθοῦσαι. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἡ Πέρινθος ἦτο σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, παρέχουσα εἰς αὐτοὺς χρήματα, αἶτον καὶ ἄνδρας, τὸ δὲ 406 π. Χ. ἐδέετο εἰς τὰ τεῖχη τῆς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλκιβιάδου (Ξενοφ. Ἑλλην. Α, 1, 21). Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων (404 π. Χ.) ἡ Πέρινθος ἀνεγνώρισεν τὴν κυριαρχίαν τῶν Λακεδαιμονίων (Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. VII, 2, 8, 9) ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὸν ἐν Βυζαντίῳ ἄρμοστὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ἡ ἀδελφούσα εὐημερία τῆς Περίνθου, διεκύβευσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς

Φίλιππος ὁ Μακεδῶν, ἀποβλέπων εἰς τὴν σπουδαιότητα τῆς πόλεως καὶ θέλων νὰ καταστρέψῃ τὴν δυνάμιν τῶν Ἀθηναίων ἐπολιόρησε αὐτὴν τὸ 341 π. Χ. Ἡναγκάσθη δὲ μὴ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἐθρεβίς πρό μεγάλης συγκεντρώσεως Ἑλληνίδων πόλεων κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ συνάψῃ εἰρήνην τὸ 339 π. Χ. Ἐθνωμονοῦντες τότε οἱ Περίνθιοι τοὺς Ἀθηναίους καὶ Βυζαντίους, οἱ ὅποιοι ἐσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν, ἐξέδωκε τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο παρὰ Δημοσθένει ψήφισμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκωρόντο πολλαὶ προνομίαι εἰς τοὺς Ἀθηναίους. (Δημοσθ. περὶ στεφάνου XVIII. Ἄρ. Ἀνάβ. Ἀλεξάνδρου, Β, 14, 5, Διόδ. Σικελ. XVI, 72—76, Πλουτ. Βίος Φωκίωνος 14).

***

Κατὰ τὴν Μακεδονικὴν ἐποχὴν τόσον ἤκμαζεν ἡ Πέρινθος, ὥστε Σέλευκος ὁ Νικάνωρ (306 280 π. Χ.) ἔκτισε πόλιν ἐν Συρίᾳ, ὀνομάσας αὐτὴν Πέρινθον (Ἄππιαν. Συριακ. 57). Ὁ δὲ μέγας κωμικὸς ποιητὴς Μένανδρος ὁ Ἀθηναῖος (342-291 π. Χ.) συνέγραψεν τὴν «Περινθίαν», ἐν τῇ ὅποια ἐξιστορεῖτο, πιθανῶς ὁ βίος ἐταίρου τινος Περινθίου, ἐκ τῆς ὅποιας πολλὰ ἐδανείσθη ὁ Τερέντιος, γράφων τὴν «Ἀνδρίαν». Ἐπὶ τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἡ Πέρινθος, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ παράλια πόλεις, ὑπετάσσεται εἰς αὐτοῦ, διετηρεῖ ὅμως πάντοτε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς. Ἐτὶ 196 π. Χ. βλέπομεν τὴν Πέρινθον διεκδικουμένην ἐνώπιον τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ Τίτου Κοϊντου Φλαμίνιου ὑπὸ τῶν Ροδίων, ἀπειτούντων ὅπως ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' καὶ «Περινθίους εἰς τὴν Βυζαντίων συμπολιτεῖαν» (Πολυβ. Ἱστορ. XVII, 2). Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 339 π. Χ. ἡ καὶ πρὶν ἀκόμη διετηρεῖτο «συμπολιτεῖα» Περινθίων καὶ Βυζαντίων, μέχρι τοῦ 179 π. Χ. Ἐξεδόθη λοιπὸν τὸ 196 π. Χ. διατάγμα τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου, διατάσσον τὸν Φίλιππον νὰ ἀποσύρῃ ἐκ τῆς Περίνθου τὴν φρουρὰν του καὶ νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὴν «πόλιν ἐλευθεράν». Ἄλλ' ὁ Φίλιππος, μόλις τὸ 183 π. Χ. ὅπως λέγει ὁ Πολύβιος «βαρυνόμενος καὶ στένων ἀπέβη τῶν ἐπὶ Θράκης Ἑλληνίδων πόλεων».

***

Ἐπιτάδθα ὑπάρχει χάσμα εἰς τοὺς ἱστορι-

κούς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀναφέρουν περὶ τῆς τύχης τῆς Περὶνθου. Ἄλλ' ἀναγινώσκοντες τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης ἀπὸ Κότυος τοῦ Β', μέχρι Κότυος τοῦ Ε' (ἀπὸ τοῦ 71 π. Χ. μέχρι τοῦ 7 μ. Χ.) καὶ βλέποντες τοὺς συνεχεῖς τῶν Ὀδρουσῶν, Βέσσων, Σαππαίων καὶ λοιπῶν Θρακῶν πολέμους, εἴτε ἀναμεταξύ των, εἴτε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, συμπεραλίνομεν, ὅτι οἱ Περὶνθιοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμένουν ἀπλοῖ θεαταί, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων, θὰ προσεταιρίζοντο πότε τὴν μίαν καὶ πότε τὴν ἄλλην μερίδα. Ὅπως δὲ τὸ Βυζάντιον ἐχορήγει ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, τοῦ Περσέως τῆς Μακεδονίας, τῶν πειρατῶν καὶ ἄλλων (Τακίτου Χρονικά XII, 62), τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε πιθανῶς καὶ διὰ τὴν Περὶνθον, πολιορκηθεῖσαν μάλιστα, ἀλλὰ ματαίως ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου τὸ 8 π. Χ. (Μέμνων, εἰς Graec. Ἐκδ. Didot, Paris 1846—51, τ. Γ' σ. 546).

Τὴν Περὶνθον καὶ τὸ Βυζάντιον, «ἀρχαίας καὶ διασῆμου πόλεως», ὅπως τὰς ἀποκαλεῖ ὁ Τάκιτος (Χρονικά Β, 54), ἐπεσοκέποντο ἄνδρες τὰ πρῶτα φέροντες ἐν Ῥώμῃ, ὅπως ὁ Γερμανικός τὸ 18 μ. Χ. Ὄταν δὲ ἡ Θράκη ὑπετάγη εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ 26 μ. Χ. καὶ ἐγένετο ἀκολούθως Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, κατὰ τινας μὲν ἐπὶ Κλαυδίου τὸ 46 μ. Χ. κατ' ἄλλους δὲ ἐπὶ Βεσπασιανοῦ τὸ 72 μ. Χ. καὶ ἡ Περὶνθος ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, τῶν ὁποίων ὠζόνοντο αὐτοκρατορικὰ νομίσματα ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου (Σουητων. Βεσπασιανός, 8). Ἀνεκτίσθη δὲ ἡ μάλλον ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ (69—79 μ. Χ.), ὁ ὅποιος ἀνέδειξε ἐκ τῆς Μητρόπολιν τῆς Εὐρώπης (ἦτοι μέρος τῆς Θράκης), διαρίσας εἰς αὐτὴν ἄρχοντα. Τοιούτων ἀρχόντων ὀνόματα, ἦτοι πρεσβευτῶν καὶ ἀντιστρατῆγων, ἀναγινώσκονται ἐπ' τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν νομισμάτων αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ Γραϊανοῦ μέχρι τοῦ Μάρκου Ἀδρηλίου (98—180 μ. Χ.). Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίου (138—161 μ. Χ.) ἡ Περὶνθος εἶχεν ἡγεμόνα (praesidem) καὶ δχι' πρεσβευτὴν (legatus Caeraris), ὅπως ἐπὶ τῶν προκατόχων καὶ διαδόχων αὐτοῦ. Καίτοι δὲ ἡ Περὶνθος ὑπέκειτο εἰς πρεσβευτὴν τοῦ

Καίσαρος, ὅπως ἐπὶ Γραϊανοῦ, πιθανῶς εἰς τὸν τῆς Ἐπαρχίας Μοισίας, εἰς τὸν ὅποιον καὶ τὸ Βυζάντιον, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸν τῆς Βιθυνίας, εἰς τὸν ὅποιον ὑπήγοντο καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Προποντίδος παράλια, (Στράβ. XVII, 25), οὐχ ἦντο διειρήνησε τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν τῆς. Ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου καὶ ἐξῆς εἶχε Δῆμον, Συνέθρονος ἦτοι βουλευτὰς, Βουλῆν, decuriones ἦτοι συγκλητικούς. Ἄλλὰ καὶ νόμους ἴδιους εἶχεν ἡ Περὶνθος, ὅπως λ.χ. ἐκεῖνον διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο τὸ θάπτειν εἰς ξένον μνημεῖον, ἐπὶ χρηματικῇ τιμωρίᾳ. — «Εἰ δὲ τις τολμήσει ἑτερόν τινα καταθέσθαι, δώσει τῇ πόλει: 500—2.500 δηνάρια». (Περὶ τινῶν ἐνεκδῶτων ἐπιγραφῶν τῆς Περὶνθου, ὑπὸ Σ. Ἀριστάρχου, εἰς Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογον Κων/πόλεως, ἔτος Α' (1863) σελ. 256 καὶ ἐξῆς).

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός (117—138 μ.Χ.) ἐπισκεφθεὶς τὴν Θράκην καὶ διελθὼν διὰ τῆς Περὶνθου φαίνεται ὅτι εὐηργέτησε τὴν πόλιν, διότι οἱ Περὶνθιοὶ ἐγνώμωνοῦντες ἀνήγειραν μνημεῖον εἰς αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοκράτειραν τὸ 125 μ.Χ. Ἄλλο μνημεῖον ἀνηγέρθη ἐν αὐτῇ εἰς Ἀντωνίνον τὸν Εὐσεβῆ ὅστις, ἂν καὶ δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς Ἰταλίας, μεγάλως εὐηργέτησε τὰς ἐπαρχίας. (Πλουτ. Ἀριαδικὰ 43). Ἄλλ' ἐκεῖνος ὅστις ὑπὲρ πάντας ἠΰξησε τὰς προνομίας τῆς Περὶνθου, ἦτο ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος. Οὗτος, μαχομένος περὶ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς ἐπὶ τριετίαν ἐλόκληρον (193—196 μ.Χ.) πρὸς τὸν Νίγρον, ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον, ταχθεὶς ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του, καὶ κυριεύσας αὐτὸ ὑπεδούλωσεν ὡς κόμην εἰς τὴν Περὶνθον, ἣτις συνταχθεῖσα ὑπὲρ τοῦ νικητοῦ, εἶχεν ἤδη ἀνοίξει εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῆς ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 193 μ.Χ. (Ἡρωδιανοῦ Γ, 6, 9). Τότε ἀφωρέθη ἀπὸ τὸ Βυζάντιον τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἐνῶ πολλὰ νομίσματα τῆς Περὶνθου ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τότε ἀπενεμήθη ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου εἰς τὴν Περὶνθον ὁ τίτλος «Νεωκόρος», εἴτε διότι ἀνήγειρεν ἴσως ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ Σεβήρου, εἴτε διότι συνέστησε νέους ἀγῶνας. «Σεβήρεια πρῶτα», «Ἐπιδήμεια Β' Σεβήρεια», Φιλαδέλφεια», «Ἡράκλεια» καὶ ἀνεγένεσε ἀρχαιοτέρως, ὅπως: τὰ

«Ἄκτια καὶ τὰ Πύθια». Ἀπέναντι τούτων μεγάλων εὐεργεσιῶν, «Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος τῶν Νεωκόρων Περινθίων ἀνήγειραν» ἀνδριάντα εἰς τὸν Σεβῆρον περὶ τὸ 198 μ. Χ. ὁπότε ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὸν τίτλον «Παρθικός».

***

Ὁ Δίων ἀναφέρει, ὅτι οἱ Περινθιοὶ ἐφάνησαν σκληροὶ πρὸς τοὺς Βυζάντιους. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Δίωνος, δὲν ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ ἄλλων ἱστορικῶν. Φαίνεται ἕμως ὅτι οἱ Βυζάντιοι, ἂν καὶ μετὰ ταῦτα, πάλιν ἐπὶ Σεβήρου, ἀνέκησαν τινὰς τῶν ἀπωλεσθειῶν ἐλευθεριῶν, ἐν τούτοις παρέμειναν ὑπὸ τοὺς Περινθίους μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Ἡ ἑορτὴ τῶν «Φιλαδελφείων» δὲν ἐπανηγήροθη πλέον ἐν Περίνθῳ, καὶ δικαίως μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν τοῦ Γέτα (212 μ. Χ.) Τούτλαχιστον ἐπὶ τῶν νομιμάτων τοῦ Καρακάλα, δὲν ἀπαντῶνται παρὰ μόνον τὰ «Ἄκτια» καὶ τὰ Πύθια». Ὁ Ἡλιογάβαλος ἐπισκεφθεὶς πιθανῶς τὴν Πέρινθον τὸ (218 μ.Χ.) ἀπένειμεν εἰς αὐτὴν τὸν τίτλον «Δις Νεωκόρος», ἥτοι διπλασίως Νεωκόρος, διατηρηθέντα μέχρι τοῦ Γαλιηνοῦ περὶ τὸ 268 μ. Χ. Ἐπὶ Ἡλιογαβάλου, ἡ ναυτιλία τῶν Περινθίων ἐξηκολούθει ἀκμάζουσα. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222-235 μ. Χ.) ἐπανηγηρίσθησαν ἐν αὐτῇ δημόσιοι ἀγῶνες τὰ «Ἄκτια». Ἡ ἐπὶ δὲ τοῦ Γορδιανοῦ ἰθρυθεῖσα «Ὁμόνοια Περινθίων καὶ Ἐφεσίων» ἀπέβλεπε φαίνεται, ὄχι μόνον εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀγῶνας ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰπῶμεν καὶ περὶ τῆς «Ὁμονοίας Περινθίων καὶ Σμυρναίων», ἡ ὁποία ἔγινε γνωστὴ ἐκ τῶν νομισμάτων τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις διερχόμενος διὰ τῆς Θράκης τὸ 242 μ. Χ. παρέμεινε ἴσως ἐν Περίνθῳ.

***

Ὅταν οἱ Σκύθιοι διαβάντες τὸ 250 μ.Χ. τὸν Τάναϊν ἐληξίζοντο ἄπασαν μὲν τὴν Θράκην, κατεῖχον δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Φιλιππούπολιν (Ζωσίμου Ἱστορ. Α, Δέκιος), τότε ἔσπευσεν ὁ Δέκιος τὸ 151 μ.Χ. καὶ διέσωσεν ἐκ προφανοῦς κινδύνου πολλὰς πόλεις, τῶν ὁποίων μία ἢ Πέρινθος ἀνήγειρεν εἰς αὐτὸν πιθανῶς ἀνδριάντα κατὰ τὴν σωζομένην ἐπιγραφὴν

(Σ. Ἀριστάρχῃ, αὐτόθι). Ἐκτότε, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σκυθῶν καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν σιφῶν εἰς τὴν Θράκην, ἦσαν ἀδιάκοποι, καθὼς καὶ οἱ ἐμφύλιοι τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων πόλεμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκάστη τῶν Θρακικῶν πόλεων προσεταιρίζετο τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μερίδα. Οὕτω, τὸ Βυζάντιον, ταχθὲν ὑπὲρ τοῦ Μακρίνου, κατεστράφη τὸ 263 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Γαλιηνοῦ. Ἐπιστρέφον ὁ Αὐρηλιανὸς ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ζηνοβίας, βασιλείας τῆς Παλμύρας νικῶν του καὶ διατρίβων ἐν Περίνθῳ, προσῆκαλεσεν ἕνεκα τῆς ἀδυστηροῦς του συνωμοσίας κατὰ τῆς ζωῆς του, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ δολοφονία του πρὸ τοῦ Καινοῦ Φρουρίου περὶ τὰ 35 χλμ. πρὸς βορρᾶν τῆς Περίνθου, τὸ 275 μ.Χ. ὅπου καὶ ἐτάφη ἐνθὺ μετέβαινε εἰς τὸ Βυζάντιον. (Εὐτροπίου, Αὐτοκρ. Αὐρηλιανός.) Ἐν Περίνθῳ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου πενθεροῦ του καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νουμμεριανὸς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 281 μ.Χ. Ἐν Περίνθῳ διέμεινε ἐπὶ πολλὰ κατὰ σειρὰν ἔτη ὁ Διοκλητιανός, χάριν ἐαρινῆς διαμονῆς, ὁπόθεν ἐξεδόθησαν πλεῖστα αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ὑπὸ αὐτοῦ καὶ τοῦ συμβασιλεύοντος Μαξιμιανοῦ. Κατὰ τὴν μεταξύ τοῦ Μαξιμίνου καὶ Λικίνιου πάλην, ἡ Πέρινθος ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ πρώτου, μέχρις οὗ ὁ δεῦτερος κατετρόπωσε τὸν Μαξιμίνον τὸ 313 μ.Χ. πρὸ αὐτῆς τῆς Περίνθου. Ἐκτότε ὁ Λικίνιος ἤρξε μόνος τῆς Θράκης, μέχρις οὗ καὶ αὐτὸς ἐνίκηθη κατὰ κράτος τὸ 325 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν. ὅστις κατέστρεψε τὴν ὑπὸ τοῦ Σεβήρου εἰς τὴν Πέρινθον θεθεῖσαν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Θράκης μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου.

***

Ἡ Πέρινθος φημίζεται διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐξάσκησιν τῆς ἱατρικῆς ὑπὸ τοῦ Ἴπποκράτους ὅστις ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένου σεισμοῦ καὶ τῆς ἐμφανίσεως κομήτου, φαίνεται ὅτι εὗρίσκετο ἐκεῖ κατὰ τὸ 425 π. Χ. Ὁ Ἴπποκράτης περιγράφει λεπτομερῶς δύο ἐπιδημίας τῆς Περίνθου: καθὼς ἢ πυρετὸν καὶ θῆλα, τῶν ὁποίων συνέπεια ἦσαν: νυκταλωπία, περιπνευμονία, κυναγχία, παραπληγία, καὶ ἄλλα νοσήματα.

Τὸ γόνιμον τῆς χώρας τῶν Περινθίων, ἐξε-

κονίζετο ἐπὶ τῶν π. Χ. νομισμάτων αὐτῶν διὰ τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Βακχοῦ, τὸ ἐμπόριον αὐτῶν διὰ τοῦ Ἑρμοῦ, ἢ δὲ ναυτιλία αὐτῶν διὰ τῶν συμθόλων τοῦ Ποσειδῶνος. Διὸ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων παρίστατο ὡς γυνὴ ἱσταμένη ἔμπροσθεν θωμοῦ καλοντος καὶ κρατοῦσα, εἰς μὲν τὴν δεξιάν φιάλῃν οἴνου, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν κέρας Ἀμαλθείας.

* * *

Ἐν Περὶνθῳ ἐλατρεύοντο πλὴν τῶν θεοτήτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανθέου, καὶ πολλαὶ Αἰγυπτιακαὶ θεότητες, ὅπως: ἡ Ἴσις, ὁ Ἄπις, ὁ Ἄνουις, ὁ Ἀρποκράτης, ὁ Σέραπις, εἴτε διότι καὶ ὁ Ἡρακλῆς, τὸν ἑποῖον ἰδιαιτέρως ἐλάτρευον οἱ Περὶνθοι: ἦτο αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς (Ἡροδ. Β', 43), εἴτε διότι παρέλαβον τὴν λατρείαν τῶν Αἰγυπτίων Θεῶν μεταγενεστέρως ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Σεράπιδος, θεότητος μεγάλως τιμωμένης εἰς τὰ παράλια τῆς Προποντιδος καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

* * *

Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἡράκλεια, κατὰ δὲ τὸν ἕκτον καὶ ὀκτακτον αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς μία τῶν 14 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Θράκης ὑπὸ κονσουλάριον, (Ἱεροκλ. Συνέκδ. 632, — Κ. Πορφυρογεννήτου, Περὶ Θεμ. Β, 47). Τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου κατηρειπωμένα τεῖχη τῆς ἀνφοδοῦνησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565 μ.Χ.) καὶ τὴν πόλιν ὕδρευσεν: «Ἵδασι τε αὐτὴν ποτίμοις καὶ διειδέσιν ἐπέκλησεν» καὶ ἔν γένει ἐπεμελήθη αὐτῆς «ὡς παρέρως, ἀλλὰ βασιλικῶς μάλιστα» (Προκοπ. Περὶ Κτισμ. IV, 9). Εἰς τὴν Περὶνθον—Ἡράκλειαν πρωτόμωτα εἰσῆχθη ὁ Χριστιανισμὸς, συνεστήθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐπίσκοπῆ, προαχθεῖσα ἀργότερον εἰς ἔθραν Μητροπολίτου, ἔχουσα ὑπ' αὐτὴν πολλὰς ἐπίσκοπας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—912) εἶχε ὑπ' αὐτὴν 17 ἐπίσκοπας. (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, τόμ. V, σελ. 476). Γνωστὸν δὲ τὸ πρόνομιον καθ' ὃ ὁ Ἅγιος Ἡρακλείας ἐγχειρίζει τὴν ποιμανορικὴν ράβδον εἰς τὸν ἑκάστοτε ἀναγορευόμενον Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην: «ὦ δὴ καὶ

πρόνομιον ἐστὶ ἐκ παλαιοῦ δικαιωμένῳ ἐν Βυζαντίου ὡς ἀνάκαθεν τελοῦντος ὑπὸ τὴν Ἡράκλειαν τὸν πατριάρχην χειροτονεῖν», ὅπως ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης (IV, 24).—(Πλείστερα περὶ τοῦ προνομίου τούτου, βλέπε: Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἔτος 14ον σελ. 395 καὶ 403 καὶ ἐξῆς).

* * *

Ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων αὐτῆς δυναμειθῶ νὰ σεμπεράνωμεν πόσον λαμπρὰ μνημεῖα ὑπῆρχον τὸ πάλαι ἐν Περὶνθῳ. Τοιοῦτον ἦτο τὸ Ἡρώων τῆς ἀνεγερθὲν ἰσως πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους, τὸ ἀμφιθέατρον τῆς μεγαλοπρεπέστατον, θεωρούμενον ὡς ἓν τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου. Σῴζονται ἐπίσης καὶ πλείστοι ὄσαι ἐπιγραφαὶ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, σπουδαίταται διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως. (Dumont-Homolle, σελ. 378—379, — Σ. Ἀριστάρχην, αὐτόθι). Τελευταίως εὐρέθη ἐν Περὶνθῳ—Ἡρακλείᾳ θαυμασία κεφαλὴ ἐκ Χαλκοῦ, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς συλλογῆς Σταμούλη. Περιγραφὴν ταύτης καὶ εἰκόνας, βλέπε εἰς Bulletin de Correspondance Hellenique, ἔτος 48 ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου De la Coste Messilière μετὰφρασιν δὲ αὐτῆς εἰς τὰ «Θρακικὰ». τομ. Β', σελ. 261, καὶ ἐξῆς. Ὑπὸ τῶν Τούρκων καλεῖται Μπουγιούκ Ἑρεγλί, ἠρίθμει: εἰ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ μέχρι τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν (1923) περὶ τὰς 2.000 κατοίκους.

* * *

Τῆς Περὶνθου—Ἡρακλείας σῴζονται νομίσματα τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Λυσιμάχου. Ἐπίσης καὶ αὐτόνομα χαλκᾶ νομίσματα—τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, φέροντα ἔμπροσθεν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπισθεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ καὶ δύο προτομάς Ἰππων. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπεικονίζονται ἔμπροσθεν μὲν ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους, ὡς οἰκιστοῦ ἢ κτίστου τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΙΩΝΩΝ ΤΟΝ ΚΤΙΣΤΗΝ, ἐξοῦ καταφαίνεται ἡ Ἰωνικὴ καταγωγὴ τῆς ἀποικίας, ὅπισθεν δὲ οἱ διάφοροι ἄθλοι τοῦ ἥρωος. (Head—Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομισμ. Τόμ. Α', σελ. 341—342).

ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΣ.—Κωμόπολις τῆς Ἀν. Θρά-

κῆς ἐπὶ τῆς Προποντιδος 60 περίπου μίλια Β.Α. τῆς Καλλιπόλεως ὅπου σῶζονται τὰ εἰσέπια τῆς ἀρχαίας Τριστασίας (βλ. λέξ.).

* ΠΕΡΙΣΤΙΤΖΑ.—Ἰσχυρωτάτη βυζαντινὴ πόλις κειμένη εἰς τὰ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν μεθόρια τῆς Θράκης, παραχωρηθεῖσα τὸ 1344 μετ' ἄλλων ὀκτὼ ὀχυρῶν πόλεων εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἀλέξανδρον, ὑπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Βυζαντιοῦ Ἀννῆς τῆς Σαβοΐανης, ἐπιτροπεύσεως τὸν ἀνγλικὸν υἱὸν τῆς Ἰωάννης τὸν Παλαιολόγον, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τύχῃ στρατιωτικῆς βοήθειας παρ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις ἐκήρυξεν ἑκιντὸν βασιλέα τῆ βοήθειά τῶν Τούρκων. Καὶ βοήθεια μὲν οὐδέμια παρεσχέθη ὑπὸ δικφόρους προφάσεις, αἱ πόλεις δὲ μὲν αὐταὶ περιήλθον εἰς τοὺς Βουλγάρους μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Καντακουζηνός (III, 66) «ὀλίγη πλείους χιλίων ἦσαν πάντες μαχημάτατοι καὶ οὐδένων ἄλλων τῶν παρὰ Ρωμαίους στρατευομένων λειπόμενοι εἰς εὐφυσίαν».

* ΠΕΡΚΗ.—Παλαιότερον ὄνομα τῆς Θράκης, ὀνομασθεῖσα Θράκη ἀπὸ τινος ὁμωνύμου νύμφης. «Ὁ δ' αὐτὸς Ἀρριανὸς καὶ Θράκην τινὰ ἱστορεῖ νύμφην ἀμφί, ἐποδάς τε καὶ φάρμακα καὶ οἶαν τὰ μὲν ἐλκύσαι τῶν παθημάτων φαρμάκοις τὰ δὲ ἐργάσασθαι...καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς Θράκης δοκεῖ ὀνομασθαι ἡ χώρα, Πέρκη ποτὲ καλουμένη». (Εὐστάθιος ἐπὶ Διον. 140).

ΠΕΡΝΗ.—Πόλις τῆς μεσημβρινῆς Θράκης ἀντικρὺ τῆς Θάσου, πιθανώτατα ἡ σημερινὴ Κεραμοιτή. Τὸ ἔθνικόν Περναῖος (Στ. Βυζάντιος).

ΠΕΡΝΙΚΟΝ.—Βυζαντινὸν φρούριον τῆς Θράκης, κείμενον ἐντὸς χαράδρας τοῦ Στρυμόνος, περιήφηνον διὰ τοὺς μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτ. Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (976—1025) καὶ τῶν Βουλγάρων πολέμους, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν τελευταίων τὸ 1002. Παρ' αὐτὸ κείται σήμερον ἡ βουλγαρικὴ κωμόπολις Πέρνικ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σόφιας—Ροδαμίου πλησίον τῶν ἀνθρακωρυχείων. Ἀριθμεῖ σήμερον, κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1925, περὶ τοὺς 8.000

ΠΕΡΟΝΤΙΚΟΝ (τό).—Πόλις τῆς Θράκης, κειμένη, κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ,

11, 3) ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀστών ἐπὶ τῆς παραλλῆλας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, μεταξὺ τῆς Θουριάδος ἄκρας (νῦν ἄκρωτήριον Κουρί) πρὸς Β. καὶ τῆς Σαλμυθησοῦ (νῦν Μήθεια) πρὸς Ν. Ἡ θέσις τῆς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σημερινὸν ἀγκυροβόλιον Στέφανος.

* ΠΕΡΠΕΡΑΚΟΝ.—Μεσαιωνικὸν φρούριον τῆς Θράκης ἐν τῇ περιφερείᾳ Φιλίππουπόλεως, καταληφθὲν μετὰ τοῦ Στενιμάχου καὶ Πρισιτίτζας καὶ ἄλλων φρουρίων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Μιχαὴλ τὸ 1255. Ἀνεκατελήφθη ὁμοῦς τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β' τοῦ Δασκάρειος, μεθ' ὅλης τῆς περὶ αὐτὸ χώρας.

ΠΕΡΣΗΓΙΣ (ῆ).—Πόλις τῆς Θράκης ἐν Παιονίᾳ, κειμένη πρὸς Δ. τῶν Στόβων (νῦν Σίρκος). Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε' τὸ 183 π. Χ. ὀνομάσθη οὕτω πρὸς τιμὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Περσέως. Κατεστράφη ὁμοῦς μετ' ὀλίγα ἔτη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων τὸ 167 π. Χ. ἔνα μὴ ὑπενθυμίσῃ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ἀγνωστὸς ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς.

ΠΕΤΡΑ.—Πόλις τῆς Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μαίδων ἢ Μαιδικῆ, κειμένη ὀλίγον πρὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Πόντου (Στρούμνιτσα) μετὰ τοῦ Στρυμόνος. Ὡς ἐκ τῆς ὀχυρᾶς αὐτῆς θέσεως μετὰ μεγάλης δυσκολίας κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Ε' τῆς Μακεδονίας τὸ 181 π. Χ. εἶναι ἡ σημερινὴ βουλγαρικὴ κωμόπολις Πετρίτσιον παρὰ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα, ἐπὶ τῶν ὀρειῶν τοῦ ὄρους Ἰπέλες Β. Δ. τοῦ Σιδηροκάστρου, διατηρήσασα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα.

ΠΕΤΡΑ.—Κωμόπολις μεσαιωνικῆς τῆς Ἀν. Θράκης, κειμένη 2 1)2 ὄρας Β. Δ. τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἐπὶ ἐδάφους πετρώδους, ὁπόθεν πιθανῶς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν σῶζονται ἀρχαῖα φρούρια ἐν τῶν ὀρειῶν, τὸ Καστρόπλο, ἀπέχει ὦραν περίπου πρὸς Α. καὶ εἶναι ἐπισημὸν ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν τοῦ Τεκέ-ντερέ, τὸ δὲ καλούμενον Παληὰ Πέτρα μίαν ὥραν περίπου πρὸς Β. Ἡμισιαν ὥραν πρὸς Ἀν. αὐτῆς καὶ ἐν τῇ θέσει «Μπογάδα» εὐρέθησαν ἀρχαῖα νομίσματα, πλίνθοι, κέραμοι κλπ. Ἐπάγεται εἰς τὸν καζάν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, μέχρι δὲ τῆς ἀναλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν (1923) ἤριθμοι περὶ

τοὺς 2.000 Ἑλλήνας κατοίκους, διατηροῦντας ἀστικὴν σχολὴν καὶ νηπιαγωγεῖον καὶ ἐκκλησίαν τῆς Κοιμησέως τῆς Θεοτόκου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπῆγετο εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Ἀδριανουπόλεως. (Πρῶλ. Σ. Λακίδου).

ΠΕΤΡΙΖΗΝ (Πετριζην).—Ὄνομα φρουρίου τῆς Δαρδανίας (Παρά Προκοπίῳ Περί Κτισμ. IV 4) ἐπισκευασθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565).

* **ΠΕΤΡΑΣ** (ἐπισκοπή).—Κατὰ τὸν Μελέτιον (Γεωγρ. Τόμ. Γ', σελ. 105) «ποτὲ ἐπισκοπή ὑπὸ τὸν Ἀδριανουπόλεως».

ΠΕΤΡΙΝ.—Ξενὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κτισθεὶς ὑπὸ Ἑλένης θυγατρὸς Ρωμανοῦ Α' τοῦ Δεκαπηνού (919—944), συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (912—959), ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ: Πετρίν ἢ Πετρίον, κειμένη ἐπὶ τῆς Ν. ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου.

ΠΕΤΡΙΟΝ ἢ ΠΕΤΡΙΝ.—Συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δεξιὰ τοῦ ἀναπλέοντος τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀμέσως πρὸ τοῦ Φαναρίου. Ὄνομάζετο ἐπίσης καὶ Πέτρα ἕνεκα τοῦ πετρῶδους τῶν ὑπωρείων τοῦ λόφου, αἱ ὁποῖαι ἐκτεινόμεναι πρὶν κτισθῆ ἢ συνοικία πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐσχημάτιζον βράχους καὶ ὑφάλους πέτρας, συγχωνευθέντας κατόπιν. Πολὺ πιθανόν, εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην αἰτίαν ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας, νὰ συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι πατρικίως τις ἐκ Συρίας Πέτρος ὁ καὶ Βαρσομιανὸς ἢ Βαρσαμιανὸς καλούμενος ἔκτισε παλάτιον. Ἡ συνοικία διηρεῖτο εἰς τὸ Παλαιὸν καὶ εἰς τὸ Νέον Πετρίν ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Πετρία». Εἰς τὸ Παλαιὸν Πετρίν, τὸ ὅποσον ἐλέγετο καὶ Παλαιὰ Πέτρα ἢ Παλαιὸς Πέτρος, ἔκειτο τὸ ἀνάκτορον τοῦ Πέτρου Βαρσομιανοῦ, τὸ ὅποσον κατέληξεν εἰς βασιλικὴν γυναικειαν Μονήν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι Προδρόμου, καὶ γνωστὴν ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διότι εἰς αὐτὴν ἐκλείοντο αἱ ἐκπίπτουσαι βασίλισσαι. Τὴν Μονὴν ταύτην ἀνωκοδόμησεν ἐκ θάβρων Βασίλειος ὁ Μακεδὼν (866 886), ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἐφυλάσσαντο: ὁ κάλαμος, ὁ σπόγγος καὶ ἡ λόγχη τῆς σταυρώσεως καθὼς καὶ ἡ κάρα καὶ ἡ θεξιά χεῖρ τοῦ Προδρόμου. Ὑπὸ τῶν Τούρκων καλεῖται: Πετρί-Καπουσοῦ (=Πύλη τοῦ Πετρίου).

ΠΕΤΡΙΤΣΟΝΙΤΙΣΣΗΣ (ΠΑΝΑΓΙΑΣ) ΜΟΝΗ.

—Μονὴ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἱερυθεῖσα τὸ 1084 ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἰβηρίας καταγομένου Γρηγορίου Πακουριανοῦ στενοῦ φίλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Κεῖται δὲ Ν. Δ. τοῦ Στενιάχου, εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου χλμ. ἀπὸ τῆς Ροδόπης, καλουμένη σήμερον Μονὴ τοῦ Μπατοκόθου, ἐκ τῆς παρακειμένης ὁμωνύμου κώμης. Κατὰ τὴν τρίτην Σταυροφορίαν (1189-1192), οἱ σταυροφόροι προελάσαντες ἐκ Φιλιππουπόλεως μέχρι τῆς μονῆς ἐπυρπόλησαν αὐτήν, τὸν δὲ ἡγούμενόν τῆς ἀπήγαγον δέσμιοι εἰς τὸν ἐν Φιλιππουπόλει διατρίβοντα τότε ἀρχηγόν των Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν. Τὸ 1344, ὅτε παρεδόθησαν διὰ συνθήκης ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου τὰ ἕως τῆς Ροδόπης ὀχυρώματα εἰς τοὺς Βουλγάρους, περιήλθε καὶ ἡ μονὴ εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν δὲ κατελήφθη ἡ Θράκη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπαυσαν πλέον προερχόμενοι μοναχοὶ ἐξ Ἰβηρίας, πρὸς πρόληψιν δὲ τῆς ἐρημώσεώς τῆς, ἀντικατέστησαν αὐτοὺς Ἑλληνες μοναχοὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πατριαρχείου, δυνάμει προνομίων τὰς ὁποίας παρεχώρησε Μωάμεθ ὁ κατακτητῆς.

Ὡς πατριαρχικὴ ἡ Μονὴ παρέμεινε εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Βούλγαροι ὅμως οἱ ὅποιοι ἐπωφθαλμίων αὐτὴν διὰ τὸν πλοῦτόν τῆς, κατέλαβον αὐτήν τὸ 1894, διὰ δῆθεν καταχρήσεις τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς. Ἐκτοτε δὲ, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας καὶ ἐνεργείας καὶ τοῦ μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ Πατριαρχείου, παραμένει εἰς χεῖράς των. Ἡ περιουσία τῆς Μονῆς κατὰ μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς ἀνῆρχετο εἰς 500 000 καὶ πλέον φράγκων χρυσῶν Τὸ Δικαιητικὸν δικαστήριον τῆς Χάχης, τὸ ὅποσον ἐπελήφθη τῆς ἐκδικάσεως τῶν ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας προβαλλομένων ἀπαιτήσεων, ἀνεγνώρισε τὴν ἐπὶ τῆς Μονῆς καὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς ἑλληνικὴν κυριότητα καὶ ὑπεχρέωσε τὴν Βουλγαρίαν νὰ πληρώσῃ τὴν ἀξίαν αὐτῶν κατὰ τὴν κρίσιν τῶνπραγματογνομίων.

Ἡ μονὴ περιλαμβάνει τρεῖς ναοὺς, τῶν ὁποίων ὁ τῆς Κοιμησέως τῆς Θεοτόκου ἀνακτισθεὶς τὸ 1604 ἐπὶ τοῦ παλαιότερου ναοῦ καὶ μετονομασθεὶς τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι πλήρης τοιχογραφιῶν, καθὼς καὶ ὁ νάρθηξ αὐτοῦ,

δοσις ἐξωγραφήθη τὸ 1643 δαπάνη τοῦ Κωνσταντινοπολίτου ἄρχοντος Γεωργίου, μονάσαντος ἐν τῇ μονῇ μετὰ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντινοῦ. (Πρὸλ. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία ἐν ἄρθρῳ: Πετρισοικτίσσης Μονῆς, καὶ «Θρακικά» 1936 σελίς 51 καὶ ἐξῆς).

* ΠΕΤΡΙΤΣΟΣ.—Φρούριον τῆς Θράκης κείμενον 1)2 ὥραν περίπου πρὸς νότον τοῦ Στενιμάχου (6λ. λεξ.) ὕψους 130 μέτρα ὑπὲρ αὐτόν. Ἐκτίσθη δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118).

ΠΕΤΡΟΥ (τό) ἢ Πετρί (τό).—Παλιόν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς Ν. ἀκτῆς τοῦ Κερατιοῦ κόλπου, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (526—565) ὑπὸ τοῦ πατρικίου Πέτρου, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐπωνομάσθη καὶ ἡ συνοικία τὸ Πέτρου, ἢ Πετρί.

ΠΕΥΚΗ.—Μεγάλη νῆσος τῆς Κάτω Μοισίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, σχηματιζομένη ὑπὸ τῶν δύο νοτιωτέρων ἐκ τῶν ἐπτὰ στομίων αὐτοῦ (Στράβ. VII, 305.—Πτολεμαίου, Γεωγρ. Γ, 10, 2), τὸ νοτιώτατον τῶν ὁποίων, τὸ καὶ Ἰερόν καλούμενον, ἐκαλεῖτο κατὰ Στράβωνα Πεύκη, «δι' οὗ σταδίων ἀνάπλους ἐπὶ τὴν Πεύκην ἑκατὸν εἰκοσι». Κατὰ τὸ κάτω τμήμα αὐτῆς, ὁ Δαρειὸς κατεσκευάσασκε γέφυραν τὸ 515 π. χ. ὅτε ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Σκυθῶν. Τὴν νῆσον Πεύκην, καταλαβόντες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἐκ τῆς χώρας τῶν μεταναστεύσαντες Βαστάρνοι «Πευκίνοι προσηγορευθήσαν» (Στράβ. VII, 305). Παρ' ὄλην τὴν μεταβολὴν τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν ἕκτοτε τὰ στόμια τοῦ Ἰστροῦ (Δουνάβεως) φαίνεται ὅτι ἢ μὲν νῆσος Πεύκη εἶναι ἢ σημερινὴ Драгова, τὸ δὲ Ἰερόν στόμιον ἢ Πεύκη, τὸ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

ΠΕΥΚΙΝΟΙ, (Πευκίνοι ἢ Πεύκοι).—Λαὸς τῆς Ἀν. Μοισίας, κατοικῶν κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ, 10, 4) τὴν μεταξὺ τῶν νοτιωτάτων δύο στομίων τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ χώραν, ἀπὸ τοῦ νοτιωτάτου (νῦν Ἀγίος Γεώργιος) μέχρι τοῦ βορειοτέρου (νῦν Κίλια). (Ὁ Στράβων VII, 305) θεωρεῖ αὐτοὺς Βασταρρικῆς φυλῆς, οἱ ὁποῖοι μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν καὶ καταλαβόντες τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως μεγάλην νῆσον Πεύκην, «Πευκίνοι προσηγορευθή-

σαν». Ὁ δὲ Τάκιτος (Γερμ. 46, 1), παραδέχεται αὐτοὺς ὡς γερμανικῆς καταγωγῆς, ἔχοντας τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ χαρακτηρίζει αὐτοὺς ὡς ἀκαθάρτους.

ΠΕΥΚΟΙ (οἱ).—Λαὸς τῆς Ἀνατολικῆς Κάτω Μοισίας, ὁ αὐτὸς μὲ τοὺς Πευκίνοους (6λ. λεξ.).

ΠΗΓΑΙ (αι).—Τοποθεσία ἐν Βυζαντίῳ, ἀπέχουσα περὶ τὰ 165 μέτρα ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Σηλυβρίαν πόλης τῶν Χερσαίων τειχῶν τὴν ὁποίαν ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος (Περὶ Κτισμ. Α, 3, 6) περιγράφει ὡς ἐξῆς: «Ἐνταῦθά ἐστι δάσος κυπαρίσσων ἀμφιλαφές, λειμῶν ἐν ἀπαλαῖς ταῖς ἀρούραις τεθηλῶς ἄνθει, παράδεισος εὐφορῶν τὰ ὄψατα, πηγὴ ἀσφοπιτὶ βλύζουσα γαληνὸν τὸ ὕδωρ καὶ πότιμον, ἱεροπρεπῆ ἐπιεικῶς πάντα». Ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ταύτῃ ἔκειτο τὸ περιφημον ἄγλασμα τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, τὸ ἄλλως καλούμενον Ζωοδόχος Πηγὴ ἢ Μπαλουκλῆ.

ΠΗΓΑΙ.—Ἰαματικαὶ πηγαὶ τῆς Ἀν. Θράκης, ἀπέχουσαι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου Ἀπολλωνίας (νῦν Σωζουπόλεως) καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Προποντίδος παρὰ τὴν Πέρινθον Ἠραίου Τείχους δύο ἡμερῶν περίπου δρόμον. Ἦσαν δὲ «δύω δέουσαι τεσσαράκοντα ἐκ πέτρης τῆς αὐτῆς ῥεῦσαι», ἀπὸ τῶν ὁποίων πηγάζει ὁ ποταμὸς Τεάρος, ἐκβάλλων εἰς τὸν Κοντάδεσον (νῦν Καραγάτς-ντερέ) παραπόταμον τοῦ Ἀγριάνη. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι μὲν ἦσαν ψυχραὶ, ἄλλαι δὲ θερμαὶ «ἄριστοι τὰ τε ἄλλα ἐν ἕκσειν φέρουσαι καὶ δὴ καὶ ἀνδράσι καὶ ἑπιοῖσι φώρην ἀκέσασθαι» (Ἡρόδ. IV, 90). Διερχόμενος ἐντεῦθεν ὁ Δαρειὸς ὅτε ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Σκυθῶν τὸ 515 π. χ. τόσον ἠὲ χαριστήθη ἐκ τῆς τοποθεσίας καὶ τῶν ὕδατων ἐν γένει, ὥστε παρέμεινεν αὐτόθι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀναχωρῶν δὲ ἔστισεν μαρμαρίνην ἀναθηματικὴν στήλην, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξῴμνει τὸν ποταμὸν ὡς «ἄριστόν τε καὶ κάλλιστον πάντων».

Κατὰ τινὰς αἱ 38 αὐταὶ πηγαὶ τοῦ Τεάρου ἔκειντο παρὰ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας, ἕνεκα δὲ γεωλογικῶν λόγων ἐξέλιπον αὐταί. Κατ' ἄλλους ἔκειντο ὅπου ἢ νῦν κωμόπολις Γέννα, ἐνθα ὑπάρχουν καὶ σήμερον ἀκμὴ 14 μὲν πηγαὶ ἐντὸς αὐτῆς, δύο δὲ εἰς δεκάλεπτον

ἀπόστασιν. Κατ' ἄλλους τέλος, ὅπου ἡ νῦν κωμόπολις Μπουρνάρ-Χισσάρ. Ἐκ τῶν γνωμῶν τούτων πιθανότερα φαίνεται ἡ τελευταία, καθ' ὅσον καὶ σήμερον ἀκόμη ἀναβλύζουν ἐν τῇ μέσῳ αὐτῆς ἀφθονα γλυκέα ὕδατα, ἐπὶ πλέον δὲ ὁ ἐξ αὐτῶν πηγάζων ποταμὸς διέσωσε τὸ ἀρχαῖον ὄνομά του, καλούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων Τέαρα-σουϊ, ἧτοι ὕδατα τοῦ Τεάρου. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μνημονεύεται ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ κώμη Βρύσις, προφανῶς λαβοῦσα τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν πηγῶν, πρὸ δ' αὐτῆς καὶ φρούριον Βρυσόκαστρον καλούμενον ἢ Φρούριον τῶν Πηγῶν, τοῦ ὁποῦ σῶζονται ἐρείπια μετὰ τριῶν πύργων. Κεϊμένη ἐπὶ τῆς μεγάλης λεωφόρου ἀπὸ Σαράντα Ἐκκλησιῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἦτο μία τῶν ἀκμαιότερων κωμοπόλεων τῆς περιφέρειας ταύτης, κατὰ δὲ τὸν ἕνατον αἰῶνα μνημονεύεται ὡς ἔδρα ἐπισκόπου τῆς ἐπαρχίας Αἰμιμόντου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως. Ἡ Βρύσις ἐκυριεύθη μετὰ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν τὸ 1371 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α' ἔκτοτε δὲ μετωνομάσθη Μπουρνάρ-Χισσάρ, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Βρυσσοκαστροῦ. Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Ἄν. Θράκης (1920—1922) ἦτο ἔδρα ὑποδιοικήσεως τοῦ νομοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἔχουσα ὑπ' αὐτὴν 20 χωρία, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀνήρχοντο κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 εἰς 14919 κατοίκους, ἐπιδομένους εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν. Ἡ κωμόπολις μέχρι τῆς ἐκκένωσως τῆς Ἄν. Θράκης ἠριθμεῖ 3.300 κατοίκους, διατηροῦντας ἀστικὴν σχολὴν καὶ παρθεναγωγεῖον καὶ δύο ἐκκλησίας.

* ΠΗΓΩΝ (Ἀρχιεπισκοπή).—Ἐδρα ἀρχιεπισκοπῆς, μνημονευομένη εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά Χρονικά. Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς μνημονεύεται ὁ Ἰγνάτιος τὸ 1285 ὑπογραφόμενος κατὰ τὴν ἐν Βλαχέρναις Σύνοδον τὸ 1285: «Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Πηγῶν καὶ Παρίου ὑπέρτιμος Ἰγνάτιος, ὄρσις ὑπέγραψα». (Σταμούλη, συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, σελ. 156).

ΠΗΛΑΓΟΝΕΣ.—Οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Πελαγονίας, λαβόντες τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Πηλεγόνος, υἱοῦ τοῦ Ἀξιοῦ. Ἦσαν πελασγικῆς φυλῆς καὶ κατ' ἀρχὰς κατῴκουν

τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Ἐξεδιώχθησαν δὲ ἐκεῖθεν κατὰ τοὺς προῖτατορικοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Παιόνων, καὶ ἡ μὲν χώρα αὐτῶν ὀνομάσθη Παιονία, οὗτοι δὲ καταλαβόντες τὸ πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἐριγῶνος ποταμοῦ λεκανοπέδιον, ἐξεδίωξαν τοὺς κατέχοντας αὐτὸ Ὀρέστας πρὸς νότον. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὐτῶν ἐκλήθη Πελαγονία. Ἐκλαοῦντο ἐπίσης καὶ Τιτᾶνες.

Κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (167 π. Χ.) καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῆς εἰς 4 τμήματα, ἡ Πελαγονία ἀπετέλεσεν ἐν τῶν τμημάτων τούτων μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πελαγονίαν πρότερον Ἡράκλειαν.

ΠΗΛΕΓΩΝ.—Υἱὸς τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τῆς Περιθόιας, πατήρ τοῦ Ἀστεροπαίου, λαβὼν μέρος κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ὡς σύμμαχος τοῦ Πριάμου, ἐλθὼν ἐκ «Παιονίης τῆς ἐριθώλου. (Ἰλιάδ. Φ, 140). Ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως (αὐτόθι, 159).

ΠΙΑΡΗΣΙΟΙ.—Λαὸς Θρακικὸς κατοικῶν κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (Γεωγρ. Γ', 10, 4), τὰ ἀνατολικά τῆς Κάτω Μοισίας (Βουλγαρία) πρὸς βορρᾶν τῶν Κροβύζων παρὰ τὸν Δούναβιν ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς σημερινῆς πόλεως Ρουχτσούκ.

ΠΙΓΡΗΣ.—Νεανίας τις ἐκ Παιονίας τῆς Θράκης, ὅστις, ἐλπίζων διὰ τὰ ἡδύνατο διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Δαρείου, ν' ἀναδειχθῆ τύραννος τῆς ἰδίας πατρίδος του, ἦλθε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μαντείου εἰς Σάρδεις, πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἀδελφὴν των «μεγάλην τε καὶ εὐειδέα». Ὁ Δάριος εὐχαριστηθεὶς τότε ἐκ τῆς γνωριμίας αὐτῶν διέταξε τὸν ἐν Θράκῃ διατρίβοντα στρατηγόν του Μεγάβαζον ὅπως μετοικήσῃ ὄλους τοὺς Παιόνας σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο (Ἡρόδ. V, 12-14).

ΠΙΕΡΙΚΟΣ (κόλπος).—Κόλπος τῆς Μεσημβρινῆς Θράκης, λαβὼν τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν Πιέρων (βλ. λέξ.) «οἱ ὕστερον ὑπὸ τὸ Παγαῖον πέραν Στρυμόνος ἔκησαν Φάγρητα καὶ ἄλλα χωρία». (Θουκυδ. Β, 99).

ΠΙΕΡΕΣ.—Λαὸς θρακικὸς, ὅστις ἐκδιωχθεὶς περὶ τὰ 750 π. Χ. ὑπὸ τῶν Τημενιδῶν, βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας, ἀρχικῆς αὐτῶν διαμονῆς, μετηνάστευσαν εἰς τὴν πρὸς Α. τοῦ

Στρυμόνος καὶ τῶν ὑπαιρειῶν τοῦ Παγγαίου ὄρους ὑπὸ τῶν Ἡδωνῶν κατεχομένην χώραν, τοὺς ὁποίους ἐκτοπίσαντες ἐγένοντο κύριοι οὗτοι (Θουκ. II, 99). Ἀπ' αὐτῶν ἡ χώρα ἐκλήθη Πιερία, καθὼς καὶ ὁ κόλπος Πιερικός. Ἐκαλλιέργησαν τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποιησιν, γνωστὸν δὲ ἐστὶ αἱ Μούσαι, ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου ἤδη, ἐκαλοῦντο Πιερίδες. Κατὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Ξέρξου, ἐπερχομένου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπετάγησαν εἰς αὐτὸν καὶ παρεχώρησαν στρατὸν καὶ πλοῖα εἰς τὸν παραπλέοντα τὰ θρακικὰ παράλια περσικὸν στόλον (Ἡροδ. VII, 185). Πόλεις αὐτῶν μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὁ Φάργης καὶ ἡ Πέργαμος, τὰ Πιέρια καλούμενα τείχη, μετὰ δὲ τῶν Ὀδομάντων καὶ Σαιρέων ἐξεμεταλλεύοντο τὰ πλούσια μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου (Ἡροδ. VII, 112).

ΠΙΕΡΙΑ ἢ ΝΕΑ ΠΙΕΡΙΑ.—Χώρα τῆς μεσημβρινῆς Θράκης, κληθεῖσα οὕτως ἀπὸ τῶν Πιέρων (βλ. λέξ.) οἱ ὁποῖοι ἐκδιώξαντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς Ἡδωνας περὶ τὸ 750 π. Χ. ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ ἐξετείνετο δὲ πρὸς νότον τοῦ Παγγαίου ὄρους μέχρι τῆς παραλίας. (Πτολεμ. Γεωγρ. Γ', 12, 7).

ΠΙΕΡΙΔΕΣ (ΜΟΥΣΑΙ).—Οὕτως ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν αἱ Μοῦσαι διότι ἐπιστεύετο ὅτι ἐγεννήθησαν καὶ διέμενον ἐν Πιερίᾳ, ὅπου καὶ ἐλατρεύοντο. Ἐν Πιερίᾳ ἐλατρεύετο ἐπίσης καὶ ὁ Διόνυσος, κατὰ δὲ τὴν μυθολογίαν ἐγεννήθη καὶ ὁ Ὀρφεύς.

ΠΙΕΡΙΔΕΣ (αἱ).—Αἱ ἐννέα θνηταὶ θυγατέρες τοῦ Πιέρου, βασιλέως τῆς Πιερίας. Αὗται ἐπαίρομεναι διὰ τὴν μουσικὴν τέχνην αὐτῶν, ἦλθον εἰς τὸν Ἑλικῶνα διὰ νὰ ἀνταγωνισθοῦν πρὸς τὰς Μούσας. Μόλις ὅμως ἤρχισαν νὰ ἄδουν, οκότος θαθὺ ἐκάλυψε τὴν χώραν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἅμα ἤρχισαν τὸ ἄσμα των αἱ Μοῦσαι, ἐπέλαμψε τὸ φῶς τοῦ Ἥλιου, καὶ ἡ φύσις ὅλη ἐγαλάνευσε, ὡς νὰ ἤκρατο τὸ γλυκὺ ἄσμα αὐτῶν, ὃ δὲ Ἑλικῶν ὑψοῦτο πρὸς τὸν οὐρανόν. Τότε αἱ νικηθεῖσαι θυγατέρες τοῦ Πιέρου, μετεμορφώθησαν ἐξ οἴκτου ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς πτηνά.

ΠΙΕΡΙΣ (ἡ).—Ἡ ἄλλως καλουμένη Πιερία (βλ. λέξ.).

ΠΙΕΡΟΣ.—Πατὴρ τῶν 9 Μουσῶν, πρῶτος εἰσαγαγὼν εἰς τὰς Θεσπιάς τῆς Βοιωτίας τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν.

ΠΙΕΡΟΣ.—Αὐτόχθων βασιλεὺς τῆς Ἡμαθίας ἐν Μακεδονίᾳ τοῦ ὁποίου αἱ 9 θυγατέρες ἐρίσασαι περὶ μουσικῆς πρὸς τὰς Μούσας, καὶ ἡττηθεῖσαι μετεμορφώθησαν ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς πτηνά.

ΠΙΕΡΟΣ.—Υἱὸς τοῦ Μάγνητος ἐκ Θράκης, ὅστις ἀγαπηθεὶς ὑπὸ τῆς μούσης Κλειοῦς «κατὰ μῆνιν τῆς Ἀφροδίτης», διότι ὠνείδιζεν αὐτὴν διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἄδωνιν ἔρωτά της, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τὸν Ὑάκινθον (Ἀπολλοδ. Α, 3, 3).

ΠΙΖΟΣ (PIZUS).—Πόλις τῆς βορείου Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀδρουσῶν, κειμένη ἀριστερὰ τοῦ μέσου ροῦ τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ. Ἰδρυθεῖσα ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων (202 μ. Χ.) ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Ὑπὸ τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» τοῦ Ἀντωνίου καλεῖται Ὀπίζα, ὑπὸ δὲ τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου (Περὶ Κτισμ. IV, 11) Πίνζος, τῆς ὁποίας τὰ τείχη ἐπεσκέυασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565). Ταύτιζεται πρὸς τὸ σημερινὸν χωρὶον τῆς Βουλγαρίας Τσακαρλάρ. («Θρακικά» τ. VI, (1935), σελ. 156 καὶ ἐξ.).

ΠΙΘΗΚΟΥ ΔΙΜΗΝ.—Διμενίσκος τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου παρὰ τὴν Θερμημερίαν (νῦν Κιουμπασή - μουρνού) ὀνομασθεὶς οὕτως ἀπὸ τινος ἀρχηγοῦ τῶν ἐκεῖ θαρδάρων, ὅστις, ὡς λέγεται ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν.

ΠΙΚΡΙΑΙΟΝ ἢ ΠΙΚΡΙΑΙΟΥ ΠΕΡΑΙΑ.—Συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ οἰκοδομηθέντος παλατίου τοῦ παρακοιμωμένου Πικριδίου, περὶ τὰ τέλη τοῦ VIII αἰῶνος, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας. Ἐκαλεῖτο ἐπίσης καὶ Ἀρεοβίνθου πιθανῶς ὑπὸ τοῦ ὀμωνύμου πατρικίου, γαμβροῦ ἀπ' ἀνεψιᾶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αὐτῇ συνοικίᾳ ἔκτισε καὶ φερώνυμον μονήν. Ἐκεῖτο δὲ ἐπὶ τῆς Β. Δ. ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀπέναντι τῶν Βλαχερνῶν. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπωνομάσθη Ἀγία Παρασκευὴ ἀπὸ τῆς ὀμωνύμου ἐκκλησίας, σήμερον δὲ Χάσκοϊ καὶ εἶναι τὸ πολυανθρωπότερον μετὰ τὸ πέραν προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΠΙΚΡΙΑΙΟΥ (τά).—Παλάτιον ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει, κτιοθέν περὶ τὰ τέλη τοῦ VIII αἰῶνος ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, ὑπὸ τοῦ παρακκοιμωμένου Πικριδίου, ἀπὸ τοῦ ὀποίου ἐπωνομάσθη καὶ δλόκληρος ἡ συνοικία.

* ΠΙΛΙΝΖΗΝΟΙ.—Οἱ κάτοικοι ἀρχαίας Θρακικῆς κώμης κατ' ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ μικρασιατικῆς στήλης τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222-235), εὐρεθεῖσαν εἰς τὸ χωρίον Ἀράποβον παρὰ τὴν Στενίμαχον. («Θρακικά», Τόμ. VI, (1935) σελίς 159).

ΠΙΛΩΡΟΣ (ἦ).—Πόλις τῆς χερσονήσου Σιθωνίας (νῦν Λόγγου), ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου. Τὸ ἔθνικόν Πιλωρίτης. Μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων παρέμεινεν ἐλευθέρη, ὁπότε ὑποταγεῖσα εἰς τοὺς Πέρσας, ἐχορήγησε στρατὸν καὶ πλοῖα εἰς τὸν παραπλέοντα τὰ Κκλικιδικὰ πκράλια στόλον τοῦ Ξέρξου. (Ἡροδ. VII, 122). Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Περσῶν καὶ τὴν Νικίειον εἰρήνην τὸ 421 π. Χ. ἀναφέρεται ὡς σύμμαχος καὶ φόρου ὑποτελής τῶν Ἀθηναίων. Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει τὴν Πίλωρον σφάλλεται τοποθετῶν αὐτὴν ἐπὶ τῆς χερσονήσου Ἀκτιῆς («Ἅγιον Ὄρος»). «Πίλωρος καὶ Σάρτη περὶ τὸν Ἄθω... ὡς Ἐκαταῖος ἰσχυρίζεται». Κατὰ τὸν Leake (Τόμ. Γ', 153), ἔκειτο παρὰ τὸ σημερινὸν ἀγκυροδόλιον Πόρτο-Βουρβούρι ἢ Βουρβουροῦ.

ΠΙΜΠΑ ἢ ΠΙΜΠΑΛΙΑ (ἦ).—Πόλις τῆς Πελοῦσας κειμένη ἐπὶ τῶν Β. Α. ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸ Δίον (νῦν Μαλαθριά), «ἐνθα Ὀρφεὺς διέτριβε» (Στράβ. VII, 330, 17 18). Ἐθεωρεῖτο ὡς ἔθρα τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξ αὐτῆς καὶ Πιμπληίδες ἢ Πιμπληϊάδες ἐκαλοῦντο.

ΠΙΜΠΑΛ ἢ ΠΙΜΠΑΛΙΑ (ἦ).—Κρήνη καὶ ὄρος, ἀφιερωμένα εἰς τὰς Μούσας, ὅπου ἔζησεν ὁ Ὀρφεὺς καὶ ὅπου ἐγέννησεν αὐτὸν ἡ Μοῦσα Καλλιόπη ἐπὶ τινος θράχου καλουμένου «Σκοπιὰ Πιμπληίδος». Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ταῦτα μετετοπίσθησαν πρὸς τὸν Ἐλικῶνα τῆς Βοιωτίας, ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία αὐτοῦ «Πιμπλείας κοπή».

ΠΙΜΠΑΛΗ Γ' ΔΕΣ ἢ ΠΙΜΠΑΛΗ Γ' ΔΕΣ (αί).—Ἐπιθετον τῶν Μουσῶν ἀπὸ τῆς ἐν Πιερῆι πόλεως Πιμπλείας (βλ. λέξ.).

ΠΙΝΑΚΑΣ (ὀ).—Ἐπιθετον διδόμενον ὑπὸ

τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὸν μητροπολίτην τῆς ἐν Θράκῃ Ἑρακλείας, «ὅ δὲ προνόμιον ἐστὶν ἐκ παλαιῶν δικαιομένων ἐν Βυζαντίῳ, ὡς ἀνέκαθεν τελοῦντος ὑπὸ τὴν Ἑρακλείαν τὸν πατριάρχην χειροτονεῖν». (Παχωμ. IV, 24).

Τὸ προνόμιον τοῦτο χρονολογεῖται ἤδη πρὸ τῆς πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325), καθ' ἃ παραδίδων ὁ μητροπολίτης Ἑρακλείας εἰς τὸν νέον πατριάρχην τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον, ἀσπάζεται τὴν δεξιάν αὐτοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ πατριάρχης τὴν τοῦ μητροπολίτου.

ΠΙΝΖΟΣ.—Πόλις τῆς Βορείου Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀδρουσῶν παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ Κτισμ. IV, 11) ἢ ἄλλως ὑπὸ τῶν Ὀδοιπορικῶν καλουμένη Πίζος ἢ Ὀπιζα (βλ. λέξ. Πίζος).

ΠΙΣΤΥΡΟΣ.—Πόλις τῆς μεσημβρινῆς παραλλίας τῆς Θράκης ἐν Ἠγωνίδι, κειμένη ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου λίμνης, πρὸς δυσμὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ, ἀπέναντι τῆς Θάσου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Κλαυζομενοῦ Τιμησίου, μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν Ἀβδηρῶν τὸ 656 π. Χ. ὁπότε διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀβδηριτῶν ἔκτισε πόλιν τινὰς, μετὰ τῶν ὀποίων καὶ ἡ Πίστυρος. Τὴν θέσιν αὐτῆς ἐπέχει ἡ νῦν πολίχνη Κεραμωτή, παρὰ τὴν ὁποῖαν ὑπάρχουν πλούσια ἰχθυοτροφεῖα.

ΠΙΣΤΥΡΟΣ (Ἀίμνη).—Ἀίμνη τῆς μεσημβρινῆς παραλλίας τῆς Θράκης ἐν Ἠθωνίδι, περὶ τὰ 4 μίλια πρὸς Δ. τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου, ἀπέναντι τῆς Θάσου, ἔχουσα κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (VII, 109) περιφέρειαν 30 σταδίων «ἰχθυώδης τε καὶ κάρτα ἄλμυρή».

Σήμερον ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν ἐλωδῶν λιμνῶν, πλουσιωτάτων ἐπίσης εἰς ἰχθὺς καὶ καλεῖται ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων Κεραμωτή, ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Καλαμωτή, ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων Κερεμιδλή.

ΠΛΑΓΚΤΑΙ (αί).—Ἄλλη ὀνομασία τῶν Κυανέων νήσων ἢ Συμπληγάδων Πετρῶν, ἀπαντώσα διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Μήδειαν τοῦ Εὐρύπιδου (στίχ. 2).

ΠΛΑΚΙΑΛΙΑΝΩΝ ἢ ΦΛΑΚΙΑΛΙΑΝΩΝ (παλάτια).—Παλάτια ἐν Κωνσταντινουπόλει κτισθέντα ὑπὸ τῆς Πλακίλλας, πρώτης συζύγου Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (379—395). Ἐν αὐτοῖς ἐφυλάσσοντο τὰ βασιλικά ἐμβλήματα, τὰ

δοπία ἀρπάσαντες οἱ στασιασταὶ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (13 Ἰανουαρίου 523) ἐστεφάνωσαν τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀναγορευθέντα αὐτοκράτορα Ἰπάτιον, ἀνεψιὸν Ἀναστασίου τοῦ Α'.

* ΠΙΛΑΚΩΤΗ (λεωφόρος).—Μεγάλῃ στρατιωτικῇ λεωφόρος μεταξύ τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ τοῦ Ρηγίου, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565) ὅστις ἀπὸ τελευτήδῃ καὶ ἀδιάβατον, «λίθοις αὐτὴν καταστρώσας ἀμαξιαίοις εὐπετῆ τε κατεστήσατο καὶ ἄκονον ὄλωσ... ἐδρύνεται δὲ τοσοῦτον, ἐς ὅσον ἀμάξας οὐ στενοχωρεῖν δύο ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλαις ἰούσας. Τραχεῖς οἱ λίθοι διαφερόντως εἰκάσαις ἂν μιλίτας εἶναι. Εὐμεγέθεις τὲ εἰσὶ μάλιστα...» (Προκ. Περὶ Κτισμ. IV, 8, 5—8). Διὰ τῆς λεωφόρου ταύτης, εἰσῆρχετο ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν πρωτεύουσαν μετὰ τὴν ἐν τῷ Ἐβδόμῳ ἀναγόρευσίν του, ἣ ὁσάκις ἐπέστρεφεν ἀπὸ ἐκστρατείας.

ΠΑΒΙΣΤΩΡΟΣ (δ).—Ἐπιχώριος θεὸς τῶν Ἀψινθίων Θρακῶν, εἰς τὸν ὅποιον ἐθυσίασαν οὗτοι τὸν παρ' αὐτοῖς καταφυγόντα Οἰόδαζον, Πέρσην ἕπαρχον τοῦ Ἐβέρσου ἐν Καρδίᾳ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην τὸ 479 π. Χ. (Ἡρόδ. IX, 119).

ΠΑΗΣΙΠΠΟΣ.—Γιὸς τοῦ Φινέως, μυθικὸ ἡρωὶς τῆς Σαλμυδησοῦ ἐν Θράκῃ, ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, φονευθεὶς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πανδίοιοις ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, πιστεύσαντος εἰς τὰς διαβολὰς τῆς μητρικῆς τῶν Ἰθαίης. (Ἀπολλοδ. I', 15, 3).

ΠΑΙΣΚΟΒΑ.—Ὀχυρὰ πόλις τῆς Κάτω Μοισίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ταβάν, ὅστις ῥέων πρὸς τὸ Δορύστολον (νῦν Σιλίστριαν), ἐκβάλλει εἰς τὸν Δούναβιν. Ταύτην κατέλαβεν ὁ Ἰωάννης Τομισκῆς κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 971, ὅτε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πρεσθλαύας ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Δορυστόλου, ὅπου εἶχεν ὀχυρωθῆ ὁ Σδιατοσλαῦος, ἡγεμὸν τῶν Ρώσσιων, ἐπὶ κεφαλῆς 60.000 ἀνδρῶν. Ἐπίσης κατέλαβεν αὐτὴν ἀργότερον ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς τὸ 1088, ὅτε ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Κομάνων (Ἄννα Κομν. VII, 3).

ΠΑΩΤΙΝΟΠΟΛΙΣ ἢ ΠΑΩΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ.—Μεσόγειος πόλις τῆς Θράκης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βένων, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98—117 μ. Χ.) πρὸς τιμὴν τῆς συζύ-

γου αὐτοῦ Πλωτίνης. Τὰ τεῖχη αὐτῆς ἐπεσκεύασεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527—565). Κατὰ τὸν Ἱεροκλέα (Συνέκδ. 635) καὶ τὸν Κωνστ. Πορφυρογέννητον (Περὶ Θεμ. Β, 47) ἦτο μία τῶν 5 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Αἰμιμόντου, εἰς δὲ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Χρονικὰ ἀναφέρεται ὡς ἔδρα ἐπισκόπου τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, τόμ. V, σελ. 394 καὶ 463). Μολοντί ἡ πόλις ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ἣ τοποθεσία αὐτῆς δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ, μεγάλη δὲ διαφωνία ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἱστορικῶν. Κατὰ τὴν Tabula Peutingeriana, ἀπέχετο 2½ μίλια πρὸς Ν. τῆς Ἀδριανουπόλεως, κατ' ἄλλους δὲ πρὸς βορρᾶν τοῦ Διδυμοτείχου. Ὁ Μελέτιος (Γεωγρ. Γ, σελ. 102) τοποθετεῖ αὐτὴν, ἀλλ' ἄορίστως, μεταξύ Ἀδριανουπόλεως καὶ Τραϊανουπόλεως, προσθέτων ὅτι κοινῶς ὀνομάζεται Πλουσδίον. Οἱ χάρται τοῦ Κεϊπερτ τοποθετοῦν αὐτὴν πρὸς νότον τοῦ Διδυμοτείχου. Ἄλλοι πρὸς βορρᾶν τοῦ Διδυμοτείχου ὅπου τὸ σημερινὸν Πύθιον (πρῴην Κούκλι - Μπουργάζ), ὅπου σώζονται ερείπια ἀρχαίας πόλεως, καὶ ἄλλοι τέλος ἐπὶ τῆς Βέννας ἢ Βείνας, ἣ ὅπου τὸ νῦν Διδυμοτείχον (Πρβλ. Ἀρχιμανδρ. Ν. Βαφειδίου. Ἡ ἐν Διδυμοτείχῳ ἀνευρεθεῖσα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῶν Πλωτινοπολιτῶν, εἰς Θρακικὰ, 1937, σελ. 196 καὶ ἐξῆς). Πότε καὶ ὑπὸ τίνος κατεστράφη δὲν εἶναι γνωστὸν, πάντως ὅμως θὰ ὑφίστατο κατὰ τὸν XII αἰῶνα, καθ' ὅσον μνημονεύεται ὡς ἔδρα ἐπισκόπου, ὅπου μετετέθη ὁ ἐποφύλαξ τῆς ἐν Φρυγίᾳ Τραπεζουπόλεως.

* * *

Τῆς Πλωτινοπόλεως σώζονται νομίσματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἀπὸ Ἀντωνίου τοῦ Βῆσσεβοῦς, μέχρι τοῦ Καρακάλλα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΩΤΙΝΟΠΟΛΙΤΩΝ συνήθως δὲ ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ διαφόρων τύπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξιοσημελιώτος ὁ παριστῶν τὸν ποτάμιον θεὸν Ἐβρον, κατακείμενον καὶ ἔχοντα τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ ἀγγεῖου ἀνεστραμμένου (Head - Σβορώνου, Ἱστορ. τῶν Νομιμ. Τόμ. Α', σ. 361).

ΠΟΔΑΡΓΟΙ.—Ἔθνος Θρακικόν, ἀναφερόμενον ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τινὰς ἐπιγραφὰς εἰρηθεῖσας ἐν Περὶνθῳ (Ἡράκλεια),

ἔνθα ἀναφέρονται ὀνόματα Ποδαργῶν Θρακῶν, κατὰ τὴν Προποντιδα, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς πόλεως ταύτης, (Dumont - Homolle, σελ. 383).

* ΠΟΔΑΡΚΗΣ (ὁ).—Ὄνομα ἐνός τῶν 4 ἀνθρωποφάγων ἔππων τοῦ Διομήδους, μυθικοῦ βασιλέως τῶν Βιστόνων ἐν Θράκῃ τοῖς ὁποίους, ὡς γνωστὸν, διετάχθη ὁ Ἡρακλῆς ὑπὸ τοῦ Εὐρυπύλου νὰ μεταφέρῃ εἰς Μυκήνας.

* ΠΟΔΕΜΟΚΡΑΤΕΙΑ.—Ἑλληνίς, οὐζυγος τοῦ Σαδάλα, βασιλέως τῆς Θράκης, κατ' ἐπιγραφὴν εὐρεθεῖσαν ἐν Βιζύῃ:

Βασιλεὺς Κότους βασιλεῖα Σαδάλων
καὶ βασιλίσσαν Πολεμοκράτειαν,
τοὺς ἑαυτοῦ γονεῖς,
Θεοὶς πατράσιν.

(Dumont-Homolle, σελ. 365).

* ΠΟΔΕΜΩΝ.—Υἱὸς τοῦ Κότους τοῦ Σαπαίου βασιλέως τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνωίνιας Τρύφαινας, μετὰ ταῦτα βασιλέως τοῦ Πόντου (37—63 μ. Χ.).

ΠΟΔΙΧΝΙΟΝ.—Βυζαντινὸν φρούριον τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου, κείμενον ἐπὶ λόφου πρὸς Β. τοῦ Ἱεροῦ τῶν Βυζαντινῶν (νῦν Ρούμελη Καθὰκ). Ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀνήγειρε πιθανῶς φρούριον τὸ 1628 ὁ Σουλτάν Μουράτ ὁ Δ', ἐρεπιπθὼν ἕκτοτε.

ΠΟΛΛΗΣ.—Βασιλεὺς τῶν Ὀδομάντων, Θρακικοῦ λαοῦ παρὰ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν, σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκυδ. V, 19).

ΠΟΛΥΘΟΡΙΑ ἢ ΠΟΛΥΘΜΒΡΙΑ.—Παλαιότερον ὄνομα τῆς θρακικῆς πόλεως Αἴνου ὀνομαζομένης οὕτως ἀπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Πόλυτος «τῆς πόλεως βρίας καλουμένης θρακιστί» (Στράβ. VII, 319).

ΠΟΛΥΣ.—Υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Σαρπηδόνα, βασιλέως τῆς ἀπ' αὐτοῦ κληθείσης Πολυσοδρίας, φιλοξενήσας τὸν Ἡρακλῆα ἐπιστρέφοντα ἐκ Τροίας (Ἀπολλοδ. Β, 5, 9).

ΠΟΛΥΒΟΤΟΝ.—Βυζαντινὴ πόλις τῆς μεσημερινῆς Θράκης, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς σημερινῆς Κεσάνης. Ἐνταῦθα ἐστρατοπέδευεν ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς ἐπιστρέφων τὸ 1092 ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πειρατῶν ἀγῶνος, ἐτοιμαζόμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Σκυθῶν, εἰ ὅποιοι ἐπιδραμόντες τὴν Θρά-

κην εἶχον φθάσει μέχρι τῆς Χαριουπόλεως (Ἄνα Κομν. VII, 9). Κατὰ τὸ 1332 ἢ περὶ τὸ Πολύβοτον, Κισσὸν (Κεσάνην) καὶ Ἀκωνίτην χώραν κατεστράφη κατὰ τινα ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων (Χάμμερ. Ἱστορ. τῆς Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας, σελ. 171).

ΠΟΛΥΓΝΩΤΟΣ ὁ ΘΑΣΙΟΣ.—Ὁ μέγιστος τῶν ζωγράφων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἀμάρσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 480—445 π. Χ. Κατήγετο ἐκ Θάσου, ἡ ὁποία ἦτο σπουδαῖον κέντρον ἰωνικῆς τέχνης. Ὁ πατὴρ του Ἀγλαοφῶν, ἦτο καὶ αὐτὸς ζωγράφος, παρ' αὐτοῦ δὲ ἔλαβε καὶ τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς τέχνης. Ἐγκατασταθεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐργασθεὶς ἐπὶ πολὺ, ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς ἀπονομῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀθηναίου πολίτου. Ἠσχολήθη κυρίως εἰς τὴν μεγάλην λεγομένην ζωγραφικὴν, ἀντικείμενον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ διακόσμησις διὰ μεγάλων ζωγραφικῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ναῶν καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο διεπρέφεν ὁ Πολύγνωτος, ὑπὲρ πάντα ἄλλον. Δυστυχῶς οὐδὲν τῶν ἔργων του περιεσώθη μέχρι ἡμῶν, ἐν τούτοις ἀπὸ τὰς κρίσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πανουαλίου, γνωρίζομεν ὅλην σχεδὸν τὴν καλλιτεχνικὴν του δρασίαν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων του ἦσαν: α') Ἡ «Μνηστροφονία», ἥτοι ὁ φόνος τῶν μνηστήρων ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ναῶ τῆς Ἀθηναῶν Ἀρείας ἐν Πλαταιαῖς. β') Ὁ «Γάμος τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου», ἐν τῇ Ἀνακείῳ τῶν Ἀθηναίων. γ') Ἡ «Ἀμαζονομαχία» καὶ «Κενταυρομαχία» ἐν τῇ Θησεῖῳ Ἀθηναίων. δ') «Ἰλίου Πέρις», ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τῶν Ἀθηναίων. ε') Ἐπίσης «Ἰλίου Πέρις», «Ἀπόλλους Ἑλλήνων» καὶ «Νέκυια», ἥτοι ἡ κατάθεσις τοῦ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν Ἄδην, ἐν τῇ Λέσχη τῶν Κνιδίων ἐν Δελφοῖς, μέγα ἔργον, τοῦ ὁποίου λαμπρὰν περιγραφὴν μᾶς διέσωσεν ὁ Πανουαλίας, Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔργων τοῦ Πολυγνώτου, ἀναφέρονται ἐπίσης: δ «Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ», ἢ «Ναυσικά» καὶ ἡ «Θυσία Πολυξένης» ἐπὶ βυλίωνων πινακίδων ἀναρτηθεισῶν κατόπιν ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τῶν Προπυλαίων. Τὸν Πολύγνωτον ἐμιμήθησαν οἱ ἀγγειογράφοι καὶ οἱ γλύπται, πλείστα δὲ τοιαῦτα ἔργα περιεσώθησαν μέχρι ἡμῶν, καταδεικνύοντα τὴν ἐπίδρασιν τῆς

τέχνης τοῦ Πολυγνώτου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δύο συγγενῶν τῆς ζωγραφικῆς τεχνῶν. Ἡ κυριωτέρα ἀρετὴ τῶν ἔργων τοῦ ἤτο ἡ ἔκφρασις τῶν προσώπων του, ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρ, τὸ «ἦθος», διὸ καὶ ὁ Ἄριστοτέλης τὸν ἀποκαλεῖ «ἀγαθὸν ἠθογράφον».

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ.—Ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑκάθης, τὸν ὅποτον οἱ γονεῖς του ἀπέστειλαν κρυφίως μετὰ πολλῶν θησαυρῶν εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Θράκης Πολυμήστορα ἢ Πολυμήστορα (βλ. λ.) γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ, ἵνα, ἂν ποτε ἀνδρωθῇ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του. Τὰ κατὰ τὸν θάνατόν του (βλ. Πολυμήστορ) ἔμαθεν ὁ Αἰνεΐας κατὰ θαυμαστὸν τρόπον. Ἀποδιδοθεὶς εἰς τὴν θρακικὴν παραλίαν, ἐνθ' προσέφερε θυσίαν, εἶδεν ἐκπληκτὸς νὰ ρέῃ αἷμα ἔκ τινος ἀποσπασθέντος κλάδου μυρσίνης, ἐνθ' συνάμα ἐμφανισθεῖσα ἡ σκιά τοῦ Πολυδώρου διηγῆθη τὸν ἀδικὸν θάνατόν του καὶ συνεβούλευσε τὸν Αἰνεΐαν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν ἄξενον ἔκεινην παραλίαν (Βιργιλ. Αἰνιάδ. Γ, 49 καὶ ἐξῆς).

ΠΟΛΥΜΗΣΤΩΡ ἢ ΠΟΛΥΜΝΗΣΤΩΡ.—Βασιλεὺς τῆς Θράκης, σύζυγος τῆς Ἰλιόνης, θυγατρὸς τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑκάθης. Κατά τινα παράδοσιν, ὁ Πριάμος προαισθανόμενος τὴν πτώσιν τῆς Τροίας, ἔστειλεν εἰς αὐτὸν τὸν νεώτατον υἱόν του Πολύδωρον μετὰ πολλῶν θησαυρῶν, ἵνα ἂν ποτε ἀνδρωθῇ, ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του. Ἄλλ' ὁ Πολυμήστορ μαθὼν τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ἐφόνευσεν αὐτόν ἵνα σφετερισθῇ τοὺς θησαυροὺς του, τὸ δὲ πτώμα του ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄνευροῦσα αὐτὸ ἡ Ἑκάθη, ἐξεδικήθη τὸν φονεὰ φονεύσασα τὰ δύο τέκνα του καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον (Εὐρ. Ἑκάθη). Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ἰδίως παρὰ Ῥωμαίους, ἡ Ἰλιόνη ἀνέθρεψε τὸν εἰς αὐτὴν ἀποσταλέντα ἀδελφόν της ὡς τὸν υἱόν της Δηϊπολον ἢ Δηΐφιλον, τοῦτον δὲ ὡς Πολύδωρον. Οἱ Ἕλληνες μαθόντες τοῦτο καὶ ἐπιζητοῦντες νὰ ἐξολοθρεύσουν τὸ γένος τοῦ Πριάμου, ἔπεισαν τὸν Πολυμήστορα νὰ φονεύσῃ τὸν Πολύδωρον, ὑποσχεθέντες εἰς αὐτὸν τοὺς θησαυροὺς του καὶ τὴν Ἠλέκτραν ὡς σύζυγον. Σαγηνευθεὶς ἔκ τῶν προτάσεων τούτων ὁ Πολυμήστορ ἐφόνευσεν ἐν ἀγνοίᾳ του τὸν ἴδιον υἱόν του, νομίζων ὅτι φονεύει τὸν Πολύδωρον. Μαθούσα

τοῦτο ἡ Ἰλιόνη καὶ ἐκδικουμένη τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ της τὸν ἐφόνευσε, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἐτύφλωσε.

* **ΠΟΛΥΣ.**—Ὄνομα Θρακικὸν κύριον κατ' ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης μετ' ἀναγλύφου τοῦ Θρακὸς ἱπέως τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, εὐρεθεῖσαν εἰς Βοδενά παρὰ τὴν Στενίμαχον. («Θρακικά», τόμ. VI, (1935) σελ. 169).

ΠΟΛΥΣΤΥΛΟΝ.—Βυζαντινὴ πόλις τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Θράκης ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων. Πρὸ τοῦ XIII αἰῶνος ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας, εἰς δὲ τὰ Ἑκκλησιαστικά Χρονικά ἀναφέρεται ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Φιλίππων. Πότε καὶ ὑπὸ τίνας κατεστράφη εἶναι ἀγνωστον. Τὸ ὄνομα της ὁμοίως διατηρήθη μὲ μικρὰν παραλλαγὴν εἰς τὸ σημερινόν χωρίον Μπουλούστρα, τῆς ἐπαρχίας Ξάνθης τοῦ νομοῦ Ροδόπης, παρὰ τὰ εἰρηπια τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων, ἀριθμοῦν 57½ κατοίκους (1928).

* **ΠΟΝΗΡΟΥΠΟΛΙΣ.**—Πόλις τῆς Βορείου Θράκης, κτισθεῖσα ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, ἐγκαταστήσαντος ἐκεῖ «τοὺς ἐπὶ πονηρῶν διαβαλλομένους, συκοφάντας καὶ ψευδομάρτυρας καὶ τοὺς συνηγόρους καὶ τοὺς ἄλλους πονηροὺς» (Θεοπόπου Ἀπόσπ. 121), ἢ ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος (Ἠθικὰ) «ὥσπερ ἡ πόλις, ἦν ἐκ τῶν κακίστων καὶ ἀναγωγότατων κτίσεως ὁ Φίλιππος Πονηρόπολιν προσηγόρευε». Εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν Φιλιππούπολιν.

* **ΠΟΝΤΑΡΧΗΣ.**—Ὁ διοικητὴς τῆς Θρακικῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πενταπόλεως (βλ. λ.), ὅστις μεθ' ἑνὸς «Συμβούλου», ἀπετέλει τὸ καλούμενον «Κοινὸν τῆς Πενταπόλεως».

ΠΟΝΤΕΣ.—Βυζαντινὸν φρούριον τῆς Δακίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, ἐγεγρῆν ἐπὶ τῆς θέσεως ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς κατεσκευάσεν τὴν ὁμώνυμον γέφυραν (Pons Trajani), παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Μάργου (νῦν Μοράβας) κατὰ τὴν κατὰ τῶν Δακῶν ἐκστρατεῖαν αὐτοῦ (104—105). Τὰ τεῖχη αὐτοῦ κατεστραμμένα ἀπὸ πολλοῦ, ἀνεκαίνισεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (Προκ. Περί Κτισμ.). Ἡ θέσις αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται παρὰ τὸν νῦν Τοῦρνο-Σεβέρينو τῆς Ρουμανίας.

(Συνέχεια εἰς τὸν IB' τόμον)

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ ¹⁾ (ιατρός και ιστοριογράφος)

Στά τέσσερα χρόνια τῆς δουλείας χάσαμε με τὴ σειρά τρεῖς πνευματικούς Θράκες : Τὸ Μυρτίλο Ἀποστολίδη, τὸν Ἀχιλ. Σαμοθράκη καὶ τώρα τελευταῖα στίς 22 Νοεμβρίου 1944 τὸν Κ. Κουρτίδη.

Ὁ Κ. Κουρτίδης πέθανε στὴ «Σωτηρία». Ἐκεῖ βρῆκε ὑστερονό ἄσυλο ὁ μακαρίτης καὶ κεῖ παρέδωκε τὴν ὑστερὴν πνοή, νοσταλγὸς τῆς Θράκης, τοῦ σπιτιοῦ του καὶ τῶν ἀγαθῶν του. Ἡ Θράκη μετὸν θάνατό του χάνει ἓνα πνευματικὸ τύπο, ποὺ θυσιάσε τὴ ζωὴ του, τὴν εὐμαρτιά του, τὰ πάντα γιὰ τὴν ἔξυπνρήτηση τῆς θρακικῆς ἰδέας. Καὶ πρῶτα τὴν ἔξυπνρήτησε ὡς λαογράφος. Καὶ λαογράφος ἀνεδείχθηκε δεινός. Στίς λαογραφικῆς του συλλογῆς ἀναδείχνεται λαμπρὸς συλλογεύς. Ἦξαιρε νὰ μαζεύει τὸ ὕλικὸ μετὸ ὅλους τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνες. Ἄλλ' ἤξαιρε καὶ νὰ ἐπεξεργάζεται θέματα αὐτοῦσια καὶ νὰ δημιουργῆ κρίσεις καὶ συμπεράσματα λαογραφικὰ χρήσιμα. Οἱ ἐργασίες του βρίσκονται καταθεμένες στὸ Λεξικογραφικὸ Ἀρχεῖο Ἀκαδημίας, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων Θρακῶν. Δεύτερο ὁ μακαρίτης σχεδίασε κέφερε στὴ δημοσιότητα τὴν ἱστορία τῆς Θράκης τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ τῶν ἱστορικῶν μέχρι τοῦ 46 μ. Χ. Καταπιάστηκε θέματα ἱστορικὰ δύσκολα καὶ δὲ δίστασε νὰ ἐκφέρῃ γνώμη καὶ σὲ δισεπίλυτα προβλήματα ἐρεῦνης, ὅπως ὁ *δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο*, ποὺ γι' αὐτὸν μίλησαν πολλοὶ ξένοι καὶ δικοὶ μας. Ἡ ἱστορία του ἐπιβάλλεται μετὸ πολὺ ὕλικό της, ποὺ μετὸ τὴν προσπάθεια μάζεψε, ξεκαθάρισε, παρέπεμψε. Δὲ μπόρεσε νὰ φτάσῃ τὸν Ἀποστολίδη, γιατί αὐτὸς εἶχε ἄλλον ἐπιστημονικὸ καταρτισμὸ, πολυγλωσσία καὶ τέλος ἱστορικὴ καὶ ἐρευνητικὴ διάθεση. Ἐπειτα εἶχε κείνος καὶ ἄλλες ἀφορμῆς νὰ ἐργασθῆ, ποὺ τίς ἐκθέσαμε στὸ μνημόσυνό του (τόμ. Η' Ἀρχ. Θρακ. Θησ.).

Ἡ προσπάθεια τοῦ Κουρτίδου ἀπλώθηκε καὶ σ' ἄλλα θέματα: Τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ μυστήρια, ὅπου ἀγωνίστηκε νὰ μᾶς δώσῃ μιὰν εἰκόνα τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῶν μυστηρίων της. Ὅσο κι' ἂν αὐτὸ τὸ βιβλίον του καὶ ἔργο του φαίνεται ντιλετάντικο, ὅμως προσφέρει κιαὐτὸ ὕλικὸ πλούσιο καὶ ἀποτελεῖ ἀνάγνωσμα εὐχάριστο καὶ ἐπαγωγό. Ὁ Κ. Κουρτίδης μετὸ λίγα λόγια ἀποτελεῖ μιὰ πνευματικὴ προσωπικότητα, ποὺ στὴ ζωὴ του ὅλη δὲν ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ ἐρευνᾷ γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ χρήσιμες ἐργασίες στὸ πρόβλημα τῆς ἐρευνας τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης.

Νὰ τί μοῦγραψε ὁ ἴδιος πρὸ ἓνα χρόνον στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου μέσα στὴ «Σωτηρία», ὅταν τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ δώσῃ ἓνα αὐτόγραφο σημεῖωμα τῆς ζωῆς του :

1) Βλ. Π. Παπαχειροδόουλου νεκρολογία Ν. Ἐστία ἔτος 1945 τεῦχ. 421—426.

Ἡ βιογραφία μου

«Τὸ 1870 ἐγεννήθην εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐκ πατρὸς Καρυώτου (χωρίον Δογάνοβο) καὶ μητρὸς ἕξ ἀρχοντικῆς καὶ παλαιᾶς οἰκογενείας Ἀδριανουπολιτῶν. Ἀνετράφην εὐσεβῶς καὶ ἐπιμελῶς. Ἐτελείωσα τὸ Γυμνάσιον τῆς πατρίδος μου τὸ ἔτος 1888. Διωρίσθην ἀμέσως δημοδιδάσκαλος εἰς τὸ ἐν τῷ προαστείῳ Ἰλδριμίῳ δημοτικὸν σχολεῖον. Παραιτηθεὶς μετὰ ἓν ἔτος ἐφοίτησα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ δύο ἔτη. Κατόπιν διωρίσθην σχολάρχης Σουφλίου, ἔνθα παρέμεινα διδάσκων ἐπὶ πέντε ἔτη. Ἀκολούθως ἐγγραφεὶς εἰς τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀνηγορεύθην διδάκτωρ ἀριστοῦχος τὸ 1899. Ὡς ἱατρὸς ἤρχισα τὸ στάδιόν μου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ἔνθα ὑπηρετήσα ἐπὶ τρία ἔτη (1901—1904) ὡς ὑγιεινομικὸς ἱατρὸς εἰς τὸ Λοιμοκαθαρητήριον Τόρ (Σινᾶ). Αἱ ἐργασίαι μου περὶ χολέρας ἔτυχον ἰδιαιτέρου βραβείου καὶ ἐπαίνου τοῦ Ὑγιεινομικοῦ Διεθνoῦς Συμβουλίου. Ἀργότερον κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὑπηρετήσα ὡς στρατιωτικὸς ἱατρὸς εἰς τὴν πολιορκημένην στρατιὰν Ἀδριανουπόλεως, ἐξημέρισσα μέλος τῆς τετραμελοῦς ἀνωτάτης Στρατιωτικῆς ὑγιεινομικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διευθυντῆς τοῦ χολερικοῦ τμήματος. Συλληφθεὶς ὄμηρος τὸ 1916 καὶ ἀπαχθεὶς εἰς τὴν Δοβρουτσᾶν ὑπηρετήσα ἐπὶ τρία ἔτη ὡς ἐπαρχιακὸς ἱατρὸς Τούτρακαν καὶ διευθυντῆς τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου (Κλημεντίνης βασιλίσσης). Τὸ 1918 μοῦ ἐδόθη καὶ ἡ ἄδεια ἐξασκήσεως ἀπὸ τὴν Ρουμανικὴν Κυβέρνησιν καὶ οὕτως ὡς ἱατρὸς εἶχον πέντε ἀδείας, Ἑλλάδος, Τουρκίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας καὶ Αἰγύπτου. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρετήσα Ὑγιεινομικὸς ἱατρὸς τῶν λιμένων Θεσσαλονίκης καὶ Καβάλλας ἐπὶ δύο ἔτη 1914 καὶ 1915.

Γλώσσας γνωρίζω, Τουρκικὴν, Ἀραβικὴν, Γαλλικὴν, Βουλγαρικὴν καὶ Σερβικὴν. Τὴν φιλολογικὴν καὶ λογοτεχνικὴν μου δρᾶσιν ἤρχισα μόλις ἐτελείωσα τὸ Γυμνάσιον. Κατὰ πρῶτον ἐπεδόθη εἰς τὴν Λαογραφίαν. Ἐπὶ συλλογαὶ ζῶντων μνημείων τῆς γλώσσης ἐβραβεύθησαν εἰς τὸ Ζωγράφειον διαγώνισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων)πόλεως, εὐρίσκονται δὲ αὐταὶ κατατεθημέναι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον Ἀκαδημίας.

Διὰ τὴν Θράκην εἶμαι ὁ πρῶτος λαογράφος. Ἀκολούθως ἀπὸ τὸ 1900 συνεχῶς ἔγραφον εἰς τὸ ἡμερήσιον τύπον, Ἀλεξανδρείας, Ἀθηνῶν, Κων)πόλεως, Θεσσαλονίκης, Ἀδριανουπόλεως. Ἐπίσης εἰς περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια, (Θεσσαλονίκης, Κων)πόλεως, Σάμου Σβορώνου), εἶμαι ὁ πατὴρ τοῦ χρονογραφήματος καὶ διηγήματος εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ Βορ. Ἑλλάδα. (Ὅρα Ἀρίστου Χασηρτζιόγλου: Τὸ χρονογράφημα ἐν Θεσσαλονίκῃ). Πλεῖστα ἐκ τῶν χρονογραφημάτων, εὐθυμογραφημάτων καὶ διηγημάτων μου ἐξεδόθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ (1910 καὶ 1912) εἰς δύο μικροὺς τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: Τὰ «Ἀπαντα» τοῦ ἐν Σουφλίῳ ἱατροῦ Κ. Κουρτίδου. Ἀπὸ τὸ 1912 καὶ ἐντεῦθεν, ἐπὶ εἴκοσι συναπτὰ ἔτη, μέχρι τοῦ 1932 ἐπεξεργάσθην τὴν ὕλην

διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης καὶ τὸ 1932 ἐξεδόθη ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τοῦ 46 μ. Μ. Ἡ ἱστορία μου ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἐν Γαλλίᾳ διὰ μιᾶς τιμητικωτάτης μνείας. Τὸ 1934 ἐξεδόθη τὸ ἔργον μου : «Τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ Μυστήρια», ὅπερ ὑπὸ διακεκριμένων καθηγητῶν Πανεπιστημίων ἐκρίθη ὡς σπουδαία συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Θρησκευμάτων. Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ τόμοι τῶν «Θρακικῶν» τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου καὶ τὸ «Ἀρχεῖον» τοῦ Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου φιλοξενοῦν πολλὰς μελέτας καὶ μικρὰς πραγματείας μου ἐπὶ ἱστορικῶν ζητημάτων τῆς Θράκης, ἀρχαίας καὶ νέας, μίαν δὲ ἢ «Ἀθηναῖα», τὸ περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (ἧς τυγχάνω καὶ τακτικὸν μέλος), δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ποῦ ἔκειτο ἡ Πλωτινούπολις»; Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνευρέσεως μιᾶς ἀναγλύφου πλακῶς εἰς τὴν Κορνοφωλιᾶν Σουφλίου με ἐπιγραφὴν ΚΥΡΙΩ ΕΒΡΩ, καὶ μεταφερθείσης καὶ εὑρισκομένης εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον».

Κ. Γ. Κ.

Ὁ Κουρτίδης ἀποτελεῖ γιὰ τὴ Θράκη μεγάλο κεφάλαιο πνευματικῶ. Εὐχόμεθα νὰ εὐημερήσῃ ἡ πατρίδα μας, γιὰ νὰ τοῦ στήσῃ στήν Ἀδριανούπολη, τὴ γενέτειρά του ἓνα μνημεῖο ἐμφανές, πού θὰ θυμίσῃ τὸν ἄνδρα. Οἱ Θράκες εἶναι εὐγνώμονες καὶ δὲ θὰ λησμονήσουν τὸ χρέος τους, ὅταν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς καὶ ἀποκατασταθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπερίσπαστος ἀπὸ πολέμους καὶ καταστροφὰς στήν ἡσυχίαν τῆς δουλειᾶς, πού ἐπιτρέπει σκέψεις ἀνώτερες καὶ σκέψεις πνευματικῆς.

Πολύδ. Παπαχριστοδούλου

Κατάλογος ἀπὸ ἐργασίας Κωνσταντίνου Κουρτίδου δημοσιευμένους στὰ Θρακικὰ περιοδικὰ

Ι *Θρακικά*.—Βυζαντιναὶ ἀρχαιότητες ἐν Ἀδρ)πόλει τόμ. Α' σ. 38—42. —Ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες ἐν Ἀδρ)πόλει τόμ. Α' σ. 312—317. — Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τοῦ χωρίου Ἐξέροβο τόμ. Γ' σ. 72—83. — Ἡ αὐτονομία τῆς Γκιουμουλτζίνας τῷ 1913 τόμ. Γ' σ. 56—58. — Ὁ Ἀδρ)πόλεως Μανουὴλ τόμ. Δ' σ. 68—70. — Ἡ ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτεινοπολιτῶν τόμ. Η' σ. 190—195. — Μονὴ Δαδιᾶς τόμ. Ζ' σ. 29—34. — Ὁ νεομάρτυς ἅγιος Μαυρουδῆς καὶ ὁ τάφος του ἐν Ἀδρ)πόλει τόμ. ΙΒ' 400—402. — Κορνοφωλιὰ καὶ ἡ μονὴ Κορνοφωλιᾶς τόμ. ΙΓ' σ. 217—229. — Τὰ γράμματα εἰς τὸ Διδυμότειχον τὸν ΙΘ' αἰῶνα τόμ. ΙΓ' σ. 223—227. — Οἱ ἡγούμενοι τῆς μονῆς Δαδιᾶς τόμ. ΙΖ' σ. 291. — Καὶ πάλιν περὶ τῆς μονῆς Δαδιᾶς τόμ. ΙΘ' σ. 306—309. *Λαογραφικά—Γλωσσικά*. — Ἄσματα Ἀδρ)πόλεως Α' τόμ. σ. 438—442. — Γλωσσοδότες, εὐχές, κατάρες Ἀδρ)πόλεως Α' τόμ. σ. 460—461. *Βιβλιογραφία*. — Ἐφημερίδες τῆς Ἀν. Θράκης

τόμ. Η' σ. 438.—Σπύρος Συμ. Κουβατζής τόμ. ΙΣΤ' σ. 419—420.

II *Ἀρχεῖον Θρακ.* *Θησ.* Δημώδεις δοξασίες τῆς Ἀδρ)πόλεως καὶ τῶν πέριξ τόμ. Α' σ. 5—21. — Τραγούδια τῆς Ἀδρ)πόλεως καὶ περιχώρων τόμ. Δ' σ. 143—147. — Παραμύθια Θράκης τόμ. Δ' σ. 154—161. — Ἡ Γκίμπερνα τόμ. Δ' σ. 49—51.—Τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἀδρ)πολιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας τόμ. ΣΤ' σ. 113—134.—Τὰ Ἀναστενάγια καὶ ἡ Σκυλουδευτέρα ἢ Διονυσιακὲς παραδόσεις εἰς τὴν Θράκην τόμ. Ε' σ. 90—95 — Ἐθιμα ἀραβῶνων ἐπαρχίας Διδυμοτείχου τόμ. Ε' σ. 270.—Περὶ καταγωγῆς Σουφλιωτῶν τόμ. Γ' σ. 221—224.

Ν. ΠΟΡΙΩΤΗΣ

Ὁ Ν. Ποριώτης γεννήθηκε στὴν Καλλιπολὴ στὰ 1870 καὶ πέθανε τὸν Ἰούλιο 1945. Ἦρθε στὴν Ἀθῆνα πολὺ νέος καὶ ἀπροστάτετος μὲ μόνον τοῦ ἐφόδια τῆ λατρείας στὰ ἑλληνικὰ ἰδανικά. Στὰ 1890 κατατάχθηκε καὶ ὑπηρετήσε στὸν ἑλληνικὸ στόλο ὡς οἰκονομικὸς ἀξιωματικὸς, μὰ ἀπεχώρησε μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμο τοῦ 1897. Στὰ 1912 μ' ἐνθουσιασμό ξαναμπῆκε στὸ ναυτικὸ, καὶ μάλιστα πῆρε ἐμπιστευτικὴ θέση σὰ γραμματικὸς τοῦ ναύαρχου Κουντουριώτη. Ἡ γλωσσομάθειά του καὶ ἡ ὄλη του ποικίλη ἱκανότητα τὸν ἀνάδειξαν καὶ πρόσφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες ὡς τὰ 1925. Φεύγοντας ἀπὸ τὸ ναυτικὸ ξαναγύρισε στὰ βιβλία του καὶ τὰ χαρτιά του. Ὁ Ν. Ποριώτης εἶναι αὐτοδημιουργήμα στὴν ἐπιστήμη καὶ στὰ γράμματα. Ἔγινε σοφὸς γραμματολόγος καὶ ἐγκυκλοπαιδικός. Τὸ δείχνει ἡ δούλεψή του στὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ Ἐλευθερουδάκη. Ἐπενόησε ἕνα εὐφυέστατο σύστημα κρυπτογραφίας σὲ τρεῖς γλώσσες πὺν περιέχεται στὰ πρωτότυπα καὶ κρυπτογραφικὰ ἀβάκια (1925). Εἶχε στίς πνευματικὲς του ἐργασίες μνήμη ἐξαιρετικὴ καὶ μιὰ μεθοδολογία καὶ ἀναλυτικὴ πνευματικὴ. Ἔτσι βαθειὰ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν πολύχρονη δούλεψή του ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς γλώσσας, πὺν τόσο τὴν καλλιέργησε. Ὁ Ποριώτης ἔγραψε πολλὰ ὡς δημιουργικὸς καὶ στρατευόμενος δημοτικιστὴς καὶ ἀρχίζοντας ἀπὸ συνεργάτης τοῦ Νουμᾶ, ἔφτασε νᾶναι μιὰ προσωπικότητα στὰ γράμματα σὰν ποιητῆς, δραματογράφος, θεατρικὸς συγγραφεὺς καὶ στυλίστας ἐξαιρετος. Τὸ ἔργο του θὰ κρίνουν ἄλλοι. Ἐμεῖς πενθοῦμε τὸ θάνατό του καὶ μακαρίζουμε τὴ μνήμη του. Ἡ Θράκη τὸν τοποθετεῖ στὸ Πάνθεο τῶν πνευματικῶν τῆς ἡγετῶν.

ΒΕΝΕΤΙΑ ΚΩΤΤΑ

Τὴν 10ην Ἰουλίου ἀπέθανεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας τῆς ἡ Βενετία Κώττα, ἐπιμελήτρια τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ συγγραφεὺς ἀξιολόγων ἔργων καὶ μελετῶν, ἀναφερομένων εἰς τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην. Ἡ Βενετία Κώττα ἐγεννήθη τὸ 1897 εἰς Ἀμισὸν τοῦ Πόντου ἐκ γονέων καταγομένων: τοῦ μὲν πατρὸς ἐκ Θράκης, τῆς δὲ μητρὸς ἐκ Καππαδοκίας τῆς Μ. Ἀσίας. Τὰ γυμνασιακὰ μαθήματα διήκουσεν εἰς τὸ Χάρκο-

βον τῆς Ρωσίας, κατόπιν δ' ἐφοίτησεν εἰς τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Παρισίων, παρακολούθησασα τὰς παραδόσεις τῶν διασῆμων καθηγητῶν Ch. Diehl, Pernot τῆς Focillon, εἰς τὴν Σορβόνην καὶ τοῦ κορυφαίου βυζαντινολόγου G. Millet εἰς τὴν École des Hautes Études. Τὸ ἔτος 1929 ἀνεδείχθη Docteur ès Lettres διὰ τοῦ σπουδαίου ἔργου της: L' influence, du drame «Christos Paschon» sur l'art chrétien d'Orient, Paris 1931 τὸν πρόλογον τοῦ ὁποίου ἔγραψεν ὁ Ch. Diehl. Συγχρόνως ἐξέδωκε καὶ δεύτερον περισπούδαστον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Le Théâtre à Byzance, Paris, 1931. Ἀμφότερα ἐκίνησαν μεγάλως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περὶ τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην ἀσχολουμένων καὶ πολλὰ κριτικαὶ ἐγράφησαν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ ἡμέτερα καὶ ξένα. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἡ Βενετία Κώττα συνέγραψε καὶ τὰς ἑξῆς μελέτας: Ἡ ἐξέλιξις τῆς εἰκονογραφικῆς παραστάσεως τοῦ Ἐλκομένου (Χριστοῦ) ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ (Byz. Neugr. Jahrb. 14, 245, 267). Περὶ σπανίας παραστάσεως τῆς Θεοτόκου ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1937, Τόμος ἑκατονταετηρίδος, II, σελ. 673—686). Τελευταίως δ' ἔλαβε μέρος εἰς τὸ 5ον Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῆς Ρώμης, ἀνακοινώσασα τὴν μελέτην της Contribution à l' étude de quelques tissus liturgiques, δημοσιευθεῖσαν ἐν Atti del V Congr. Intern. di Studi Bizantini, Roma 1940, II, σ. 87 κ. ἑ.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἡ Βενετία Κώττα ἐργάσθη μετ' εὐσυνειδησίας ὑπὲρ τὴν δεκαετίαν, καταρτίσασα μέγα μέρος τῶν εὐρετηρίων τοῦ Μουσείου. Ὁ θάνατος ἔπληξε τὴν Βενετίαν Κώττα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐπιστημονικῆς της ὠριμότητος, ἣτις συνδυαζομένη μετ' ἀξιοζήλευτον φιλοπονίαν ὑπέσχετο, ὅτι θὰ ἐπλούτιζε τὴν ἔρευναν περὶ τὴν βυζαντινὴν τέχνην μετ' ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις καὶ μελέτας. Ὅ,τι διέκρινε τὴν ἐκλεκτὴν ἐπιστήμονα ἦτο ὁ ὑπέρομετρος πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζῆλος της καὶ ἡ ἀκαταπόνητος φιλοπονία της, τὸ δὲ μελίχιον τοῦ χαρακτῆρος της καὶ ἡ πολιτισμένη συμπεριφορὰ της καθίστων αὐτὴν εἰς πάντας ἀγαπητὴν.

Μ. Γ. Σωτηρίου

Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θε. Θεο. ἐκφράζει τὴν βαθυτάτην θλίψιν του διὰ τὸν θάνατον τῆς Θρακοελληνίδος Βενετίας Κώττα, ἣτις ἐξεδήλωσε τόσην ἀγάπην διὰ τὴν ἰδιαιτέραν της πατρίδα τελευταίως, ὑποσχεθεῖσα νὰ ἐργασθῇ διὰ τὰς Βυζαντινὰς της ἀρχαιότητας καὶ τὴν τοποθετεῖ μέσα εἰς τὸ Πάνθεον τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τῆς δυσμοίρου Θράκης. Αἰωνία ἡ μνήμη της.

Ἡ διεύθυνσις

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΔΟΟΙΝΟΣ

Ἐγεννήθη ἐν Ἀρτάκιοι Δυτ. Θράκης ἐν ἔτει 1880 ἔνθα ἔλαβε τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, μεθ' ἧς μετέβη εἰς Ἀδρ(ο)πολιν, ἔνθα ἔκαμε τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς του. Βραδύτερον διωρίσθη εἰς τὴν πατρίδα του ὡς διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης, ἠσχολήθη δὲ καὶ μετ' ἀπογραφικὰς μελέτας, γράψας

ἐνδιαφέροντα ἄρθρα διὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ὀρτάκιοι καὶ τῆς περιφερείας τῆς οἰκείας Μητροπόλεως (Λιτίσης). Συνέλεξε καὶ διάφορα ἄσματα ἀδόμητα εἰς τὸ Ὀρτάκιοι τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τὸ Ν. Ἔτος, τῶν Φώτων κτλ. Ἐν ἔτει 1914 μεταναστεύσας μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐξηκολούθησε τὰς λαογραφικὰς μελέτας του, δημοσιεύσας αὐτάς εἰς τὰ «Θρακικά». Ἀπεβίωσε πρὸ ἑξαμήνου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Γ. Τσελίκας

ΑΘ. ΧΡ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

Καταγόμενος ἀπὸ τὰς Σαρ. Ἐκκλησίας ὑπῆρξε διδάσκαλος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς διδασκαλιστὴς ἀπόφοιτος τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων Φιλ)πόλεως. Ἡ Θράκη τὸν εὐγνωμονεῖ γιὰ τὸ διδασκαλικὸ του ἔργο. Ὑστερᾶ ἀπὸ τῆ μακρὰ του αὐτῆ προσφορὰ στὴν πνευματικὴ ποδηγέτηση τοῦ ἑλληνισμοῦ σπουδάσας νομικὰ, ἐπεδόθη στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν δικηγορικὴν. Ἐγκαταστάθηκε γι' αὐτὸ στὴν Κομοτινὴ, ὅπου ἐξασκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, παλλόμενος ἀπὸ ἔθνικὸ παλμὸ καὶ φιλοπατρία. Εἶχεν ἐκμάθει τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα, ὅσον ἤξαιρε καὶ τὴν τουρκικὴν. Στὴν τελευταία δουλεία μας ἐστάλη ὁμηρος στὴ Σόφια καὶ ἀπὸ κεῖ σ' ἓνα χωριό, ὅπου μιὰ μέρα τουφεκίστηκε ἀπὸ Βουλγάρους ἐθνιστὰς μέσα σὲ μιὰ τυχαία πάλη μετὰ κομμουνιστὰς, ὅπως μᾶς ἐπληροφόρησαν. Εἶναι μεγάλη ἡ θυσία αὐτῆ, γιὰτὶ ὁ Θεοδωρίδης εἶταν χρησιμώτατος ἄνθρωπος γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Θράκης καὶ τῶν Θρακῶν μετὰ τὸν μελίχιον χαρακτῆρα του, τὴν ἐργατικότητά του καὶ φιλοπονία του. Ἡ Θράκη κάποτε θὰ ἀναγράψῃ τὸ ὄνομά του στὴ στήλῃ τῶν μαρτύρων καὶ ἡρώων τῆς θρακικῆς ἐλευθερίας καὶ θὰ τιμῆσῃ τὴ μνήμη του ὅπως πρέπει σ' ἓναν παρόμοιον ἄνδρα.

Π. Π. Χ.

Α' Ἀνέκδοτες ἐργασίες Ἀνδρονίκης Κουκκίδου

Ἐργασίες τῆς Ἀνδρονίκης Κ. Κουκκίδου, παιδαγωγοῦ, ἀραιοῦχου Ἀρσακειάδος, διπλωματοῦχου τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας τῆς Σοφῶννης, διπλωματοῦχου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου Ρουσσῶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, πού τὸ μνημόσυνό της δημοσιεύθηκε στὸν ἔκτο τόμο τοῦ Ἀρχείου Θρακ. Θησ. (σελ. 306).

1—Τὸ παιχνίδι τοῦ παιδιοῦ (γαλλικά). Διατριβὴ πού ὑποβλήθηκε στὸ Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο Ρουσσῶ τοῦ Πανεπιστημίου Γενεύης γιὰ τὸ δίπλωμά της.

2—Παρατηρήσεις πάνω στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ παιδιοῦ :

Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἔγιναν κυρίως πάνω στὴν κόρη της, σχεδὸν ἀπὸ τὴ γέννησή της ἕως τὴν ἡλικία τῶν 10 ἐτῶν.

Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἐκτιμῆθηκαν πολὺ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, τὸν κ. H. Wallon, συγγραφέα καὶ καθηγητῆ τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας στὴν ἔδρα τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸν κ. J. Piaget, συγγραφέα, διευθυντῆ

τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου Ἐκπαιδευσεως καὶ καθηγητῆ στοῦ Ἰνστιτοῦτο Ρουσώ, διότι μποροῦν νὰ δώσουν ἀφορμὴ σὲ πολλὰ παιδαγωγικὰ βιβλία.

3—«Ἡ προσωπικότης τοῦ Παιδιοῦ» ἦταν διατριβὴ πού ἐτοίμαζε γιὰ τὸ διδακτορικὸ δίπλωμα τῆς Σορβόννης. Ὁ θάνατος της δὲν τὴν ἐπέτρεψε νὰ τὴν ἀποτελειώσῃ.

Β' Τυπωμένες ἐργασίες

—Ἡ Παιδαγωγικὴ Ἐκθεσις Γενεῦς (ἔφ. «Ἐστία», 6 Σεπτ. 1929).
 —Ἡ παρατήρησις ὡς βοηθητικὸ μέσο στὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ. (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Ἀπρίλιος—Μάιος 1933).—Κριτικὴ τῶν ἀκόλουθων γαλλικῶν παιδαγωγικῶν βιβλίων: «Ἡ μόρφωσις τῶν συνηθειῶν» τοῦ P. Guillaume, «Ἡ ἀγωγή στοῦ παιδικοῦ κήπου» τῆς δος V. Neyrink, «Τὸ αἶσθημα τῆς κατωτερότητος στοῦ παιδί», τοῦ Ed. Claparède, (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Σεπτ.—Δεκέμ. 1936).—Ἡ προσχολικὴ ἀγωγή (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Μάιος—Αὔγ. 1937).
 —Διὰ νὰ θεραπεύσωμεν τὰ νεῦρα μας, (ἔφ. «Ἐστία», 25 Σεπτ. 1938).—Τὰ παιδιὰ σ' ὄλον τὸν κόσμον. Ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. (περιγραφή τῆς ἑλληνικῆς παιδικῆς ζωῆς) (γαλλικὰ) (περιοδ. Les Lectures de la jeunesse, Ὀκτ. 1938).—Ὁ νευροψυχικὸς τόνος τοῦ Ἑλληνοσ (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Φεβρ. 1939).—Ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή τοῦ Παιδιοῦ (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Ἀπρίλιος 1939).—Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ παιδιοῦ, μετάφρ. ἀρθρων τῆς καθηγητρίας Charlotte Bühler (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Μάρτ.).
 —Ἡ προσχολικὴ ἀγωγή τῶν παιδιῶν, ἡ γενίκευσις τῶν νηπιαγωγείων, (ἔφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 5 Ἰουνίου 1939).—«Ἡ Γέννησις τῆς νοήσεως τοῦ Παιδιοῦ» τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ Ζὰν Πιαζὲ (Ἰούν. 1939).—Πῶς τὸ ὄραϊο καθίσταται αἰσθητὸ στοῦ παιδί, διάλεξις τοῦ καθηγητοῦ τῆς Σορβόννης V. Basch. (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Ἰούλ. 1939).—Ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ σύγχρονη ἀγωγή: ἀρθρο τῆς M. Μονιεσσόρι (μετάφρ.) (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Σεπτ. 1939).—Τὰ παιδιὰ τῆς προσχολικῆς ἡλικίας καὶ ἡ ψυχολογία τους. Ἀπὸ τὸ βιβλίον: ἡ Ψυχολογία τοῦ Παιδιοῦ (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Ὀκτ. 1939).—Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴ γέννησὶ του ὡς τὴν ἡλικίαν τῶν 7 ἐτῶν (περιοδ. «Τὸ παιδί», Νοέμβριος 1939).—Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ ἡλικίας ἀπὸ 7—14 ἐτῶν (περιοδ. «Τὸ Παιδί», Δεκ. 1939).—Ἡ προσχολικὴ ἡλικία (ἔφ. «Ἐστία» 17 Μαρτ. 1940).

EYPETHPION

- *Αδδέλλα Μακεδονίας 124
 *Αδδουλάχ Χατζή—Κάλαφα 150
 *Αγαθός Δαίμων 42
 *Αγαθούπολη 7
 *Αγγελος Τανάγρας 17, 59
 *Αγ. Παντελεήμονα 7
 *Αγηδλάση 34, 37, 42
 *Αγη Γιάννη 7
 *Αγη Στέφανο 8
 *Αγη Γεώργιος Βίζας 101
 *Αγια Λένη τῶν Σεργῶν 14
 ἀγιάσματα 30
 *Αγι Γεώργιο 7
 *Άγιος Λαμπαδάρης 69
 *Άγιο Πέτρο 109
 ἄγιου *Αθηνογένη 40
 *Αγριώνια 47, 48, 79
 ἄγυρμος 82
 Adam Wennern 145
 ἄδερφοί ἀμφιθαλεῖς 67
 *Αδριανούπολη 135
 αἰμωποι 25
 ἀκολασία 45
 ἀκροποταμιές *Εβρου 178
 *Άλθαία 73
 ἀμανάδες 178
 ἀμπέλους τῆς Νιγρίτας 104
 ἀναξομάλλιοι (ἀναμαλλιάρηδες, και κου-
 τρουλοῖ) 25
 ἀναποδοφωτιὰ 67
 ἀναστενάρης 14
 ἀναστενάρηδες 30
 *Αναστενάρια (νεστενάρια) 1, 3, 5, 7, 8,
 10, 13, 20, 21, 23, 25, 26, 30
 ἀναστενάρικος χορός 79
 Anahita 76
 *Ανδρονίκη Κ. Κουκίδη 183, 294
 *Ανέκδοτα Σκοπιανὰ 191, 192
 ἀνευνοῦχιστος (μπουγάς) 32
 ἀπελέκητο ξύλο 68
 *Απόλλων Λύσειος 55
 *Αποστολίδης Μ. 222
 *Αραβαντινός 108
 *Αράρης 92, 108
 *Αργύριος Κωνσταντινίδης 137
 *Αρδας 178
 *Αριστοτέλης 53
 ἀριστοτελική κάθαρση 57
 ἀρραβωνιάσματα 160
 *Άρτεμις Κορδάκα στήν Πισάτα 114
 *Άρτεμις Λαφρία 73
 *Άρτοτίνα 40
 *Άρτσάλια 107
 ἀρχαιολόγος Wace 80
 ἀρχαῖος θέρμος 122
 ἀρχιναστενάρης 7, 78
 *Άσθενάρια και Ψυχάρια 26
 ἀσθενάρια 25, 78
 ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ 193
 *Άσπροδομάδα 122
 ἀστενάρια—ἀσθενάρια 26
 ἀστενάρ (Καππαδοκία) 26
 ἀστενάρεις (*Ιστ. Λεξικόν) 26
 *Ατάργατη 76
 αὐτοπύρωσις τοῦ ἤρωα 72
 *Αφκαρισὺ 98
 *Αφκαρισὺ (τῆς *Αδρ)πόλεως) 7, 103
 *Άχιλλ. Σαμοθράκης 214
 Βάαλ 69
 Baaltin 69
 Βαβουτζικάριος 100
 βακχεῖον πῦρ 75
 Valely-teré 148
 βαλλητὸς *Αθηναίων 116
 Βαλσαμώννας 125
 Βασ. Ν. Δεληγιάννης 162
 Wace 106
 βεζεστενιον (vesesten) 145
 Βέης Ν. 5
 Welt 69
 Beltin 69
 Βενετία Κλόκου 18
 Βέμπιανη 67
 Wece (B S A) (1912) 95
 Βιζυηνός Γ. 81
 βικάδι—βικάδια 12
 βλαστόν πηχναῖον 3
 Βλάχοβο 45, 46

- Βλάχα 25
 Bleuer 61
 Boz tepé 148
 Βοιωτικά Δαίδαλα 68, 79
 Wollner W. 194, 195
 Βότα 126
 βουλγαροβλαχική εξέλιξη 27
 βουνά Στράντζας 7
 Bounar-bassi (Κρηνίς) 150
 Bounartzik-tepé (Κρηνίδος) 148
 Βούρβουρα Κυνουρίας 109
 Βούργαρι 7
 Bürger 193
 Βουφόνια 39, 51
 Βροτέας 790
 Βρουμάλια 126
 βρυκόλαξ 16
 βυρσότονον κύκλωμα 49
 γαϊνή 212
 Γαλαζάκι 7
 Γάλλοι 62
 Γαμπρός 108
 γάμος 160
 Γενετυλλίδα ή Καλλιγένεια 104
 γέννηση 158
 γεννητικό σφρίγος 67
 γενικό λάσπωμα 91
 Γέρος και Κορέλλα 109
 Γέρο, τή Γριά, τὸ Γιατρό 106
 Γεωγραφικὸν και Ἱστορικὸν Λεξικὸν 216
 Γεωργιάδης Ἰ. 18
 Γεώργιος Βιζυηνός 80
 Γεώργ. Κανδηλάπτης 105
 Γεώργ. Μέγας 32
 γύριανται (γύριζαν) 12
 Γιάννη Βλαχογιάννη 197, 198, 199, 200
 γιατρός με ψηλὸ καπέλο 106
 γίγαντας Τάλως 72
 γιορτὴ τῆς μαμμῆς 128
 γκιουγιούσ' 212
 Γκιουμουτζίνα 28
 Guoztschi-tepé (ἀποσκευῶν) 148
 Γκλαγκλάδες (Γάννα) 100
 γλαγκλάδες 89
 Γραμματίκοβο 7
 Γρεβενά 107
 Γρηγ. Μαραολῆς 137, 138, 139, 140, 141
 Γριντάδες σὰ Χάσια 107
 Γριντάδες Γρεβενῶν 40
 Gruppe 68
 Γουρίτσα 123
 γυμνοποδιά 63
 Γύρτοι τῆς Θράκης 157
 Dawkuis 80, 81, 88, 89, 91, 95, 101
 Dartar—bastek (Τατάρ—Παζαρτζίκιον)
 150
 Δεληγιάννης Β Ν. 5, 104
 Δεμάτι Ἡπείρου 40
 Deubner L. 75
 Djheleb—Mechmed 148
 Djambaz—Tepé (σχοινοβατῶν) 148
 Δημήτρια 92
 Δημήτριος Ἀνδρόνικος 138
 Δημ. Παπαδανιῆλ 164, 165, 166
 Δημ. Η. Οικονομίδης 105
 Δημ. Σάρρος 106, 120
 Δημ. Χωματιανὸ 108
 Δία Πολιτεία 44
 διαβολοφωτιά 66 (Σαμάκοβο)
 διάκλειση 38
 διάστροφοι τὰς κόρας 25
 Δίας Ταλλαῖος 72
 Δίας Ἥλιος 74
 Δικαιοῖπολις 114
 Διμηνίτσα 38
 Διονύσια 126
 Διόνυσος Νυκτέλιος 47
 Διόνυσος ὡς Ἐνιαυτός—Δαίμων 51
 Διονύσου γένεσις 42
 δοῦμος 75
 δράμα τῶν Μωμόδερων 110
 δρώμενον 101
 Dshelaleddin Rumi 52
 Δύο ἔγγραφα 220
 ἐαρινὰ Διονύσια 128
 ἐβδομάς περ. 81
 Evlia Tscheleby 147
 Ἐἔρος 145
 ἐγκαλεῖ ἡ εἰκόνα ἴ0, 50
 Ἐθνολογ. Σχ. τῶν ἀγγλῶν 40
 Εἰρήνη Στρίκου 18, 46
 Ἐλενέπολη 29
 Ἐλπινίκη Σταμ. Σαραντῆ 31, 33
 Em. Legrand 193
 Ἐνιαυτός Δαίμων 48, 71, 74
 Ἐνυὸ 76

- εορτὰς λαμπάδας 69
 εορτὲς τῆς Ἀτάργατης 69
 ἐπανάσταση Βλαχσοβουλγάρων 24
 Ἐπετηρὶς (1897), 81
 ἐπίσκοπο Καμπανίας Θεόφιλο 19, 20, 21
 ἔπος Διγενῆ Ἀκρίτα 195
 ἐπώνυμα Σκεπαστιανὰ 162
 ἔργα Ἀχιλλ. Σαμοθράκη 217
 Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν 220
 Ἐταιρεία τῶν Ψυχικῶν Ἐρευνῶν 17
 εὐετηρική σημασία 126
 εὐλογία 136
 Εὐτράπελες παροιμίαι 179
 ἑφταμηνίτικο 87
 Ζαφείρης 106, 107, 110
 Jean Harisson 26
 Ζεῦμπέκ στή Σδρο 109
 John Burbury 150
 J. Harrewyn 153
 ζώνη Μενελάου 135
 ζωντανὸ πῦρ 68
 Ἡ θυσία ταύρου 32
 ἡ λατρεία τῶν ἱερῶν πηγῶν 31
 ἡ κοινὴ διαίς 43
 Ἡ ξυλοφωτιὰ 79
 Ἡ παντρεία τῆς φωτιᾶς 79
 Ἡ παραμονὴ 11
 Ἡ πυροβολία 58
 Ἡ πυρολατρεία στήν ἀρχαιότητα 79
 Ἡ πυρὰ τοῦ Ἡρακλῆ στήν Οἶτη 79
 Ἡρακλῆς Χατζάκος 59
 ἡ συγκέντρωση τοῦ mana 79
 θαλλὸς ἐλαίας 73
 θαματοουργὸ νερό 30
 θάμυρις 49
 Θάργηλος, Θαλύσιος 94
 Θεοδωρίδης Ἀθ. 294.
 θεὸς μέγας τῆς Ὀδησοῦ 75
 θεριακωμένος ἄντρας 84
 Θεσσαλικὴ Μαγνησία 106
 Θρακικὴ Βένδις 76
 Θρακικὸς Διόνυσος 80
 θυσία ταύρου 78
 θυσία ἀρνιοῦ 158
 Ἰδᾶν Στεφ. Γκέσωφ 220
 Ἰεράπολη Συρίας 23, 69
 ἱερὸν μένος 42
 ἱερὸν ἐπίσκοπον 15
 ἱερὸ ταῦρο 12
 ἱερὸ τῶν Παλλικῶν θεῶν τῆς Σικελίας 61
 ἱμαρὲτ 145
 Ἰμαρὲτ—Schehabedin πασα 149
 Ἰνοῦς καλούμενου ὕδωρ 31
 Ἰσαακίου Ἀγγέλου 24
 ἱστορία τοῦ Φιλοσοργίου 29
 Ἰφιγένεια Ἀβράμη 18
 Ἰωάν. Μαγκριώτη 66
 Κάθειροι 89
 Καδίνα 92, 105, 106
 Kazarow 98
 Κακριδῆς I. Θ. 73
 κάλαντρα 101
 Καλινδράδες (Κάλανδρα) 108
 Καλλ. Χουρμουζιάδης 179
 καλόγεροι 81, 86, 87, 90, 99
 καλόγεροι Βύζας 100
 Καλόχι Χασιών 124
 καλοχρονιὰ 1, 85
 Calubris 151
 Καλυδόνιος ἤρωας 73
 κανόνας τοῦ Τρούλλου 69
 Καπετᾶν Ἀναστάσης 209, 210, 211
 Καπουτσινοῦ Ἄνδρ. Κανόβα 155
 καραβᾶν—σεραΐα 145
 Κάρλικ (κορυφὴ Ροδόπης) 28
 Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας 75, 76
 Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας 62
 κατ' ἀγροῦς Διονύσια 126
 Καταιβάτης Δίας 3
 κατακόχημοι 54
 Καταφύγι τοῦ Ὀλύμπου 106
 Κατσαντώνη στὸ Κεφαλόδερσο 112
 Κατσιθελοὶ 83, 84, 85, 86, 87
 κασφομένα 87
 Καφωμένος Σ. 217
 Κεραμόπουλος Ἄντ. Β. 62
 κέρας Ἀμαλθείας 72
 κεράσματα 170
 Κεφαλόδερσο Τριχωνίας 110
 Κεφαλόδερσο 123, 124, 125
 Κῆρες 125
 Kirque—Kilissia 134
 Κιοπέκ Μπέης 128
 Κιόρογλου 105
 Κιόρ—Καζᾶ (τυφλὴ ἐπαρχία) 7
 Κιοπέκ Μπέης 96

- κλέβδες 213
 Κλωθώ 72
 Κοζάνη 107
 Konde di Marsigli 153
 Korneille de l'Academie Française 134
 Corneille de Brun 132
 Κοσμάς Μ. Ἀποστολίδης 145
 κουδουνᾶς 105
 κούκεροι ἢ τζαμάλες 89
 Kuker—Kukerica 99
 Κουκκίτης Κ. 89
 Κούκερος καὶ Κούκεροι (Γέννα) 99
 Κούκερος 98
 Κουκούγερους 99
 Κούκουρος Πόντου 99
 κουκουέρος 100
 cuculla 100
 κουλοπάνη 66
 Κουκουλές Φ. 94
 κουνουριά 92, 94
 κουρετζής 213
 Kuria 111
 Kuria Σαράντα Ἐκκλησιῶν 98
 κουρμπάνια 33, 128
 Κουρτίδης Κ. 81, 95, 289, 290, 291.
 Curtius L. 74
 κουσκούσι 92
 Κρανιά 107
 Κριτής 92
 Κωνστ. Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθήκη 25
 Κωνστ. Καρατζᾶς 22
 Κωνστ. Μαντζουράνης 121
 Κωνστ. Παπαϊωαννίδης 124
 Κωστή 7
 Κυζικηνοῦ Διογένη 75
 κύλιγμα στήν ἀνθρακιά 163
 Κύμη 33
 Κυριακίδης Στ. 5, 207
 Κύριλλος Ἀλεξανδρείας 19, 23
 Κωστάκης Γ. Πέεφ 220
 Κώττα Βενετία 292, 293
 Lady Mary Wortley Montague 134
 Λακκοβίγια τοῦ Παγγαίου 106
 Λάλα—Σαχίν πασάς 150]]
 λαμπάδα ἢ πυρά Ἱεράπολης 70
 Λάμπρος Κυριακόπουλος 34
 λατρεία Δία Σωσίπολη 36, 38
- Λάφρια στοὺς Δελφοὺς 70
 Λαφρία Ἀρτέμιδα 70
 λειτουργικός (funcionary) 71
 Λευκίμμη Κερκύρας 121
 Λέχοβο 107
 Λήναια 111
 Λιθοβόλια Τροιζίνας 116
 Λίμνη τῆς Εὐβοίας 22, 33
 Liungmen W. 81
 Λόγος 214
 λόγιαζε 12
 λόντζες 169
 Λουκαταίρια 107
 Λουκιανός 62, 69, 72
 Λουκόπουλος Δ. 65, 66
 μαγ.οκούλουρο 124
 Μαγκριώτης Ἰ. 98
 Μάηδες Πηλίου 110
 Μαιτόπουλο στὸ Πήλιο 111
 μαμουκι 93
 mana τοῦ κερανοῦ 72
 mana 41, 42, 51, 55, 70, 73, 79, 101
 Μανασσῆς 69
 Μαρᾶσλειος Σχολῆ 138
 μαστίχα 177
 Μαρσούας 49
 μάρτηδες 161
 Ματσοουᾶ 7
 Μαυρολεύκη Δράμας 17, 18
 μαχαίρι 15
 μεγάλο Μοναστήρι ΒΑ. Θράκης 40
 μεγάλι 12
 μέθεξη 1
 Μελέαγρος 73
 Μεμνάρδης Κροῖσος 74
 μετασχηματισμός 141
 μετζι 171
 μετόχιον Παναγίου Γάφου 146
 Μιχαηλίδης—Νουάρος 201
 μοῖρα 33
 μοῖρες μοῖρες 34
 μονοτρεχούλα (δίτροχος ἄμαξα) 91
 Müller W. 193
 Μούρτσσοβο 7
 μουσική ἀναστενάρηδων 49
 μουχτάρς 211
 Μπάμπα 98, 99
 Μπάμπω 83

- Μπάμπω—Νούν 11
 μπαμπούτσας 190
 μπάμπως μέρα 104
 μπαμπαριά 65
 Μπάννα καὶ Ναίμονα 32
 μπάτα 177
 μπέης 92
 Μπιβάδος 133
 μπικιάδια 34
 Μπιμπουσαρία τῆς Σιάτιστας 106
 Μπουλγκάρι 7
 μπουμποῦνες 65
 μπουμπουρόνες 65
 μπουμποῦτοι 100
 μπουρμπούτσος 89, 100
 μῦθος Μπάμπως 101
 Μύτικα 123
 Μωμόγεροι 99
 Μωμό(γ)εροι τοῦ Πόντου 105
 Ναζίρ—āgā 153
 ναός ἀγίου Λουδοβίκου 155
 Ναστενάρια 7, 8
 νεχύσια 117
 νεστενάρκι 8
 νεστενάρια 12, 15
 νεστενάρηδες 16
 Νικ. Κωνσταντόπουλος 163
 Nördlingen 145
 Nubet—tepe (Μουσαίος) 148
 Νικήτα Χωνιάτη 24
 Νικ. Δεληγιάννης 104
 Nilsson 43, 123
 νταχούμα 93
 ντέφι 178
 ντοῦζκο 177
 Νυκτέλια 47, 48
 ξετσαπράν (κόθουν) 124
 Ξηρόμερο 123
 Ξιθοῦμ' 212
 ξόανο τοῦ Ἀπόλλωνα 23
 ξυλοφωτιά 63, 67
 ὁ ἀθλήτης φόνος ταύρου 43
 ὁ ἀναστενάρης 31
 ὁ ἀντρας τῆς φωτιάς 65
 ὁ ἀράρης 28
 ὁ ἀρχιαναστενάρης ἀπὸ τὸ Κωστή 31
 ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος 28
 Ὁθρεός καὶ Ὁθριά 106
 ὁ γεμενετζῆς Καρατζῆς 167
 ὁ γυρισμός 173
 ὁ διθύραμβος 42
 ὁ Ἥλιος 29
 ὁ Ἰωσήφ ὁ Γεμενετζῆς 178
 οἱ γεμενετζῆδες 167
 οἱ dumopireti 75
 οἱ ἐκτομῆαι 62
 οἱ καθάφηδες 169
 οἱ κάλτσες τῆς Ἀδράμη 18
 οἰκονομικός βίος ἐν Φιλιππούπολει 156
 οἱ κουντουράδες 168
 οἱ Προδρομίτες 106
 οἱ σάρτζοι 102
 οἱ Ντερβίσηδες τῆς Ἀνατολῆς 50
 οἱ Μπικμπόγεροι 106
 οἱ Σούφι τῆς Περσίας 50
 οἱ Ρουγκατσαῖροι 107
 οἱ Shamanen τῆς Σιβηρίας 50
 οἱ Cristi τῆς Ρωσίας 50, 52
 ὁ καθαρὸς ἄνθρωπος 50
 ὁ Κουτσός ὁ Δημητρός 178
 θλισος 104
 Ὁλυμπος 49
 Ὁμηρικοὶ πίνακες 135
 ὄργιαστικό χορὸ 7
 ὄρνιθας μελεαγρίδας 73
 Ὁρτάκιοσ 92
 ὄρυζα 145, 149
 Ὁρφέας 49
 ὁ Σωτήρης ὁ Κουτσαντριγιάς 178
 Οὔζετν Ἀλῆς 105
 Οὔλου djami 149
 Οὔστρελος 66
 Οὔφανὸ (Ἄρτσίστα) 67
 ὁ χορὸς 44
 παιγνίδι τοῦ Ζαφείρη 106
 Palilia 77
 Παλιόκαστρο τῆς Καρδίτσας 107
 Παναγύρι τῆς Πέτρας 165
 Παναγύρια κιάγιασματα 163
 Παν. Δανηλοπούλου 15
 Παναγιώ Χρίτη 18
 παντρεῖα τῆς φωτιάς 63, 67
 Πανοτεὺς 70
 πάντρεμα τζακιοῦ (Μάλαγα) 66
 πανοπερμία ἢ παγκαρπία 94
 Παπαγιαννάκος Δ. 216

- Παπαδάκη Ν. 71,
 Παπαδόπουλος Φώτης 211
 Παπαχριστοδούλου Πολύδ. 4, 5, 95
 παπούδες 12, 16, 17
 παππούδων 25, 45
 παραμύθια—ἀνέκδοτα—τραγούδια 171
 παράσταση Μαυρολεύκης 45
 παραστεκόμενος 92
 Παργηνά Ρουσάλια 112
 παροιμίες Ἀθριανουπόλεως 183, 184, 185,
 186, 187, 188, 189
 παροιμίες Σαράντα Ἐκκλησιῶν 189, 190,
 191
 Paulini (Παυλικιάνοι) 151
 Paul Taffernern 151
 πάτσανα τὸ "καράδ" 212
 Παυλικιάνικα 155
 Πεθερά 108
 πελανός 31
 Πενθέα 19
 Πενθεύς 13
 Περασία 76
 Πέρινθος—Ἡράκλεια, 132
 περικυλακισμός 122
 Πέτρα κοντὰ στὰ Γιάνενα 40
 Πετρόπουλος Δ. 5
 πιάνει ὁ ἅγιος 10, 50
 Πινακὰ 7
 πινάκιο 61
 Πιτεράδες 97
 πλατεία Τζουμαγιά 221
 πλουτοδόται Ἡσίοδου 41
 Πλουτώνιον 62
 Πολίτης Ν. Γ. 14, 5, 26, 69, 78, 80, 100,
 105, 112, 126, 195, 196, 200, 201
 πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλη 79
 πομπή 93
 Πονηρόπολις 150
 Pope A. M. 138
 Ποριώτης Ν. 292
 Πορταριά τοῦ Βόλου 106
 Πορφύριος 39
 πράσο 95
 Πρεσθλάδα 25
 πρόβος 135
 Προντίγο 7
 πρόσφυγες τῆς Μελίκης 7
 Προφήτη Ἥλια 7
 πρωτόγερος 84
 Πυθαγόρειοι 34
 πυρὰ τοῦ Ἡρακλείου 71
 πυραίου 75
 Πυργόπλο 7
 πυρείου τοῦ Θεοφράστου 68
 πυροδασία 79
 πυροβάδισμα 26
 πυρολατρικοὶ μῦθοι Διονύσου 79
 πυρολατρικὴ τελετὴ 63, 69
 πυρός μένος 67
 ρακί—κεφί 177, 178
 Ρέσβι 7
 Ριγανὰς 124
 Ρογκάτσια 107
 Ροδόινοι Ν. 81, 92, 93, 95, 293, 294
 Riccaut 152
 Rosalia Ρωμαίων 107, 108
 Rosalia καὶ Violaria 122
 Ρουμανία (Θράκη) 133
 Ρουμ—ἄλι 147
 Ρουσάλια 120, 125
 Ρωμαῖος Κ. 81
 ρωμαϊκὰ Lupercalia 122
 ρωμαϊκὰ Rosalia 123
 Saat—τεπέ (ἄρολογίου) 148
 Σαβάζιος (=Θρακ. Διόνυσος) 29, 74
 σαγιάνια 149
 σάζι 178
 σαλάτσια 177
 Sanders D. H. 193
 Σαμάκοβο 97
 Σαμαρίνα 107
 Saraï—τεπέ (Εὐμολπιάδος) 148
 Σαρδανάπαλος 74
 σαρκιά 178
 σαρκοπάγος ἅγ. Τριάδος 42
 Σάρρος Δ. 81
 Saturnalia 126
 Σβορώνος Ν. Γ. 5
 Σεδῆρος αὐτοκρ. 133
 Σηϊμένηδες 97
 Schehabedin—πασά 149
 Σηλυβρία 133
 S. Baud—Bovy 197
 Schischmanov Ivan 197
 Sieuv des Hayes 133
 Σικυώνα 55

- Σιληνοί ἢ Σάτυροι 115
 σινίκι 93
 σκόροδα 121
 σκουτιά 123
 Σκυλοδηυτέρα (Ἄδρ]πολη) 122
 Σκυλοθευτέρα 95
 Σκυλόμπης 102
 Σκυλόμπης (Κιοπέκ—Μπέης) 95, 96
 Σκῦρος 109
 Σμερδάκι ἢ Γούστρελον 16
 Σοργάς 7
 σούρβικα 14
 Σπυριδάκης Γ. Κ. 193
 Σταμάτιος Ψάλτης 99, 128
 Σταμ. Σταμ(ατίου) 5, 12, 14, 58
 Στελ. Κυριακίδης 40
 Στά Βουφόνια 43
 Στά Μαζαίτικα 110
 Στάρτσιοι Στενιμάχου 106, 128
 Σταχτοχώρι 104, 110
 στο κονάκι τοῦ ἀρχιαναστενάρι 47
 ουδοκίμο 212
 Συμεών Στυλίνη 40
 σύστημα (zdet) 32
 Σωτήριος Ἀντωνιάδης 138
 Σωτηρίου Γ. 31
 Τά ἐσνάφια 116
 Τά ἀγιάσματα 30
 Τ' ἀγιαντιοῦ τὰ λάμπαντα 64
 Τ' ἀγγιαντιοῦ τὰ λάμπαντα 79
 Τά γειτόνια 169
 Τά δέρματα 168
 τὰ κόκκινα σταφύλια 64
 τάματα 32
 ταμεῖον τῆς Ὁρθοδοξίας 19, 33
 Τανάγρας, 5, 79
 τὰ Λάφρια στήν Πάτρα 79
 τὰ νυχτέρια 171
 τὰ νεύρατα 173, 175, 176
 Ταρσό Κιλικίας 73
 Ταυρική Θεά 76
 Tachta-Kalé 149
 τὰ προεόρτια 8
 τὰ «σχήματα» 104
 Τελετή τῆς Τυρινῆς Δευτέρας 112
 τελετουργικό 93
 τελεστικός Βάκχος 70
 τέμενος Κερχανέ 221
 τζαμάλες 100
 Τζομπάρης Τ. 163
 τήν ἡμέρα τοῦ ἀγίου 13
 Τιθορέα 73
 τὸ δέσιμο τοῦ γαμπροῦ 161
 τὸ δρώμενον 79
 τὸ κόκκινο νερό 105
 τὸ Μαϊόπουλο 106
 Τόντζος 178
 Τοπόλνιτσα 151
 τοπωνύμια Σκεπαστιανὰ 162
 τοτέμ Ἀυστραλίας 41, 42, 51, 117
 τοτεμική ἐποχή 79
 τὸ τίμιο ξύλο 28
 τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο 121
 τὸ χατζηλίκι 172
 τρίαίνα τοῦ Ποσειδάωνα 3
 τριπόρι 31
 Τρισαλιοῦ 121
 Tschanly-teré (Νυμφαίος) 148
 τσεκοῦρ 15
 τσερδούλια 14
 τσίπουρο 177
 τσότρα 179
 Τυρινῆς Δευτέρας 3
 τυφλή ἐπαρχία (Κιόρ Καζά 7)
 Φακίρης Kuda Bax 59
 φαλλόμορφο ραβδί 82
 Φανός ἢ Ἀφανός 69, 70
 φαναί Βακχίου 70
 Φανοταῦς 70
 Feralia ἢ Pareutalia 120
 Φερωνία 76
 Φιλιππούπολις 145
 Philippopoli, Phillippe, Philippis 145
 Φιλιππούπολις (Filibbé) 147
 Philboz-sachracy 148
 Φιλοστόργιος 78
 φόλακας (φάλαγγας) 92
 Forel A. 60, 61, 79
 Fauriel 193
 Φράγκα 121
 φράγματα 12, 31
 Φραγκῆσκος Πέτρος Τοῦσλας 154
 φούγιαξέ δους 12
 Φρυγική καὶ Θρακική μουσική 50
 φύλλα κισσοῦ 121
 φωτιές τάγγιάννη 63

Φώτιος 119
 Χαλδία 105
 χαλκᾶ 161
 χανεντέ 178
 Χάρες 8
 χάρη 22
 Χατζηπαρασκευᾶς 179
 χειμερινά Διονύσια 128
 Heinrich Rantzoven 146
 χέρι τῆς Παναγίας 158
 χερσόνησος 127
 hirpi Sorani 77, 79
 Χόες 119
 χορὸς τῆς Ἄρτεμης 135
 χορὸς κυκλικὸς 85

χορεύουσες εἰκόνες 7
 Χούχουτος ἢ Κούκηρος 90
 Χουρμουζιάδης Α. 5, 31
 Χουρμουζιάδης Χουρμ. 81
 Χρήστος Καροῦζος 34
 Χουρμουζιάδης 78
 Χρονικὴ Σύνοψη 24, 25
 Χωματιανὸς 123
 Χωνιάτης 27
 φαθάκια Γουθελου 121
 ψευδοαριστοτέλης 75
 Ψυχάρης 194, 195
 ψυχροάββατα 120
 Ὁμηστῆς ἢ Ὁμάδιος 42
 Ὁμοφαγία 79

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

α') Κατὰ συγγραφεῖς

- Ἀποστολίδου Κ. Μ.** Ἡ Φιλιπούπολις ἐπὶ τουρκοκρατίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα σελ. 145—156.—Σημειώματα σ. 225—209.
- Δεληγιάννη Β.** Οἱ γύφτοι στῆ Θράκη σ. 157—163.
- Καφωμένου Σ.** Ἀχιλλ. Σαμοθράκης σ. 214—217.
- Κουκίδου Ἀνδρονίκης,** Παροιμίες Ἀδριανουπόλεως σ. 183—189.
- Παπαχριστοδοῦλου Πολ.** Περιηγήσεις σ. 131—136.—Μετασχηματισμὸς κυρίων ὀνομάτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σ. 141—144.—Παναγύρια καὶ ἁγιάσματα, ἐσνάφια, γειτόνια, χατζιλίκι, νεῖρατα, ρακὶ κέφια σ. 163—179.—Παροιμίες Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ ἀνέκδοτα σ. 189—192.—Σημειώματα σ. 220—224.—Μνημόσυνα σ. 288—295.
- Πετροπούλου Δημ.** Ἐνα παραμῦθι σ. 209—214.
- Ρωμαίου Κ. Ἀθ.** Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης σ. 1—131.
- Σαμοθράκη Ἀχιλλ.** Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης σ. 225—288.
- Σπυριδάκη Γ. Κ.** Προέλευσις τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ σ. 193—200.
- Χουρμουζιάδου Καλλ.** Παροιμίες Μετρῶν καὶ Ἀθύρων σ. 179—189.

β') Καθ' ὕλην

- Γλωσσικά.** (Παπαχριστοδοῦλου Π.) Μετασχηματισμὸς κυρίων ὀνομάτων σ. 141—144.
- Ἱστορικά.** (Ἀποστολίδου Μ.) Ἡ Φιλιπούπολις ἐπὶ τουρκοκρατίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα σ. 145—156.
- Κριτικά.** (Σ. Καφωμένου) Ὁ Ἀχιλλέας Σαμοθράκης σ. 214—217.
- Λαογραφικά.** (Ρωμαίου Κ.) Λαϊκὲς λατρεῖες στῆ Θράκη σ. 1—131.—(Παπαχριστοδοῦλου Πολ.) Παροιμίες Σαράντα Ἐκκλησιῶν σ. 189—192.—Παναγύρια, ἁγιάσματα, νεῖρατα, γειτόνια, χατζιλίκι, ρακὶ κέφια σ. 163—179. (Πετροπούλου Δ.) Ἐνα παραμῦθι σ. 209—214. (Σπυριδάκη Γ.) Προέλευσις τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ σ. 193—204. (Χουρμουζιάδου Καλλ.) Παροιμίες Μετρῶν καὶ Ἀθύρων σ. 179—189. (Κουκίδου Ἀνδρ.) Παροιμίες Ἀδριανουπόλεως σ. 183—189.
- Λεξιμογραφικά.** (Σαμοθράκη Ἀχιλλ.) Ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν λεξικὸν Θράκης σ. 225—288.
- Μνημόσυνα.** (Παπαχριστοδοῦλου Πολ.) Κουρτίδης Κωνστ., Ποριώτης Ν. (Μ. Σωτηρίου) Βενετία Κώστα. (Γ. Τσελίκου) Ν. Ροδόσιος. (Παπαχριστοδοῦλου Πολ.) Θεοδωρίδης Ἀθ. σ. 289—293.
- Περιηγήσεις.** (Παπαχριστοδοῦλου Πολ.) σ. 131—136.
- Σημειώματα.** (Παπαχριστοδοῦλου Πολ.) Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν.—Δύο ἔγγραφα τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως 1882—1885 ἐλληνιστὶ σ. 220—224.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΝΣΤ. ΑΘ. ΡΩΜΑΙΟΥ. Λαϊκές λατρείες τῆς Θράκης	Σελ. 1—131
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. Περιηγήσεις	» 132—136
ΓΡ. ΜΑΡΑΣΛΗ. Ἐπιστολαὶ Γρηγ. Μαρασλή	» 137—141
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. Μετασχηματισμὸς κυ- ριῶν ὀνομάτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν	» 141—144
† Κ. Μ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ. Ἡ Φιλιππούπολις ἐπὶ Τουρ- κοκρατίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα	» 145—156
Β. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ. Οἱ Γύφτοι τῆς Θράκης	» 157—163
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. Παναγύρια καὶ ἀγιά- σματα, ἐσνάφια, γειτόνια, χατζιλίκι, νείρατα, ρακί κεφί	» 163—179
† ΚΑΛΛ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗ. Παροιμίαι ἐπαρχίας Με- τρῶν καὶ Ἀθύρων	» 179—181
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. Παροιμίαι Σαράντα Ἐκ- κλησιῶν, ἀνέκδοτα	» 189—192
Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ. Ἡ προέλευσις τοῦ ὄσματος τοῦ νε- κροῦ ἀδελφοῦ	» 193—208
ΔΗΜ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ. Παραμῦθι	» 209—214
Σ. ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ. Κριτικὸ σημεῖωμα Ἀχ. Σαμοθράκης	» 214—217
ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ.	» 220—224
† ΑΧΙΛΛ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ. Λεξικὸν Γεωγραφικὸν καὶ ἱ- στορικὸν τῆς Θράκης	» 225—288
ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ	» 289—295
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ	» 296—304